

Rapport

HOLDNINGER TIL FRAVÆR OG NÆRVÆR I SKOLE OG ARBEIDSLIV

Forfattere

Silje L. Kaspersen, Brita Bungum, Trond Buland, Rune Slettebæk og
Solveig Osborg Ose

SINTEF Teknologi og samfunn, avd. Helse
Gruppe for arbeid og helse

Rapport

Holdninger til fravær og nærvær i skole og arbeidsliv

EMNEORD:
Holdninger til fravær
Videregående skole
Elever
Ungdom
Sykefravær
Nærvær
Frafall
Arbeid
Fraværsoppfølging

1

DATO

28.09.2012

FORFATTER(E)

Silje L. Kaspersen, Brita Bungum, Trond Buland, Rune Slettebak og Solveig Osborg Ose

OPPDRAGSGIVER(E)

NHOs Arbeidsmiljøfond

OPPDRAGSGIVERS REF.

Siri Møllerud og Ann Torill Benonisen

PROSJEKTNR

60H233

ANTALL SIDER OG VEDLEGG:

345 inkl. vedlegg

SAMMENDRAG

Rapporten presenterer resultater fra et forskningsprosjekt initiert av arbeidslivsforskere i SINTEF og skoleforskere ved NTNU, der vi har undersøkt holdninger til fravær og nærvær blant morgendagens ansatte – elever i videregående skole. Følgende datakilder er benyttet:

- Systematisk gjennomgang av eksisterende forskningslitteratur på feltet
- Registerdata på gjennomføring av videregående skole og overgangen til arbeidslivet for 1986-fødselskohorten
- Gruppeintervju på to tidspunkt med 30 elever på første trinn fordelt på seks klasser ved tre videregående skoler i Trondheim
- Gruppeintervju med ansatte i Elevtjenesten (rådgivere, lærere mv.)
- Spørreundersøkelse om fravær i skolen med svar fra over 6 000 elever i offentlige videregående skoler

Vi finner at elever i videregående skole ikke gir uttrykk for dårlige holdninger til fravær. De forholder seg til fravær som noe som er problematisk, og de har klare meninger om hva som fremmer nærvær. Vi finner imidlertid at det for en del elever er diskrepans mellom holdningene de uttrykker og egen fraværsatferd. Fraværsatferden påvirkes av svært mange faktorer, der holdninger, verdier og moral synes å spille en underordnet rolle. Det er forsket relativt lite på fravær i videregående skole. Dette til tross for at høyt fravær og manglende fraværsoppfølging kan føre til frafall, som har høye samfunnsøkonomiske kostnader både på kort og lang sikt. Skole og arbeidsliv er to arenaer som i for liten grad ses i sammenheng, der forskningen som gjøres på fravær og nærvær kan ha stor overføringsverdi.

PROSJEKTLEDER

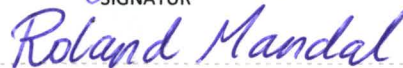
Silje L. Kaspersen

SIGNATUR

KONTROLLERT AV

Roland Mandal

SIGNATUR

GODKJENT AV

Randi Eidsmo Reinertsen

SIGNATUR

RAPPORTNR

A23298

ISBN

978-82-14-054958

GRADERING

Åpen

GRADERING DENNE SIDE

Åpen

Forord

Dette er rapporten fra prosjektet "Holdninger til fravær blant morgendagens arbeidstakere". Prosjektet ble utformet av SINTEF i samarbeid med NTNU, og fikk tildelt prosjektmidler i NHOs Arbeidsmiljøfond. Prosjektet har pågått i perioden august 2011 til september 2012.

Prosjektet har hatt følgende formål: 1) å oppsummere eksisterende forskning om holdninger til fravær i skole og arbeidsliv, 2) kartlegge holdninger til fravær og nærvær blant elever i norsk videregående skole og 3) undersøke i hvilken grad de som ikke fullfører, eller ikke begynner på, videregående skole skiller seg fra fullførerne når det kommer til sykefravær, trygdeytelser, arbeidsmarkedstilknytning mv. innenfor de ulike næringene og bransjene.

Vi retter en stor takk til de 6 010 elevene som besvarte vårt spørreskjema, og de 30 elevene ved videregående skoler i Trondheim som deltok i fokusgruppeintervju på to tidspunkt. Elevtjenesten ved en av skolene som deltok i prosjektet takkes også for å ha latt seg intervjuet. Rektorer, avdelingsledere, lærere og andre skoleansatte fortjener honnør for å ha stilt seg positive til å delta i forskningsprosjektet i en travel hverdag.

Vi takker Utdanningsdirektoratet som var behjelpelig med adresselister til alle skolene ved rekruttering av skoler til spørreundersøkelsen, og SSB for uttrekk og kobling av registerdata. En stor takk går også til den amerikanske fotografen Joshua Longbrake, som etter avtale lot oss bruke sitt foto "Tipped Chair" som forsidebilde på rapporten.

Vi takker også NHOs Arbeidsmiljøfond ved Siri Møllerud og Ann-Torill Benonisen, og resten av gruppen som vurderte søknaden, for å ha gjort prosjektet gjennomførbart ved å innvilge økonomisk støtte.

Trondheim, 28. september 2012

Silje L. Kaspersen

prosjektleder

"There is something mysterious about an empty chair. I find myself asking numerous questions when faced with empty space. For me, the thoughts usually center around what is absent as opposed to what is present." (Joshua Longbrake, fotograf)

Sammendrag og hovedfunn

Bakgrunn for forskningsprosjektet

Da arbeidslivsforskere i SINTEF og skoleforskere ved NTNU i samarbeid initierte et forskningsprosjekt under arbeidstittelen "Holdninger til fravær blant morgendagens arbeidstakere", var det hovedsakelig to grunner til det. For det første opplevde vi relativt ofte å se offentlige debatter om nordmenns dårlige holdninger og labre arbeidsmoral som forklaring på høy etterspørsel etter sykelønn i norsk arbeidsliv – uten noen referanser til forskning. For det andre så vi en debatt om lat ungdom, høyt fravær og stort frafall blant elever i norsk videregående skole – uten at man trakk paralleller til arbeidslivet og det man vet om sykefravær der, uten at nærværsfaktorer i skolen ble nevnt, og veldig ofte uten at ungdommens egen stemme kom fram. Holdninger er relativt konstante over tid, og mange av dem dannes tidlig i livet. Det er naturlig å tenke seg at holdningene til fravær er noe som følger oss fra skolen og over i arbeidslivet. Vi ønsket derfor å systematisere eksisterende kunnskap om holdninger til fravær både i skole og arbeidsliv, og selv bidra med ny kunnskap om holdninger til fravær og nærvær blant elever i videregående skole – morgendagens arbeidstakere. Hovedproblemstillingene vi har jobbet ut i fra har vært følgende: Hva er holdningene til fravær og hvilke faktorer fremmer nærvær blant elever i videregående skole?

Underveis i prosjektet har vi vært bevisst på å se etter likheter og ulikheter mellom skole og arbeidsliv. Dette er to arenaer med mange likhetstrekk, også når det gjelder fravær og nærvær, men som i samfunnet i stor grad behandles hver for seg. Hvordan man håndterer fravær og stimulerer nærvær i skolen, kan tenkes å påvirke de unges holdninger til fravær. Det kan også tenkes å påvirke deres forventninger til fravær og nærvær i arbeidslivet. På bakgrunn av det vi har lært i dette prosjektet, mener vi blant annet at de som skal utvikle gode tiltak for fraværsoppfølging i grunnskolen og i videregående skole kan lære noe av den kunnskapen (og det regelverket) som finnes om fraværsoppfølging og hva som fremmer nærvær i arbeidslivet. Likeledes kan man lære mer om årsaker til fravær i arbeidslivet ved å forske mer på årsaker til fravær blant elever i grunnskolen og den videregående skolen. Vi har sett hvordan motivasjon, god ledelse og godt arbeids-/læringsmiljø er felles faktorer som fremmer nærvær og forebygger fravær og frafall både i skolen og i arbeidslivet.

Rapporten er delt i tre hoveddeler: I del I presenteres en kunnskapsoppsummering av eksisterende forskning på holdninger til fravær og nærvær i skole og arbeidsliv. I del II har vi studert et årskull (1986-kohorten) med unge mennesker i fasen for fullføring av videregående skole. Vi har sett på deres arbeidsmarkedstilknytning, særlig på hvor de arbeider og om de har mye sykefravær. Vi har undersøkt om det finnes næringer som har særlig opphoping av unge sysselsatte som ikke har fullført videregående utdanning. Videre har vi undersøkt hvordan lokale arbeidsmarkedsforhold, og sosiale forhold i kommunen der elevene er registrert som bosatt, har sammenheng med sannsynligheten for ikke å fullføre videregående utdanning. I del III av rapporten presenterer vi funn fra egne intervju med elever på første trinn i videregående skole, samt resultater fra en spørreundersøkelse blant over 6 000 elever om fravær og holdninger til fravær i videregående skole.

Hovedfunn

- Voksne har en tendens til å uttrykke bekymring for "dagens ungdom", og å tillegge dem dårligere holdninger og moral enn egen generasjon. Ungdommens egen stemme blir sjelden hørt. Mange har også en tendens til å tolke atferd som et direkte uttrykk for holdninger, uten å ta hensyn til kontekstuelle faktorer som påvirker atferd. Holdningene til fravær hos en person kan være relativt like over tid, men fraværsatferden er situasjonsavhengig. Disse perspektivene er viktige å ha med seg når man uttaler seg om ungdom og holdninger til fravær.
- Basert på både kvalitative og kvantitative analyser finner vi at elevene uttrykker restriktive *holdninger* til fravær. De forholder seg til fravær som noe som er problematisk, noe de ikke ønsker og de har klare meninger om hva som fremmer nærvær i skolen.
- I elevintervjuene opplevde vi at det var diskrepans mellom de holdninger til fravær elevene uttrykte, og fraværsatferden deres. Selv om de fleste uttrykte restriktive *holdninger* til fravær, oppga flere at de hadde mye fravær og/eller ugyldig fravær, og at fravær var et problem i klassen. Forutsatt at holdningene de uttrykte til oss forskere var deres faktiske holdninger, sier dette oss at grunnleggende holdninger og moral hos ungdommene spiller en underordnet rolle for fraværsatferden. *Motivasjon* virker å være et sentralt bindeledd mellom holdninger og ungdommenes fraværsatferd.
- I vårt utvalg på over 6 000 elever, oppga over halvparten at de hadde skulket i løpet av de siste 3 månedene, og én av fire hadde løyet om fraværsårsak for å få gyldig fravær. Det var en positiv samvariasjon mellom å være umotivert for skole og det å ha løyet om fraværsårsak for å få gyldig fravær. Ca. 20 % av utvalget hadde vært borte mer enn 5 hele dager fra skolen siste 3 måneder. Jenter hadde i gjennomsnitt noe høyere heldagsfravær enn gutter, mens gutter i gjennomsnitt skulket flere enkelttimer enn jentene. Det var en høyere andel jenter enn gutter som hadde moderat høyt heldagsfravær (2-10 dager). Regresjonsanalyser viste imidlertid at både når det gjaldt å ha veldig høyt heldagsfravær og veldig høyt antall timer med skulk – hadde jenter *lavere* risiko for svært høyt fravær, sammenliknet med gutter. Det foreligger ikke offentlige tall for fravær i videregående skole på nasjonalt nivå, og vi har derfor ikke et representativt sammenlikningsgrunnlag for disse tallene på landsbasis.
- Jentene i vårt utvalg rapporterte oftere enn guttene at de hadde vært borte fra skolen både pga. fysisk sykdom/legebesøk og psykiske problemer. Elever på yrkesfag oppgav sjeldnere enn elever på studieforbereende at de var borte pga. fysisk sykdom, men

oftere pga. psykiske problemer og dårlig motivasjon. Ytterligere forskning på fraværsårsaker i videregående skole vil kunne gi ny kunnskap om fraværsårsaker i arbeidslivet.

- Nærværsfaktorer for elevene er opplevelser som gir følelse av mestring, motivasjon, følelse av tilhørighet og vennskap, individuell og tett oppfølging (lærerens personlige egenskaper er viktige her, elevene ønsker en klar og tydelig leder), synlighet, trygghet, opplevd faglig framgang, kontroll over egen skolehverdag og opplevelse av medbestemmelse. Basert på forskning om sykenærvær i arbeidslivet, viser dette at nærvær i skole og arbeidsliv trigges av de samme mekanismene.
- Høyt fravær og frafall blant elever i skolen kan medføre store samfunnsøkonomiske kostnader hvis frafallet innebærer svekket arbeidsmarkedstilknytning på sikt og belastning av trygdeordningene. Dette gjør håndtering av denne problematikken til et samfunnsansvar. Gitt behovet for formelt kompetent arbeidskraft vi står overfor i årene som kommer, har vi ingen å miste. Samtidig må vi erkjenne at for noen kan det å slutte i videregående skole være et riktig valg. Basert på registerdata av 1986-fødselskohorten finner vi at 70 prosent av de som ikke har fullført videregående utdanning tross alt er sysselsatt når de er 21 år.
- Tiltakene for å redusere frafallet i videregående skole må først og fremst være basert på kunnskap om insentivene til unge mennesker som velger å avslutte utdanningen underveis/ikke starte videregående utdanning i det hele tatt. Tiltakene rettet mot elever som avslutter videregående skole bør differensiere sterkt mellom de som går til yrkesaktivitet og de som går rett over på trygdeytelser. Arbeidslivet har gode forutsetninger for utvikling av formalkompetanse for den første gruppen, mens utdanningssystemet må sterkere inn med tidlige tiltak mot den sistnevnte gruppen.
- Mens guttene som ikke har gjennomført videregående utdanning rekrutteres til rengjøringsvirksomhet, detaljhandel med motorvogndeler, slakting og kjøttproduksjon, fiskeri og malararbeid, bygningsartikkelproduksjon, godstransport og budtjenester, havner unge kvinner uten fullført utdanning i rengjøringsvirksomhet, hjelpetjenester for offentlig administrasjon, call-senter-virksomhet, kantinedrift og i vaktjenester. Det er en svært stor andel ansatte uten fullført videregående opplæring i disse næringene.
- De som avslutter videregående skole uten å fullføre har dobbelt så høyt sykefravær som de i samme alder som har fullført. Vi har undersøkt om dette i stor grad skyldes seleksjon inn i næringer med høyt sykefravær, men finner ikke støtte for dette. Dette kan bety at

forskjellene i sykefravær mellom elever som fullfører og de som ikke fullfører, i stor grad skyldes ulik helse og sykefraværsatferd.

- Lokale arbeidsmarkedsforhold kan ventes å spille en viktig rolle, og vi finner at høy arbeidsledighet har sterk sammenheng med høyt frafall fra videregående skole. Høy arbeidsledighet kan motivere noen elever i videregående skole til å gjøre en sterkere innsats for å stille bedre i konkurransen om de tilgjengelige jobbene, men det kan også føre til at andre elever som sliter med motivasjonen får svekkede framtidsutsikter og avslutter utdanningen.
- Både når det gjelder fraværsoppfølging og frafall mener vi at skolen kan dra nytte av den forskningen som allerede foreligger på sykefravær og frafall i arbeidslivet. Skole og arbeidsliv ses generelt for lite i sammenheng, til tross for at likhetstrekkene mellom klasserommet (elever/lærere) og arbeidsplassen (ansatte/ledere) er mange – også når det gjelder fravær og nærvær. Sammenliknet med arbeidslivet synes fraværsoppfølging i skolen å være langt mindre systematisert – mye er opp til den enkelte skole og lærer.
- Partene i arbeidslivet har gjennom mange års arbeid med "Avtalen om et inkluderende arbeidsliv" ervervet mye kunnskap om hva som fungerer og ikke fungerer når det gjelder å fremme nærvær, og å følge opp og forebygge fravær blant arbeidstakere. Det bør jobbes systematisk for å få overført denne kunnskapen til utdanningssektoren, slik at også "skolelivet" kan bli mer inkluderende. Våre funn tyder på at de fleste fraværs- og nærværsfaktorer i liten grad er betinget av individets alder.

Om å forske på ungdom og holdninger

Å forske på ungdoms holdninger er interessant på metanivå. Som voksne har vi en holdning til ungdom *per se*. Forskning har vist at barn og unge ofte blir forstått som objekter til bekymring både i samfunnsdebatten og i forskningen, men uten en egen stemme (Prout 2003). Særlig voksne som selv ikke har nær kontakt med ungdom, har en tendens til å ha generelt negative holdninger til ungdom (Bolzan 2003). Når unge mennesker blir gjort synlige i forskning er det gjerne fordi de er identifisert som problem eller problemskapere. Den sterke sammenhengen mellom høyt fravær og frafall i videregående skole i Norge er eksempel på et slikt problemområde som skaper bekymring i voksensamfunnet.

Filosofen Sokrates blir tillagt følgende uttalelser i Platons bok 4 om republikken, nedtegnet 400 år f.Kr.:

"Vore dages ungdom elsker luksus. Den har dårlige manerer, foragter autoritet, har ingen respekt for eldre mennesker og snakker når den skulle arbeide. De unge reiser sig ikke lenger op, når ældre kommer ind i et værelse. Den modsiger sine forældre, skryder i selskaber, sluger desserten ved spisebordet, lægger benene overkors og tyranniserer lærerne."

Har dagens ungdom dårligere holdninger til fravær og nærvær i skolen enn sine foreldre og besteforeldre? Eller er det slik at dagens bekymring for neste generasjons arbeidsmoral og verdier bare er et resultat av at foregående generasjoner uttrykte det samme om oss?

De fleste som går på 1.-3. trinn på videregående skole i 2011/2012, vår målgruppe i den empiriske delen av prosjektet, er født i tidsrommet 1993-1996. De omtales gjerne som generasjon Z, eller "*Generation Net*"/"*iGen*", fordi de aldri har opplevd en verden uten internett og datateknologi. "*Generation Me*" er en annen betegnelse, som ofte også favner de som er født på 80-tallet, og som peker tilbake på den nye generasjonens (påståtte) selvopptatthet (Twenge 2006). Andre karakteristika som er tillagt denne generasjonen er at de er åpne og direkte (publiserer "alt" på sosiale medier), de har god selvtillit, er selvsentrette og føler at de "fortjener" alt de måtte ha lyst på. De vokser opp med et sterkt press om at de må ta utdanning. De tåler dårlig å få kritikk, de er lite selvkritiske, og de kjeder seg fort. Furlong og Cartmel (2007) fant at ungdom i år 2000 hadde høyere og mer urealistiske forventninger til sin framtidige jobb, sammenliknet med ungdom 20-25 år tidligere. Andre forskere har tatt til orde for å pensjonere hele debatten om en generasjonskløft i arbeidslivet. Basert på intervju med over 3000 ledere og ansatte over en periode på 7 år, konkluderer Deal (2007) med at forskjellene mellom generasjonene egentlig er små.

Det eksisterer mange myter om ungdom der ute, trendbyråer og media bidrar med sitt. Det er viktig å være seg bevisst egne holdninger til ungdom, hvis man skal mene noe, eller lære noe, om dette temaet. For øvrig er det også nyttig å være bevisst egne holdninger til fravær, og hva som skaper disse holdningene, når man skal mene noe, eller lære noe, om holdninger til fravær og hva som fremmer nærvær. Tenk over hvilke situasjonsbetingede faktorer det er som bidrar til at dine holdninger til fravær speiles, eller eventuelt ikke speiles, i din fraværsatferd.

Tidligere forskning

I forbindelse med prosjektet er det gjennomført et bredt litteratursøk (uten strenge inklusjonskriterier) på temaet *holdninger til fravær og nærvær*. Vi valgte å dele presentasjonen av kunnskapsoppsummeringen i to, og har egne delkapittel for holdninger til fravær og hva som fremmer nærvær i hhv. skole og arbeidsliv. Kort oppsummert fant vi følgende i vår litteraturgjennomgang¹:

Holdninger til fravær og nærvær i skolen

Det er publisert svært lite forskningslitteratur som direkte omhandler fravær i videregående skole (eller grunnskolen for den saks skyld). Når det gjelder Norge, antar vi at dette bl.a. skyldes at det ikke presenteres offisiell statistikk på dette området (se kapittel 6.4).

- Vi finner ingen relevant forskning som direkte omhandler *holdninger til fravær* i videregående skole. Vi finner imidlertid noe forskning på unges holdninger til skole og arbeid:
 - Nærværsfaktorer er de umiddelbare grunnene elevene har for å møte opp og være på skolen. Dette er gjerne opplevelser som gir følelse av mestring, motivasjon, følelse av tilhørighet og vennskap, individuell og tett oppfølging (lærerens personlighet egenskaper er viktige her), synlighet, trygghet, opplevd faglig framgang, kontroll over egen skolehverdag og opplevelse av medbestemmelse.
 - Fraværsfaktorer er de umiddelbare grunnene elevene har til å velge bort skolen. Dette er gjerne dårlig læringsmiljø, feil valg av utdanning, frustrasjon over egne resultater og lite tilpasset/for teoretisk, innretning på undervisning. Utenfor skolen kan fraværsfaktorer handle om boforhold/borteboerproblematikk, lang skolevei, familieforhold, økonomi, rus, mobbing, rasisme, psykisk og fysisk sykdom og andre interesser som tar fokus bort fra skolen.
 - Venner spiller en viktig rolle for skoletilpasning, mens foreldre spiller en mindre rolle jo eldre ungdommene blir.
 - Å bedre elevenes relasjon til foreldre og lærere er funnet å ha signifikant effekt på fravær og skulk.

¹ Referanser og mer detaljerte beskrivelser av litteraturen er gitt i kapittel 3.

- Flere studier har vist at skulking blir mer utbredt jo eldre elevene blir, og at gutter har høyere sannsynlighet enn jenter for å skulke og for å være lite motivert for skole.
- En norsk studie av elever med høyt fravær viste at ungdom som skulker mye ofte opplever problemer med familie, skole, rusmiddelbruk og psykisk helse. Det var en høyere andel av de som skulket bodde sammen med kun én av foreldrene. Kjedsomhet på skolen ble oppgitt som viktigste årsak til skulking. Elevene som skulket mye hadde kontakt med skolen på tross av skulkingen, noe som gjør skolen til en viktig arena for tidlig intervensjon.
- Flere studier har vist at holdninger til *skole i seg selv* overføres i generasjoner. Hvilken holdning du som forelder har til skolen, påvirker dine barns holdninger.
- Jenter er funnet å score bedre enn gutter på spørsmål som går på arbeidsmoral og generelle holdninger til arbeid. Noen studier viser at jenter er generelt mer opptatt av etiske aspekter ved arbeid enn gutter.
- Yrkesfagelever er funnet å score bedre på generelle holdninger til arbeid, sammenliknet med elever i de teoretiske fagene, og de generelle holdningene til arbeid var bedre blant de som opplevde å få god støtte fra foreldrene.
- En omfattende litteraturoppsummering på læring i skolen konkluderer med at samspillet mellom lærer og elev er det som har sterkest effekt på elevenes læring. Hvordan læreren fungerer som klasseleder er avgjørende for elevenes læring.
- Det er påvist at høyt fravær på ungdomsskolen henger sammen med sannsynligheten for frafall i videregående skole
- Mange studier knytter lav sosioøkonomisk status til høyt (syke)fravær i både skole og arbeidsliv. Det finnes imidlertid noen nyere registerbaserte studier fra Norge som peker i retning av at foreldres utdanning og økonomi kun henger svakt sammen med frafall, når man også tar hensyn til tidligere skoleprestasjoner.
- Studier fra Storbritannia viser at fravær fra skolen er assosiert med dårligere selvtillit, dårlig oppførsel (herunder kriminalitet), lavere karriereambisjoner, dårligere livskvalitet og dårligere økonomisk situasjon i voksenlivet.
- En studie som fulgte unge mennesker fra skole og inn i arbeidslivet, fant at de som ikke følte at de nådde sine ambisjoner hadde høyere fravær i arbeidslivet. Graden av ambisjonsoppfyllelse var med på å moderere effekten av sosioøkonomisk status på sykefraværet. Dette er særlig interessant i forhold til mediedebatten som har gått i 2012 om "NAV-ing" (se for øvrig kapittel 7).

- Det finnes flere omfattende norske registerdatastudier av frafall fra videregående skole, der grunnskolekarakterer framtrer som den viktigste predikatoren for frafall. Det er også funnet at frafall påvirker arbeidsmarkedstilknytningen negativt (se også kapittel 4 for resultater for 1986-fødselskohorten)
- En internasjonal komparativ studie av årsaker til at man *fullfører* videregående opplæring oppgir tidligere skoleprestasjoner, sosial bakgrunn, faglig og sosialt engasjement (motivasjon), samt identifikasjon med skolen og den konteksten utdanningen foregår innenfor, som avgjørende faktorer for at man klarer å stå løpet ut.
- Det finnes både skolerelaterte og ikke skolerelaterte årsaker til fravær mye skyldes den enkeltes fysiske og psykiske helse. Det diskuteres derfor hvor grensene for skolens ansvar for fravær og fraværsoppfølging skal gå.

Holdninger til fravær og nærvær i arbeidslivet

Det er fortsatt mye som står uforklart i forhold til hva som påvirker utviklingen i sykefraværet i arbeidslivet. Dette har ført til større fokus på holdninger og sosiale normer som forklaringsfaktor, all den tid behandlingsmetoder, helsetilstand (økt levealder) og arbeidsvilkår (fysiske) blir bedre og bedre, mens fraværet svinger noenlunde stabilt. Flere forskere har pekt på at fraværet i Norge ligger på et høyere nivå enn land det er naturlig å sammenlikne oss med. Forskningen på holdninger/normer til sykefravær må fortsatt regnes som begrenset, selv om det har kommet en del bidrag, særlig fra norske og svenske forskere de senere årene. Problemstillingene som undersøkes ofte om å identifisere effekt av holdninger og sosiale normer på etterspørsel etter offentlige forsikringsordninger (folketrygden).

- Flere studier basert på registerbaserte individdata mener å ha påvist at sykefravær "smitter" innad i familien, på arbeidsplassen og i lokalsamfunnet som følge av sosiale normer og sosial interaksjon (via en sosial multiplikatoreffekt).
- En svensk studie som konkluderer med at sykefravær går i arv i familier (bl.a. pga. helse, funksjonsevne, livsvilkår og normer), påpeker at offentlige institusjoner som skole og helsetjeneste har en viktig funksjon i forhold til å utjevne sosiale forskjeller og bryte sykefraværsmønstre.
- Norske forskere har nylig konkludert med at endrede normer i samfunnet relatert til sykefravær kan forklare deler av økningen i sykefraværet, men at det gjenstår å bevise vitenskapelig hvordan normer overføres i befolkningen over tid.
- Det finnes et par norske studier basert på tverrsnittsdata som ser direkte på holdninger til sykefravær, der den mest relevante er basert på en spørreundersøkelse blant 1000

arbeidstakere i hvert av de nordiske landene. Analysene viste at holdninger til sykefravær avhenger av:

- Kjønn (kvinner har mer restriktive² holdninger enn menn)
 - Alder (eldre har mer restriktive holdninger enn yngre)
 - Utdanningsnivå (påvirker holdningene, men effektene er ikke entydige)
 - Sektor (ansatte i privat sektor har mer restriktive holdninger enn ansatte i offentlig sektor)
 - Hvor mange timer en jobbet i gjennomsnitt per uke (de som jobber mye har mer restriktive holdninger enn de som jobber lite)
 - Norske arbeidstakere er mest restriktive når det gjelder fravær begrunnet med at en er forkjølet med litt feber, men samtidig minst restriktiv når det gjelder fravær på grunn av mobbing på arbeidsplassen.
 - Svenske arbeidstakere er mest restriktive når det gjelder holdninger til det å ta seg fri når det offentlige dekker utgifter til sykefravær, og minst restriktiv når det gjelder sykefravær grunnet for lite søvn.
 - Islandske arbeidstakere er mest restriktive når det gjelder holdninger til lengden av sykefravær (ulike årsaker), og minst restriktiv når det gjelder å arbeide helt eller delvis om arbeidsgiver legger arbeidsoppgavene til rette for det.
 - Danske arbeidstakere er mest restriktive når det gjelder lengden på sykefravær grunnet for lite søvn, og minst restriktiv når det gjelder vanskeligheter på grunn av samlivsbrudd.
 - Finske arbeidstakere er mest restriktive når det gjelder fravær begrunnet med at nære familiemedlemmer trenger støtte/omsorg og minst restriktive i forhold til fravær begrunnet med at man har drukket mye alkohol kvelden før.
- En svensk studie finner at de økonomiske insentivene i en sjenerøs velferdsstat gjør det mindre attraktivt å jobbe.
 - Forskning med et institusjonelt perspektiv finner *ikke* at en sjenerøs velferdsstat underminerer arbeidsviljen i den norske befolkningen. Derimot er graden av arbeidsinvolvering (kan ses som mål på arbeidsmoral) i den norske befolkningen høy og stabil over tid – også i den yngre delen av befolkningen. Tilsvarende resultater er funnet internasjonalt.

² Å være mer (mindre) restriktiv betyr å ha høyere (lavere) terskel for å akseptere fravær av ulike årsaker.

- Studier har vist at sjenerøse velferdsordninger ser ut til å svekke foreldres insentiver til å lære sine barn viktigheten av å ha et arbeid. Foreldres ambisjoner om å overføre slike holdninger til barna, synes å være lavest i de mest avanserte velferdsstatene (herunder Norge). Dette er et resultat som kan gi arbeidsgivere og myndigheter insentiver til å informere den yngre generasjon om deres plikter og rettigheter.
- Analyser av svenske data har vist at yngre generasjoner har lavere terskel for å motta sykelønn enn eldre generasjoner. Nyere forskning på norske registerdata viser det motsatte; at yngre fødselskohorter er mindre sykefraværende enn eldre, og at det høye sykefraværet dermed ikke skyldes endrede normer i arbeidslivet som følge av at yngre generasjoner har gjort sitt inntog.
- En svensk studie viste at de fleste ansatte synes det finnes situasjoner der det er riktig å sykmelde seg, selv om man egentlig ikke er så syk at man ikke kan arbeide. Yngre mennesker, de som ikke trivdes på jobb og de som selv hadde vært sykmeldt i løpet av året, anså oftere enn andre at det fantes slike situasjoner. Studien avdekket at både ansatte og ledere hadde overraskende dårlig kunnskap om hva som egentlig gir rett til sykmelding i følge lovverket.
- En stor andel av de sysselsatte er sykenærværende – dvs. at de går på jobb, selv om de anser seg som så dårlige at de burde holdt seg hjemme. Med økt innslag av graderte sykmeldinger i Norge er forskningen på sykenærvær mer relevant enn noen sinne.
- Sykenærvær regnes ofte som komplementært til sykefravær, men nyere forskning har vist at det er høy sannsynlighet at man også har perioder med sykenærvær hvis man har perioder med sykefravær. Forsking bør ta mer hensyn til kontekst og grader av sosial interaksjon når den studerer sykenærvær og sykefravær.

Alt i alt konkluderer vi med at det er behov for mer forskning på fravær, og hva som fremmer nærvær i norsk skole. De registerdata om fravær på individnivå som finnes hos Utdanningsdirektoratet bør kvalitetssikres bedre og i større grad benyttes i forskning. Det bør også vurderes å utarbeide hyppigere oppdaterte, og offentlige, tall som er sammenliknbare på tvers av fylker og skoler, og som den enkelte skole og lærer kan dra nytte av i sitt arbeid med fraværsoppfølging. Vi oppfordrer til å se den forskningen som finnes på fravær og nærvær i skole og arbeidsliv mer i sammenheng – de to arenaene har utvilsomt mye å lære av hverandre. Både fraværs- og nærværsforskningen bør muligens også i større grad se på hvordan kontekst, personlige evner, sosiale normer og ambisjonsoppfyllelse virker sammen i forhold til fravær og nærvær. Den forskningen som hittil har vært gjort på hvordan holdninger og sosiale normer virker på sykefravær i arbeidslivet har i liten grad benyttet kvalitativ metode, som vi mener er velegnet på slike problemstillinger.

En studie av 1986-kohorten:

Sysselsetting, sykefravær og lokalt arbeidsmarked

Fullføring av videregående opplæring skal gi studiekompetanse eller yrkeskompetanse. Dersom unge mennesker avslutter videregående opplæring uten å fullføre fordi det finnes ledige jobber for unge uten utdanning som de har lyst å utføre, og de beholder en god arbeidsmarkedstilknytning, vil ikke frafallet nødvendigvis innebære en stor samfunnsøkonomisk kostnad. For en som er fullstendig demotivert for skole kan det være motiverende å starte yrkeskarrieren tidlig. Det er et mye større samfunnsøkonomisk problem om de som ikke fullfører videregående opplæring går over i ulike trygdeordninger og ikke kommer seg ut i arbeidslivet. Det går derfor et viktig skille mellom de som gjør et rasjonelt valg og avslutter videregående opplæring for å arbeide, og de som ikke er i stand til å fullføre grunnet manglende evner, dårlig faglig grunnlag fra grunnskolen eller manglende motivasjon.

For å bidra i kunnskapsgrunnet rundt frafallsproblematikk, har vi sett nærmere på eksisterende datagrunnlag gjennom ulike koblinger av ulike register (Arbeidsgiverarbeidstakerregisteret, Bedrifts- og foretaksregisteret, sykefraværs-registeret, FD-trygd, inntektsregisteret og KOSTRA, folkeregisteret med mer). Intensjonen har ikke vært å gjøre kompliserte registerdataanalyser, men heller å bruke registerdata til å studere en hel kohort grundig. Vi har valgt å se på alle personer som er bosatt i Norge i 2007 og som ble født i 1986. Disse burde, etter femårsregelen, ha fullført videregående skole innen 2007. Dette utgjør totalt 64 070 personer. Vi finner at 15 prosent av kohorten ikke har startet på videregående utdanning og at 13 prosent av disse er sysselsatt det året de fyller 21 år. Her er det relativt få som har rettigheter til arbeidsledighetstrygd og kun 1 prosent er arbeidsledig eller deltar på arbeidstiltak. 3 prosent mottar uføretrygd, rehabiliteringspenger eller sosialstønning. Gruppen som ikke starter på videregående opplæring er svært ulik den gruppen som starter og ikke fullfører opplæringen. Her mottar hver fjerde person uførestønning, rehabiliteringspenger eller sosialhjelpsstønning.

Vi finner at blant de 32 prosent av elevene som ikke fullfører videregående utdanning, er hele 71 prosent registrert som sysselsatt det året de fyller 21 år. Vi har ikke undersøkt hvor stor stilling de har eller om de er fast eller midlertidig ansatt, men vi har sett på hvor de arbeider.

Vi finner at det naturlig nok er store kjønnsforskjeller (vi har et sterkt kjønndelt arbeidsmarked). Mens hele 46 prosent av kvinnene som er sysselsatt uten å ha fullført videregående opplæring arbeider i varehandel, hotell- og restaurantvirksomheter, er tilsvarende andel for menn 27 prosent. 18 prosent av mannlige frafallselever som fylte 21 år i 2007 arbeidet i bygge- og anleggsvirksomhet, mens 24 prosent av kvinnelige frafallselever arbeidet i helse- og sosialtjenester. 14 prosent av de mannlige frafallselevne var sysselsatt innen industri, mens dette gjaldt bare fire prosent av kvinnene som ikke hadde fullført videregående opplæring. Når vi bryter ned på mer detaljerte næringskoder, finner vi som forventet at den høyeste andelen unge ansatte (her alle ansatte 21 åringer) som ikke har fullført videregående utdanning, arbeider innen rengjøringsvirksomhet. Innen rengjøringsvirksomhetene er hele 72 prosent av alle mannlige ansatte 21-åringer i 2007 uten fullført videregående utdanning. Hele 21 prosent har aldri startet videregående utdanning, mens 51 prosent har startet men ikke fullført. Blant kvinnelige ansatte innen rengjøringsvirksomhet var det 62 prosent av de ansatte 21 åringerne

som ikke hadde fullført videregående utdanning. Hver fjerde 21-årige kvinne innen rengjøringsvirksomhetene har ikke startet videregående utdanning.

Mens guttene som ikke har gjennomført videregående utdanning rekrutteres til rengjøringsvirksomhet, detaljhandel med motorvogndeler, slakting og kjøttproduksjon, fiskeri og malearbeid, bygningsartikkelproduksjon, godstransport og budtjenester havner unge kvinner uten fullført utdanning i rengjøringsvirksomhet, hjelpetjenester for offentlig administrasjon, call-senter-virksomhet, kantinedrift og i vaktjenester. I sistnevnte næring har for eksempel hver tredje kvinnelige ansatte 21-åring i 2007 ikke fullført videregående utdanning.

Av de som er sysselsatt i kohorten, har de som ikke har fullført videregående opplæring mer enn dobbelt så høyt sykefravær som de som har fullført videregående utdanning. Forskjellene varer i alle fall så lenge vi har fulgt kohorten (frem til fylte 24 år) og det er stabile forskjeller de fem årene vi har fulgt dem. Det har vært usikkert om disse forskjellene i sykefraværet skyldes at unge mennesker som avslutter videregående utdanning før de har fullført, typisk rekrutteres til næringer der sykefraværet er høyt eller om det er forskjeller i helse eller fraværstilbøyelighet som driver forskjellene. Vi har videre brukt informasjon om sykefravær for kohorten på ulike næringskodenivå for å undersøke om forskjellen i sykefraværet mellom de som har fullført og de som ikke har fullført blir mindre synlig når vi går ned på mer detaljert næringskodenivå. Hypotesen er at jo mer detaljert næringskode vi bruker, jo mindre sannsynlig er det at de som ikke har fullført videregående utdanning har ulike arbeidsoppgaver sammenliknet med de i samme alder og kjønn som har fullført videregående utdanning. Vi finner at forskjellene i sykefravær mellom de som fullfører og ikke fullfører ikke endres i særlig grad når vi går ned på 5-sifret næringskode sammenliknet med nasjonale tall og tall for hovednæringene.

Vi har også gjennomført ulike regresjonsanalyser med sykefraværspersent som avhengig variabel der fullført/ikke fullført/ikke påbegynt inngår som dummyvariabler i tillegg til kjønn og kvartalsdummier. Vi finner at når vi går fra ikke å ha med næringsdummier til å ha med dummier på hovednæringsnivå, 2-sifret kode, 3-sifret kode, 4-sifret kode og til slutt 5-sifret kode, skjer det svært lite med estimatene for dummiene for status på fullført videregående utdanning. Selv om vi har gått helt ned på 5-sifret nivå, er det selvsagt likevel mulig at de som har fullført videregående utdanning har andre typer jobber eller oppgaver innenfor for eksempel rengjøringsbransjen. For å finne ut mer om dette, er det ikke tilstrekkelig å bruke registerdata da disse ikke sier noe om de faktiske arbeidsoppgavene på en arbeidsplass eller i en bransje. Vi konkluderer foreløpig med at forskjellene i sykefraværet mellom de som har fullført og de som ikke har fullført videregående utdanning i alle fall delvis forklares av helseforskjeller og ulik sykefraværsadferd, men dette må anses som en første tilnærming. Det er mulig vi kan komme et steg videre med å kombinere yrkeskoder og bransjekoder.

Lokale arbeidsmarkedsforhold kan ventes å spille en viktig rolle, og vi finner at høy arbeidsledighet har sterk sammenheng med høyt frafall fra videregående skole. Høy arbeidsledighet kan motivere noen elever i videregående skole til å gjøre en sterkere innsats for å stille bedre i konkurransen om de tilgjengelige jobbene, men det kan også føre til at andre elever som sliter med motivasjonen får svekkede framtidsutsikter og avslutter utdanningen. På samme måte kan sysselsettingsvekst bidra til både økt frafall for elever som oppfatter at mulighetene til å bytte skole mot jobb blir bedre, og til redusert frafall, om hovedtyngden av

elevene oppfatter at den økte tilgangen på jobber medfører en større gevinst av å fullføre videregående skole. Resultatene våre viser at sysselsettingsvekst drar i ulike retninger, med en tendens til redusert frafall for kvinner og økt frafall for menn når sysselsettingsandelen stiger.

Funnene våre viser at i en kohort (født i 1986) var 70 prosent av de som avsluttet videregående utdanning uten å fullføre, sysselsatt det året de fylte 21 år (2007). I utgangspunktet kan vi sannsynligvis anta at en stor andel av de som avslutter videregående skole gjør rasjonelle valg og anser yrkesaktivitet som et bedre alternativ enn skole for seg selv. Men dette var året rett før finanskrisen som startet for alvor høsten 2008, og det er godt mulig at de som er født senere på 1980-tallet har dårligere arbeidstilknytning enn de som ble født i 1986. Samtidig kan en lavkonjunktur bidra til det ansettes ufaglært arbeidskraft heller enn faglært, slik at arbeidsmarkedet kan bedres for de med lav kompetanse som tilbyr sin arbeidskraft billigere enn faglært arbeidskraft i perioder med lavkonjunktur.

Tiltakene for å redusere frafallet i videregående skole må først og fremst være basert på kunnskap om insentivene til unge mennesker som velger å avslutte utdanningen underveis/ikke starte videregående utdanning i det hele tatt. Det er svært stor forskjell på elever som tar rasjonelle valg for seg selv og avslutter utdannelsen (eller ikke starter på videregående skole), men heller velger å starte yrkeskarrieren tidlig, og de som dropper ut fordi de ikke evner å fullføre videregående opplæring. Det er fortsatt viktig at den første gruppen oppnår en formell utdanning etter hvert, og særlig for å forebygge at de senere faller ut av arbeidslivet fordi de har for lav formalkompetanse. Tiltakene rettet mot denne gruppen kan i større grad knyttes til arbeidslivet. Den andre gruppen, der årsak til frafall knyttes mer mot evner og motivasjon, har lite å tilby arbeidsgiverne og får ikke jobb. For disse må sannsynligvis tiltakene i større grad rettes mot forsterkninger i tidlig i utdanningsløpet.

Ungdoms egne opplevelser av fravær

Ungdommene vi møtte gjennom intervjuene av elever på første trinn i videregående skole var en sammensatt gruppe. De hadde ulik bakgrunn fra ungdomsskolen, hadde møtt ulike utfordringer i sin opplæring, hadde varierende læringsresultater og ulike historier med hensyn til fravær.

Felles for mange av dem var at de hadde opplevd ungdomsskolen som relativt demotiverende. Uavhengig av karakterer og læringsresultater fortalte mange om en ungdomsskole de hadde opplevd som kjedelig, ensidig og repeterende. Både faglig sterke og mindre sterke elever etterlyste mer variasjon i forhold til læringsmåter, og mange ga uttrykk for at de ønsket seg undervisning som er mer praksisrettet. De ønsker varierte arbeidsoppgaver og en skoledag som byr på mer enn bare å sitte ved en pult og få undervisning fra tavla. For noen har fravær i ungdomsskolen vært en mestringsstrategi i forhold til en læringssituasjon de opplevde som meningsløs. Mange av våre intervjuobjekter fortalte om til dels betydelig fravær i løpet av ungdomsskolen.

Høye forventninger til videregående skole

Et fellestrekk ved elevene vi intervjuet var at de hadde høye forventninger til videregående skole. De håpet og trodde at videregående skulle bli noe mer spennende og utfordrende enn det grunnskolen hadde vært. Dels hang disse forventningene sammen med en tro på at de på videregående fikk bedre lærere og ikke minst mer varierte undervisningsopplegg. Flere la vekt på at de forventet en helt annen fraværstatistikk på videregående enn i ungdomsskolen, og at de her «skjerpet seg».

Særlig i første intervjurunde, like etter oppstart i videregående, virket forventningene til en viss grad å være innfridd. De fleste var fornøyd med lærerne og undervisningsopplegget på videregående – sammenliknet med erfaringene fra ungdomsskolen. Dette resultatet ble også bekreftet i spørreundersøkelsen blant over 6 000 elever – de aller fleste elevene svarte at de trives på videregående.

Holdning ≠ atferd?

Intervjuene ga grunn til å problematisere forholdet mellom holdning og atferd med hensyn til fravær. Ungdommene vi har snakket med ga ikke uttrykk for at de oppfattet ugyldig fravær som uproblematisk. Majoriteten ga derimot uttrykk for klare holdninger til arbeidsmoral og fravær også når de omtalte eget ugyldig fravær. Ingen av våre informanter ga uttrykk for at det i deres miljø var regnet som positivt, eller kult, å skulke skolen, selv om noen mente å kjenne til ungdomsgrupper der det kanskje fantes en slik fraværskultur. Elever med høyt fravær ble heller ikke sett opp til i skolen, snarere tvert imot. Våre informanter framsto derfor som en gruppe med de «riktige» holdningene til fravær og arbeidsmoral, uten at det nødvendigvis førte til de riktige handlingene.

Vi fant at det hersket stor usikkerhet blant elevene om det gjeldende fraværsglementet i skolen. Til tross for at alle ga uttrykk for å ha blitt informert om reglene for fravær både på ungdomsskolen og videregående, var disse likevel gjenstand for diskusjon og ulike fortolkninger. Dette kan tyde på at regelverket fremstår for komplisert eller utydelig for elevene, og/eller at elevene rett og slett ikke har nok kunnskap om reglene. Ulik praktisering av fraværregler av ulike lærere skaper nok også en stadig forvirring hos elevene om gjeldene regler. Noen lærere framsto som strenge på det med å føre fravær/for sent-komming, mens andre hadde en mer «liberal» praksis. Dette, sammen med lærere som selv framsto som lite punktlig, ble av mange oppfattet som undergravende i forhold til fraværstatferd.

Vi ser at det er nødvendig at skolene i større grad arbeider for en mest mulig lik og konsekvent praktisering av regelverket. Dersom en skal lykkes i å forbygge høyt ugyldig fravær blant elevene i skolen, må en sørge for at regelverket i seg selv er klart og tydelig, og at det praktiseres likt på tvers av lærere, klasser og utdanningsprogram. Samtidig må en kunne forvente at elever (og foresatte) tar ansvar for å sette seg inn i reglene, slik at de vet hva de har å forholde seg til.

Nærvær

Vi har i vår studie valgt å fokusere på tilstedeværelse i like stor grad som fravær. Vi har altså søkt etter elevens fortellinger om hva det er som stimulerer til nærvær, i like stor grad som å spørre om deres grunner til fravær. Elevens relasjon til lærer/lærere fremstår som en svært sentral nærværsfaktor. Når elevene opplever at de blir sett og verdsatt av lærere når de er på skolen, er dette en veldig viktig grunn for ikke å være fraværende. Vi finner videre at foreldre kan spille en viktig rolle og bidra i godt samarbeid med skolen til å forbygge fravær. På samme måte er venner og et godt sosialt miljø en sentral nærværsfaktor for mange. Gruppearbeid på skolen kombinert med et godt kollektivt læringsmiljø synes å stimulere til økt engasjement og ansvarsfølelse hos elevene, og kan dermed være en viktig nærværsgrunn. Muligheter for medbestemmelse i skolearbeidet og variasjon i arbeidsmetoder fremstår også som viktige nærværsfaktorer for elevene.

Fraværsatferd som kollektivt problem og gruppearbeid som nærværsfaktor

Selv om fravær ofte forstås og diskuteres som et individuelt problem, finner vi at fravær også kan være et kollektivt problem for en hel gruppe eller klasse. Elever som kommer sent til timen, eller forlater underveis, kan prege et læringsmiljø med uro og støy (mentalt fravær) slik at det også går ut over de elevene som er tilstede på skolen. Gruppebasert samarbeid fungerer også dårlig i slike læringsmiljø. Et par av elevene vi intervjuet fortalte om enkeltlærere som nærmest oppfordret umotiverte elever med høyt fravær til å slutte – slik at det kunne bli fred i timene. Dette er en problemstilling vi gjenkjenner fra andre forskningsprosjekter vi har gjort i skolen. Dersom målsettingen er å forbygge og minske frafall i videregående, er enkeltlæreres strategier med å oppfordre til slutting, en svært kortsiktig og lite hensiktsmessig løsning på et stadig økende problem.

I skoleklasser eller grupper som fungerer bedre i forhold til læringsmiljø, finner vi at gruppearbeid kan være en viktig nærværsfaktor. Flere av elevene fortalte historier der gruppearbeid, og det ansvaret de følte i dette, gjorde at de møtte opp på skolen. Læringsprosessene som foregår i dette samarbeidet kan dessuten ha høy relevans i det arbeidslivet de seinere skal møte. De elevene som ikke opplever disse gruppebaserte læringsprosessene får ikke den samme erfaringskompetansen på det å samarbeide om problemløsning.

Fraværs- og nærværsfaktorer

Våre funn i elevintervjuene samsvarer godt med tidligere forskning rundt frafall og fravær som har vist at det er snakk om et komplekst sett av fraværs- og nærværsfaktorer som påvirker den enkelte elevs valg om å møte opp eller bli hjemme fra skolen. Dette handler ikke om enkle én til én-faktorer, men derimot om et komplekst samspill mellom faktorer i og utenom skole. Det handler heller ikke bare om individuelle egenskaper knyttet til eleven, eller bare om systemfaktorer knyttet til skolen, men om et komplekst samspill mellom system- og individ-faktorer.

Vi vil i tabellen nedenfor illustrere noe av denne kompleksiteten, gjennom å vise noen av de faktorene vi i vårt materiale fant å påvirke elevenes atferd med hensyn fravær.

FRAVÆRSFAKTORER	NÆRVÆRSFAKTORER
<ul style="list-style-type: none"> • Dårlige relasjoner til lærere og medelever • Lærere med liten tid /vilje/evne til å se den enkelte • Lite tilpasset opplæring • Frustrasjon over egne dårlige resultater/sliter på skolen/manglende mestring • For teoretisk innretning på fag • Frustrasjon/problemer ved overgang mellom skoleslag • Dårlig klasseroms miljø/bråk/sosiale problemer i klassen • Mobbing/rasisme • Avmaktfølelse: fastlåst i rollen som dårlig elev • Språkproblemer • Dårlig fysisk arbeidsmiljø • Praktiske problemer knyttet til lang skolevei 	<ul style="list-style-type: none"> • Gode relasjoner til lærere og medelever • Individuell oppfølging (tid til den enkelte, føle «at noen bryr seg») • Mestringsopplevelser • Medbestemmelse • Forutsigbarhet/kontroll over egen hverdag • Variasjon • utfordringer på riktig nivå • Positive tilbakemeldinger • Tilpasset undervisning • Motivasjon • Tilhørighet • Venner • Synlighet • Trygghet • Godt klassemiljø • Trygghet • Støttende foreldre

I dette mangfoldet er det én faktor som framstår som særlig viktig. Dette er den gode læreren, eller den gode lærer-elev-relasjonen. Dette framheves av svært mange som avgjørende for hvorvidt de kommer på skolen eller ikke. En lærer som ser deg som individ, tar deg på alvor og hører dine synspunkter, har stor betydning. Et godt læringsmiljø som også fungerer sosialt, framheves av mange som sentralt i forhold til å etablere nærvær.

Fravær – en individuell defensiv strategi

Fravær (og senere frafall/bortvalg) kan være en mestringsstrategi for eleven. Stilt overfor en overveldende mengde fraværsfaktorer, blir fravær og senere frafall en logisk konsekvens, et "fornuftig" valg.

Skolefravær kan forstås som en individuell og defensiv strategi forsvarsmekanisme. Fraværet løser ingen av problemene eleven har på skolen men blir likevel valgt for å komme seg unna en trasig skoledag. En mer offensiv individuell strategi vil være at eleven /foresatte samarbeider med skolen om hvordan en kan forbedre elevens situasjon.

Elever kan også være del av mer kollektive defensive strategier – utvikle felles normer om skolen for hvor mye en bør være tilstede og hvor mye en trenger å jobbe. I studier av sykefravær i

arbeidslivet, ser man også hvordan det kan utvikle seg egne fraværskulturer på enkelte arbeidsplasser.

Selv om skolen legger vekt på normer om tilstedeværelse og disiplin i forhold til arbeidet kan kollektive normer blant elevene stå i sterk motsetning til dette. I vårt materiale ser vi imidlertid ikke noen slike sterke fraværskulturer, selv om noen av våre informanter refererer til mindre undergrupper av ungdom, der dette kan være tilfelle. I lys av det vi har sett, ser vi at hovedutfordringen i arbeidet mot fravær blir å etablere situasjoner der nærværsfaktorene er sterkere enn fraværsfaktorene.

Både fraværs- og nærværsfaktorer finnes i og utenom skolen. Arbeidet mot fravær og senere frafall og marginalisering bør derfor omfatte tiltak rettet både mot læringsmiljø og sosialt miljø, både mot skolen og elevens liv utenfor skoleporten. Poenget er at man ønsker å få fram en helhet av tiltak som angriper problemet, heller enn enkeltstående "gode ideer" som gjennomføres isolert fra resten av skolen og elevenes hverdag. Helhetstenkning blir et viktig stikkord.

Det er ikke de revolusjonerende, universelle enkelttiltakene som forandrer alt ved et enkelt grep, som er avgjørende hvis man ønsker å oppnå resultater i bekjempelsen av fravær, frafall og marginalisering. Det er et mangfold av tiltak og kombinasjoner av tiltak sett i sammenheng som skaper nødvendige nærværsfaktorer. Bred innsats over lang tid er en suksessfaktor. Sammensatte problem krever sammensatte og komplekse løsninger. Med bakgrunn i flere tiårs studier av frafallsproblematikken i USA, konkluderer f.eks. Rumberger (2006, s. 243) slik:

"... if dropout prevention strategies are going to be effective, they must be comprehensive by providing resources and supports in all areas of students' lives. And because dropouts leave school for a variety of reasons, services provided them must be flexible and tailored to their individual needs".

Erfaringer fra Australia viser det samme (Smyth et al. 2004, s. 15):

"We don't believe that any long-term sustainable improvements in school retention rates will be possible unless the complex interacting factors that interfere with successfully completing school are adequately understood and addressed"

Et funn fra vår tidligere forskning på frafall (Havn og Buland 2007), er også at den bevisstgjøring som skjer som en følge av at man igangsetter konkrete tiltak eller på andre måter fokuserer på utfordringen. I mange tilfeller kan være like viktig som selve tiltaket. Mange steder i skolen lever det ennå en uuttalt forestilling om at fravær og frafall er en problemløsning, mer enn et problem. Gjennom fravær og senere frafall blir man «kvitt» elever som ofte oppleves som problematiske i undervisningssituasjonen. Når lærere f.eks. ikke fører fravær, eller til og med gir beskjed om at de underviser for de som er interessert i faget, og like gjerne ser at de som ikke er det holder seg borte, blir det en oppfordring til fravær.

Når man fokuserer på problematikken og starter tiltak, bidrar dette også til å rokke ved slike oppfatninger. Når man setter fokus på problemet fravær/fracfall, har man allerede begynt å påvirke det. En informant i et tidligere prosjekt, uttalte f.eks. at «*Det er det samme hva du gjør, bare du gjør noe.. nesten...*» (ibid. s. 69) Det sammenfaller også godt med en metastudie av

evalueringer/studier av effekten av tiltak mot fravær og frafall i skolen (Maynard et al. 2011, s. 5):

“Because interventions did result in a moderate effect on student attendance, it is recommended that practitioners and policy makers do take steps and intervene with students who are exhibiting problematic absenteeism/truancy. Doing something is better than doing nothing.”

Som vi har pekt på, må problemkomplekset fravær og frafall i videregående opplæring forstås som et heterogent problemområde, der et mangfold av ulike faktorer er med å forme ungdoms valg om å fortsette i eller gå ut av opplæring. I tråd med dette må tiltakene også være mangfoldige, og angripe problemet på bred front. Dette reiser imidlertid også noen utfordringer. For det første er det nødvendig å skape et fraværsreducerende arbeid som er mer enn enkeltstående, isolerte tiltak. Man trenger en helhetlig, sammenhengende handling som går ut over det enkelte tiltak og den enkelte skole/enhet som gjennomfører tiltaket.

For det andre er det viktig å se sammenheng mellom tiltak, å utforme tiltak som griper inn i og støtter opp under hverandre, i det som kan betegnes som tiltakskjeder, der ulike tiltak ta tak i ulike deler av utfordringen, og skaper en sammenheng over tid (Buland og Valenta 2010, s. 117).

En bærekraftig satsning mot fravær og frafall kan aldri gå over, og den kan aldri være begrenset til noen utvalgte aktører og/eller institusjoner. En utfordring blir dermed å overføre gode erfaringer, gode grep i arbeidet, bærekraftige arbeidsmåter, til andre aktører og institusjoner enn de som har vært involvert i arbeidet. Videre er det nødvendig å ha et godt system for videreføring og læring, ut over prosjektperioden. Arbeidet må videreføres i daglig drift, i ordinær virksomhet. Videre må tiltakene/prosjektene skape læring, i de involverte institusjoner og hos aktører/institusjoner som selv ikke har vært direkte involvert i arbeidet. En må unngå en situasjon der prosjektdeltakerne er de eneste som har lært av deltakelse i prosjektet; det må skapes strukturer for videreføring og for organisasjonslæring rundt det konkrete prosjekt/tiltak, hvis dette skal resultere i varige endringer og nye arbeidsformer i forhold til faresone-gruppen.

I alle disse utfordringene, har skoleeier en sentral rolle. Skoleeier må bidra til å etablere strukturer og prosesser for videreføring og erfaringsspredning, skoleeier må bidra til utvikling av lærende organisasjoner, og skoleeier må stå sentralt i de nettverkene som etableres rundt de enkelte tiltak, som pådriver, kompetansemekler og lokal evaluator av egen innsats. Skoleeier må være limet som skaper helhet av enkelttiltak.

Omfang av fravær og skulk i den videregående skolen

I avtalen om et inkluderende arbeidsliv er ett av delmålene en reduksjon i sykefraværet med 20 prosent i forhold til nivået i andre kvartal 2001. Dette innebærer et mål om at sykefraværet på nasjonalt nivå ikke skal overstige 5,6 prosent³. Partene i arbeidslivet følger sykefraværet med argusøyne fra kvartal til kvartal året rundt. Det kan genereres sykefraværsstatistikk på alle nivå – fra individ og arbeidsplass til kommune, fylke og nasjon. Statistikken brukes som

³ I følge tall fra Statistisk sentralbyrå lå det legemeldte sykefraværet i norsk arbeidsliv i 1. kvartal 2012 på 5,7 %, det egenmeldte fraværet var på 1,2 % - totalt en sykefraværsprosent på 6,9.

styringsindikator for å målrette tiltak – både nasjonalt og lokalt på arbeidsplassen, for å måle effekt av tiltak, for å sammenlikne eget nivå med andres, for å følge med på utviklingen over tid, og ikke minst benyttes sykefraværstatistikken aktivt i forskning.

Sykefravær i arbeidslivet har store samfunnsøkonomiske kostnader, og man mener åpenbart at det er verdt å investere i god statistikk på området. Fravær i skolen (og særlig frafall som ytterste konsekvens) medfører også i aller høyeste grad kostnader. De samfunnsøkonomiske kostnadene av frafallet i Norge er beregnet til omtrent 5 milliarder (2010-)kroner for hvert årskull (Hernes 2010). Det hadde vært interessant å ha tilsvarende hyppig oppdaterte, og offentlige, tall på fraværet i norsk skole som vi har for sykefravær i arbeidslivet, men dette finnes ikke per i dag. Myndighetene får informasjon om den enkelte elevs fravær via resultatfiler for foregående skoleår som overføres fra fylkeskommunene til Utdanningsdirektoratet hver høst. Disse tallene har usikker kvalitet, inneholder ikke informasjon om eleven har søkt om å få fravær strøket eller ikke, tallene aggregeres ikke opp, og publiseres ikke offentlig.

I arbeidslivet ligger de offentlige systemene godt til rette for å generere sykefraværdata kontinuerlig og effektivt. Med utgangspunkt i sykemeldingen, og de rettigheter til sykelønn denne utløser, genereres fraværdata hos NAV, Arbeidsgiver-arbeidstakerregisteret og SSB. I utdanningssektoren har fravær rapportering p.t. en større tidskostnad enn i arbeidslivet, i og med at flere ledd må involveres (faglærer, kontaktlærer, rektor, fylkeskommune). Å ha oppdaterte og sammenliknbare tall for fravær i skolen vil kunne brukes strategisk i oppfølgingen av elever – både på skole-, region- og nasjonalt nivå. Det er spesielt de som faller fra man skulle visst mer om underveis, og da må fraværstatistikken være oppdatert. Det er et poeng at statistikken må kunne benyttes på en måte som gjør at det føles nyttig å bruke tid på det for den enkelte lærer og skole. Og den må komme elevene til gode – ved at fravær blir sett, og fulgt opp.

Fraværsomfang

Av de 6 000 elevene som svarte oss, oppga 27 % at de ikke hadde vært borte en eneste hel dag fra skolestart i august og fram til primo november 2011. 20 % hadde vært borte kun én dag, 34 % hadde vært borte 2-4 dager, 15 % 5-10 dager og 4 % hadde vært borte mer enn 10 dager. Over 80 % av utvalget har altså vært borte mindre enn 5 hele dager. Til sammenlikning oppga nær 60 % av utvalget at de ikke hadde skulket en eneste enkelttime i den samme perioden. 28 % hadde skulket 1-5 timer, 8 % 6-10 timer, mens ca. 6 % hadde skulket mer enn 11 timer. På et annet spørsmål svarte 52 % av elevene at de av og til skulker skolen. Én av fire elever i utvalget svarte at de har løyet om at de har vært syk for å få gyldig fravær.

Jenter hadde i gjennomsnitt noe høyere heldagsfravær enn gutter, mens gutter i gjennomsnitt skulket litt flere enkelttimer enn jentene. Det var en høyere andel jenter enn gutter som hadde moderat høyt heldagsfravær (2-10 dager). Regresjonsanalyser viste imidlertid at både når det gjaldt å ha veldig høyt heldagsfravær og veldig høyt antall timer med skulk – var det å være jente signifikant assosiert med *lavere* risiko for høyt fravær.

Vi har ikke funnet litteratur eller offisielle tall som gjør at vi kan sammenlikne tallene fra vårt utvalg med nivået i Norge generelt eller med andre land, og det blir dermed vanskelig å si om

nivåene vi fant i vår undersøkelse er høye eller lave. Når det også er slik at det er opp til den enkelte skole/lærer å gjøre en skjønnsmessig vurdering av hvor mye fravær en elev kan ha for at det ikke kan gis karakter i faget, eller for at eleven skal miste retten til videregående utdanning, blir det også vanskelig å si noe generelt om konsekvensene av å ha mye fravær. Ettersom spørreundersøkelsen ble besvart i skoletiden, er det sannsynlig at vi underestimerer omfanget av fraværet, da elever med høy sannsynlighet for å være borte, også har økt sannsynlighet for ikke å ha vært til stede på utfyllingstidspunktet. Dette ble forsøkt ivaretatt ved at skolene holdt oversikt over hvem som ikke var til stede første gang, og at disse ble tilbudt deltakelse ved en senere anledning.

Finnes det en grense for hva som skal være skolens ansvar for fravær?

Årsaker til frafall (bortvalg) i videregående skole er undersøkt i Markussen og Seland (2012), som fant at ca. 42 %⁴ av de som sluttet, oppga at hovedårsaken handlet om forhold utenfor skolen. De stiller et betimelig spørsmål i sin rapport "Å redusere bortvalg – bare skolens ansvar?". Selv om dette gjelder frafall, og ikke fravær, er spørsmålet like relevant på sistnevnte område, og det er en problemstilling som er godt kjent i arbeidslivet i forhold til sykefravær. Intervju vi har gjort med arbeidsgivere i forbindelse med andre forskningsprosjekt, viser at mange arbeidsgivere spør seg hvor grensene går i forhold til hva som skal være arbeidsgivers ansvar for oppfølging når det kommer til sykefravær som skyldes forhold utenfor arbeidsplassen. Regelverket har utviklet seg i retning av at en stadig større del av ansvaret for fraværsoppfølging faller på arbeidsgiver (Ose et al. 2012).

Går det an å sette en grense for hva som skal være skolens ansvar i forhold til fraværsoppfølging, i de tilfellene der årsakene til fravær åpenbart ligger utenfor lærernes og skolens kontroll?

Både (syke)fravær og frafall i arbeidslivet, og fravær og frafall i skolen, medfører store kostnader – både for det enkelte individ og for samfunnet. Derfor handler fravær- og frafallsforebygging og oppfølging i stor grad om å ta *samfunnsansvar*. Grensene for samfunnsansvar er vanskelige å trekke. Men det er ikke tvil om at skolen, og læreren som klasseromleder, har en svært viktig posisjon i forhold til å kunne oppdage avvik på et tidlig tidspunkt – og et ansvar for å koble inn nødvendige aktører i en oppfølging av de forhold som avdekkes. Så må det være resten av samfunnet (inkludert myndighetene) sitt ansvar å sørge for at læreren har det støtteapparatet rundt seg som gjør at vedkommende kan fortsette å ivareta *både* sin rolle som leder og underviser på en tilfredsstillende måte.

⁴ Utvalget var ca. 500 elever som hadde valgt å slutte i videregående opplæring.

Problemstillinger som bør forskes videre på

Selv om korrelasjonen mellom fravær og frafall er høy, kan det være andre egenskaper ved individet som spiller en rolle for fravær, enn de sammenhengene som allerede er påvist med utgangspunkt i registerbaserte frafallsdata. For eksempel fant vi at fraværet er relativt likt fordelt uavhengig av foreldres utdanning, og at familieøkonomi i liten grad så ut til å være systematisk assosiert med høyt fravær. Det var også en relativt høy andel av elevene med foreldre i lederstilling som hadde høyt fravær. Kanskje kan dette tyde på at fravær er et problem som rammer elever i alle samfunnslag, og at sammenhengen med sosioøkonomisk bakgrunn ikke er like systematisk som det tidligere studier har vist for frafall.

Både våre analyser og tidligere forskning har vist at gutter har økt risiko for både høyt fravær og frafall i videregående skole. I det deskriptive materialet vårt så vi imidlertid at jentene hadde et høyere moderat heldagsfravær, sammenliknet med guttene. Det var også en lavere andel jenter enn gutter som ikke hadde heldagsfravær i det hele tatt. Supplerende regresjonsanalyser som ikke er presentert i rapporten, der vi definerte avhengig variabel som fravær på mer enn 5 dager (i stedet for 10), gav også motsatt kjønnseffekt: sannsynligheten for å ha høyt heldagsfravær var større for jentene enn for guttene. Dette betyr at selv om det er guttene som har det ekstremt høye fraværet og oftest faller fra, er det også grunn til å vurdere tiltak i forhold de mange jentene med moderat høyt fravær. Disse indikasjonene på kjønnsforskjeller i fraværet, gir også grunn til å se nærmere på fraværsårsaker og kjønn.

Fraværsårsaker hos elever er det også forsket relativt lite på. Basert på de deskriptive fordelingene av svar i vårt utvalg, peker det i retning av at jenter i større grad enn gutter er fraværende på grunn av fysisk og psykisk sykdom. Å finne ut mer om hva som ligger bak eventuelle kjønnsforskjeller i fraværsårsaker blant elever i skolen vil kunne bidra til kunnskap som også kan benyttes for å forstå sykefravær i arbeidslivet.

Våre analyser av fravær, og det meste av annen forskning på fravær i norsk skole, er gjort på tverrsnittsdata, med alle de forbehold som må tas i forhold til analyser på slike datasett. For å kunne si mer om omfang, årsak og virkning av fravær i den videregående skolen må det registerbaserte tidsserier med landsrepresentative data på individnivå til.

Holdninger til fravær blant elever i videregående skole

Da vi gikk i gang med å utforme dette prosjektet, var vi rett og slett nysgjerrige på hvilke holdninger dagens unge har til fravær. Holdninger og sosiale normer har fått økende oppmerksomhet i sykefraværsforskningen i arbeidslivet. Siden holdninger er noe som dannes relativt tidlig i livet, tenkte vi det ville være nyttig å vite mer om hvilke holdninger til fravær neste generasjon arbeidstakere trer inn i arbeidslivet med. Hva kan framtidige arbeidsgivere vente seg? Hva er holdningene til fravær blant dagens elever i videregående skole?

Systematiske litteratursøk viste at det finnes svært lite forskning som direkte omhandler *holdninger til fravær* blant elever i skolen, og det er som nevnt forsket overraskende lite på fravær *per se* i grunn- og videregående skole. Sannsynligvis er mangelen på kvalitetssikrede og

sammenliknbare fraværsdata i skolen en av årsakene til den labre forskningsaktiviteten på dette feltet.

Elevene uttrykker generelt restriktive holdninger til fravær

Framtidige arbeidsgivere for dagens elever i videregående skole kan forvente at de aller fleste har de "riktige" holdningene til fravær; fravær blir sett på som problematisk, ukult og lite ønskelig. Hver tiende elev i utvalget på over 6 000 elever, oppgir at de ofte/svært ofte har vært fraværende fordi de har kjedet seg på skolen eller vært skolelei. Basert på erfaringene vi har gjort i dette prosjektet synes *motivasjon* å være et viktig bindeledd mellom holdninger og atferd. Terskelen for å endre motivasjon er sannsynligvis lavere enn terskelen for å endre holdninger.

I våre intervju med elever gikk det fram at de som selv hadde problematisk høyt fravær, likevel gav uttrykk for å ha *restriktive* holdninger til fravær. Holdningene til fravær, slik vi oppfattet dem, var etisk "riktige", men fraværsatferden var ikke nødvendigvis det. Det samme så vi i spørreundersøkelsen; elevene har svært restriktive holdninger til hva som er akseptable årsaker til fravær - også når de blir spurt anonymt uten å ha en "voksen" forsker på andre siden av bordet. Rundt halvparten av de 6 000 elevene svarte at de har skulket skolen i løpet av de siste tre månedene. 1 av 4 sier de har løyet om at de har vært syk for å få gyldig fravær, og like mange har vært borte 5 dager eller mer siste 3 måneder. Dette tolker vi som diskrepans mellom de personlige holdningene som uttrykkes og fraværsatferden. I analysene konsentrerte vi oss om de som har veldig lite restriktive holdninger til fravær, og for disse er det en tendens til at holdninger og atferd stemmer overens.

I spørreundersøkelsen fikk elevene listet 15 ulike fraværsårsaker, og skulle på en skala fra 1 (aldri akseptabelt) til 10 (alltid akseptabelt) angi hvor akseptabel de syntes hver årsak til å være borte fra skolen var. Svært få av fraværsårsakene ble gitt en score på over 5, og de som lå over fem var stort sett av en karakter som det kan oppleves som etisk riktig å ha en akseptabel holdning til: være forkjølet med litt feber (man vil jo ikke smitte andre), bli mobbet på skolen eller det ha nære familiemedlemmer som trenger ens støtte og omsorg. En fraværsårsak som har vært oppe til diskusjon ved mange skoler de senere år, og som de fleste rektorer ikke vil ha så mye av, er ferie utenom de ordinære skoleferiene. Blant elevene i vårt utvalg var det relativt mange som gav dette høy aksept, sammenliknet med de andre fraværsårsakene. Fraværsårsaker som man kan si det er mindre etisk riktig å akseptere, blir heller ikke akseptert av disse ungdommene; som f.eks. å være borte fra skolen fordi man føler seg dårlig etter å ha drukket alkohol, fått sove for lite pga. dataspilling/fritidsaktiviteter, kjeder seg eller er i dårlig humør.

Forskjellene vi observerte i holdninger på de spørsmålene som var formulert likt i undersøkelsen til elever og ansatte (Dahl et al. 2007), kan tyde på at holdningene våre til fravær endres noe fra skole til arbeidsliv – at vi blir litt mer restriktive (høyere terskel for fravær) når vi blir eldre. Rammene i skole- og arbeidsliv er forskjellig mht. bl.a. økonomiske insentiver og lovregulering, og en sammenlikning blir således ikke helt reell. Dette sier nok noe om generell modning, men også noe om *kontekst*. En elevs holdninger til fravær i skolen og en ansatts holdning til sykefravær i arbeidslivet vil være avhengig både av hvilken kontekst vedkommende befinner seg i, og særlig hvor *motivert* vedkommende er for å være i denne konteksten. I den offentlige

debatten kan det virke som om *fraværsatferd* ofte blir tatt direkte til inntekt for personlige holdninger til fravær, uten at man diskuterer konteksten fraværet skjer i. At en person har en viss "grunnholdning" til fravær betyr ikke at denne holdningen speiles i fraværsatferd i enhver kontekst. Her spiller både motivasjon og mer praktiske aspekter inn. Motivasjon vil være betinget av sammenfallet mellom egne evner, ambisjoner og forventninger, og de faktiske oppgavene man blir forelagt i jobb og skole. Hvordan det er praktisk mulig å tilrettelegge for f.eks. sykenærvær i skolen og på arbeidsplassen spiller også inn.

Det bør forskes mer på de sosiale normene som gjelder i forhold til skolefravær, og hvordan disse er linket til holdninger og motivasjon hos den enkelte. Gitt de data som finnes per i dag, bør det prøves ut andre metoder for å avdekke slike normer. Analyser med antropologisk tilnærming basert på klasseromobservasjon og personlige intervju er ett alternativ, der vi har funnet lite relevant forskning hittil.

Basert på resultater både fra spørreundersøkelsen vår, og intervju med elever, konkluderer vi med at elevene i vårt utvalg uttrykte generelt restriktive holdninger til fravær. Holdningen til fravær blant elevene er at det er problematisk, og ikke ønskelig. Det er ikke slik at de som har høyt fravær og/eller skulker ofte blir sett på som "kule". Tvert i mot. Det var heller ikke slik at de vi intervjuet, og som selv hadde problematisk høyt fravær, uttrykte at de hadde et avslappet forhold til dette. De så det absolutt som et problem – noen omtalte sågar seg selv, og andre med høyt fravær, som tapere.

Når vi nå har satt oss inn i den forskningslitteraturen som foreligger, og mangelen på sådan, ser vi hvor komplekst det å forske på holdninger er. Holdninger til fravær er et ømtålig og personlig tema, og når man opplever at det er sprik mellom de holdningene som uttrykkes og faktisk atferd, kan det være et frustrerende tema å forske på. Det er så mange andre faktorer som påvirker fraværsatferd, som virker mer nyttig å finne ut mer om, enn holdninger. Vi tror skolen med fordel kan ha større fokus på forebyggingsperspektivet og nærværsfaktorene; motivasjon, å få ungdom til å gjøre gode utdanningsvalg som matcher evner og ambisjoner hos den enkelte, trivsel, hensiktsmessig oppfølging og tilrettelegging og ikke minst god (klasse)ledelse. Helse, og særlig psykisk helse, som fraværsfaktor blant unge kan også med fordel vies større oppmerksomhet.

Oppfølging av fravær i skolen

I arbeidslivet har oppfølging av sykmeldte blitt viet stadig større oppmerksomhet, og et stramt regime for fraværsoppfølging er lovfestet i folketrygdloven og arbeidsmiljøloven. Det snakkes mye om innstramminger av fraværsreglementet i skolen, men påfallende lite om hva fraværsoppfølging i skolen skal være. I arbeidslivet har man også lenge snakket om å stramme inn på arbeidstakernes rettigheter i forhold til fravær (innføring av karensdag mv.), men har til nå endt opp med å utvikle oppfølgingsrutinene i stedet. Vi har valgt å behandle fraværsoppfølging som eget tema i rapporten, til tross for at dette ikke har hatt hovedfokus i problemstillingene våre. Dette fordi vi mener fraværsoppfølging er et område der skolen kan ha mye å hente av å skjele til hva som gjøres i arbeidslivet.

Skolebyråden i Oslo kommune vil søke Utdanningsdirektoratet om å innføre en prøveordning med maksgrense for fravær på 15 % i de videregående skolene fra 2013. Når elevene (i media) svarer på forslaget ved å etterspørre fleksitid og mer kontroll over egen skolehverdag, er de for så vidt i takt med utviklingen i arbeidslivet. Langt flere ansatte har fleksitid i dag enn for 20 år siden, og ansatte i IA-bedrifter har f.eks. større fleksibilitet hva angår egenmeldinger, enn bedrifter som ikke har IA-avtale. Det er et etterprøvd funn i arbeidslivsforskningen at opplevelse av økt kontroll over egen arbeidshverdag fremmer ansvarsfølelse og motivasjon. Samtidig er det et dilemma at barn og unge i gjennomsnitt har større behov for grensesetting enn eldre. Behovet for grensesetting vil imidlertid variere individuelt. Noen trenger faste arbeidstider å forholde seg til, andre fungerer best med fleksitid. Å finne en løsning som fungerer for de aller fleste elevene og lar seg gjennomføre i praksis er nok utfordrende, men neppe umulig. Her bør erfaringer fra skoler som allerede praktiserer fleksitid eller alternative ordninger systematiseres og evalueres.

Det som kanskje heller burde vært diskutert er å innføre en felles grense for *når* omfattende fraværsoppfølging skal iverksettes og hva denne skal innebære. Dette bør ikke være tilfeldig ut i fra hvilken skole man går på, eller hvilket fylke man bor i. Som for alle offentlige tiltak og ordninger skal man være oppmerksom på at effekten av dem kan ramme sosialt ulikt, og at det kan være behov for å differensiere tiltakene basert på individuelle behov. En hypotese kan være at det bare er de ressurssterke elevene som klarer å benytte f.eks. en fleksitidsordning optimalt. Samtidig vil en fraværgrense på 15 % kunne bidra til at (enda) flere ikke klarer å fullføre videregående skole.

Mens resultatene fra vår spørreundersøkelse blant over 6 000 elever viste at de aller fleste elevene mente at de kjente fraværsreglementet godt, var inntrykket fra elevintervjuene noe annet. Her kom det også fram at det var store forskjeller fra lærer til lærer i hvordan fraværsreglementet ble fulgt opp, og at dette skapte usikkerhet for hva som egentlig var førende retningslinjer. To tredjedeler av utvalget i spørreundersøkelsen (særlig de som gikk studieforberedende) var uenige i at fraværsoppfølgingen er lik, uavhengig av hvilken lærer du har. Intervjuet med lærere/ansatte i Elevtjenesten bekreftet dette inntrykket. Skolene skal være oppmerksomme på hvilke signaler som gis til elevene ved at fraværsreglementet praktiseres ulikt fra lærer til lærer, og kanskje også fra utdanningsprogram til utdanningsprogram. Dette kan utvilsomt være med på å påvirke elevenes holdninger til fravær generelt.

Arbeidsgivere bør være oppmerksomme på at unge arbeidstakere kan ha opplevd varierende og inkonsekvent praktisering av fraværsreglementet i skolen, og må informeres godt om hvilke plikter, rettigheter og oppfølgingstiltak som gjelder i følge arbeidsmiljøloven, folketrygdloven og på den enkelte arbeidsplass.

Fraværsoppfølging i skolen – lær av forskning og praksis i arbeidslivet!

Det var en betydelig andel av utvalget i spørreundersøkelsen som sa seg enig i at kontaktlæreren følger tett opp elever med mye fravær. Da vi testet underutvalg mot hverandre, viste det seg at de som selv hadde erfaring med fravær, var mindre enige i dette enn de som ikke hadde hatt fravær. Elevene gav også uttrykk for at de ønsker at lærerne skal ta mer ansvar for fraværsoppfølging, og her er de helt på linje med det de ansatte i Elevtjenesten uttrykte i

intervjuet. Som klasseromleder er det liten tvil om at læreren, og særlig kontaktlæreren, som leder klassen gjennom året, må ha en rolle i forhold til fraværsoppfølging. På samme måte som ledere i arbeidslivet, har de ansvar for, og er i posisjon til, å fange opp avvikende atferd hos elevene på et tidlig tidspunkt – slik at tiltak kan iverksettes.

I norsk arbeidsliv har man bygget opp et omfattende apparat som både ansatte og ledere kan støtte seg til i et sykefraværstilfelle. Leder, ansatt/sykmeldt, lege, NAV og bedriftshelsetjeneste skal iht. loven være vurdert involvert på gitte tidspunkt i alle fraværsløp. Manglende oppfølgingsplaner og dialogmøter sanksjoneres med bøter fra myndighetenes side. For utdanningssektoren finnes ikke tilsvarende regelverk. Det sier seg selv at læreren, hvis hovedoppgave er å undervise elevene og sørge for kunnskapsheving, ikke kan stå alene med ansvaret for fraværsoppfølging. Det kreves et velfungerende apparat rundt læreren skal man lykkes med å få iverksatt tiltak på et tidlig tidspunkt. Foresatte, intern rådgivningstjeneste ved skolen, OT-rådgivere, skolehelsetjeneste og PPT må involveres systematisk. De ansatte ved skolene må ha kunnskap om risikofaktorer og symptomer, og mulighetene til å henvise videre til instanser utenfor skolen (helsevesen, NAV etc.). Her har forskning på læreres kunnskap om psykisk helse vist at mange er svært usikre både på hvordan de skal oppdage og håndtere psykiske problemer og lidelser hos elevene (Andersson et al. 2010).

I arbeidslivet opplever man nå en stor økning i etterspørselen etter bedriftshelsetjenester (BHT), mye som følge av regelendringene for sykefraværsoppfølging som kom 1. juli 2011, og som lovfester involvering fra BHT i fraværsoppfølging. Bedriftshelsetjeneste er noe de aller fleste ansatte i Norge nå har tilgang til. Skolehelsetjenesten omtales gjerne som barn og unges "bedriftshelsetjeneste", og er per i dag et kommunalt ansvar. Ressursene er dermed til en viss grad prisgitt kommuneøkonomi og kommunale prioriteringer. I vårt intervju med Elevtjenesten kom det fram at de hadde opplevd kutt i helsesøstertilbudet ved skolen de siste årene, og at dette gjorde at de i mindre grad enn tidligere samarbeidet med helsesøster i fraværsoppfølgingen. I hvilken grad dette er representativt for resten av landet, har vi ikke funnet nyere forskning på, men som for andre kommunale tjenester vil tilbudet sannsynligvis variere mye fra kommune til kommune. På samme måte som bedriftshelsetjenesten spiller en rolle for ansatte som opplever sykefravær, bør skolehelsetjenesten spille en rolle i oppfølgingen av elever som opplever helserelatert fravær. Særlig i forhold til de mange som sliter med psykiske problemer er helsesøster og helsestasjon for ungdom viktige lavterskeltilbud, som kan henvise elevene videre ved behov.

Foresattes rolle

Foreldre og foresatte spiller selvfølgelig en viktig rolle i apparatet rundt eleven, særlig det første året på videregående. Foreldreansvaret endres offisielt når barnet fyller 18, noe som for de fleste skjer i løpet av tiden på videregående (2./3. trinn). Elevene befinner seg i en overgangsfase mellom barn og voksen, de er i ferd med å ta stadig mer ansvar for seg selv i denne perioden, og dette kan gjøre grensene for når foresatte skal involveres vanskelige å fastsette. Gjennom dette prosjektet har vi i kommunikasjonen med skolene fått inntrykk av at det har blitt mye vanligere å involvere foresatte systematisk i videregåendeskoledagen i dag, enn det var for bare få år

siden. Dette er imidlertid et område vi ikke finner relevante forskningsresultater fra, og som med fordel kan forskes mer på.

Vi spurte elevene som deltok i spørreundersøkelsen hvorvidt foresatte hadde god oversikt over fraværet deres, og om det var viktig for de foresatte at de var til stede på skolen. Ca. 70 % var enig eller helt enig i at foresatte hadde god oversikt over fraværet deres, mens hele 92 % sa seg enig eller helt enig at det er viktig for de foresatte at de er til stede. Da vi testet gjennomsnittsforskjeller mellom ulike underutvalg, var det signifikante forskjeller basert på både kjønn, utdanningsprogram, klassetrinn, foreldres utdanning og etniske bakgrunn, samt elevens egen fraværserfaring. Jenter, elever på studieforbereidende, elever på 1.-trinn, elever med norsk/vestlig bakgrunn, elever hvis foreldre hadde høyere utdanning og elever uten fravær var signifikant mer enige i at foresatte hadde god oversikt over fraværet og var opptatt av tilstedeværelse – sammenliknet med referansekategoriene. Disse funnene er verdt å være oppmerksomme på i videre forskning på foresattes involvering i fraværsoppfølgingen.

Fraværsoppfølging og ressursbruk – hvem skal prioriteres?

De ansatte i Elevtjenesten vi intervjuet spurte seg hvordan de skulle klare å fange opp alle som faktisk hadde behov for dem. Og ikke minst hvordan de skulle fange opp "den grå massen", de mange som ikke sliter *nok* til at de allerede har et etablert hjelpeapparat rundt seg når de starter på videregående, men som likevel genererer et faretruende høyt fravær. Skal vi dra lærdom av den seneste forskningen som er gjort på fraværsoppfølging i norsk arbeidsliv (se f.eks. Ose et al. 2012), vil det kanskje være hensiktsmessig å lage et reglement som gjør at alle elever har lik rett til å fanges opp, men som samtidig gir mulighet til å differensiere tiltak etter behov på en rasjonell måte. Et hvert fraværstilfelle er unikt, og vil kreve ulik innsats fra involverte aktører. Et rigid system der alle skal behandles likt gjennom hele oppfølgingsløpet er neppe samfunnsøkonomisk optimalt.

I forhold til ressursallokering til fraværsoppfølging i skolen bør man også se nærmere på hvordan ressursfordelingen er i dag, og hva som er mest samfunnsøkonomisk nyttig; å bruke veldig mye ressurser på de med alvorlige problemer, eller å fordele ressursene slik at man fanger opp flere i mellomstadiet. Her kan det trekkes paralleller til diskusjonen rundt ressursbruk i helsevesenet når det gjelder de relativt få med alvorlig psykiske lidelser, versus de mange som sliter med moderate/lettere psykiske lidelser og problemer (CEP 2012, Layard 2006). Problemstillingen har også vært diskutert i forhold til frafall i videregående skole (Markussen og Seland 2012).

Om fokuset på fravær framfor nærvær

Forskningslitteraturen på sykefravær i arbeidslivet viser at fravær kan forebygges, og at tilrettelegging kan begrense fraværsomfanget. Når det gjelder det relativt ensartede fokuset på fravær som nå finnes både i skole- og arbeidsliv, vil vi igjen påpeke viktigheten av å fokusere på de faktorene som faktisk fremmer nærvær, som skaper gode holdninger og motivasjon hos

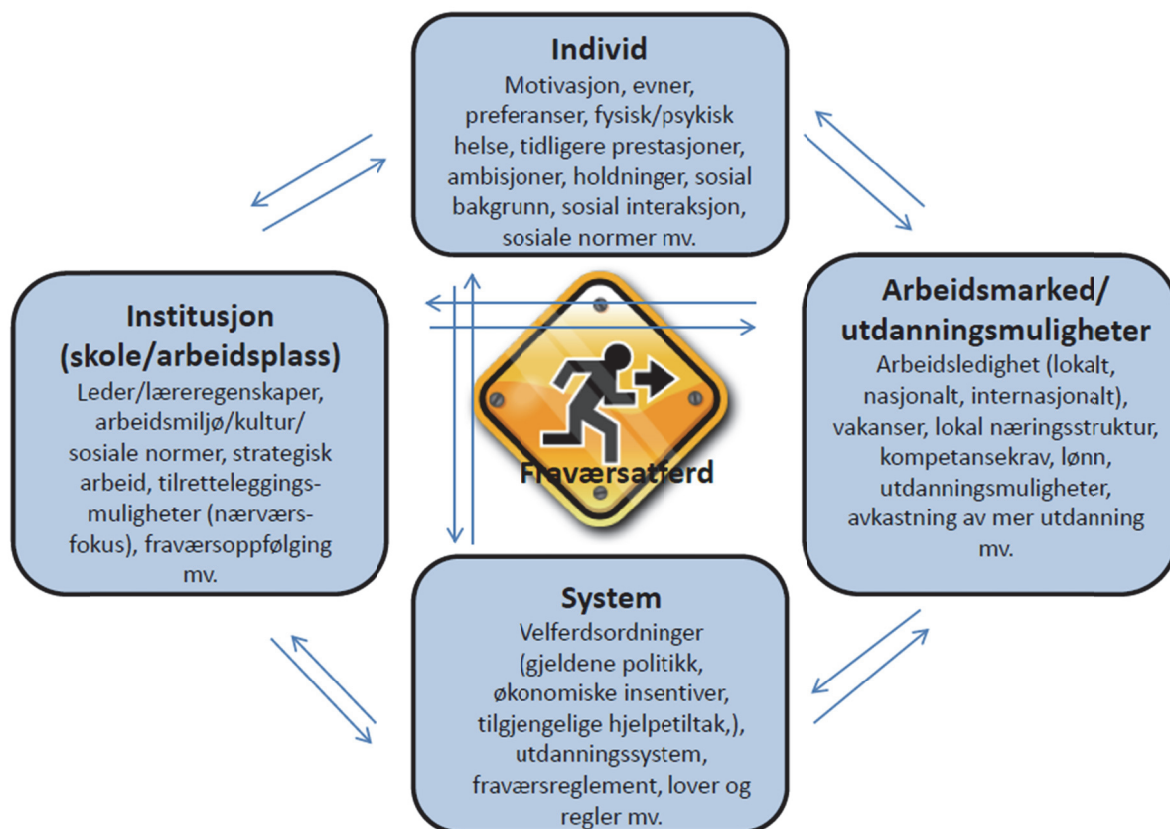
elevene (og arbeidstakerne). For mye fokus på reparasjon, heller enn forebygging, kan gjøre at man ikke ser skogen for bare trær.

Avsluttende kommentar

I de aller fleste tilfeller oppstår fravær fordi man føler seg for fysisk eller psykisk syk til å delta. I noen tilfeller er det andre forhold som ligger bak; dårlig motivasjon, dårlig trivsel, mobbing, søvnforstyrrelser, trøbbel/krangel i familien, familie eller venner som trenger støtte/omsorg osv. Når årsakene til fravær ikke er åpenbare, som ved alvorlig somatisk sykdom/skade eller lett "målbar" sykdom (influensa o.l.), kan det oppstå spørsmål fra omgivelsene vedrørende den fraværende sine *holdninger* til fravær. Det er lett å glemme at det *vi andre* observerer er *fraværsatferd*, og at denne ikke nødvendigvis er i samsvar med *holdningene* i enhver kontekst.

Grunnleggende verdier og holdninger hos den enkelte utgjør en brøkdel av faktorene som gjør at en fraværsvurdering ender med fraværsatferd. Da vi intervjuet elever i videregående skole opplevde vi at holdningene de uttrykte til oss, delvis sto i kontrast til deres egen fraværsatferd. Det samme gjaldt i spørreundersøkelsen til over 6 000 elever – holdningene ungdommene uttrykte var generelt gode (restriktive), og de var "etisk korrekte", selv om over halvparten innrømmet skulk og hver fjerde elev hadde løyet for å få gyldig fravær. Gitt at holdningene elevene uttrykte til oss forskere faktisk var deres *sanne* holdninger til fravær (med forbehold om at det å være med i forskning per se har en effekt på respondentene), må det for mange ha vært slik at holdningene deres var en faktor som talte *imot* fravær i deres egne fraværsbeslutninger.

Når en fraværsvurdering ender i fraværsatferd, er den påvirket av en rekke ytre (kontekstuelle) faktorer, der individets egne evner, insentiver, ambisjoner, motivasjon, sosiale bakgrunn/miljø, og holdninger virker sammen med faktorer på systemnivå. Vi har illustrert noen av faktorene som kan påvirke individets fraværsatferd i figuren under, der forhold på systemnivå, institusjonsnivå og markedsnivå alle påvirker hverandre.

Gitt dette komplekse bildet av faktorer som påvirker individets fraværsatferd, er det kanskje ikke overraskende at mye fortsatt står uforklart når det gjelder utviklingen i sykefravær i arbeidslivet. Basert på det vi har lært i dette prosjektet uttrykker neste generasjon ansatte "riktige" holdninger til fravær. Det er lite som tyder på at arbeidslivet vil invaderes av en generasjon late unge arbeidstakere med lav moral, som synes det er akseptabelt å ligge hjemme på sofaen å motta penger fra NAV.

Det framtidige arbeidsgivere imidlertid kan være oppmerksomme på, er at mange elever har opplevd praktisering av fraværsreglement og fraværsoppfølging i skolen som ikke alltid synes å være like konsekvent og systematisk. Forskning har også vist at sjenerøse velferdsordninger over tid ser ut til å svekke foreldres insentiver til å lære sine barn viktigheten av å ha et arbeid. Foreldres ambisjoner om å overføre slike holdninger til barna, synes å være lavest i de mest avanserte velferdsstatene (Lindbeck og Nyberg 2006). Vi kan neppe forvente at morgendagens ansatte kjenner godt til sykelønnsordningen, og har et reflektert forhold til hva som er akseptabel bruk av denne. Sammen med et generelt fokus på nærvær og fraværsforebygging, kan informasjon, og helst refleksjon, på arbeidsplassen rundt hvilke plikter og rettigheter man har som arbeidstaker når det gjelder sykefravær og muligheter for sykenærvær/tilrettelegging, tenkes å bidra til at det skapes gode nærværskulturer og sunne holdninger til fravær.

Innholdsfortegnelse

SAMMENDRAG OG HOVEDFUNN	3
1 INNLEDNING	35
1.1 Bakgrunn	35
1.2 Problemstillinger	37
1.3 Metode og forskningsdesign	37
1.4 Etikk	38
1.5 Leserveiledning	39
2 BEGREPER OG TEORETISKE PERSPEKTIV	41
2.1 Holdninger	41
2.2 Fravær	44
DEL I	51
3 KUNNSKAPSOPPSUMMERING: HOLDNINGER TIL FRAVÆR OG FAKTORER SOM FREMMER NÆRVÆR I SKOLE OG ARBEIDSLIV	52
3.1 Bakgrunn og formål	52
3.2 Metode	52
3.3 Tidligere forskning – hva vet vi?	53
3.4 Holdninger til fravær og nærvær i skolen	54
3.5 Holdninger til sykefravær og nærvær i arbeidslivet	70
3.6 Oppsummering	82
DEL II	89
4 EN STUDIE AV 1986-KOHORTEN: SYSSELSETTING, SYKEFRAVÆR OG LOKALT ARBEIDSMARKED	90
4.1 Bakgrunn og problemstillinger	90
4.2 Datagrunnlag	91
4.3 Resultat	92
4.4 Oppsummering	127
DEL III	131

5	UNGDOMS OPPLEVELSER AV FRAVÆR	132
5.1	Bakgrunn og problemstillinger	132
5.2	Teoretisk og empirisk rammeverk	133
5.3	Metode og gjennomføring	138
5.4	Hva sier elevene om fravær?	138
5.5	Oppsummering og konklusjon	152
6	OMFANG AV FRAVÆR OG SKULK I VIDEREGÅENDE SKOLE	159
6.1	Bakgrunn og problemstillinger	159
6.2	Data og metode	160
6.3	Resultater	163
6.4	Diskusjon og oppsummering	186
7	HOLDNINGER TIL FRAVÆR BLANT ELEVER I VIDEREGÅENDE SKOLE	195
7.1	Bakgrunn og problemstillinger	197
7.2	Data og metode	200
7.3	Resultater	201
7.4	Diskusjon og oppsummering	223
8	NÆRVÆRSFAKTORER FOR ELEVER I VIDEREGÅENDE SKOLE	227
8.1	Bakgrunn og problemstillinger	227
8.2	Data og metode	229
8.3	Resultater	230
8.4	Diskusjon og oppsummering	237
9	OPPFØLGING AV FRAVÆR I VIDEREGÅENDE SKOLE	241
9.1	Bakgrunn og problemstilling	242
9.2	Data og metode	243
9.3	Resultater	245
9.4	Diskusjon og oppsummering	260
	VEDLEGG I	264
	VEDLEGG II	266
	VEDLEGG III	277
	VEDLEGG IV	294

10 SPØRRESKJEMAUNDERSØKELSE: 6000 ELEVER OM FRAVÆR OG NÆRVÆR I NORSK VIDEREGÅENDE SKOLE	294
10.1 Innledning	294
10.2 Metode	294
10.3 Beskrivelse av utvalget – deskriptiv statistikk	297
10.4 Omkoding til binære variabler (dummyvariabler)	345
REFERANSER	350

1 Innledning

1.1 Bakgrunn

Fokuset på sykefravær i norsk arbeidsliv og fravær i videregående opplæring har vært stort de siste årene. En faktor det nå stadig pekes på kan forklare deler av variasjonen i sykefravær, er holdningsendringer i befolkningen. I media har dette primært framkommet gjennom enkeltpersoners utsagn om at økt sykefravær henger sammen med at nordmenns arbeidsmoral har blitt dårligere. Et oppslag i Dagens Næringsliv 27.08.2009, der Kristin Clemet peker på at veksten i trygdeutgifter handler om folks endrede verdier og moral, er ett av medieoppslagene som satte fart i den pågående debatten om arbeidsmoral og sykefravær. I kjølvannet av uttalelsen har blant annet professor i helseledelse og helseøkonomi ved Universitet i Oslo (UiO) Ivar Sønbo Kristiansen, argumentert med at det er lite som taler for at fraværet i norsk arbeidsliv skulle øke de siste 50 årene. Når dette likevel er tilfellet, peker han på at hovedforklaringen må ligge i endrede holdninger til det å utføre arbeid for andre mot lønn – altså en endret pliktfølelse⁵. Sønbo Kristiansen ble senere beskyldt for å ”markedsføre sin egen, høyst private grunnholdning bak en falsk maske av faglighet” i LO-aktuelt⁶ av kollega og professor i sosialmedisin ved UiO, Per Fuggeli. Vi nevner disse eksemplene fordi de er karakteristiske for samfunnsdebatten om holdninger til sykefravær; den er politisk polarisert, og den mangler stort sett referanser til forskning.

Leder for Regjeringens "Ekspertgruppe for sykefravær", Arnstein Mykletun, etterlyste i Aftenposten 4. februar 2010⁷ mer forskning på fraværet i videregående opplæring. Han peker på at holdningen til fravær i skolen forplanter seg til arbeidslivet, og at et effektivt virkemiddel mot sykefravær i arbeidslivet kan være å stramme inn fraværsregimet i videregående opplæring. To dager senere var skulk og fravær i skolen også tema på lederplass i Dagens næringsliv⁸:

”Mye er vanskelig i debatten om sykefravær. Noe av det vanskeligste er å snakke om hvilken betydning folks holdninger har. Men de ansattes holdninger til arbeid og fravær har betydning, akkurat som arbeidsgiveres gode eller dårlige ledelse påvirker fravær og nærvær (...). Skolen er en skole ikke bare i fag, men også i holdninger. Det er bekymringsfullt når skoleledere selv opplever at de driver en skole i skulk og fravær.” (Leder, Dagens Næringsliv, 06.02.2010)

Kunnskapsminister Kristin Halvorsen var også opptatt av fravær og frafall i videregående opplæring, og strammet inn på kravene til dokumentasjon og antallet dager med fravær per år som kan strykes fra vitnemålet. I et nyhetsoppslag på Kunnskapsdepartementets sider⁹ uttaler hun følgende:

⁵ Se <http://www.bt.no/nyheter/okonomi/&ndash%3B-Lav-arbeidsmoral-gir-oekt-fravaer-937611.html>

⁶ Se <http://www.aftenposten.no/jobb/article3296202.ece>

⁷ Se <http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/article3502479.ece>

⁸ Se <http://www.dn.no/forsiden/kommentarer/article1832965.ece>

⁹ Se <http://www.regjeringen.no/nb/dep/kd/aktuelt/nyheter/2010/nye-regler-for-fravar-.html?id=594439>

"Det er funn som tyder på nær sammenheng mellom fravær og senere frafall i skolen. Sykdomsfravær og uføretrygd senere i livet forekommer også oftere hos personer med frafall på skolen enn hos andre. Tydelige regler for hva som er akseptabel fraværsgrunn fra skolen er derfor viktig." (Kunnskapsdepartementet, 04.03. 2010)

Oss bekjent skapte ikke utspillet til Kristin Halvorsen noen videre debatt. Det synes å være enighet om at tydelige regler for hva som er akseptabel fraværsgrunn i skolen er viktig. Hvorfor er det ikke kontroversielt å snakke om holdninger til fravær i videregående opplæring, men svært kontroversielt å snakke om holdninger til fravær i arbeidslivet?

Morgendagens ansatte

Dagens ungdom kan og bør bli morgendagens ansatte. At flest mulig av dem arbeider er viktig både for verdiskapingen i landet, for individets eget ve og vel og for opprettholdelsen av velferdsstaten. I Norge har vi i høy grad et kunnskapsintensivt arbeidsliv. Som påpekt i St. meld. nr. 44 (2008-2009); *Utdanningslinja* vil framtidens jobber kreve mer formell utdanning enn i dag, og færre arbeidsgivere vil etterspørre folk med kun den obligatoriske grunnskolen. Lav eller ingen utdanning får større konsekvenser enn tidligere. Med en befolkning (og arbeidsstyrke) med mange eldre, vil knapphet på arbeidskraft være gjeldende i lang tid framover. For at samfunn og næringsliv bedre skal kunne forstå og forberede seg på neste generasjons arbeidstakere, er det viktig å vite *hvem* de har i vente.

Om man fullfører videregående skole eller ikke, har vist seg å være en viktig indikator for individets framtidige sosioøkonomiske status (Falck et al. 2011, Lamb et al. 2010, Bratsberg et al. 2010). Å få flere til å fullføre videregående opplæring, er dermed en måte å utjevne sosiale ulikheter i samfunnet på. I Norge har andelen elever som ikke fullfører videregående skole (av de som begynner) ligget på rundt 30 % de siste ti årene. Det er dokumentert at norske elever som ikke fullfører videregående skole har høyere skolefravær enn elever som fullfører (Markussen 2011). I en stor norsk studie fant de at de som sluttet hadde mer enn dobbelt så høyt fravær som elever som fullførte (Markussen et al. 2008). Det er en høyere andel gutter enn jenter som faller fra i videregående opplæring, og majoriteten av de som faller fra følger yrkesfaglige opplæringsprogram (Lyngsnes og Rismark 2011).

Elever med høyt skolefravær presterer også dårligere på skolen sammenliknet med elever som har lavt fravær (Reid, 2010). Tidligere skoleprestasjoner er *den viktigste* predikatoren for frafall (Markussen 2011). Ut over fraværet som står på vitnemålet til elever som fullfører videregående utdanning, finnes det ingen offentlige registre med oversikt over skolefravær på nasjonalt nivå i Norge, og det finnes få publikasjoner som handler om elevers fravær. Man vet relativt lite om omfang av, årsaker og holdninger til fravær i videregående opplæring. 6. august 2012 skrev Aftenposten at Oslo kommune vil søke Utdanningsdirektoratet om å innføre en grense for fravær i videregående skole fra og med høsten 2013. Skolebyråden tror en grense på 15 prosent

vil virke disiplinerende på elevene¹⁰. Dagen etter melder avisa Vårt land at skoleelevene selv heller ønsker fleksitid, og viser til skoler der dette er praktisert med hell¹¹.

I samfunnsdebatten får ungdommen ofte unngjelde som late, uengasjerte, med lav arbeidsmoral og høyt fravær. Det anses i mindre grad som kontroversielt å kritisere ungdom for deres dårlige holdninger, sammenliknet med å kritisere arbeidstakere for lav arbeidsmoral og dårlige holdninger. Og slik har det alltid vært, negative holdninger til den yngre generasjon er dokumentert tilbake til den greske antikken 400 f.Kr. (Platons bok 4 om republikken).

Hva er holdningene til fravær, og hvilke faktorer fremmer nærvær blant morgendagens arbeidstakere? Dette er de overordnede problemstillingene i dette prosjektet.

1.2 Problemstillinger

Prosjektet har som overordnet mål å gi forskningsbasert kunnskap om holdninger til fravær og nærvær i skole og arbeidsliv blant elever i norsk videregående skole.

Prosjektet skal:

- 1) gi en kunnskapsoppsummering av litteratur som omhandler holdninger til fravær i skole og arbeidsliv,
- 2) kartlegge holdninger til fravær og studere nærværsfaktorer i skole og arbeidsliv blant elever i videregående opplæring,
- 3) undersøke arbeidsmarkedstilknytning og hvordan sykefraværet i arbeidslivet arter seg for de som fullfører videregående opplæring sammenliknet med de som ikke fullfører innen rettighetsperioden (dvs. innen fem år), og de som aldri begynte på videregående skole.

1.3 Metode og forskningsdesign

I dette prosjektet har vi valgt å nærme oss problemstillingene ved bruk av flere ulike metoder, både kvantitative og kvalitative, gjennom såkalt metodetriangulering. Grønmo (2004) argumenterer for at metodetriangulering bidrar til en mer allsidig og nyansert belysning av det som skal studeres, og at det kan være med å øke validiteten av resultatene. I boken (ibid.) beskrives følgende fire måter å utøve metodetriangulering på:

- Kvalitative undersøkelser som forberedelse til kvantitative undersøkelser
- Kvalitative undersøkelser som oppfølging av kvantitative undersøkelser
- Parallell innsamling av kvalitative og kvantitative data
- Kvantifisering av kvalitative data

¹⁰ <http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/Oslo-vil-innfore-fravarsgrense-6958633.html>

¹¹ <http://www.vl.no/samfunn/skuleelevar-gira-pa-fleksitid/>

Litteratur- og dokumentstudiet har pågått underveis i hele prosjektperioden, men hovedvekten av søkene ble gjennomført i september/oktober 2011. Registerdata på frafall fra videregående skole og ulike arbeidsmarkedsvariabler er bestilt hos/levert av SSB. Videre har vi gjennomført eksplorerende fokusgruppeintervju med elever i forkant av en omfattende spørreundersøkelse blant elever, for så å gjennomføre oppfølgingsintervjuer av de samme elevene når undersøkelsen var avsluttet og kvantitative data delvis analysert. Vi kunne dermed grave dypere i funn vi syntes var interessante fra spørreundersøkelsen. Elevintervjuene og analysene av intervjuene (kapittel 5) er gjennomført av Brita Bungum og Trond Buland ved Program for lærerutdanning ved NTNU (SINTEF deltok på 4 av intervjuene). Litteraturgjennomgang og alle kvantitative sammenstillinger og analyser er gjennomført av SINTEF.

Metodene som er brukt i de ulike delprosjektene vil utdypes nærmere i hvert enkelt kapittel. I tabellen under gis en kort oversikt over hvordan forskningsprosjektet er designet, og hvilke metoder og analyser som benyttes i de ulike delene av prosjektet:

Delprosjekt	Mål	Metode/forskningsdesign	Analyse
1	Kunnskapsoppsummering, holdninger til fravær og nærvær i skole og arbeidsliv	Litteratur- og dokumentøk/gjennomgang	Litteratur- og dokumentstudier, sammenfatning.
2	Sammenlikne sykefravær i arbeidslivet (på sektor/bransje/næringsnivå) mellom de som a) har fullført, b) de som dropper ut og c) de som aldri begynte på videregående skole	Registerdatastudie – aggregerte celledata fra Utdanningsregisteret og Arbeidsgiverarbeidstakerregisteret (SSB) på 1986-kohorten	Deskriptiv statistikk, regresjonsanalyse
3	Kartlegging av holdninger til fravær og nærværsfaktorer blant elever i videregående skole	<u>Fokusgruppeintervju</u> på to tidspunkt (H2011/V2012) med elever på 1. trinn i 6 klasser ved 3 videregående skoler i Trondheim <u>Spørreundersøkelse</u> (H2011) blant elever på alle trinn i offentlige videregående skoler fra hele landet	Kvalitativ analyse (systematisk tekstkondensering, Malterud 2003) Deskriptiv statistikk, regresjonsanalyse

1.4 Etikk

Prosjektet er godkjent av Personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS (prosjektnummer: 27525). Både intervjuene og spørreundersøkelsen som ble gjennomført i prosjektet var frivillige for elevene å delta i. Registerdata ble koblet på individnivå og aggregert til celledata (gruppert etter kjønn og næringskoder) hos SSB, slik at vi ikke på noe tidspunkt har hatt personidentifiserbare data i hende. Det har ikke blitt benyttet premiering for deltakelse i prosjektet. Det er ingen kjente interessekonflikter å anmerke.

1.5 Leserveiledning

Denne rapporten er organisert i tre deler, etter at begreper og teoretiske perspektiv gjennomgås i kapittel 2. Del I er en kunnskapsoppsummering av forskningslitteratur om holdninger til fravær og nærvær i skole og arbeidsliv. Del II er en faktabasert del med analyser av registerdata (paneldata) på frafall i videregående skole, arbeidsmarkedsutfall, sykefravær og trygdeytelser for individer som enten ikke har begynt på, har falt fra eller fullført videregående opplæring¹². Del III er empirisk, og inneholder analyser av kvantitative og kvalitative data SINTEF selv har samlet inn i prosjektperioden. I vedlegg IV presenteres deskriptiv statistikk fra alle spørsmål i spørreskjemaet elevene besvarte. I det samme vedlegget presenteres også en tabell med informasjon om hvordan variablene fra spørreskjemaet er operasjonalisert i regresjonsanalysene basert på våre egne data. Spørreskjemaet er også presentert i sin helhet i vedlegg bakerst i rapporten.

I kapittel to gjør vi en begrepsavklaring i forhold til rapportens to viktigste tema: holdninger og fravær. Her tar vi også for oss de teoretiske perspektivene i denne forskningen.

I kapittel tre gis en oppsummering av forskningslitteratur som omhandler holdninger til fravær og nærvær blant elever i norsk skole og holdninger til sykefravær og sykenærvær i norsk arbeidsliv.

I kapittel fire har vi benyttet registerdata der det er koblet informasjon om en hel fødselskohorts (1986-kohorten) gjennomføringsgrad i videregående skole, arbeidsmarkedstilknytning (på bransje- og næringsnivå), trygdeytelser og sykefravær i arbeidslivet. Hovedproblemstillingen her var å sammenlikne skole- og arbeidslivsutfall mellom de som fullfører videregående opplæring, de som ikke fullfører innen rettighetsperioden (dvs. innen fem år), og de som aldri begynte på videregående skole.

I kapittel 5 presenteres funn fra 12 fokusgruppeintervju med elever på første trinn i videregående skole – der temaet var fravær og nærvær i skolen.

Kapittel 6 tar for seg fraværsomfang i videregående skole med utgangspunkt i data fra et utvalg på over 6 000 elever som besvarte en elektronisk spørreundersøkelse i november 2011.

I kapittel 7 bruker vi tverrsnittsdata til å analysere elever i den videregående skolen sine holdninger til fravær, mens vi i kapittel 8 bruker det samme materialet til å se på nærværsfaktorer for elevene i vårt utvalg.

Kapittel 9 handler om oppfølging av fravær i videregående skole – basert på funn i vår spørreundersøkelse blant elever og fokusgruppeintervju med Elevtjenesten ved en av de videregående skolene som deltok i prosjektet.

¹² Individdata aggregert til celledata hos SSB.

2 Begreper og teoretiske perspektiv

Å skulle undersøke holdninger til fravær og nærvær blant morgendagens ansatte er en ambisiøs oppgave. En slik overordnet problemstilling befatter seg med fenomen som grenser til flere fagområder; filosofi (holdninger; etikk, moral, verdier, normer) - økonomi, sosiologi, psykologi, medisin m.fl. (fravær) - skoleforskning (elever) og arbeidslivsforskning (ansatte, sykefravær). Det er behov for en begrepsavklaring for å vise hvordan vi forstår begrepene som benyttes i denne rapporten, og hvilke rammer vi forstår begrepene innenfor.

2.1 Holdninger

Eagly og Chaiken (1993) sin hyppig siterte definisjon av holdninger er:

"A psychological tendency that is expressed by evaluating a particular entity with some degree of favor or disfavor"

Statistisk sentralbyrå har definert holdninger slik:

"En holdning er en disposisjon for å reagere på et bestemt fenomen på en bestemt måte. Holdninger forenkler vurderingen av nye fenomen ved at allerede etablerte sympatier og antipatier aktiveres. Holdninger rører ved både følelsesmessige og kunnskapsmessige sider ved bevisstheten. I varierende grad danner de også utgangspunkt for handlinger."

Selv om det finnes mange ulike definisjoner av hva en holdning er, så later de fleste psykologer til å enes om at det karakteristiske ved en holdning er at den inneholder en dimensjon der man evaluerer for og imot noe. Holdninger er relativt konstante over tid, men de kan endres som følge av sosial påvirkning i vår omgang med andre, og de endres avhengig av hvordan vår egen motivasjon er til å holde fast ved holdningen, når vi opplever holdningskonflikter eller vi opplever at egne holdninger og atferd ikke passer overens (Eagly og Chaiken 1995). Kelvin og Jarret (1985) fant at folk ofte tilpasser sine holdninger slik at de stemmer overens med deres egen atferd og erfaringer. Glasman og Albarracin (2006) fant at holdninger korrelerte sterkere med framtidig atferd når holdningene var godt tilgjengelige (easy to recall) og stabile over tid. Holdninger predikerte sterkere framtidig atferd når individet hadde en direkte erfaring med holdningsobjektet, og når de uttrykte holdningene sine hyppig.

Verdier forutsettes i litteraturen å skille seg fra holdninger ved at de handler om "endelige foretrukne tilstander eller atferdsmønstre" (Bay et al. 2010, s. 98). I Listhaug og Miller (1985) har de undersøkt nordmenns holdninger til skattesnylting, og fant at dette hovedsakelig var avhengig av hvilke verdier folk hadde; hvor de plasserte seg på høyre-venstre-aksen i politikken, hvilket parti de stemte på, religiøs orientering og tillit til det politiske systemet.

Etikk og moral er også begreper forbundet med holdninger. Mens *etikk* er en mer overordnet teoretisk betegnelse, handler *moral* om våre holdninger og vår egen oppførsel – som individ og som fellesskap. Moralen er i så måte mer praktisk orientert. Adams et al. (2001) fant at det å ha definerte etiske retningslinjer i virksomheter, i seg selv hadde en positiv effekt på "etisk

oppførsel" blant de ansatte. Dette gjaldt også når de ansatte selv ikke husket nøyaktig hva de etiske retningslinjene gikk ut på.

I denne rapporten snakker vi om hvordan elever og ansatte evaluerer for og i mot å være borte fra skolen og arbeidet. Om holdningen man som individ eller gruppe har til det å være borte fra skolen/arbeidet på grunn av sykdom eller andre årsaker som man selv mener er grunn til å melde seg syk.

Teoretisk sett er det forskjell på normer og holdninger. *Normer* handler om formelle eller uformelle regler for hva som er rett og galt å gjøre innenfor en viss kontekst. *Holdninger* er en mer varig innstilling til en sak, og vil bidra til å påvirke våre tanker, følelser og vår atferd (Eagly og Chaiken 1993). Holdninger kan imidlertid endres over tid. Den ansattes *motivasjon* kan også være av betydning for om man er fraværende eller ikke i jobbsammenheng, og kan være med å påvirke hvilke holdninger man har til sykefravær. Mye av forskningen på holdninger som er gjort i forhold til sykefravær, handler om *sosiale normer*, og hvordan normene påvirker holdningene og atferden til folk som befinner seg i de samme sosiale gruppene (arbeidsplass, klasse, nabolag, familie osv.).

Jon Elster skriver følgende om sosiale normer i sin artikkel "Social Norms and Economic Theory":

"To accept social norms as a motivational mechanism is not to deny the importance of rational choice. One eclectic view is that some actions are rational, others are norm-guided. A more general and more adequate formulation would be that some actions typically are influenced both by rationality and by norms. Sometimes, the outcome is a compromise between what the norm prescribes and what rationality dictates." Elster (1989).

Han argumenterer videre for at effekten av normene vil avhenge av graden av sosial interaksjon i den definerte gruppen¹³, og for at det finnes sterke uformelle normer på arbeidsplassen som regulerer hvor hardt folk jobber.

Hansen (2006) argumenterer for at det er en klar motsetning mellom en del personers holdninger til sykefravær og de gjeldende reglene for hva som gir rett til sykepenger. Hvis vi antar at slike holdninger gir seg utslag i tilsvarende atferd (ikke en uproblematisk antakelse), kan de føre til at det blir sosialt akseptert å sykmelde seg uten gyldig grunn, og de kan dermed føre til en fraværskultur. Se for øvrig Chadwick-Jones et al. (1982) for teori på sykefraværskulturer.

Filosof Øyvind Kvalnes ved Handelshøyskolen BI gjør noen betraktninger omkring juks og dårlige holdninger i samfunnet i en kronikk i Aftenposten 26.08.2012¹⁴. Han viser til forskning innenfor moralpsykologien, der det framgår at hvem som helst kan være i stand til å jukse under visse omstendigheter:

"Stemmer det at jukse er moralske unntaksmennesker og avvikere? Forskning innen såkalt moralpsykologi tyder på at svaret er nei. Her kobles tradisjonell moralfilosofi med en virkelighetsnær sosialpsykologi, hvor det gjennomføres eksperimenter for å se hvordan folk faktisk oppfører seg i gitte situasjoner. En lærdom som kan trekkes fra en rekke slike forsøk, er at det bor en jukser i oss alle. De færreste mennesker har en så sterk moral at de aldri vil jukse eller gi etter for umoralske fristelser."

¹³ Dette er med på å gjøre sammenlikning av ulike forskningsresultater vanskelig.

¹⁴ <http://www.aftenposten.no/meninger/kronikker/Det-bor-en-juks-i-oss-alle-6974544.html>

Hvem som ender opp i søkelyset for å ha jukset, kan være tilfeldig. De har vært på feil sted til feil tid, og ikke fått tilstrekkelig motstand fra omgivelsene sine når sjansen til å jukse har budt seg. Så å si hvem som helst kan være moralsk uheldige og havne i situasjoner hvor de gir etter for sterke impulser til å jukse. Dette er ikke moralske avvikere, men vanlige folk med helt alminnelige moralske styrker og svakheter." (Øyvind Kvalnes, Aftenposten, 26.08.2012).

2.1.1 Teoretiske perspektiv i holdningsforskningen

Det er hovedsakelig to teoretiske retninger som utmerker seg når det blir spørsmål om folks holdninger til offentlig finansierte ordninger¹⁵; teorier på samfunnsnivå og teorier på individnivå. På samfunnsnivå søker man å forklare variasjon og endringer i befolkningens holdninger til trygdeordninger ved hjelp av kjennetegn ved samfunnet; demografisk utvikling, økonomiske konjunkturer, grad av industrialisering og urbanisering kan forventes å prege folks holdninger til statens oppgaver og ansvar i følge teorier med makroperspektiv (Wilensky 2002, Busemeyer et al. 2009). En ofte brukt argumentasjon innenfor dette perspektivet er at når flere får sine interesser ivaretatt gjennom en offentlig trygdeordning, vil også flere se seg tjent med at sjenerøse ordninger opprettholdes og videreutvikles (Bay et al. 2010). Forskning innenfor denne tradisjonen fokuserer ofte på at viljen til å arbeide er sterk i sjenerøse velferdsstater, og arbeidsinvolveringen høy (Halvorsen 2011). Kumlin (2007) har gjort en litteraturgjennomgang på dette feltet, og finner imidlertid kun blandet empirisk støtte for dette synet i analyser av holdningsdata.

På individnivå er "rasjonell-aktør"-perspektivet fra markedøkonomisk teori et av flere perspektiv som kan inntas. Essensen er at individet maksimerer egen nytte; de gjør alltid det som er mest lønnsomt for seg selv. Og hvis nytten av økte utgifter til et offentlig tiltak (f.eks. sykkelønn) overstiger kostnadene for den enkelte – vil vedkommende være positivt innstilt til at det brukes mer penger på offentlige tiltak (Iversen og Soskices 2001). Relativt nylig publisert norsk empiri innenfor dette perspektivet er Markussen et al. (2011a). Andre teorier på individnivå tar avstand fra forutsetningen om at folk bare maksimerer egen nytte, og fokuserer f.eks. på at politisk ideologi og oppfatninger av hva som er rett og galt fungerer veiledende for folk i politiske spørsmål. Dette bidrar til at folks holdninger følger et stabilt mønster, helt fra holdningene erverves i unge år gjennom sosialisering i familie, nabolag og skole (Bay et al. 2010).

Det finnes også teori der politiske hensyn og verdier blir sagt å ha mindre betydning når individer tar stilling til politiske spørsmål. Dette kan være sympati eller antipati, stereotypier og fordommer knyttet til ulike grupper i samfunnet (ibid.). I og med at trygdeordningene ofte er rettet mot enkelte grupper i samfunnet, kan sistnevnte teori være særlig aktuell for problemstillingene i dette prosjektet. Det finnes undersøkelser som påviser sammenheng mellom kjønn, klasse, utdanning og inntekt – og syn på velferdspolitiske tiltak – der kvinner, lavinntektsgrupper og lavt utdannede tenderer til å være mer positive til økte bevilgninger til trygdeordningene (Martinussen 1988). Selv om forskjellene var signifikante var de ikke så store, og det er vanskelig å si om de skyldes ren egeninteresse eller normative vurderinger hos de som

¹⁵ Vi finner ingen teorier eller studier som handler om elevs holdninger til skole som offentlig finansiert tiltak. Det meste av teorien som er relevant her er hentet fra statsvitenskap og politisk meningsdannelse i forhold til velferdsordninger, og studiene baserer seg hovedsakelig på svar fra voksne respondenter.

svarer på undersøkelsen. Martinussen (ibid.) finner videre at ønsket om videreutbygging av velferdsstaten er størst blant den delen av befolkningen som setter omfordeling og likhet høyt. Samtidig er oppslutningen om trygdeordningene generelt høy i alle grupper av den norske befolkningen – også de som er minst tilhenger av likhet.

Ungdommens verdisyn – generasjons- eller livsfaseforklaringer?

Dette er tittelen på en artikkel i Tidsskrift for ungdomsforskning av Wollebæk og Aars (2011). Her analyserer forskerne holdninger til frivillighet og organisasjonsdeltakelse blant ulike aldersgrupper – og i hvilken grad forskjeller i holdninger mellom aldersgrupper er livsfase- eller generasjonsbetingede. Ungdoms svar på en rekke holdningsspørsmål til frivillighet i 1998 varslet om et mer individualisert organisasjonssamfunn, og analysene av samme undersøkelse gjennomført på nytt i 2009, viser at det er stor grad av stabilitet i holdningene til frivillighet internt i kohortene. Det er dermed generasjonsperspektivet som ser ut til å gå foran som viktigere enn livsfaseperspektivet. Generasjonsperspektivet går ut på at visse trekk ved en aldersgruppe etableres tidlig og er relativt robuste mot påvirkning gjennom ulike livsfaser (ibid.).

Dette er relevant i forhold til vårt prosjekt om fravær og nærvær, og kan bety at de holdningene til fravær og nærvær vi finner blant ungdommen i dag, vil fortsette å gjøre seg gjeldene (og kanskje med økt styrke?) i framtiden. Hvis det er slik at det er sterk generasjonseffekt på holdninger til fravær, er det desto viktigere å skape de "riktige" holdningene på et tidlig tidspunkt.

2.2 Fravær

For en elev vil fravær bety at vedkommende går glipp av undervisning, sosial omgang med medelever, og at grunnlaget for lærerens karaktervurdering minsker (risiko for nedsatt ordenskarakter øker hvis fraværet er ugyldig). For en ansatt i Norge har egenmeldt (inntil et visst antall dager) og legemeldt sykefravær som regel ingen økonomiske konsekvenser i løpet av det første året etter at fraværet er påbegynt. Arbeidsgiver dekker full lønn de første 16 dager, deretter tar den statlige sykelønnsordningen over (dekker inntil 6 G). Negative konsekvenser av sykefravær for den enkelte ansatte, avhenger av hvilken jobb man har. I noen yrker hentes det inn vikarer når de fast ansatte er fraværende, eller kolleger får økt arbeidsbelastning. I andre yrker hoper arbeidsmengden til den ansatte seg opp for hver dag vedkommende er borte, i alle fall ved relativt korte fravær. Noen arbeidsplasser er flinke til å tilrettelegge, slik at man kan komme på jobb selv om man er litt syk, andre arbeidsplasser vil ikke, eller har ikke rom for, å gjøre slike tilpasninger (se Ose et al. 2012). Hvilken type jobb du har vil derfor kunne påvirke dine holdninger til fravær, og dine insentiver til å komme på jobb.

I denne rapporten kommer vi hovedsakelig til å snakke om holdninger til fire ulike typer fravær; elevs gyldige eller ugyldige skolefravær, og arbeidstakeres egenmeldte eller legemeldte sykefravær.

2.2.1 Skolefravær – hva sier loven?

Elever i videregående skole kan ha både gyldig og ugyldig fravær fra skolen, og det finnes per i dag ingen lovgitt grense for hvor mye fravær en elev kan ha, og likevel få karakter i faget. Elever kan be om at inntil 10 fraværsdager per år strykes fra vitnemålet, mot at en person med kompetanse til å vurdere fraværsårsaken, dokumenterer at fraværet er gyldig (helse- og velferdsgrunner, lege skal dokumentere det som gjelder helsemessige grunner). Det er kun fravær i fraværsperioder ut over 3 dager som kan strykes, fra og med dag 4 i perioden. Elevene kan også kreve at årsaken til fraværet føres på et vedlegg til vitnemålet. Elever som er kronisk syke eller funksjonshemmede er unntatt fra denne regelen (krever legeerklæring som dokumenterer risiko for fravær).

Kunnskapsdepartementet¹⁶ skjerpet i 2011 kravene til fraværføring på vitnemål. Fra å kunne stryke 14 dager med dokumentert fravær fra vitnemålet, kan altså elever nå kun søke om å stryke 10 dager. I forskrift til Opplæringsloven § 3-47 står følgende (hentet fra Lovdata):

§ 3-47. Føring av fravær i videregående opplæring

Alt fravær skal førast på vitnemålet og kompetansebeviset. Fravær skal førast i dagar og enkelttimar. Enkelttimar kan ikkje konverterast til dagar.

Rektor kan avgjere om fravær for den som er deltidelev, skal førast i dagar og timar eller berre i timar. For elevar som skal ha kompetansebevis, skal fravær førast på kompetansebeviset.

Eleven kan krevje at årsaka til fraværet blir ført på eit vedlegg til vitnemålet eller kompetansebeviset, dersom han eller ho legg fram dokumentasjon på årsaka til fraværet.

Dersom det er mogleg, skal eleven leggje fram dokumentasjon av fraværet frå opplæringa på førehand.

For inntil samanlagt 10 skoledagar i eit opplæringsår, kan ein elev krevje at følgjande fravær ikkje blir ført på vitnemålet eller på kompetansebeviset dersom det kan dokumenterast at fraværet skyldast:

- a) helse- og velferdsgrunnar*
- b) arbeid som tillitsvald*
- c) politisk arbeid*
- d) hjelpearbeid*
- e) lovpålagt oppmøte*
- f) representasjon i arrangement på nasjonalt og internasjonalt nivå.*

For at fravær som skyldast helsegrunnar etter bokstav a ikkje skal førast på vitnemålet eller på kompetansebeviset, må eleven leggje fram ei legeerklæring som dokumenterer dette. Fravær som skyldast helsegrunnar må vare meir enn tre dagar, og det er berre fravær frå og med fjerde dagen som kan strykast. Ved dokumentert risiko for fravær etter bokstav a på grunn av funksjonshemming eller kronisk sjukdom, kan fravær strykast frå og med første fraværsdag.

Organisert studiearbeid og skoleadministrative gjeremål etter avtale med faglæraren eller rektor, skal ikkje reknast som fravær.

¹⁶ <http://www.regjeringen.no/nb/dep/kd/aktuelt/nyheter/2010/nye-regler-for-fravar-.html?id=594439>

Innanfor ramma av 10 skoledagar kan elevar som er medlemmer av andre trussamfunn enn Den norske kyrkja, krevje at inntil to dagar fråvær som er knytt opp mot ei religiøs høgtid, ikkje blir ført på vitnemålet eller på kompetansebeviset.

Bakgrunnen for lovendringen var at man ønsket å stramme inn fraværsreglementet. Utdanningsdirektoratet viste til funn som tyder på at det er nær sammenheng mellom fravær og senere frafall i skolen. Sykdomsfravær og uføretrygd senere i livet forekommer også oftere hos personer som faller fra i videregående utdanning. Derfor har departementet presisert at tydelige regler for hva som er akseptabel fraværsgrunn er viktig. Gyldige årsaker til fravær i den videregående skolen er helse- og velferdsgrunner, arbeid som tillitsvalgt, politisk arbeid, hjelpearbeid, samt lovpålagt oppmøte og representasjon i arrangementer på nasjonalt eller internasjonalt nivå.

Intervju av elever gjennomført i forbindelse med dette prosjektet, viser at det var store forskjeller både mellom skoler og innad i skoler (mellom lærere) i forhold til hvordan elevfravær registreres og håndteres. I spørreundersøkelsen (ca. 6 000 elever) svarte 1/3 elever at de var uenige i at fraværshåndteringen er lik uavhengig av hvilken lærer man har. Inntrykket gjennom intervjuene vi har gjennomført er at en del elever i den videregående skolen virker usikre på hva som egentlig er gjeldende fraværsglement ved deres skole. I vår spørreundersøkelse til elevene svarer 57 % at de er "helt enig" i at de kjenner reglene for hva som er gyldig fravær godt. Resten uttrykker en viss usikkerhet i forhold til dette. Svenske forskere har også funnet at arbeidstakere og arbeidsgivere kjenner dårlig til de gjeldene reglene for sykefravær i arbeidslivet (Modig og Boberg 2002).

I henhold til opplæringsloven § 3-7 er det de enkelte fylkeskommunene som skal gi forskrifter om ordensreglement til de videregående skolene i fylket. Reglementet skal gi regler om rettighetene og pliktene til elevene så langt de ikke er fastsatt i lov eller på annen måte. Reglementet skal inneholde regler om atferd, regler om hvilke tiltak som kan brukes mot elever som bryter reglementet, og regler om fremgangsmåten når slike saker skal behandles. Ordensreglementet skal videre gjøres kjent for elever og foreldre. I vedlegg til denne rapporten har vi, som eksempel, lagt ved forskrift om felles ordensreglement for alle elever i videregående skoler i Sør-Trøndelag, samt egenmeldingsskjemaet som benyttes i skolene. I forskriften går det blant annet fram at (punkt 4.7, 4.8 og 4.9):

Elevene skal levere egenmelding ved sykefravær som varer i fra 1 time til 3 kalenderdager om gangen. Egenmelding benyttes ved tilsammen 12 sykefraværsdager i løpet av skoleåret. Det benyttes et egenmeldingsskjema som er felles for alle skolene. Fravær som ikke er dokumentert ved permisjon, egenmelding eller legeattest vil kunne få konsekvenser for ordenskarakteren. Høyt fravær kan føre til at det blir vanskelig å gi vurdering.

Ved sykefravær ut over 3 kalenderdager om gangen kan skolen kreve legeattest.

Eleven kan kreve at årsaken til fravær skal føres på vitnemålet/kompetansebeviset. I slike tilfeller har eleven selv ansvaret for å dokumentere årsaken til fraværet, se Forskrift til OLL § 3-47.

Vi finner ingen lovfestede regler for hvor stor andel av tiden en elev må være til stede i et fag for at vurderingsgrunnlaget for karakter i faget er tilfredsstillende. I Forskrift til Opplæringsloven

heter det blant annet at fravær og forhold knyttet til orden og atferd ikke skal trekkes inn forbindelse med vurdering i fag:

§ 3-3. Grunnlaget for vurdering i fag

Grunnlaget for vurdering i fag er dei samla kompetansemåla i læreplanane for fag slik dei er fastsette i læreplanverket, jf. § 1-1 eller § 1-3.

I vurderinga i fag skal ikkje føresetnadene til den enkelte, fråvær, eller forhold knytte til ordenen og åtferda til eleven, lærlingen eller lærekandidaten trekkjast inn. I grunnskolen skal det i faget kroppsøving i vurderinga leggjast vekt på både oppnådd kompetanse og føresetnadene til eleven. I vidaregåande opplæring skal ikkje elevens føresetnader trekkjast inn i vurderinga i faget kroppsøving.

Eleven, lærlingen og lærekandidaten skal møte fram og delta aktivt i opplæringa slik at læraren og instruktøren får grunnlag til å vurdere eleven, lærlingen og lærekandidaten sin kompetanse i faget. Læraren og instruktøren skal leggje til rette for at han eller ho får eit tilstrekkeleg grunnlag for å vurdere kompetansen til eleven, lærlingen og lærekandidaten, slik at den retten eleven, lærlingen og lærekandidaten har etter § 3-1, blir oppfylt. Stort fråvær eller andre særlege grunnar kan føre til at læraren ikkje har tilstrekkeleg grunnlag for å gi halvårsvurdering med karakter eller standpunktkarakter.

Det ligger utenfor dette prosjektet å kartlegge hvordan fylkeskommunene informerer om, praktiserer og håndhever sitt vurderings- og ordensreglement. Tilbakemeldinger fra elevene vi har gjort undersøkelser blant, indikerer at det er store variasjoner i hvordan fravær registreres og følges opp. Dette bekreftes langt på vei i en revisjon av fraværsregistrering i videregående skoler i Sør-Trøndelag, som er den eneste relevante dokumentasjonen vi har funnet på området (Revisjon Midt-Norge IKS (2009)).

Det er sannsynlig at lærernes og skolens praktisering av fraværsføring og fraværsoppfølging påvirker både fraværsholdninger og fraværsetferd hos elevene. Dette diskuterer vi nærmere i kapittel 5, 6, 7 og 8 i denne rapporten.

2.2.2 Sykefravær i arbeidslivet – hvilke plikter og rettigheter har man som ansatt?

Når man diskuterer normer og holdninger i relasjon til sykefravær i arbeidslivet, er det nødvendig å vite hva lovverket sier om hva som faktisk gir rett til sykepenger og hvilke plikter man har som ansatt. Dette er hjemlet i folketrygdloven og arbeidsmiljøloven. Arbeidsmiljøloven inneholder ingen konkrete bestemmelser som gir rett til permisjon ved sykdom, men dette framgår indirekte ved bestemmelsen om oppsigelsesvern i lovens kapittel 15. I arbeidsmiljølovens § 2-3, er arbeidstakers medvirkningsplikt beskrevet:

§ 2-3. Arbeidstakers medvirkningsplikt

(1) Arbeidstaker skal medvirke ved utforming, gjennomføring og oppfølging av virksomhetens systematiske helse-, miljø- og sikkerhetsarbeid. Arbeidstaker skal delta i det organiserte verne- og miljøarbeidet i virksomheten og skal aktivt medvirke ved gjennomføring av de tiltak som blir satt i verk for å skape et godt og sikkert arbeidsmiljø.

(2) Arbeidstaker skal:

- a) bruke påbudt verneutstyr, vise aktsomhet og ellers medvirke til å hindre ulykker og helseskader,
- b) straks underrette arbeidsgiver og verneombudet og i nødvendig utstrekning andre arbeidstakere når arbeidstakeren blir oppmerksom på feil eller mangler som kan medføre fare for liv eller helse, og vedkommende ikke selv kan rette på forholdet,
- c) avbryte arbeidet dersom arbeidstaker mener at det ikke kan fortsette uten å medføre fare for liv eller helse,
- d) sørge for at arbeidsgiver eller verneombudet blir underrettet så snart arbeidstaker blir kjent med at det forekommer trakassering eller diskriminering på arbeidsplassen,
- e) melde fra til arbeidsgiver dersom arbeidstaker blir skadet i arbeidet eller pådrar seg sykdom som arbeidstaker mener har sin grunn i arbeidet eller forholdene på arbeidsstedet,
- f) medvirke ved utarbeiding og gjennomføring av oppfølgingsplaner ved helt eller delvis fravær fra arbeidet på grunn av ulykke, sykdom, slitasje eller lignende,
- g) delta i dialogmøte etter innkalling fra arbeidsgiver, jf. § 4-6 fjerde ledd
- h) rette seg etter påbud fra Arbeidstilsynet.

(3) Arbeidstaker som har til oppgave å lede eller kontrollere andre arbeidstakere, skal påse at hensynet til sikkerhet og helse blir ivaretatt under planleggingen og utførelsen av de arbeidsoppgaver som hører under eget ansvarsområde.

Folketrygdloven inneholder mer direkte definisjoner av hva som regnes som sykefravær og ikke:

§ 8-4. Arbeidsuførhet

Sykepenger ytes til den som er arbeidsufør på grunn av en funksjonsnedsettelse som klart skyldes sykdom eller skade. **Arbeidsuførhet som skyldes sosiale eller økonomiske problemer o.l., gir ikke rett til sykepenger.**

For å få rett til sykepenger skal medlemmet så tidlig som mulig og senest innen 8 uker prøve seg i arbeidsrelatert aktivitet, jf. arbeidsmiljøloven § 4-6 første ledd og folketrygdloven § 8-7 a første ledd, unntatt når medisinske grunner klart er til hinder for slik aktivitet. Det kan unntaksvis likevel ytes sykepenger utover 8 uker dersom arbeidsrelaterte aktiviteter ikke kan gjennomføres på arbeidsplassen.

I de tilfellene der medlemmet må være borte fra arbeidet, ytes sykepenger også

- a) når vedkommende er innlagt i en godkjent helseinstitusjon,
- b) når vedkommende er under behandling og legen erklærer at behandlingen gjør det nødvendig at vedkommende ikke arbeider,
- c) når vedkommende deltar på et arbeidsrettet tiltak,
- d) når vedkommende på grunn av sykdom, skade eller lyte får tilskott til opplæringstiltak etter § 10-7 tredje ledd,
- e) når vedkommende er til nødvendig kontrollundersøkelse som krever minst 24 timers fravær, reisetid medregnet,
- f) når vedkommende myndighet har nedlagt forbud mot at han eller hun arbeider på grunn av smittefare,
- g) når vedkommende er arbeidsufør som følge av svangerskapsavbrudd,

- h) når vedkommende er arbeidsufør som følge av behandling for barnløshet,
- i) når vedkommende er donor eller er under vurdering som donor,
- j) når vedkommende er arbeidsufør som følge av behandling i forbindelse med sterilisering.

Ved arbeidsuførhet i forbindelse med et kosmetisk inngrep ytes det sykepenger bare hvis inngrepet er medisinsk begrunnet.

§ 8-8. Medlemmets medvirkning

Medlemmet har plikt til å gi opplysninger til arbeidsgiveren og Arbeids- og velferdsetaten om egen funksjonsevne og bidra til at hensiktsmessige tiltak for å tilrettelegge arbeidet og utprøving av funksjonsevnen blir utredet og iverksatt, se også § 21-3. Medlemmet plikter også å medvirke ved utarbeiding og gjennomføring av oppfølgingsplaner og delta i dialogmøter som nevnt i arbeidsmiljøloven § 4-6 og folketrygdloven § 8-7 a.

Retten til sykepenger faller bort dersom medlemmet uten rimelig grunn nekter å gi opplysninger eller medvirke til utredning, eller uten rimelig grunn nekter å ta imot tilbud om behandling, rehabilitering, tilrettelegging av arbeid og arbeidsutprøving eller arbeidsrettede tiltak, se også § 21-8. Det samme gjelder dersom medlemmet uten rimelig grunn unnlater å medvirke ved utarbeiding og gjennomføring av oppfølgingsplaner eller unnlater å delta i dialogmøter som nevnt i første ledd.

I tillegg kommer § 8-24 om rett til å nytte egenmelding¹⁷.

Lovene er relevante som et "objektivt" referansepunkt når man skal gi en vurdering av hva som er "dårlige" og "gode" holdninger til sykefravær. Legg merke til at vi har uthevet deler av lovteksten. I følge et rundskriv fra NAV¹⁸ ble det ved lov av 14. mai 1993 nr. 46, med virkning fra 1. juli 1993, foretatt en innskjerping av det medisinske vilkår for rett til sykepenger. Dette er videreført i § 8-4 første ledd.

Bakgrunnen for endringen er interessant i denne sammenheng, og fremgår av Ot.prp. nr. 39 (1992-93):

"I løpet av 1980-tallet var det en betydelig økning i sykefraværet og da spesielt i langtidsfraværet.

Økningen i sykefraværet indikerer bl.a. at det har skjedd en gradvis liberalisering av sykdomsbegrepet ved at naturlige problemer, konflikter eller vanskelige livssituasjoner blir sidestilt med sykdom. Dette har sammenheng med at sykdom oppfattes som en av de få mulighetene som foreligger for å være borte fra arbeid ved særlig belastende og plagsomme situasjoner.

Utviklingen kan for en del også tilskrives utviklingen på arbeidsmarkedet, bl.a. har det i de senere år foregått en tiltakende utstøting av spesielt eldre eller mindre effektive arbeidstakere.

Departementet er inneforstått med at det er uklare grenser mellom sykdommer i medisinsk forstand og tilstander mennesker befinner seg i som følge av ulike sosiale forhold, og at en vanskelig livssituasjon kan utvikle seg til sykdom i medisinsk forstand. Likevel er det visse tilstander som klart

¹⁷<http://www.nav.no/rettskildene/Rundskriv/%C2%A7+8-4+Rett+til+%C3%A5+nytte+egenmelding.147593.cms>

¹⁸<http://www.nav.no/rettskildene/Rundskriv/147679.cms>

ligger utenfor et medisinsk sykdomsbegrep. Ved at slike tilstander sykdomsforklares, tilsløres de reelle problemer og måter å løse disse på.

Departementet går på denne bakgrunn inn for å stanse den utglidning av praksis man ser tendenser til."

Arbeidsuførhet som skyldes sosiale og økonomiske problemer o.l., gir ikke rett til sykepenger, og retten til sykepenger faller bort hvis den ansatte ikke medvirker til å prøve ut tilrettelagt arbeid, arbeidsutprøving eller arbeidsrettede tiltak. Sistnevnte er også nedfelt i arbeidsmiljøloven. Dette er områder der den ansattes og sykmelders holdninger kan være avgjørende for resultatet, fordi det alltid vil finnes gråsoner i lovene. Når går f.eks. et sosialt problem over til å bli et psykisk problem som legitimerer sykefravær? Synes man det ok å benytte sykkelønnsordningen f.eks. under samlivsbrudd eller når du har et barn som blir mobbet på skolen? Og hva er egentlig rimelig grunn til ikke å ville utføre tilrettelagte arbeidsoppgaver eller arbeidsutprøving? Her vil sannsynligvis de ulike aktørene involvert i et sykefraværsløp (sykmeldt, arbeidsgiver, lege, NAV, bedriftshelsetjeneste) ha ulike synspunkter. I forbindelse med et annet SINTEF-prosjekt har vi intervjuet en lege ansatt i NAV som bekrefter at det gis sykmeldinger i situasjoner som må kunne defineres som gråsoner:

"(...) Og det er jo ofte sånn, 50 år, lærer, møtt veggen, sliten, deppa, eller syk mamma som jeg må pleie eller en unge på stoff og på kjøret. Ute å lete etter om natta. Da får folk litt tid. En god del av de. Vekstdiagnosene våre er jo psykiatri, i hovedsak, det er veldig mye livet.. vanskelig midt i livet, summen av livet." (Lege)

Når fraværsårsaken bunner i utfordringer knyttet til å håndtere "summen av livet", er kanskje ikke sykefravær en dekkende betegnelse? I Ose et al. (2012) finner vi bekreftelse på dette gjennom intervju med sykmeldte, leger, NAV-ansatte og arbeidsgivere – i en del tilfeller handler fravær fra arbeidsplassen om noe annet, eller mer enn sykdom. Lien (2007) har funnet det samme i en studie av arbeidsfravær i Bodø kommune; sykefravær og uføretrygd er et spørsmål om mer enn sykdom og sykkelighet. Hun etterspør et mer generelt fokus på *fravær*, framfor sykefravær, og aller helst mer fokus på arbeidsnærvær og sykenærvær:

"Hvis utgangspunktet for tilretteleggingstiltak på arbeidsplassen er knyttet til en vond skulder, men den vonde skulderen skyldes kroppslige reaksjoner på problemer på hjemmearenaen, vil denne type tiltak ikke ha noen effekt. Det eneste som skjer er at virksomhetslederne opplever maktesløshet i sitt forsøk på å tilpasse arbeidet til arbeidstakeren – noe som er dømt til å mislykkes fordi utgangspunktet for tilretteleggingen er feil. (...) arbeidsgiver bør sette trykket inn på arbeidsnærvær og sykenærvær framfor sykefravær. (...) ta tak i de forhold som man vet skaper et godt arbeidsmiljø og gode arbeidsbetingelser. Gode arbeidsorganisasjoner hvor arbeidstakerne trives, vil være en god begynnelse for å skape et arbeidsrelatert fravær. (Lien, 2007: s. 8-9)

DELI

3 Kunnskapsoppsummering: Holdninger til fravær og faktorer som fremmer nærvær i skole og arbeidsliv

3.1 Bakgrunn og formål

Forskningsprosjektet "Holdninger til fravær blant morgendagens ansatte" har hatt som mål å kartlegge holdninger til fravær og faktorer som fremmer nærvær hos elever i den videregående skolen i Norge. Vi har også sett på sammenhengen mellom frafall i videregående skole og senere sykefravær i arbeidslivet - mellom de som dropper ut og de som fullfører videregående skole. Som del av prosjektet er det gjennomført en oppsummering av nasjonal og internasjonal litteratur på området. I kunnskapsoppsummeringen dekkes forskning på holdninger til fravær i både skole og arbeidsliv, samt relevant litteratur om frafall i videregående opplæring.

Formålet med kunnskapsoppsummeringen er både å danne et referansepunkt for framtidig forskning, peke på områder der vi mangler kunnskap, samt danne et utgangspunkt for diskusjonen av våre egne funn i spørreundersøkelsen og intervjuene. Vi vil også peke på temaer eller problemstillinger som vi anser utforsket.

Vi starter med gjennomgang av litteraturen på elevfravær, og ser deretter nærmere på holdninger til sykefravær i arbeidslivet. Når det gjelder litteratur på holdninger til sykefravær i arbeidslivet, har vi konsentrert oss mest om publiseringer fra de skandinaviske landene – der velferdsstaten står sterkt, og sykelønsordningene er relativt like.

3.2 Metode

Det er gjennomført et bredt litteratursøk (uten strenge inklusjonskriterier) i kjente nasjonale og internasjonale databaser som BIBSYS, Idunn (nordisk), ISI Web of Knowledge (via Reference Manager), ERIC (pedagogisk litteratur), og Google Scholar. Videre har vi søkt direkte i tidsskrift- og rapportserier til universiteter og oppdragsforskningsinstitutt som forsker på skole og/eller sykefravær i Norge (bl.a. SINTEF, NTNU, UIO, UiB, Frischsenteret, AFI, NOVA, NIFU, Fafo, Nordlandsforskning og IRIS). Via internasjonale søkemotorer har vi funnet flere særlig relevante artikler fra Sverige, og har derfor også søkt spesielt i den svenske biblioteksdatabasen Libris (i tillegg dekker Idunn nordiske tidsskrift). Eksisterende referanselister i den mest relevante litteraturen vi har funnet, er også gjennomgått. Vi har søkt spesielt på nettsider til offentlige myndigheter (Kunnskapsdepartementet, Utdanningsdirektoratets, Arbeidsdepartementet, Arbeids- og velferdsdirektoratet, Helsedirektoratet, NAV mv.), samt gjort søk på nettsidene hos partene i arbeidslivet. Store norske aviser og Google er også gjennomført for medieoppslag.

Vi har dokumentert hovedsøkene i litteraturlitebasene ved loggføring av dato, søkeord, antall treff og lenke til treff. Vi har vektlagt nyere forskning, og for søkeord med flere tusen treff har vi

brukt tidsavgrensede søk fra 2005. Linker til trefflisten kan fås ved henvendelse til prosjektleder, øvrig logg er gitt i vedlegg I. Av hensyn til prosjektets art har vi ikke dokumentert skriftlig de mange søkene på ordinær Google, i aviser og på nettsidene til private og offentlige institusjoner. Det ble også gjennomført litteratursøk i forbindelse med utforming av søknad til NHO-arbeidsmiljøfondet ultimo februar 2011, og disse søkene er heller ikke dokumentert med dato, søkeord og antall treff.

Alle relevante funn er lagret elektronisk, eller bestilt i papirversjon der elektroniske utgaver ikke foreligger.

3.3 Tidligere forskning – hva vet vi?

"Det er altså ikke bare sykdom som smitter, også holdningen til sykdom og sykefravær smitter. Holdninger og normer dannes på ulike nivå i samfunnet. På jobben, i nabolaget og i omgangskretsen råder uskrevne regler for hva som er grei oppførsel. Bryter du normen vil det få konsekvenser. Å være sykemeldt når man egentlig kunne utført sine arbeidsoppgaver oppleves oftest som stigmatiserende. De sosiale normene virker i så fall disiplinerende på vår atferd. Men dersom andelen sykemeldte på arbeidsplassen eller i nabolaget stiger, vil den stigmatiserende effekten trolig reduseres. Dermed kan det bli mer sosialt akseptert å være sykemeldt, og økt sykefravær hos noen vil gi økt sykefravær hos andre gjennom en såkalt sosial multiplikatoreffekt."

(Kronikk DN, 22.10.2010: Dale-Olsen, H, Nilsen, K.M. og Schøne, P.)

Sitatet er hentet fra en kronikk i *Dagens Næringsliv*, 22.10.2010, der forskere ved Institutt for samfunnsforskning beskriver hvordan normer og holdninger kan forklare noe av sykefraværet. Dette perspektivet er utgangspunktet for mye av den forskningen som er gjort av samfunnsøkonomer og psykologer på holdninger og arbeidsrelatert sykefravær i Skandinavia. Man søker å forklare hvordan sosial interaksjon påvirker sykefravær gjennom en sosial multiplikatoreffekt. Jo høyere fravær i nettverket ditt, jo høyere sannsynlighet for at du selv har fravær.

Andre forskere har inntatt en mer institusjonell tilnærming til spørsmålet om hva som påvirker (syke)fravær. I et slikt perspektiv står lønnsarbeid og utdanning sentralt i folks liv som en mulighet til selvrealisering og samfunnsutvikling. Så lenge arbeid og skolegang i seg selv har større nytteverdi enn ikke-arbeid og frafall, vil ikke gode trygdeordninger underminere velferdsstaten. I studier som er gjort på arbeidsinvolvering¹⁹ finner man at denne er høyere i sjenerøse velferdsstater enn i mindre sjenerøse velferdsstater (Halvorsen 2011, Esser 2005). Holdningene til arbeid synes m.a.o. å være gode i Norge og sammenliknbare land, i følge forskningen som gjøres ut fra et institusjonelt perspektiv.

¹⁹ Arbeidsinvolvering defineres som å være engasjert i arbeid *per se*, ikke i et spesifikt arbeid eller jobb (Halvorsen 2011:223)

Forskningen på effekten av holdninger på fravær er foreløpig et begrenset, men voksende, felt, og det har kommet flere interessante artikler de siste årene som vi gjennomgår i det følgende. I kapittel 3.4 presenteres tidligere forskning relatert til fravær og nærvær i skolen, mens kapittel 3.5 tar for seg holdninger til sykefravær og sykenærvær i arbeidslivet.

3.4 Holdninger til fravær og nærvær i skolen

3.4.1 Bakgrunn

Kan det være slik at dagens bekymring for neste generasjons arbeidsmoral og verdier bare er et resultat av at foregående generasjoner uttrykte det samme om oss? Man skal ikke se bort fra at hvis man stadig uttrykker bekymring for neste generasjon, så vil de også bli voksne og begynne å bekymre seg for den yngre generasjon. I en kronikk i Dagens Næringsliv tirsdag 28.02.2012 påpeker Christer Hyggen, som blant annet forsker på unge uføre i Norge, hvordan fenomenet med å snakke nedsettende om ungdommen har vært gjeldene helt siden den greske antikken. Filosofen Sokrates blir tillagt følgende uttalelser i Platons bok 4 om republikken, nedtegnet 400 år f.Kr.:

"Vore dages ungdom elsker luksus. Den har dårlige manerer, foragter autoritet, har ingen respekt for ældre mennesker og snakker når den skulle arbeide. De unge rejser sig ikke længere op, når ældre kommer ind i et værelse. Den modsiger sine forældre, skryder i selskaber, sluger desserten ved spisebordet, lægger benene overkors og tyranniserer lærerne."

Har dagens ungdom dårligere holdninger til fravær og nærvær i skolen enn sine foreldre og besteforeldre? Og hvis det er slik – hva vil det bety for framtiden? En norsk professor i statsvitenskap, Ottar Hellevik, skrev følgende om ungdommens verdisynd i 2001:

"Et omfattende intervjumateriale viser store forskjeller i verdisynd mellom aldersgrupper, større enn for andre sosiale kjennetegn. Kohortanalyser avdekker klare tegn på at aldersmønsteret avspeiler generasjonsforskjeller i verdisynd. Dette innebærer at generasjonsutskifting vil føre til endringer i verdiklimaet i Norge, blant annet når det gjelder respekten for lover og regler." (Hellevik 2001: s. 47)

Spørsmålet han svarer på i artikkelen (ibid.) er hva som skaper aldersforskjeller. Er det aldriingsprosesser, nye roller og erfaringer man erverver seg i ulike livsfaser som speiler verdisyndet? Eller skyldes ulike verdier på tvers av aldersgrupper endrede oppvekstvilkår og erfaringer som gir de unge et "varig særpreg"? Resultatene i forskningen hans tilsier at forskjellene som kommer til uttrykk mellom ulike aldersgrupper varsler om framtidige samfunnsmessige endringer. Blant annet later nye generasjoner til å ha mindre respekt for lover og regler enn eldre generasjoner. Det er altså generasjonseffekter, heller enn livsfaseeffekter, som, i følge Hellevik, gir aldersforskjeller i verdisynd. En relativt ny artikkel om generasjons- og livsfaseforklaringer på ungdoms holdninger til frivillig organisering og arbeid finner det samme (Wollebæk og Aars 2011). I vår kontekst – fravær i skole og arbeidsliv – betyr dette at de holdningene som gjelder blant dagens ungdom sannsynligvis vil være noe de bærer med seg resten av livet. Men først; hvem er de – "dagens ungdom" i 2012?

3.4.2 Generasjon Z

Hvis vi konsentrerer oss om de som går i 1.-3. trinn på videregående skole i 2011/2012, er storparten født i tidsrommet 1993-1996. De betegnes som generasjon Z, og i USA ofte som "Generation Net", "Digital Natives" eller "iGen"²⁰, fordi de aldri har opplevd en verden uten internett og datateknologi. Deres evne til å kommunisere digitalt, til å konsumere og filtrere informasjon og til å løse flere oppgaver samtidig (multitasking), sies å være deres styrke. "Generation Me"²¹ er en annen betegnelse, som ofte også favner de som er født på 80-tallet, og som peker tilbake på den nye generasjonens (påståtte) selvopptatthet. Andre karakteristika som er tillagt denne generasjonen er at de er åpne og direkte (publiserer "alt" på sosiale medier), de har god selvtillit, er selvcentrerte og føler at de "fortjener" alt de måtte ha lyst på. De vokser opp med et sterkt press om at de må ta utdanning. De tåler dårlig å få kritikk, de er lite selvkritiske, og de kjeder seg fort – de har høye og ofte urealistiske forventninger til sin framtidige jobb. De har vokst opp under et mantra om at de kan bli akkurat det de vil, og at ingenting er umulig. Kombinert med den gode selvtilliten kan dette, i følge Twenge (2006), også føre til en kynisk innstilling om at de ikke kan gjøre noe med tingenes tilstand, at samfunnsendringer er utenfor deres kontroll. Furlong og Cartmel (2007) fant at ungdom i år 2000 hadde høyere og mer urealistiske forventninger til sin framtidige jobb, sammenliknet med ungdom 20-25 år tidligere.

Det er skrevet en del om generasjon Z allerede – særlig i internasjonale aviser^{22,23}. Kommentaren under diskuterer hvordan den nye generasjonen vil opptre i arbeidslivet, og er hentet fra The Sidney Morning Herald, 5. august 2009:

"(...) Generation Z people won't be team players. (...) they will be more self directed and able to process information a lot faster. That means they will be better equipped to multi-task in ways that make earlier generations look totally uncoordinated and incompetent. And because Generation Z will be the most educated group in history, they will also be a lot smarter.(...) How does this affect the workplace? A wider range of people can do cognitively challenging jobs. And, if you think Gen Y is obnoxious about being better at processing information than the older people, think how Gen Y will feel when the next generation tells them their IQ is much higher. And they're right. (...) multi-tasking is like breathing to this crowd making them very productive workers (if you can keep them motivated). Long projects with redundant, single tasks are foreign and boredom in the workplace may cost you employees who want a challenge. Gen Z is expected to be the most environmentally-aware generation to enter the workforce. Companies that focus profit, without regard for the planet won't likely entice this group."

I Sverige har konsulentfirmaet "Kairos Future" skrevet om det neste generasjonsskiftet i arbeidslivet, og advarer om verdikonflikter mellom eldre og yngre arbeidstakere. Verdikonfliktene handler både om arbeidstid, ledelse, arbeidstempo og normer på arbeidsplassen (Morales 2010, Boman 2010). Det presiseres at for å beholde unge arbeidstakere i organisasjonen, må kunnskapsoverføringen mellom yngre og eldre flyte godt, og det må legges til rette for at eldre og yngre arbeidstakere trives sammen på arbeidsplassen.

²⁰ <http://www.cbsnews.com/stories/2010/06/10/business/main6568258.shtml>

²¹ Les f.eks. Twenge, J.M. (2006): "Generation Me. Why Today's Young Americans Are More Confident, Assertive, Entitled – and More Miserable Than Ever Before".

²² <http://blogs.smh.com.au/executive-style/managementline/2009/08/05/genzinthewo.html>

²³ http://www.nytimes.com/2011/09/25/jobs/25career.html?_r=1

Når man skal forske på ungdommens holdninger, er det viktig å være bevisst på samfunnets holdninger til ungdom. Mye av det som skrives om ungdom føres i negativt ladet penn – både media og trendbyråer bidrar med sitt. I 2003 pågikk et forskningsprosjekt ved University of Western Sydney, der forskerne undersøkte samfunnets holdninger til ungdom (Bolzan 2003). Det ble gjennomført spørreundersøkelser, dybdeintervju av ungdom, fokusgruppediskusjoner i ulike samfunnsgrupper (lærere, politi, ungdomsarbeidere, næringsliv, foreldre, eldre, offentlig ansatte og privat ansatte), samt medieanalyser. Studien konkluderte med at det var sterke negative oppfatninger og stereotypier av unge mennesker i samfunnet. Ungdommene selv derimot, hadde en positiv oppfatning av seg selv og annen ungdom. Voksne som ofte selv hadde personlig kontakt med ungdom, hadde høyere sannsynlighet for å ha positive oppfatninger av ungdom. De som hadde liten eller ingen kontakt med ungdom i det daglige, var i større grad påvirket av media, andres meninger, og hva de trodde var rådende holdning til ungdom i den offentlige politikken.

I USA har forskeren Jennifer J. Deal tatt til orde for å "pensjonere" hele debatten om generasjonskløften i arbeidslivet. Hennes forskning er basert på intervju med 3 200 ledere og ansatte over en periode på 7 år, og resultatene tilsier at forskjellene mellom generasjonene egentlig er små (Deal, 2007). Hun har formulert 10 "sannheter" basert på sin forskning, som avliver en del myter som finnes om generasjonsforskjeller i arbeidslivet. Disse gjengis på originalspråket under (ibid.):

Truth #1 - all generations have similar values. *Many people think there are enormous differences in values between older and younger people. However, CCL's research has proven that different generations actually have fairly similar values. "Family" is the value chosen most frequently by people of all generations. Other shared values included integrity, achievement, love, competence, happiness, self respect, wisdom, balance and responsibility.*

Truth # 2 - everyone wants respect. *We often hear that younger people are disrespectful of older employees and people in authority. We also hear complaints that older people show no respect for younger talent and ideas. The reality is that everyone wants respect - they just don't define it in the same way.*

Truth #3 - trust matters. *By and large, people of all generations and at all levels trust the people they work with directly, such as bosses, peers and direct reports, more than they trust their organizations. And people trust their organization more than they trust upper management.*

Truth #4 - everyone wants credible, trustworthy leaders. *What do different generations expect from their leaders? People of all generations want their leaders to be credible, to be trusted, to listen well, to be farsighted and to be encouraging.*

Truth #5 - office politics is an issue - no matter what your age. *Everyone is concerned about the effects of organizational politics on their careers. We all want to be recognized for the work we do and have access to the resources we need. Employees know that political skills are a critical component in being able to move up and be effective at higher levels of management.*

Truth #6 - no one really likes change. *The stereotype is that older people hate change and younger generations thrive off of it, but these are inaccurate assumptions. In general, people*

from all generations are uncomfortable with change. Resistance to change has nothing to do with age; it is all about how much one has to gain or lose with the change.

Truth #7 - loyalty depends on the context, not on the generation. *The study shows that younger generations are no more likely to job-hop than older generations were at the same age. The perception that older people are more loyal is, in fact, associated with context, not age. For example, people who are closer to retirement are more likely to want to stay with the same organization for the rest of their working life, and people higher in an organization work more hours than do people lower in the organization.*

Truth #8 - it's as easy to retain a young person as it is to retain an older one - if you do the right things. *Just about everyone feels overworked and underpaid. People of all generations have the same ideas about what their organization can do to retain them. Employees want room to advance; respect and recognition; better quality of life; and fair compensation.*

Truth #9 - everyone wants to learn - more than just about anything else. *Learning and development were among the issues most frequently mentioned by study participants of all the generations surveyed. Everyone wants to make sure they have the training necessary to do their current job well. They are also interested in what they need to be learning to get to the next level in their organization.*

And finally Truth #10 - almost everyone wants a coach. We've heard that younger people are constantly asking for feedback and can't get enough of it. We've also heard that older people don't want any feedback at all. According to our research, everyone wants to know how he or she is doing and wants to learn how to do better. Feedback can come in many forms, and people of all generations seem to like to receive it.

Vi kunne også lese om Deal's nyere forskning på generasjon Y (de som er født på 1980- og tidlig 90-tall) i aftenposten 26. juni 2012²⁴. Basert på intervju med 10 000 personer over en 12-årsperiode, avliver forskeren følgende fem myter om ungdommen:

1. Ungdom vil ikke bli fortalt hva de skal gjøre.

Ifølge forskningen er de som er født på 80- og 90-tallet mer villige til å underkaste seg autoriteter enn generasjonene før dem.

2. Ungdom er mer illojale mot sine arbeidsgivere

Pliktfølelsen en medarbeider opplever overfor arbeidsgiveren sin varierer ikke særlig mye med alderen, viser forskningsresultatene. Derimot bytter unge personer jobb oftere enn eldre. Men ifølge forskerne handler det om oppdagelseslyst snarere enn illojalitet.

3. Ungdom er ikke interessert i jobben sin

Ifølge forskerne er dagens unge like opptatt av jobbene sine som generasjonene før dem. Derimot viser statistikken at personer med lavere posisjoner kjenner noe mindre motivasjon enn personer som blir sett opp til. Det har altså med yrkesrollen å gjøre, ikke alderen.

²⁴ <http://www.aftenposten.no/jobb/Forsker-forkaster-myter-om-generasjon-Y-6907043.html>

4. Ungdom motiveres av bonuser og høy lønn

Forskerne har ikke funnet noen sammenheng mellom alder og interesse for høyere lønn. Derimot er lavbetalte noe mer interessert av materielle frynsegoder enn personer med høy lønn.

5. Ungdom etterstreber større balanse mellom jobb og fritid

Dagens unge vil også ha et liv utenfor kontoret, men ikke i mye større utstrekning enn personer født på 60- og 70-tallet. Forskjellene forklares med logistikk i hverdagen, som henting av småbarn i barnehage, og ikke med alderen.

I Norge har blant annet forsker Tormod Øia ved Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA) tatt til orde for at norsk ungdom er både flittigere og mer pliktoppfyllende enn før. Mens tendensen på 1980- og 1990-tallet var at det ble mer bråk og uorden, ser forskeren nå en positiv utvikling. Utspillene²⁵ er basert på analyser av Ung i Norge-undersøkelsene. I en rapport om skolemotivasjon, mestring og resultater blant elever i ungdomsskolen (Øia 2011), slår han også fast at norske ungdomsskoleelever i 2010 skulket mindre, gjorde mer lekser og trivdes bedre på skolen enn i hhv. 2002 og 1992. Rapporten er en relevant referanse for oss i prosjektet om holdninger til fravær og nærvær i skolen. Til dels overlappende tematikk gjør at vi kan sammenlikne og validere resultater fra vår spørreundersøkelse med denne.

3.4.3 Ungdoms holdninger til fravær, skole og arbeid

Det er gjort betydelig flere studier på hva som påvirker holdninger til skole og arbeid, enn holdninger til fravær. Til en viss grad kan man si at holdninger til fravær motsvares av holdninger til det å være til stede; nærvær. Vi har også søkt litteratur som handler om hva som betyr noe for at man er nærværende på skole og i arbeidsliv.

Studsrød og Bru (2011) viser til at rollen venner og klassekamerater spiller i forhold til å påvirke skoletilpasning (herunder motivasjon, fravær, skulk osv.) hos ungdom er forsket lite på, sammenliknet med de mange studiene som er gjort av påvirkning fra foreldre og lærere. En studie av 564 norske elever i videregående skole, viste at venner og klassekamerater spilte en signifikant rolle i forhold til skoletilpasning – og forklarte mellom 5 og 8 % av variasjonen i forhold til det å ville slutte på skolen, skulking, fravær, skolevegring og motivasjon for videre utdanning. Om man har venner som har droppet ut av skolen eller skulker mye, var den variabelen som forklarte mest av elevenes skoletilpasning i denne studien (kontrollert for karakterer, familieøkonomi, klassetrinn, kjønn og studieretning). Studien viser altså at venner og klassemiljø påvirker holdninger til fravær blant elever i videregående skole.

²⁵ Se bl.a. <http://www.tv2.no/nyheter/innenriks/norsk-ungdom-er-bedre-enn-sitt-rykte-3484737.html>

En forutgående studie av de samme elevene (Studsrød og Bru 2009), viste at foreldrene bare hadde en moderat effekt på skoletilpasning, og at foreldrenes påvirkningskraft avtok når elevene ble eldre (unge voksne). En studie i USA av elever/studenter under 20 år, viste at å ha foreldre som opplevde usikkerhet knyttet til om de kom til å beholde jobben sin i nær framtid, påvirket elevenes egne forventninger og holdninger til arbeid (Barling et al. 1998). Bacikova-Sleskova et al. (2011) har sett på hvordan foreldres arbeidsledighet påvirker sine barns helse, og finner at det er særlig viktig at den av foreldrene som har en jobb støtter barnet i den perioden én av foreldrene er uten jobb. Veenstra et al. (2010) finner at skulking i ungdomsskolen og tidlig i videregående skole kan forebygges ved å fokusere på elevens forhold til egne foreldre og lærerne på skolen.

Mange studier knytter lav sosioøkonomisk status til høyt (syke)fravær i både skole og arbeidsliv (Øia 2011; Gjerustad og Soest 2010; Hansen og Ingebrigtsen 2008; Allebeck og Mastekaasa 2004). En studie av nærmere 7000 ansatte i Finland, viste at legemeldt sykefravær var omtrent tre ganger mer vanlig blant folk som hadde "manuelt" arbeid (f.eks. rengjøring, kjøkkenarbeid/kantine og offentlig transport/sjåfør), sammenliknet med folk som jobbet som ledere og folk med høyere utdanning. En persons fysiske arbeidsbetingelser var den sterkeste forklaringsfaktoren for klasseforskjeller i sykefraværet. Røyking og relativ vekt (BMI), forklarte også mye av variasjonen i sykefraværet i lavere sosiale klasser (Laaksonen et al. 2009). Denne studien er interessant i forhold til at det ofte er elever på yrkesfag som har størst fravær- og frafallsproblematikk (Øia 2011).

Gjerustad og Soest (2010) fulgte 1 552 norske ungdommer til de ble unge voksne, og undersøkte sammenhengen mellom sosioøkonomisk status, oppnåelse av yrkesmessige ambisjoner og sykefravær i arbeidslivet. De har målt sammenfallet mellom det yrkesmessige ambisjonsnivået ungdommene hadde før de fikk en jobb – opp mot den jobben de faktisk fikk – og har så koblet dette til sykefraværdata. Forskerne ville teste i hvilken grad det å få oppfylt sine ambisjoner kan predikere sykefravær. De fant at å inkludere ambisjonsoppfyllelse reduserte sammenhengen mellom sosioøkonomisk status og sykefravær, og ambisjonsoppfyllelse hadde en signifikant effekt på sykefraværet i seg selv. Artikkelen konkluderer med at graden av ambisjonsoppfyllelse er med på å moderere effekten av sosioøkonomisk status på sykefraværet.

I en svensk studie fra 2005 ble det gjennomført en spørreundersøkelse blant 606 elever i den videregående skolen om holdninger til arbeid (Axelsson et al. 2005). Spørsmålene inkluderte mål på livskvalitet, selvopplevd helse, "livsbalanse" (sense of coherence) og holdninger til arbeid. Analysene viste at arbeidsetikk/arbeidsmoral og generelle holdninger til arbeid utgjorde to separate dimensjoner. God livskvalitet, et stabilt liv og god helse hang signifikant sammen med god arbeidsmoral, mens det å ha et stabilt liv hang sterkt sammen med gode generelle holdninger til arbeid. Jenter scoret signifikant bedre enn gutter på både arbeidsmoral og generelle holdninger til arbeid²⁶, mens de som gikk yrkesfag scoret signifikant bedre på generelle holdninger til arbeid sammenliknet med elever i de teoretiske fagene. Det var også signifikant bedre generelle holdninger til arbeid blant de som fikk god støtte fra sine foreldre.

²⁶ At jenter er mer opptatt av etiske aspekter ved arbeid enn gutter, ble dokumentert i Journal of Business Ethics allerede i 1984 av Beltramini et al. (1984).

3.4.4 Fravær og skulk

Ken Reid har forsket på elevfravær og skulking i Storbritannia i mer enn 40 år. I Reid (2010) påpeker han at kunnskap om skulking av skolen er viktig av flere årsaker. De som ikke møter opp på skolen presterer generelt dårligere på skolen, uavhengig av IQ. Skolefravær samvarierer med dårligere selvtillit, dårlig oppførsel (herunder kriminalitet), lavere karriereambisjoner, dårligere livskvalitet og dårligere økonomisk situasjon i voksenlivet. Lokalsamfunn i Storbritannia der elever skulker mye, er funnet å ha signifikant høyere kriminalitetsrater. Reid (2005) påpeker viktigheten av gode rutiner for registrering og systematisk oppfølging av skolefravær både på individ og systemnivå. De økonomiske konsekvensene av at elever skulker er store – både for individet og for samfunnet. Årsakene er mange, og de endrer seg over tid. Foreldrenes holdninger blir funnet å ha en viktig rolle i flere av studiene. Dessuten går mobbing, tretthet, at man misliker lærere, samt kjedsomhet igjen som hyppig rapporterte fraværsårsaker (Kinder et al. 1995, Dalziel og Henthorne 2005, Reid 2008; 2010; 2011). Det er også funnet sammenheng mellom skulking og alkoholrelaterte problemer blant videregående skoleelever i Norge (Mounteney et al. 2010).

I en av hans siste artikler skriver Reid (2011) om strategisk skoleledelse for å håndtere skulking og elevfravær. Han viser til en rekke artikler som har funnet at skulking er et økende problem, og at storparten av de som er borte og/eller skulker skolen kommer fra arbeiderklassen/lavere sosiale klasser. Studier av elever som skulker mye og deres foreldre, viser at elever av foreldre med en negativ innstilling til skolen skulker mer enn andre. Også Dalziel og Henthorne (2005), Henry (2007) og Studsrød og Bru (2009) fant at holdninger til skole og lærere i stor grad følges ad i generasjoner. De som skulker mye over lang tid hadde i Reids studier signifikant lavere akademisk selvtillit, og generelt lite tro på seg selv. Det å høyne selvtilliten til elever som skulker mye, er noe av det første lærere og foreldre må sørge for, hvis de skal få elevene tilbake på skolebenken (ibid.). Det er, som nevnt, godt vitenskapelig belegg for å hevde at skulking går ut over akademiske prestasjoner (Reid 2010).

Reid (2011) hevder at de som skulker i dag, sammenliknet med for 30-40 år siden, er en helt annen gruppe. Jenter skulker nå i mye større grad enn tidligere (mer enn guttene i England, Skottland og Wales (Malcolm et al. 2003)). Det har vært en økning i gruppe-skulking og gjengtendenser (særlig blant jenter) i Storbritannia, og mobbing utenfor skolen synes i større og større grad å påvirke oppmøte på skolen. Mobbing på Internett, kjedsomhet, økning i ADHD og lettere psykiske lidelser og mangel på ufaglærte arbeidsplasser forklarer mye av fraværet (Reid 2010, Virtanen et al. 2009, Attwood og Croll 2006). Han understreker behovet for tidlig intervensjon – studier viser at tidlig intervensjon er seks ganger mer effektivt, enn om man venter til elevene har fått et visst fraværs mønster. Individuell oppfølging er avgjørende for et godt resultat (Reid 2011, Chang og Romero 2008).

Pathammavong et al. (2011) har studert om elevers bruk av tobakk, alkohol, marihuana og stillesittende atferd påvirker helsereelatert skolefravær, skulking og skolemotivasjon. Forskerne fant at skulking ble mer utbredt jo eldre elevene ble, og at gutter hadde høyere sannsynlighet for å skulke og være mindre motivert for skolen. Bruk av tobakk, alkohol og marihuana hang signifikant sammen med både helsereelatert fravær, skulking og skolemotivasjon. Se også

Mnchow (2009)²⁷ for beskrivelse av norske forskningsresultater på rusmiddelproblemer og skulking.

I Norge gjennomførte Mounteney og Johannessen (2009) en undersøkelse om skulking og skolefravær i ungdomsskoler i Bergen kommune (i samarbeid med Utekontakten i Bergen). De påpeker at en svakhet ved mange undersøkelser om ungdom er at de tar utgangspunkt i skolen, der det er vist at rundt 10 % av elevene til enhver tid er fraværende. Av disse er det mellom 2 og 5 prosent som har ugyldig fravær. Basert på spørreundersøkelse og intervju med "skulkere", konkluderes det med at ungdommer som skulker mye ofte opplever problemer med familie, skole, rusmiddelbruk og psykisk helse. Det var en høyere andel som bodde kun med den ene forelderen, sammenliknet med andre undersøkelser der også ikke-skulkere inngår. Skulkerne driver typisk med færre fritidsaktiviteter enn annen ungdom, de har høye nivåer av psykiske vansker (særlig jentene), hyppig forekomst av søvnproblemer, de har konsentrasjonsproblemer, gjør i mindre grad lekser og sliter med lesing og skriving. Kjedsomhet på skolen ble oppgitt som den viktigste årsaken til skulking. Likevel var det slik at flertallet av ungdommene oppgav at de trivdes på ungdomsskolen, at de mente gode karakterer var viktig, og hadde planer om å fortsette på videregående skole. I forhold til tobakk og rusmidler, så røykte og drakk "skulkerne" mer enn andre elever (målt i forhold til andre undersøkelser), og halvparten hadde brukt cannabis. De fleste skulkerne i Mounteney og Johannessens (2009) hadde hatt/hadde kontakt med hjelpeapparatet (særlig gjaldt dette politi, PPT, barnevern og helsesøster). Elevene som skulket hadde kontakt med skolen på tross av skulkingen, noe som gjør skolen til en viktig arena for tidlig intervensjon.

Johannessen et al. (2010) har beskrevet prosessen fra identifisering til handling (tidlig intervensjon) for elever som skulker skolen, basert på resultater fra Utekontakten i Bergen sitt skulkeprosjekt. De understreker viktigheten av rutiner for å registrere ugyldig fravær; fraværsregistrering kan bidra til å forebygge skulk og er svært viktig for at øvrige hjelpeinstanser skal kunne følge opp elevene som skulker på riktig måte. Tilsvarende problemstillinger er diskutert i Anvik og Eide (2011): "De trodde jeg var en skulker, men jeg var egentlig syk". Skulkeprosjektet (Johannessen et al. 2010) avdekket ulike praksis for fraværsregistrering ved de ulike ungdomsskolene i Bergen. Blant annet framkom dette ved at noen skoler registrerte alt fravær (både gyldig og ugyldig) i samme elektroniske system – og ikke hadde mulighet til å differensiere mellom hva som var gyldig og ugyldig. Det var også mange manuelle systemer som fungerte ulikt mellom skolene, og dette medfører risiko for at fravær blir tolket ulikt. Dette tror vi er gjeldende i den videregående skolen også. I vår spørreundersøkelse blant elever i videregående skole svarte 58 % at de var "helt enige" i at alt fraværet deres ble registrert av lærerne, resten er til en viss grad uenige i dette.

I Markussen et al. (2008) finner de at det er en signifikant sammenheng mellom fravær på ungdomsskolen og sannsynligheten for å slutte i videregående opplæring. De som sluttet hadde mer enn dobbelt så høyt fravær som elever som fullførte videregående innenfor rettighetsperioden (innen fem år fra de startet). De som slutter tidlig i videregående er typisk de som har høyt fravær i 10. klassen på ungdomsskolen (dette gjelder også lærlinger). Kontrollert

²⁷ <http://www.idunn.no/ts/rusos/2009/05/art01>

for foreldres utdanning og karakterer på ungdomsskolen, blir effekten av tidligere fravær mindre.

3.4.5 Nærvær, mestring og motivasjon

Man vil kunne finne elever som hevder at de kunne gjort det like bra, eller bedre, på skolen, hvis de ikke var til stede i timene, men studerte selv. For de aller fleste elevene er det imidlertid slik at det er en sammenheng mellom akademiske prestasjoner og tilstedeværelse på skolen (Reid 2008; 2010: 2011).

I Norge var det i perioden 2003-2006 en statlig satsing mot frafall i videregående opplæring med utgangspunkt i regjeringens handlingsplan mot fattigdom²⁸. SINTEFs evaluering av satsingen (Havn et al. 2007) tok utgangspunkt i begrepene *fraværs- og nærværsfaktorer*, hentet fra arbeidslivsforskningen på sykefravær. Fraværsfaktorer defineres som de umiddelbare grunnene elever har til å velge bort skolen, mens nærværsfaktorer er de umiddelbare grunnene til at de velger å bli. Evalueringen viste at fraværsfaktorer i skolen kunne være at eleven opplevde å ha valgt "feil fag" eller ikke fått oppfylt sitt førstevalg, at eleven opplevde læringsmiljøet som dårlig, frustrasjon over egne resultater, lite tilpasset opplæring og for teoretisk innretning på undervisning. Andre elever var frustrerte over overgangen mellom ungdomsskole/videregående, rapporterte dårlig klasse miljø/ dårlig kjemi med lærere osv. Utenfor skolen kunne nærværsfaktorene handle om boforhold (herunder borteboerproblematikk), slitsom/lang skolevei, familieforhold, økonomi, rus, mobbing, rasisme, psykiske problemer, fysisk sykdom og andre interesser som tok fokus bort fra skolen.

Nærværsfaktorene er gjerne opplevelser som gir gode mestringsopplevelser, tilpasset undervisning, motivasjon, følelse av tilhørighet og vennskap, individuell oppfølging, synlighet, trygghet, opplevd faglig framgang, opplevelse av kontroll over egen situasjon og medbestemmelse. For den enkelte elev kan det være et sammensatt årsaksforhold som bidrar til fravær fra eller nærvær til skole og opplæring. For en elev som har mye fravær, kan frafall/bortvalg være et logisk og "fornuftig" valg. Fravær og senere frafall blir en mestringsstrategi for eleven.

Rønningen og Buland (2010) har sett på tiltak for å hindre fravær og senere frafall i videregående skole, og blant suksesskriteriene pekes det på tett oppfølging fra lærere – der lærerens personlige egenskaper ofte er avgjørende for resultatet. Også Lunde og Nore (2010) finner tilsvarende resultat ved en videregående skole i Hedmark. Nærværsfaktorer ble funnet å være trygghet, tillit, trivsel, mestring, motivasjon, tilhørighet, individuell oppfølging, tilrettelagt undervisning og medbestemmelse. Fraværsfaktorer var at elever ikke fikk oppfylt førstevalget, frustrasjon ved overgang grunnskole/videregående, dårlig læringsmiljø/bråk, sosiale problemer i klassen, mobbing, rasisme, dårlig fysisk arbeidsmiljø og lang skolevei.

Det er forsket en del på hva som motiverer elever til læring på skolen. Hattie (2009) har oppsummert en stor mengde internasjonal forskningslitteratur på dette temaet, og konkluderer

²⁸ "Satsing mot frafall" ble ledet av Utdanningsdirektoratet.

med at samspeilet mellom lærer og elev er det som har sterkest effekt på elevenes læring. Hvordan læreren leder klassen og håndterer uro i klasserommet blir funnet å ha signifikant og sterk effekt på elevenes læring. Thomas Nordahl, professor i pedagogikk ved Høgskolen i Hedmark, har forsket på klasseledelse og hva som skaper gode læringsmiljø i skolen. Hans forskningsgruppe har vært med å utarbeide veiledere i forbindelse med Utdanningsdirektoratets femårige satsing "Bedre læringsmiljø (2009-2014)"²⁹. Her angir de følgende faktorer som vesentlige for læringsmiljøet i skolen: Lærerens evne til å lede klasser og undervisningsforløp, relasjonen mellom elev og lærer og relasjonen mellom elever, bruk av regler i skolen, sosial kompetanse i læringsmiljøet, skolens kultur og ledelse, mobbing, forventninger til elevene og samarbeidet mellom hjem og skole (Meld. St. 18 (2010-2011)).

Det bør forskes mer på hvordan motivasjonsfaktorer for elever i skolen henger sammen med motivasjonsfaktorer for ansatte i arbeidslivet, og den forskningen som finnes på hver av områdene kan med fordel ses mer i sammenheng. Motivasjon er dokumentert å spille en rolle for fravær og nærvær i skolen, på samme måte som god ledelse, godt arbeidsmiljø og motiverte ansatte er funnet å fremme nærvær (og redusere sykefravær) i arbeidslivet (Ose et al. 2012; 2010).

3.4.6 Frafall i videregående opplæring

Vi finner lite litteratur som konkret handler om *holdninger* relatert til frafall i videregående opplæring. Den forskningen som gjøres på frafall, handler hovedsakelig om omfang, årsaker til og konsekvenser av frafall. Det å slutte på videregående skole kan til en viss grad sies å være relatert til holdninger, i form av at eleven evaluerer for og imot å fortsette på skolen – og tar et valg. I det følgende presenterer vi den mest sentrale forskningen som er gjort på frafall i Norge og internasjonalt de siste årene.

Frafall i videregående opplæring er et samfunnsproblem både i Norge og internasjonalt. I følge Markussen (2010; 2011) viser internasjonale komparative studier at mellom 60-80 prosent av elevene består videregående skole³⁰. I Norge faller omtrent en tredjedel av hvert nye elevkull ut av videregående opplæring – de samfunnsøkonomiske kostnadene av frafallet i Norge er beregnet til omtrent 5 milliarder (2010-)kroner for hvert årskull (Hernes 2010).

Faktorene som bidrar til frafall, ser ut til å være de samme i alle landene, og årsaksforholdene er komplekse. Det finnes relativt lite forskning og evaluering av konkrete tiltak for å redusere frafallet og bedre gjennomføringen. Markussen og Seland (2012) påpeker at det er sammensatte årsaker til frafall hos hver enkelt frafallselev, og at årsakene relativt ofte ikke er direkte skolerelaterte. De reiser også spørsmålet om videregående opplæring som system, eller utdanningssystemet som sådan, kan forventes å løse frafallsproblemet alene – eller om også andre arenaer og samfunnsnivåer må adresseres:

²⁹ <http://www.udir.no/no/Laringsmiljo/Laringsmiljo/Bedre-laringsmiljo2/>

³⁰ Spania og Island er unntak – her fullfører bare rundt 50 % av de som starter i videregående opplæring.

"Det handler om hele samfunnets evne til å jevne ut forskjeller i elevenes bakgrunn, et arbeid og en prosess som er avgjørende for de unges senere liv og posisjon i samfunnet" (Markussen og Seland, 2012 s. 12).

En utfordring i frafallsforskningen, er at definisjonen av frafall varierer fra land til land – også innen Skandinavia.

"I Norge defineres frafall når man fem år etter at man har begynt, har gått mindre enn tre år og ikke lenger er i videregående opplæring." (Markussen (2011, s. 11))

Det er også ulikt start- og stopp-punkt for tellingen av elever i videregående mellom land. Statistisk sentralbyrå i Norge starter å telle videregåendeskolerelev i det de begynner på videregående (teller ikke med de som sluttet i grunnskolen, eller aldri begynte på videregående). Stopp-punktet i Norge telles ved 21-årig alder, fem år etter overgangen mellom grunnskole og videregående skole (Markussen 2011).

Kearney (2008) har skrevet en oversiktsartikkel over forskning gjort på skolefravær og frafall. Han påpeker at litteraturen på dette området er begrenset, i tillegg til at den er lite sammenliknbar på grunn av varierende definisjoner av fravær og at den gjerne kun fokuserer på spesielle undergrupper av elever som er fraværende.

En utfordring med internasjonal komparativ frafallsforskning er at det er ulik seleksjon av individer inn til videregående opplæring. I Norge begynner nesten alle på videregående, slik er det ikke i alle andre land i Europa. Dette påvirker sannsynligvis også graden av frafall. I Lamb et al. (2010) er de ulike landenes skolesystemer og frafallsgrad beskrevet³¹. Det som går igjen, uavhengig av land, er at 20-40 prosent av elevene ikke består videregående opplæring. Det å falle fra i videregående skole er ofte slutten på en lang prosess. Det er ofte et resultat av langvarig negativt forhold til skole og utdanning – med lavt engasjement og svake skoleprestasjoner. Høyt fravær i grunnskolen, følges gjerne av høyt fravær og til slutt frafall i videregående. Markussen (ibid.) viser til en rekke internasjonale studier som finner at frafall i videregående kan predikeres ved hjelp av kjennetegn knyttet til barnet i de første skoleårene.

Årsaker til frafall

I Falch og Strøm (2011) vises det til flere studier av frafall som peker på kognitive evner og skoleprestasjoner i grunnskolen som en viktig faktor for gjennomføringsgrad i videregående skole. Ved bruk av norske registerdata på frafall, finner de at effektene av kjønn og sosioøkonomisk bakgrunn på fullføring av videregående skole forsvinner når man tar hensyn til tidligere skoleprestasjoner. At gutter fullfører videregående skole i mindre grad enn jenter, henger sterkt sammen med at de starter på videregående med lavere kompetanse enn jentene. Videre finner de at elever med foreldre som har høyere utdanning har høyere sannsynlighet for å fullføre videregående enn elever med foreldre som har lavere utdanning, men effekten er moderat og reduseres kraftig når man tar hensyn til tidligere skoleprestasjoner. De konkluderer

³¹ Det norske skolesystemet er nøye beskrevet i Markussen et al. (2011b).

blant annet med at man ikke kan forvente å løse frafallsproblemet i videregående skole uten også å vurdere tiltak i grunnskolen.

I følge Markussen (2011, s. 12) er det fire forhold som forklarer *fullføring* av videregående skole i de ulike landene:

1. **Tidligere skoleprestasjoner:** Jo bedre elevene har gjort det i grunnskolen, jo bedre gjør de det på videregående. Analysene fra ulike land peker ut tidligere skoleprestasjoner som det forholdet som har størst betydning for hvordan det går i videregående.
2. **Sosial bakgrunn:** Sannsynligheten for å bestå videregående øker jo høyere utdanning foreldrene har, når foreldrene er i jobb, når foreldrene synes utdanning er viktig, når foreldrene støtter opp om barnas skolearbeid, når foreldrene bor sammen og når foreldrene utøver en autoritativ foreldrestil.
3. **Faglig og sosialt engasjement og identifikasjon med skolen.** Sannsynligheten for å bestå videregående reduseres med økende fravær, atferdsproblemer og når de unge gruer seg til å gå på skolen. Sannsynligheten for å bestå øker når de unge trives, når de yter innsats i skolearbeidet og når de har høye utdanningsambisjoner. Unge som identifiserer og engasjerer seg i skolen, har høyere sannsynlighet for å fullføre og bestå, enn de som ikke engasjerer seg.
4. **Den konteksten utdanningen foregår innenfor.** Rammene utdanningen foregår innenfor har betydning for om de unge fullfører eller ikke. Fylke, lokalsamfunn, skole, utdanningsprogram og klasse er eksempler på nivå som har betydning for fullføring i alle land. I Norge har særlig fylke og utdanningsprogram vist seg å ha selvstendige effekter på frafall.

Markussen og Seland (2012) skiller mellom skolerelaterte og ikke skolerelaterte årsaker til frafall. Som typiske skolerelaterte årsaker nevnes at elevene oppgir å ha valgt feil skole, feil utdanningsprogram, at de er skolelei og mangler motivasjon, at de har store faglige utfordringer, at de er ensomme og mistrives på skolen, lang reisevei, store språkproblemer eller at eleven har begynt å jobbe. Hvis frafallet derimot forklares med psykisk/fysisk sykdom, vanskelige hjemmeforhold, rusproblem, at de har/skal ha barn, at de sitter i fengsel, at de mangler oppholdstillatelse, at de er transportert ut av landet eller har dårlig økonomi - er dette betegnet som forhold utenfor skolen. Forskerne har informasjon om årsaker for slutting for 533 av 599 elever som sluttet i videregående skole i Akershus skoleåret 2010-2011. 42,8 % av elevene oppga skolerelaterte årsaker til at de sluttet på skolen. De fleste var skolelei eller manglet motivasjon for skolearbeidet. Like mange (42,2 %) oppga at forhold utenfor skolen var hovedårsak til at de sluttet. Den største gruppen blant disse, 21 % av skoleårsslutterne, forklarte sluttingen med at de var psykisk syke eller hadde psykososiale problemer. Det var 8 % som forklarte sluttingen med at de var fysisk syke, 7 % levde under vanskelige hjemmeforhold, 2 % hadde rusproblemer og 2 % oppgav graviditet eller omsorg for egne barn som årsak til sluttingen.

I følge Markussen og Seland (ibid.) mistenker de at både "feilvalg" og "lav motivasjon" for skole i mange tilfeller dekker over at eleven har psykiske eller faglige problemer. De finner at elever som sliter faglig ikke får tilstrekkelig hjelp fra skolens side, mens elever som har svært alvorlige og sammensatte problemer utløser et stort hjelpeapparat for å bistå eleven i en vanskelig

livssituasjon. De diskuterer forskjellen i ressursinnsats til de relativt få, svært ressursvake, elevene med alvorlige problemer og de mange "sliterne" som ikke er tilstrekkelig faglig og/eller psykisk svak til å utløse et stort hjelpeapparat, men som heller ikke klarer seg gjennom skoleløpet med et minimum av tilrettelegging. I denne gruppen er det sannsynligvis flere som hadde fullført opplæringen hvis de fikk hjelp. Denne problemstillingen kjenner vi igjen fra diskusjonen om ressursinnsats i helsevesenet rettet mot mennesker med psykiske lidelser og problemer. Her har det vært argumentert for at det samfunnsøkonomisk sett kan forsvares å yte en større innsats til de mange med lettere eller moderate psykiske lidelser – i stedet for at en så stor andel av ressursene går til de med svært alvorlige lidelser (CEP 2012).

I Markussen et al. (2006), en av få kvalitative studier på temaet, har de intervjuet elever som nylig hadde sluttet i videregående skole. Mange av dem oppga at skoletrøtthet var den viktigste årsaken til at de sluttet (som også ble hovedfunnet i Markussen og Seland 2012). Videre var for mye teori (også teorien i yrkesfagene), for lite praktisk arbeid og manglende oppfølging og støtte oppgitt som frafallsgrunn. For sistnevnte gjaldt dette særlig i forhold til problemer i relasjoner til andre elever og til lærere. I følge forskerne (ibid.) har mange av ungdommene blitt møtt med en unnvikende holdning, enten problemene har dreid seg om fag, mobbing, diskriminering eller psykiske problemer. Konklusjonen er at det er behov for tettere oppfølging og mer differensiert opplæring tilpasset den enkelte.

Falch et al. (2011) har analysert et omfangsrikt datasett med informasjon om norske elever, og finner at den aller viktigste faktoren som påvirker frafall i videregående er skoleprestasjoner mot slutten av grunnskolen. På bakgrunn av tidligere forskning anbefales det i Markussen (2011) å sette i verk tiltak som maksimerer kunnskaps- og ferdighetsnivået til elevene før de begynner i videregående skole. Dette gjelder tiltak i barnehage og grunnskole, i overgangen mellom grunnskole og videregående skole, og tiltak i videregående opplæring for å gi alle elever et opplæringstilbud i tråd med elevenes egne faglige forutsetninger. Slike tiltak kan handle om karriereveiledning, alternative løp eller heving av alderen for avslutning av obligatorisk skole. Det kan også handle om landsomfattende reformer.

Avslutningsvis i artikkelen (ibid.) poengterer Markussen at det som ser ut til å ha betydd aller mest for redusert frafall og bedre gjennomføring i Norge er Reform 94, og at det kanskje er nettopp omfattende og helhetlige statlige reformer som må til for å redusere frafallet her til lands. Reform som virkemiddel og andre politiske grep som kan tas for å hindre frafall, er beskrevet nærmere i Markussen og Sandberg (2011) og Markussen et al. (2011b). Her vises det også til Ramberger i Lamb et al. (2010) som peker på at vi kanskje aldri får eliminert ulikhetene i frafallsratene, så lenge vi ikke får eliminert de sosiale ulikhetene i samfunnet for øvrig. Også Reid (2011) henviser til en rekke studier som finner at elever som ofte skulker, er borte fra skolen og faller fra, ofte kommer fra lavere sosiale klasser. Andre sentrale internasjonale studier som har sett på sosial bakgrunn og frafall (og funnet liknende resultater) er Foley og Green (2009), Bradley og Lenton (2007), Maani og Kalb (2007) og Lindahl (2010).

Tiltak mot frafall

I perioden 2003-2006 ledet det norske Utdanningsdirektoratet en egen "Satsing mot frafall" i videregående skole. Målet var å forebygge og forhindre frafall fra videregående opplæring, fange opp og veilede ungdom som faller ut tilbake i arbeid eller utdanning, og å videreutvikle arbeidet med å bedre statistikkgrunnlag og dokumentasjon på feltet. Havn et al. (2007) evaluerte satsingen, og konkluderer med at denne bidro til en viktig bevisstgjøring og fokusering på frafallsproblematikken. Alle fylker i landet utviklet et betydelig tiltaksmangfold, rettet både mot forebygging og oppfølging. Dette handlet i hovedsak om yrkes- og utdanningsveiledning, alternative læringsarenaer og læringsløp, foreldreinvolvering og overgang mellom skoleslag (ungdomsskole/videregående). Mange skoler rapporterte klare effekter av tiltakene, og tiltaksmangfold var en avgjørende faktor for å oppnå resultater. Involvering av kontaktlærere i frafallsarbeidet var også en suksessfaktor, samtidig som det var avgjørende at tiltakene var forankret hos skoleleder og skoleeier i fellesskap. Dette er kommentert i en senere rapport fra det samme fagmiljøet som gjennomførte evalueringen (ibid.):

"Det er ikke de revolusjonerende, universelle enkelttiltakene, "tryllestavene", som er avgjørende hvis man ønsker å oppnå resultater i arbeidet. Langt viktigere er ting som fokusering og bevisstgjøring, og ikke minst helhetstenkning og systematikk. Det er et mangfold av tiltak og kombinasjoner av tiltak sett i sammenheng som skaper nødvendige nærværsfaktorer." (Buland og Dahl, 2008 s. 6).

Funnene i evalueringen (Havn et al. 2007) bekreftes og eksemplifiseres i Lunde og Nore (2010), der resultatene fra en frafallssatsing på en videregående skole i Hedmark presenteres.

Maynard et al. (2011) har gjort en systematisk oppsummering og meta-analyse av forskningslitteratur fra USA, Canada, Australia og Storbritannia, der man har undersøkt tiltak som skal hindre skolefravær og frafall. De finner relativt få studier som har målt effekt av denne type tiltak (de har dog strenge inklusjonskriterier for artikler som tas med), men de studiene som er inkludert finner en moderat positiv effekt av å igangsette tiltak for å redusere fravær. Det er bedre å gjøre *noe* enn ikke å gjøre noe i det hele tatt. Av de mest effektive intervensjonene var tiltak som hadde fokus på atferd – og særlig effektive var tiltak der foreldre ble involvert i tiltaket. Gruppebaserte intervensjoner ble også funnet å ha signifikant positiv effekt på fravær (altså gav mindre fravær) – og særlig når man kombinerte gruppebaserte intervensjoner med overvåking av tilstedeværelse og det å inngå faste avtaler med elevene. Man fant ikke effekt av familieveiledning eller familierapi i forhold til å redusere skulking og fravær blant elevene. Eksempler på konkrete tiltak mot frafall som er iverksatt i USA er gitt i Burzichelli et al. (2011).

Norske registerdataanalyser av frafall i videregående opplæring

Bratsberg et al. (2010) har gjennomført omfattende analyser på utdannings- og arbeidskarrierer hos unge voksne, og hvor de havner etter avsluttet grunnskole. Studien er sentral i den norske frafallsforskningen. Fokuset er på ungdom som ikke fullfører videregående opplæring, og hvorvidt de lykkes i å komme inn på arbeidsmarkedet. Det er kombinert data fra en rekke ulike register i perioden 1992-2007, som analyseres ved hjelp av regresjonsanalyse. I underkant av 70 % av elevene i grunnskolekullene 1992-2005 oppnådde studie- eller yrkeskompetanse innen

normert tid (5 år). Dette gjaldt 74 % av jentene og 65 % av guttene. En langt større andel av guttene (40 %) skaffer seg yrkeskompetanse, sammenliknet med jentene (25 %).

Videre finner Bratsberg et al. (ibid.) at det er betydelige forskjeller i fullføring mellom innvandrerungdom og ungdom med norsk bakgrunn. Blant ikke-vestlige innvandrere er det bare 50 % som fullfører innen normert tid. Blant ikke-vestlige etterkommere er andelen litt høyere (58,6 %), men likevel 11 % lavere enn for ungdom med norsk bakgrunn. Men; hvis man kontrollerer for foreldres utdanning og inntekt, forsvinner forskjellene mellom innvandrelever og elever med norsk bakgrunn. For etterkommere av innvandrere snur bildet seg på hodet – kontrollert for foreldres utdanning og inntekt har disse 5 prosentpoeng høyere sannsynlighet for å fullføre videregående skole innen 5 år – sammenliknet med norsk ungdom. Foreldres utdanning og inntekt har stor innflytelse på hvorvidt barna fullfører videregående skole, dette kan handle om både rollemodeller, forventninger og tilgang på veiledning fra foreldre i skolearbeidet, personlighetstrekk og arvelige evner.

Forskerne (ibid.) har også sett på arbeidsmarkedsutfall blant de som slutter på videregående. 30 % av dem går direkte over i jobb. Ett år etter at de sluttet, har omtrent halvparten av skoleslutterne fått jobb, etter tre år er det omtrent 15 % som står uten jobb eller annen observert aktivitet (mange går tilbake til skole, verneplikt, fødselspermisjon, flytter utenlands eller dør). Gutter har både høyere sannsynlighet for å droppe ut *og* lavere sannsynlighet for å få jobb når de har droppet ut. Kontrollert for foreldrebakgrunn har innvandrere med ikke-vestlig bakgrunn lavere overgangsrater til jobb enn norske som slutter på skolen. Høy lokal arbeidsledighet reduserer sannsynligheten for at ungdom kommer i arbeid. Blant de som sluttet på videregående var det færre enn én av ti som tjente mer enn 300 000 året etter at de sluttet på skolen. Guttene tjente ca. 20 000 mer enn jentene, som hadde en median inntekt på ca. 100 000 kr. Studien viser videre at det er stor inntektsforskjell til fordel for de som fullfører videregående skole, sammenliknet med de som slutter. De samme resultatene finner Oreopoulos og Salvanes (2009) på norske registerdata.

Lange perioder utenfor skole eller jobb virker selvforsterkende på sannsynligheten for å vende tilbake til skole eller arbeidsliv. Dette finner også Raaum (2009) på norske data. Jo lenger man har stått utenfor, jo mindre sannsynlig at man kommer tilbake. Men også her spiller foreldres utdanning og inntekt inn – elever fra ressurssterke familier har mye mindre risiko for å havne varig utenfor. Gutter satser i større grad enn jenter på rask overgang til arbeid heller enn mer utdanning, og de har høyere risiko for å ende opp uten verken jobb eller utdanning etter videregående skole. Når de først havner i denne situasjonen, er det imidlertid mer sannsynlig at de vender tilbake til skolebenken igjen, sammenliknet med jenter i tilsvarende situasjon (Bratsberg et al. 2010).

Falch et al. (2010) fant at karakterer fra grunnskolen også hadde direkte effekter på arbeidsmarkedstilknytningen. Gode karakterer reduserte sannsynlighetene for å være arbeidssøker, mottaker av trygdeytelser eller i fengsel, mens det økte sannsynligheten for å være i utdanning. Den samme studien finner at fullføringsgraden er klart lavere i Nord-Norge enn i resten av landet (særlig for yrkesfagelever). Alle de tre nordligste fylkene skiller seg ut med lav fullføringsgrad – også når man har korrigert for lange reiseavstander til de videregående skolene. Det er imidlertid ingen Nord-Norge-effekter på arbeidsmarkedstilknytningen. Dette indikerer i

følge forskerne at generelt høyere bruk av offentlige stønader i Nord-Norge er et resultat av lav fullføringsgrad i videregående opplæring. Også denne studien (ibid.) finner at andre generasjons innvandrere har høyere sannsynlighet for å fullføre videregående, når man kontrollerer for familiebakgrunn og karakterer fra grunnskolen.

Falch og Nyhus (2009) har også sett på frafall og arbeidsmarkedstilknytning, og har sammenliknet elever som faller fra og elever som fullfører videregående opplæring i forhold til trygdeytelser. De finner at arbeidsmarkedstilknytningen er betydelig dårligere blant dem som ikke har fullført videregående opplæring. Sannsynligheten for å bruke trygde- og stønadsordninger er også størst i denne gruppen. De finner også en tendens til økt omfang på uføretrygd og sosialhjelp, jo yngre kohortene de har studert er. Falch og Nyhus (ibid.) påpeker at forskjellene de finner mellom de som fullfører og de som ikke fullfører videregående ikke kan tolkes som rene effekter av at man ikke fullfører. Det er en rekke årsaker til at unge ikke fullfører skolen – blant annet sykdom – som også minsker sjansene for å komme inn på arbeidsmarkedet. Det er også seleksjon inn i selve utdanningssystemet. For noen av de som dropper ut er det ikke slik at fullføring av videregående skole ville endret situasjonen i forhold til arbeidsmarkedstilknytning. Til dette trengs analyser av likest mulig individer (med likest mulig bakgrunnsvariabler) som fullfører eller ikke fullfører – da vil man kunne si mer om årsaker og konsekvenser av frafall.

Falch og Nyhus (2011) sammenlikner elever som er relativt like ved å inkludere karakterer fra grunnskolen i regresjonsmodellen. De finner at de som fullfører videregående skole har 6 % flere ukentlige arbeidstimer enn de som ikke fullfører. Disse analysene bekrefter funnene i Falch og Nyhus (2009) – arbeidsmarkedstilknytningen bedres betraktelig av å fullføre videregående opplæring.

Falch et al. (2011) har sett på hvordan karakterer fra grunnskolen påvirker sannsynligheten for å fullføre innen fem år, og innen normert tid (tre-fire år). Analysene viser at karakterer i fagene matematikk, natur- og miljøfag, samfunnsfag og kroppsøving har stor betydning for om elevene fullfører eller ikke. At kroppsøvingskarakteren har betydning finner man også i studier internasjonalt. Språkfagkarakteren har liten betydning for om eleven fullfører eller ikke, mens KRL, kunst- og håndverk, heimkunnskap og musikk har middels påvirkning på utfallet. Forskerne (ibid.) mener at effekten av de praktisk-estetiske fagene i betydelig grad reflekterer ikke-kognitive ferdigheter som holdninger, selvtillit og sosial kompetanse. Karaktereffektene på fullføring innen fem år eller på normert tid er relativt like.

Kvalitativ studie av 57 unge utenfor

En kvalitativ studie av unge som står utenfor arbeidsliv og skole er gitt i Thrana et al. (2009). Her har forskere intervjuet 57 ungdommer fra ulike deler av landet som har falt fra i videregående opplæring, samt 10 ansatte i NAV og oppfølgingstjenesten ved ulike skoler. I alle områdene fant de ungdom som slet med konsentrasjonsproblemer, lese- og skrivevansker, teoretiske utfordringer, samt psykiske og fysiske helseproblemer. I tillegg fant de en del andre forhold som var med å forklare hvorfor disse ungdommene sluttet på skolen. Dette gjaldt spesielt påvirkning fra familie og venner, familiesituasjon og personlige konflikter i forhold til lærere. Påfallende

mange av ungdommene som ble intervjuet, slet også med dataavhengighet. Dette førte til at de snudde døgnnet, og brukte mesteparten av tiden foran skjermen. De kom seg ikke på skolen, fikk mye fravær og når de var på skolen fikk de konsentrasjonsproblemer med påfølgende dårlige skoleresultater. Et positivt funn i denne studien var at de fleste ungdommene som ble intervjuet bar på en optimisme og tro på at de skulle komme seg i arbeid og tjene penger på noe de ville trives med:

"For ungdommene handler muligheten om å bli løftet ut av kategorien "utenfor", eller marginalisert – til å bli inkludert i et samfunn som også har rom for de ungdommene som ikke vil, eller ikke mestrer å gå på ordinær skole, men som aller helst vil arbeide."

(Thrana et al. (2010: 12)

Thrana et al. (2009) beskriver ungdomsfasen som en livsfase preget av midlertidighet. De fant en del kjennetegn som skilte de yngste (16-17 år) fra de eldste (18-21 år) intervjuobjektene. De yngste ønsket å leve livet her og nå, ikke tenke på framtiden som voksen. De yngste så ikke ungdomstida som en overgang, men som selve livet. De ville gjøre akkurat det de hadde lyst til, uten å tenke konsekvenser for framtiden. De gav uttrykk for at de ikke ønsket å bli gammel, og hadde panikk for at livet skulle bli kjedelig. De litt eldre ungdommene (18+) snakket mer om hvilke arbeidsmuligheter de så for seg, at de ønsket å skaffe seg et eget sted å bo, bil og en partner/familie. Disse ungdommene drømte mer om å ha et hverdagsliv som var trygt og forutsigbart – og som matchet samfunnets forventninger. I en senere studie av det samme datamaterialet skriver Anvik (2011) følgende:

"På tvers av alder og årsak til frafall/dropout og nåsituasjon var det jevnt over svært tydelig at de unge utmerket godt vet hva som forventes av unge. Å få seg kvalifisert utdanning, fast jobb og trygg inntekt er svarene vi får på spørsmål om hva de tror samfunnet (moren eller statsministeren) forventer av dem."

I neste delkapittel går vi over til å se på forskningen som er gjort på holdninger til sykefravær i arbeidslivet.

3.5 Holdninger til sykefravær og nærvær i arbeidslivet

3.5.1 Bakgrunn

Forskerne har de senere årene argumentert med at bedre behandlingsmetoder, økt levealder (bedre helse) og et mindre fysisk belastende arbeidsliv bør peke i retning av lavere sykefravær. Når sykefraværet likevel øker, letes det etter andre forklaringer – der holdningsendring er én av faktorene det skjeles til (Dale-Olsen og Markussen (2010)). I følge Kostøl (2010) er dette et forskningsfelt som fortsatt er i oppstartsfasen. Han viser til Manski (1993) som peker på at det er vanskelig å identifisere holdningseffekter fordi man som individ gjennom egen atferd kan påvirke fraværet til gruppen, og fordi miljøfaktorer likeledes kan påvirke både gruppen og individet. De senere årene er det imidlertid brukt kreative forskningsdesign for å forsøke å isolere effekten av holdninger på sykefraværet, og disse studiene (hovedsakelig gjennomført av samfunnsøkonomer) handler ofte om å identifisere effekt av sosial interaksjon på etterspørsel etter sosiale forsikringsordninger.

3.5.2 Sjenerøse velferdsordninger – hva gjør de med oss?

Halvorsen (2011) har brukt data fra de norske modulene av "International Social Survey Program" (ISSP) 1989, 1997 og 2005 til å se på *arbeidsorientering* i den norske befolkningen. Han anlegger en institusjonell tilnærming til sin hovedproblemstilling, som speiles i artikkelens tittel "Undermineres arbeidsviljen av velferdsstaten?". Hypotesen er at arbeidsinvolveringen i befolkningen *ikke* svekkes over tid, og at folks rettferdighetssans vil dominere eventuelle insentiver til å utnytte velferdsordningene. Resultatene (ibid.) viser at arbeidsinvolveringen i den norske befolkningen er høy og stabil over tid – også blant den yngre delen av befolkningen. Også Esser (2009) og Gallie og Alm (2000) finner tilsvarende resultater i hhv. OECD- og EU-landene.

"Dataene gir støtte til institusjonell teori: En koordinert markedsøkonomi sammenvevd med en universell velferdsstat tuftet på politikk for full sysselsetting som tildeler sjenerøse trygdeytelser ut fra deltakelse i lønnsarbeidet, gir høy arbeidsinvolvering."

Halvorsen (2011, s. 224)

Halvorsen konkluderer med at det *ikke* er klare holdepunkter for å hevde at svekket arbeidsmoral i visse miljøer som følge av sosial interaksjon (f.eks. innad i nabolag eller på arbeidsplasser) er et fenomen som kan forklare økningen i antall trygdede i Norge. Han peker derimot på at det i land med sjenerøse velferdsordninger betalt av innbyggerne via skatteordninger, synes å være en sterkere vilje til å delta i lønnet arbeid enn i land med mer begrensede ytelser. Også Hyggen (2010) finner tilsvarende resultater i sine doktorgradstudier av sosialhjelp og risiko³². Resultatene i Halvorsen (2011) og Hyggen (2010) er aktuelle i denne rapporten i den grad arbeidsmotivasjon og arbeidsinvolvering er et uttrykk for arbeidsmoral, og i den grad holdninger til fravær fra arbeidsplassen er et element i folks arbeidsmoral.

Markussen (2010a) har skrevet doktorgrad om sykefravær og økonomiske insentiver. Han påpeker at mens andre land har sykelønnsordninger som gir mindre penger ved sykdom enn man vanligvis har i lønn, er Norge et unntak; vi har sykelønnsordninger som for de fleste gir 100 % kompensasjon av lønn, vi har et sterkt stillingsvern og vi har sjenerøse egenmeldingsordninger. At mer enn 7 prosent av norske arbeidstakere er borte fra jobb pga. sykdom *hver dag* – er en høyere andel enn land det er naturlig å sammenlikne oss med. Markussen (ibid.) påstår at det er liten tvil om at det norske sykefraværet vil reduseres hvis man styrker de økonomiske insentivene til å holde seg på jobb (ved at det koster noe for arbeidstakeren å være borte fra jobb).

Men med tanke på at sykelønnsordningen stort sett har vært den samme siden 1978, og sykefraværet likevel har økt siden den gang, må man se lenger enn til økonomiske insentiver. Én teori det ofte vises til er endrede normer blant befolkningen i velferdsstater (Lindbeck et al. 2003). Her kommer Markussen inn på hvordan sosialt stigma har betydning for individets sykefraværsbeslutninger. Sosialt stigma er i denne sammenheng avhengig av hvordan *andre* reagerer på sykefravær, og hvordan dette skaper en såkalt sosial multiplikatoreffekt. At én

³² Se spesielt Hyggen (2007): "Change and Stability in Work Commitment in Norway: from Adolescence to Adulthood. *Jnl Soc. Pol.*, 37, 1, 103-123.

ansatts sykefraværsatferd påvirker de andre ansattes fraværsbeslutninger er bl.a. dokumentert i Lindbeck et al. (2009) og Hesselius et al. (2009). Markussen (2010a) konkluderer med at endrede normer i samfunnet relatert til sykefravær kan forklare deler av økningen i sykefraværet i Norge. Men det er, i følge Markussen, foreløpig ikke vitenskapelig bevist hvordan normer overføres i befolkningen over tid.

I Markussen et al. (2011a) finner man sterke bevis for at sykelønnsordningen utnyttes i aller høyeste grad når det gjelder ansatte som ikke selv er syke, men som har opplevd noe traumatisk selv eller i nær familie (skilsmisse, alvorlig syke foreldre, tap av nære familiemedlemmer). Dette kan i noen tilfeller speile at slike hendelser fører til reelt sykefravær, men, som forskerne påpeker, skal man også reflektere over at sykmeldinger brukes som en slags sosial forsikring. Forskerne konkluderer med at sykelønnsordningen forsikrer de ansatte mot en rekke forhold som kan gjøre det vanskelig å gå på jobb, til tross for at den i lovverket bare dekker diagnostisert sykdom.

Lien (2007) har studert sykefravær og uføretrygding i Bodø kommune, og diskuterer hvordan en diagnose ofte gjør noe med individets selvforståelse – med diagnosen får de tilskrevet en identitet som de så lever opp til. Det kan også argumenteres for at behandlingsapparatet underbygger defensive trekk hos pasientene:

"For å få den ønskede behandling, er pasientene nødt til å vise at de er syk nok, og da kan behandlingen ha en mer begrenset effekt. Systemet kan altså på mange måter bidra til å skape sykdom og innenfor denne sykdomsrammen tilpasser enkeltindividet seg dette systemet, for best mulig å kvalifisere seg for en ytelse(...) når personen er ute av arbeidsorganisasjonen, og blir en del av hjelpeapparatet, blir fokuset knyttet til uhelse og sykdom – faktorer som ikke vil bidra til å få personen inkludert igjen. (...) Det pekes på utallige årsaker til at personer er borte fra arbeid (...) motivasjon blir i mange tilfeller knyttet til egenskaper ved individet og handler om moral, verdier og holdninger, men studien viser at motivasjon i stor grad oppstår i møtet mellom mennesker og type arbeidspgaver/betingelser" (Lien, 2007; s. 7-8)

Lindbeck og Nyberg (2006) gjorde et forsøk på å forklare hvordan foreldre overfører sykefraværnormer til sine barn. Empirien viser at effekten på arbeidsmarkedet av sjenerøse velferdsordninger inntreffer med en betydelig tidsforsinkelse. En forklaring på dette kan være at endringen av sosiale normer knyttet til arbeid generelt, og det å motta trygdeytelser/sykepengespesielt, tar tid. Forskerne finner at sjenerøse velferdsordninger ser ut til å svekke foreldres insentiver til å lære sine barn viktigheten av å ha et arbeid. Foreldres ambisjoner om å overføre slike holdninger til barna, synes å være lavest i de mest avanserte velferdsstatene (herunder Norge). Også Ekbladh (2007) finner at de økonomiske insentivene i en sjenerøs velferdsstat gjør det mindre attraktivt å jobbe.

En rapport fra den svenske "Inspektionen för socialförsäkringen" (2012) konkluderer med at sykefravær overføres fra foreldre til barn. Hvis foreldre selv har vært sykefraværende er overføringen større og barnas sykefravær kan i større grad forklares av familiespesifikke faktorer. De finner også resultater som tilsier at sykefravær fra svigerfamilien også kan arves – med omtrent halvparten av styrken som overføringen mellom foreldre og barn. Rapporten bruker data på sykefravær hos foreldre (i perioden 1986-1991) og deres voksne barn (i perioden 2003-2008) – for hele Sveriges befolkning. I rapporten pekes det på at sykefravær kan forklares med

en rekke ulike faktorer, f.eks. helse, funksjonsevne, livsvilkår og normer. En overføring av sykefravær fra foreldre til barn kan forekomme fordi barna arver en del av disse risikofaktorene. Er graden av overføring fra foreldre til barn sterk – kan det tyde på at samfunnet i liten grad klarer å utjevne forskjeller mellom individer. For å bryte opp i overføringen av sykefravær fra foreldre til barn, er offentlige institusjoner som skole og helsetjenester svært viktige.

I Norge er det ikke mange forskningsprosjekter som direkte har tatt for seg norske arbeidstakers holdninger til sykefravær. Nytrø (1997) undersøkte på oppdrag for NHO Arbeidsmiljøfondet, norske (fast) ansattes syn på sykefravær, og slo da fast at det var liten grunn til å tro at misbruk av sykelønnsordningen var et utbredt fenomen. Den totale andel illegitimt fravær ble anslått til mindre enn 3 % i hans utvalg på i underkant av 3 000 ansatte.

Et av de få forskningsprosjektene av nyere dato, som kan sies å være høyst relevant for en slik problemstilling er Dahl et al. (2007). Her har man kartlagt og sammenliknet holdninger til sykefravær i Norden. Utgangspunktet for rapporten er en spørreundersøkelse gjort av Opinion i de nordiske landene. Folk ble spurt om i hvilken grad det er akseptabelt å være borte fra jobben på grunn av forhold som forkjølelse, samlivsbrudd, søvnmangel, mobbing osv., og hvor langvarig sykefravær man kan akseptere av ulike årsaker. Hovedproblemstillingen var om sjenerøse velferdsordninger fører til mindre restriktive holdninger til sykefravær, og hvordan egenskaper ved arbeidstakeren påvirker holdninger til sykefravær. Rapportforfatterne finner at holdninger til sykefravær i de nordiske landene avhenger av:

- Kjønn (kvinner har mer restriktive holdninger enn menn)
- Alder (eldre har mer restriktive holdninger enn yngre)
- Utdanningsnivå (påvirker holdningene, men effektene er ikke entydige)
- Sektor (ansatte i privat sektor har mer restriktive holdninger enn ansatte i offentlig sektor)
- Hvor mange timer en jobbet i gjennomsnitt per uke (de som jobber mye har mer restriktive holdninger enn de som jobber lite)

Om man er ansatt i stor eller liten bedrift og hvilket yrke man har, påvirket i liten eller ingen grad holdningene til sykefravær. De finner imidlertid ikke at holdningene varierte entydig i forhold til hvor restriktive velferdsordningene er i de ulike landene, men de finner at de to landene med mest restriktive sykelønnsordninger (Island og Finland) også har de mest restriktive holdningene til sykefravær. I sin rapportoppsummering har de listet de geografiske funnene slik (sitat, *ibid.*):

- Norske arbeidstakere er mest restriktive når det gjelder fravær begrunnet med at en er forkjølet med litt feber, men samtidig minst restriktiv når det gjelder fravær på grunn av mobbing på arbeidsplassen.
- Svenske arbeidstakere er mest restriktive når det gjelder holdninger til å ta seg fri når det offentlige dekker utgifter til sykefravær, og minst restriktiv når det gjelder sykefravær grunnet for lite søvn.
- Islandske arbeidstakere er mest restriktive når det gjelder holdninger til lengden av sykefravær (ulike årsaker), og minst restriktiv når det gjelder å arbeide helt eller delvis om arbeidsgiver legger arbeidsoppgavene til rette for det.

- Danske arbeidstakere er mest restriktive når det gjelder lengden på sykefravær grunnet for lite søvn, og minst restriktiv når det gjelder vanskeligheter på grunn av samlivsbrudd.
- Finske arbeidstakere er mest restriktive når det gjelder fravær begrunnet med at nære familiemedlemmer trenger støtte/omsorg og minst restriktive i forhold til fravær begrunnet med at man har drukket mye alkohol kvelden før.

Forskerne kommenterer at det ikke nødvendigvis er kausale sammenhenger som vil gi endring i holdningene til folk dersom sykelønnsordningene blir mer restriktive – til det trengs longitudinelle data og andre metodiske tilnærminger.

I 2010 ble det utbetalt drøyt 34 milliarder kroner i sykepenger fra folketrygden, med et sykefravær på rundt 7 % i 3. kvartal (NAV). Proba samfunnsanalyse gjennomførte i 2011, på oppdrag fra Arbeidsdepartementet, en undersøkelse om misbruk av sykepenger i folketrygden. På bakgrunn av spørreundersøkelse blant NAV-ansatte, registerdataanalyser og bruk av ekspertpanelmetoden, kom man fram til at det er over 50 % sannsynlig at misbruket av sykepenger i folketrygden ligger på mellom 6-8 % av alle utbetalingene (Proba samfunnsanalyse 2011). Det vil i verste fall si at opp mot 3 milliarder 2010-kroner fra folketrygden ble misbrukt. I rapporten går det fram at den formen for misbruk som flest NAV-ansatte nevner, er at mottaker unnlater å informere om endringer i arbeidsevne. At en sykmeldt jobber *mer* enn oppgitt ved gradert sykmelding, nevnes av flest NAV-ansatte som den *aller* vanligste formen for trygdemisbruk. Andre former for misbruk som nevnes er at sykmeldingen ikke er basert på reell sykdom (men heller konflikter og sosiale problemer), eller at man manipulerer sykepengegrunnlaget ved å oppgi høyere inntekt enn reelt.

I NOU 2010:13 "Arbeid for helse" vises det til Linton (2010) som har sett på sykefravær i forbindelse med muskel- og skjelettlidelser, og konkluderer med at psykologiske faktorer, inkludert oppfatninger, holdninger og verdier kan ha stor betydning som risikofaktor for lange sykmeldinger: Sykmelding og uførhet kan være relatert til oppfatninger om årsaker til, og konsekvenser av, sykdom. Forventninger om effekten av problemet kan være sterkt relatert til det faktiske resultatet (lengden på sykmeldingen). Personlige holdninger til nytten av sykmelding kan påvirke bruken, og avvik mellom en persons verdier og organisasjonens verdier er assosiert med utbrenthet og uførhet (ibid.).

Lønningdal et al. (2010) har sett på hvilke holdninger og kulturer i virksomheter som kan være med å påvirke nærvær og fravær. De gjennomførte fokusgruppeintervju med rådgivere ved NAV-arbeidslivssenter (n=20), IA-kontakter (n=14) og tillitsvalgte (n=12) i ulike typer virksomheter. Informantene ble spurt om hva en virksomhet må gjøre eller må ha på plass for å oppnå resultater av sykefraværs- og inkluderingsarbeidet. Analyser av intervjumaterialet avdekket mange aspekter ved holdninger og kultur i virksomhetene som påvirket utfallet av å jobbe med sykefravær og inkludering. Holdninger og kultur blant ansatte og ledere ble omtalt som både hemmende og/eller fremmende for valget om å gå på jobb (nærvær) eller å bli hjemme (fravær). Det ble identifisert fire ulike situasjoner som kunne si noe om holdninger og kultur hos de ansatte i disse virksomhetene (Lønningdal et al. 2010 s. 20):

1. **På jobb uten helseplager** – holdninger og kultur med fokus på helsefremming, forebygging, verdsetting, tillit, likeverd og løsninger. Trivsel, sosial omgang og høyt jobbegasjement.
2. **På jobb på tross av helseplager** – holdninger og kultur som er ivaretagende og støttende og som har takhøyde, åpenhet og tilretteleggingsfokus. Vekt på verdsetting, tillit, likeverd og løsninger.
3. **Hjemme uten helseplager** - holdninger som er preget av lav arbeidsmoral, mistillit, ansvarsfraskrivelse og hvor egenmelding ses på som en rettighet.
4. **Hjemme med helseplager** - holdninger og kultur som er ivaretagende og støttende uten å være preget av nærværspres og mistillit.

Forskere ved Universitetet i Bergen har sett på egenmeldt og legemeldt sykefravær blant lærere i barneskolen (Bratberg et al. 2010). De argumenterer for at egenmeldinger, som ikke koster noe for den ansatte å ta ut, er spesielt utsatt for "moral hazard" (situasjoner der folk ville opptrådt annerledes hvis det var forbundet en viss risiko med atferden deres). Forskerne finner at det er signifikante karakteristika ved lærerne, skolen og kommunen som er assosiert med både sannsynligheten for sykefravær og lengden på sykefraværet. Mesteparten av variansen ligger på individnivå (lærernivå), og det er høyere uforklart variasjon for egenmeldinger enn for legemeldt fravær. Dette virker naturlig, da uttak av egenmelding baseres på individets egne vurderinger. Forskerne påpeker at man kan ha noe å hente på å forbedre arbeidsmiljø og administrative praksiser, men hovedkonklusjonen er at for å redusere sykefraværet må hovedfokuset være på individuell helse og insentivene til å være på jobb.

Fleten et al. (2009) har analysert data fra Kristiansand kommune, der 5 700 ansatte i 2002 fikk utvidet egenmeldingsperioden til å gjelde 50 dager i året, fordelt på 1-10 perioder. Resultatene tilsa at sykefraværsmønsteret endret seg. Flere ansatte benyttet egenmelding, sykefraværperioden fulgte naturlig tilfriskning i stedet for de typiske 5, 7 eller 14 dagene legemeldt fravær ofte settes til og fravær i arbeidsgiverperioden (t.o.m. 16 dager) ble redusert med 0,8 dager. Artikkelforfatterne konkluderer med at dagens ordning for egenmeldt fravær ikke er tilpasset arbeidstakernes behov.

Modig og Boberg (2002) gjorde en undersøkelse om holdninger til sykefravær blant 1 500 ansatte i privat (817 ansatte) og offentlig sektor i Sverige i 2001. De spurte også arbeidsgivere om holdninger til sykefravær. Undersøkelsen viser tydelig at de fleste ansatte synes det finnes situasjoner der det er riktig å sykmelde seg, selv om man egentlig ikke er så syk at man ikke kan arbeide. Yngre mennesker, de som ikke trives på jobb og de som selv har vært sykmeldt i løpet av året – anser oftere enn andre at det finnes slike situasjoner. Majoriteten av de ansatte i undersøkelsen synes det er rett å sykmelde seg om graviditet gjør at man føler seg dårlig. Halvparten synes det er ok å sykmelde seg hvis man har problemer i familien. De finner at det også er vanlig å anse at man har rett til sykmelding hvis man har et dårlig arbeidsmiljø eller fordi det er stress på jobb. Særlig de som vantrives på jobben synes oftere enn andre at det er ok å sykmelde seg uten å være syk. Nesten 7 av 10 ansatte mener det er riktig å sykmelde seg hvis man behøver å ta seg av familien. 3 av 10 oppgir at de kjenner til kolleger som har vært sykmeldt uten å være syke det siste året, og 5 prosent svarer at de selv, i løpet av det siste året, har skulket arbeidet.

Et interessant aspekt som kom fram i undersøkelsen til Modig og Boberg (2002) er at de som deltok i studien hadde overraskende dårlige kunnskaper om hva som egentlig gir rett til sykepengen i følge loven. *De fleste* av de som anser at det er rett å sykmelde seg selv om man ikke er syk, *tror* faktisk at man egentlig har rett til å sykmelde seg i disse situasjonene. Man vet altså ikke at man i følge loven misbruker sykelønsordningen.

Når det gjelder arbeidsgivernes holdninger til sykmeldinger, så har disse bedre kjennskap til sykepengeordningen enn de ansatte (ibid.). Kjennskapen er best i det offentlige og i store selskaper. Arbeidsgiverne og de ansatte er enige i at jo lengre tid man er borte fra jobb, jo vanskeligere er det å komme tilbake til arbeidslivet. Arbeidsgivere anser betydelig oftere enn ansatte at det er viktig med kontroll og karensdager i sykeforsikringsordningen. Dette gjelder særlig de private virksomhetene. Nesten 6 av 10 arbeidsgivere sier at det finnes situasjoner der det er rett at man som ansatt sykmelder seg, selv om man ikke er så syk at man ikke kan arbeide. Dette er omtrent på nivå med arbeidstakerne selv. Men arbeidsgiverne er f.eks. ikke like enige med de ansatte når det gjelder å sykmelde seg fordi man må ta hånd om noen i familien. Arbeidsgiverne mener heller ikke at det er greit å sykmelde seg når man har foreldrepermisjon, når man er arbeidsledig og mottar trygdeytelser. I disse spørsmålene er arbeidsgivere i det offentlige betydelig mer positive enn i privat sektor. Videre viste undersøkelsen at man i privat sektor, oftere enn i offentlig, tror at man i følge loven har rett til å sykmelde seg pga. dårlig arbeidsmiljø.

Mange arbeidsgivere mente at tilrettelagt arbeid ved midlertidig nedsatt arbeidsevne kunne ha stor betydning for å redusere sykefraværet. 4 av 10 arbeidsgivere mente at stress har fått en økende betydning for sykefraværet – dette gjelder særlig de offentlige arbeidsgiverne. Offentlige arbeidsgivere er også mer positive enn private til at sykefraværet kan reduseres ved hjelp av tiltak på arbeidsplassen, men det er stor usikkerhet i begge sektorer til hvilke tiltak man tror virker. 7 av 10 private arbeidsgivere mener at en forlenget arbeidsgiverperiode i sykepengeordningen (mer betaling fra arbeidsgiver) vil føre til at man i større grad forsøker å sortere bort personer med høyt sykefravær blant de arbeidssøkende. Selv om andelen som mener dette i offentlig sektor er litt lavere, er det mange som mener det samme her.

Arrelöv (2007) har spørreskjemadata fra nær 2 500 leger, og har undersøkt legenes syn på det å sykmelde. Kort oppsummert finner studien at mange leger (43 %) møter pasienter som de mener er ubegrunnet sykmeldt, legene skriver ut sykmeldinger som de ikke synes er motivert ut i fra et medisinsk behov, legene møter imidlertid også pasienter som ikke vil ha sykmelding, selv om legen anbefaler det. Legene selv mener dessuten at leger generelt bør bli mer restriktive med å sykmelde pasienter.

Skogman Thoursie (2004) har en kreativ innfallsvinkel til å forsøke å måle (dårlige) holdninger til sykefravær i Sverige. Han har sett på hvordan egenmeldingsatferd ble påvirket av store sportsbegivenheter på TV. Hypotesen var at menn rapporterer mer sykdom enn kvinner under store sportsbegivenheter, da det er dokumentert at menn ser mer sport på TV enn kvinner. Resultatene viste en økning i antall sykedager for menn i aldersgruppen 20-44 år under store sportsarrangement. Sannsynligheten for å sykmelde seg avtok signifikant med alder, og i følge forfatteren er dette et vanlig funn ved analyser av korttidsfravær. Dette kan tolkes som at misbruk av sykepengeordningene kan være knyttet til forskjeller i arbeidsmoral på tvers av

aldersgrupper. Forfatteren kommenterer at med tanke på de sportsarrangement som sendes på arbeidsdager i løpet av et år, kan kostnadene forbundet med tapt produktivitet være betydelige.

Skogman Thoursie (2006) følger opp med nok en kreativ tilnærming under tittelen "*Happy birthday! You're insured! Gender differences in work ethics*". Også her har han hatt fokus på "moral hazard" og potensialet for å jukse med sykepengeordningen i Sverige. Data er hentet fra det svenske sykefraværsregisteret, og utvalget er begrenset til året 1987, aldersgruppen 16-64 år, og til sykefraværstilfeller i vanlige arbeidsuker (uten nasjonale fridager). Det lages to tidsserier med andelen arbeidstakere som tok ut sykedager rundt bursdagen sin – én for de som hadde sykefravær i samme uke som de hadde bursdag, og én for dem hvis bursdag var 1 uke før eller 1 uke etter sykefraværet. Regresjonsanalysene utføres separat for menn/kvinner og unge/gamle arbeidstakere (16-35 år og 36-64 år). Resultatene tilsier at unge mannlige arbeidstakere i signifikant grad tar ut egenmeldingsdager rundt sin egen bursdag (med tilhørende bursdagsfeiringer?). Andre arbeidere enn denne gruppen (altså unge og eldre kvinner og eldre menn), viser ikke tegn til å sykmelde seg rundt sin egen bursdag.

Ljunge (2011) har benyttet registerdata fra Sverige i perioden 1974-1990, og sett på etterspørselen etter sykkelønn mellom generasjoner. I likhet med Skogman Thoursie (2006) finner Ljunge at yngre generasjoner i Sverige relativt sett har en høyere etterspørsel etter sykkelønn enn de eldre – til tross for at velferdsordningene har vært uendret i hele denne perioden, og helsetilstanden og behandlingsmetodene ikke har blitt dårligere. Trenden de finner er sterk – den øker med nesten ett prosentpoeng per fødselskohort, og effekten er robust på tvers av demografiske grupper:

"These trends in behavior are mirrored in attitudes toward benefit uptake in a broad set of countries, including Sweden. Younger generations have a more relaxed attitude toward claiming public benefits. Our findings indicate that younger generations demand more from the welfare state, and our behavioral data from Sweden quantify the speed at which demand is increasing."

Ljunge, M. (2011)

Liknende analyser på norske registerdata av omtrent alle ansatte i Norge i perioden 1993-2005 er gjort av Biorn et al. (2012). Her er konklusjonen motsatt: De yngre kohortene er *mindre* borte enn de eldre kohortene, alt annet likt; "*Hence, we find no evidence that work-norms have deteriorated through the entry of new cohorts*" (ibid. s. 4).

3.5.3 Sosiale normer og sosial multiplikatoreffekt

I Sverige økte sykefraværet med 82 prosent i perioden 1998-2003, noe som førte til en omfattende debatt om bakenforliggende årsaker. Man kunne ikke finne at marginale endringer i sykepengeordningen eller endret helsetilstand i befolkningen kunne forklare økningen (Henrekson og Persson (2004), Johansson og Palme (2002)). Dette gav inspirasjon til en ny nisje i sykefraværsforskningen. Forskere, mange av dem samfunnsøkonomer, brukte kvantitative data for å forsøke å avdekke om holdnings- og normendringer førte til at det oppsto sykefraværskulturer innenfor geografiske områder, enkeltyrker eller ved den enkelte arbeidsplass. Lindbeck et al. (2004) har brukt data på langtidsfravær for en gruppe innbyggere i

Västra Götaland (1,5 millioner innbyggere) mellom 25 og 64 år i perioden 1995-2001. De finner signifikante forskjeller i sykefravær mellom ulike geografiske områder og arbeidsplasser, og variasjonen mellom arbeidsplasser er mye større enn variasjonen mellom geografiske områder. Lindbeck et al. (2004) konkluderer med at ulikhetene i sykefravær mellom arbeidsplasser og regioner i hovedsak skyldes sosiale normer og sosial interaksjon, men at dette på langt nær forklarer hele økningen i sykefraværet.

I Lindbeck et al. (2009) fortsetter de innenfor samme tematikk, og ser på langtidsfravær (over 14 dager) blant svenske ansatte i offentlig sektor i aldersgruppen 18-64 år, i perioden 1997-2002. studien omfatter ca. 5 millioner individ. De identifiserer mindre geografiske områder på gjennomsnittlig 404 individ, og ser på sykefraværet innenfor disse områdene. Med ulike tilnæringsmetoder ser de på om individuell sykefraværsatferd påvirkes av interaksjonen mellom nettverket i nabolaget. De finner en signifikant sosial interaksjonseffekt ved å sammenlikne blant annet fraværet til innvandrere som flytter til et nabolag, med sykefraværet til de etniske svenskene i samme nabolag. En annen tilnærming de bruker er å instrumentere det gjennomsnittlige fraværet i et nabolag ved å utnytte at det observerte sykefraværet til privat ansatte er lavere enn for offentlige ansatte. De finner at andelen offentlige ansatte i stor grad forklarer det gjennomsnittlige sykefraværet i et område.

Hesselius et al. (2008) ser på hvordan sosiale normer påvirker egenmeldt sykefravær hos innvandrere i Sverige. Målet med studien, som er designet som et eksperiment gjort med registerdata, er å finne ut hvordan nivået på sykefraværet i et nettverk av individer (nettverk = innvandrere fra samme land) påvirker sannsynligheten for at man avslutter fraværet før hele egenmeldingsperioden er over, og sannsynligheten for et nytt fraværstilfelle. Forskningsdesignet er avansert, og framstilles ikke her, men resultatene deres tilsier at 1 % økning i fraværet i nettverket, reduserer sannsynligheten for å avbryte fraværet før egenmeldingsperioden er over med 0,57 prosent (signifikant effekt). De finner ingen statistisk signifikante effekter som tilsier at sannsynligheten for et nytt sykefraværstilfelle øker, som følge av sosial interaksjon i nettverket.

Hesselius et al. (2009) følger opp med å bruke et storskala randomisert sosialt eksperiment til å identifisere hvordan medarbeidere påvirker hverandres sykefravær. Artikkelforfatterne har sett på jobbfraværsinsentiver for alle ansatte i Gøteborg. Eksperimentet gikk ut på at halvparten av de ansatte i Gøteborg for en periode fikk utvidet antall egenmeldingsdager de kunne ta ut i ett strekk fra 8 til 15 dager. De ble randomisert i eksperiment- og kontrollgruppe ut i fra fødselsdag (partallsdato, oddetallsdato). Eksperimentet gav data på alle arbeidstakere i mer enn 3 000 virksomheter. Studien dokumenterte at det å være arbeidstaker i virksomheter der mange av de ansatte fikk utvidet antallet egenmeldingsdager, hadde en drivende effekt på sykefraværet til de som *ikke* fikk økt antall egenmeldingsdager. Forskerne fant imidlertid ikke slike effekter på *de andre* medarbeiderne som inngikk i eksperimentgruppen. Med data fra Italia har Ichino og Maggi (2000) også funnet tilsvarende sosiale interaksjonseffekter mellom ansatte i samme bedrift, i sin studie av personer som byttet avdeling innad i en italiensk bank.

I Norge har Rege et al. (2009) brukt data på uføretrygd blant eldre arbeidstakere (45-63 år). Her har forskerne sett på hvordan nedbemanning i bedrifter påvirker uføretilgang i utvalgte nabolag. Hypotesen er at hvis sosial interaksjon forekommer, vil man kunne se en økt andel uføretrygdete blant arbeidstakere som ikke ble rammet av nedbemanning, men som bor i

samme nabolag som de som ble rammet. Man undersøker altså tilgang til uføretrygd som ikke har direkte sammenheng med helse, og om folks sannsynlighet for å bli uføretrygdet påvirkes av om naboen blir uføretrygdet eller ei. Her kan det være snakk om et holdningsspørsmål til det å stå i jobb. Resultatene av studien viser at hvis et individs sannsynlighet for å bli uføretrygdet når vedkommende rammes av nedbemanning øker med én prosent, øker sannsynligheten for at individets nabo, som ikke er rammet av nedbemanning, med 0,5 prosent. Rege et al. (ibid.) konkluderer med at sosial interaksjon øker uføretilgangen i nabolag blant individer som ikke selv berøres av nedbemanning.

Carlsen (2012) har en kvalitativ tilnærming til sosial interaksjon og spiraleffekter i en casestudie der hun undersøker hvordan lærere ved tre norske videregående skoler opplever sykefraværnormene ved sin arbeidsplass. Hun intervjuet lærere og rektorer ved tre skoler med ulikt utgangspunkt for nivå på sykefraværet. Forskeren fant til en viss grad støtte for at det kan forekomme spiraleffekter på sykefraværet som følge av sosial interaksjon, men det presiseres at man må ta hensyn til at sosial interaksjon er komplekst, noe som gjør det vanskelig å generalisere og nødvendig å ta hensyn til kontekst.

"In line with a few earlier studies, this study seem to indicate that the theories about spiralling processes of sickness absence need to be adjusted to the context, because which interaction processes are relevant and how they are connected seems to vary with the organisational context, e.g. how and how much workers are influenced by the absence of co-workers." (Carlsen 2012:136).

Et annet interessant funn i denne studien er at hypotesen om at stigma knyttet til sykefravær synker når sykefraværsraten stiger, ble motbevist. Det var ikke slik at økt sykefravær gjorde at det ble mindre stigma knyttet til det å være borte fra jobb (ibid.).

Markussen og Røed (2012) benytter et omfattende registerdatasett til å undersøke hvordan bruk av ulike stønader i Folketrygden ev. påvirker andre mennesker innenfor samme nabolag, familie, etniske minoritet og klasse på ungdomsskolen. De finner at bruk av sosiale forsikringsordninger smitter innad i sosiale nettverk – og jo nærmere man står vedkommende som mottar stønad, jo mer smittosomt er det.

Andersson et al. (2011) har undersøkt om det å bli sykmeldt delvis er et familiefenomen. De ser på om risikoen for å bli sykmeldt for en person er høyere på tidspunkt t hvis noen av deres familiemedlemmer var sykmeldt på tidspunkt t-1. Familie er definert som individets foreldre, partner, søsken, svigersøsken og svigerforeldre. De skiller mellom effekten av sosiale normer som skyldes 1) individets partner, 2) individets egne slektninger, 3) partnerens slektninger. Studien inkluderer litt under 1 million ansatte i Sverige i 2007. Studien konkluderer med at det kan finnes en sykmeldingskultur innen familien. Resultatene viste at familiemedlemmers tidligere fravær kan være med å predikere folks sannsynlighet for å bli sykmeldt. Effekten var sterkere fra egen familie, sammenliknet med svigerfamilie. Dette kan selvfølgelig forklares med arvelige egenskaper (f.eks. sykdom), og det at holdninger dannes tidlig i ungdomsårene når egen familie fortsatt er en viktig instans. Men siden forskerne også fant signifikant sammenheng mellom en persons sykefravær og sykefraværstferden til partnerens familie, mener man det er grunn til å tro at sosial interaksjon i familien påvirker sannsynligheten for å bli sykmeldt. En annen tolkning av denne effekten kan være at folk tenderer til å velge partnere med samme atferd som dem selv (f.eks. usunn livsstil som fører med seg sykdom). Inspektionen för

sosialförsäkringen (2012) kommer til tilsvarende resultater, og finner at barn av foreldre som har vært sykmeldt, har signifikant høyere sannsynlighet for selv å bli sykmeldt.

Tilsvarende finner Bamberger og Biron (2007) at kollegaer som står hverandre nær ("peer referent others"), i stor grad påvirker hverandres sykefravær. De Paola (2010) har brukt data fra et italiensk offentlig institutt, og finner også at sosial interaksjon og gruppeinteraksjon spiller en viktig rolle for formingen av et individs sykefraværsatferd. Også Bradley et al. (2007), som har sett på fravær blant barneskolelærere i Australia, finner bevis for at skulking blant lærerne ble påvirket av sosiale fraværnormer på arbeidsplassen deres. Miles et al. (2011) har sett på hvordan den enkeltes aksept for sykefravær samvarierer med faktisk fravær og fraværstoleranse i gruppen vedkommende tilhører på arbeidsplassen. I motsetning til hva andre liknende studier har funnet, finner forskerne her at arbeidstakere som jobber i "svake" grupper (ikke så sterk gruppetilknytning) har høyere sannsynlighet for å praktisere en fraværsatferd som er i tråd med egen fraværstoleranse, enn arbeidstakere som inngår i sterke grupper med tette bånd.

Hansen og Ingebrigtsen (2008) har sett på sammenhengen mellom sosial klasse og sykefravær i Norge, og finner at det er klasseforskjeller – særlig for menn, men også resultatene for kvinner var signifikante. De to viktigste forklaringsfaktorene var utdanning og fysisk arbeidsmiljø. Virtanen et al. (2000) viste tilsvarende hvordan sosial klasse i nabolaget påvirker sykefraværet. Mastekaasa (2005) har også brukt data på norske arbeidstakere, og fant at menns sykefravær ikke blir påvirket av kjønns sammensetningen på arbeidsplassen, mens hos kvinner er det en tendens til at sykefraværet er høyere på kvinnedominerte arbeidsplasser (effekten er dog svak). Denne studien motbeviser teorier om at kjønnsminoriteten på en arbeidsplass møter spesielle problem, og dermed har høyere sykefravær. Studien støtter forskning som viser at det på kvinnedominerte arbeidsplasser utvikler seg normer for at det er sosialt akseptert å ha sykefravær.

Väänänen et al. (2008) har sett på hvordan det å arbeide i grupper påvirker det enkelte gruppedlemmes sykefravær. De har data fra over 19 000 finske kommunale ansatte som arbeidet i 1 847 ulike grupper (78 % kvinner). Resultatene viste at det å jobbe i grupper med sterkt samhold modererer i hvilken grad et individ med liberale holdninger til sykefravær, faktisk er fraværende. Hvordan en virksomhet organiserer arbeidet, kan altså ha betydning for om individer som er tilbøyelig til å ha høyt sykefravær, faktisk blir sykmeldt.

3.5.4 Sykenærvær

I Norge (og i de øvrige skandinaviske landene) oppfordres sykmelder til å skrive ut graderte sykmeldinger der dette er mulig. Dette betyr at hvis evnen til å utføre inntektsgivende arbeid er nedsatt med minst 20 %, kan man motta graderte sykepenger – og jobbe/motta vanlig lønn for resten. Å være gradert sykmeldt handler om å være *sykenærværende*. Man går til en viss grad på jobb, selv om man er syk. Nytrø (1995) fant at ca. 92 % av norske arbeidstakere går på jobb stort sett hver dag, mens det er ca. 8 % som ofte er fraværende. Disse 8 prosentene sto for ca. 80 % av alt sykefraværet. Dette bildet har holdt seg ganske stabilt fram til i dag (Bye et al. 2010). I Ose et al. (2009) defineres sykenærvær som:

"(...)at det tas hensyn til at du er syk og jobben tilrettelegges slik at du kan utføre den (eller en annen jobb det er mulig å klare med sykdommen) uten å bli verre, eller aller helst at det oppnås en forbedring i helsetilstanden."

Saksvik. P.Ø. i Ose et al. (2009, s. 167)

Det skilles mellom negativt nærværspress, mestringsfravær og positivt sykenærvær. Nærværspress er faktorer som gjør at du føler at du *må* komme på jobb selv om du er syk (uunnværlighetspress, sanksjonspress, moralpress og trykingspress). Mestringsfravær defineres som nødvendig frivillig fravær som oftest tas ut i form av egenmeldinger. Dette er fravær som i følge Saksvik skjer for å forebygge at en lidelse blir verre. Hvilken type jobb du har blir ofte avgjørende for om en arbeidstaker blir sykenærværende eller benytter seg av mestringsfravær (en sykepleier på nyfødtintensiven kan ikke gå på jobb med influensa, en forsker i SINTEF kan det). Sykenærvær innbefatter en miljøfaktor som handler om mulighetene for tilrettelegging av arbeidet, slik at man kan jobbe selv om man er syk.

Datamaterialet i Ose et al. (2009) besto av svar fra 1 811 hovedtillitsvalgte/tillitsvalgte på en spørreundersøkelse i forbindelse med evaluering av IA-avtalen 2001-2009. Her kom det fram at muligheten for sykenærvær på arbeidsplassen begrenset seg til omlag halvparten av respondentene. Den andre halvparten kunne ikke uten videre finne passende arbeid i sin bedrift når de ble syke. Dette utgjør kanskje den største utfordringen ved gradert sykmeldinger – mulighetene for tilstrekkelig tilrettelegging på arbeidsplassen. Holdningene til sykmeldende lege og den sykmeldte selv kan være aldri så positive - hvis ikke forutsetningene for sykenærvær ligger til rette på arbeidsplassen vil ikke en gradert sykmelding virke etter hensikten. I bortimot halvparten av virksomhetene som ble spurt, rapporterte de ansatte at arbeidsmoralen var så høy at det kunne gå på helsa løs.

Sykenærvær blir ofte sett på som et komplementært alternativ til sykefravær. Det finnes imidlertid forskning fra Sverige som tyder på at sykenærvær og sykefravær ofte er positivt korrelert. Leineweber et al. (2012) har benyttet data fra en tverrsnittsundersøkelse blant 8 304 svenske arbeidstakere, og ville undersøke om den positive korrelasjonen mellom sykefravær og sykenærvær kan forklares av sykdom, arbeidsuførhet og/eller arbeidsmiljø. De fant som ventet at sykefravær var høyt korrelert med sykenærvær; sykefravær på 1-7 dager i løpet av ett år, mer enn doblet sannsynligheten for at man hadde vært sykenærværende mer enn 8 dager i den samme perioden. Å justere for kjønn og alder påvirket ikke denne sammenhengen, og det gjorde heller ikke justering for arbeidsmiljø, selvrapportert helse, kroniske sykdommer eller arbeidsuførhet. Studien konkluderer med at sykenærvær ikke bare er et alternativ til sykenærvær gitt et visst nivå på helse eller arbeidsuførhet, men at det må finnes andre, hittil ukjente, forklaringer på sykefravær og sykenærvær.

Aronsson et al. (2009) ser på sammenhengen mellom sykenærvær, sykefravær og selvopplevd helse i den yrkesaktive befolkningen i Sverige i perioden 1992-2005 (fem ulike datakilder med n=425-3622). Resultatene tilsier at jo høyere nærværskrav et individ stiller til seg selv, jo sterkere er sammenhengen mellom sykenærvær og selvopplevd helse. Når det gjaldt sykefravær og helse, var det derimot slik at sammenhengen var sterkere for de som hadde arbeidsoppgaver som andre lett kunne steppe inn og gjøre. *Sykenærvær* viste enda større sammenheng med uhelse enn *sykefravær* blant individer med dårlig privatøkonomisk situasjon. Forskerne (ibid.) gjør en

interessant refleksjon avslutningsvis i artikkelen; både i Sverige og globalt later det til å utvikle seg en økt polarisering mellom en gruppe "fattige", økonomisk marginaliserte, arbeidstakere, og en (økende) gruppe velstående, velutdannede kunnskapsarbeidere med stor fleksibilitet i jobben. Det er i disse to gruppene forskerne finner at sykenærvær som strategi for å håndtere sine respektive problem, er mest utbredt. Dette reiser et spørsmål om vi i det moderne arbeidslivet er på vei mot å få en stor gruppe ansatte, der sykefraværsmålet alene blir inadekvat, eller direkte misvisende, som indikator for helse/uhelse.

3.6 Oppsummering

I forbindelse med prosjektet er det gjennomført et bredt litteratursøk (uten strenge inklusjonskriterier) på temaet *holdninger til fravær* og hva som fremmer *nærvær*. Vi valgte å dele presentasjonen av kunnskapsoppsummeringen i to, og har egne delkapittel for holdninger til fravær og hva som fremmer nærvær i hhv. skole og arbeidsliv. Kort oppsummert fant vi følgende i vår litteraturgjennomgang:

Holdninger til fravær og nærvær i skolen

Det er publisert svært lite forskningslitteratur som direkte omhandler fravær i videregående skole (eller grunnskolen for den saks skyld). Vi antar at dette bl.a. skyldes mangel på representative og sammenliknbare data på dette området (se kapittel 6.4).

- Vi finner ingen relevant forskning som direkte omhandler *holdninger til fravær* i videregående skole. Vi finner imidlertid noe forskning på unges holdninger til skole og arbeid:
 - Nærværsfaktorer er de umiddelbare grunnene elevene har for å møte opp og være på skolen. Dette er gjerne opplevelser som gir følelse av mestring, tilpasset undervisning, motivasjon, følelse av tilhørighet og vennskap, individuell og tett oppfølging (lærerens personlighet egenskaper er viktige her), synlighet, trygghet, opplevd faglig framgang, kontroll over egen skolehverdag og opplevelse medbestemmelse.
 - Fraværsfaktorer er de grunnene elevene har til å velge bort skolen. Dette er gjerne dårlig læringsmiljø, feil valg av utdanning, frustrasjon over egne resultater, lite tilpasset, og for teoretisk, innretning på undervisning. Utenfor skolen kan fraværsfaktorer handle om boforhold/borteboerproblematikk, lang skolevei, familieforhold, økonomi, rus, mobbing, rasisme, psykisk og somatisk sykdom og andre interesser som tar fokus bort fra skolen.

- Venner spiller en viktig rolle for skoletilpasning, mens foreldre spiller en mindre rolle jo eldre ungdommene blir.
- Å bedre elevenes relasjon til foreldre og lærere er funnet å ha signifikant effekt på fravær og skulk.
- Studier har funnet at skulking blir mer utbredt jo eldre elevene blir, og at gutter har høyere sannsynlighet for å skule og for å være lite motivert for skole.
- En norsk studie av elever med høyt fravær viste at ungdom som skulker mye ofte opplever problemer med familie, skole, rusmiddelbruk og psykisk helse. Det var en høyere andel av de som skulket bodde sammen med kun én av foreldrene. Kjedsomhet på skolen ble oppgitt som viktigste årsak til skulking. Elevenes om skulket mye hadde kontakt med skolen på tross av skulkingen, noe som gjør skolen til en viktig arena for tidlig intervensjon.
- Flere studier har vist at holdninger til skole *per se* overføres i generasjoner.
- Jenter er funnet å score bedre enn gutter på spørsmål som går på arbeidsmoral og generelle holdninger til arbeid. Noen studier viser at jenter er generelt mer opptatt av etiske aspekter ved arbeid enn gutter.
- Yrkesfagelever er funnet å score bedre på generelle holdninger til arbeid, sammenliknet med elever i de teoretiske fagene, og de generelle holdningene til arbeid var bedre blant de som opplevde å få god støtte fra foreldrene.
- En omfattende litteraturoppsummering på læring i skolen (Hattie 2009) konkluderer med at samspillet mellom lærer og elev er det som har sterkest effekt på elevenes læring. Hvordan læreren fungerer som klasseleder er avgjørende for elevenes læring.
- Det er påvist at høyt fravær på ungdomsskolen henger sammen med sannsynligheten for frafall i videregående skole
- Mange studier knytter lav sosioøkonomisk status til høyt (syke)fravær i både skole og arbeidsliv. Det finnes imidlertid noen nyere studier fra Norge som peker i retning av at foreldres utdannelse og økonomi er svakt assosiert med frafall, når man også kontrollerer for tidligere skoleprestasjoner.
- Studier fra Storbritannia viser at fravær fra skolen samvarierer med dårligere selvtillit, dårlig oppførsel (herunder kriminalitet), lavere karriereambisjoner, dårligere livskvalitet og dårligere økonomisk situasjon i voksenlivet.
- En studie som fulgte unge mennesker fra skole og inn i arbeidslivet, fant at de som ikke når sine ambisjoner har signifikant høyere fravær i arbeidslivet. Graden av ambisjonsoppfyllelse var med på å moderere effekten av sosioøkonomisk status på

sykefraværet. Dette er særlig interessant i forhold til mediedebatten som har gått i 2012 om "NAV-ing" (se for øvrig kapittel 7).

- Det finnes flere omfattende registerdatastudier av frafall på norske data, der grunnskolekarakterer framtrer som den viktigste predikatoren for frafall. Det er også funnet at frafall påvirker arbeidsmarkedstilknytningen (se kapittel 4 for resultater for 1986-fødselskohorten)
- En internasjonal komparativ studie av årsaker til at man *fullfører* videregående opplæring oppgir tidligere skoleprestasjoner, sosial bakgrunn, faglig og sosialt engasjement (motivasjon), identifikasjon med skolen og den konteksten utdanningen foregår innenfor, som avgjørende faktorer for at man klarer å stå løpet ut.
- Det finnes både skolerelaterte og ikke skolerelaterte årsaker til fravær (gjelder også i arbeidslivet), mye skyldes den enkeltes fysiske og psykiske helse. Det går derfor en diskusjon om hvor grensene for hvor skolens ansvar for fravær og fraværsoppfølging skal gå.

Holdninger til fravær og nærvær i arbeidslivet

Det letes fortsatt etter x-faktoren for hva som driver sykefraværet. Dette har ført til større fokus på holdninger og sosiale normer som forklaringsfaktor de senere år, all den tid behandlingsmetoder, helsetilstand (økt levealder) og arbeidsvilkår (særlig fysiske) blir bedre og bedre. I den forskningen som finnes relatert til holdninger til sykefravær, er det psykologi- og samfunnsfagene som er dominerende. Forskningen på holdninger/normer til sykefravær må fortsatt regnes som begrenset, selv om det har kommet en del bidrag, særlig fra norske og svenske forskere de senere årene. Problemstillingen handler som oftest om å identifisere effekt av holdninger og sosiale normer på etterspørsel etter offentlige forsikringsordninger (folketrygden).

- Flere studier basert på registerdata på individnivå mener å ha påvist at sykefravær "smitter" innad i familien, på arbeidsplassen og i lokalsamfunnet som følge av sosial interaksjon (via en sosial multiplikatoreffekt).
- En svensk studie som konkluderer med at sykefravær går i arv i familier (bl.a. pga. helse, funksjonsevne, livsvilkår og normer), påpeker at offentlige institusjoner som skole og helsetjeneste har en viktig funksjon i forhold til å utjevne sosiale forskjeller og bryte sykefraværsmonster.
- En norsk forsker har konkludert med at endrede normer i samfunnet relatert til sykefravær kan forklare deler av økningen i sykefraværet, men at det gjenstår å bevise vitenskapelig hvordan normer overføres i befolkningen over tid (Markussen 2010a).

- Det finnes et par norske studier som ser direkte på holdninger til sykefravær basert på tverrsnittsdata, der den mest relevante er basert på en spørreundersøkelse blant 1000 arbeidstakere i hvert av de nordiske landene. Analysene (Dahl et al. 2007) viste at holdninger til sykefravær avhenger av:
 - Kjønn (kvinner har mer restriktive holdninger enn menn)
 - Alder (eldre har mer restriktive holdninger enn yngre)
 - Utdanningsnivå (påvirker holdningene, men effektene er ikke entydige)
 - Sektor (ansatte i privat sektor har mer restriktive holdninger enn ansatte i offentlig sektor)
 - Hvor mange timer en jobbet i gjennomsnitt per uke (de som jobber mye har mer restriktive holdninger enn de som jobber lite)
 - Norske arbeidstakere er mest restriktive når det gjelder fravær begrunnet med at en er forkjølet med litt feber, men samtidig minst restriktiv når det gjelder fravær på grunn av mobbing på arbeidsplassen.
 - Svenske arbeidstakere er mest restriktive når det gjelder holdninger til å ta seg fri når det offentlige dekker utgifter til sykefravær, og minst restriktiv når det gjelder sykefravær grunnet for lite søvn.
 - Islandske arbeidstakere er mest restriktive når det gjelder holdninger til lengden av sykefravær (ulike årsaker), og minst restriktiv når det gjelder å arbeide helt eller delvis om arbeidsgiver legger arbeidsoppgavene til rette for det.
 - Danske arbeidstakere er mest restriktive når det gjelder lengden på sykefravær grunnet for lite søvn, og minst restriktiv når det gjelder vanskeligheter på grunn av samlivsbrudd.
 - Finske arbeidstakere er mest restriktive når det gjelder fravær begrunnet med at nære familiemedlemmer trenger støtte/omsorg og minst restriktive i forhold til fravær begrunnet med at man har drukket mye alkohol kvelden før.
- Forskning med et institusjonelt perspektiv fra Norge finner *ikke* at en sjenerøs velferdsstat underminerer arbeidsviljen i befolkningen. Forskning viser at arbeidsinvolvering (kan ses på som mål på arbeidsmoral) i den norske befolkningen er høy og stabil over tid – også i den yngre delen av befolkningen. Tilsvarende resultater er funnet internasjonalt. (Halvorsen 2011, Esser 2009, Gallie og Alm 2000).
- Ekbladh (2007) finner at de økonomiske insentivene i en sjenerøs velferdsstat gjør det mindre attraktivt å jobbe.

- Studier har vist at sjenerøse velferdsordninger ser ut til å svekke foreldres insentiver til å lære sine barn viktigheten av å ha et arbeid. Foreldres ambisjoner om å overføre slike holdninger til barna, synes å være lavest i de mest avanserte velferdsstatene (herunder Norge). Dette er et resultat som bør gi arbeidsgivere og myndigheter insentiver til å informere den yngre generasjon om deres plikter og rettigheter.
- Forskning på data fra Sverige har vist at effekten på arbeidsmarkedet av sjenerøse velferdsordninger inntreffer med en betydelig tidsforsinkelse.
- Analyser av svenske data har vist at yngre generasjoner har lavere terskel for å motta sykkelønn enn eldre generasjoner (Ljunge 2011). Nyere forskning på norske registerdata viser det motsatte; at yngre fødselskohorter er mindre sykefraværende enn eldre, og at det høye sykefraværet dermed ikke skyldes endrede normer i arbeidslivet som følge av at yngre generasjoner har gjort sitt inntog (Biorn et al. 2012).
- En svensk studie (Modig og Broberg 2002) viste at de fleste ansatte synes det finnes situasjoner der det er riktig å sykmelde seg, selv om man egentlig ikke er så syk at man ikke kan arbeide. Yngre mennesker, de som ikke trivdes på jobb og de som selv hadde vært sykmeldt i løpet av året, anså oftere enn andre at det fantes slike situasjoner. Studien avdekket at både ansatte og ledere hadde overraskende dårlig kunnskap om hva som egentlig gir rett til sykmelding i følge lovverket.
- En stor andel av de sysselsatte er sykenærværende – dvs. at de går på jobb, selv om de anser seg som så dårlige at de burde holdt seg hjemme. Med økt innslag av graderte sykmeldinger i Norge er forskningen på sykenærvær mer relevant enn noen sinne (se Ose et al. 2009 og 2012).
- Sykenærvær regnes ofte som komplementært til sykefravær, men nyere forskning har vist at det er en sterk sammenheng mellom sannsynligheten for at man også har perioder med sykenærvær hvis man har perioder med sykefravær. Forskning bør ta mer hensyn til kontekst og grader av sosial interaksjon når den studerer sykenærvær og sykefravær.

Framtidig forskningsbehov

Alt i alt konkluderer vi med at det er stort behov for mer forskning på fravær, og hva som fremmer nærvær i norsk skole. Det bør arbeides med å etablere et oppdatert tallgrunnlag på nasjonalt nivå som er sammenliknbart på tvers av fylker og skoler, og som den enkelte skole og lærer kan dra nytte av i sitt arbeid med fraværsoppfølging. Samtidig oppfordrer vi til å se den forskningen som finnes på fravær og nærvær i skole og arbeidsliv mer i sammenheng – de to arenaene har utvilsomt mye å lære av hverandre. Både fraværs- og nærværsforskningen bør muligens også i større grad se på hvordan sosiale normer, kontekst, personlige evner og

ambisjonsoppfyllelse virker sammen i forhold til fravær og nærvær. Den forskningen som hittil har vært gjort på hvordan holdninger og sosiale normer virker på sykefravær i arbeidslivet har i liten grad benyttet seg av kvalitativ metode, som vi mener er egnet på slike problemstillinger.

DEL II

4 En studie av 1986-kohorten: Syssestilling, sykefravær og lokalt arbeidsmarked

4.1 Bakgrunn og problemstillinger

Selv om det ikke finnes systematiserte nasjonale data på fravær fra undervisningen i videregående skole, finnes det detaljerte data på frafall fra videregående skole i nasjonale register. Frafall fra videregående skole kan sannsynligvis sees som en ekstrem situasjon av høyt fravær, og vi antar at mange av de som starter, men som ikke fullfører videregående utdanning, hadde høyt fravær fra undervisningen i videregående skole. Når arbeidsgivere vurderer unge arbeidssøkende, kan vi trolig anta at papirer på gjennomført videregående utdanning som viser at eleven har hatt svært mye fravær og dårlig grunnlag for karaktersetting, vurderes som å være minst like dårlig som ikke fullført videregående utdanning. Det er derfor interessant å analysere frafall fra videregående utdanning når vi studerer fravær i videregående skole og holdninger til fravær blant elevene.

I dette kapittelet skal vi særlig studere et årskull med unge mennesker i fasen for fullføring av videregående skole. Vi skal se på følgende problemstillinger:

- Hvordan et årskull fordeler seg etter fullført/startet men ikke fullført/ikke begynt på videregående skole
- Avhengig av fullføringsstatus, hvordan er stønadsbruk og arbeidsmarkedstilknytning det året de senest skulle avsluttet videregående skole?
- Avhengig av fullføringsstatus, hvor arbeider de som er sysselsatt? Vi vil særlig undersøke om det finnes næringer som har særlig opphoping av unge sysselsatte som ikke har fullført videregående utdanning.
- De som ikke har fullført videregående skole har høyere sykefravær enn de som har fullført videregående opplæring. Skyldes dette særlig at de rekrutteres til bransjer der sykefraværet tradisjonelt er høyt?
- Hvor bor elevene som typisk faller ut av videregående skole og er mønsteret stabilt over tid?
- Er det noen kjennetegn ved disse bostedskommunene som systematisk har sammenheng med frafallsratene? Spesielt lokale arbeidsmarkedsforhold og sosiale forhold i bostedskommunen undersøkes.

Vi har tatt utgangspunkt i alle som er født i 1986 og som er registrert som bosatt i Norge i 2007. For denne kohorten har vi bestilt ulike tabelldatasett fra SSB.³³ Vi har bedt SSB koble informasjon om status for videregående opplæring fem år etter personene som er født i 1986 burde ha

³³ En stor takk til seniorrådgiver Unn H. Høydahl i Seksjon for arbeidsmarkedsstatistikk, SSB og seniorrådgiver Torill Vangen, Seksjon for utdanningsstatistikk, SSB.

fullført videregående skole, altså i 2007. Kohorten fylte 21 år i 2007 og vi følger dem til 2011, da de fylte 25 år.³⁴

4.2 Datagrunnlag

Følgende datasett for antall personer i kohorten fordelt på fullført, ikke fullført eller ikke påbegynt videregående skole er bestilt og mottatt fra SSB:

- Datasett 1: I arbeid
 - fordeling på NACE-kode (5-sifret) og kjønn, 2007-2011
- Datasett 2: Utdanningsstatus (Antall personer, fordelt på kjønn), 2007-2011
 - Under utdanning (type utdanning (vgs eller høyere, mest mulig detaljert))
- Datasett 3: Arbeidssøkerstatus (Antall personer, fordelt på kjønn), 2007-2011
 - Helt ledige
 - Delvis sysselsatte
 - Ordinære tiltaksdeltakere
 - Andre ordinære arbeidssøkere
 - Yrkeshemmede
- Datasett 4: Trygdemottaker (Antall personer, fordelt på kjønn), 2007-2011
 - Antall med uførepensjon
 - Antall med foreløpig uførestønad
 - Antall avslag uførepensjon
 - Antall med rehabilitering (tidligere kalt rehab- og attføringspenger)
 - Antall mottakere av sosialhjelp
 - Antall mottakere av andre ytelser
- Datasett 5: Sykefravær (fordelt på NACE-kode og kjønn), 2007-2011
 - Antall mulige dagsverk innen kvartalet
 - Antall sykefraværsdagsverk innen kvartalet
- Datasett 6:inntekt (fordelt på NACE-kode og kjønn), 2007-2011
 - Yrkesinntekt (gjennomsnittsinntekt fordelt på NACE-kode og kjønn)
 - Samlet inntekt (gjennomsnittsinntekt) – Yrkesinntekt + kapitalinntekter + overføringer
 - Overføringer (gjennomsnittsoverføringer) – består av ytelser fra folketrygden, tjenestepensjon og dagpenger ved arbeidsledighet
- Datasett 7: Frafallstabeller på kommunenivå for flere kohorter (født 1970, 1975, 1980, 1985, 1986, 1987, 1988, 1989 og 1990).

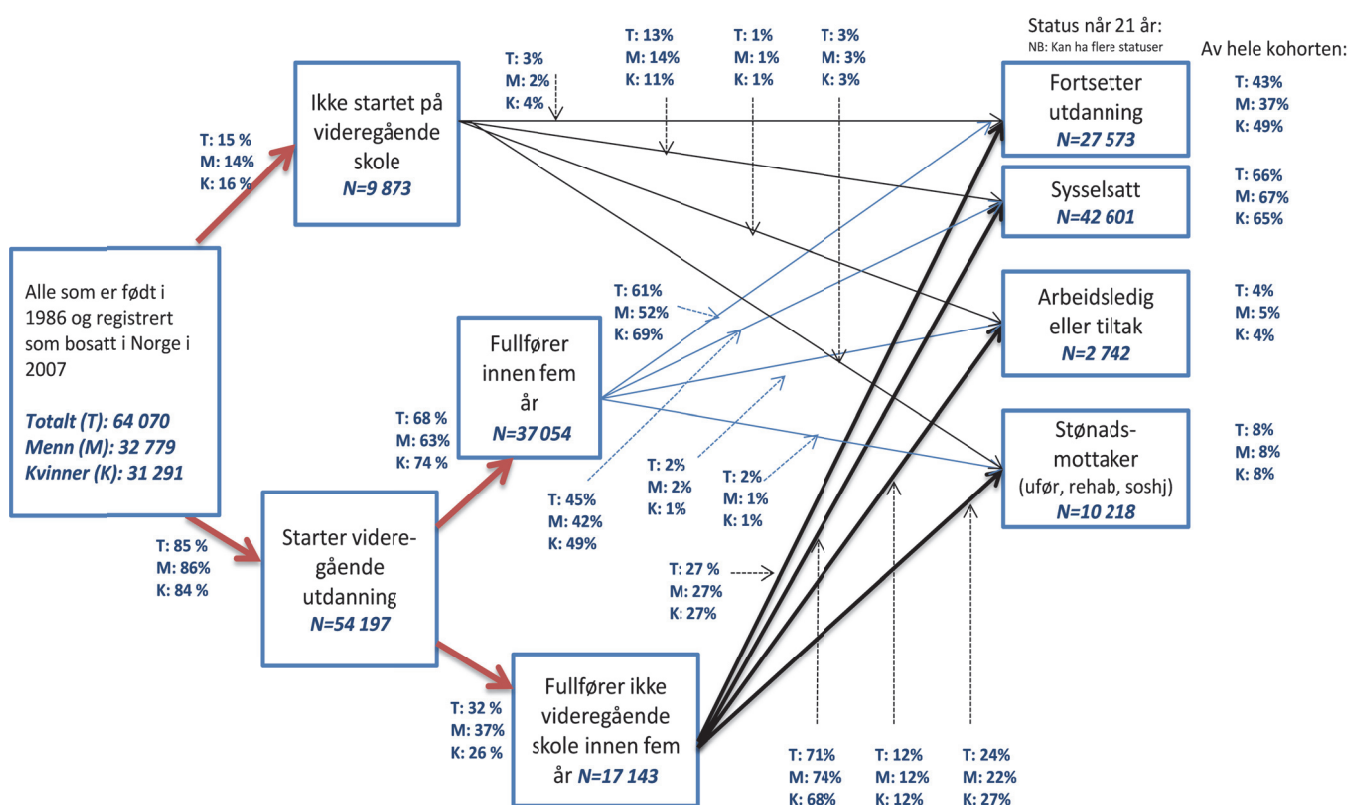
³⁴ All ungdom som har fullført grunnskolen, eller tilsvarende opplæring, har etter søknad rett til tre års heltids videregående opplæring, jf. opplæringsloven § 3-1. Retten gjelder uansett hvilke kunnskaper eller ferdigheter søkeren har tilegnet seg i grunnskolen. Hele retten må normalt tas ut i løpet av en sammenhengende periode på fem år, eller seks når opplæringen blir gitt i bedrift, og innen utgangen av det året vedkommende fyller 24 år. Det betyr at når en elev har startet videregående opplæring, gjelder rettighetene i fem (eventuelt seks år), men innen utgangen av fylte 24 år. Retten til videregående opplæring blir etter søknad om omvalg utvidet med ett opplæringsår.

Vi har altså informasjon om grupper av individer, heller enn individdata. Intensjonen er derfor ikke å gjøre komplekse analyser, men å utnytte den deskriptive informasjonen som ligger i registerdata gjennom koblinger mellom ulike register. Følgende register er inkludert i koblingen: Arbeidsgiver-arbeidstakerregisteret, Bedrifts- og foretaksregisteret, sykefraværs-registeret, FD-trygd, inntektsregisteret og KOSTRA, folkeregisteret m.m. (koblet på datagrunnlaget i datagrunnlag 7). Datasettene er på langt nær fullt utnyttet i dette prosjektet, og det er store muligheter for videre forskning basert på temaet frafall fra videregående skole og arbeidsmarkedstilknytning senere.

4.3 Resultat

Vi har tatt utgangspunkt i alle som er født i 1986 og som er registrert som bosatt i Norge i 2007.³⁵

Fra figur 4.1 ser vi at av de 64 070 personene i kohorten, er det 15 prosent som aldri starter på videregående skole og andelen er omtrent like stor blant gutter og jenter. Det er noen flere som starter videregående etter hvert, og når vi undersøker kohorten i 2010 (det året de fyller 24 år) er det fortsatt 12 prosent av guttene og 13 prosent av jentene som aldri har startet på videregående skole.

³⁵ I tillegg til de som er født i 1986 og er registrert som bosatt, kommer de som er utvandret, død eller er registrert med D-nummer (skattepliktige men ikke bosatte personer mfl, se Strand (1996)). Totalt er i overkant av 91 000 personer registrert med fødselsår i 1986, hvorav 64 070 er regnet som bosatt.

Figur 4.1 Forløp til kohorten (alle som er født i 1986 og registrert som bosatt i Norge i 2007), status når de er 21 år, totalt (T), menn (M) og kvinner (K)

Det er altså 85 prosent av kohorten som starter videregående opplæring. Av disse er det 68 prosent som fullfører, mens de resterende 32 prosentene ikke har fullført innenfor perioden de har rett på videregående utdanning (fem år). Kjønnsforskjellene er som kjent store når det gjelder frafall fra videregående utdanning, og i denne kohorten er det 37 prosent av guttene og 26 prosent av jentene som startet videregående som ikke fullførte innen fem år.

Figuren viser videre hvordan gruppene av unge mennesker (etter status på videregående: ikke startet, fullført og ikke fullført) fordeles på ulike statuser for utdanning, arbeid, tiltak og stønader.

Gruppen som ikke startet videregående opplæring er nok svært sammensatt. 13 prosent er i arbeid og vi skal se nærmere på hvilken bransje de arbeider i senere i kapittelet. Det er få som er arbeidsledige (få som har tjent opp rettigheter) og bare tre prosent av disse mottar uføretrygd eller annen stønad og dette er omtrent like mange som er i utdanning det året de fyller 21 år.

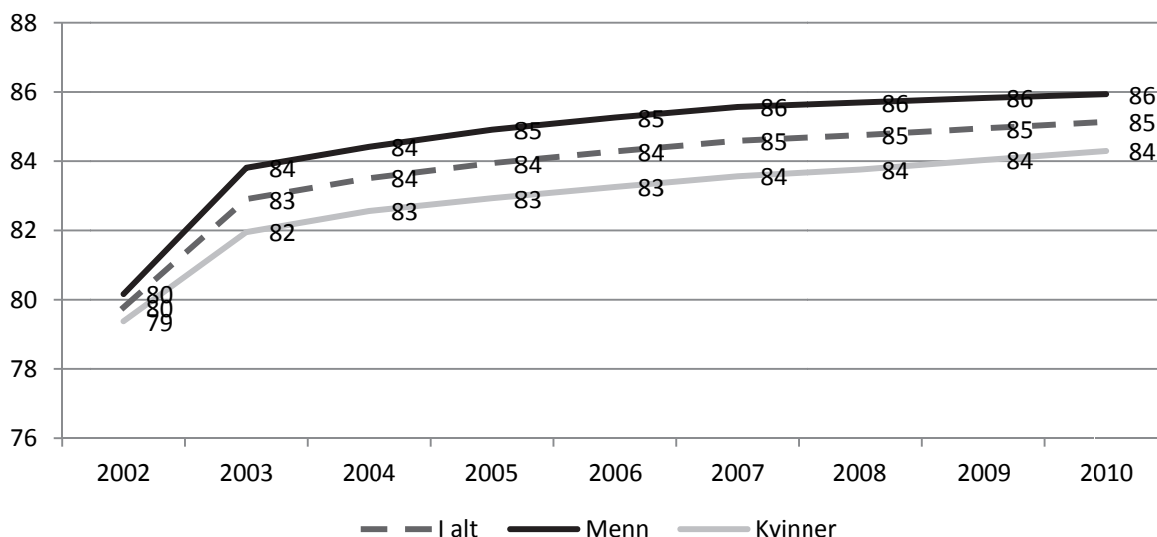
Ser vi på de som fullfører videregående utdanning innen fem år, finner vi at disse som forventet i stor grad går videre i utdanningsløpet (61 prosent). Her er det også betydelige kjønnsforskjeller, ved at 52 prosent av guttene og 69 prosent av jentene er i utdanning det året de fyller 21 år. Vi skal også se nærmere på disse, og blant annet se på andelene som blir studenter på universiteter og høyskoler. Man kunne da tenkt at det var flere gutter/menn som var sysselsatt i denne gruppen, men det er det ikke. Andelen sysselsatte er høyere blant kvinner enn blant menn i fullføringsgruppen, hhv 49 og 42 prosent. Kvinner ser dermed i større grad ut til å kombinere utdanning og arbeid enn det menn i denne alderen gjør. Det er svært få i denne gruppen som er arbeidsledig eller deltar på tiltak, eller som mottar noen av hovedstønadene (uførestønad, rehabiliteringspenger eller sosialhjelp).

Gruppen som starter, men ikke fullfører videregående utdanning er også svært sammensatt. Selv om over 70 prosent av disse er sysselsatt når de er 21 år, er det hele 27 prosent som fortsatt er under utdanning. Som vi skal se senere er disse i svært stor grad naturlig nok fortsatt i videregående utdanning. En betydelig andel av de som ikke fullfører, mottar ulike former for stønader. Det er tydelige kjønnsforskjeller, der 27 prosent av kvinnene og 22 prosent av mennene mottar en eller flere stønader.

Helt til høyre i figuren ser vi på hvordan hele kohorten fordeler seg på de ulike gruppene det året de fyller 21 år, altså i 2007. 43 prosent er fortsatt i utdanning og som vi skal se senere, er 25 prosent fortsatt i videregående utdanning. Nesten hver tredje er sysselsatt i hel- eller deltidsstilling og vi skal se på hvilke bransjer de arbeider i. Så selv om det er flere kvinner som går videre i utdanningen, er andelen sysselsatte om lag den samme. Unge menn som dropper ut av videregående skole er i større grad sysselsatt (74 prosent) enn kvinner som ikke har fullført (68 prosent), mens kvinner som fullfører videregående utdanning i større grad er sysselsatt (49 prosent) enn menn (42 prosent). Dette handler selvsagt om type videregående skole utdanning de har oppnådd og særlig at unge kvinner i større grad begynner å studere. Vi skal se nærmere på dette i det følgende.

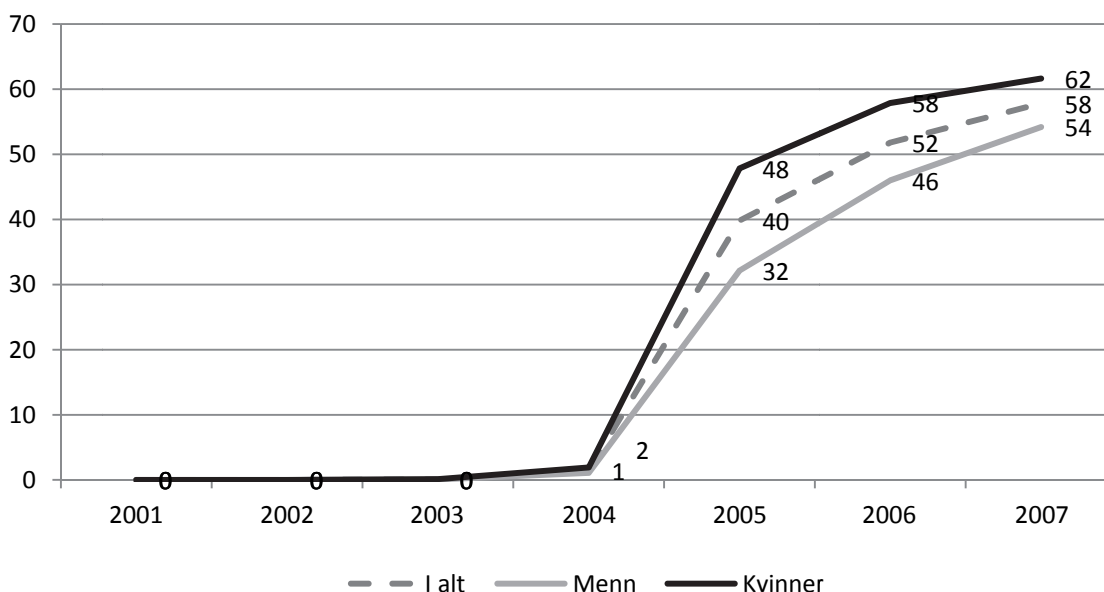
4.3.1 Når starter og fullfører unge mennesker videregående utdanning, og når begynner de å studere?

Som vi så i den første figuren, var det i 2007 85 prosent av hele kohorten som hadde startet videregående utdanning, tre år senere var andelen fortsatt 85 prosent så det er svært få som starter etter fylte 21 år.

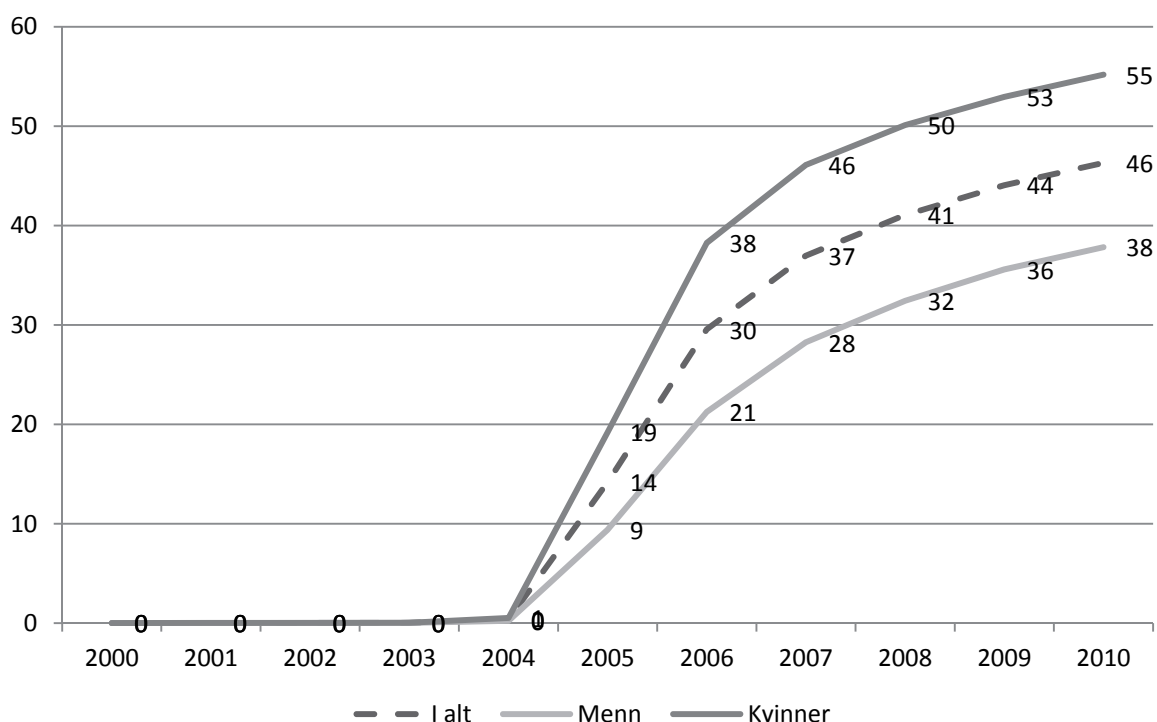
Figur 4.2 Andel av 1986-kohorten som starter på videregående utdanning, år

Gruppen som ikke starter på videregående skole er sannsynligvis svært heterogen, med både innvandrere som ikke starter videregående, unge mennesker som tar videregående utdanning i utlandet men fortsatt regnes som bosatt i Norge, unge mennesker som starter i arbeidslivet i ung alder osv.

Figur 4.3 Andel av 1986-kohorten som fullfører videregående utdanning innen 5 år

Fra figur 4.1 så vi at det var 68 prosent av kohorten som fullførte innen de var 21 år, men vi ser at de aller fleste er ferdig naturlig nok er ferdig på normert tid.

Figur 4.4 Andel av 1986-kohorten registrert i høyere utdanning (student), år

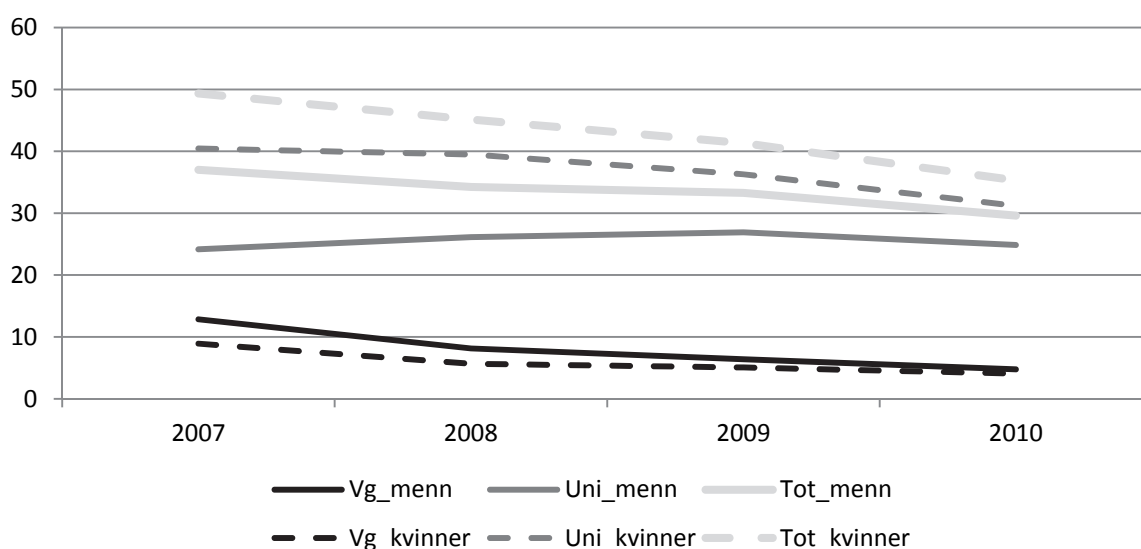
Som vi så i figur 4.1 var det 43 prosent av kohorten som fortsatt var i utdanning i 2007. Dette inkluderer både fortsatt videregående utdanning og høyere utdanning. Fra figur 4.4 ser vi at det i 2007 var 37 prosent av kohorten som allerede hadde begynt høyere utdanning. I 2010 var det nesten 46 prosent som hadde startet høyere utdanning, og det er betydelige kjønnsforskjeller. I 2010 har kohorten blitt 24 år og mens 55 prosent av kvinnene har startet høyere utdanning før de er 25 år, er andelen blant menn 38 prosent.

Som vist i figur 4.1 helt til høyre er det 43 prosent av kohorten som går skole når de er 21 år (2007), mens om lag hver tredje person studerer når de er 24 år (2010), se neste tabell. Det er altså en del som har kort høyskoleutdannelse, men vi ser også at 13 prosent av de som går på skole fortsatt holder på med videregående utdanning når de er 24 år og dette gjelder i størst grad menn (hhv 16 og 12 prosent).

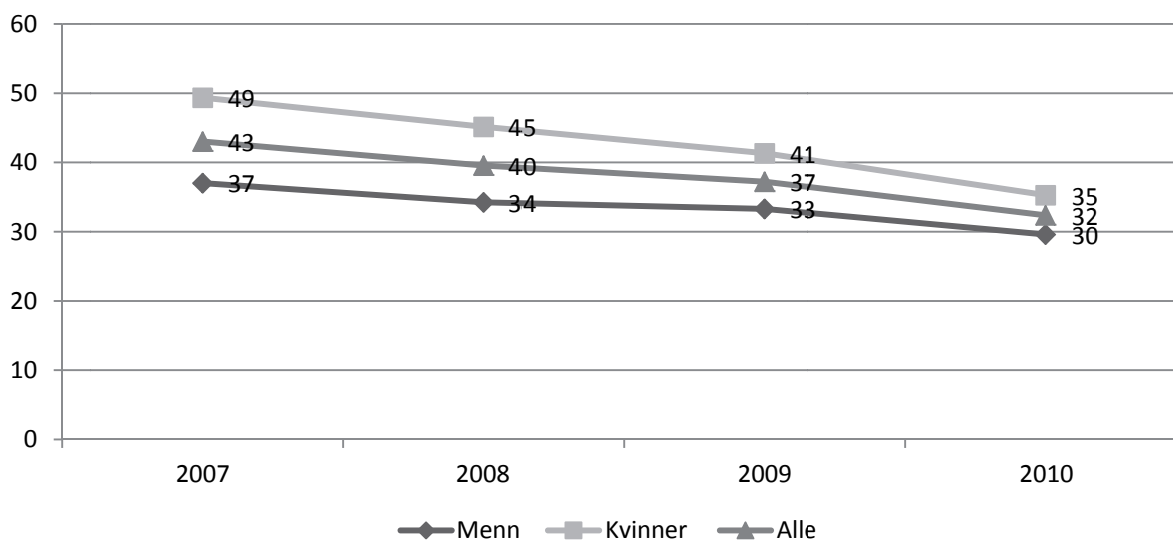
Tabell 4.1 Prosentandel i ulike utdanningsgrupper i perioden 21-24 år for 1986-kohorten

	Menn				Kvinner				Totalt			
	2007	2008	2009	2010	2007	2008	2009	2010	2007	2008	2009	2010
Ungdomsskole- utdanning	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Videregående, grunnutdanning	7	5	4	3	6	4	4	4	6	4	4	3
Videregående, avsluttende utdanning	22	13	9	7	10	7	6	6	15	10	8	6
Påbygging til videregående utdanning	6	6	6	6	2	2	2	2	4	4	4	4
Universitets- og høgskoleutdanning, lavere nivå	53	59	57	51	72	72	63	55	64	66	60	53
Universitets- og høgskoleutdanning, høyere nivå	12	17	24	32	10	15	24	33	11	16	24	33
Forskerutdanning	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Totalt	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Antall	12 132	11 227	10 911	9 703	15 441	14 125	12 932	11 042	27 573	25 352	23 843	20 745
Prosent andel av alle	37	34	33	30	49	45	41	35	43	40	37	32

Kvinner starter i større grad enn menn på universitets- og høyskoleutdannelsen etter de har fullført videregående utdanning. Se også figur 4.5. Menn fortsetter i noe større grad med videregående, avsluttende utdanning. Jenter fullfører tidligere enn guttene, men dette kan ha sammenheng med hvilken studieretning de velger.

Figur 4.5 Status på utdanningen for kohorten når de er 21-24 år

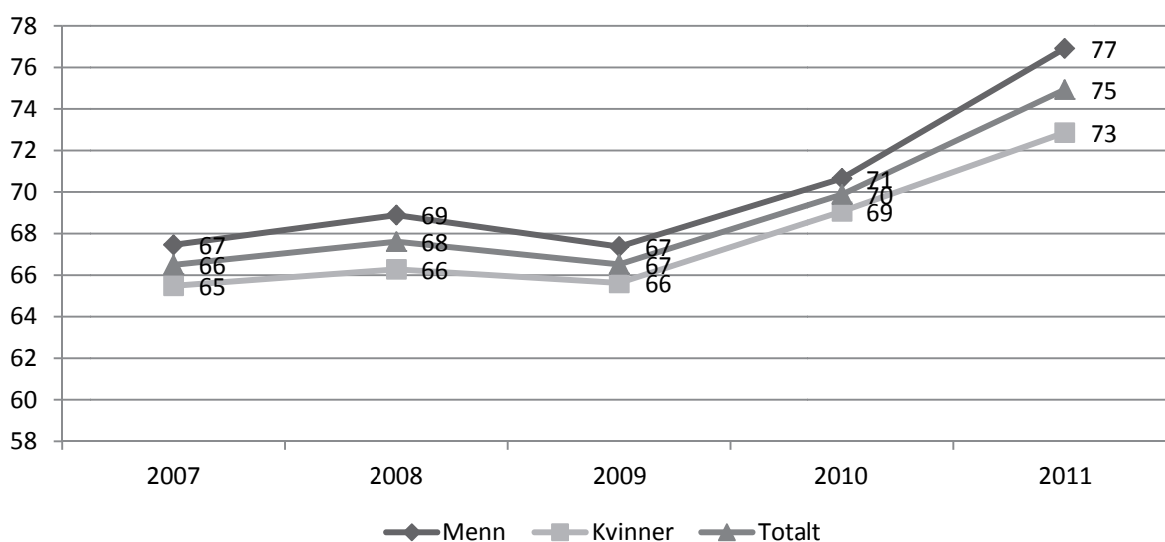

Figur 4.6 Andel fortsatt registrert i utdanning i kohorten når de er 21-24 år

Vi ser videre på hvordan sysselsettingssituasjonen er for kohorten de ulike årene etter at de burde fullført videregående opplæring.

4.3.2 Sysselsetting og fullføring av videregående skole

Som vi så i figur 4.1 var det 66 prosent av kohorten som var sysselsatt det året de fylte 21 år. Vi har ikke undersøkt stillingsandel eller om folk har flere arbeidsforhold, men konstaterer at to av tre hadde et arbeidsforhold da de var 21 år. Som vi ser i neste figur er det i 2011 (det året de fyller 25 år) tre av fire som har et arbeidsforhold. Andelen er større blant menn, og kjønnsforskjellen har økt noe, men dette har sammenheng med det vi viste tidligere, ved at det ved 24 år er det fem prosentpoeng flere kvinner enn menn som er i utdanning.

Figur 4.7 Andel sysselsatte av hele kohorten, kjønn, år

I neste tabell ser vi på hvordan sysselsetting og status på videregående utdanning i 2007 varierer.

Tabell 4.2 Status videregående utdanning for de som er sysselsatt av denne kohorten

	Fullført	Ikke begynt	Ikke fullført	Totalt	Antall
Menn	63	3	34	100	22 111
Kvinner	75	3	23	100	20 490
Totalt	68	3	29	100	42 601

Vi ser at blant alle menn som er sysselsatt fra kohorten i 2007, er det 34 prosent som ikke har fullført videregående utdanning, mens andelen blant de kvinnelige sysselsatte er 23 prosent.

Vi ser på total andel sysselsatte og andel av kohorten som er sysselsatt innen de ulike hovednæringene i tabell 4.3.

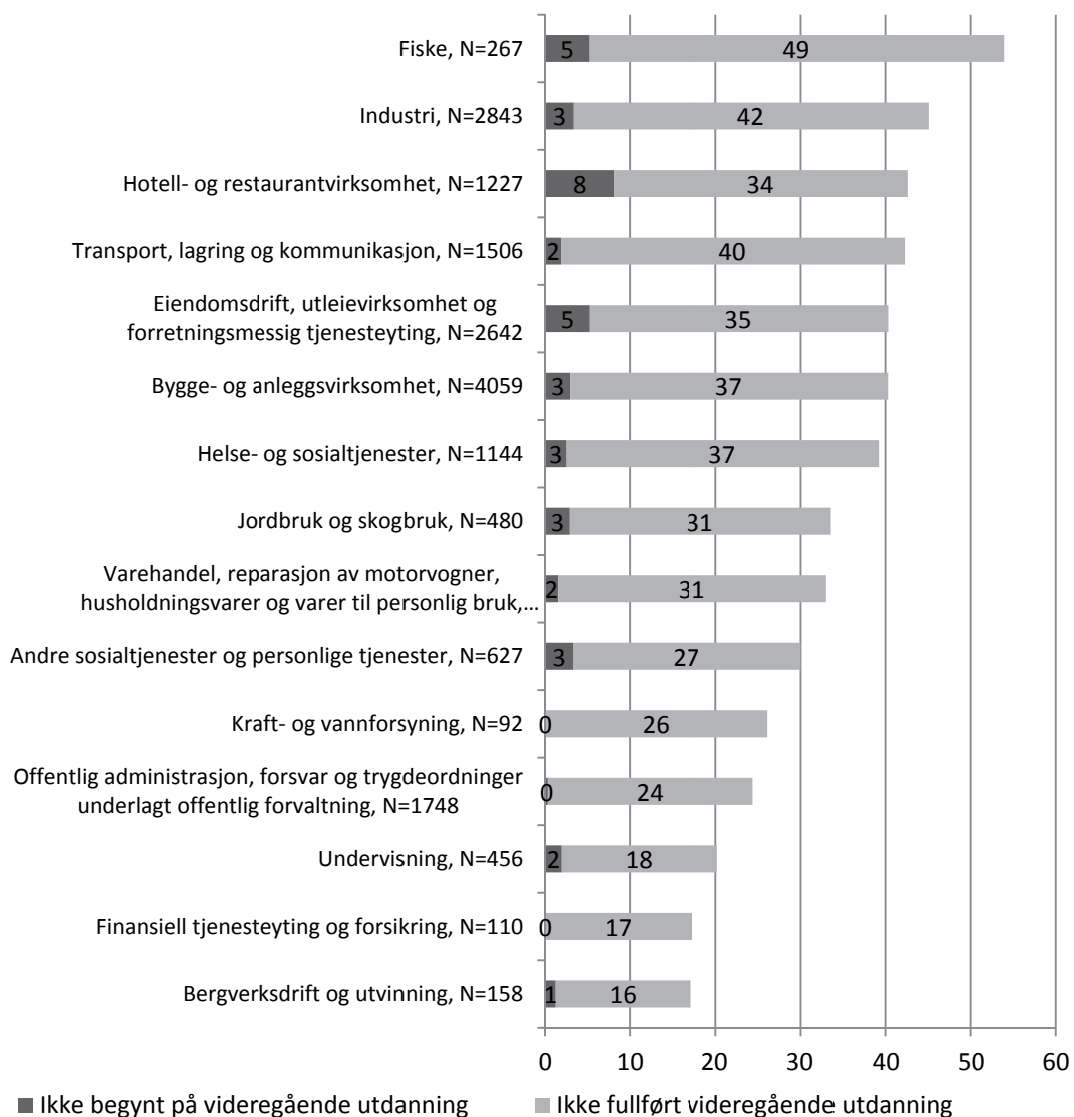
Tabell 4.3 Status videregående utdanning for de som er sysselsatt av denne kohorten det året de fyller 21 år

	Menn, prosent av alle sysselsatte:		Kvinner, prosent av alle sysselsatte:		Totalt, prosent av alle sysselsatte:	
	Totalt	I kohorten	Totalt	I kohorten	Totalt	I kohorten
01-05 Jordbruk, skogbruk og fiske	1.3	3	1.6	2	1.8	3
10-37 Industri, bergverk, olje- og gassutv.	1.2	14	1.2	4	1.6	9
40-41 Kraft- og vannforsyning	0.8	0	0.3	0	0.8	0
45 Bygge- og anleggsvirksomhet	2.4	18	1.4	1	2.5	10
50-55 Varehandel, hotell- og restaurantv.	2.7	27	4.0	46	6.8	36
60-64 Transport og kommunikasjon	1.2	7	1.5	3	1.7	5
65-67 Finansiell tjenesteyting, forsikring	0.4	0	0.5	1	0.9	1
70-74 Forr.tjenesteyting, eiendomsdrift	1.5	12	1.7	9	2.4	11
75 Off.adm. og forsvar, sosialforsikr.	2.2	8	0.6	2	2.8	5
80 Undervisning	0.7	2	0.4	2	1.3	2
85 Helse- og sosialtjenester	1.3	5	1.3	24	6.9	14
90-99 Kulturell og personlig tjenesteyt.	1.3	3	2.3	6	3.9	4
Totalt	1.7	100	1.8	100	3.2	100

Fra tabellen over ser vi at 27 prosent av alle menn i kohorten som arbeider når de er 21 år, arbeider innen varehandel, hotell- og restaurantvirksomhet. De mannlige 21-åringene utgjør 2,7 prosent av alle menn som er ansatt i denne bransjen. Hele 46 prosent av den kvinnelige kohorten arbeider i denne bransjen og de kvinnelige 21-åringene utgjør fire prosent av alle kvinnelige sysselsatte i bransjen. Der er også en stor andel av kvinnene som arbeider innen helse- og sosiale tjenester (24 prosent), mens en stor andel menn arbeider i bygge- og anleggsvirksomhet når de er 21 år (18 prosent). Det er nå interessant å se hvor personene i kohorten arbeider fordelt etter status på videregående utdanning. Vi ser først på hovednæringene.

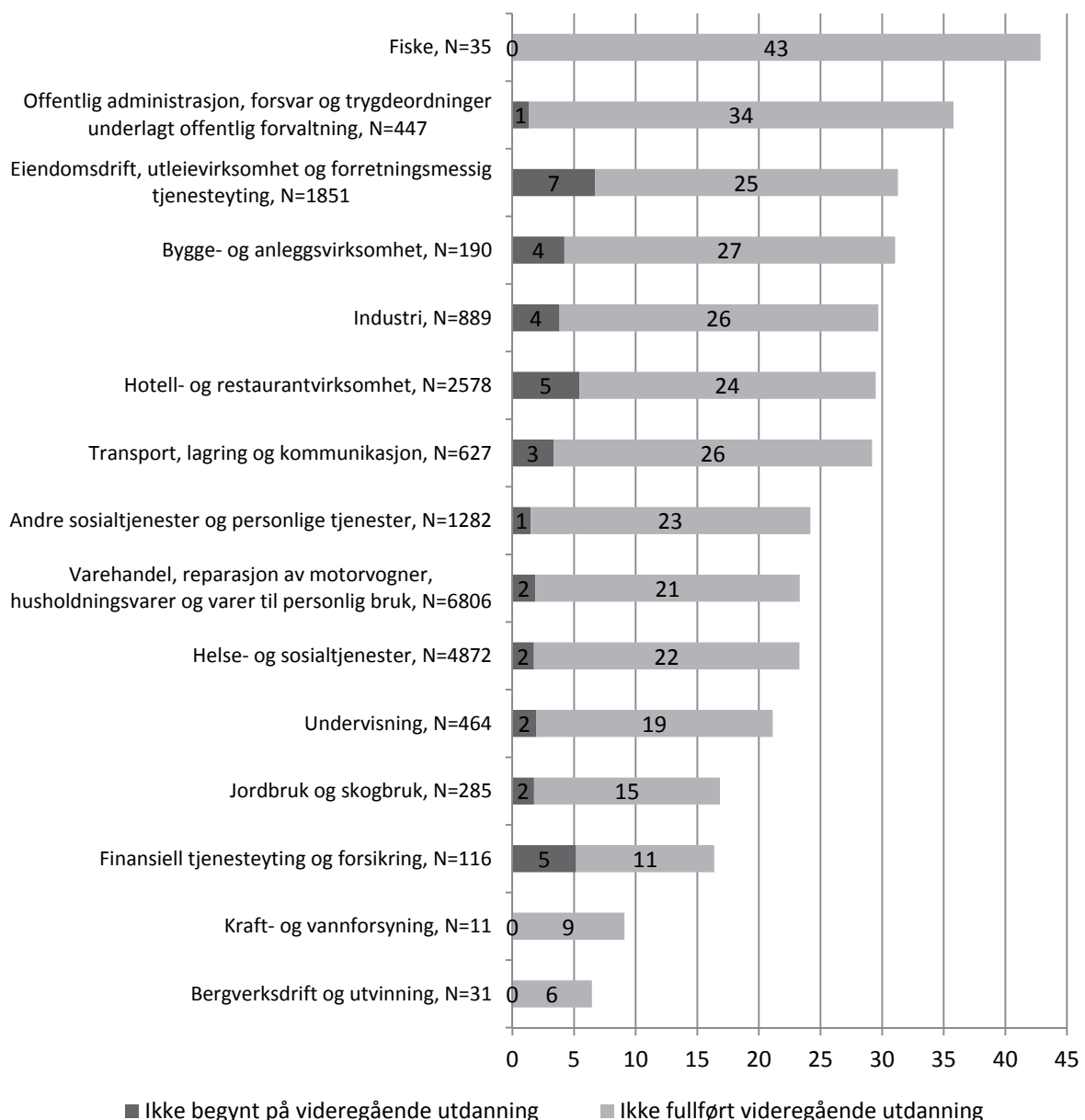
4.3.3 Hvor arbeider de som ikke fullfører videregående skole?

Den aller største andelen blant sysselsatte 21-årige menn som ikke har fullført videregående skole finner vi innen fiskerinæringene. Her er over halvparten av de 267 sysselsatte mannlige 21-åringene uten videregående utdanning. Den laveste andelen finner vi i finansiell tjenesteyting og i bergverksdrift og utvinning.

Figur 4.8 Andel av sysselsatte som ikke har begynt eller ikke har fullført videregående skole, menn 21 år

Vi skal se på mer detaljerte koder etterpå, men først ser vi på tilsvarende fordeling for kvinnene i kohorten.

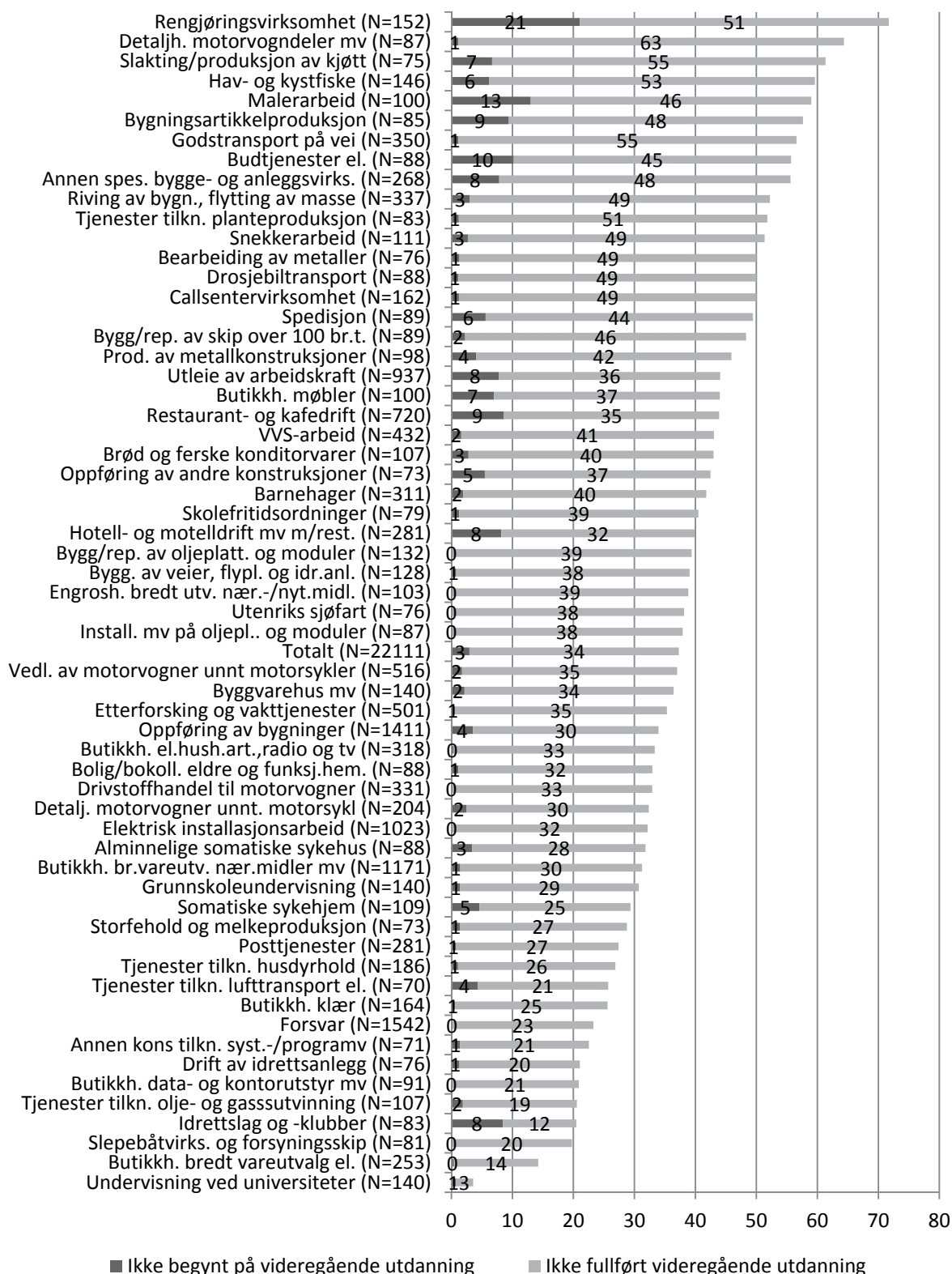

Figur 4.9 Prosentandel av sysselsatte som ikke har begynt eller ikke har fullført videregående skole, kvinner 21 år

Også blant kvinner er det innen fiske en svært stor andel som ikke har fullført videregående skole, men det er bare 35 jenter fra kohorten i næringen. Dette er en liten næring på landsbasis, men kan være relativt stor i visse geografiske områder. Vi kommer tilbake til dette i kapittel 4.3.7. Det er også en stor andel av de som arbeider innen offentlig administrasjon som ikke har fullført videregående utdanning, men det er en liten andel av de kvinnelige sysselsatte i 1986-kohorten som arbeider i offentlig administrasjon (2 prosent). Det var, som vi så i tabell 4.3, 24 prosent av de sysselsatte kvinnene i kohorten som arbeidet i helse og sosialtjenestene da de var 21 år, og hver fjerde av disse har ikke fullført videregående skole innen femårsgrensen.

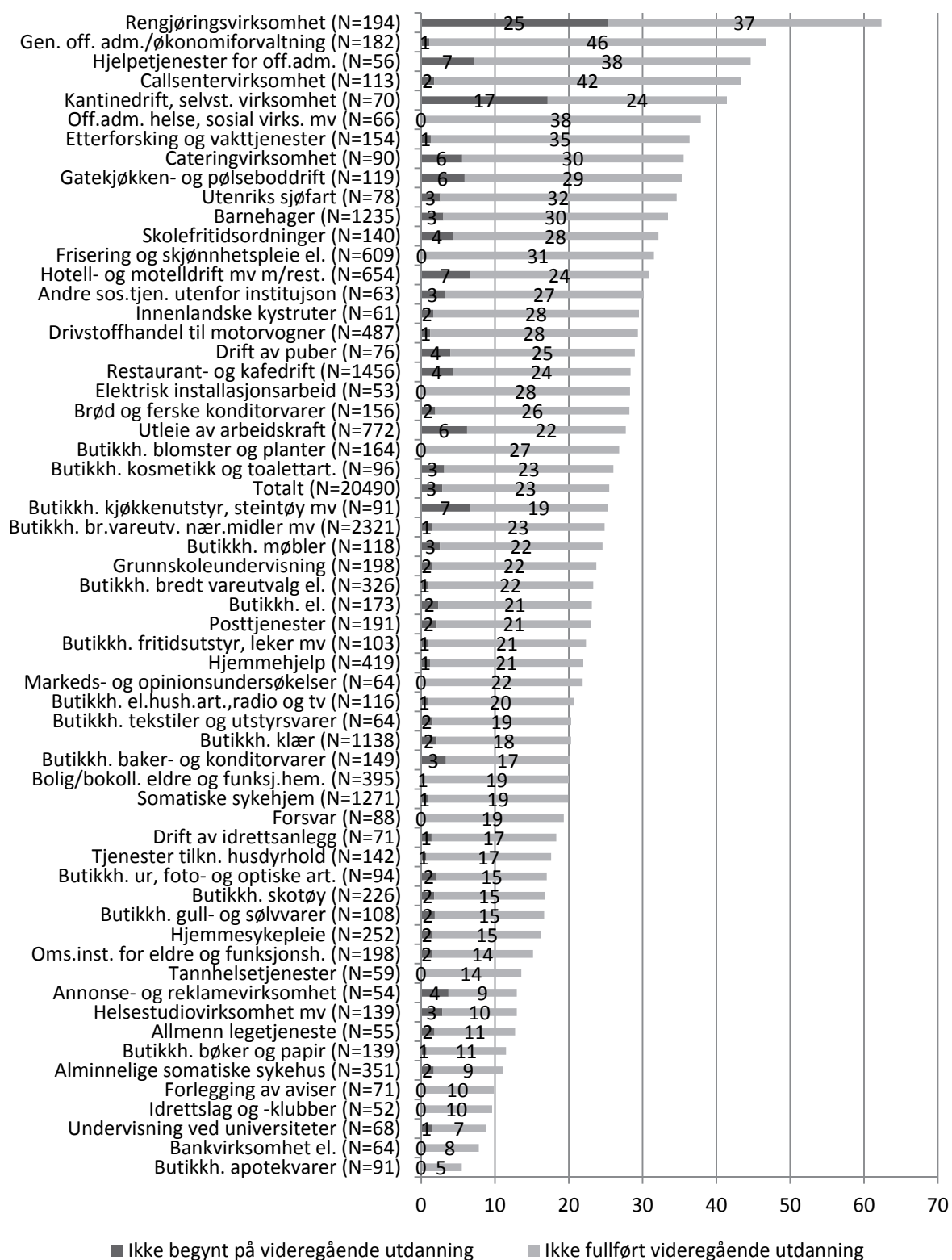
Vi ser videre på mer detaljerte næringskoder (SN2008 for 2008) for å forsøke å komme nærmere inn på hvilke enkelt næringer innenfor de relativt vide hovedkategoriene som trekker til seg eller absorberer arbeidskraft uten fullført videregående utdanning.

Resultatene i figur 4.10 og 4.11 er stort sett som forventet, og det er særlig en stor andel som ikke har fullført videregående utdanning som arbeider i rengjøringsbransjen.

Figur 4.10 Prosentandel av sysselsatte som ikke har begynt eller ikke har fullført videregående skole, menn 21 år. Næringer med over 70 mannlige 21 åringer

Det blir selvsagt små tall når vi ser på 5-sifret næringskoder, men sannsynligvis ligger det et viktig mønster her som også gjelder andre kohorter, slik at det er en stor opphoping av unge menn uten fullført videregående utdanning i de næringene som ligger høyt her. Vi viser det samme for kvinner i neste figur.

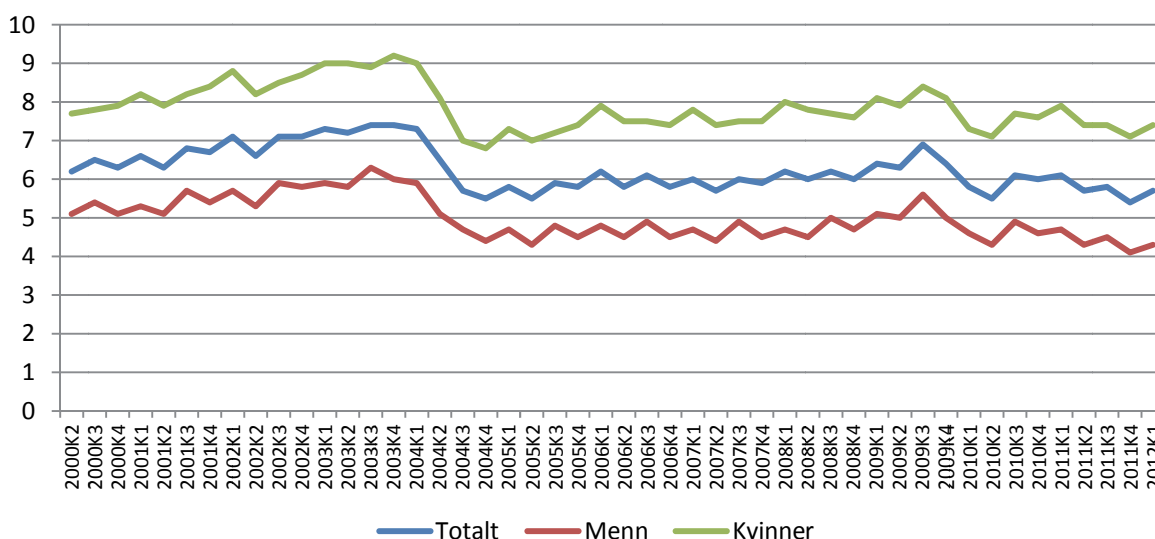
Figur 4.11 Prosentandel av sysselsatte som ikke har begynt eller ikke har fullført videregående skole, kvinner 21 år. Næringer med over 50 kvinnelige 21 åring

4.3.4 Sykefravær og fullføring av videregående skole

Tidligere forskning har vist at personer som ikke har fullført videregående utdanning har høyere sykefravær enn de som har fullført. En av forklaringene på at sykefraværet er høyere blant de som ikke fullfører videregående utdanning enn de som fullfører, er derfor at de typisk rekrutteres i næringer med lavt utdanningsnivå og høyt sykefravær. Som vi så i forrige delkapittel, er det absolutt en opphopning av frafallselever i noen bransjer, for eksempel innen renholdvirksomheter og fiske. I dette delkapittelet forsøker vi å nærme oss denne problemstillingen ved å studere sykefraværet på ulike næringskodenivå.

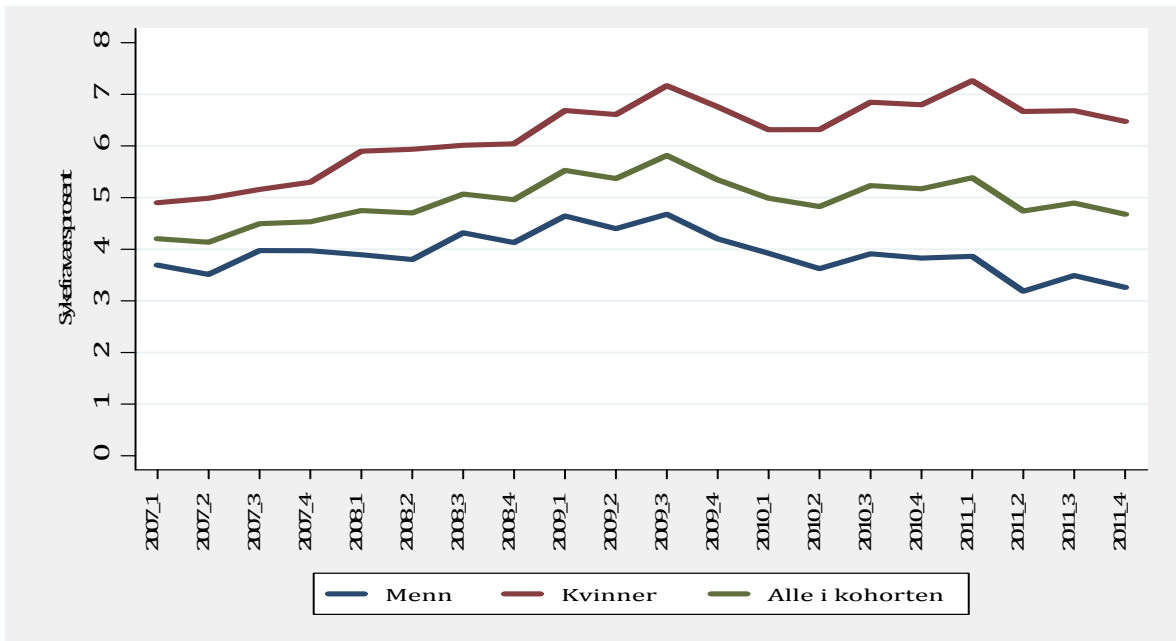
Tilnærmingen innebærer å sammenstille sykefraværet for de største næringene (målt etter hvor de fleste i kohorten er sysselsatt) og undersøke om forskjellen i sykefraværet mellom de som har fullført og de som ikke har fullført blir mindre synlig når vi går ned på mer detaljert næringskodenivå. Hypotesen er at jo mer detaljert næringskode vi bruker, jo mindre sannsynlig er det at de som ikke har fullført videregående utdanning har ulike arbeidsoppgaver sammenliknet med de i samme alder og kjønn som har fullført videregående utdanning. Vi starter med noen grafiske illustrasjoner.

I figur 4.12 ser vi utviklingen i sykefraværet i perioden 2000-2012. Unge mennesker har typisk lavest sykefravær, og i figur 4.13 ser vi på utviklingen i kohorten.

Figur 4.12 Legemeldt sykefraværspersent 2000-2012. Nasjonale tall

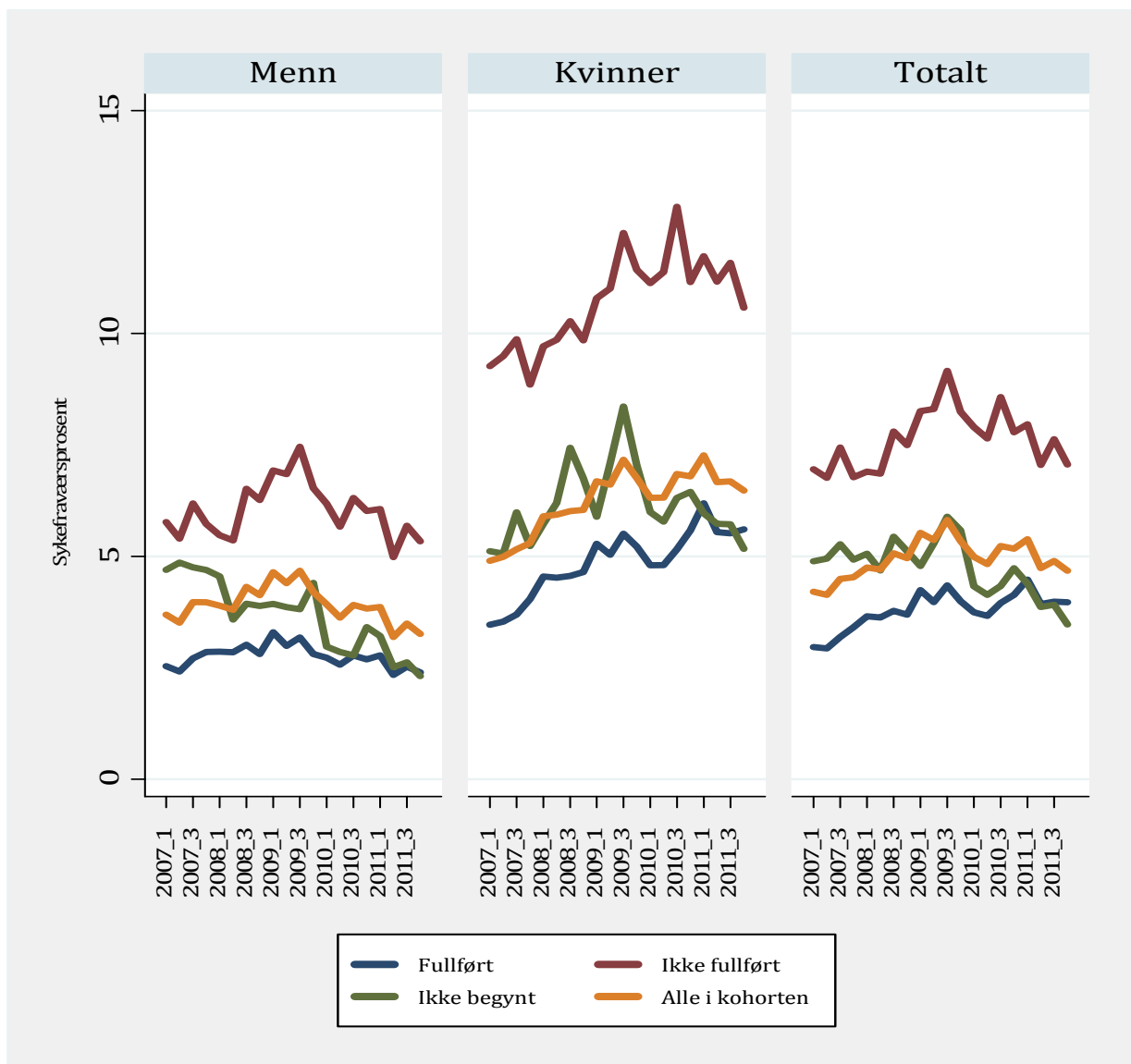
Fra figuren over ser vi at sykefraværet er relativt stabilt i perioden, med unntak av 2004 og 2009 da sykefraværet tydelig gikk ned. Årsakene til nedgangen i 2004 er i stor grad forklart med økt bruk av graderte sykmeldinger, men det er mer usikkert hva nedgangen i 2009 skyldes, men finanskrisen kan ha hatt en disiplinerende effekt i visse næringer. Legemeldt sykefravær til 1986-kohorten er vist i neste figur.

Figur 4.13 Legemeldt sykefraværprosent 2007-2011 for 1986-kohorten (21-25 år)

Det er særlig tydelig at kjønnsforskjellene øker i denne kohorten, mens bildet over utviklingen i kjønnsforskjeller er dempet på nasjonalt nivå (se figur 4.12).

I neste figur har vi sett på hvordan sykefraværet ser ut for de som fullfører, ikke fullfører eller ikke har startet videregående opplæring.

Figur 4.14 Legemeldt sykefraværprosent 2007-2011 for 1986-kohorten (21-25 år)

De som ikke fullfører videregående utdanning har betydelig høyere sykefravær enn både de som har fullført og de som ikke har begynt på videregående skole. Dette gjelder både kvinner og menn. Det at det er betydelig forskjell på de som ikke har fullført og på de som ikke har begynt, kan tyde på at det er svært ulike motiv eller årsaker for ikke å starte og ikke å fullføre videregående opplæring.

Vi ser videre på hvordan forskjellene i sykefraværet er innenfor de ulike hovednæringene.

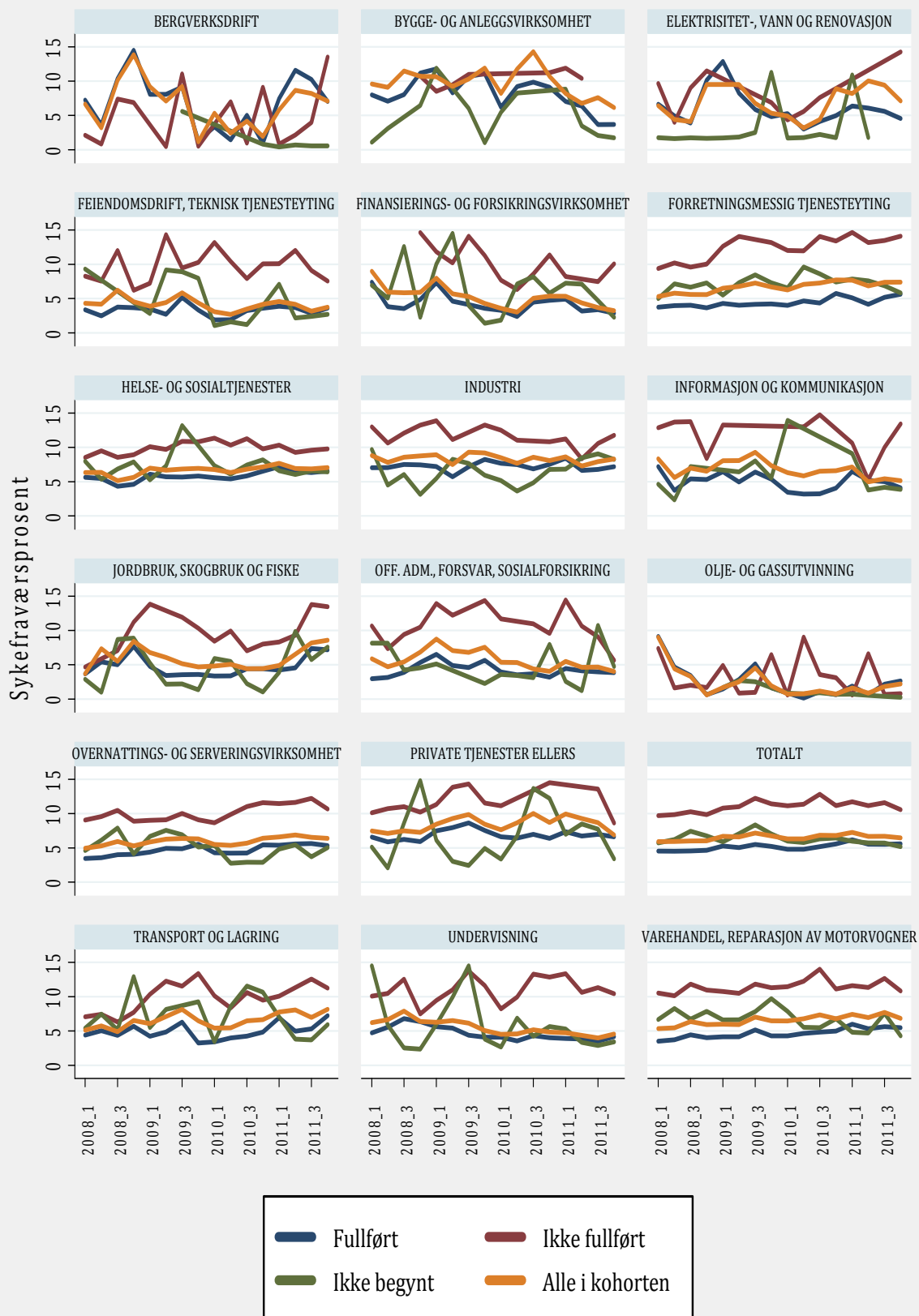

Figur 4.15 Legemeldt sykefraværprosent for 1986-koorten (22-25 år), etter status på videregående utdanning når 21 år, hovednæringer, totalt, 2008-2011

I flere av næringene er det små forskjeller i sykefraværet når vi sammenlikner de som ikke fullfører og de som fullfører, mens i andre næringer ligger de som ikke har fullført tydelig over de andre i kohorten. I de to neste figurene ser vi på det samme for hhv. menn og kvinner.

Figur 4.16 Legemeldt sykefraværprosent for 1986-kohorten (22-25 år), etter status på videregående utdanning når 21 år, hovednæring, menn, 2008-2011

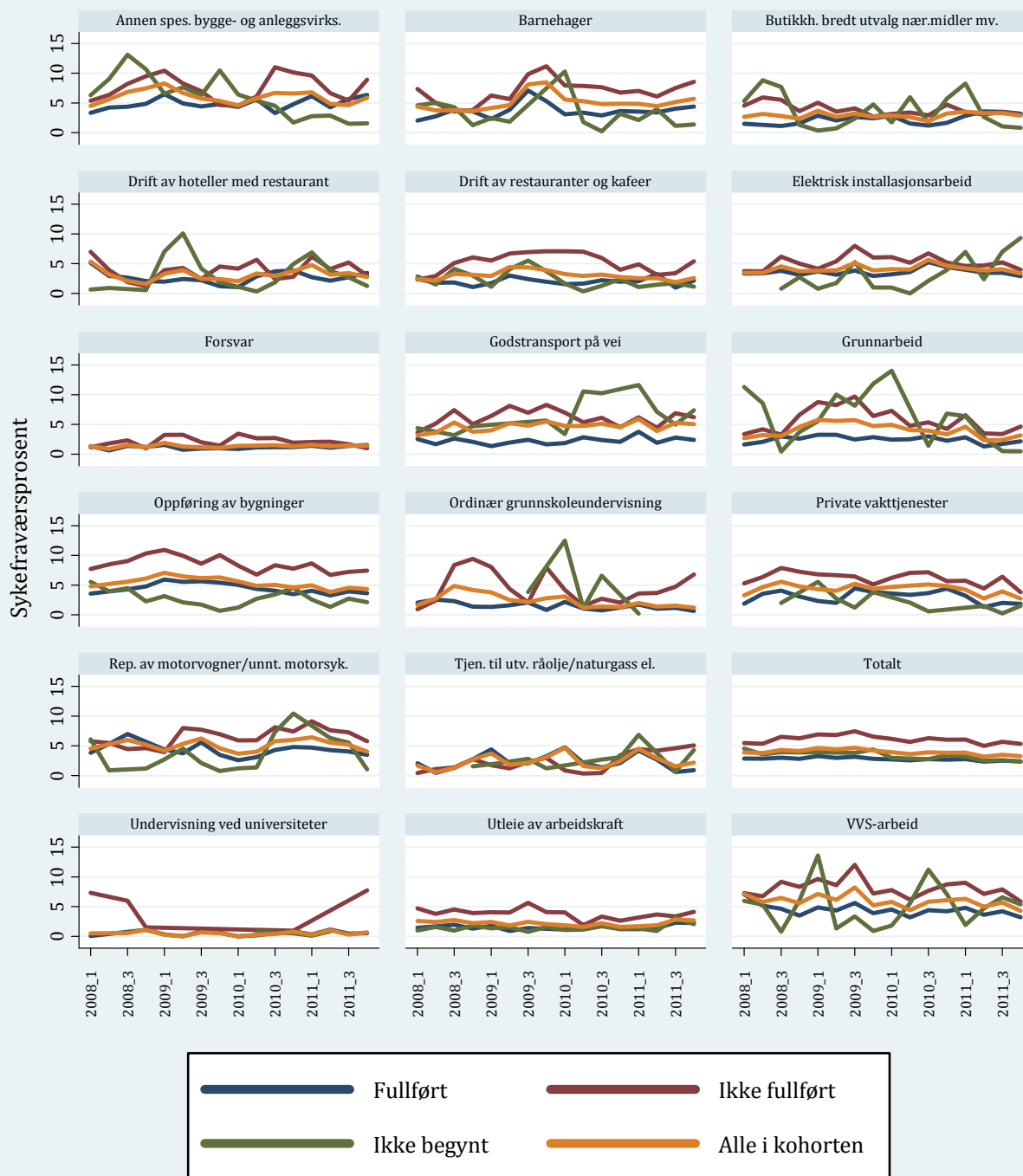

Figur 4.17 Legemiddelt sykefraværprosent for 1986-kohorten (22-25 år), etter status på videregående utdanning når 21 år, hovednæringer, kvinner, 2008-2011

I neste figur går vi inn på den mest detaljerte næringskoden, nemlig 5-sifret næringskode. Her har vi plukket ut de største 17 næringene målt etter andel av kohorten som er sysselsatt i næringen.

Figur 4.18 Legemeldt sykefraværprosent for 1986-kohorten (22-25 år), etter status på videregående utdanning når 21 år, hovednæringer, 2008-2011. De 17 største næringene målt som andel av sysselsatte av alle i kohorten + totalt

Figur 4.19 Legemeldt sykefraværprosent for 1986-koheren (22-25 år), etter status på videregående utdanning når 21 år, hovednæringene, menn, 2008-2011. De 17 største næringene målt som andel av sysselsatte av alle menn i kohorten + totalt

Figur 4.20 Legemeldt sykefraværprosent for 1986-kohorten (22-25 år), etter status på videregående utdanning når 21 år, hovednæringer, kvinner, 2008-2011. De 17 største næringene målt som andel av sysselsatte av alle kvinner i kohorten + totalt

Vær oppmerksom på at skalaen på Y-aksen i figur 4.20 går til 30 og ikke til 15 som i de andre figurene.

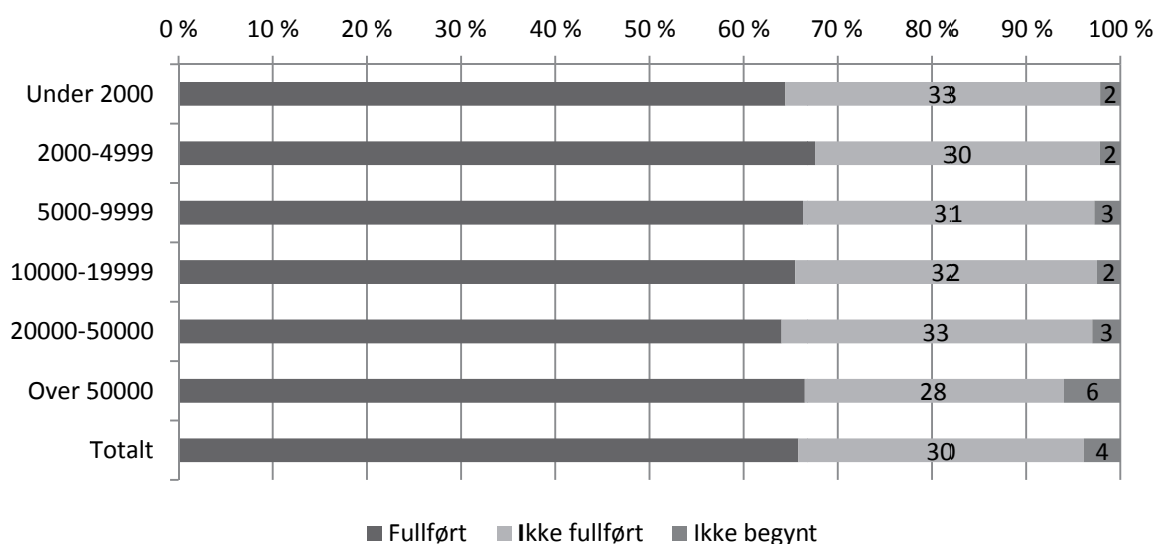
Fra de foregående figurene, ser vi for det første at det er større forskjell etter fullføringsstatus blant kvinner enn blant menn. Vi ser også at det ikke er slik at forskjellene i sykefraværet mellom

de som har fullført videregående og de som ikke har fullført videregående forsvinner om vi sammenlikner de som arbeider i samme bransje. Selv om vi har gått helt ned på 5-sifret nivå, er det selvsagt likevel mulig at de som har fullført videregående utdanning har andre typer jobber eller oppgaver innenfor for eksempel rengjøringsbransjen. For å finne ut mer om dette, er det ikke tilstrekkelig å bruke registerdata da disse ikke sier noe om de faktiske arbeidsoppgavene på en arbeidsplass eller i en bransje. Uansett er ikke forskjellene mellom de som fullfører og ikke fullfører betydelig redusert når vi går ned på 5-sifret næringskode sammenliknet med nasjonale tall og tall for hovednæringene. Vi har også undersøkt dette med å gjennomføre ulike regresjonsanalyser med sykefraværsprosent som avhengig variabel der fullført/ikke fullført/ikke påbegynt inngår som dummyvariabler i tillegg til kjønn og kvartalsdummier. Vi finner at når vi går fra ikke å ha med næringsdummier til å ha med dummier på hovednæringsnivå, 2-sifret kode, 3-sifret kode, 4-sifret kode og til slutt 5-sifret kode, skjer det svært lite med estimatene for dummiene for status på fullført videregående utdanning.

Vi konkluderer foreløpig med at forskjellene i sykefraværet mellom de som har fullført og de som ikke har fullført videregående utdanning nok delvis forklares med at de som ikke fullfører typisk arbeider i næringer der sykefraværet generelt er høyt, men vi har ikke klart å påvise at forskjellene blir mindre når vi går til mer og mer detaljert næringskodenivå. Dette må anses som en første tilnærming, men det er mulig vi kan komme et steg videre med å kombinere yrkeskoder og bransjekoder.

4.3.5 Hvor bor de som ikke fullfører videregående utdanning?

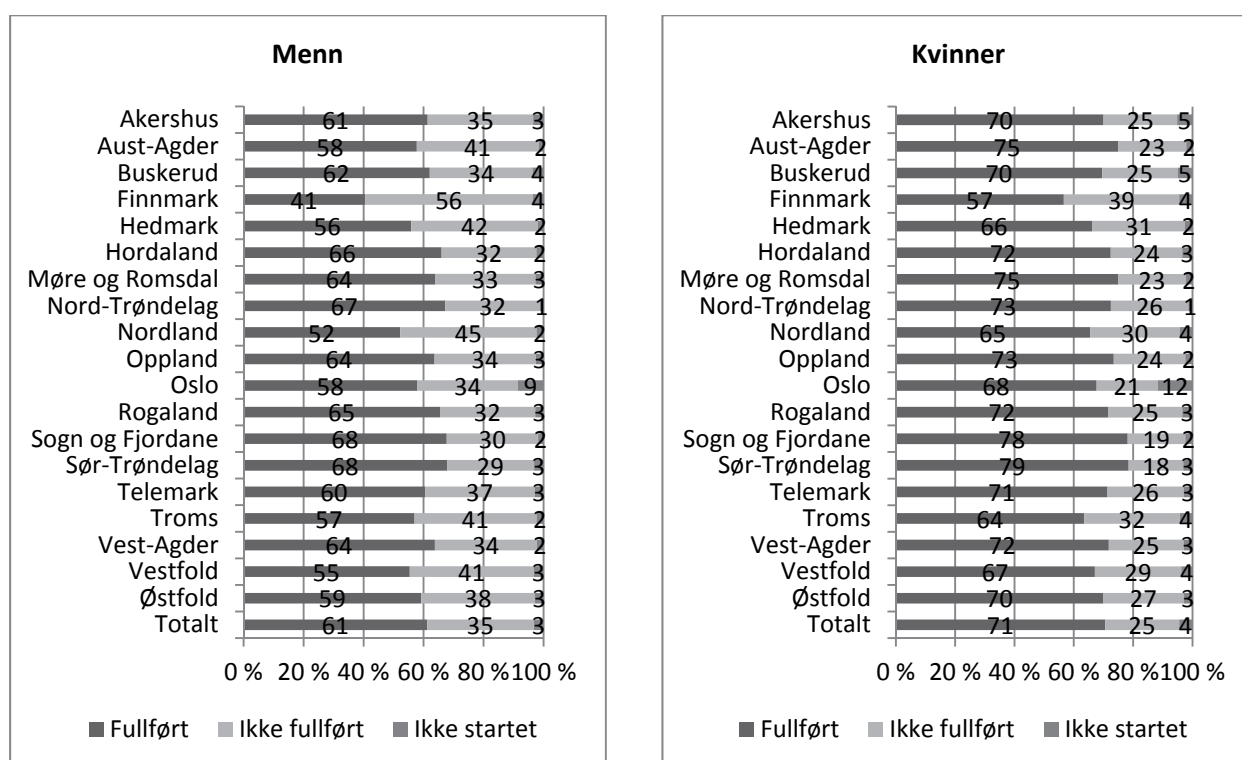
Det er også interessant å undersøke hvor de som ikke fullfører videregående utdanning bor. I figur 4.21 ser vi på kommunistørrelse og frafallsgrad (av alle i kohorten).

Figur 4.21 1986-kohorten etter bostedskommune i 2007 og størrelse på kommunen

Vi ser at det er marginale forskjeller, men med noe høyere andel frafall i småkommuner og i de nest største, men særlig lav i store kommuner (28 prosent). Samtidig ser vi at andelen som ikke har begynt videregående skole er høyere i storbyene. Dette kan ha sammenheng med innvandrerpopulasjon og vi finner støtte for dette senere i kapittelet. Når vi tar hensyn til at det er flere som ikke starter videregående utdanning i storkommunene, er det i realiteten små

forskjeller i frafallsrate mellom ulike kommunegrupper målt etter størrelse. Vi ser videre på fylkesforskjeller for frafallsrater for denne kohorten.

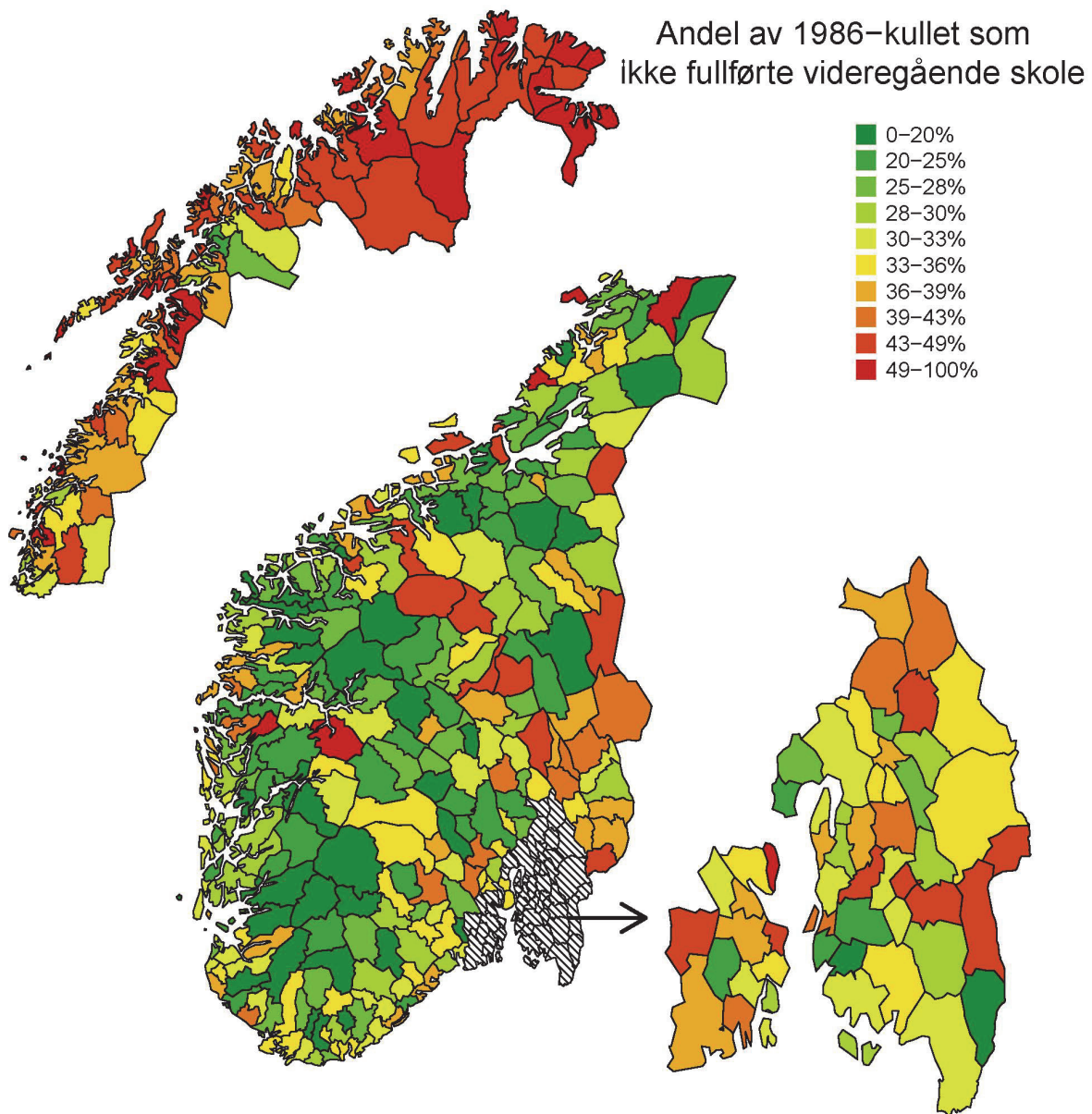
Figur 4.22 1986-kohorten etter bostedsfylke i 2007, kvinner og menn

Vi ser her betydelige geografiske forskjeller i frafallsandelene og andelen som ikke fullfører er klart høyest i Finnmark. Andelen som ikke begynner på videregående i det hele tatt er klart høyest i Oslo. Dette handler sannsynligvis særlig om innvandrerbefolkningen. Det er også en høy andel som ikke fullfører i Nordland, Hedmark og Troms.

På neste side ser vi mer detaljert på geografiske forskjeller i frafallsandelene (nå målt som frafall i andel av de som begynner), og vi ser at Finnmark klart skiller seg ut, men høyt frafall finner vi også i Nordland og Troms.

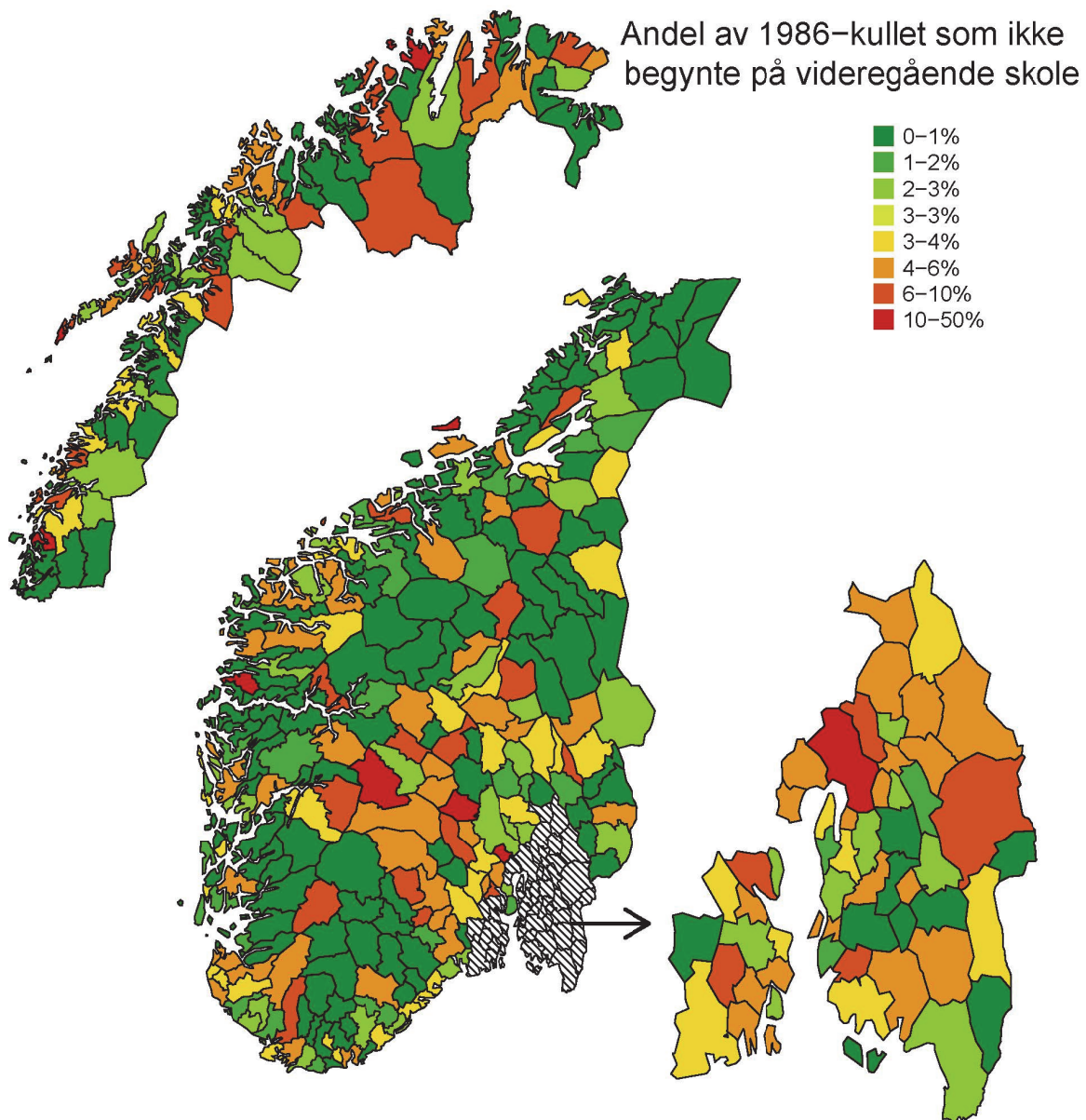
Forskjellene i andel ikke begynt er ikke det samme, se figur 4.34. Her er det mer det sentrale østlandsområdet som skiller seg ut med høye andeler.

Vi kan derfor forsiktig konkludere med at i nordfylkene starter mange på videregående, men har høyt frafall, mens i østlandsområdet er det lavere frafall men færre som starter i utgangspunktet.

Figur 4.23 Andel som ikke har fullført videregående utdanning av alle som startet videregående utdanning i 1986-kohorten etter bostedskommune, 2007³⁶

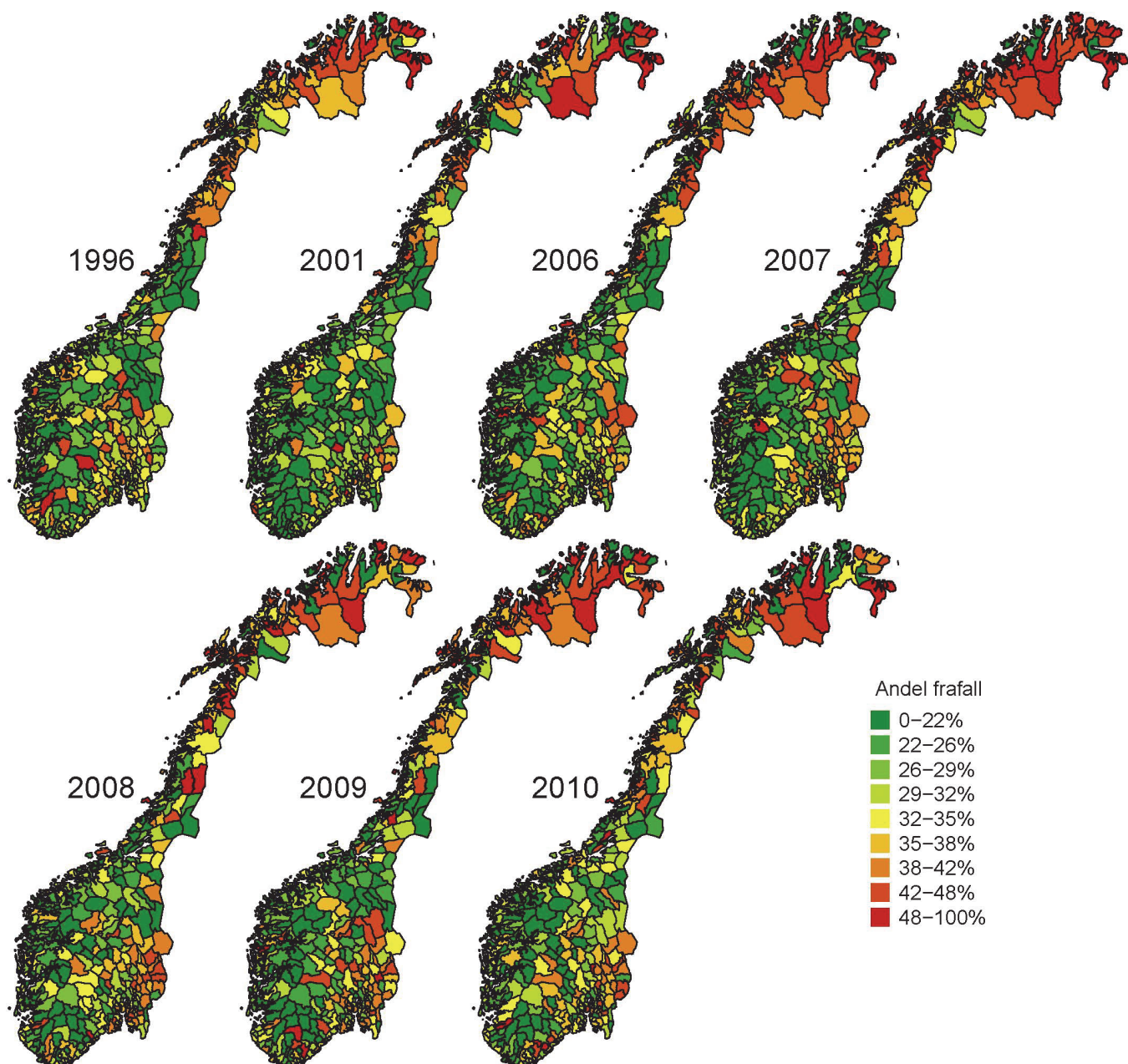
³⁶ Alt kartgrunnlag: Kartverket

Figur 4.24 Andel som ikke har startet videregående utdanning i 1986-kohorten etter bostedskommune, 2007

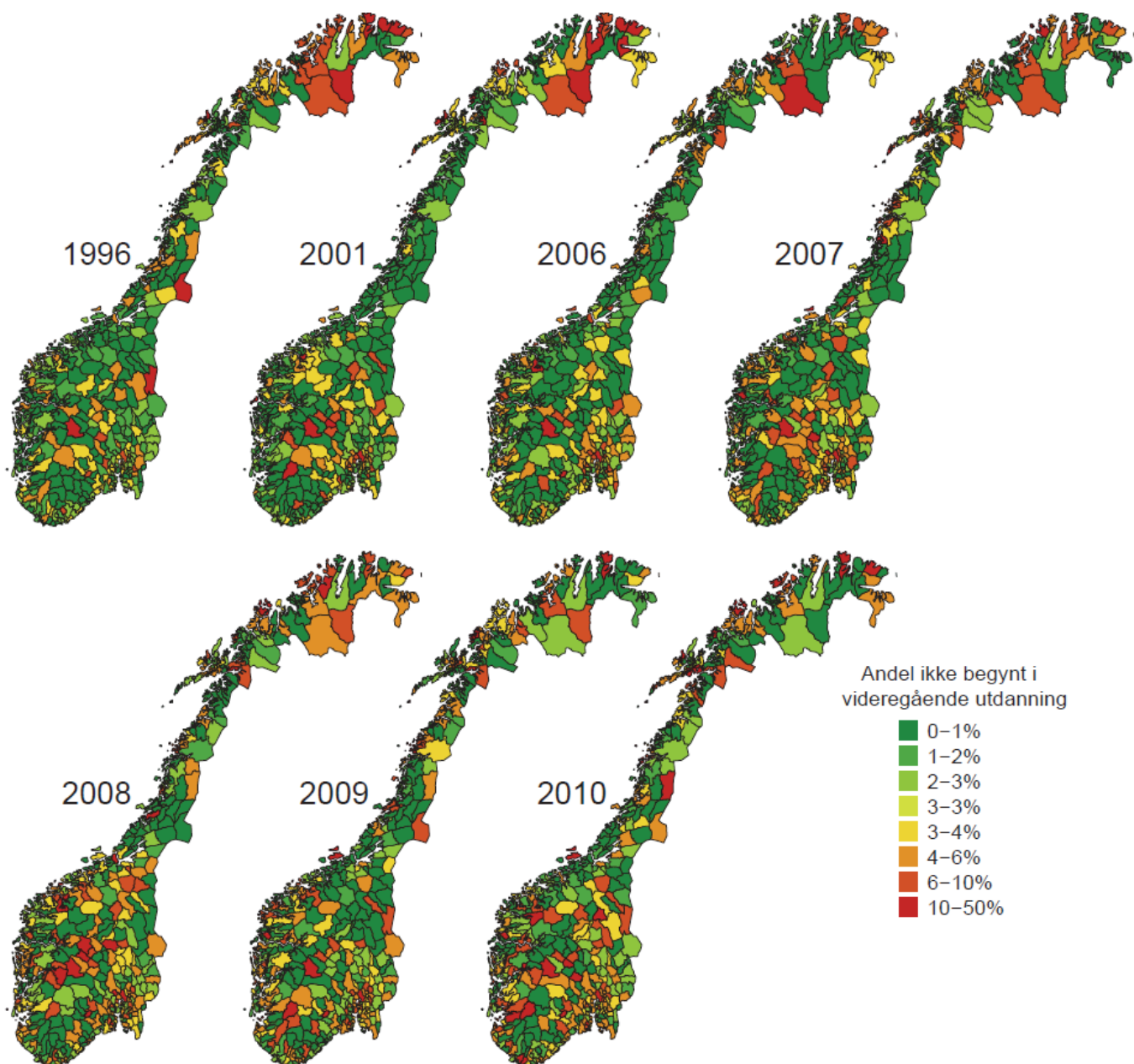
4.3.6 Er det stabilt høyt frafall i disse kommunene?

Vi finner stor grad av stabilitet når vi undersøker om det er de samme kommunene som går igjen i alle kohorter eller om det er mer spredt hvilke kommuner frafallselevene kommer fra. Det er klart i nordfylkene frafallet er høyest, og dette gjelder for alle de valgte kohortene fra 1975 til 1989. Det er derfor interessant å undersøke om det er noen kjennetegn ved arbeidsmarkedet i disse kommunene som gjør at flere avslutter videregående utdanning før de har fullført her enn andre steder.

Figur 4.25 Andel som ikke har fullført videregående utdanning av alle som startet videregående utdanning blant de som er født i 1975, 1980, 1985, 1986, 1987, 1988 og 1989 og bosatt i Norge året de fyller 21 år

For de som ikke starter på videregående utdanning, ser vi fra kartene i figur 4.26 at her har det vært en endring. Særlig ser vi at det er mindre rødfarge i Finnmark og kanskje en større spredning mellom landsdelene.

Figur 4.26 Andel som ikke har startet videregående utdanning blant de som er født i 1975, 1980, 1985, 1986, 1987, 1988 og 1989 og bosatt i Norge året de fyller 21 år

4.3.7 Hvor viktig er det lokale arbeidsmarkedet for frafallsratene i kommunene?

Det lokale arbeidsmarkedet er funnet å ha betydning for frafallsratene (se bl.a. Falch og Strøm 2011). Vi undersøker her om det også er slik på kommunenivå.

Vi kan sette opp ulike hypoteser ut i fra hvordan man forventer at lokale arbeidsmarkedsforhold vil påvirke frafallsratene. En kan tenke flere muligheter:

- Et stramt arbeidsmarked (lav ledighet) vil føre til at færre fullfører videregående utdanning fordi det er lett å få jobb,
- Et slakt arbeidsmarked (høy ledighet) vil føre til at flere fullfører videregående utdanning fordi det er få andre alternativ
- Alternativt kan en tenke elendighetshypoteser – der det er høy ledighet, mange uføre, mange sosialhjelpsmottakere etc. kan bety at det er generelt lav optimisme og færre som er motivert for å fullføre videregående utdanning,

Basert på sammenstillingene og analysene gjort tidligere i kapittelet har vi undersøkt om det systematisk er slik at kommuner med mange sysselsatte innen typiske frafallsnæringer har høyere frafall fra videregående utdanning. De såkalte "fracfallsnæringerne" er næringer hvor elever som ikke har fullført videregående skole er overrepresentert. Disse er definert som næringer som utgjør minst 5 % av den totale sysselsettingen blant 21-åringer, og hvor minst 20 % av de sysselsatte fra 1986-kohorten ikke har fullført videregående skole.

En ny standard for næringskoder ble innført fra 2008. Dette gjør at næringene i første og siste del av analysen ikke er direkte sammenlignbare. Analysene deles derfor som følge av dette, slik at perioden til og med 2008 er basert på den eldre standarden (SN2002) mens de senere årene følger den nyere standarden (SN2007).

I tabell 4.4 har vi delt inn kommunene etter om de har høyt eller lavt frafall. Det er her definert som hhv. øvre og nedre kvartil for hver gruppe. Frafall er i dette delkapittelet definert som andel av dem som faktisk begynner i videregående opplæring som ikke fullfører.

Deskriptiv statistikk er vist i tabell 4.4 og 4.5.

Tabell 4.4 Status videregående utdanning for de som er sysselsatt av 1986-kohorten, andel som har startet men ikke fullført (frafall)

	Begge kjønn		Menn		Kvinner	
	Høyt frafall (>37%)	Lavt frafall (<24%)	Høyt frafall (>44%)	Lavt frafall (<28%)	Høyt frafall (>33%)	Lavt frafall (<19%)
Andel ikke fullført	45.1 %	17.6 %	54.8 %	18.4 %	42.6 %	10.7 %
Befolkningsstørrelse	7235	6633	6284	5327	7507	5058
And. i tettbygd strøk	50.4 %	38.7 %	49.0 %	38.6 %	49.7 %	39.6 %
And. 16-25/ and. 80+	241.5 %	214.6 %	239.6 %	221.4 %	241.5 %	212.8 %
And. uføre	13.1 %	10.3 %	12.8 %	10.5 %	12.6 %	10.8 %
And. arbeidsledige	2.3 %	1.5 %	2.2 %	1.5 %	2.1 %	1.6 %
And. ikkevestlige innv.*	1.9 %	1.6 %	1.9 %	1.6 %	2.0 %	1.6 %
And. m. inntekt >400.000	33.7 %	34.4 %	33.4 %	34.8 %	34.9 %	34.0 %
Syssettingsvekst	1.0 %	1.0 %	1.0 %	1.0 %	1.0 %	1.0 %
And. m. univ./høyskolesutd.	16.6 %	18.0 %	16.6 %	18.0 %	16.9 %	17.7 %
And. i frafallsnæring, SN2002	26.1 %	25.4 %	25.8 %	25.4 %	26.7 %	25.4 %
And. i frafallsnæring, SN2007	9.7 %	9.4 %	9.6 %	9.4 %	9.9 %	9.4 %

*Andel av befolkningen som er første- eller andregenerasjons innvandrere fra ikke-vestlig land.

Tabell 4.5 Status videregående utdanning for de som er sysselsatt av 1986-kohorten, andel ikke startet videregående utdanning (ikke begynt)

	Begge kjønn		Menn		Kvinner	
	Høy and. ikke begynt (>6%)	Lav and. ikke begynt (<3%)	Høy and. ikke begynt (>6%)	Lav and. ikke begynt (<2%)	Høy and. ikke begynt (>8%)	Lav and. ikke begynt (<2%)
Andel ikke begynt	10,0 %	0,8 %	11,1 %	0,2 %	13,9 %	0,2 %
Befolkningsstørrelse	19714	6834	17147	5682	19232	4888
And. i tettbygd strøk	50,1 %	46,2 %	49,2 %	43,6 %	48,4 %	41,7 %
And. 16-25/ and 80+	245,7 %	233,4 %	245,0 %	228,7 %	243,9 %	221,9 %
And. 16-25/ and 67+	85,0 %	82,4 %	84,8 %	81,1 %	85,1 %	78,9 %
And. uføre	10,8 %	11,6 %	10,9 %	11,7 %	11,1 %	11,8 %
And. arbeidsledige	2,0 %	1,8 %	2,0 %	1,8 %	1,9 %	1,8 %
And. ikkevestlige innv.	2,7 %	1,8 %	2,4 %	1,7 %	2,6 %	1,6 %
And. m. inntekt >400.000	37,5 %	34,4 %	36,5 %	34,0 %	36,5 %	33,4 %
Syssettingsvekst	0,8 %	0,9 %	0,9 %	0,9 %	1,0 %	0,8 %
And. m. univ./høyskolesutd.	18,2 %	17,7 %	17,8 %	17,5 %	17,7 %	17,0 %
And. i frafallsnæring, SN2002	26,5 %	26,4 %	26,6 %	26,0 %	26,8 %	25,9 %
And. i frafallsnæring, SN2007	10,2 %	9,7 %	10,1 %	9,5 %	9,9 %	9,4 %

Tabell 4.6 Korrelasjonsmatrise mellom andel som ikke har fullført vgs., kommunegrupper (antall innbyggere), andel innb. i tettbygd strøk, andel 15-25-åringer og 80+, andel uførepensjonister, arbeidsledige, ikke-vestlige innvandrere, andel med inntekt > 400', sysselsettingsvekst, univ.utd., sysselsatte i frafallsutsatte næringer (2002 og 2007)

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	
Andel ikke fullført videregående skole	1																	
0-1999 Innb.	2	0.01																
2000-4999 Innb.	3	-0.06*	-0.37*	1														
5000-9999 Innb.	4	0.01	-0.27*	-0.36*	1													
10.000-19.999 Innb.	5	0.04	-0.21*	-0.27*	-0.20*	1												
20.000-50.000 Innb.	6	0.03	-0.16*	-0.21*	-0.16*	-0.12*	1											
Over 50.000 Innb.	7	-0.01	-0.09*	-0.12*	-0.09*	-0.07*	-0.05*	1										
Andel i tettbygd strøk	8	0.16*	-0.45*	-0.25*	0.14*	0.31*	0.38*	0.27*	1									
Andel 15-25 / andel 80+	9	0.11*	-0.31*	-0.18*	0.09*	0.32*	0.17*	0.11*	0.47*	1								
Andel uførepensjonister	10	0.29*	0.21*	0.04*	-0.04*	-0.10*	-0.12*	-0.13*	-0.23*	-0.36*	1							
Andel arbeidsledige	11	0.32*	0.07*	-0.01	-0.05*	-0.03	0.02	0.02	0.11*	0.14*	0.22*	1						
Andel ikke-vestlige innvandrere	12	0.05*	-0.23*	-0.23*	-0.03	0.15*	0.32*	0.45*	0.52*	0.24*	-0.16*	-0.10*	1					
Andel med inntekt over 400.000	13	0.02	-0.13*	-0.13*	0.01	0.12*	0.16*	0.15*	0.28*	0.25*	-0.23*	-0.12*	0.43*	1				
Sysselsettingsvekst	14	-0.04*	-0.15*	-0.03	0.04	0.09*	0.07*	0.07*	0.13*	0.20*	-0.16*	-0.24*	0.09*	-0.07*	1			
And. m universitets-utdannelse	15	-0.11*	-0.28*	-0.22*	0.01	0.18*	0.34*	0.38*	0.53*	0.33*	-0.32*	-0.28*	0.56*	0.47*	0.13*	1		
And. sysselsatte i frafallsutsatt næring, SN2002	16	0.01	-0.43*	-0.10*	0.14*	0.23*	0.25*	0.16*	0.39*	0.35*	-0.13*	-0.24*	0.39*	0.31*	0.27*	0.44*	1	
And. sysselsatte i frafallsutsatt næring, SN2007	17	0.01	-0.31*	-0.13*	0.06*	0.17*	0.25*	0.22*	0.30*	0.36*	-0.28*	-0.07*	0.37*	0.25*	0.15*	0.33*	0.75*	1

* p<0.05

Resultatene fra regresjonsanalysene er vist i tabell 4.7-4.9. Med unntak av en svak tendens til at kommuner med 2000-4999 innbyggere har lavere frafallsrater enn referansekategorien (kommuner med under 2000 innbyggere), er det ikke statistisk signifikante forskjeller mellom de ulike kommunene gruppert etter kommunestørrelse, se tabell 4.7. Om analysen brytes ned på kjønn (tabell 4.8 og 4.9), så forandres bildet noe. For perioden 2001-2008 hadde menn i kommuner med færre enn 2000 innbyggere en større tendens til å ikke fullføre videregående skole enn menn i større kommuner. Resultatene viser ingen slike forskjeller for kvinner.

Til tross for den manglende betydningen av kommunestørrelse, viser resultatene en tydelig tendens til at kommuner hvor en større andel av befolkningen bor i tettbygde strøk har mer frafall fra videregående skole enn kommuner hvor befolkningen er mer spredt. For denne variabelen er sammenhengen omtrent den samme for begge kjønn.

Alderssammensetning har også betydning: kommuner hvor det er en stor andel unge i alderen 16-25 år i forhold til andelen som er 80 år eller eldre, har høyere frafallsrater. Sammenhengen er tilsvarende for begge kjønn. Dette resultatet kan sees som at høy konkurranse om arbeidsplassene kan bidra til en polarisering blant elevene, hvor de mindre skoleflinke elevene opplever at de stiller så langt bak i køen at motivasjonen til å fullføre skolegangen dempes.

En høy andel uførepensjonister i kommunen bidrar også til å øke sannsynligheten for frafall, både totalt og for menn og kvinner separat. En måte å tolke dette på er å se uføregrad som en miljøfaktor – at uførhet har en tendens til å "smitte", både mellom generasjoner og innad i aldersgrupper via sosiale normer. I et miljø med mange uføre kan terskelen for å droppe ut bli lavere enn i miljøer med færre uføre. En annen, komplementær fortolkning er at uføregraden fanger opp arbeidsmarkedsfaktorer som ikke er eksplisitt inkludert i regresjonsmodellen. Dette kan for eksempel være at kommunen har et snevert utvalg av potensielle arbeidsplasser, noe som kan redusere motivasjonen for å fullføre videregående skole.

Andel arbeidsledige er den sterkeste uavhengige variabelen i regresjonsmodellen. Om alle andre variabler holdes på sine gjennomsnitt og arbeidsledigheten flyttes fra sin tiende til nittiende prosentil (fra 1,0 % til 3,3 %), så øker den forventede frafallsandelen fra 27,1 % til 34,3 % i analysen for 2001-2008. Dette peker i retning av at mangel på arbeidsplasser ikke virker disiplinerende på elevene (eller i alle fall grupper av elever), men at det heller kan gå ut over motivasjon for videre skolegang. Effekten er lik for begge kjønn, om enn noe sterkere for menn. Det er imidlertid verdt å ha i bakhodet at denne effekten ikke nødvendigvis holder seg ved høyere arbeidsledighet enn det som har vært i denne perioden.

Til tross for de ekstra utfordringene ikke-vestlige innvandrere møter i utdanningssystemet er det bare en svak tendens til høyere frafallsrater i kommuner med større andeler av befolkningen i denne gruppen, når en ser på kvinner og menn samlet. Å splitte analysen på kjønn viser en statistisk signifikant tendens til mer frafall for menn for perioden 2001-2008, men ikke 2008-2010. Analysene av enkeltår viser også en tendens til at denne effekten har blitt svakere over tid. For kvinner ser ikke andelen ikke-vestlige innvandrere ut til å ha noen sammenheng med frafallsraten.

Lønnsnivået blant innbyggerne en kommune kan tenkes å påvirke elevenes motivasjon til å fullføre videregående skole. Resultatene fra regresjonsanalysen gir imidlertid bare begrenset støtte for en slik hypotese: for perioden 2008-2010 har kommuner med høyere andeler som tjener 400 000 kroner eller mer høyere frafallsrater blant menn, mens det ikke er noen forskjell for kvinner. I den grad et høyere lønnsnivå har noen effekt på frafallet, peker dermed bevisene i motsatt retning av forventningen om høyere gjennomføringsgrad. Et høyt lønnsnivå kan også bety at kommunen har mange arbeidsplasser med høye kompetansekrav. Dette kan være demotiverende for de som ikke har forventninger om å oppnå høyere utdanning.

En økning i andelen sysselsatte kan sees som et arbeidsmarked i vekst. Dette kan både gi incentiver til å avbryte videregående utdanning om andre alternativer byr seg, og det kan gi økt motivasjon til å gjennomføre utdanningen for å skaffe den nødvendige kompetanse for å få jobb. Resultatene antyder at begge disse mekanismene kan være til stede: totalt sett er sysselsettingsvekst statistisk signifikant med et negativt fortegn for perioden 2001-2008. For 2008-2010 er fortegnet positivt, men resultatet er bare statistisk signifikant på 10 %-nivå. Denne effekten henger delvis sammen med utviklingen i sysselsetting over tid, men resultatene viser også en kjønnsforskjell. For menn har ikke sysselsettingsvekst i perioden 2001-2008 noen signifikant effekt, mens sysselsettingsvekst i perioden 2008-2010 er signifikant assosiert med økt frafall. For kvinner ser vi en motsatt effekt: sysselsettingsvekst i perioden 2001-2008 gir lavere frafall, mens det har ingen tydelig effekt i perioden 2008-2010.

Hvis en stor andel av befolkningen i en kommune har høyskole- eller universitetsutdanning gir dette grunn til å forvente at en større del av jobbene i kommunen krever høyere utdanning, samt at flere av elevene kommer fra familier hvor foreldrene har høyere utdanning. Begge disse faktorene kan ventes å øke sannsynligheten for at ungdommer fullfører videregående utdanning. Resultatene støtter en slik forventning: en høyere andel personer med høyskole- eller universitetsutdanning gir signifikant lavere frafallsgrad. Effekten er omtrent den samme for begge kjønn.

En del næringer har særlig høye andeler av elever som ikke har fullført videregående skole. Dette gjelder for eksempel bygg og anlegg, renhold, vaktjenester, overnatting- og serveringsbransjen samt detaljhandel. I kommuner hvor slike næringer utgjør en relativt stor andel av arbeidsplassene kan det være grunn til å forvente at denne tilgangen til arbeidsplasser som ikke krever fullført videregående skole gir økt motivasjon til å "hoppe av" og begynne i jobb. Resultatene gir imidlertid lite støtte til denne hypotesen. For begge kjønn og menn er resultatene langt fra statistisk signifikant, men for kvinner er sammenhengen positiv og signifikant for perioden 2001-2008.

I en videreutvikling av disse analysene, vil vi se nærmere på "fracfallsnæringene" og differensiere nærmere på kjønnsforskjeller når vi definerer hvilke næringer dette er.

Tabell 4.7 Regresjonsresultater, OLS, begge kjønn. Avhengig variabel: Andel frafall av påbegynt

Begge kjønn	2001-2008	2008-2010	2001	2006	2007	2008, SN02	2008, SN07	2009	2010
2000-4999 innb.	-0.013* (-1.94)	0.005 (0.68)	-0.012 (-0.94)	-0.018 (-1.25)	-0.029** (-2.22)	0.009 (0.65)	0.010 (0.78)	-0.015 (-1.08)	0.018 (1.29)
5000-9999 innb.	-0.010 (-1.17)	0.001 (0.05)	0.001 (0.06)	-0.016 (-0.90)	-0.030* (-1.83)	0.007 (0.38)	0.007 (0.43)	-0.023 (-1.35)	0.015 (0.90)
10.000-19.999 innb.	-0.016 (-1.52)	0.003 (0.27)	-0.007 (-0.34)	-0.029 (-1.30)	-0.025 (-1.20)	-0.003 (-0.15)	-0.003 (-0.15)	-0.019 (-0.89)	0.033 (1.50)
20.000-50.000 innb.	-0.015 (-1.18)	0.009 (0.57)	-0.017 (-0.67)	-0.037 (-1.34)	-0.013 (-0.51)	0.007 (0.27)	0.004 (0.17)	-0.011 (-0.42)	0.029 (1.09)
>50.000 innb.	-0.025 (-1.27)	0.003 (0.11)	-0.006 (-0.16)	-0.054 (-1.32)	-0.026 (-0.71)	-0.009 (-0.24)	-0.015 (-0.39)	-0.021 (-0.52)	0.037 (0.91)
Andel i tettbygd strøk	0.083*** (6.18)	0.075*** (4.59)	0.093*** (3.66)	0.054* (1.87)	0.088*** (3.35)	0.086*** (3.12)	0.090*** (3.29)	0.128*** (4.55)	0.010 (0.34)
Andel 15-25 / andel 80+	0.019*** (5.95)	0.021*** (5.24)	0.019*** (3.24)	0.016** (2.27)	0.016** (2.49)	0.027*** (4.03)	0.026*** (3.94)	0.017** (2.53)	0.019*** (2.69)
Andel uførepensjonister	0.775*** (8.36)	1.151*** (11.12)	0.473*** (2.61)	0.640*** (3.19)	0.493*** (2.79)	1.425*** (7.81)	1.453*** (8.00)	0.760*** (4.21)	1.240*** (6.97)
Andel arbeidsledige	3.596*** (11.31)	2.508*** (5.70)	2.681*** (4.83)	4.276*** (7.05)	5.245*** (7.67)	2.343*** (3.07)	2.296*** (3.07)	3.175*** (4.23)	2.211*** (2.73)
Andel ikkevestlige innvandrere	0.355* (1.86)	0.151 (0.75)	0.875* (1.94)	0.461 (1.14)	-0.160 (-0.46)	0.462 (1.29)	0.438 (1.23)	0.332 (0.96)	-0.177 (-0.52)
Andel med inntekt over 400.000	0.045 (0.82)	-0.009 (-0.15)	-0.165 (-1.31)	0.158 (1.37)	0.066 (0.65)	0.079 (0.75)	0.078 (0.74)	-0.048 (-0.45)	-0.049 (-0.44)
Sysselsettingsvekst	-0.385*** (-3.32)	0.266* (1.90)	-0.353 (-1.35)	-0.822*** (-2.78)	-0.232 (-1.25)	-0.177 (-0.74)	-0.198 (-0.83)	0.638*** (2.67)	0.227 (0.85)
Andel med høyere utdanning	-0.401*** (-5.97)	-0.348*** (-4.47)	-0.440*** (-3.20)	-0.184 (-1.28)	-0.503*** (-4.04)	-0.444*** (-3.40)	-0.436*** (-3.35)	-0.536*** (-3.99)	-0.080 (-0.57)
And. sysselsatte i frafallsutsatt næring, SN2002	0.043 (0.76)		-0.008 (-0.07)	0.102 (0.86)	-0.022 (-0.21)	0.128 (1.16)			
And. sysselsatte i frafallsutsatt næring, SN2007		0.099 (0.81)					0.362* (1.73)	-0.253 (-1.20)	0.237 (1.09)
Årsdummyer	Ja	Ja							
Konstantledd	0.085*** (4.12)	0.107*** (3.31)	0.168*** (4.31)	0.073 (1.41)	0.209*** (4.12)	0.013 (0.23)	0.008 (0.14)	0.208*** (3.60)	0.065 (1.02)
R-sqr	0.295	0.238	0.273	0.296	0.362	0.316	0.318	0.280	0.191
N	1704	1289	417	429	429	429	429	430	430

* p<0.1, ** p<0.05, *** p<0.01. T-verdier i parentes.

Tabell 4.8 Regresjonsresultater, OLS, menn

Begge kjønn	2001- 2008	2008- 2010	2001	2006	2007	2008, SN02	2008, SN07	2009	2010
2000-4999 innb.	-0.013* (-1.94)	0.005 (0.68)	-0.012 (-0.94)	-0.018 (-1.25)	-0.029** (-2.22)	0.009 (0.65)	0.010 (0.78)	-0.015 (-1.08)	0.018 (1.29)
5000-9999 innb.	-0.010 (-1.17)	0.001 (0.05)	0.001 (0.06)	-0.016 (-0.90)	-0.030* (-1.83)	0.007 (0.38)	0.007 (0.43)	-0.023 (-1.35)	0.015 (0.90)
10.000-19.999 innb.	-0.016 (-1.52)	0.003 (0.27)	-0.007 (-0.34)	-0.029 (-1.30)	-0.025 (-1.20)	-0.003 (-0.15)	-0.003 (-0.15)	-0.019 (-0.89)	0.033 (1.50)
20.000-50.000 innb.	-0.015 (-1.18)	0.009 (0.57)	-0.017 (-0.67)	-0.037 (-1.34)	-0.013 (-0.51)	0.007 (0.27)	0.004 (0.17)	-0.011 (-0.42)	0.029 (1.09)
>50.000 innb.	-0.025 (-1.27)	0.003 (0.11)	-0.006 (-0.16)	-0.054 (-1.32)	-0.026 (-0.71)	-0.009 (-0.24)	-0.015 (-0.39)	-0.021 (-0.52)	0.037 (0.91)
Andel i tettbygd strøk	0.083*** (6.18)	0.075*** (4.59)	0.093*** (3.66)	0.054* (1.87)	0.088*** (3.35)	0.086*** (3.12)	0.090*** (3.29)	0.128*** (4.55)	0.010 (0.34)
Andel 15-25 / andel 80+	0.019*** (5.95)	0.021*** (5.24)	0.019*** (3.24)	0.016** (2.27)	0.016** (2.49)	0.027*** (4.03)	0.026*** (3.94)	0.017** (2.53)	0.019*** (2.69)
Andel uførepensjonister	0.775*** (8.36)	1.151*** (11.12)	0.473*** (2.61)	0.640*** (3.19)	0.493*** (2.79)	1.425*** (7.81)	1.453*** (8.00)	0.760*** (4.21)	1.240*** (6.97)
Andel arbeidsledige	3.596*** (11.31)	2.508*** (5.70)	2.681*** (4.83)	4.276*** (7.05)	5.245*** (7.67)	2.343*** (3.07)	2.296*** (3.07)	3.175*** (4.23)	2.211*** (2.73)
Andel ikke-vestlige innvandrere	0.355* (1.86)	0.151 (0.75)	0.875* (1.94)	0.461 (1.14)	-0.160 (-0.46)	0.462 (1.29)	0.438 (1.23)	0.332 (0.96)	-0.177 (-0.52)
Andel med inntekt over 400.000	0.045 (0.82)	-0.009 (-0.15)	-0.165 (-1.31)	0.158 (1.37)	0.066 (0.65)	0.079 (0.75)	0.078 (0.74)	-0.048 (-0.45)	-0.049 (-0.44)
Sysselsettingsvekst	-0.385*** (-3.32)	0.266* (1.90)	-0.353 (-1.35)	-0.822*** (-2.78)	-0.232 (-1.25)	-0.177 (-0.74)	-0.198 (-0.83)	0.638*** (2.67)	0.227 (0.85)
Andel med høyere utdannelse	-0.401*** (-5.97)	-0.348*** (-4.47)	-0.440*** (-3.20)	-0.184 (-1.28)	-0.503*** (-4.04)	-0.444*** (-3.40)	-0.436*** (-3.35)	-0.536*** (-3.99)	-0.080 (-0.57)
And. sysselsatte i frafallsutsatt næring, SN2002	0.043 (0.76)		-0.008 (-0.07)	0.102 (0.86)	-0.022 (-0.21)	0.128 (1.16)			
And. sysselsatte i frafallsutsatt næring, SN2007		0.099 (0.81)					0.362* (1.73)	-0.253 (-1.20)	0.237 (1.09)
Årsdummyer	Ja	Ja							
Konstantledd	0.085*** (4.12)	0.107*** (3.31)	0.168*** (4.31)	0.073 (1.41)	0.209*** (4.12)	0.013 (0.23)	0.008 (0.14)	0.208*** (3.60)	0.065 (1.02)
R-sqr	0.295	0.238	0.273	0.296	0.362	0.316	0.318	0.280	0.191
N	1704	1289	417	429	429	429	429	430	430

* p<0.1, ** p<0.05, *** p<0.01. T-verdier i parentes.

Tabell 4.9 Regresjonsresultater, OLS, kvinner

Menn	2001- 2008	2008- 2010	2001	2006	2007	2008, SN02	2008, SN07	2009	2010
2000-4999 innb.	-0.020**	0.010	-0.044**	-0.001	-0.045**	0.007	0.006	-0.009	0.031
	(-2.07)	(0.89)	(-2.38)	(-0.05)	(-2.28)	(0.36)	(0.29)	(-0.51)	(1.63)
5000-9999 innb.	-0.016	-0.000	-0.041*	0.006	-0.049*	0.015	0.011	-0.011	-0.002
	(-1.34)	(-0.03)	(-1.81)	(0.25)	(-1.96)	(0.62)	(0.46)	(-0.48)	(-0.09)
10.000-19.999 innb.	-0.030**	0.002	-0.062**	-0.006	-0.057*	0.000	-0.006	-0.010	0.027
	(-2.00)	(0.13)	(-2.21)	(-0.20)	(-1.82)	(0.01)	(-0.19)	(-0.34)	(0.90)
20.000-50.000 innb.	-0.039**	0.003	-0.091***	-0.025	-0.051	0.007	-0.004	-0.012	0.022
	(-2.12)	(0.13)	(-2.65)	(-0.66)	(-1.35)	(0.19)	(-0.10)	(-0.35)	(0.59)
>50.000 innb.	-0.056**	-0.006	-0.098*	-0.041	-0.076	-0.009	-0.023	-0.029	0.030
	(-2.01)	(-0.18)	(-1.79)	(-0.74)	(-1.36)	(-0.16)	(-0.40)	(-0.54)	(0.53)
Andel i tettbygd strøk	0.111***	0.106***	0.144***	0.074*	0.109***	0.103**	0.108***	0.152***	0.054
	(5.79)	(4.70)	(4.05)	(1.85)	(2.71)	(2.58)	(2.70)	(4.03)	(1.37)
Andel 15-25 / andel 80+	0.022***	0.015***	0.021**	0.023**	0.015	0.029***	0.027***	0.006	0.010
	(4.75)	(2.68)	(2.56)	(2.31)	(1.59)	(3.05)	(2.86)	(0.63)	(1.06)
Andel uførepensjonister	0.778***	1.101***	0.496*	0.784***	0.373	1.346***	1.366***	0.879***	1.071***
	(5.87)	(7.71)	(1.96)	(2.85)	(1.38)	(5.08)	(5.18)	(3.64)	(4.37)
Andel arbeidsledige	4.564***	4.009***	3.604***	5.102***	6.955***	3.076***	3.172***	4.749***	4.646***
	(10.04)	(6.60)	(4.66)	(6.13)	(6.64)	(2.78)	(2.91)	(4.73)	(4.16)
Andel ikke-vestlige innvandrere	0.778***	0.349	1.385**	0.697	0.527	0.716	0.632	0.624	-0.081
	(2.84)	(1.26)	(2.20)	(1.25)	(0.99)	(1.37)	(1.22)	(1.34)	(-0.17)
Andel med inntekt over 400.000	-0.059	-0.172**	-0.244	0.065	0.009	-0.102	-0.086	-0.185	-0.229
	(-0.75)	(-2.02)	(-1.39)	(0.41)	(0.06)	(-0.67)	(-0.57)	(-1.29)	(-1.50)
Sysselsettingsvekst	-0.077	0.655***	-0.148	-0.538	0.263	0.043	-0.006	1.039***	0.845**
	(-0.46)	(3.39)	(-0.41)	(-1.32)	(0.93)	(0.12)	(-0.02)	(3.25)	(2.31)
Andel med høyere utdannelse	-0.406***	-0.288***	-0.492**	-0.152	-0.562***	-0.418**	-0.420**	-0.348*	-0.094
	(-4.23)	(-2.68)	(-2.57)	(-0.77)	(-2.95)	(-2.20)	(-2.22)	(-1.94)	(-0.49)
And. sysselsatte i frafallsutsatt næring, SN2002	-0.055		0.139	-0.163	-0.149	0.049			
	(-0.70)		(0.88)	(-1.00)	(-0.93)	(0.30)			
And. sysselsatte i frafallsutsatt næring, SN2007		-0.003					0.459	-0.380	-0.062
		(-0.02)					(1.51)	(-1.35)	(-0.21)
Årsdummyer	Ja	Ja							
Konstantledd	0.137***	0.198***	0.179***	0.131*	0.301***	0.127	0.092	0.252***	0.198**
	(4.62)	(4.44)	(3.30)	(1.84)	(3.89)	(1.52)	(1.15)	(3.27)	(2.26)
R-sqr	0.226	0.191	0.242	0.242	0.264	0.209	0.213	0.245	0.165
N	1704	1289	417	429	429	429	429	430	430

* p<0.1, ** p<0.05, *** p<0.01. T-verdier i parentes.

Vi har også undersøkt om det er noen kjennetegn ved kommuner som har mange som ikke starter videregående skole i det hele tatt. Vi har ikke tatt med resultatene i tabeller, men beskriver her noen av funnene. Det er ikke helt de samme faktorene som forklarer variasjonen i hvem som ikke begynner i videregående utdanning og hvem som begynner, men ikke fullfører. I motsetning til analysene av frafallsrater finner vi nå at større kommuner har lavere andeler som ikke begynner. Fra tidligere i kapitlet så vi at unntaket er Oslo, som har den aller største andelen elever som ikke begynner på videregående.

Til tross for at det er i små kommuner vi finner den største "ikke begynt"-andelen, så er høye andeler av befolkningen i tettbygde strøk tydelig assosiert med høyere andeler som ikke begynner på videregående skole. I motsetning til frafall fra videregående så gir verken andel unge i forhold til eldre eller andel sosialhjelpsmottakere utslag. Forskjellen mellom "ikke begynt" og "ikke fullført" er enda tydeligere for andel uføre, som er signifikant assosiert med en lavere andel som ikke begynner på videregående skole – men en høyere andel som ikke fullfører.

En høy andel arbeidsledige korrelerer med høyere andeler som ikke begynner på videregående skole, men effekten er svakere enn i analysen av andelen som ikke fullfører. Effektene av andel uførepensjonister og arbeidsledighet ser imidlertid bare ut til å gjelde for menn: når analysen brytes ned på kjønn er ikke disse to variablene statistisk signifikante for kvinner.

Andel innvandrere med ikke-vestlig opphav er, sammen med arbeidsledighet, den variabelen som viser den tydeligste korrelasjonen med andel som ikke begynner på videregående skole. Om denne variabelen økes fra sin tiende til nittiende prosentil (hhv. 0,34 % og 3,7 %) øker den forventede "ikke begynt"-andelen fra 1,9% til 2,9%. For andel som ikke fullfører videregående skole gir ikke denne variabelen et statistisk signifikant utslag.

Kommuner hvor en større andel av befolkningen har universitetsutdanning har lavere andel menn som ikke begynner på videregående skole, mens andel som er sysselsatt i frafallsutsatte sektorer korrelerer med høyere frafall. Igjen ser vi en tydelig kjønnsdimensjon: ingen av disse variablene gir et statistisk signifikant utslag for kvinner. Dette kan bety at motivasjonen for ikke å starte videregående skole er ulikt motivert for kvinner og menn, men her trengs det mer forskning.

4.4 Oppsummering

Fullføring av videregående opplæring skal gi studiekompetanse eller yrkeskompetanse. Dersom unge mennesker avslutter videregående opplæring uten å fullføre fordi det finnes ledige jobber for unge uten utdanning som de har lyst å utføre, vil ikke frafallet nødvendigvis innebære en stor samfunnsøkonomisk kostnad. For en som overhodet ikke er motivert for skole kan det være motiverende å starte yrkeskarrieren tidlig. Det er et betydelig større problem om de som ikke fullfører videregående opplæring går over i ulike trygdeordninger og ikke kommer seg ut i arbeidslivet. Da vil de samfunnsøkonomiske kostnadene bli høye. Det er derfor et viktig skille mellom de som gjør et rasjonelt valg og avslutter videregående opplæring for å arbeide, og de som ikke er i stand til å fullføre grunnet begrensede evner, dårlig faglig grunnlag fra grunnskolen eller manglende motivasjon.

For å bidra i kunnskapsgrunnlaget rundt frafallsproblematikk, har vi sett nærmere på eksisterende datagrunnlag gjennom ulike koblinger av ulike register (Arbeidsgiver-arbeidstakerregisteret, Bedrifts- og foretaksregisteret, sykefraværs-registeret, FD-trygd, inntektsregisteret og KOSTRA, folkeregisteret med mer). Intensjonen har ikke vært å gjøre kompliserte registerdataanalyser, men heller å bruke registerdata til å studere en hel kohort grundig. Vi har valgt å se på alle personer som er bosatt i Norge i 2007 og som er født i 1986. Disse burde, etter femårsregelen, ha fullført videregående skole innen 2007. Dette utgjør totalt 64 070 personer. Vi finner at 15 prosent av kohorten ikke har startet på videregående utdanning, og at 13 prosent av disse er sysselsatt det året de fyller 21 år. Her er det relativt få som har rettigheter til arbeidsledighetstrygd og 1 prosent er arbeidsledig eller deltar på arbeidstiltak. 3 prosent mottar uføretrygd, rehabiliteringspenger eller sosialstønad. Gruppen som ikke starter på videregående opplæring er svært ulik den gruppen som starter og ikke fullfører opplæringen. Her mottar hver fjerde person uførestønad, rehabiliteringspenger eller sosialhjelpsstønad.

Vi finner at blant de 32 prosent av elevene som ikke fullfører videregående utdanning, er hele 71 prosent registrert som sysselsatt det året de fyller 21 år. Vi har ikke undersøkt hvor stor stilling de har, eller om de er fast eller midlertidig ansatt, men vi har sett på hvor de arbeider.

Vi finner at det naturlig nok er store kjønnsforskjeller (vi har et sterkt kjønnsdelt arbeidsmarked), for mens hele 46 prosent av kvinnene som er sysselsatt uten å ha fullført videregående opplæring arbeider i varehandel, hotell- og restaurantvirksomheter, er tilsvarende andel for menn 27 prosent. 18 prosent av mannlige frafallselever som fylte 21 år i 2007 arbeidet i bygge- og anleggsvirksomhet, mens 24 prosent av kvinnelige frafallselever arbeidet i helse- og sosialtjenester. 14 prosent av de mannlige frafallselevne var sysselsatt innen industri, mens dette gjaldt bare fire prosent av kvinnene som ikke hadde fullført videregående opplæring. Når vi bryter data ned på mer detaljerte næringskoder, finner vi som forventet at den høyeste andelen unge ansatte (her: alle ansatte 21-åringer) som ikke har fullført videregående utdanning, arbeider innen rengjøringsvirksomhet. Innen rengjøringsvirksomhetene er hele 72 prosent av alle mannlige ansatte 21-åringer i 2007 uten fullført videregående utdannelse. Hele 21 prosent har aldri startet videregående utdannelse, mens 51 prosent har startet men ikke fullført. Blant kvinnelige ansatte innen rengjøringsvirksomhet var det

62 prosent av de ansatte 21 åringene som ikke hadde fullført videregående utdanning. Hver fjerde 21-åring kvinne innen rengjøringsvirksomhetene har ikke startet videregående utdanning.

Mens guttene som ikke har gjennomført videregående utdanning rekrutteres til rengjøringsvirksomhet, detaljhandel med motorvognedeler, slakting og kjøttproduksjon, fiskeri og malearbeid, bygningsartikkelproduksjon, godstransport og budtjenester havner unge kvinner uten fullført utdanning i rengjøringsvirksomhet, hjelpetjenester for offentlig administrasjon, call-sentervirksomhet, kantinedrift og i vaktjenester. I sistnevnte næring har for eksempel hver tredje kvinnelige ansatte 21-åring i 2007 ikke fullført videregående utdanning.

Av de som er sysselsatt i kohorten, har de som ikke har fullført videregående opplæring mer enn dobbelt så høyt sykefravær som de som har fullført videregående utdanning. Forskjellene varer i alle fall så lenge vi har fulgt kohorten (frem til fylte 24 år) og det er stabile forskjeller de fem årene vi har fulgt dem. Det har vært usikkert om disse forskjellene i sykefraværet skyldes at unge mennesker som avslutter videregående utdanning før de har fullført, typisk rekrutteres til næringer der sykefraværet er høyt eller om det er forskjeller i helse eller fraværstilbøyelighet som driver forskjellene. Vi har brukt informasjon om sykefravær for kohorten på ulike næringskodenivå for å undersøke om forskjellen i sykefraværet mellom de som har fullført og de som ikke har fullført blir mindre synlig når vi går ned på mer detaljert næringskodenivå. Hypotesen er at jo mer detaljert næringskode vi bruker, jo mindre sannsynlig er det at de som ikke har fullført videregående utdanning har ulike arbeidsoppgaver sammenliknet med de i samme alder og kjønn som har fullført videregående utdanning. Vi finner at forskjellene i sykefravær mellom de som fullfører og ikke fullfører ikke endres i særlig grad når vi går ned på 5-sifret næringskode sammenliknet med nasjonale tall og tall for hovednæringene.

Vi har også gjennomført ulike regresjonsanalyser med sykefraværsprosent som avhengig variabel der fullført/ikke fullført/ikke påbegynt inngår som dummyvariabler i tillegg til kjønn og kvartalsdummier. Vi finner at når vi går fra ikke å ha med næringsdummier til å ha med dummier på hovednæringsnivå, 2-sifret kode, 3-sifret kode, 4-sifret kode og til slutt 5-sifret kode, skjer det svært lite med estimatene for dummiene for status på fullført videregående utdanning. Selv om vi har gått helt ned på 5-sifret nivå, er det selvsagt likevel mulig at de som har fullført videregående utdanning har andre typer jobber eller oppgaver innenfor for eksempel rengjøringsbransjen. For å finne ut mer om dette, er det ikke tilstrekkelig å bruke registerdata, da disse ikke sier noe om de faktiske arbeidsoppgavene på en arbeidsplass eller i en bransje. Vi konkluderer foreløpig med at forskjellene i sykefraværet mellom de som har fullført og de som ikke har fullført videregående utdanning i alle fall delvis forklares av helseforskjeller og ulik sykefraværssadferd, men dette må anses som en første tilnærming. Det er mulig vi kan komme et steg videre med å kombinere yrkeskoder og bransjekoder.

Lokale arbeidsmarkedsforhold kan ventes å spille en viktig rolle og vi finner at høy arbeidsledighet har sterk sammenheng med høyt frafall fra videregående skole. Høy arbeidsledighet kan motivere noen elever i videregående skole til å gjøre en sterkere innsats for å stille bedre i konkurransen om de tilgjengelige jobbene, men det kan også føre til at andre elever som sliter med motivasjonen får svekkede framtidsutsikter og avslutter utdanningen. På samme måte kan sysselsettingsvekst bidra til både økt frafall for elever som oppfatter at mulighetene til å bytte skole mot jobb blir bedre, og til redusert frafall, om hovedtyngden av elevene oppfatter at den økte tilgangen på jobber medfører en større gevinst av å fullføre videregående skole. Resultatene våre viser at sysselsettingsvekst drar i ulike retninger, med en tendens til redusert frafall for kvinner og økt frafall for menn når sysselsettingsandelen stiger.

Funnene våre viser at i en kohort (født i 1986) var 70 prosent av de som avsluttet videregående utdanning uten å fullføre, sysselsatt det året de fylte 21 år (2007). I utgangspunktet kan vi sannsynligvis anta at en stor andel av de som avslutter videregående skole gjør rasjonelle valg og anser yrkesaktivitet som et bedre alternativ enn skole for seg selv. Men dette var året rett før finanskrisen som startet for alvor høsten 2008, og det er godt mulig at de som er født senere på 1980-tallet har dårligere arbeidstilknytning enn de som ble født i 1986. Samtidig kan en lavkonjunktur bidra til det ansettes ufaglært arbeidskraft heller enn faglært, slik at arbeidsmarkedet kan bedres for de med lav kompetanse som tilbyr sin arbeidskraft billigere enn faglært arbeidskraft i perioder med lavkonjunktur.

Tiltakene for å redusere frafallet i videregående skole må først og fremst være basert på kunnskap om insentivene til unge mennesker som velger å avslutte utdanningen underveis/ikke starte videregående utdanning i det hele tatt. Det er svært stor forskjell på elever som tar rasjonelle valg for seg selv og avslutter utdannelsen (eller ikke starter på videregående skole), men heller velger å starte yrkeskarrieren tidlig og de som dropper ut fordi de ikke evner å fullføre videregående opplæring. Det er fortsatt viktig at den første gruppen oppnår en formell utdanning etter hvert, og særlig for å forebygge at de senere faller ut av arbeidslivet fordi de har for lav formalkompetanse. Tiltakene rettet mot denne gruppen kan i større grad knyttes til arbeidslivet. Den andre gruppen, der årsak til frafall knyttes mer mot evner og motivasjon, har lite å tilby arbeidsgiverne og får ikke jobb. For disse må sannsynligvis tiltakene i større grad rettes mot forsterkninger i tidlig i utdanningsløpet.

DEL III

5 Ungdoms opplevelser av fravær

I dette kapitlet presenterer vi resultater fra en kvalitativ undersøkelse av ungdomsperspektiver på fravær og nærvær i videregående skole. Analysene er basert på 12 fokusgruppeintervju med elever i videregående skole. Vi gjennomførte to runder (høst 2011/vår 2012) á 6 fokusgruppeintervju med de samme elevene på 1. trinn i 6 klasser ved 3 videregående skoler i Trondheim.

5.1 Bakgrunn og problemstillinger

Den britiske sosiologen og barneforskeren Alan Prout (2003) tar i boka "Hearing the voices of children" (2003) utgangspunkt i to forestillinger av barndom og ungdom som han mener den offentlige debatten preges av. For det første er det bilde av "Barn og unge i fare" som gjerne fremstiller en barndom og oppvekst gjennom ideer om avhengighet, sårbarhet og idealisert uskyldighet. Det positive med dette bildet er at det påkaller oppmerksomhet knyttet til sosiale problem og sikkerhet for barn, det problematiske er at det skaper et overdimensjonert behov for å kontrollere og beskytte hevder Prout.

Det andre forestillingen Prout fremhever er bilde av det farlige barnet som er knyttet til forståelsen av det moderne barnet, som en trussel mot seg selv, mot andre og mot hele samfunnet. Her personifiserer barna og den oppvoksende generasjonen det som blir forstått som sykdomstegn ved samfunnet vårt. Barn og unge fremstår med andre ord som noe truende, ikke for nåtiden men for fremtiden også. Det er kriminalitet, moralsk forfall og overdreven konsumorientering sier Prout (2003).

I norsk offentlig debatt og forskning om ungdom og frafall ser vi at disse bildene av «barn og ungdom i fare» og «de farlige barna/ ungdommene» ganske tydelig. Det er ofte et noe ensidig bilde av de problematiske ungdommene som kommer i fokus. Smyte og Hattam (2004) viser også hvordan debatten om frafall i videregående skole har blitt dominert av det de kaller demonisering av ungdom. Offentlig debatt har i stor grad vært fokusert på fenomenet «ungdom i fare»/«youth at risk» uten at ungdoms egne fortellinger og forståelser har kommet fram:

«... while the dropout problem is a real issue, categorizing and stigmatizing young people, their lifestyles and their families as «the problem deflects attention away from the wider contributing factors and makes them invisible.» (ibid. s 9)

Barn og unge er ofte kun blitt forstått som objekter til bekymring både i samfunnsdebatten og i forskningen, men uten en egen stemme, påpeker Prout (2003). Når unge mennesker blir gjort synlige i forskning er det gjerne fordi de er identifisert som problem eller problemskapere. Den sterke sammenhengen mellom høyt fravær og frafall i videregående skole i Norge er eksempel på et slikt problemområde som skaper bekymring i voksensamfunnet.

Den overordnede problemstillingen i dette kapitlet tar derimot utgangspunkt i hvordan ungdom selv forstår og opplever problemstillinger knyttet til fravær i skolen. I utgangspunktet hadde vi en antakelse om at holdninger formes av hvilke forståelser som ungdom har av fravær i skolen. Hva de mener, hva de tenker, tror og føler om dette tema. I denne delen av undersøkelsen baserer vi oss på en kvalitativ metodetilnærming gjennom gruppesamtaler med et utvalg ungdommer. Vi gjør ungdommen til de sentrale informantene om deres holdninger til fravær og søker på denne måten å gå «bak tallene» for å få økt innsikt og forståelse av hvordan ungdommer selv tenker og opplever sine egne og andres holdninger til nærvær og fravær i skolen. Hensikten har også vært å nyansere forestillingene om «youth at risk»/ «ungdom i fare», og gjennom ungdoms egne fortellinger for å få økt kunnskap om de sammensatte, heterogene faktorer som faktisk påvirker fraværsatferd og senere frafall. Vi vil derfor være opptatt av hvordan unge menneskers valg formes og påvirkes av en rekke ulike faktorer, både positive og negative og vi argumenter derfor for at økt kunnskap og forståelse av fravær og frafall i skolen også må baseres på ungdoms egne perspektiver og opplevelser av sin skolehverdag.

5.2 Teoretisk og empirisk rammeverk

5.2.1 Frafall – en ekstremvariant av fravær

Fravær og frafall i videregående skole er to beslektede fenomener. Forskning har vist at fravær er en av flere variabler som kan bidra til å predikere frafall (Markussen, 2011). Elever med høyt fravær, svake læringsresultater og tilpasnings og motivasjonsproblemer i ungdomsskolen har høyere sannsynlighet for å falle ut av videregående opplæring enn elever med lavt fravær. I forkant av et frafall vil mange elever dessuten ha en skoleatferd preget av økende fravær. Høyt og økende fravær er altså et klart faresignal i forbindelse med frafall:

“Most important is the finding that low identification and engagement with the school, as measured by absence, misbehavior, feeling socially excluded, having low ambitions and putting little effort into school work, have a negative effect on the probability of completing upper secondary education.» (Markussen m.fl. 2011, side 263)

Vi vil likevel argumentere for at fravær ikke kan forstås ensidig som en «årsak» til frafall. Fravær og frafall er derimot begge symptomer og resultater av ulike faktorer som har påvirket en ungdoms skolegang på uheldige måter. For å forstå årsakene til fravær, tror vi derfor det er nyttig å se nærmere på norsk og internasjonal forskning omkring frafall, årsakene til dette og forebyggende tiltak.

I sosiologien beskrives tre generelle individuelle mestringsstrategier når man blir stilt overfor konfliktfylte situasjoner, situasjoner som bryter med individets ønsker, behov og personlighet. Man kan for det første velge å tilpasse seg den uønskede situasjonen, og forbli i systemet. For det andre

kan man velge å forsøke å endre eller reformere systemet. Og for det tredje kan man velge det som betegnes som "exit", man bringer den uheldige situasjonen til opphør gjennom å tre ut av og forlate systemet/situasjonen som skaper problemer (Hirschman 1970). Elever som slutter i eller ikke begynner på videregående opplæring kan i mange tilfeller sies å ha valgt den siste strategien. Stilt overfor overveldende fraværsfaktorer, blir fravær og senere frafall en logisk konsekvens, og et for eleven "fornuftig" valg, en mestringsstrategi.

5.2.2 Tretrinnsraketten

Vi kan tenke oss prosesser rundt fravær og frafall som en «tretrinnsrakett», der første trinn er preget av liten deltakelse/engasjement i skolearbeid. Eleven er til stede rent fysisk, men engasjerer seg i liten grad i skolearbeidet. Neste trinn er preget av høyt fravær, eleven velger i økende grad ikke å gå på skolen, eller til timene. Tredje trinn i denne utviklingen, er altså frafall, der eleven velger å avslutte opplæringen. Alle elever med lav motivasjon, får ikke høyt fravær. Heller ikke alle elever med høyt fravær, faller fra. Likevel er det en så klar sammenheng mellom de tre fasene at vi mener det er naturlig å snakke om tre sider av samme utfordring. Hva som skaper denne utfordringen, skal vi si mer om nedenfor.

Man kan slå fast at problemet med frafall i videregående skole er komplekst og sammensatt. En viktig erfaring fra både norsk og internasjonal forskning, er at det ikke er mulig å identifisere én årsak til frafall. Frafall er et resultat av et samspill mellom en rekke ulike faktorer, individuelle og strukturelle (Havn og Buland 2007). Som det heter i en studie av frafall i USA; *"... it is virtually impossible to demonstrate a causal connection between any single factor and the decision to quit school"* (Rumberger 2006, s. 132). Det er samspillet mellom flere ulike faktorer som i sum fører til frafall, men det er ikke nødvendigvis slik at ett sett med faktorer nødvendigvis fører til frafall for alle.

Forskning viser at det er klar sammenheng mellom fravær og faglige resultater i ungdomsskolen og risikoen for å falle fra i videregående skole (Markussen et al. 2006). Høyt fravær og svake faglige resultater i ungdomsskolen er et symptom og et resultat av en rekke ulike faktorer som f.eks. motivasjon for skolearbeid.. Forskning viser også hvordan motivasjonene for skolearbeid synker hos elever fra rundt 5. trinn i grunnskolen, og hvordan denne synkende tendens faktisk øker gjennom ungdomsskolen (Skaalvik og Skaalvik 2011).

Det er også dokumentert sammenheng mellom psykiske og psykososiale forhold og frafall i videregående skole (Markussen og Seland 2012). Dette er sammensatte utfordringer, som også må forstås i «*et sammensatt felt av elevers erfaringer og problemer*» (Ibid. s. 45).

Smyte og Hattam beskriver problemets sammensatte natur slik, i en studie av frafall i Australia:

"Early school leaving is not reducible to this or that factor. Early school leaving is a process that occurs in the context of all the things that are happening in a young person's life." (Smyth et al. 2004, s. 29).

5.2.3 Fraværsfaktorer og nærværsfaktorer

I forståelsen av fravær og frafall i videregående opplæring, kan begrepsparet *fraværs- og nærværsfaktorer* være nyttig. Begrepene er hentet fra arbeidslivsforskningsteori om årsaker til og forebygging av sykefravær (Svarva 1991; Aaevåg et al. 1980), og ble utviklet gjennom mangeårig arbeidslivs- og sykefraværsforskning ved SINTEF IFIM (Institutt for industriell miljøforskning). En sentral problemstilling i denne arbeidslivsforskningen var å få svar på hvordan sykefravær i arbeidslivet kunne forebygges. årsaker. Når vi anvender dette begrepsparet på frafalls-/fraværsproblematikken, vil fraværsfaktorer være de umiddelbare grunnene elever har til å velge bort skolen. Tilsvarende vil nærværsfaktorer være de umiddelbare grunnene elever har for å velge å forbli i skolen. Koblet til fravær, vil man på denne måten kunne si noe om hva det er som får elever til å velge å gå på skolen i stedet for å velge å bli hjemme. Vi mener at disse begrepene kan gi et godt teoretisk og analytisk «verktøy» som kan brukes til å finne frem til kunnskap om hvordan fravær og frafall kan forebygges.

Fraværsfaktorene kan finnes både i og utenom skolen, og ikke minst i grenselandet der elevens tilværelse i og utenom skolen møtes og glir over i hverandre i en sømløs vev. I denne liminalsonen konstrueres mange av de unges valg, i samspill mellom individuelle og systemfaktorer.

I videregående skole kan fraværsfaktorene for eksempel handle om at eleven opplever å ha valgt "feil" fag eller ikke har fått sitt førstevalg. Videre kan eleven oppleve læringsmiljøet som dårlig, oppleve frustrasjon over egne dårlige resultater og altså slite faglig. Lite tilpasset opplæring og for teoretisk innretning på undervisning kan være sentrale fraværsfaktorer for andre. For atter andre kan frustrasjon og problemer ved overgang mellom skoleslag, dårlig miljø i klasserommet/bråk/sosiale problemer i klassen, mobbing, rasisme, språkproblemer, dårlig fysisk arbeidsmiljø, dårlig kjemi med lærere osv., være faktorer som bidrar til at en har mye fravær eller slutter skolen.

Utenfor skolen kan fraværsfaktorene handle om ulike faktorer i elevenes liv, som for eksempel boforhold, borteboer-problematikk, slitsom/lang skolevei, familieforhold, økonomi, rus/alkohol/narkotika, mobbing, rasisme, psykiske problemer, fysisk sykdom og andre interesser eller jobb som tar fokus bort fra skolen. Det kan også handle om venner og venners preferanser og forventninger eller manglende oppfølging og støtte fra foreldre og foresatte.

Nærværsfaktorer kan på sin side være opplevelser som gir gode mestringsopplevelser, tilpasset undervisning, motivasjon, følelse av tilhørighet og vennskap, individuell oppfølging, synlighet, trygghet, opplevd faglig fremgang, opplevelse av kontroll over egen situasjon, medbestemmelse og gode rammer for hverdagen. Gode relasjoner til støttende lærere kan være en viktig nærværfaktor. Det samme kan støttende foreldre og foresatte, og en ungdomskultur som verdsetter skole og utdanning. I noen tilfeller ser man at det kan oppstå en «fraværskultur», der man internt i en gruppe kan etablere en økt aksept for fravær. Sammen kan slike grupper skape sine egne definisjoner for hva som er legitimt og ikke legitimt fravær.

Mange positive forhold både i og utenfor skolen kan altså påvirke eleven i retning av å forbli i opplæringsforholdet og/eller velge å gå tilbake til en opplærings situasjon, etter først å ha falt fra.

Et av utgangspunktene for begrepsparet fraværs- og nærværsfaktorer er forskning rundt hvilke faktorer i arbeidssituasjoner som skaper helseplager og mistriivsel, og derigjennom fravær fra arbeidet. Begrepene krav og frihetsgrader er sentralt i dette. *Krav* er det som forventes av oss som arbeidstakere og elever, knyttet til arbeidsprosessen og måten arbeidsoppgaver utføres på. Dette handler om innsats, dyktighet, resultat kvalitet, evne til å ta ansvar osv. *Frihetsgrader* handler om måten arbeidet er lagt til rette på, hvilket handlingsrommet og grad av selvbestemmelse/medbestemmelse i arbeidssituasjonen.

Den amerikanske forskeren Robert Karasek var en av de første som pekte på betydningen av å se krav og frihetsgrader i sammenheng. Frihetsgradene fungerer på mange måter som en ressurs eller buffer i forhold til kravene. Stor frihetsgrad gir mulighet for kontroll over egen situasjon, og dermed også mestring av høye krav. Helseplager og fravær øker når frihetsgraden blir mindre og/eller kravene øker (Karasek 1979). Fravær blir dermed en strategi for mestring, når livet og jobben ikke lar seg forene. (Brandth m.fl. 1984)

Dette perspektivet kan etter vår mening klart kobles også til problemstillinger rundt fravær og frafall i skole. Begrepene om krav og frihetsgrader har klare paralleller i forskning omkring hva som gir motivasjon for skolearbeid.

Forskning har vist at motivasjonen for skolearbeid og innsats i skolearbeid synker gradvis fra ca 4. trinn og ut til slutten av 10. trinn. Når det gjelder innsats, synker denne sterkere fra overgangen til ungdomstrinnet og fram til avslutningen av 10 klasse (Skaalvik og Skaalvik 2011). Etter vår mening er det naturlig å koble dette til tenkingen rundt fraværs- og nærværsfaktorer. Manglende motivasjon kan være en sentral fraværsfaktor, samtidig som manglende motivasjon også er et resultat av en rekke ulike faktorer i og omkring elevens læringsmiljø.

Skaalvik og Skaalvik har også sett på hva det er som primært bidrar til å skape motivasjon for skolearbeid (ibid.). Denne undersøkelsen fant at særlig tre forhold var viktige for å skape økt motivasjon:

- Undervisningen er tilpasset og elevene opplever mestring
- Elevene opplever miljøet som lærings-orientert, til forskjell fra prestasjons-orientert. Vurdering er et redskap for læring, ikke primært rangering av elever
- Elevene opplever lærerne som støttende

Som vi ser, er det mange av de samme elementene som vi kjenner fra forskningen rundt sykefravær i arbeidslivet. Tilpasset undervisning som skaper mestring, handler om krav og frihetsgrader. Gjennom tilpasset undervisning, etablerer man en krav- og støttestruktur rundt den enkelte elev som gjør ham eller henne i stand til å oppnå resultater og oppleve mestring.

Et læringsorientert miljø, der vurdering primært tenkes som læringsstøtte og ikke kontroll og rangering av elever og skoler, bidrar til det samme; læringsmiljø som i større grad er tilpasset den enkelte, og som skaper mestringsopplevelser.

At elevene opplever lærerne som støttende, er den del av den samme tilpasningen av læringsmiljøet. Det relasjonelle i møtet mellom lærer og elev er på mange måter avgjørende for elevens motivasjon og læring. Å bli sett og verdsatt, gir motivasjon. Der elevene opplever at de er betydningsfulle, at deres nærvær er viktig for lærerne, vil barrieren mot fravær bli større. I læringsmiljø der elevene derimot opplever at lærerne er likegyldige, eller til og med at enkelte lærere gir uttrykk for at de ikke bryr seg om hvorvidt eleven er til stede eller ikke, blir barrierene mot fravær langt lavere.

At det å bli sett og verdsatt er avgjørende og gir nærvær, bekreftes også av nyere studier av sykefravær i arbeidslivet. En studie av sykefraværet blant forpleiningsansatte på norsk sokkel, viste f.eks. at ulike installasjoner til tross for relativt like rammevilkår, hadde relativt stor forskjell i sykefravær. Studien (Gjøsund og Størkersen i Hepsø og Kongsvik (red.) 2009) viste at disse forskjellene i stor grad kunne forklares ut fra tre faktorer.

For det første fant man at de ulike installasjonene hadde ulike fraværsnormer. Professor Per Morten Schiefloe fra NTNU sammenfattet det slik i Adresseavisen:

«Et sted kunne den generelle normen være at en skulle holde seg hjemme, dersom en var i tvil om en var frisk nok til å dra ut. Et annet sted kunne oppfatningen være at en dro på jobb, fordi andre kunne avlaste for noen oppgaver, eller en kunne ta en dag på lugaren dersom det skulle bli for ille.»³⁷

For det andre handlet det om hvordan de ansatte opplevde seg selv som del av organisasjonen:

“Der de opplevde at de var viktige, og ble verdsatt som verdiskapende, var terskelen for å melde seg syk høyere enn der de opplevde at de ble oversett eller betraktet som substituerbare utgiftsposter, nederst på rangstigen.”

For det tredje handlet det om ledelse, tilrettelegging og medvirkning:

“Der de opplevde at lederne og bedriften engasjerte seg, brydde seg om de ansatte, tok hensyn til innspill og jobbet aktivt for å få til gode arbeidsbetingelser, ville folk dra på jobb.”

Alle disse momentene antar vi er relevante for å forstå fravær, og senere frafall i videregående skole. Vi har derfor stilt spørsmål om hvilken betydning synliggjøring, engasjement, medvirkning, det å bli sett og verdsatt, spiller i forhold til elevers erfaringer, tanker og opplevelser av fravær og nærvær i skolen i denne undersøkelsen.

³⁷ Schiefloe, P.M.: “Syk?”, i *Adresseavisen* 09.11. 2009.

5.3 Metode og gjennomføring

Vi baserer oss her på intervjusamtaler med grupper av elever fra seks ulike linjer i videregående vg1. Utvalget er gjort strategisk for å sikre variasjon. Vi har til sammen besøkt tre ulike videregående skoler og møtt svært ulike elevmiljø hva angår kultur og faglig interesser. Elevene vi har møtt har hatt svært ulike erfaringer med skolen tidligere. Noen av gruppene har hatt gode karakterer fra ungdomsskolen og går på linjer som det er svært vanskelig å komme inn på. Andre grupper har befunnet seg i den andre enden av karakterskalaen og har lave eller middels karakterer. Noen av gruppene har vært gutte-dominerte, andre mer like hva angår kjønnsfordeling. Siden dette er en avgrenset del av undersøkelsen har vi ikke vært i stand til å fange ett så stort spekter av variasjoner som kunne vært ideelt, men vi mener likevel at vi har intervjuet et bredt spekter av ungdomsgruppen som er berørt. På den måten mener vi også å ha fått et godt bilde av hvordan de ulike virkeligheter ulike ungdomsgrupper kan møte, ser ut.

Det vi har vært opptatt av å få svar på er hva ungdommer selv sier er viktig for at fraværet skal være så lavt som mulig i skolen, og hvilke holdninger de uttrykker i forhold til fravær. Elevene kan i denne sammenheng forstås som ekspertene på dimensjoner ved deres egne liv (Tiller, 1989) som bidrar til å forme dere holdninger til fravær. Vi gir på denne måten elevene en selvstendig aktørstatus i den forstand at deres synspunkter og erfaringer blir det sentrale. *Det viktigste spørsmålet for oss er da først og fremst her hvilken lærdom vi kan dra ut av elevenes egne opplevelser og erfaringer. Hvilke faktorer ser vi er viktige i forhold til forming av ungdoms holdninger og atferd knyttet til fravær?*

I oktober 2011 gjennomførte vi 6 fokusgruppeintervju med 30 elever på Vg1/første trinn ved 3 videregående skoler i Trondheim. Vi snakket med elever på flere ulike programområder – både studiespesialiserende og yrkesfaglige. I mai 2012 var vi tilbake for å snakke med de samme elevene i 6 oppfølgingsintervju. Siden hovedhensikten var å undersøke elevenes holdninger til fravær la vi opp til en gruppesamtale der deltakerne fikk snakke om deres egne tanker og erfaringer når det gjaldt det å være borte fra skolen. Vi opplevde at de fleste synes tema var interessant og engasjerende. Flertallet av elevene vi møtte kom rett fra ungdomsskolen og de hadde derfor relativt kort erfaring med hverdagen i videregående skole da vi snakket med dem høsten 2011. Siden vi var opptatt av å fange opp hvordan de reflekterte rundt temaet fravær var det hensiktsmessig å trekke inn hvilke erfaringer de hadde fra ungdomsskolen. Våren 2012 var tema i større grad hvilke erfaringer de hadde gjort dette første året i videregående skole og hvordan de tenkte nå i forhold til spørsmål knyttet til fravær og nærvær på skolen.

5.4 Hva sier elevene om fravær?

5.4.1 Analyse basert på kvalitative gruppeintervju med ungdom

Vi vil i denne delen av kapitlet presentere og analysere funn fra vår kvalitative undersøkelse basert på gruppeintervjuer med ungdom. Her spør vi altså om hvordan elever, i deres første år på videregående skole, selv forstår, erfarer og opplever problemstillinger knyttet til fravær. Elevene får

på denne måten selv fortelle om hvordan de opplever sine egne og andres holdninger og praksiser knyttet til nærvær og fravær i skolen.

Med utgangspunkt i våre problemstillinger for denne undersøkelsen har vi ovenfor diskutert perspektiver og begrep fra tidligere forskning og teori om fravær og frafall i skolen og fra forskning om arbeidsliv og sykefravær. Disse perspektivene og begrepene bruker vi nå som redskap til å analysere og tolke resultatene vi har fått gjennom de kvalitative intervjuene med elevene.

5.4.2 Fraværsatferd - et resultat av holdninger?

Dette prosjektet handler om primært om holdninger til fravær. Et sentralt spørsmål da blir i hvilken grad dette er relevant og kritisk i forhold til å forstå atferd/praksis. Er det samsvar mellom holdninger og atferd, og er atferd et resultat av holdninger?

Intervjuene ga innblikk i informantenes erfaringer fra ungdomsskolen og første år på videregående, og viser et spenn mellom holdninger og praksis. Et gjennomgående trekk er at de unge vi har intervjuet, gir uttrykk for «de riktige» holdningene til fravær og arbeidsmoral. Svært få, om i det hele tatt noen, gir uttrykk for at de mener at høyt fravær er positivt, eller noe som kan forsvares. Når man snakker om andre elever, i ungdomsskolen eller videregående, med høyt fravær, er det ikke omtalt som positivt slik som eksempelvis dette sitatet fra en av elevene illustrerer:

Hos oss på ungdomsskolen så ble det sett litt ned på hvis du var mye borte, for da var du en sånn som ikke orket å jobbe, du har ikke noe drivkraft liksom, og da ble det sett litt ned på. Det var noen som var borte nesten hele året, og vi så dem nesten aldri. De kom aldri, og alle de andre i klassen liksom så litt ned på dem og sa at de orket ikke å dra på skolen og sånt, men det var ingen som egentlig viste grunnen til at de ikke kom på skolen..

Når elevene omtaler eget, høyt fravær i ungdomsskolen, er det nesten uten unntak med negativt fortegn.

Og når jeg først våknet klokka elleve – tolv, da angret jeg, og da torde jeg rett og slett ikke dra på skolen. Jeg så ikke noe mening i det da. Men igjen, det er rett og slett bare å komme seg opp om morgenen da, prøve å våkne, så nå går det av seg selv.

Høyt fravær er åpenbart ikke noe som gir høy status. Vi har heller ikke sett tegn til noen «fraværskultur» i de gruppene vi har intervjuet der en har egne normer i forhold til hva som er legitimt og ikke med hensyn til fravær.

På tvers av kjønn og programområder (linjer) kom det klart fram at det ikke oppfattes som "kult" å skulke når man går på videregående. De som skulker mye får fort et "taperstempel" – og noen av dem uttrykker også at de føler seg som tapere. Ungdommene var generelt relativt "moralistisk" og "politisk korrekt" når de snakket om fravær. Ikke overraskende framstår de foresattes holdninger til fravær som viktige for elevenes fraværsholdninger og fraværsatferd. Overraskende nok var elevene

vi snakket med også svært kritiske til praksisen med at foreldre ber barn fri fra skolen for å dra på ferie midt i skoleåret, og her fikk også kongefamilien kritikk for uheldig signaleffekt til befolkningen:

Ja! Jeg så for eksempel at kongefamilien dro bort og tok ut ungen som var på skolen, så blir jeg veldig irritert. For da ser andre familier at "ok, det er greit, siden de gjør det. Ungen deres ble tatt ut, så da kan vi og gjøre det".

Selv om ungdommene vi har snakket med altså sier at de mener det er viktig å ha høy arbeidsmoral, være tilstede og jobbe hardt altså uttrykker den «korrekte moralen», viser det seg at når de forteller om egen praksis i forhold til fravær, er det slett ikke alltid de handler etter egen moral. Det kan være ulike grunner til dette. For det førte må man være klar over at ungdom har klare forestillinger om hva som er «riktige» holdninger og ikke. I en gruppeintervju-situasjon, kan dette selvfølgelig føre til at man legger noe mer vekt på å gi riktig svar, og at reelle holdninger derfor blir nedtonet, der de kommer på tvers av det som oppleves som «fasit».

Etter vår mening forklarer dette bare noe av det svake samsvaret vi av og til finner mellom holdning og handling. Som vi skal komme tilbake til, er det åpenbart at fraværsatferden, den enkelte elevs valg om å være tilstede eller ikke være tilstede, er påvirket av en rekke ulike faktorer. Selv der man helt klart mener at fravær er uønsket, moralsk og holdningsmessig uakseptabelt, kan den enkelte ofte komme i situasjoner der skole og resten av livet ikke lett lar seg kombinere. Hva som da avgjør om eleven velger å velge bort skolen for å mestre livet, eller om man fortsetter i skolen, avhenger av en rekke andre faktorer. Man handler altså på en måte som ikke samsvarer med ens egne holdninger.

En mulig løsning på dette dilemmaet/paradokset må være at man må være forsiktig med å tolke holdning som en årsak til handling. Holdninger påvirker åpenbart handlinger, men forholdet er langt fra en til en. Skal en forstå handlingene, de valgene elever gjør, må en forstå helheten. Fokuserer man utelukkende på holdningsaspektet, vil man lett få et bilde som ikke samsvarer med den komplekse virkeligheten. Dermed får man også et skjevt grunnlag for å utvikle tiltak som kan motvirke uheldig atferd.

5.4.3 Fraværsreglement – læreravhengig praksis skaper elevfrustrasjoner

Mye fokus har i de senere årene vært rettet mot skolens fraværsreglement. Som en følge av dette har man også revidert de generelle bestemmelsene om fravær, endret definisjoner på hva som er «gyldig fravær» etc. i skolen.

Et gjennomgående tema i våre intervjuer var manglende kunnskap om fraværsreglement hos mange av elevene. Selv om alle mente at de hadde fått informasjon om hva som var skolens reglement, var det til dels stor uklarhet om fraværsreglementet.. I flere av gruppeintervjuene ble det diskutert om hva man faktisk forsto var legitimt fravær og ikke, i følge skolens eget reglement. Dersom det er et mål å skape ønskede holdninger og atferd knyttet til fravær, er dette

selvsagt uheldig.. Når vi i intervjuene eksempelvis spurte om reglene for å stryke fraværsdager med legeerklæring fra vitnemål, var forvirringen ofte total, slik diskusjonen nedenfor kan illustrere:

Elev 1: -Hvis du har fire dager eller mer kan du stryke...

Elev 2.-Nei, ti dager, er det ikke det da?

Elev 1.. -Jo, du kan stryke opp til ti dager hvis du har fire dager på rappen. Med legeerklæring.

Elev 3.-Nei, ikke hvis du bare er forkjølet nei...

Like problematisk så det ut til å være at mange elever opplevde at fraværsreglement og fraværsoppfølging praktiseres ulikt av ulike lærere:

Altså, lærerne sa jo det når vi startet, at sånn som en legetimer - det kommer ikke vi til å få på vitnemålet, tannlege og sånt ja. Samtidig, så husker jeg at læreren på ungdomskolen vår ikke ga oss fravær på sånt, mens læren før der igjen, hun ga oss fravær på legetimer.... Så det er ikke noe system... Det skulle vært litt mer fastsatt.

Flere fortalte om noen lærere som f.eks. praktiserte for sent-komming veldig strengt. Noen låste døra til klasserommet etter en viss tid, mens andre hadde en langt mindre konsekvent respons på elever som kom for sent. Etter en tid lærte dermed elevene hvilke timer/lærer der man alltid måtte være på plass til timens start, og hvilke timer/lærere der det «ikke var så nøye». Et typisk utsagn fra elevene angående sanksjoner på det å komme for seint illustrerer problemet:

Det spørres jo hvor sent du kommer. Også spørres det på lærer, det spørres veldig mye på lærer da. Enkelte syntes det er greit, mens andre syntes det er helt forjævelig om du kommer ti sekunder for sent. Noen lærere starter to minutter før timen starter, og så får du anmerkning hvis du kommer for sent

Ulike lærere ble åpenbart opplevd å ha ulike holdninger og kulturer til fravær og fraværsoppfølging, og dette vil også gi elever et signal om at fravær er en relativ størrelse.

Dette samsvarer med det vi har sett i tidligere prosjekter knyttet til frafallsforebygging. Ved en og samme skole kan det finnes svært ulike praksiser i forhold til håndhevelse av fraværsreglene. Noen skoler ser klare ulikheter i kultur mellom ulike avdelinger/studieprogram, andre steder kan det være snakk om primært individuelle forskjeller. Å skape en felles kultur og praksis i forhold til dette, viser seg også mange steder å være krevende og ta lang tid (Se f.eks. Buland og Valenta 2010).

5.4.4 Når læreren er dårlig rollemodell

Tett koblet til uklarheter rundt reglement og ulike lærerpraksiser, var det mange elever som også framhevet betydningen av læreren som (dårlig) rollemodell. Elever fortalte om lærere som selv kom for sent til timen uten at det ble varslet i forkant, eller at vedkommende ga noen forklaring på hvorfor dette skjedde. Noen fortalte om lærere som nesten konsekvent kom for sent, eller faktisk helt uteble fra undervisning uten at elevene fikk beskjed om det. Det var, naturlig nok, stor enighet

blant elevene om at dette var irriterende, og ikke minst at det ga veldig dårlige signaler knyttet til fravær:

«Jeg føler at det blir litt hyklersk å gi elevene anmerkning og fravær, når læreren samtidig bare plutselig ikke møter opp, eller stadig kommer et kvarter for sent.»

Som vi har vært inne på tidligere kan forholdet mellom holdning og handling være problematisk. Holdninger og reglement kan være klart, og kjent, men hvis praktiseringen av dette ikke samsvarer med det man vet er riktig, eller det skolens formelle regler sier, vil svært ofte handlingen veie tyngre enn holdningen. En av elevene vi snakket med sa det slik:

«-Problemet er kanskje litt det også med fravær da, at når læreren ikke tar det seriøst, så kan ikke eleven ta det seriøst.»

Å gi uttrykk for at fravær og for sent-komming ikke er akseptabelt, samtidig som man gjennom egen atferd signaliserer det motsatte, oppleves av elevene som lite heldig. Man forventer at regler skal følges fra begge sider.

5.4.5 «Med blanke ark og fargestifter til»: Store forventninger til videregående

Det har i norsk skole vært sterke forestillinger om det positive med «blanke ark». En hos mange rådende ideologi har gått ut på at elever som har slitt i ungdomsskolen helst bør få begynne med så blanke ark som mulig i videregående. På den måten slipper de unna stigmatisering og uheldige erfaringer fra ungdomsskolen. Blant annet av denne grunn har mange vært skeptisk til å overføre for mye informasjon om enkeltelever i forbindelse med skifte av skoleslag.

Samtidig viser forskning at de som har slitt i ungdomsskolen, også sliter i videregående (Markussen m.fl. 2011). Som vi har pekt på tidligere, er det en klar sammenheng mellom høyt fravær og lave skoleprestasjoner i ungdomsskolen, og frafall i videregående. Enkelte forskere har derfor konkludert med at parolen om «blanke ark» er uheldig og at de som har slitt i ungdomsskolen tvert imot kan tjene på at videregående kjenner til dette og gi nødvendig støtte og hjelp knyttet til skoleskiftet (ibid.).

I våre intervjuer ser vi helt klart at en betydelig gruppe elever også ser fram til en ny start i videregående..

Her lærer vi ting som vi faktisk bryr oss om da.... Du kan komme hjem å vise til foreldrene dine; "se, hva jeg har lært". Sånn var det ikke på ungdomsskolen, Jeg synes det er godt å gå på videregående.

Mange har klare forventninger om at dette skal bli noe annet enn ungdomsskolen, at kvaliteten på skolen og lærerne er mye høyere, fagene mer interessant etc.

Jeg syntes det var så godt å bytte skole, komme seg litt bort fra det gamle, møte nye folk og at du kan ta litt ansvar selv. Du trenger ikke hjelp til alt lenger, så du får mer frihet da.

Mange håper og tror på en ny start, og gir også uttrykk for at de skal skjerpe seg og at det er slutt på skulkningen nå. En av elevene som fortalte at han hadde svært høyt fravær på ungdomsskolen, sa følgende om hva han tenkte om fravær i starten av videregående:

Her møter du jo gjerne opp til det du skal møte opp til, og jeg synes det er viktig å møte opp for jeg har jo tatt opp den skoleplassen her da, da må jeg nesten bruke den og. Så jeg synes jo det er artig å være her og holde på med disse fagene og lære nye ting da. Det er jo meningsfullt å være her da.

Når vi snakket med ungdommene i starten av det første skoleåret på videregående hadde de gjennomgående positive forventninger. Vi ser at dette må være et svært godt utgangspunkt og potensiale som videregående skole absolutt må ta tak i og utnytte. Elevene er motivert av å møte en ny læringsarena, med nye rammevilkår, uten det de opplevde som negativt i ungdomsskolen. Her er det viktig at videregående skole kan komme dem i møte, og gi dem den nye starten de forventer og håper på.

Samtidig mener vi at denne nye starten ikke er avhengig av «blanke ark». Videregående skole bør ha en nødvendig grunnkunnskap om de elevene man tar imot som gjør det mulig å skreddersy og tilpasse både opplegg ved skolestart og videre i opplæringsløpet. På den måten kan man gi de som trenger det mest, et ekstra løft over i den nye skolen og tidlig etablere noen gode erfaringer som forteller at elevenes forventninger om noe nytt og bedre er reelle. Slik kan man unngå at elever som er motivert av positive forventningene om en ny start erfarer at det som ble opplevd som problematisk i ungdomsskolen også er en del av virkeligheten i videregående.

Dette fordrer selvsagt at skolen er i stand til å benytte informasjonen man får som et godt grunnlag for en tilpasset skolestart og undervisning, og ikke som et stigmatiserende element overfor elever som har slitt tidligere.

5.4.6 Elevenes erfaringer med fravær og nærvær

Siden vi ønsket å undersøke hvordan elevene opplevde og forsto sin egen situasjon når det gjaldt spørsmålet om holdninger til fravær og nærvær på skolen mente vi det var viktig å fange opp hvilke erfaringer de hadde fra ungdomsskolen. Da vi møtte elevene i første intervjurunde på høsten 2011 hadde dessuten flertallet kun et førsteinntrykk av videregående, og det var lettere å snakke om hvilke opplevelser de hadde når det gjaldt fravær i forhold til hvordan ting hadde vært i ungdomsskolen, rett og slett fordi det var den de hadde lengst og mest erfaring med.

Selv om elevgruppene og elevene vi snakket med var svært forskjellige med hensyn til hvilke resurser de hadde og hvilke karakterer de hadde fra ungdomsskolen, var det nedslående å høre hvor utbredt det var å ha opplevd ungdomsskolen som kjedelig og lite engasjerende. Elever med svake skolerresultater og gjennomgående dårlige opplevelser knyttet til skolen var de som ga uttrykk for at de aller minst trivdes på ungdomsskolen. Dette var i og for seg ikke overraskende, men at såpass mange av de godt fungerende elevene med gjennomsnittlige til svært gode resultater også opplevde deler av ungdomsskolen som «sykt kjedelig», var mer overraskende. Svært få ungdommer

snakket i det hele tatt entusiastisk om ungdomskolen eller kunne vise til gode opplevelser når det kom til hvilket utbytte de hadde hatt rent faglig. Siden intervjuene ble gjennomført i grupper kan vi imidlertid ikke utelukke at det skapte en viss negativ dynamikk rundt hvordan samtalen om ungdomskolen og at det kanskje gjorde det vanskelig for enkelte deltagere å komme frem med noen av sine positive erfaringer.

Manglende tilpasset undervisning – en fraværsfaktor (og ikke bare for de som sliter faglig)

Når behovet for mer tilpasset undervisning diskuteres er det gjerne de elevene som trenger mer hjelp og tilrettelegging som kommer i fokus. Intervjumaterialet vårt viser imidlertid at også faglig sterke elever trenger undervisning tilpasset deres nivå. Når dette ikke skjer kan skolen oppleves som lite meningsfull. En gutt som var i en intervjugruppe fra en vgs. linje med svært høye karakterkrav fra ungdomskolen forteller her om tiden på ungdomsskolen:

Jeg trivdes godt på ungdomsskolen jeg altså, det var helt greit... men veldig ensformig. Du ble så skolelei, så det er også en av grunnene til at jeg søkte akkurat hit på denne linjen på videregående. Jeg følte det at mange av dagene på ungdomsskolen var helt unødvendige, for det var ikke ofte vi lærte noe. Gikk gjennom det samme om og om igjen, og så var det prøver og så fikk du karakterer. Jeg kunne sikkert ha droppet ut halve året og likevel klart det bra. Så det er derfor jeg går på denne linja nå, her merker jeg at jeg lærer noe hver dag.

Selv om denne eleven i grunnen trivdes på ungdomsskolen, opplevde han at læringsutbytte var lite, han ble svært demotivert, selv i fag som han egentlig likte godt og dette ble en sentral fraværsfaktor for denne eleven.

Matte på ungdomskolen da! Altså.. jeg orket bare ikke å sitte og gjøre de enkleste oppgavene om og om igjen, så var det at man skrev ned de viktigste, og de som det var en utfordring i, det var veldig mye tavleundervisning da altså... Hvis du ser at det blir alt for lett, at du bare klarer det uten å legge ned noe arbeid, så blir det jo liksom at da orker du ikke å gjøre noe heller da.

Han forteller seinere i samtalen at dette gjorde at han hadde svært mye fravær i løpet av 8 og 9 trinn i ungdomskolen og er åpen på at mye av dette rett og slett var skulk. I løpet siste året tok han seg sammen og sørget for å være tilstede slik at han fikk lavt fravær og gode karakterer på avslutningsvitnemålet.

Jeg hadde nå bestemt meg for det at åttende og niende skulle jeg ta det med ro og bare slappe av, og i tiende skulle jeg gi alt jeg hadde, for det var det som telte. Jeg hadde en plan ja, jeg orket ikke å gi noe ekstra nei.

Her fremstår eleven som en typisk «rasjonell aktør» som ikke yter mer enn akkurat nødvendig for å oppnå best mulig resultat. Det kan likevel tenkes at det høye fraværet de to første årene på ungdomsskolen hadde større omkostninger enn hva som kom frem under intervjusamtalen, det kan også tenkes at «planen» ikke var så strategisk og klar som den fremstår i ettertid. Uansett så er det viktig at vi ser at denne elevens opplevelser av manglende motivasjon i ungdomskolen grunnet få

faglige utfordringer ga høyt fravær som resultat. Dette kan være en indikasjon på de to første trinnene i «tretrinnsraketten» vi beskrev innledningsvis. Første trinn preges av lavt engasjement i skolearbeidet, neste trinn av høyt fravær. Erfaringene og fortellingen til denne eleven viser at lavt engasjement kan skyldes dårlig tilpasset undervisning, der ungdomsskolen ikke møtte hans behov for faglig utfordringer.

Ensformige undervisningsmetoder - en kilde til lav skolemotivasjon

Undervisningsmetodene i ungdomsskolen blir av de fleste elevene vi har snakket med karakterisert som ensformige og lite engasjerende. På spørsmål om hva som kunne ha gjort skoledagen på ungdomsskolen mer engasjerende, er dette et typisk svar for alle gruppene

Kanskje, legge opp undervisningen litt annerledes enn bare å stå på tavlen og skrive. At vi kan finne en annen læringsmåte eller noe. For det ble veldig kjedelig å sitte og høre på at læreren snakket fra åtte til tre. Du blir sliten av det rett og slett.

Fra arbeidslivsforskningen vet vi også at en monoton og ensformige arbeidssituasjon med begrensede frihetsgrader skaper lav motivasjon hos ansatte og kan derfor utgjøre en fraværsfaktor. I arbeidslivet har en derfor gjennom mange år søkt å skape variasjon i arbeidsdagen for ansatte slik at de i større grad får til en effektiv produksjon med høyest mulig kvalitet. Flere av elevene vi snakket med sa at de ønsket mer selvstendighet i skolearbeidet og at de opplevde det som positivt å få en viss medbestemmelse i forhold til hva de skulle jobbe med.

Jeg syntes det var veldig godt når lærerne lot oss få jobbe da, og lot oss få jobbe litt sånn selvstendig. At vi fikk plukke litt oppgaver selv og at vi slapp og sitte og følge med på tavla og at vi fikk jobbe da, selv.

En del av elevene er også inne på at de kan oppleve økt motivasjon når de opplever å få mer ansvar i videregående. I skolen skal elevene også produsere resultater og nå mål i form av læring og kunnskap. Det flere av elevene forteller er at det er demotiverende når skoledagen blir for lærerkontrollert og ensformig.

«Det er ingen her som dytter deg, så for mange sin del så er det jo kanskje mer at det faktisk motiverer deg litt, at det ikke er noen som henger over skuldra hele tiden. Men vi ser det jo, at det er mange som, enkelte bare dropper ut fordi det er ingen som står bak og dytter, for de virker ikke voksne nok.»

Denne eleven peker også på at graden av frihet krever modenhet (voksenhet) og fremhever at det ikke er alle elever som behersker dette. Det er et poeng at elever kan være ulike med hensyn til hvor mye ansvar og medbestemmelse de evner å håndtere. Vi ser også at det kan være en utfordrende balansegang her, mellom lærerens styring og i hvor stor grad elevene skal få ansvar og medbestemmelse i lærings situasjonen.

Ungdomsskolen - for lite praktisk

Når det i skoledebatten blir argumentert for at ungdomsskolen er blitt for teoretisk og lite praktisk tenker vi gjerne i retning av en dikotomi (todeling) av elevene; de praktisk anlagte og de mer teoretisk anlagte, der det altså er de mer praktisk anlagte, de som vil på yrkesfag, som har fått det spesielt vanskelig. Våre funn viser imidlertid at denne dikotomien mellom praktiske og teoretiske evner mildt sagt er misvisende, for ikke å si helt feil. Når elevene snakker om problematisk teori er det gjerne i forbindelse med undervisningspraksiser. Det er ikke nødvendigvis slik at «de teoretisk orienterte» er tilfredse med å sitte på pulten å notere det lærerne sier, eller at «de praktisk orienterte» ikke er interessert i å lære teori. Det er over hele linja organiseringen av undervisningen og metodene elevene er opptatt av. Spesielt godt kommer dette frem når de forteller om erfaringer fra ungdomsskolen. En av guttene som hadde rimelig gode resultater fra ungdomsskolen, sa følgende om sine erfaringer:

«Altså Gym, Kunst og håndverk, mat og helse og musikk, det var jo greit. Og naturfag når vi hadde forsøk. Så jeg hadde veldig gode karakterer i de tingene hvert fall, der lå jeg alltid an til 5 eller 6, men for eksempel norsk, samfunnsfag eller matte, der gjorde vi aldri noe praktiske læremetoder. Det var noen lærere som prøvde, og det setter jeg pris på, men andre lærere ga bare faen.»

Over viste vi til Karaseks teori (1979) og begrepet frihetsgrader i arbeidet. Det handler om måten arbeidet er lagt til rette på, hvilket handlingsrom og grad av selvbestemmelse/medbestemmelse i arbeidssituasjonen. Vi finner at elevenes erfaringer med skolen og spesielt med ungdomsskolen i liten grad rommer muligheter for selvbestemmelse eller medbestemmelse i læringssituasjonen. En av guttene på en yrkesfaglig linje forklarer fraværet sitt på ungdomsskolen på denne måten:

«Jeg syntes det var veldig kjedelig og sitte hele tiden, ikke ha noe praktisk. "For vi har ikke råd til det" sa de. Ja, eneste vi gjorde var å sitte på ræva. Sitte og se på tavla, læreren som leste hele tiden. Det var ikke noe særlig god læremetode sånn sett, så jeg droppet ut veldig mye.»

En annen av guttene fra yrkesfag begrunnet fraværet sitt på ungdomsskolen på en tilsvarende måte:

«Det var jo sånn hele ungdomsskolen da, da var det ikke noe praktisk, da tenker du bare "nei, vi har fag hele dagen, jeg orker ikke. Det er kaldt på rommet og jeg vil bare ligge under dyna, så jeg gidder ikke å stå opp". Det ble jo sånn det ble.»

I svært stor grad forteller elevene om en skolehverdag i ungdomsskolen der de var henvist til å sitte på pulten og med få muligheter til å jobbe aktivt og problemorientert med fagene. De opplevde undervisningen, spesielt på ungdomsskolen, som ensformig og monoton og for mange ble det derfor vanskelig å finne skolen meningsfull. Hvis vi skal ta på alvor det elevene selv sier så er det ikke såkalt teori som er problemet, men snarere det å mestre en stillesittende og ensformig skolehverdag, som i liten grad byr på utfordringer som krever deres engasjement og aktivitet i læringssituasjonen.

Læreren – en sentral fraværs- og nærværsfaktor

Forskning viser at relasjonen mellom lærer og elev er viktig i forhold til å forstå hva som skaper et godt læringsmiljø og når/hvordan læring skjer (Hattie 2009). I organiseringen av det viktige møtet mellom elev, lærer og oppgave, ligger mye av nøkkelen til suksess i en opplærings situasjon. I dette ligger det blant annet at lærer må ha den rette kombinasjonen av fagkompetanse, didaktisk/pedagogisk kompetanse, og relasjonell kompetanse (Haugsbakken og Buland 2009).

Dette samsvarer for øvrig med funnene i en metastudie av forskning omkring hva slags kompetanse som er viktigst for å oppnå læringsresultater, utført av Dansk Clearinghouse på oppdrag fra Kunnskapsdepartementet. Her konkluderte man med at det primært er tre viktige kompetanser læreren må ha. For det første er dette den relasjonelle kompetansen. For det andre må læreren ha kompetanse i klasseledelse, og for det tredje er det viktig med generell didaktisk kompetanse (Nordenbo m.fl. 2008). Samspillet mellom de ulike kompetansene er selvsagt viktig, men det relasjonelle framheves her som det viktigste.

Også i forhold til fravær og frafall ser vi at den «gode læreren» og det gode møtet mellom lærer og elev er svært viktig. På samme måte kan det dårlige møtet, den dårlige, negative relasjonen, bli sentral som fraværsfaktor. Dette fikk vi flere eksempler på i våre intervjuer. Flere forklarte sin egen negative historie med fravær i ungdomsskolen, som et direkte resultat av dårlig kjemi med lærere, relasjoner som ble opplevd som negative:

«Jeg taklet nesten ikke å være på skolen, og jeg følte ikke det var noe vits i det, alle lærerne som jeg hadde var imot meg og jeg synes ikke de var noe flink til å lære bort eller noe som helst. Så jeg, ja, jeg synes ikke det var noe særlig.»

Andre fortalte om situasjoner som var mer preget av et fravær av relasjoner, enn om direkte negative relasjoner. Man opplevde at man ikke ble sett og at lærerne ikke hadde tid til å følge dem opp. Kravene ble etterhvert for høye for eleven og fravær ble dermed en strategi for mestring:

«Det hopper seg bare opp og opp og opp, så får du... Når du først mangler ei lekse, så hopper det seg opp på og så orker du ikke gjøre den, og så får du anmerkning også går det bare videre og videre og videre, og så får du fravær fordi du orker ikke. Og så utvikler det seg, og så går det bare rett ned, fordi de har ikke tid til å gjøre noe med deg som enkeltelev.»

Problemet handler her ikke så mye om «dårlige lærere» eller «dårlig kjemi», men om fravær av kjemi, fravær av den direkte elev-lærer-relasjonen som åpenbart er viktig. Den enkelte opplevde å drukne i massen av elever, lærerne hadde mange elever å følge opp og så aldri den enkelte godt nok til å følge opp og tilpasse undervisningen.

Noen fortalte også om relasjoner til lærer som klart var preget av en opplevelse av å bli stigmatisert. Når elever sliter med opplæringshverdagen og utvikler atferd som skolen og lærerne opplever som uheldig/uønsket, vil dette i noen tilfeller føre til at man settes i bås som «vanskelig» elev. Denne kategoriseringen opplevde flere av våre informanter som noe som lett ble spredt til hele skolen, og som det var vanskelig å komme ut av. Var man først fastlåst i rollen som umulig elev, var det vanskelig å komme ut av den. Flere ga uttrykk for at de hadde opplevd avmakt i forhold til

en slik stigmatisering, samme hva de gjorde så forble de i kategorien «problemelev». Høyt fravær kunne da være en naturlig strategi for problemløsning.

Også når skolen går inn med tiltak som i utgangspunktet er ment å skulle hjelpe eleven, kan det ha som ikke-intendert effekt at det skjer en ytterligere stigmatisering. En fortelling om en slik uheldig utvikling, fikk vi fra en elev på yrkesfag:

«Ja... De gjorde jo sånn med meg på ungdomsskolen, for at jeg var jo så dritlei i niende og tiende. Så hadde vi sånne rom der de som enten hadde noen sykdommer eller som var dritlei av skolen satt og hadde sånn egenlærer som liksom lærte bort, ikke bare med tavle og ark og sånt, men... Vi for eksempel spilte et spill som hadde med det og det faget å gjøre, og jeg ble jo tatt til side, for jeg var jo så lei. Jeg sa jo at "nei, det her orker jeg ikke mer", og jeg hadde jo opptil 40-50 fraværsdager på et halvår. Så, ja, de tok jo meg til side å spurte hva vi skulle gjøre med det og sånn da. Så kom de med forslag, at noen dager kunne vi dra ut og gjøre noe, og ting ble jo bedre etter det da. Men det var jo bare nede på det rommet der det ble bedre, når jeg først kom til klasserommet og sånt, så ble jeg jo tatt i mot med sure blikk fra lærerne og sånn, fordi at de hadde sett på meg som en... Hva skal jeg si da, en umulig unge som ikke ville gjøre noe. Så jeg prøvde jo en periode og være blid, prøve å jobbe og sånt, men lærerne hadde liksom fastslått hvem jeg var og at jeg ikke ville noe. Da var det egentlig ikke noen vits i å prøve heller, siden det ikke ga noen forskjell til lærerne.»

Vi fikk også flere fortellinger om den andre siden av dette bildet, av den gode læreren eller de gode relasjonene mellom lærer og elev som sentral nærværfaktor. Mange framhevet den betydningen en god lærer hadde hatt for at de hadde gjennomført opplæringen og vært til stede i timene. Det å bli sett, oppleve å være et individ i læreren øyne, ble av flere framhevet som svært viktig i forhold til deres motivasjon. Dette handler selvsagt også om at læreren ser hvilke behov eleven har i lærings situasjonen, og derfor makter å tilpasse sin undervisning til elevens behov. Minst like viktig for mange var nok likevel opplevelse av å være ønsket, at læreren, og dermed skolen, så nettopp dem, og at deres nærvær i timene faktisk betydde noe for læreren. Noen eksempler på våre informanternes fortellinger om den gode relasjonen til en lærer viste betydningen av at læreren kan kommunisere på en måte som oppleves som nær og naturlig:

«Han har tid til oss og...han er jo ikke ung, men han er ung allikevel, ikke i utseende eller alder, men han koddde mye med oss da, og det setter vi pris på. For vi er jo ungdommer, vi liker jo å koddde og tulle vi og. Uten at det blir alt for... at det går helt utfor styr, du koddde ikke alt for mye, da får du ikke noe ut av skolen

Det føles nesten som han er en av oss, at han er med han og, men han kan være ganske streng når det trengs også.»

Samtidig fikk vi et svært variert bilde av hva elevene selv la i dette med å være en god lærer. I ett gruppeintervju oppsummerte elevene den «gode lærer» slik:

«En lærer er god når:

- At vi får respekt for dem, får lyst å høre på dem når de holder på og gjennomgår noe

-At de ikke er sure og grinete, det er det mange lærere som er.

-At de er litt menneskelige og forstår liksom hva som foregår.

-At de legger opp til flere måter å lære bort på, tenker på at folk lærer på forskjellige måter, så de må liksom ta hensyn til at, så alle sammen kan lære noe.»

Den gode læreren er i elevenes øyne langt fra den ettergivende, svake læreren. Flere legger vekt på at læreren godt kan være streng, så lenge hun eller han er rettferdig og konsekvent. Det viktigste som gikk igjen i de fleste intervjuer, var imidlertid at den gode lærer så og kjente den enkelte og tok hensyn til den enkeltes behov. Den gode lærer er også læreren som er i stand til å tilpasse undervisning.

I våre intervjuer fikk vi relativt mange slike fortellinger om gode lærere og gode lærer-elev-relasjoner, som informantene hadde opplevd som viktige for sitt nærvær. Å oppleve seg som ønsket, som en viktig person, en som blir hørt og tatt hensyn til i klasserommet er selvsagt motiverende for elever – på samme måte som det er motiverende for ansatte på en arbeidsplass.

Motsatt møtte vi også elever som fortalte om lærere som nærmest hadde oppfordret til fravær. En elev hadde i videregående møtt en lærer som tidlig i høstsemesteret hadde fortalt klassen at han underviste for de som var interessert i faget. De som ikke var det, kunne heller utebli fra timene enn å være til stede og forstyrre de som ville lære. Han ville i så fall ikke føre fravær på dem i sine timer. I en slik situasjon vil fravær selvsagt bli den «rette» strategien for noen elever.

Fravær som kollektivt problem – og teamarbeid som nærværsfaktor

Høyt fravær i skolen kan ikke forstås utelukkende som et individuelt problem. Skolen skal være en kollektiv arena for læring og i intervjusamtalene med elevene kommer det klart frem at et høyt fravær hos medelever også går utover de elevene som er til stede. I noen av gruppene vi intervjuet var normalen at det alltid var noen som var borte.

På vår egen linje så er det ganske mye fravær tror jeg. Ja, det skal veldig mye til for at vi er en hel klasse en hel uke. Det tror jeg ikke vi har fått til enda. En hel uke har vi aldri vært, vi har vært en hel klasse en dag.

Når det er høyt fravær i en klasse eller gruppe, ser det ut til at dette tar mye tid, fokus og oppmerksomhet bort fra det som egentlig skal foregå i undervisningen. Elever som kommer og går skaper i seg selv støy og forstyrrelser. Noen lærere løser som nevnt dette ved å låse døra når undervisningen starter. Selve praktiseringen av regelverket tar også tid og fokus fra undervisningen. Når diskusjoner rundt anmerkninger og lærerpraksiser rundt fraværsregistrering tar mye plass, blir det følgelig mindre tid og ressurser for både lærere og elever til å komme inn i gode konsentrerte arbeidsøkter. En av elevene forteller følgende om sin gruppe:

Vi sliter fordi vi har et par uromomenter i klassen. Veldig rolig og fint de to første timene, de pleier å være veldig fine. Men det er jo fordi de ikke har dukket opp enda. Det er fine timer og jobbe i. Vi er 11 når det er fullt oppmøte. Men vi bruker å ligge på en 7-8 stykker, til vanlig.

I denne gruppen var også elevene, som da vi snakket med dem for andre gang hadde erfaring fra ett år i videregående, svært negative til gruppebasert prosjektarbeid. Det samme så vi en annen av gruppene der fraværet var tilsvarende høyt. Gruppearbeid fungerte rett og slett dårlig fordi mange av medelevene ikke stilte opp og fordi en da kom i en situasjon der en var avhengig av andre som en ikke kunne ha tillit til.

Det blir vanligvis at det er noen som står og jobber og noen som sluntrer unna

Problemet med «gratispassasjerer» ser ut til å være større i de gruppene som også sliter med mye uro og fravær. Det er forståelig at det ikke blir et klima for samarbeid og kollektive læringsprosjekter. Elever som forsøker å klare seg må derfor i større grad velge individuelle læringsstrategier, slik denne eleven forteller om:

Det ville vært lettere å lære hvis vi hadde hatt et godt miljø i klassen, men for meg er det ikke noe problem, jeg bare plugger i musikken og kjører mitt eget løp, eller går ut av klasserommet og jobber. Men jeg tror for enkelte andre i klassen så sliter de veldig med konsentrasjonen rett og slett.

Når læringsmiljøet fungerer så dårlig som her, blir gruppearbeid svært vanskelig å gjennomføre. I grupper som fungerer bedre i forhold til læringsmiljø og fravær, finner vi nettopp at gruppearbeid kan være en viktig nærværsfaktor. Elevene forteller entusiastisk om prosjekter der de har jobbet sammen om å løse problemer og få til best mulig resultater. Læringsprosessene som foregår i dette samarbeidet kan ha høy relevans i det arbeidslivet de seinere skal møte. De elevene som ikke opplever disse gruppebaserte læringsprosessene går samtidig glipp av denne erfaringskompetansen. Fra arbeidslivsforskningen vet vi også at teamarbeid kan være en viktig nærværsgrunn for arbeidstakere (Bungum, Brandth og Kvande, 2001). Det samme ser ut til å være tilfelle for mange av de elevene vi har snakket med som opplever at de har muligheten til å jobbe i velfungerende team. En av guttene på yrkesfag fortalte:

Vi får prosjekter hvor vi kan bygge hva vi vil. Det kan jo være å bygge en firehjuling eller en motorsykkel og litt sånn der, og da er det avhengig av at de som er på gruppen din, de må være der! Hvis du skulker de dagene da, så går nå gruppen din i dass da egentlig, da går det jo dårlig. Men samtidig så blir vi motivert og, for da er det noe vil vi.

På en annen linje fortalte en av jentene at hun hadde vært litt syk da de jobbet med prosjekt i gruppe:

Jeg hadde jo hele oppgaven (filmen) for gruppa vår på min Mac da, da følte jeg at jeg var nødt i vei ja selv om jeg var nå litt dårlig en dag, så da dro jeg nå likevel da, under prosjektperioden.

Dette handler både om forpliktelse ovenfor andre og om engasjement for egen læring og for et produkt som elevene skaper sammen. Det er svært tydelig at dette motiverer elevene. Vi ser at i de gruppene der læringsmiljøet er slik at samarbeid oppleves positivt og viktig, kan gruppearbeid være en viktig nærværsfaktor.

Venner som nærværsfaktor – mobbing som fraværsfaktor

«Venner var den eneste grunnen til at jeg kom på ungdomsskolen»

Som arbeidsplassen, har skolen flere funksjoner. Dens primære funksjon er selvsagt læring; et sted der barn og unge skal tilegne seg grunnleggende ferdigheter i fag. Dessuten er skolen en viktig arena for å tilegne seg sosiale ferdigheter, i samspill med både lærere/voksenpersoner, og resten av ungdomsgruppa. Dessuten er skolen på samme måte som mange arbeidsplasser en viktig sosial arena. Unge tilbringer mye av sin tid på skolen, det er her man primært treffer venner. Et positivt sosialt miljø vil dermed bli en nærværsfaktor. Flere av våre informanter ga også uttrykk for at de ved fravær på grunn av sykdom opplevde det som kjedelig å være hjemme uten den daglige kontakten med venner/kamerater.

På samme måte som venner og et godt sosialt miljø fremheves som en viktig nærværsfaktor for mange elever, er mobbing og sosial utestenging er like viktig fraværsfaktor.

«At folk ikke trives på skolen kan ha mye med mobbing å gjøre, det er veldig mye av nå altså.»

I samtlige av elevgruppene vi intervjuet ble mobbing fremhevet som en viktig grunn til at enkelte elever har høyt fravær. Det var enighet om at selv om mobbingen kanskje tok andre former på videregående enn i grunnskolen så var det observert og opplevd som et problem. Under noen av intervjuene ble det gitt flere eksempler på mobbing og sosial utestenging som til slutt hadde ført til at medelever hadde sluttet på skolen. Elevene fremhevet hvor viktig det er å føle seg trygg og trives på skolen for å kunne jobbe godt, mange av dem ønsket også selv å ta ansvar for at det sosiale miljøet ble inkluderende og godt.

Foreldre som nærværsfaktor

«Hadde det ikke vært for mamma, at hun sto på om at jeg skulle i veg, så hadde jeg nok hatt mye mer fravær..»

Foreldre og foresatte kan være sterke støttespiller for egne barn, og bidra avgjørende til en positiv skolegang. Ikke minst kan foreldre som aktiviserer seg i forhold til skolen fungere som en motvekt og korrektiv til subkulturer der grupper av unge utvikle negative holdninger til skole og opplæring. Engasjerte foreldre som er aktive i forhold til barnas hverdagsliv på skolen og hjemme kan være avgjørende. Foreldres bakgrunn, utdanning og sosioøkonomiske status kan spille inn i forhold til hvor god støtte elever kan få til skolegangen hjemmefra (Bakken 2009). I noen tilfeller er kanskje det å få barna på skolen til rett tid det eneste foreldrene kan klare å bidra med, mens noen elever kommer fra hjem der oppfølging i forhold til skole ikke fungerer i det hele tatt. Majoriteten av elever i norsk skole har imidlertid foreldre eller foresatte som er oppriktig opptatt av at barna skal gjennomføre videregående. Mange elever frykter også sanksjoner fra foreldrene i vel så stor grad som fra skolen. Skolene kan derfor, muligens i større grad enn i dag, alliere seg sterkere med foreldre/foresatte for å motvirke fravær. Så lenge elevene er under 18 år kan foreldrene og skolen

samarbeide om dette. Elevene vi har snakket med i videregående forteller om medelever som de tror kommer på skolen mest på grunn av foreldrene.

Vi har jo sånne som kanskje møter opp en time og går ut og setter seg i kantinen resten av dagen. De blir pisket på skolen av foreldre, men vil egentlig ikke jobbe, tror jeg

Hvis foreldrene på et tidlig tidspunkt blir klar over at barnet deres sitter på kantinen i stede for i undervisningen så kunne kanskje mange foreldre/foresatte bidratt mer aktivt på et tidligere tidspunkt for å forebygge fravær og frafall. En av informantene våre fortalte i den andre intervjurunden at han i løpet av dette første året i videregående hadde hatt problemer med å stå opp og komme seg på skolen i en lengre periode.

Jo det var bare sånn at jeg ikke fikk til å komme meg opp, når jeg da skulle opp, så gikk jeg bare og la meg, så var det så godt, så ble bare til at jeg gjorde det ganske ofte da. Så ble det så mye fravær at det kom sånn brev da, et brev som mamma fikk, og da skulle jo hun inn på Skolearena og se fraværet da, da ble det ikke mye fravær etterpå (latter). Så da ble det sånn til slutt at enten så måtte jeg gjøre noe, eller så var jeg ferdig.

Denne eleven fremhever at vendepunktet kom når moren hans fant ut at han hadde så mye fravær, han forteller at han har klart å jobbe seg inn igjen og at han vil få karakterer i alle fag.

Så det er jo bare å komme seg inn i det, det skjer jo ganske fort da, men jeg er ikke i fare for å ikke få noen karakterer nå, nå får jeg karakterer uansett og de er jo ikke noe spesielt dårlige. Jeg får 2 i et fag, og resten er 3-4.

Forebygging av høyt fravær og frafall kan skje på mange måter, vi ser at mange foreldre/foresatte kan spille en viktig rolle her. Tidligere forskning rundt forebygging av frafall har også vist at det kan være effektivt å engasjere foreldre/foresatte i dette arbeidet, og vårt materiale viser at foreldre også i forhold til fravær kan ha en sentral rolle. Foreldre, og andre voksne, kan utgjøre en motvekt til fraværskulturer blant ungdom, og være en positiv stemme som oppmuntrer og bidrar til nærvær.

5.5 Oppsummering og konklusjon

Ungdommene vi møtte gjennom intervjuene av elever på første trinn i videregående skole gav inntrykk av å være en svært sammensatt gruppe. De har ulik bakgrunn fra ungdomsskolen, har møtt ulike utfordringer i sin opplæring, har hatt varierende læringsresultater og ulike historier med hensyn til fravær.

Felles for mange av dem er at de har opplevd ungdomsskolen som relativt demotiverende. Uavhengig av karakterer og læringsresultater forteller mange om en ungdomsskole de har opplevd som kjedelig, ensidig og repeterende. Både faglig sterke og mindre sterke elever har etterlyst mer variasjon i forhold til læringsmåter og mange har gitt uttrykk for at de ønsker seg undervisning som er mer praksisrettet. De ønsker varierte arbeidsoppgaver og en skoledag som byr på mer enn bare å sitte ved en pult og få undervisning fra tavla. For noen har fravær i ungdomsskolen vært en

mestringsstrategi i forhold til en lærings situasjon de opplevde som meningsløs. Mange av våre intervjuobjekter fortalte om til dels betydelig fravær i løpet av ungdomsskolen.

Elevene vi har intervjuet har også fortalt om høye forventninger til videregående. De har håpet og trodd at videregående skole skulle bli noe mer spennende og utfordrende. De har håpet på en ny start. Dels henger disse forventningene sammen med en tro på at de på videregående fikk bedre lærere og ikke minst mer varierte undervisningsopplegg. Flere la vekt på at de forventet en helt annen fraværstatistikk nå og at de her «skjerpet seg». De forventet å få langt lavere fravær enn i ungdomsskolen.

Intervjuene ga grunn til å problematisere forholdet mellom holdning og handling med hensyn til fravær. Ungdommene vi har snakket med ga ikke uttrykk for at de oppfattet ugyldig fravær som etisk riktig. Majoriteten ga derimot uttrykk for klare holdninger om arbeidsmoral og fravær også når de omtalte eget ugyldig fravær. Ingen av våre informanter ga uttrykk for at det i deres miljø var regnet som positivt å «skulke» skolen, selv om noen mente å kjenne til subkulturer der det kanskje fantes en slik fraværskultur. Elever med høyt fravær ble heller ikke sett opp til i skolen, snarere tvert imot. Våre informanter framsto som en gruppe med de «riktige» holdningene til fravær og arbeidsmoral, uten at det nødvendigvis førte til de riktige handlingene.

Vi fant at det hersket stor usikkerhet blant elevene om gjeldene reglementet om fravær i skolen. Til tross for at alle ga uttrykk for å ha blitt informert om reglene for fravær både på ungdomsskolen og på videregående, var disse likevel gjenstand for diskusjon og ulike fortolkninger. Dette kan tyde på at regelverket fremstår for komplisert eller utydelig for elevene, og/eller at elevene rett og slett ikke har nok kunnskap om reglene. Ulik praktisering av fraværregler av ulike lærere skaper nok også en stadig forvirring hos elevene om gjeldene regler. Noen lærere framsto som strenge i det å føre fravær/for sent-komming, mens andre hadde en mer «liberal» praksis. Dette, sammen med lærere som framsto som lite punktlig, ble av mange oppfattet som undergravende i forhold til fraværsetferd.

Dersom en skal lykkes i å forbygge høyt ugyldig fravær blant elevene i skolen så må en sørge for at regelverket er klart og tydelig. Samtidig har alle elever (og foresatte) en forpliktelse til å sette seg inn i reglene, slik at en vet hva en har å forholde seg til. Vi ser også at det er nødvendig at skolene i større grad arbeider for en mest mulig lik praktisering av regelverket blant lærerne.

Vi har i vår studie valgt å fokusere på tilstedeværelse i like stor grad som fravær. Vi har altså søkt etter elevens fortellinger om hva det er som stimulerer til nærvær, i like stor grad som å spørre om deres grunner til fravær. Elevenes relasjon til lærer/lærere fremstår som en svært sentral nærværsfaktor. Når elevene opplever at de blir sett og verdsatt av lærere når de er på skolen, er dette en veldig viktig grunn for ikke å være fraværende. Vi finner videre at foreldre kan spille en viktig rolle og bidra i godt samarbeid med skolen til å forbygge fravær. På samme måte er venner og et godt sosialt miljø en sentral nærværsfaktor for mange. Gruppearbeid på skolen kombinert med et godt kollektivt læringsmiljø synes å stimulere til økt engasjement og ansvarsfølelse hos elevene

og kan dermed være en viktig nærværsgrunn. Muligheter for medbestemmelse i skolearbeidet og variasjon i arbeidsmetoder fremstår også som viktige nærværsfaktorer for elevene.

Selv om fravær ofte forstås og diskuteres som et individuelt problem, finner vi at fravær også kan være et kollektivt problem for en hel gruppe eller klasse. Elever som kommer sent til timen eller forlater underveis kan prege et læringsmiljø med uro og støy på uheldige måter slik at også går ut over de elevene som er tilstede på skolen. Gruppebasert samarbeid fungerer også dårlig i slike læringsmiljø. Dersom målsettingen er å forbygge og minske frafall i videregående, er enkeltlæreres strategier med å oppfordre de umotiverte elevene med høyt fravær til å slutte, en svært kortsiktig og lite hensiktsmessig løsning på et stadig økende problem. I skoleklasser eller grupper som fungerer bedre i forhold til læringsmiljø, finner vi at gruppearbeid kan være en viktig nærværsfaktor. Læringsprosessene som foregår i dette samarbeidet kan ha høy relevans i det arbeidslivet de seinere skal møte. De elevene som ikke opplever disse gruppebaserte læringsprosessene får ikke den samme erfaringskompetansen på det å samarbeide om problemløsning.

Våre funn her samsvarer godt med tidligere forskning rundt frafall og fravær som har vist at det er snakk om et komplekst sett av fraværs- og nærværsfaktorer som påvirker den enkelte elevs valg om å møte opp eller bli hjemme fra skolen. Dette handler ikke om enkle én til én-faktorer, men derimot om et komplekst samspill mellom faktorer i og utenom skole. Det handler heller ikke bare om individuelle egenskaper knyttet til eleven, eller bare om system-faktorer knyttet til skolen, men om et komplekst samspill mellom system- og individ-faktorer.

Vi vil i tabellen nedenfor illustrere noe av denne kompleksiteten, gjennom å vise noen av de faktorene vi i vårt materiale har påvirket elevenes atferd med hensyn fravær.

FRAVÆRSFAKTORER	NÆRVÆRSFAKTORER
<ul style="list-style-type: none"> • Dårlige relasjoner med lærere/medelever • Lærere med liten tid /vilje/evne til å se den enkelte • Lite tilpasset opplæring • Frustrasjon over egne dårlige resultater/sliter på skolen/manglende mestring • For teoretisk innretning på fag • Frustrasjon/problemer ved overgang mellom skoleslag • Dårlig klasseroms miljø/bråk/sosiale problemer i klassen • Mobbing/rasisme • Avmaktfølelse: fastlåst i rollen som dårlig elev • Språkproblemer • Dårlig fysisk arbeidsmiljø • Praktiske problemer knyttet til lang skolevei 	<ul style="list-style-type: none"> • Gode relasjoner til lærer og medelever • Individuell oppfølging (tid til den enkelte, føle «at noen bryr seg») • Mestringsopplevelser • Medbestemmelse • Forutsigbarhet/kontroll over egen hverdag • Variasjon • Utfordringer på riktig nivå • Positive tilbakemeldinger • Tilpasset undervisning • Motivasjon • Tilhørighet • Venner • Synlighet • Trygghet • Godt klassemiljø • Trygghet • Støttende foreldre

I dette mangfoldet er det noen ting som særlig framstår som viktig. Dette er den gode læreren, eller den gode lærer-elev-relasjonen. Dette framheves av svært mange som avgjørende for hvorvidt de kommer på skolen eller ikke. En lærer som ser deg som individ, tar deg på alvor og hører dine synspunkter, har stor betydning. Et godt læringsmiljø som også fungerer sosialt, framheves også av mange som sentralt i forhold til å etablere nærvær.

Fravær – en individuell defensiv strategi

Fravær (og senere frafall/bortvalg) kan være en mestringsstrategi for eleven. Stilt overfor en overveldende mengde fraværsfaktorer, blir fravær og senere frafall en logisk konsekvens, et "fornuftig" valg.

Skolefravær kan forstås som en individuell og defensiv strategi forsvarsmekanisme. Fraværet løser ingen av problemene eleven har på skolen men blir likevel valgt for å komme seg unna en trasig skoledag. En mer offensiv individuell strategi vil være at eleven /foresatte samarbeider med skolen om hvordan en kan forbedre elevens situasjon.

Elever kan også være del av mer kollektive defensive strategier – utvikle felles normer om skolen for hvor mye en bør være tilstede og hvor mye en trenger å jobbe. I studier av sykefravær i arbeidslivet, ser man også hvordan det kan utvikle seg egne fraværskulturer på enkelte arbeidsplasser.

Selv om skolen legger vekt på normer om tilstedeværelse og disiplin i forhold til arbeidet kan kollektive normer blant elevene stå i sterk motsetning til dette.

I vårt materiale ser vi imidlertid ikke noen slike sterke fraværskulturer, selv om noen av våre informanter refererer til mindre subgrupper av ungdom, der dette kan være tilfelle. I lys av det vi har sett, ser vi at hovedutfordringen i arbeidet mot fravær blir å etablere situasjoner der nærværsfaktorene er sterkere enn fraværsfaktorene. Dette har vi forsøkt å illustrere i figur 2 nedenfor.

Fraværsfaktorer	Nærværsfaktorer		
	Mange/sterke	Noen/middels sterke	Få/svake
Mange/sterke	Middels fravær	Høyt fravær	Svært høyt fravær
Noen/middels sterke	Lavt fravær	Middels fravær	Høyt fravær
Få/svake	Svært lavt fravær	Lavt fravær	Middels fravær

Figur 2: Fraværs og nærværsfaktorer

Både fraværs- og nærværsfaktorer er som sagt mange og sammensatte, og finnes både i og utenom skolen. Arbeidet mot fravær og senere frafall og marginalisering bør derfor omfatte tiltak rettet både mot læringsmiljø og sosialt miljø, både mot skolen og elevens liv utenfor skoleporten. Poenget er at man ønsker å få fram en helhet av tiltak som angriper problemet, heller enn enkeltstående "gode ideer" som gjennomføres isolert fra resten av skolen og elevenes hverdag. Helhetstenkning blir et viktig stikkord.

Det er ikke de revolusjonerende, universelle enkelttiltakene som forandrer alt ved et enkelt grep, som er avgjørende hvis man ønsker å oppnå resultater i bekjempelsen av fravær, frafall og marginalisering. Det er et mangfold av tiltak og kombinasjoner av tiltak sett i sammenheng som skaper nødvendige nærværsfaktorer. Bred innsats over lang tid er en suksessfaktor. Sammensatte problem krever sammensatte og komplekse løsninger. Med bakgrunn i flere tiårs studier av frafallsproblematikken i USA, konkluderer f.eks. Rumberger (2006, s. 243) slik:

"... if dropout prevention strategies are going to be effective, they must be comprehensive by providing resources and supports in all areas of students' lives. And because dropouts leave school for a variety of reasons, services provided them must be flexible and tailored to their individual needs".

Erfaringer fra Australia viser det samme (Smyth et al. 2004, s. 15):

"We don't believe that any long-term sustainable improvements in school retention rates will be possible unless the complex interacting factors that interfere with successfully completing school are adequately understood and addressed"

Et funn fra vår tidligere forskning på frafall (Havn og Buland 2007), er også at den bevisstgjøring som skjer som en følge av at man igangsetter konkrete tiltak eller på andre måter fokuserer på utfordringen. I mange tilfeller kan være like viktig som selve tiltaket. Mange steder i skolen lever det ennå en uttalt forestilling om at fravær og frafall er en problemløsning, mer enn et problem. Gjennom fravær og senere frafall blir man «kvitt» elever som ofte oppleves som problematiske i undervisningssituasjonen. Når lærere f.eks. ikke fører fravær, eller til og med gir beskjed om at de underviser for de som er interessert i faget, og like gjerne ser at de som ikke er det holder seg borte, blir det en oppfordring til fravær.

Når man fokuserer på problematikken og starter tiltak, bidrar dette også til å rokke ved slike oppfatninger. Når man setter fokus på problemet fravær/fracfall, har man allerede begynt å påvirke det. En informant i et tidligere prosjekt, uttalte f.eks. at «*Det er det samme hva du gjør, bare du gjør noe.. nesten...*» (ibid. s. 69) Det sammenfaller også godt med en metastudie av evalueringer/studier av effekten av tiltak mot fravær og frafall i skolen (Maynard et al. 2011 s. 5):

"Because interventions did result in a moderate effect on student attendance, it is recommended that practitioners and policy makers do take steps and intervene with students who are exhibiting problematic absenteeism/truancy. Doing something is better than doing nothing."

Som vi har pekt på, må problemkomplekset fravær og frafall i videregående opplæring forstås som et heterogent problemområde, der et mangfold av ulike faktorer er med å forme ungdoms valg om å fortsette i eller gå ut av opplæring. I tråd med dette må tiltakene også være mangfoldige, og angripe problemet på bred front. Dette reiser imidlertid også noen utfordringer. For det første er det nødvendig å skape et fraværsreducerende arbeid som er mer enn enkeltstående, isolerte tiltak. Man trenger en helhetlig, sammenhengende handling som går ut over det enkelte tiltak og den enkelte skole/enhet som gjennomfører tiltaket.

For det andre er det viktig å se sammenheng mellom tiltak, å utforme tiltak som griper inn i og støtter opp under hverandre, i det som kan betegnes som tiltakskjeder, der ulike tiltak ta tak i ulike deler av utfordringen, og skaper en sammenheng over tid (Buland og Valenta 2010, s. 117).

En bærekraftig satsning mot fravær kan aldri gå over, og den kan aldri være begrenset til noen utvalgte aktører og/eller institusjoner. En utfordring blir dermed å overføre gode erfaringer, gode grep i arbeidet, bærekraftige arbeidsmåter, til andre aktører og institusjoner enn de som har vært involvert i arbeidet. Videre er det nødvendig å ha et godt system for videreføring og læring, ut over prosjektperioden. Arbeidet må videreføres i daglig drift, i ordinær virksomhet. Videre må tiltakene/prosjektene skape læring, i de involverte institusjoner og hos aktører/institusjoner som selv ikke har vært direkte involvert i arbeidet. En må unngå en situasjon der prosjektdeltakerne er de eneste som har lært av deltakelse i prosjektet; det må skapes strukturer for videreføring og for

organisasjonslæring rundt det konkrete prosjekt/tiltak, hvis dette skal resultere i varige endringer og nye arbeidsformer i forhold til feresone-gruppen.

I alle disse utfordringene, har skoleeier en sentral rolle. Skoleeier må bidra til   etablere strukturer og prosesser for videreføring og erfaringsspredning, skoleeier må bidra til utvikling av lærende organisasjoner, og skoleeier må stå sentralt i de nettverkene som etableres rundt de enkelte tiltak, som pådriver, kompetansemekler og lokal evaluator av egen innsats. Skoleeier må være limet som skaper helhet av enkelttiltak.

6 Omfang av fravær og skulk i videregående skole

I dette kapitlet undersøker vi omfang av skolefravær (inkl. skulking) i vårt utvalg og hvilke karakteristika ved elevene som er assosiert med mye fravær og skulk i videregående skole. Omfang av fravær sier noe om elevenes faktiske fraværstferd, som er relevant å se i sammenheng med elevenes holdninger til fravær (kapittel 7). Analysene av fraværsoomfang gjøres med utgangspunkt i SINTEFs tværnsnittundersøkelse blant ca. 6 000 elever i norsk offentlig videregående skole høsten 2011. Fraværsoomfanget er definert og beskrevet i kapittel 2 i den foreliggende rapporten.

6.1 Bakgrunn og problemstillinger

6.1.1 Empirisk rammeverk

Det publiseres ingen offentlig statistikk på skolefravær på nasjonalt nivå i Norge. De videregående skolene rapporterer fravær til skoleeier (fylkeskommunene) på faste tidspunkt, og tall på individnivå "tappes" så videre til Utdanningsdirektoratet årlig (hver høst), men aggregeres ikke opp³⁸. Lite offentlighet rundt disse tallene er nok en av årsakene til at det finnes få vitenskapelige publikasjoner som handler om elevers fravær i Norge, og at man vet lite om omfang av fravær i videregående opplæring på nasjonalt nivå. Det er imidlertid gjort en del forskning på omfang av og årsaker til *fracfall* i videregående opplæring i Norge. *Fracfall* og fravær er to forskjellige fenomen, men *fracfall* forekommer ofte etter lange perioder med fravær – og kan således ses på som en ekstremvariant av fravær. Selv om fravær og *fracfall* ofte henger sammen, er det behov for mer kunnskap om fravær *per se*.

Det er dokumentert at norske elever som ikke fullfører videregående skole har høyere skolefravær enn elever som fullfører (Markussen 2011). I en stor norsk studie fant forskerne at de som sluttet hadde mer enn dobbelt så høyt fravær som elever som fullførte (Markussen et al. 2008). Det er en høyere andel gutter enn jenter som faller fra i videregående opplæring, og majoriteten av de som faller fra, følger yrkesfaglige opplæringsprogram (Falck et al. 2010; 2011, Lyngsnes og Rismark 2011). Elever med høyt skolefravær presterer også dårligere på skolen sammenliknet med elever som har lavt fravær (Reid, 2010). Tidligere skoleprestasjoner er *den viktigste* predikatoren for *fracfall* (Markussen 2011). Det er også mange studier som viser at sosioøkonomisk bakgrunn, som f.eks foreldres utdanningsnivå og arbeidssituasjon, henger sammen med *fracfall*. Bosituasjon, helsetilstand, trivsel, mestring og motivasjon er også funnet å henge sammen med *fracfall*. Dette er variabler vi kan forvente å finne signifikante sammenhenger for i vårt utvalg.

³⁸ Personlig meddelelse på e-post fra Utdanningsdirektoratet.

Vi finner få norske empiriske studier om årsaker til skolefravær. Ingul (2007) gjennomførte spørreundersøkelser om psykososiale fraværsfaktorer blant 900 elever ved to videregående skoler i Nord-Trøndelag, og konkluderte med følgende risikofaktorer for heldagsfravær og fravær i enkelttimer:

- Heldagsfravær: rus, mor med lav utdanning, foreldre uten arbeid, hybel, depressive symptomer, atferdsproblemer, hyperaktivitet, angst og ingen fritidsaktivitet.

- Timefravær: depresjon, atferdsproblemer, hyperaktivitet, angst, lavt utdannet mor, foreldre uten arbeid, hybel, jente, lærevansker, mobbing og ingen fritidsaktivitet.

Johansen og Schanke (2009) undersøkte fravær i ungdomsbedrifter. De fant at faktorer som skilte ut de med høyt fravær var:

- Elever med to arbeidende foreldre hadde lavere odds for å ha høyt fravær sammenlignet med elever som hadde én forelder eller ingen foreldre i arbeid.
- Elever på yrkesfaglig program var overrepresentert blant elever med høyt fravær.
- Elever som bodde på hybel var overrepresentert blant de med høyt fravær.
- Elever som opplevde god støtte hos lærerne hadde lavere odds for å ha høyt fravær enn elever som opplevde mindre grad av støtte hos sine lærere.
- Elever på VG1 hadde lavere sannsynlighet for å ha høyt fravær enn de på VG2 og VG3.
- Elever med lang reisetid (30 minutter eller mer) hadde høyere sannsynlighet for å ha høyt fravær sammenlignet med elever med kort reisetid (29 minutter eller mindre).
- Det var også en ikke-signifikant faktor i modellen: elever med høy læremotivasjon virket å ha lavere odds for å ha høyt fravær enn elever med lav læremotivasjon.

For å finne ut mer om omfanget av fravær i videregående skole, ba vi vårt utvalg på 6010 elever i videregående opplæring om å svare på en rekke spørsmål om tidligere (ungdomsskole) og nåværende fravær. I dette kapitlet presenterer vi analyser av hvilke kjennetegn ved elevene som kan knyttes til økt sannsynlighet for høyt fravær og skulking.

Datagrunnlag og metode beskrives kort i neste delkapittel³⁹, deretter presenteres resultater fra analysene, før vi diskuterer og konkluderer i siste delkapittel.

6.2 Data og metode

6.2.1 Datagrunnlag

Datagrunnlaget er en tverrsnittsundersøkelse blant elever på alle trinn i videregående skole, gjennomført i november 2011. Den nettbaserte spørreskjemaundersøkelsen⁴⁰ ble besvart av 6 010 elever på ulike klassetrinn og studieprogrammer, ved 23 offentlige videregående skoler i 13 fylker. Dette tilsvarer 53 % av totalt antall elever som gikk ved de 23 skolene som deltok i prosjektet i

³⁹ En grundig gjennomgang av spørreskjema, samt utvalgs- og gjennomføringsprosedyrer for spørreundersøkelsen er gitt i vedlegg bakerst i rapporten.

⁴⁰ En skriftlig versjon av skjemaet finnes i vedlegg til rapporten.

2011. Videre utgjør de drøye 6000 elevene 5,1 % av elevene i de 13 fylkene som er representert i undersøkelsen, og 3,3 % av det totale antallet elever ved offentlige videregående skoler i landet i 2011⁴¹. Undersøkelsen var frivillig, og elevene fikk bruke deler av en skoletime til å fylle ut skjemaet. Elever som ikke ønsket å fylle ut skjema ble tilbudt alternativt faglig opplegg, og elever som var fraværende på utfyllingstidspunktet, fikk mulighet til å svare på skjemaet ved en senere anledning (i skoletiden).

Fordelen ved å gjennomføre spørreundersøkelser i skoletiden er at man oppnår relativt god svarprosent. Bakdelen er at elever med høy sannsynlighet for å være fraværende, blir underrepresentert i undersøkelsen. Dette kan gi en skjevfordeling i utvalget, og mest sannsynlig betyr det at omfang av fravær underestimeres. Dette må tas med i betraktningen når vi tolker resultater.

Programvaren IBM SPSS Statistics 19 er benyttet i de kvantitative analysene.

6.2.2 Logistisk regresjonsanalyse og tolkning av resultater

I dette kapitlet benytter vi binær logistisk regresjonsanalyse til å undersøke hvilke karakteristika ved elevene i vårt utvalg som er assosiert med høyt fravær generelt, og skulking spesielt, i videregående skole.

Analyser av diskret utfall blir tradisjonelt utført ved hjelp av logit eller probit-analyser. Det er i prinsippet ikke noe i veien for å bruke lineære sannsynlighetsmodeller (LPM) på data av denne typen, for eksempel minste kvadraters metode, men den lineære modellen har svakheter som logit-modellene imøtegår. Problemet med en lineær tilnærming er for det første at predikerte sannsynligheter for et utfall kan være negative eller høyere enn 1 (hvilket ikke gir mening). For det andre beregner LPM en konstant marginal effekt, dvs. effekten av en endring i en forklaringsfaktor er den samme uansett verdi på variabelen. En tredje årsak til at lineære sannsynlighetsmodeller er lite brukt er knyttet til heteroskedastiske restledd. Dette gjør statistisk testing av beregnede parametere usikker. Logit-modellen er ikke-lineær. Dette betyr i praksis at en effekt varierer med nivået på variabelen og nivået på de andre variablene i modellen. De rapporterte verdiene er beregnet for gjennomsnittsverdier av variablene.

For kategoriske variabler er det ikke hensiktsmessig å bruke gjennomsnitt. Der er den estimerte effekten av endring i sannsynlighet definert som konsekvensen av å endre kategori-variabelen fra 0 til 1. Svakheterne til LPM håndteres ved å bruke en link-funksjon mellom den lineære delen av modellen (z-scoren) og den avhengige variabelen. Denne link-funksjonen har egenskaper som gjør at modellen alltid predikerer sannsynligheter mellom 0 og 1. I tillegg bygger denne funksjonsformen på at det er mest realistisk å anta at det er en S-formet sammenheng mellom utfallet i modellen og forklaringsfaktorer. For eksempel er sannsynligheten for å eie et hus veldig liten for de med lav

⁴¹ Basert på elevtall fra Statistisk sentralbyrå (SSB).

inntekt. Sannsynligheten øker for de som har middels til høye inntekter og til slutt kan vi anta at sannsynligheten er veldig høy for de som tjener mest.

De rå parameterne fra en logit regresjon er ikke intuitivt enkle å tolke. De representerer en lineær effekt på z-scoren, som i sin tur er et argument til link-funksjonen. I logit er det enkelt å transformere disse parameterne til såkalt odds-ratios.

Tolkningen av odds ratio ($\text{Exp}(B)$ i resultattabellene) er sannsynlighetsendring som følge av én enhets endring i forklaringsvariabelen. Odds ratios over 1 øker sannsynligheten (har positiv effekt på sannsynligheten), mens verdier under 1 reduserer sannsynligheten. F.eks. betyr en verdi på 0,9 at sannsynligheten for positivt utfall reduseres med 10 % for hver enhets økning i forklaringsvariabelen. De estimerte parameterne er rapportert sammen med en test for parameterens utsagnskraft. Denne test-verdien er en indikasjon på hvor presist parameteren er estimert. I tabellene er det rapportert såkalte Wald-tester. En tommelfinger-regel knyttet til testene er at en test-verdi på 4 og over, indikerer en statistisk signifikant effekt.

6.2.3 Variabler som inngår i modellene

I analysene av fraværsomfang i videregående skole tester vi sammenhengene mellom å ha mye heldagsfravær⁴² og høyt antall enkelttimer med skulking⁴³, og en rekke forklaringsvariabler – basert på funn i tidligere forskning. Blant uavhengige variabler som er testet ut i regresjonene er; kjønn, trinn, deltidsjobb, utdanningsprogram, førstevalg, boforhold, etnisk bakgrunn, familieøkonomi, fritid, helse, foreldres utdanning og arbeidssituasjon, karakterer og fravær på ungdomsskolen, samt indikatorer for mestring, trivsel, motivasjon og holdninger til fravær og nærvær. Indikatorene er fremkommet ved hjelp av faktoranalyser av utvalgte spørsmålsbatteri i skjema. Faktoranalysene med oppbygging av indikatorene er nærmere beskrevet i kapittel 8.3.1.

I de logistiske regresjonene har vi kodet om de aktuelle variablene til dummyvariabler (binære variabler) som tar verdien 0 eller 1. Frekvensfordeling for alle disse variablene er gjennomgått i vedlegg IV. En oversikt over variabelnavn, verdier og referanse kategorier for de variablene som presenteres i regresjonstabellene er listet i en egen tabell bakerst i vedlegg IV.

Fravær ført på vitnemålet fra videregående opplæring måles i hele dager og enkelttimer. Vi spurte elevene om hvor mange ganger de hadde vært borte *en hel dag* det inneværende semesteret (sent august til tidlig november 2011), og gav dem svaralternativene "ingen ganger", "én gang", "2-4 ganger", "5-10 ganger", "11-20 ganger" og "Mer enn 20 ganger".

Videre spurte vi hvor mange enkelttimer de hadde *skulket* det aktuelle semesteret, med svaralternativene "ingen timer", "1-5 timer", "6-10 timer", "11-15 timer" og "Mer enn 15 timer".

⁴² Spørsmål 45 i spørreskjema, se vedlegg.

⁴³ Spørsmål 46 i spørreskjema, se vedlegg.

De avhengige variablene (heldagsfravær og timeskulk) er omkodet til binære variabler slik at de elevene som svarte at de hadde mer enn 10 dagers fravær hittil i semesteret (fra skolestart i august til begynnelsen av november 2011, gjaldt 4 % av utvalget), ble målt mot de som hadde 10 eller færre dager. Likeledes ble de som hadde 11 enkelttimer eller mer med skulking (6 % av utvalget) målt mot de som hadde skulket 10 timer eller mindre. Analysene gjennomføres på hele utvalget.

Vi har også testet om det er signifikante forskjeller i fraværsårsaker på videregående skole mellom kjønn og type utdanningsprogram, og vil gi en oppsummering av funnene under kapitlet om deskriptiv statistikk.

6.3 Resultater

Først presenteres deskriptiv statistikk for de to avhengige variablene. Vi har innledningsvis gjort enkle tester av om det er signifikante forskjeller i hva elevene gjennomsnittlig svarer på disse spørsmålene avhengig av kjønn og type utdanningsprogram (studieforberedende vs. yrkesfag).

I de logistiske regresjonsanalysene har vi undersøkt sammenhenger for mange ulike modeller. Det vil bli for omfattende å gjengi resultater for alle modellene i rapporten, og vi har derfor valgt å presentere sju modeller for hver av de avhengige variablene. Dette er modeller som er bygget opp basert på funn i tidligere forskning, gjennomgang av deskriptiv statistikk fra vårt utvalg, korrelasjonsforhold mellom variablene våre, samt hvordan inklusjon av nye uavhengige variabler har påvirket estimatene på de øvrige variablene.

6.3.1 Deskriptiv statistikk

Frekvenstabellene under viser hvordan svarene i utvalget fordelte seg mellom kjønn blant elevene som besvarte spørsmålene om heldagsfravær og skulk.

Tabell 6.1 Omtrent hvor mange ganger har du vært borte fra skolen en hel dag dette semesteret? Antall respondenter per svaralternativ (N) og prosentandel av de som har svart, gutter, jenter og totalt

	Gutter		Jenter		Totalt	
	N	Andel (%)	N	Andel (%)	N	Andel (%)
Ingen ganger	874	31	724	24	1 598	27
1 gang	586	21	609	20	1 195	20
2-4 ganger	887	31	1 131	37	2 018	34
5-10 ganger	376	13	480	16	856	14
11-20 ganger	88	3	88	3	176	3
Mer enn 20 ganger	37	1	24	1	61	1
Totalt	2 848	100	3 056	100	5 904	100

4 % hadde vært borte 11 dager eller mer i perioden fra skolestart i slutten av august og fram til de besvarte vår undersøkelse i begynnelsen av november. Det er disse fire prosentene som benyttes som avhengig variabel i regresjonsanalysene senere i kapitlet. 27 % av utvalget hadde null i heldagsfravær, mens én femtedel hadde vært borte én hel dag. Ser vi på forskjellen mellom kjønnene, finner vi at en høyere andel jenter enn gutter har moderat høyt fravær (2-10 ganger). En t-test viste at forskjellene i gjennomsnittlig heldagsfravær mellom kjønnene (2,4 dager for gutter, 2,6 dager for jenter) var statistisk signifikant ved 1 % signifikansnivå. Vi fant ingen signifikante forskjeller i gjennomsnittlig rapportert heldagsfravær mellom de som gikk på yrkesfaglig (2,48 dager) og studieforberedende utdanningsprogram (2,49 dager). 24 % av utvalget – altså ca. 1 av 4, svarte at de har løyet om at de har vært syk for å få gyldig fravær. Dette gjaldt typisk de elevene som uttrykte høy aksept for fravær som skyldes at man er trøtt og umotivert.

Når det gjelder skulking av enkelttimer svarte nesten 60 % av utvalget at de ikke hadde skulket noen enkelttimer hittil i det aktuelle semesteret. 28 % av elevene har skulket 1-5 timer, mens 6 % har skulket 11 timer eller mer. Det er disse som inngår i den avhengige variabelen for timesbasert skulk i regresjonsanalysene under.

Det er var *ikke* like store forskjeller mellom kjønnene når det gjaldt skulking av enkelttimer som vi observerte for heldagsfravær. En t-test av gjennomsnittsforskjeller mellom kjønnene viste imidlertid at guttene i gjennomsnitt rapporterer litt mer skulking av enkelttimer sammenliknet med jentene – altså motsatt kjønnseffekt sammenliknet med heldagsfraværet. For skulking av enkelttimer fant vi ikke signifikante forskjeller i gjennomsnitt mellom elever på yrkesfag og elever på studieforberedende utdanningsprogram.

Svarfrekvensene er gitt i tabellen under.

Tabell 6.2 **Hvor mange enkelttimer har du skulket skolen dette semesteret? Antall respondenter per svaralternativ (N) og prosentandel av de som har svart, gutter, jenter og totalt**

	Gutter		Jenter		Totalt	
	Antall Svar	Andel (%)	Antall Svar	Andel (%)	Antall Svar	Andel (%)
Ingen timer	1677	59	1767	58	3444	59
1-5 timer	729	26	909	30	1638	28
6-10 timer	248	9	225	7	473	8
11-15 timer	87	3	64	2	151	3
Mer enn 15 timer	95	3	82	3	177	3
Totalt	2836	100	3047	100	5883	100

6.3.1.1 Krysstabeller – fordeling avhengige/uavhengige variabler

For de avhengige variablene, heldagsfravær og skulking av enkelttimer, presenterer vi krysstabeller som viser fordelingen på bakgrunnsvariablene vi kontrollerer for i regresjonsanalysene. Tabellene viser både hvordan andelen elever fordeler seg på ulike svaralternativer for de avhengige variablene

totalt, samt vektet i forhold til antall respondenter i hver svarkategori. Resultatene gir oss en første pekepinn på hvilke sammenhenger vi kan forvente å finne på vårt utvalg i regresjonsanalysene. Oppsummert finner vi følgende:

- Det var en litt høyere andel av guttene enn av jentene som hadde høyt heldagsfravær og høyt antall timer med skulk – størst var forskjellen når det gjaldt skulk.
- For hvert klassetrinn steg andelen av elevene som hadde høyt heldagsfravær og høyt antall timer skulk.
- En noe høyere andel av de som ikke jobbet ved siden av skolen hadde høyt heldagsfravær og timesbasert skulk, sammenliknet med de som hadde bijobb.
- Det var en høyere andel av elevene på yrkesfag enn på studieforberevende som hadde høyt heldagsfravær og høyt antall timer skulk.
- Det var en høyere andel av de som kom inn på sitt 2.- eller 3.-valg, eller hadde byttet studieprogram, som hadde høyt heldagsfravær og høyt antall timer skulk, sammenliknet med andelen elever med høyt heldagsfravær/skulk som kom inn på sitt 1.-valg.
- Blant elevene som bodde sammen med både mor og far, var andelen med høyt heldagsfravær og høyt antall timer skulk generelt lavere enn blant elever som hadde høyt fravær, men andre boformer.
- Av de som hadde mor og far fra Norge lå andelen elever med høyt heldagsfravær på ca. 4 %, mens andelen med skulk lå på ca. 5 %. Blant elever med annen bakgrunn lå andelen noe høyere. F.eks. er det slik at av de i utvalget som svarte at de var fra Øst-Europa (utenom EU), hadde ca. 10 % hatt mer enn 10 fraværsdager og skulket 11 timer eller mer.
- Av de som hadde høyt heldagsfravær var det omtrent like mange som hadde mor med høyere (universitet/høyskole) og lavere utdanning. For skulking var forskjellene større – her var det en høyere andel som hadde mor med lavere utdanning blant de som hadde skulket mest. Det var en noe høyere andel av de med høyt heldagsfravær som hadde far med lavere utdanning, men heller ikke her var forskjellene store. Når det gjaldt skulking var det større forskjeller; andelen med høyt skulkefravær blant de med far som kun hadde ungdomsskole som høyeste utdanning var 9 %, mens denne lå på 4-5 % blant de med foreldre med universitets- og høyskoleutdanning.
- Andelen elever med mye heldagsfravær og antall timer skulk var lavere blant de med mor og far som jobbet heltid, sammenliknet med de som hadde mor/far som jobbet deltid eller ikke hadde lønnet arbeid.

- Både når det gjaldt heldagsfravær og skulk var andelen med høyt fravær *lavere* blant elever med mor som var selvstendig næringsdrivende eller vanlig ansatt, enn blant elever som hadde mor i lederstilling eller uten lønnet arbeid. Også for elevene med far i lederstilling eller uten lønnet arbeid, var disse andelene relativt høye.
- Av elevene som hadde mor med fast arbeidstid hver dag, var det hhv. 3,5 og 5,1 % som hadde høyt heldagsfravær og mye timesbasert skulking. Den tilsvarende andelen blant elever med mor som hadde fleksitid, turnusarbeid eller sto uten lønnet arbeid lå 1-2 prosentpoeng høyere enn dette. De samme tendensene ses for fordelingen på fars arbeidstid.
- De aller fleste elevene svarte at deres foreldre svært sjelden eller sjelden ikke drar på jobb som følge av f.eks. sykefravær, familiesituasjon, dårlig arbeidsmiljø mv. Blant elevene som svarte at foreldrene ofte eller svært ofte var borte fra jobb, var andelen elever med høyt heldagsfravær og timesbasert skulking høyere enn blant de elevene som svarte at dette skjedde sjelden/svært sjelden.
- Både når det gjaldt å ha mye heldagsfravær og timesbasert skulk, var det slik at andelen elever med svært høyt fravær var høyest blant de som oppgav at familien hadde mye bedre eller mye dårlig økonomi.
- Når det gjaldt trening, fant vi den høyeste andelen elever med høyt fravær/skulk blant de som oppgav at de aldri trener på fritida (hhv. 9 og 12 %). Blant de som trente moderat (1-3 ganger i uka) var andelen elever med høyt fravær/skulk *lavere* enn blant de som oppgav at de trente omtrent hver dag.
- Andelen elever med svært høyt fravær/skulk var økende, jo oftere elevene oppgav at de satt oppe om natta for å spille dataspill. Tendensen var omtrent den samme for å bruke tid ved datamaskinen utenom dataspilling.
- Blant de som svarte at dataspill og internettbruk i svært stor grad går negativt ut over skolearbeidet utgjorde elevene med svært høyt heldagsfravær og timesbasert skulk hhv. 9 og 21 %. Dette var en høyere andel sammenliknet med de som svarte at dette i mindre grad gikk ut over skolearbeidet.
- Både når det gjaldt fysisk og psykisk helse var det slik at den høyeste andelen elever med svært høyt heldagsfravær og timesbasert skulk, var å finne blant de som rapporterte dårlig og veldig dårlig generell helsetilstand.

- Blant elevene som svarte at de hadde vært mer enn 6 ganger hos fastlegen hittil i år, var det en høy andel med mye heldagsfravær og skulk (17 %).
- 30 % av elevene i utvalget har vært hos helsesøster i løpet av skoleåret, og hele 21 % har vært der mer enn 6 ganger. Blant de som har vært hos helsesøster 5-6 ganger hittil i skoleåret, er det en andel på hhv. 17 og 21 % av elevene som også har svært høyt heldagsfravær og timesbasert skulk.
- Når det gjelder krangling med foresatte er den høyeste andelen elever med svært høyt heldagsfravær og timesbasert skulk å finne blant de som krangler med foreldre/foresatte hver dag.

Tabell 6.3 Heldagsfravær over 10 dager og skulk av 11 timer eller mer, antall og andel elever fordelt på kjønn, klassetrinn, bijobb, utdanningsprogram, valg og bosituasjon.

Variabel	Antall elever med heldagsfravær > 10 dager (%)	N totalt	% av totalt	Antall elever som har skulket 11 timer eller mer (%)	N totalt av totalt
Kjønn					
Gutt	125 (53 %)	2848	4,4	182 (55)	2836 6,4
Jente	112 (47 %)	3056	3,7	146 (45)	3047 4,8
Totalt	237 (100 %)			328 (100)	
Klassetrinn					
1. trinn	91 (38 %)	2543	3,6	111 (34 %)	2532 4,4
2. trinn	78 (33 %)	1949	4,0	98 (30 %)	1943 5,0
3. trinn	61 (26 %)	1356	4,5	113 (34 %)	1352 8,4
4. trinn	7 (3 %)	55	12,7	6 (2 %)	55 10,9
Totalt	237 (100 %)			328 (100 %)	
Har du inntektsgivende arbeid ved siden av skolen?					
Nei	139 (59 %)	3243	4,3	183 (56 %)	3229 5,7
Ja	97 (41 %)	2664	3,6	144 (44 %)	2657 5,4
Totalt	236 (100 %)			327 (100 %)	
Utdanningsprogram					
Yrkesfag	88 (38 %)	1936	4,5	121 (37 %)	1932 6,3
Studieforberedende 3 og 4 år	146 (62 %)	3924	3,7	203 (63 %)	3905 5,2
Totalt	234 (100 %)			324 (100 %)	
Går du nå på det utdanningsprogrammet du hadde som 1., 2., eller 3. valg da du søkte på videregående første gang?					
1. valg	172 (73 %)	4817	3,6	215 (66 %)	4805 4,5
2. valg	24 (10 %)	455	5,3	42 (13 %)	452 9,3
3. valg	7 (3 %)	162	4,3	19 (6 %)	162 11,7
Ingen av delene, har byttet utd.program	23 (10 %)	300	7,7	33 (10 %)	298 11,1
Ingen av delene	9 (4 %)	170	5,3	17 (5 %)	166 10,2
Totalt	235 (100 %)			326 (100 %)	

Hvem bor du sammen med nå?	Mor og far	98 (41 %)	3369	2,9	135 (41 %)	3353	4,0
Bare mor		23 (10 %)	505	4,6	49 (15 %)	503	9,7
Bare far		7 (3 %)	157	4,5	12 (4 %)	159	7,5
Delvis hos mor, delvis hos far		19 (8 %)	484	3,9	19 (6 %)	483	3,9
Mor og hennes nye samboer eller ektefelle		18 (8 %)	350	5,1	26 (8 %)	351	7,4
Far og hans nye samboer eller ektefelle		1 (0 %)	61	1,6	2 (1 %)	60	3,3
Andre foresatte		5 (2 %)	44	11,4	4 (1 %)	44	9,1
Borteboer (bor ikke sammen med foreldre/foresatte)		41 (17 %)	601	6,8	54 (16 %)	597	9,0
Andre		25 (11 %)	331	7,6	27 (8 %)	331	8,2
		237 (100 %)			328 (100 %)		

Tabell 6.4 Heldagsfravær over 10 dager og skulk av 11 timer eller mer, antall og andel elever fordelt på foreldres opprinnelsesland

Variabel	Antall elever med heldagsfravær > 10 dager (%)	N totalt	% av totalt	Antall elever som har skullet 11 timer eller mer (%)	N totalt	% av totalt
Hvor er din mor født?						
Norge	197 (83 %)	5151	3,8	273 (83 %)	5132	5,3
Vest-Europa (utenom Norge), USA, Canada eller Oseania	8 (3 %)	190	4,2	13 (4 %)	192	6,8
Asia, Afrika eller Latin-Amerika	19 (8 %)	411	4,6	29 (9 %)	407	7,1
Nye EU-land i Øst-Europa (Tsjeckia, Estland, Ungarn, Latvia, Litauen, Polen, Slovakia, Slovenia, Bulgaria, Romania)	5 (2 %)	90	5,6	5 (2 %)	90	5,6
Øst-Europa ellers	9 (4 %)	78	11,5	9 (3 %)	78	11,5
	238 (100 %)			329 (100 %)		
Hvor er din far født?						
Norge	196 (82 %)	5147	3,8	261 (79 %)	5130	5,1
Vest-Europa (utenom Norge), USA, Canada eller Oseania	14 (6 %)	218	6,4	23 (7 %)	217	10,6
Asia, Afrika eller Latin-Amerika	16 (7 %)	396	4,0	31 (9 %)	393	7,9
Nye EU-land i Øst-Europa (Tsjeckia, Estland, Ungarn, Latvia, Litauen, Polen, Slovakia, Slovenia, Bulgaria, Romania)	4 (2 %)	77	5,2	6 (2 %)	77	7,8
Øst-Europa ellers	8 (3 %)	82	9,8	8 (2 %)	82	9,8
	238 (100 %)			329 (100 %)		

Tabell 6.5 Heldagsfravær over 10 dager og skulk av 11 timer eller mer, antall og andel elever fordelt på foreldres utdanning

Variabel	Antall elever med heldagsfravær > 10 dager (%)	N totalt	% av totalt	Antall elever som har skullet 11 timer eller mer (%)	N totalt	% av totalt
Hvor lang utdanning har din mor?						
Ungdomsskole, grunnskole	27 (11 %)	581	4,6	41 (12 %)	578	7,1
Videregående skole med allmennfag / studiespesialisering	39 (16 %)	986	4,0	55 (17 %)	985	5,6
Videregående skole med yrkesfag / yrkesskole	42 (18 %)	1240	3,4	66 (20 %)	1237	5,3
Høgskole eller universitet mindre enn 4 år	62 (26 %)	1324	4,7	70 (21 %)	1317	5,3
Høgskole eller universitet mer enn 4 år	52 (22 %)	1374	3,8	64 (19 %)	1367	4,7
Vet ikke; har ikke foreldre / foresatte	16 (7 %)	415	3,9	33 (10 %)	415	8,0
	238 (100 %)			329 (100 %)		
Hvor lang utdanning har din far?						
Ungdomsskole, grunnskole	32 (13 %)	659	4,9	59 (18 %)	656	9,0
Videregående skole med allmennfag / studiespesialisering	15 (6 %)	544	2,8	25 (8 %)	540	4,6
Videregående skole med yrkesfag / yrkesskole	65 (27 %)	1853	3,5	96 (29 %)	1852	5,2
Høgskole eller universitet mindre enn 4 år	42 (18 %)	967	4,3	38 (12 %)	966	3,9
Høgskole eller universitet mer enn 4 år	55 (23 %)	1384	4,0	66 (20 %)	1373	4,8
Vet ikke; har ikke foreldre / foresatte	29 (12 %)	513	5,7	45 (14 %)	512	8,8
	238 (100 %)			329 (100 %)		

Tabell 6.6 Heldagsfravær over 10 dager og skulk av 11 timer eller mer, antall og andel elever fordelt på foreldres arbeidsforhold, type stilling og arbeidstid

	Variabel	Antall elever med heldagsfravær > 10 dager (%)	N totalt	% av totalt	Antall elever som har skulket 11 timer eller mer (%)	N totalt	% av totalt
Hvilket arbeidsforhold har din mor for tiden?	Lønnet arbeid, heltid (100 %)	126 (53 %)	3343	3,8	178 (54 %)	3330	5,3
	Lønnet arbeid, deltid (mindre enn 100 %)	29 (12 %)	621	4,7	47 (14 %)	621	7,6
	Ikke lønnet arbeid	15 (6 %)	217	6,9	14 (4 %)	216	6,5
	Vet ikke; har ikke foreldre / foresatte	68 (29 %)	1739	3,9	90 (27 %)	1732	5,2
		238 (100 %)			329 (100%)		
Hvilket arbeidsforhold har din far for tiden?	Lønnet arbeid, heltid (100 %)	174 (73 %)	4703	3,7	239 (73 %)	4686	5,1
	Lønnet arbeid, deltid (mindre enn 100 %)	18 (8 %)	334	5,4	30 (9 %)	333	9,0
	Ikke lønnet arbeid	21 (9%)	348	6,0	29 (9 %)	343	8,5
	Vet ikke; har ikke foreldre / foresatte	25 (11 %)	535	4,7	31 (9 %)	537	5,8
		238 (100 %)			329 (100%)		
Hvilken type stilling har din mor?	Selvstendig næringsdrivende	12 (5 %)	371	3,2	20 (6 %)	369	5,4
	Vanlig ansatt	137 (58 %)	3816	3,6	191 (58 %)	3800	5,0
	Lederstilling (for eksempel leder for ei avdeling eller leder for en bedrift)	41 (17 %)	885	4,6	57 (17 %)	882	6,5
	Ikke lønnet arbeid	28 (12 %)	602	4,7	42 (13 %)	602	7,0
	Vet ikke; har ikke foreldre / foresatte	20 (8 %)	246	8,1	19 (6 %)	246	7,7
		238 (100 %)			329 (100%)		
Hvilken type stilling har din far?	Selvstendig næringsdrivende	34 (14 %)	824	4,1	40 (12 %)	820	4,9
	Vanlig ansatt	91 (38 %)	2510	3,6	125 (38 %)	2507	5,0
	Lederstilling (for eksempel leder for ei avdeling eller leder for en bedrift)	73 (31 %)	1891	3,9	100 (30 %)	1881	5,3
	Ikke lønnet arbeid	16 (7%)	335	4,8	29 (9 %)	335	8,7
	Vet ikke; har ikke foreldre / foresatte	24 (10 %)	360	6,7	35 (11 %)	356	9,8
		238 (100 %)			329 (100%)		

Hvordan er arbeidstiden til din mor?	Fast arbeidstid hver dag (f.eks. 08.00-16.00)	124 (52 %)	3548	3,5	180 (55 %)	3534	5,1
	Flexibel arbeidstid (bestemmer selv når hun / han vil begynne/slutte)	30 (13 %)	719	4,2	41 (12 %)	716	5,7
	Turnusarbeid (jobber dagskift/nattskift o.l.)	35 (15 %)	809	4,3	45 (14 %)	806	5,6
	Ikke lønnet arbeid	30(13 %)	617	4,9	48 (15 %)	617	7,8
	Vet ikke; har ikke foreldre / foresatte	19 (8 %)	227	8,4	15 (5 %)	226	6,6
		238 (100 %)				329 (100%)	
Hvordan er arbeidstiden til din far?	Fast arbeidstid hver dag (f.eks. 08.00-16.00)	116 (49 %)	3332	3,5	160 (49 %)	3319	4,8
	Flexibel arbeidstid (bestemmer selv når hun / han vil begynne/slutte)	47 (20 %)	1324	3,5	69 (21 %)	1320	5,2
	Turnusarbeid (jobber dagskift/nattskift o.l.)	32 (13 %)	575	5,6	43 (13 %)	575	7,5
	Ikke lønnet arbeid	18 (8 %)	333	5,4	26 (8 %)	333	7,8
	Vet ikke; har ikke foreldre / foresatte	25 (11 %)	356	7,0	31 (9 %)	352	8,8
		238 (100 %)				329 (100%)	

Tabell 6.7 Heldagsfravær over 10 dager og skulk av 11 timer eller mer, antall og andel elever fordelt på foreldres jobbfravær og familieøkonomi

Variabel	Antall elever med heldagsfravær > 10 dager (%)	N totalt	% av totalt	Antall elever som har skulket 11 timer eller mer (%)	N totalt	% av totalt
Hvis din mor har lønnet arbeid, hvor ofte hender det at hun av ulike årsaker ikke drar på jobb?	Svært sjelden	163 (68 %)	3,8	208 (63 %)	4304	4,8
	Sjelden	24 (10 %)	3,0	47 (14 %)	797	5,9
	Omtrent som andre	24 (10 %)	4,4	39 (12 %)	550	7,1
	Ofte	11 (5 %)	8,0	15 (5 %)	137	10,9
	Svært ofte	16 (7 %)	14,4	20 (6 %)	111	18,0
	238 (100 %)			329 (100 %)		
Hvis din far har lønnet arbeid, hvor ofte hender det at han av ulike årsaker ikke drar på jobb?	Svært sjelden	179 (75 %)	3,7	240 (73 %)	4809	5,0
	Sjelden	24 (10 %)	4,2	37 (11 %)	564	6,6
	Omtrent som andre	18 (8 %)	4,9	29 (9 %)	362	8,0
	Ofte	5 (2 %)	9,4	4 (1 %)	54	7,4
	Svært ofte	12 (5 %)	10,8	19 (6 %)	110	17,3
	238 (100 %)			329 (100 %)		
Sammenliknet med andre norske familier - hvordan opplever du at økonomien til din familie er?	Mye bedre	33 (14 %)	6,1	52 (16 %)	543	9,6
	Noe bedre	62 (26 %)	3,8	75 (23 %)	1611	4,7
	Omtrent som andre	101 (43 %)	3,4	137 (42 %)	2981	4,6
	Noe dårligere	26 (11 %)	4,2	50 (15 %)	611	8,2
	Mye dårligere	15 (6 %)	10,3	15 (5 %)	146	10,3
	237 (100 %)			329 (100 %)		

Tabell 6.8 Heldagsfravær over 10 dager og skulk av 11 timer eller mer, antall og andel elever fordelt på ulike fritidsaktiviteter

Variabel	Antall elever med heldagsfravær > 10 dager (%)	N totalt	% av totalt	Antall elever som har skullet 11 dager eller mer (%)	N totalt	% av totalt
Hvor ofte trener du på fritida?	Aldri	299	8,7	35 (11 %)	297	11,8
	Sjeldnere enn én gang i uka	858	4,8	54 (16 %)	852	6,3
	En gang i uka	2067	3,0	92 (28 %)	2061	4,5
	2-3 ganger i uka	1137	2,5	52 (16 %)	1132	4,6
	4-5 ganger i uka	558	5,9	50 (15 %)	557	9,0
	Omtrent hver dag	994	4,7	46 (14 %)	993	4,6
	237 (100 %)			329 (100 %)		
Hvor ofte sitter du oppe om natten for å spille dataspill?	Aldri	3522	3,3	145 (44 %)	3516	4,1
	Noen ganger i måneden	1237	3,7	72 (22 %)	1229	5,9
	1-2 dager i uka	654	3,7	49 (15 %)	646	7,6
	3-4 dager i uka	260	8,5	20 (6 %)	261	7,7
	5-7 dager i uka	229	12,7	41 (13 %)	229	17,9
	237 (100 %)			327 (100 %)		
Sett bort fra dataspilling - hvor ofte bruker du tid ved datamaskinen utover natten?	Aldri	1090	2,8	23 (7 %)	1090	2,1
	Noen ganger i måneden	1911	3,1	63 (19 %)	1903	3,3
	1-2 dager i uka	1300	2,8	69 (21 %)	1294	5,3
	3-4 dager i uka	772	6,2	72 (22 %)	767	9,4
	5-7 dager i uka	834	7,4	102 (31 %)	832	12,3
	237 (100 %)			329 (100 %)		
I hvilken grad går dataspill og internettbruk negativt ut over skolearbeidet ditt?	I svært stor grad	205	9,3	42 (13 %)	204	20,6
	I stor grad	1052	4,1	82 (25 %)	1041	7,9
	Verken/eller	1612	4,8	85 (26 %)	1605	5,3
	I liten grad	1882	2,8	68 (21 %)	1876	3,6
	I svært liten grad	1158	3,9	52 (16 %)	1162	4,5
	237 (100 %)			329 (100 %)		

Tabell 6.9 Heldagsfravær over 10 dager og skulk av 11 timer eller mer, antall og andel elever fordelt på selvvurdert helse og konsultasjon hos fastlege og helsesøster.

	Variabel	Antall elever med heldagsfravær > 10 dager (%)	N totalt	% av totalt	Antall elever som har skulket 11 dager eller mer (%)	N totalt	% av totalt
Hvordan vil du beskrive din generelle fysiske helse/tilstand?	Veldig god	63 (27 %)	1818	3,5	72 (22 %)	1813	4,0
	God	119 (50 %)	3489	3,4	200 (61 %)	3475	5,8
	Dårlig	44 (19 %)	545	8,1	46 (14 %)	544	8,5
	Veldig dårlig	11 (5 %)	59	18,6	11 (3 %)	58	19,0
		237 (100 %)			329 (100 %)		
Hvordan vil du beskrive din generelle psykiske helse/tilstand?	Veldig god	62 (26 %)	2014	3,1	89 (27 %)	2009	4,4
	God	90 (38 %)	3113	2,9	153 (47 %)	3101	4,9
	Dårlig	59 (25 %)	674	8,8	56 (17 %)	670	8,4
	Veldig dårlig	25 (11 %)	110	22,7	31 (9 %)	110	28,2
		236 (100 %)			329 (100 %)		
Hvor ofte har du vært hos fastlegen din hittil i år?	Ingen ganger	65 (27 %)	2117	3,1	103 (31 %)	2104	4,9
	1-2 ganger	69 (29 %)	2498	2,8	113 (34 %)	2490	4,5
	3-4 ganger	46 (19 %)	828	5,6	59 (18 %)	827	7,1
	5-6 ganger	17 (7 %)	234	7,3	14 (4 %)	235	6,0
	Mer enn 6 ganger	40 (17 %)	234	17,1	39 (12 %)	234	16,7
		237 (100 %)			328 (100 %)		
Hvor ofte har du vært hos helsesøster på skolen din hittil i år?	Ingen ganger	146 (62 %)	4167	3,5	190 (58 %)	4149	4,6
	1-2 ganger	16 (7 %)	308	5,2	28 (9 %)	307	9,1
	3-4 ganger	3 (1 %)	95	3,2	9 (3 %)	95	9,5
	5-6 ganger	20 (8 %)	115	17,4	24 (3 %)	116	20,7
	Mer enn 6 ganger	52 (22 %)	1222	4,3	78 (24 %)	1220	6,4
	237 (100 %)			329 (100 %)			

Hvor mange ganger i uka/måned du med dine foreldre/foresatte?	Hver dag	182	10,4	26 (8 %)	180	14,4
	3-6 ganger i uka	472	5,7	56 (17 %)	469	11,9
	1-2 ganger i uka	866	3,5	47 (14 %)	861	5,5
	3-6 ganger i måneden	653	4,1	31 (9 %)	647	4,8
	1-2 ganger i måneden	1278	3,2	58 (18 %)	1277	4,5
	Sjeldnere enn 1 gang i måneden	1542	3,6	64 (19 %)	1540	4,2
	Aldri	913	4,1	46 (14 %)	911	5,0
		237 (100 %)		328 (100 %)		

6.3.1.2 Årsaker til fravær

Når vi har valgt å skille mellom heldagsfravær og skulking av enkelttimer, er det blant annet fordi man kan tenke seg at fraværsårsakene til de to fenomenene er forskjellige. Vi har spurt elevene både om deres viktigste årsak til fravær på ungdomsskolen, og hyppigheten av ulike fraværsårsaker på videregående skole. En tabellarisk rapportering av resultatene finnes i vedlegg IV under kapittel 10.3. Når det gjelder hyppighet av årsaker til fravær på videregående kan vi kort oppsummert rapportere følgende forskjeller i fraværsårsaker mellom kjønn og utdanningsprogram (sammenhenger basert på t-tester av gjennomsnitt):

- I gjennomsnitt rapporterer jentene at fraværet deres oftere (enn blant guttene) skyldes fysisk sykdom, psykiske problemer og prestasjonsangst i forbindelse med skolearbeid.
- Guttene rapporterer i gjennomsnitt at fraværet deres oftere (enn blant jentene) skyldes dårlig nattesøvn (pga. dataspill, internettbruk, festing o.l.), politisk arbeid/tillitsvalgtarbeid/frivillig arbeid, at de kjeder seg på skolen, at det er for fristende å skulke etter fritimer, at de blir mobbet på skolen, har dårlig forhold til lærere og at klassemiljøet er dårlig.
- Yrkesfagelevne rapporterer i gjennomsnitt at fraværet deres oftere (enn blant elever på studieforberedende) skyldes psykiske problemer, at de har opplevd personlig krise/vært involvert i ulykke, at de har dårlig nattesøvn, at de har nære familiemedlemmer som har trengt støtte/omsorg, at de har hatt trøbbel/vanskeligheter i familien, at de har vært skolelei, har kjedet seg på skolen, har følt seg ensom på skolen, har dårlig forhold til lærere, dårlig klassemiljø og at de har prestasjonsangst i forbindelse med skolearbeidet.
- Elevene på studieforberedende utdanningsprogram rapporterer i gjennomsnitt at fraværet deres oftere (enn blant yrkesfagelever) skyldes fysisk sykdom/legebesøk/tannlegetimer og ferie (utenom ordinære skoleferier).

Disse resultatene kan ha betydning når vi skal tolke resultatene fra de logistiske regresjonene. Disse presenteres i neste delkapittel, og vil si noe om hvilke egenskaper ved elevene som kan assosieres med å ha høyt heldagsfravær og mange enkelttimer med skulking. Analysene er betinget av hva vi har valgt å måle i vårt spørreskjema, og det vil mest sannsynlig finnes utelatte variabler som henger sammen med fravær, men som vi ikke har data til å kontrollere for. Dette kan gi utelatt variabelskjevhet i parameterne vi estimerer, noe vi må ha in mente når vi tolker resultatene.

6.3.2 Kjennetegn ved elevene som er assosiert med høyt heldagsfravær i videregående skole

Som beskrevet i delkapitlet om metode, er tolkningen av odds ratio ($\text{Exp}(B)$) i resultattabellene) sannsynlighetsendring som følge av én enhets endring i forklaringsvariabelen. Odds ratios over 1 øker sannsynligheten (har positiv effekt på sannsynligheten), mens verdier under 1 reduserer sannsynligheten. F.eks. betyr en verdi på 0,9 at sannsynligheten for positivt utfall reduseres med 10 % for hver enhets økning i forklaringsvariabelen. Odds ratios merket *** ($p < 0,001$) og ** ($p < 0,05$) indikerer høyst signifikante funn. For disse er det lite sannsynlig at resultatene skyldes innslag av tilfeldigheter.

I tabellene under presenteres resultater fra sju regresjonsmodeller der vi analyserer på hvilken måte ulike kjennetegn ved elevene er assosiert med sannsynligheten for å ha høyt heldagsfravær (mer enn 10 hele dager med fravær fra august til november) i videregående skole. Modellene er basert på funn i tidligere forskning, og resultater fra den deskriptive gjennomgangen av utvalget.

I tillegg til de uavhengige variablene oppgitt i krysstabellene over, har vi tatt med noen variabler som omhandler karakterer og ugyldig fravær på ungdomsskolen, samt flere indikatorer for mestring, motivasjon (inkl. motivasjon fra foresatte), trivsel og holdninger. Disse indikatorene er framkommet gjennom faktoranalyser – og innholdet i dem er nærmere beskrevet i kapittel 7 og 8.

Av plasshensyn i tabellene har vi brukt forkortelser på variabelnavn. En liste over hva de ulike variabelnavnene betyr, og hvordan variabelen er definert finnes bakerst i vedlegg IV. Mor forkortes med M og far forkortes med F foran variabelen.

Tabell 6.10 Avhengig variabel: Heldagsfravær på 10 dager eller mer i perioden ultimo august til primo november. Exp (B) = odds ratio og Wald kji-kvadrattest, p-verdier merket med *, konstantledd og antall observasjoner. Variabelnavn er forklart bakerst i vedlegg IV, M = mor, F= far, us = ungdomsskolen

	Modell 1		Modell 2		Modell 3		Modell 4	
	Exp(B)	Wald	Exp(B)	Wald	Exp(B)	Wald	Exp(B)	Wald
Jente	,744**	4,102	,775	1,879	,804	1,680	,622***	8,306
Andre-trinn	1,029	,029	1,418	2,598	1,177	,667	1,088	,208
Tredje-trinn	1,344	2,328	1,587*	3,338	1,739***	6,394	1,360	2,223
Fjerde-trinn	1,794	,876	3,358*	3,312	1,085	,006	1,127	,025
Bijobb	,967	,050	,923	,176	,974	,023		
Yrkesfag	1,099	,328	1,115	,237	1,167	,581	,914	,237
Førstevalg	,808	1,516	,837	,609	,911	,197	,964	,035
Bor med både mor og far	,554***	16,601	,573***	9,034	,555***	12,313	,608***	9,899
NorskMor			,891	,151				
MHøyereutd			1,301	1,733				
MUtenArbeid			1,941	,393				
MSelvstendigNæringsdrivende			1,090	,037				
MVanligansatt			1,217	,357				
Mlederstilling			1,604	1,691			1,433*	3,325
Mfastarbtid			,782	1,234				
MOfteFravær (fra jobb)			2,348**	4,998			1,765	1,792
NorskFar					,814	,599		
FHøyereutd					1,284	2,054		
FUtenArbeid					,634	,190		
FSelvstendig					1,118	,079		
FVanligansatt					1,179	,202		
Fleder					1,294	,474	1,107	0,386
Ffastarbtid					,678*	4,857		
FOfteFravær (fra jobb)					3,027***	6,201	1,905	2,253
Dårligøkonomi							,618*	3,223
Trenukentlig							,785	1,745
Spill5-7daguke							1,728*	3,084
Dataskoleneg							1,137	,515
Godpsykhelse							,408***	22,360
Godfyskelse							,620**	5,198
OfteFL (fastlege)							2,865***	25,671
KrangelHverdag (familie)							1,531	1,458
Konstantledd	0,066***	146,2	,045***	47,078	,053***	42,047	0,143***	26,188
Antall obs. avhengig variabel = 1 (totalt utvalg)	208 (5486)		129 (3451)		158 (4450)		174 (4766)	

*** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1

Tabell 6.11 Avhengig variabel: Heldagsfravær på 10 dager eller mer i perioden ultimo august til primo november. Exp (B) = odds ratio og Wald kji-kvadrattest, p-verdier merket med *, konstantledd og antall observasjoner. Variabelnavn er forklart bakerst i vedlegg IV, M = mor, F = far, us = ungdomsskolen

	Modell 5		Modell 6		Modell 7	
	Exp(B)	Wald	Exp(B)	Wald	Exp(B)	Wald
Jente	,721**	3,976	,667**	5,758	,707**	4,142
Andre-trinn	1,231	1,262	1,279	1,688	1,277	1,651
Tredje-trinn	1,465*	3,257	1,426	2,712	1,456*	3,031
Fjerde-trinn	1,398	,190	1,532	,306	1,723	,501
Yrkesfag	,838	,719	,833	,737	,841	,740
Forstevalg	1,164	,574	1,162	,556	1,131	,383
MorFar	,747*	3,356	,731*	3,729	,682**	5,568
MHoyereutd	1,336	2,666	1,284	1,914	1,265	1,676
FHoyereutd	1,122	,423	1,265	1,680	1,254	1,556
MOfteFravar	1,150	,176	1,066	,034	1,023	,004
FOfteFravar	1,426	,778	1,620	1,426	1,595	1,326
Trenukentlig	,840	,890	,869	,543	,849	,745
Spill5_7daguke	1,736*	3,208	1,562	1,957	1,381	1,015
Godpsykhelse	,513***	11,597	,600**	6,204	,574***	7,222
Godfyshelse	,623**	5,163	,687*	3,072	,694*	2,849
OfteFL	2,542***	20,203	2,478***	18,015	2,321***	15,331
MyeUgyldigUs	2,071***	18,618	1,906***	13,969	1,723***	9,792
Karakus0_1	2,049	1,478	,998	,000		
Karakus1_2	1,740*	3,274	1,325	,753		
Karakus2_3	1,341	2,591	1,058	,084		
DårligTrivselVgs	2,560***	11,032	1,703*	3,195	1,575	2,269
Mestring_pro ¹			1,009**	3,972	1,009**	4,443
LiteMobbing_pro ¹			1,005	1,485	1,004	,965
Egenmotivasjon_pro ¹			1,013***	8,941	1,009*	3,707
Foresattmotivasjon_pro ¹			1,001	,051	1,000	,005
Skolefornoyd_pro ¹					1,000	,005
Trottumotivert_pro ¹					1,012***	11,881
Sykdom_pro ¹					1,007*	2,917
VanskeligHverdag_pro ¹					,996	2,084
Konstantledd	,059***	53,349	,017***	69,104	,019***	35,990
Antall obs. avhengig variabel = 1 (totalt utvalg)	186 (4902)		180 (4855)		180 (4860)	

*** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1

¹ Disse variablene er indikatorer satt sammen av flere ulike spørsmål med samme tema, og er framkommet ved hjelp av faktoranalyser. Hvilke spørsmål som inngår i hver faktor framkommer i resultater av faktoranalysen i kapittel 7 og 8. Indikatorene er beregnet i prosent, og har en annen skala (0-100) enn de øvrige variablene (som er binære). Svarskalaen på spørsmålene de er beregnet ut i fra går fra "helt enig" til "helt uenig" på indikatorene "Mestring", "LiteMobbing", "Egenmotivasjon", "Foresattmotivasjon" og "Skolefornoyd" – det vil si at økende verdi på variabelen, tilsier at man er mer uenig. Tolkningen av odds ratio'ene i regresjonsanalysen har derfor motsatt logikk for disse indikatorene. En odds ratio på over 1 viser at det å være mer uenig i det fenomenet indikatoren representerer – øker sannsynligheten for høyt fravær. For indikatorene "Trøtt og umotivert", "Sykdom" og "Vanskelig hverdag" tolkes odds ratio'ene som vanlig, da én enhets økning i variabelen tilsier at man i større grad aksepterer fraværsårsaken.

I modell 1 har vi inkludert flere av de uavhengige variablene som i tidligere forskning har vist seg å være assosiert med fravær og frafall: kjønn, utdanningsprogram, om man har fått oppfylt sitt førstevalg når det gjelder utdanningsprogram, samt boforhold. I tillegg har vi i våre data vært i stand til å skille mellom klassetrinn, og vi har også inkludert informasjon om elevene har en deltidsjobb ved siden av skolen eller ikke. Resultatene viser at det å være jente reduserer sannsynligheten signifikant for at man har svært høyt heldagsfravær. Den andre variabelen som slår ut som signifikant er boforhold; det å bo sammen med både mor og far, sammenliknet med andre typer boformer, reduserer også sannsynligheten for å ha høyt heldagsfravær. Denne sammenhengen er robust gjennom alle modellene vi estimerte. De øvrige variablene slo ikke signifikant ut i denne grunnmodellen.

I modell 2 og 3 har vi lagt til informasjon om hhv. fars og mors etniske bakgrunn, høyeste fullførte utdanning og arbeidsforhold⁴⁴. Kjønnsvariabelen er ikke lenger signifikant når vi både kontrollerer for foreldres utdanningsbakgrunn og arbeidsforhold. Vi kjørte også noen enklere modeller, der vi kun inkluderte hhv. mor og far med høyere utdanning (i tillegg til variablene i modell 1). Resultatene viste at det å ha mor med høyere utdanning (sammenliknet med lavere utdanning) så vidt var signifikant assosiert med *høyere* risiko for å ha svært høyt fravær, men dette ved 10 % signifikansnivå. Fars utdanning slo ikke signifikant ut. Det å gå på tredje klassetrinn, sammenliknet med første trinn, var signifikant assosiert med økt sannsynlighet for mye heldagsfravær i begge modellene. Dette var en sammenheng som var robust over flere modeller, og som tyder på at sannsynligheten for fravær øker jo høyere klassetrinn man befinner seg på (variabelen som indikerte andre-trinn hadde samme retning på parameteren, men var ikke signifikant). Å bo med både mor og far hang fortsatt høyst signifikant sammen med redusert sannsynlighet for høyt fravær i begge modellene.

Vi har ikke tidligere sett studier som har sett foresattes fravær i arbeidslivet i sammenheng med elevers fravær i skolen. Vi spurte elevene følgende i vårt spørreskjema; "Hvis din mor (far) har lønnet arbeid, hvor ofte hender det at hun (han) av ulike årsaker ikke drar på jobb? (f.eks. pga. sykdom, familiesituasjon, dårlig arbeidsmiljø o.l.)". For mor var det 4 % av de 6010 elevene i utvalget som svarte "ofte" eller "svært ofte", for far var det 3 % som svarte "ofte"/"svært ofte". I regresjonsanalysen inkluderte vi en variabel som indikerte om hhv. mor og far ofte/svært ofte var fraværende fra jobb. Gitt de variablene vi kontrollerte for i modell 2 og 3, viste resultatene at det å ha hhv. mor og far som ofte er fraværende fra jobb, var assosiert med økt sannsynlighet for at eleven deres har svært høyt heldagsfravær i videregående skole. Denne variabelen må tolkes med forsiktighet, da dette er opplysninger som er gitt om tredjeperson, og således er mindre reliable enn hvis foreldrene selv hadde bidratt med informasjon. Foreldres etniske bakgrunn, utdanningsbakgrunn og arbeidsforhold viste ikke signifikante forskjeller i disse analysene.

⁴⁴ I spørreskjema har vi brukt spørsmålsformuleringen mor/kvinnelig foresatt og far/mannlig foresatt, men for å forenkle teksten bruker vi kun far og mor når vi kommenterer resultater.

I modell 4 har vi inkludert flere egenskaper ved elevene knyttet til fritid og helse. Resultatene viser at det å være jente reduserte risikoen for å ha høyt fravær og at det samme gjaldt det å bo med både mor og far. Å spille dataspill utover natten 5-7 dager i uka var signifikant assosiert med forhøyet risiko for høyt heldagsfravær. Dette gjaldt også det å ha vært ofte hos fastlegen i løpet av året (definert som mer enn 5 ganger hittil i år). God psykisk og fysisk helse var signifikant assosiert med lavere sannsynlighet for at man var å finne blant elevene med svært høyt heldagsfravær. Det samme gjaldt det å rapportere dårlig familieøkonomi.

Videre fant vi at det ha mor i lederstilling, sammenliknet med andre typer stillinger (vanlig ansatt/selvstendig næringsdrivende/mor uten arbeid), var assosiert med høyere sannsynlighet for at eleven hadde svært høyt heldagsfravær. I den deskriptive framstillingen så vi at det var en relativt høy andel (17 %) av de med svært høyt heldagsfravær som hadde mor i lederstilling. Dette utgjorde 5 % av alle de som hadde mor i lederstilling. Til sammenlikning var det 3,2 og 3,6 % av de med svært høyt fravær som hadde mor som var hhv. selvstendig næringsdrivende og vanlig ansatt.

I modell 5 har vi lagt til informasjon om eleven fra ungdomsskolen i form av karakterer og ugyldig fravær. Tidligere forskning viser at elevers prestasjoner på ungdomsskolen samvarierer med fravær og frafall i videregående skole. Vi tok også med en variabel som målte elevens trivsel på videregående. Resultatene viste at sammenhengene mellom heldagsfravær og kjønn, boforhold, dataspill utover natten, helse, og konsultasjoner hos fastlege var de samme som beskrevet over. Det å ha relativt dårlige karakterer på (stryk og 2-3 i de fleste fag) på ungdomsskolen (sammenliknet med bedre karakterer) var positivt assosiert med å ha mye heldagsfravær. Denne sammenhengen var imidlertid kun signifikant ved 10 % signifikansnivå for karakterene 1-2, som vi ser av tabellen. De som rapporterer at de trives dårlig på videregående, har signifikant høyere risiko for å ha mye fravær, sammenliknet med de som trives godt.

I modell 6-7 la vi til indikatorer for elevens rapporterte mestring og motivasjon (også motivering fra foresatte), mobbing/ensomhet, om de er fornøyd med skolehverdagen (timeplan, undervisning mv.), samt tre indikatorer for holdninger til fravær. Resultatene viser at de sammenhengene som ble funnet signifikant i modell 5, fortsatt står seg når vi inkluderer indikatorene (unntak er karakterer fra ungdomsskolen, som ikke lenger er signifikant). En opplevelse av mestring av skolehverdagen og høy egenmotivasjon er, som tidligere forskning også har funnet, assosiert med lavere sannsynlighet for å ha høyt fravær.

To av indikatorene for holdninger til fravær slo også signifikant ut; å synes det er akseptabelt å være borte fra skolen fordi man kjeder seg, har fått sove for liten natten før pga. fritidsaktiviteter/internettbruk eller bare er i dårlig humør og ikke orker å dra på skolen (kalt "Trøtt og umotivert") er positivt assosiert med høyt heldagsfravær, det samme gjelder for de som synes det er akseptabelt å være borte fra skolen pga. forkjølelse (m/u feber) og hodepine.

I neste delkapittel presenteres resultatene fra tilsvarende analyser på skulking av enkelttimer.

6.3.3 Kjønnetegnet ved elevene som er assosiert med skulking av enkelttimer i videregående skole

I tabellene under presenteres resultater fra sju regresjonsmodeller der vi analyserer hvordan ulike kjønnetegnet ved elevene er assosiert med sannsynligheten for å ha skulket mange enkelttimer i løpet av perioden ultimo august til primo september. En hypotese kan være at heldagsfraværet i større grad er knyttet til sykdomsrelatert fravær, mens skulking av enkelttimer avhenger mer av trivsel, motivasjon og mestring.

Tabell 6.12 Avhengig variabel: Har skulket skolen 11 timer eller mer i perioden ultimo august til primo november. Exp (B) = odds ratio og Wald kji-kvadrattest, p-verdier merket med *, konstantledd og antall observasjoner. Variabelnavn er forklart bakerst i vedlegg IV, M = mor, F= far, us = ungdomsskolen

	Modell 1		Modell 2		Modell 3		Modell 4	
	Exp(B)	Wald	Exp(B)	Wald	Exp(B)	Wald	Exp(B)	Wald
Jente	,697***	8,322	,741**	5,048	,739**	4,899	,724**	5,301
Andre-trinn	1,227	1,824	1,333*	3,176	1,430**	4,708	1,522**	6,488
Tredje-trinn	2,355***	27,112	2,354***	23,197	2,379***	22,811	2,426***	24,384
Fjerde-trinn	1,263	,141	1,452	,343	1,221	,071	1,206	,062
Bijobb	1,027	,042	1,026	,035	1,086	,344		
Yrkesfag	1,328**	3,846	1,337*	3,340	1,373**	3,846	1,324*	3,090
Førstevalg	,465***	33,323	,452***	30,998	,506***	21,132	,533***	18,080
Bor med både mor og far	,553***	22,953	,553***	19,960	,583***	15,889	,588***	15,596
NorskMor			,642**	5,630				
MHoyereutd			,926	,300				
MSelvstendig			,767	,626				
Mleder			1,545**	6,415			1,401**	3,873
MIkkeStilling (ikke i jobb)			1,176	,619				
MOfteFravær (fra jobb)			1,997***	6,820			1,557	2,487
NorskFar					,548***	10,406		
FHoyereutd					,810	2,134		
FSelvstendig					,631	2,300		
Fleder					1,297*	2,853	1,094	0,418
FIkkeStilling (ikke i jobb)					1,462	2,212		
FOfteFravær (fra jobb)					1,674	1,823	1,442	0,919
Trenukentlig							,757*	3,148
Spill5-7dague							2,497***	13,736
Dataskoleneg							2,138***	29,216
Godpsykhelse							,647***	6,204
Godfyskhelse							1,050	,058
OfteFL							1,944***	11,145
KrangelHverdag							1,540	1,942
Konstant	0,186***	141,188	0,139***	53,784	0,138***	53,735	0,090	57,888
Antall obs. avhengig variabel = 1(totalt utvalg)	296 (5464)		261 (4724)		248 (4892)		257 (5051)	

*** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1

Tabell 6.13 Avhengig variabel: Har skulket skolen 11 timer eller mer i perioden ultimo august til primo november. Exp (B) = odds ratio og Wald kji-kvadrattest, p-verdier merket med *, konstantledd og antall observasjoner. Variabelnavn er forklart bakerst i vedlegg IV, M = mor, F = far, us = ungdomsskolen

	Modell 5		Modell 6		Modell 7	
	Exp(B)	Wald	Exp(B)	Wald	Exp(B)	Wald
Jente	,833	1,590	,743**	3,966	,838	1,326
Andretrinn	1,448**	4,750	1,669***	8,562	1,801***	10,665
Tredjetrinn	2,206***	17,472	2,286***	18,208	2,429***	20,033
Fjerdetrinn	,974	,001	1,075	,009	1,431	,203
Yrkesfag	,899	,335	,913	,241	,894	,388
Forstevalg	,646***	7,983	,664***	6,828	,673**	6,260
MorFar	,711**	5,939	,747**	4,199	,680***	7,026
MHoyereutd	1,198	1,338	1,190	1,191	1,144	,683
FHoyereutd	,705**	4,760	,765	2,614	,734*	3,367
MOfteFravar	1,221	,444	1,235	,477	1,108	,108
FOfteFravar	1,297	,490	1,379	,714	1,418	,818
Trenukentlig	,888	,520	,915	,276	,949	,091
Spill5_7daguke	2,212***	9,564	2,019***	7,116	1,545	2,481
Godpsykhelse	,810	1,226	1,033	,027	1,046	,048
Godfyshelse	,937	,101	1,054	,064	1,038	,030
OfteFL	1,843***	9,154	1,812***	8,197	1,708**	6,447
MyeUgyldigUs	3,719***	85,238	3,529***	75,682	2,906***	52,038
Karakus0_1	1,148	,054	,417	1,454		
Karakus1_2	1,707**	4,443	1,010	,001		
Karakus2_3	1,470**	5,861	1,004	,001		
DårligTrivselVgs	3,272***	22,197	1,792**	4,786	1,450	1,803
Mestring_pro ¹			1,019***	23,253	1,016***	17,619
LiteMobbing_pro ¹			1,006	2,403	1,002	,275
Egenmotivasjon_pro ¹			1,015***	14,475	1,005	1,456
Foresattemotivasjon_pro ¹			1,003	,955	1,000	,010
Skolefornoyd_pro ¹					,991	5,272
Trottumotivert_pro ¹					1,021***	50,105
Sykdom_pro ¹					1,009	6,749
VanskeligHverdag_pro ¹					,997	1,165
Konstantledd	0,047***	22,197	0,006***	122,510	0,014***	52,118
Antall obs. avhengig variabel = 1 (totalt utvalg)	245 (4874)		242 (4836)		229 (4814)	

*** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1

¹ Disse variablene er indikatorer satt sammen av flere ulike spørsmål med samme tema, og er framkommet ved hjelp av faktoranalyser. Hvilke spørsmål som inngår i hver faktor framkommer i resultater av faktoranalysen i kapittel 7 og 8. Indikatorene er beregnet i prosent, og har en annen skala (0-100) enn de øvrige variablene (som er binære). Svarskalaen på spørsmålene de er beregnet ut i fra går fra "helt enig" til "helt uenig" på indikatorene "Mestring", "LiteMobbing", "Egenmotivasjon", "Foresattemotivasjon" og "Skolefornøyd" – det vil si at økende verdi på variabelen, tilsier at man er mer uenig. Tolkningen av odds ratio'ene i regresjonsanalysen har derfor motsatt logikk for disse indikatorene. En odds ratio på over 1 viser at det å være mer uenig i det fenomenet indikatoren representerer – øker sannsynligheten for høyt fravær. For indikatorene "Trøtt og umotivert", "Sykdom" og "Vanskelig hverdag" tolkes odds ratio'ene som vanlig, da én enhets økning i variabelen tilsier at man i større grad aksepterer fraværsårsaken.

I grunnmodellen, modell 1, fant vi flere signifikante sammenhenger for timesbasert skulking enn vi fant for heldagsfravær. Å være jente reduserte sannsynligheten for å ha høyt timesbasert skulkefravær, det samme gjaldt å få følge det utdanningsprogrammet man hadde som førstevalg. Som for heldagsfravær var det å bo med både mor og far, sammenliknet med andre boformer, signifikant forbundet med lavere sannsynlighet for å ha skulket mye. Det å gå på tredje-trinn økte sannsynligheten for å ha høyt skulkefravær, når vi sammenliknet med første-trinn. Elever på yrkesfag hadde signifikant høyere risiko for å være blant de med svært høyt timesbasert skulkefravær, sammenliknet med elever på studieforbereende.

I modell 2 og 3 utvidet vi modellen ved å inkludere informasjon om mors og fars etniske bakgrunn, utdanningsnivå, arbeidsforhold og fravær. Estimaten for de samme variablene som beskrevet over var fortsatt signifikante. I tillegg var det å ha norsk mor og far signifikant assosiert med lavere sannsynlighet for høyt skulkefravær, sammenliknet med elever hvis foreldre kom fra andre land enn Norge. Foreldrenes utdanning slo ikke signifikant ut, mens det at mor eller far hadde lederstilling, var positivt assosiert med høyt skulkefravær – når vi sammenliknet med elever hvis foreldre var "vanlig ansatte". At eleven oppgav at mor ofte var fraværende fra jobb var signifikant assosiert med økt risiko for høyt timesbasert skulkefravær. Denne sammenhengen var ikke signifikant når det gjaldt far som ofte var fraværende.

I modell 4 har vi inkludert flere variabler om elevens fritid og helse. Resultatene fra grunnmodellen var fortsatt de samme; å være jente, få oppfylt førstevalg og bo med både mor og far var fortsatt negativt assosiert med høyt skulkefravær, mens å gå på andre-trinn og tredjetrinn (sammenliknet med førstetrinn) og å være yrkesfagelev var positivt assosiert med høyt antall timer skulkefravær. Sammenhengen for mor som er leder (sammenliknet med vanlig ansatte, selvstendig næringsdrivende og ikke i jobb) var fortsatt positiv, men nå kun signifikant ved 10 % signifikansnivå. Vi ser videre at det å trene ukentlig var negativt assosiert med høyt timesbasert skulkefravær, det å spille dataspill utover natten 5-7 dager i uka (sammenliknet med sjeldnere) var sterkt positivt assosiert med høyt skulkefravær, og det samme gjaldt for de som svarte at data og internettbruk går negativt utover skolen (variabelen Dataskoleneg). God psykisk helse var negativt assosiert med høyt skulkefravær, mens variabelen for selvrapportert fysisk helse ikke slo signifikant ut. Det å gå ofte til fastlegen var positivt assosiert med å ha høyt skulkefravær, på samme måte som vi så for heldagsfravær.

I modell 5 inkluderte vi informasjon om karakterer og ugyldig fravær på ungdomsskolen. Kjønnsvariabelen var ikke signifikant i denne modellen, men sammenhengene mellom klassetrinn, førstevalg, boforhold, hyppighet på fastlegebesøk og dataspilling ut over natten 5-7 dager i uka – og høyt skulkefravær var de samme som vi så tidligere. Å ha far med høyere utdanning var i denne modellen signifikant assosiert med lavere risiko for høyt skulkefravær. Å ha mye ugyldig fravær og dårlige karakterer på ungdomsskolen økte sannsynligheten for å ha høyt timesbasert skulkefravær. Dårlig trivsel på videregående var også assosiert med økt sannsynlighet for skulk.

I modell 6-7 inkluderte vi indikatorer fra faktoranalysene som reflekterte motivasjon, mestring, trivsel og holdninger til fravær. Resultatene vi så i grunnmodellen holdt seg robuste, men effekten av karakterer vi så i modell 5 mistet signifikans (vi tok derfor ut disse i modell 7). Å score høyt på mestring og egenmotivasjon var signifikant assosiert med redusert sannsynlighet for høyt skulkefravær, mens det å akseptere kjedsomhet, dårlig nattesøvn pga. fritidsaktiviteter og dårlig humør (indikatoren vi valgte å kalle "Trøtt og umotivert") var positivt assosiert med høyt skulkefravær.

6.4 Diskusjon og oppsummering

6.4.1 Fraværsomfang og fraværssrapportering i den videregående skolen

6.4.1.1 Fraværssstatistikk som styringsindikator

I avtalen om et inkluderende arbeidsliv er delmål 1 en reduksjon i sykefraværet med 20 prosent i forhold til nivået i andre kvartal 2001. Dette innebærer et mål om at sykefraværet på nasjonalt nivå ikke skal overstige 5,6 prosent. I følge tall fra Statistisk sentralbyrå lå det legemeldte sykefraværet i norsk arbeidsliv i 1. kvartal 2012 på 5,7 %, det egenmeldte fraværet var på 1,2 % - totalt en sykefraværspersent på 6,9. Partene i arbeidslivet følger sykefraværet med argusøyne fra kvartal til kvartal året rundt. Det kan genereres sykefraværssstatistikk på alle nivå – fra individ og arbeidsplass til kommune, fylke og nasjon. Statistikken brukes som styringsindikator for å målrette tiltak – både nasjonalt og lokalt på arbeidsplassen, for å måle effekt av tiltak, for å sammenlikne eget nivå med andres, for å følge med på utviklingen over tid, og ikke minst benyttes sykefraværssstatistikken aktivt i forskning.

Sykefravær i arbeidslivet har store samfunnsøkonomiske kostnader, og man mener åpenbart at det er verdt å investere i god statistikk på området. Fravær i skolen (og særlig frafall som ytterste konsekvens) medfører også kostnader hvis dette går ut over arbeidsmarkedstilknytningen og individets ve og vel senere i livet. De samfunnsøkonomiske kostnadene av frafallet i Norge er beregnet til omtrent 5 milliarder (2010-)kroner for hvert årskull (Hernes 2010). Det hadde vært interessant å ha tilsvarende oppdaterte, og offentlig tilgjengelige, registerdata for fraværet i norsk skole som vi har for sykefravær i arbeidslivet, men det har vi altså ikke per i dag.

I arbeidslivet ligger de offentlige systemene godt til rette for å generere sykefraværssdata kontinuerlig og effektivt. Med utgangspunkt i sykemeldingen, og de rettigheter til sykelønn denne utløser, genereres data hos NAV, Arbeidsgiver-arbeidstakerregisteret og SSB. I utdanningssektoren har fraværssrapportering p.t. en større tidskostnad enn i arbeidslivet, i og med at flere ledd (faglærer, kontaktlærer, rektor, fylkeskommune) må involveres. I dag benytter mange skoler den nettbaserte tjenesten SkoleArena for registrering av fravær (faglærer/kontaktlærer registrerer). Vi har ikke undersøkt erfaringer med dette verktøyet spesifikt, men basert på intervju med både elever og ansatte i dette forskningsprosjektet synes utfordringen å være at lærere og skoler har ulik

praksis for hvor ofte fraværet registreres og hvordan statistikken brukes/rapporteres videre. Statistikken går fra fylkeskommunene til Utdanningsdirektoratet én gang i året, aggregeres ikke opp og presenteres ikke offentlig.

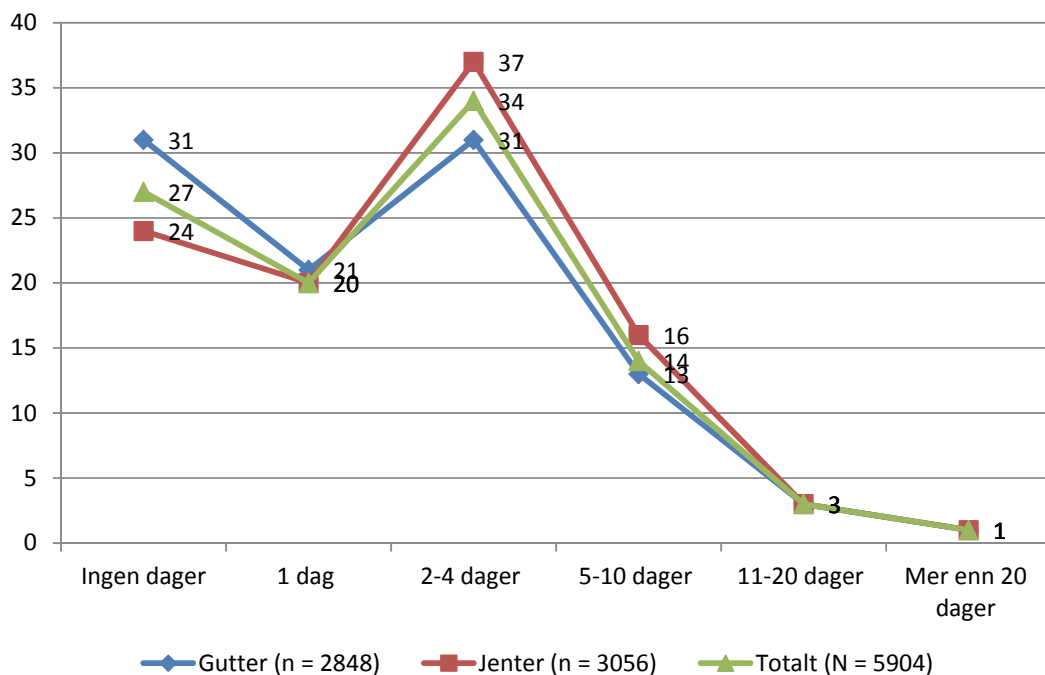
Å ha tilgang til oppdaterte og sammenliknbare tall for fravær i skolen vil kunne brukes strategisk i oppfølgingen av elever – både på skole-, region- og nasjonalt nivå. Men rapporteringen må gjøres effektivt, og statistikken må kunne benyttes på en måte som gjør at det føles nyttig å bruke tid på det for den enkelte lærer og skole. Og den må komme elevene til gode. Et administrativt krevende fraværsrapporteringssystem som stjeler tid fra fokus på nærvær og oppfølging av elever er ingen tjent med. I dette prosjektet har vi intervjuet en Elevtjeneste (lærere, rådgivere, OT-rådgiver m.fl.) som nylig hadde begynt å bruke skolens egen fraværsstatistikk aktivt i sin oppfølging av elever. Dette opplevde de som nyttig, men uttrykte frustrasjon over at informasjon om fravær ble lagt inn for sent, og at det dermed gikk for lang tid før de fikk grepet inn overfor elever med høyt fravær. Oppdaterte tall var det de mest av alt ønsket seg.

6.4.1.2 Fraværsomfang

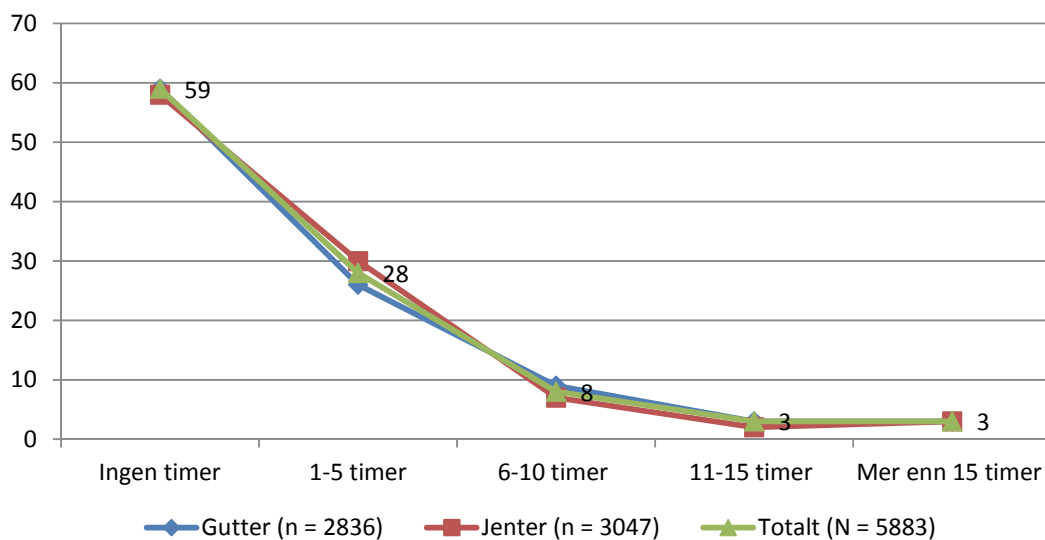
Av utvalget vårt på rundt 6 000 elever oppga 27 % at de ikke hadde vært borte en eneste hel dag fra skolestart i august og fram til primo november 2011. 20 % hadde vært borte kun én dag, 34 % hadde vært borte 2-4 dager, 15 % 5-10 dager og 4 % hadde vært borte mer enn 10 dager. Til sammenlikning oppga nær 60 % av utvalget at de ikke hadde skulket en eneste enkelttime den samme perioden. 28 % hadde skulket 1-5 timer, 8 % 6-10 timer, mens ca. 6 % hadde skulket mer enn 11 timer. På et annet spørsmål i skjemaet svarte 52 % av elevene at de av og til skulker skolen. Én av fire elever i utvalget svarte at de har løyet om at de har vært syk for å få gyldig fravær.

Jenter hadde i gjennomsnitt høyere heldagsfravær enn gutter (2,6 vs. 2,4 dager), mens gutter i gjennomsnitt skulket litt flere enkelttimer enn jentene. Det var en høyere andel jenter enn gutter som hadde moderat høyt heldagsfravær (2-10 dager, se figur under). Regresjonsanalyser viste imidlertid at både når det gjaldt å ha veldig høyt heldagsfravær og veldig høyt antall timer med skulk – var det å være jente signifikant assosiert med *lavere* risiko for høyt fravær.

Vi har ikke funnet litteratur eller offisielle tall som gjør at vi kan sammenlikne tallene fra vårt utvalg med nivået i Norge generelt eller med andre land, og det blir dermed vanskelig å si om nivåene vi fant i vår undersøkelse er høye eller lave. Når det også er slik at det er opp til den enkelte skole/lærer å gjøre en skjønsmessig vurdering av hvor mye fravær en elev kan ha for at det ikke kan gis karakter i faget, eller for at eleven skal miste retten til videregående utdanning, blir det også vanskelig å si noe generelt om konsekvensene av å ha mye fravær. Ettersom spørreundersøkelsen ble besvart i skoletiden, er det sannsynlig at vi underestimerer omfanget av fraværet, da elever med høy sannsynlighet for å være borte, også har økt sannsynlighet for ikke å ha vært til stede på utfyllingstidspunktet. Dette ble forsøkt ivaretatt ved at skolene holdt oversikt over hvem som ikke var til stede første gang, og at disse ble tilbudt deltakelse ved en senere anledning.

Figur 6.1 Prosentvis fordeling av rapportert antall dager med heldagsfravær i perioden skolestart (ultimo august 2011) og fram til skjemautfyllingstidspunktet (primo november 2011)

Figur 6.2 Prosentvis fordeling av rapportert antall timer med skulking av enkelttimer i perioden skolestart (ultimo august 2011) og fram til skjemautfyllingstidspunktet (primo november 2011)

6.4.2 Fraværsårsaker

I en diskusjon om fraværsomfang, er det naturlig å komme inn på fraværsårsaker og hyppigheten av disse. Det er særlig interessant å se om det er forskjeller i fraværsårsaker basert elevenes bakgrunn. Dette er et tema som fortjener et eget forskningsprosjekt, og det er begrenset hvor dypt vi har kunnet gå i dette innenfor rammene og målsetningene for dette prosjektet. Våre funn, selv på et deskriptivt nivå, må likevel kunne sies å være interessante for framtidig forskning.

I vår undersøkelse rapporteres sykdom å være den viktigste årsaken til at elevene er borte fra skolen. Fysisk sykdom/legebesøk/tannlegetimer var den årsaken elevene oppga at oftest var årsaken til fraværet deres; 41 % av utvalget svarte at dette ofte eller svært ofte var årsak til fraværet deres i videregående skole. 8 % av utvalget svarte at psykiske problemer ofte eller svært ofte var årsak til fravær. For disse to variablene – fysisk sykdom/legebesøk/tannlegetimer og psykiske problemer – var det signifikante gjennomsnittsforskjeller både mellom kjønn og studieprogrammer. Jentene rapporterte oftere enn guttene at de hadde vært borte fra skolen både pga. fysisk sykdom/legebesøk og psykiske problemer⁴⁵. Elever på yrkesfag oppgav sjeldnere enn elever på studieforberedende at de var borte pga. fysisk sykdom, men oftere pga. psykiske problemer.

Jentene rapporterte i gjennomsnitt både fysisk og psykisk sykdom/problemer som fraværsårsak oftere enn guttene. Kvinner har tradisjonelt hatt høyere sykefraværnivå enn menn i arbeidslivet, og én av hypotesene det har vært forsket ut i fra, har vært at kvinner har en større totalbelastning i livet enn menn (sosiale årsaker til fravær). I tillegg til jobb har de tradisjonelt sett tatt mer ansvar for barn og husholdning (og mange gjennomgår graviditet). Noen studier har konkludert med at denne totalbelastningen gir høyere sannsynlighet for å bli sykmeldt (se f.eks. Batt-Rawden og Solheim 2011). Andre studier viser at kvinner typisk jobber i yrker med høy belastning og stress, f.eks. pleie- og omsorgsykker, og dermed er mer utsatt for slitasjelidelser (se f.eks. Holmgren 2008).

Vi kjenner ikke til forskning på kjønnsforskjeller når det gjelder slik totalbelastning blant ungdom, men vi anser det som sannsynlig at en eventuell forskjell mellom kjønnene er mindre i ungdomstiden enn senere i livet. Rammebetingelsene deres i skoletiden er sannsynligvis også mer like enn i det mer kjønnsdelte arbeidsmarkedet, selv om f.eks. de fysiske arbeidsbetingelsene på byggfag er annerledes enn på studieforberedende allerede i skoletiden. De relativt like rammevilkårene gjør det i seg selv svært interessant å forske på fraværsårsaker blant elever i skolen. Kanskje kan man frambringe mer kunnskap her om kjønn og sosiale forskjeller som også kan komme arbeidslivet til gode?

Når det gjaldt dårlig nattesøvn pga. dataspill, internettbruk, festing o.l. svarte guttene, og elever på yrkesfag, signifikant oftere enn jentene, og elever på studieforberedende, at de var borte på grunn

⁴⁵ Signifikanstester mellom kjønnene på årsaksvariablene finnes i vedlegg IV, under delkapitlet om "Erfaringer fra videregående skole".

av dette. Også når det gjaldt politisk arbeid/tillitsvalgtarbeid/frivillig arbeid svarte guttene at de var oftere borte pga. dette enn jentene. Det var ingen signifikante forskjeller mellom kjønnene hva angikk nære familiemedlemmer som trengte støtte og omsorg, trøbbel/vanskeligheter i familien eller det å være skolelei, men på alle disse punktene var dette signifikant hyppigere rapportert blant elever på yrkesfag. Guttene og yrkesfagelever svarte i gjennomsnitt at de oftere enn jentene og elever på studieforberedende at de kjedet seg på skolen. Guttene rapporterte i større grad enn jentene at det hadde vært for fristende å skulke etter fritimer. Dette funnet reflekteres også i regresjonsanalysene hvor det å være jente var signifikant assosiert med *redusert* sannsynlighet for å ha skulket enkelttimer.

Det var også signifikante forskjeller mellom kjønn og studieprogram når det gjaldt mobbing på skolen, dårlig forhold til lærere og dårlig klasse miljø som årsak til fravær – på alle disse tre punktene svarte guttene og yrkesfagelever i større grad enn jentene og elever på studieforberedende at dette ofte var årsak til at de var borte fra skolen. Når det gjaldt prestasjonsangst i forbindelse med skolearbeid svarte jentene, og elever på yrkesfag, signifikant oftere enn guttene og elever på studieforberedende, at dette var en årsak til fravær. Elever på studieforberedende rapporterte at de oftere enn elever på yrkesfag var borte pga. ferier utenom ordinær skoleferie.

6.4.2.1 Finnes det en grense for hva som er skolens ansvar for fravær?

Årsaker til bortvalg (fracfall) i videregående skole er undersøkt i Markussen og Seland (2012), der de i sitt utvalg på over 500 "sluttere" i videregående skole, finner at ca. 42 % av de som slutter, oppgir årsaker som handler om forhold utenfor skolen. De stiller et betimelig spørsmål i sin rapport "Å redusere bortvalg – bare skolens ansvar?". Selv om dette gjelder fracfall, og ikke fravær, er spørsmålet like relevant på sistnevnte område, og det er en problemstilling som er godt kjent i arbeidslivet i forhold til sykefravær. Intervju vi har gjort med arbeidsgivere i forbindelse med andre forskningsprosjekt, viser at mang en arbeidsgiver har spurt seg hvor grensene går i forhold til hva som skal være arbeidsgivers ansvar for oppfølging når det kommer til sykefravær som skyldes forhold utenfor arbeidsplassen. Regelverket har utviklet seg i retning av at en stadig større del av ansvaret for fraværsoppfølging faller på arbeidsgiver (Ose et al. 2012).

Går det an å sette en grense for hva som skal være skolens ansvar i forhold til fraværsoppfølging, i de tilfellene der årsakene til fravær åpenbart ligger utenfor lærernes og skolens kontroll?

Både (syke)fravær og fracfall i arbeidslivet og fravær og fracfall i skolen medfører store kostnader på lang sikt – både for det enkelte individ og for samfunnet. Derfor handler fravær- og fracfallsforebygging og oppfølging i stor grad om det noe ulne begrepet *samfunnsansvar*. Grensene for samfunnsansvar er vanskelige å trekke. Som vi også har skrevet om andre steder i denne rapporten, er det ikke tvil om at skolen, og læreren som klasseromleder, har en svært viktig posisjon i forhold til å kunne oppdage avvik på et tidlig tidspunkt – og et ansvar for å koble inn nødvendige aktører i en oppfølging av de forhold som avdekkes. Så må det være resten av samfunnet (inkludert myndighetene) sitt ansvar å sørge for at læreren har det støtteapparatet rundt seg som gjør at

vedkommende kan fortsette å ivareta *både* sin rolle som leder og underviser på en tilfredsstillende måte.

6.4.3 Egenskaper ved elevene assosiert med høyt heldagsfravær og mye skulking av enkelttimer

Fravær føres på vitnemålet i antall hele dager og enkelttimer. Gjennom elevintervjuene kom det fram at det ble regnet som "bedre" med heldagsfravær enn et høyt antall enkelttimer med fravær. Heldagsfravær assosieres i større grad med "legitimt" sykdomsfravær – og inntil 10 dager kan altså søkes om å bli strøket fra vitnemålet så lenge noen med myndighet til det, dokumenterer fraværet. Én fjerdedel av de 6000 elevene oppgav at de hadde løyet om at de var syke for å få gyldig fravær, så en del av det dokumenterte, og dermed "gyldige", fraværet er i realiteten ugyldig.

Basert på det vi visste fra tidligere forskning og fordelingene vi så i den deskriptive gjennomgangen av data, forventet vi å finne *økt* risiko for høyt fravær hos følgende grupper; gutter, elever på de høyeste klassetrinnene, yrkesfagelever, de som ikke hadde fått oppfylt sitt førstevalg da de søkte videregående opplæring, de som ikke bodde sammen med begge foreldrene, de som hadde foreldre med annen etnisk bakgrunn enn norsk, de som hadde lav motivasjon og lav mestringsfølelse, dårlige karakterer på ungdomsskolen og de som trivdes dårlig på skolen. Disse forventningene ble langt på vei oppfylt i form av signifikante funn i de logistiske regresjonsanalysene. Særlig sammenhengene mellom høy risiko for høyt fravær (både heldags- og skulk) og det å være gutt, ha dårlige karakterer på ungdomsskolen, samt det å *ikke* bo sammen med både mor og far, var robuste gjennom de fleste modellene vi testet.

Unntakene gjaldt forskjellen mellom yrkesfagelever og elever på studieforbereende, og elever som hadde fått oppfylt sitt førstevalg og ikke. Disse var ikke signifikante i våre analyser på heldagsfravær, men var signifikante i analysene av svært høyt antall timer skulk. Hvis det er slik at heldagsfraværet i stor grad kan knyttes til sykdom, er det kanskje heller ikke overraskende at dette er rimelig likt fordelt uavhengig av utdanningsprogram og oppfyllelse av førsteønske. Når det gjelder timesbasert skulk derimot, kan det tenkes at dette i større grad er knyttet til lav motivasjon. Her var det slik i vårt utvalg at yrkesfagelever, og de som ikke fulgte det utdanningsprogrammet de hadde som sitt førstevalg, hadde høyere risiko enn elever på studieforbereende og de som gikk på sitt førstevalg, for å ha svært høyt antall timer med skulk.

Tidligere forskning har funnet at elever med høyt utdannede foreldre har lavere risiko for å ha høyt fravær og falle fra. Falch og Strøm (2011) finner imidlertid at tidligere skoleprestasjoner i stor grad utkonkurrerer effekten av foreldres utdanning når det gjelder sannsynlighet for frafall. I vårt utvalg så vi at elevene med høyt fravær (inkl. skulking) var rimelig likt fordelt basert på foreldres utdanning. Det var dermed spennende å se hvordan dette slo ut når vi også kontrollerte for andre forhold ved elevene. Regresjonsanalysene viste at foreldres utdanning i de fleste modellene ikke slo signifikant ut. Vi analyserte et par enkle modeller med kjønn, trinn, bijobb, utdanningsprogram, førstevalg, det å bo med begge foreldrene og hhv. mors og fars utdanning. I den ene av disse

modellene (ikke presentert i tabeller) viste det seg at det å ha mor med høyere utdanning, sammenliknet med lavere utdanning, *forhøyet* risikoen for å ha svært høyt heldagsfravær. Men sammenhengen var heftet med usikkerhet; kun signifikant ved ca. 9 % signifikansnivå.

Et område det er forsket mindre på er hvordan foreldres arbeidssituasjon, og ikke minst foreldrenes fravær i arbeidslivet, er assosiert med elevenes fravær i skolen. Andelen elever med mye heldagsfravær og høyt antall timer skulk var lavere blant de med mor og far som jobbet heltid, sammenliknet med de med mor og far som jobbet deltid, eller ikke var i arbeid. Et noe overraskende funn i den deskriptive gjennomgangen var at andelen elever med svært høyt heldagsfravær, og som hadde mor eller far i lederstilling var relativt høy. Andelen elever med høyt heldagsfravær og mye skulk som svarte at foreldrene ofte var fraværende fra jobben, var også høyere, enn blant de som svarte at dette skjedde sjelden. I regresjonsanalysene var det få av arbeidsmarkedsvariablene om foreldre som slo signifikant ut. Men kontrollert for kjønn, trinn, bjobb, utdanningsprogram, førstevalg, boforhold, foreldres utdanning, ansettelsesforhold og arbeidstid – var det slik at elever som oppgav å ha mor og far som var ofte/svært ofte fraværende fra jobb – hadde forhøyet risiko for å ha høyt heldagsfravær selv. Når det gjaldt timesbasert skulk, var det kun det å ha mor som var ofte borte fra jobb som slo signifikant ut. Som beskrevet i litteraturoppsummeringen, finnes det forskning som har vist at barn med foreldre som har hatt høyt sykefravær, selv har høyere risiko for sykefravær i arbeidslivet.

I den deskriptive gjennomgangen så vi at andelen elever med svært høyt fravær var økende jo oftere elevene oppgav at de satt oppe om natta og brukte tid ved datamaskinen. I forhold til trening var den laveste andelen elever med svært høyt fravær å finne blant de som trente moderat (1-3 ganger i uka). De som aldri trente eller trente omtrent hver dag, rapporterte mer fravær. Som forventet var det slik at de som rapporterte god fysisk og psykisk helse, hadde mindre fravær enn de som rapporterte dårlig helse. Elever med mange fastlegekonsultasjoner var også overrepresentert blant de med svært høyt fravær. Regresjonsanalysene viste at flere av disse variablene var signifikant assosiert med økt sannsynlighet for å ha høyt fravær. Å spille dataspill utover natten 5-7 ganger uken (sammenliknet med sjeldnere), gav signifikant forhøyet risiko for både høyt heldagsfravær og skulking av mange enkelttimer. God fysisk og psykisk helse og få fastlegekonsultasjoner var signifikant assosiert med lavere sannsynlighet for høyt heldagsfravær, mens kun psykisk helse slo ut som signifikant når det gjaldt skulking av enkelttimer.

Resultater av analysene som inkluderte indikatorene vi laget for mestring, motivasjon og holdninger til fravær, viste at elever som rapporterte høy grad av motivasjon og mestring hadde lavere sannsynlighet for å være blant elevene med svært høyt fravær og timesbasert skulk. Elever som i stor grad aksepterte kjedsomhet, nattevåk som følge av fritidsaktiviteter og dårlig humør som fraværårsak, hadde økt sannsynlighet for å ha mye av både heldagsfravær og skulkede enkelttimer. De som i stor grad aksepterte forkjølelse og hodepine som fraværårsak hadde økt sannsynlighet for høyt heldagsfravær.

6.4.3.1 Problemstillinger som bør forskes videre på

De sammenhengene vi finner i vårt elevutvalg bekrefter langt på vei funn i tidligere forskning på fravær og frafall, men gir også grunnlag for å formulere nye problemstillinger som bør forskes mer på. Den forskningen som finnes på fravær i videregående skole er veldig begrenset. Selv om korrelasjonen mellom fravær og frafall er høy, kan det være andre egenskaper ved individet som spiller en rolle for fravær, enn de sammenhengene som allerede er påvist med utgangspunkt i registerbaserte frafallsdata. For eksempel fant vi at fraværet er relativt likt fordelt med hensyn til foreldres utdanning, og at familieøkonomi i liten grad så ut til å være systematisk assosiert med høyt fravær. Det var også en relativt høy andel av elevene med foreldre i lederstilling som hadde høyt fravær. Kanskje kan dette tyde på at fravær er et problem som rammer elever i alle samfunnslag, og at sammenhengen med sosioøkonomisk bakgrunn ikke er like systematisk som det tidligere studier har vist for frafall. Det finnes også nyere frafallsstudier fra Norge (Falch og Strøm 2011) som viser at sammenhengen mellom frafall og foreldres utdanningsbakgrunn bare er moderat. En nylig publisert artikkel om skolefrafall og helse viser at ungdom med dårlig selvrapportert helse hadde betydelig mer skolefrafall enn de med bedre helse. Dårlig helse bidro til signifikant høyere fravær fra arbeidslivet på både medisinsk og ikke-medisinsk grunnlag – og dette kunne ikke forklares med selve skolefrafallet alene eller med foreldres utdanningsnivå (De Ridder et al. 2012).

Både våre analyser og tidligere forskning har vist at gutter har økt risiko for både fravær og frafall i videregående skole. I det deskriptive materialet vårt så vi imidlertid at jentene hadde et høyere moderat heldagsfravær, sammenliknet med guttene. Det var en lavere andel jenter enn gutter som ikke hadde heldagsfravær i det hele tatt, men en høyere andel gutter med veldig høyt fravær. Preliminære regresjonsanalyser som ikke er presentert i rapporten, der vi definerte avhengig variabel som fravær på mer enn 5 dager (i stedet for 10), gav også motsatt kjønnseffekt: sannsynligheten for å ha høyt heldagsfravær under en slik definisjon var større for jentene enn for guttene. Dette betyr at selv om det er guttene som har det ekstremt høye fraværet og oftest faller fra, er det også grunn til å vurdere tiltak i forhold de mange jentene med moderat høyt fravær.

Fraværsårsaker hos elever er det også forsket for lite på. Basert på de deskriptive fordelingene av svar i vårt utvalg, peker det i retning av at jenter i større grad enn gutter er fraværende på grunn av fysisk og psykisk sykdom. Å finne ut mer om hva som ligger bak eventuelle kjønnsforskjeller i fraværsårsaker blant elever i skolen vil kunne bidra til kunnskap som også kan benyttes om sykefravær i arbeidslivet. Det vil også bidra til at man i større grad kan målrette oppfølgingstiltak på et tidlig tidspunkt.

Våre analyser, og de meste av annen forskning på fravær i Norge, er gjort på tverrsnittsdata, med alle de forbehold som må tas i forhold til slike datasett. For å ha mulighet til å si mer om omfang, årsak og virkning av fravær i den videregående skolen må det registerbaserte tidsserier med landsrepresentative data til.

7 Holdninger til fravær blant elever i videregående skole

Den overordnede problemstillingen i prosjektet har vært å frambringe ny kunnskap om hvilke holdninger til fravær som finnes blant morgendagens ansatte – elevene i videregående skole. Utgangspunktet for vår nysgjerrighet på denne problemstillingen var stor oppmerksomhet i media de siste årene om holdninger og holdningsendringer som forklaringsfaktor for høyt sykefravær i norsk arbeidsliv og økende utgifter til folketrygden (jf. kapittel 1). Debatten har avstedkommet med påfallende få referanser til forskning. Samtidig har det vært fokus på at mange (ca. 30 %) av de som starter i videregående opplæring ikke fullfører, og de omfattende samfunnsøkonomiske kostnadene dette bringer med seg på sikt. Begrepet "NAVing" ble betimelig nok introdusert for oss gjennom mediedebatten midt i prosjektperioden. Det referer til en måte å skaffe seg inntekter på for unge mennesker som lever på sosialhjelp fra NAV fordi de ikke er motivert nok til å jobbe eller ta utdanning. En ung mann som selv hadde vært NAV-klient i tre år fordi han har slitt med å finne en jobb som tilfredsstillende egne ambisjoner, skrev følgende i en kronikk i Dagbladet i mars 2012⁴⁶.

"Samtidig er jeg ikke alene. Jeg har flere bekjente - oppegående, ressurssterke mennesker - som heller ikke tar seg en jobb. Ikke gjør de mye annet fornuftig heller, sett fra et samfunnsmessig ståsted. Ingen studier, ingen klart definert fremtidsplan og ingen snedige planer om snarlig verdiskapning av noe slag. Interessen for å «delta», å «bidra», er minimal innenfor denne gruppen, og utgjør ingen motivasjon å snakke om. Ansvarsfølelsen når det kommer til en abstrakt størrelse som «samfunnet» er lav. (...)

Frekk nok til å påberope meg eller andre i lignende situasjoner solid arbeidsmoral skal jeg ikke være, men når jeg mottar støtte fra NAV er det ikke fordi det er noe jeg ønsker, men fordi motivasjon og handlekraft har fått seg en alvorlig knekk. Hva er da mer naturlig enn å vente på bedre tider, når vi først lever i et velferdssamfunn og muligheten ligger der?" (Vegard Skjervheim, Dagbladet 31. mars 2012)

NAV-direktør Joakim Lystad svarte på kronikken ved å beskrive "NAVing" som et marginalt problem, og påpekte at det er viktig at de som kan fullføre videregående skole får hjelp til det, og at for å lykkes med det er vi avhengige av at den enkelte er motivert⁴⁷.

Forskning fra Sverige viser at yngre generasjoner har en mer avslappet holdning til å benytte offentlige forsikringsordninger enn eldre generasjoner. Ljunge (2011) benyttet registerdata fra Sverige i perioden 1974-1990, og så på etterspørselen etter sykelønn mellom generasjoner. Han fant at yngre generasjoner relativt sett hadde en høyere etterspørsel etter sykelønn enn de eldre – til tross for at velferdsordningene har vært uendret i hele denne perioden, og helsetilstanden og

⁴⁶ <http://www.dagbladet.no/2012/03/31/kultur/debatt/nav/trygdesnylter/20924592/>

⁴⁷ <http://www.aftenposten.no/meninger/Naving--et-marginalt-problem-6814206.html>

behandlingsmetodene ikke har blitt dårligere. Trenden han finner er sterk – den øker med nesten ett prosentpoeng per fødselskohort, og effekten er robust på tvers av demografiske grupper:

"These trends in behavior are mirrored in attitudes toward benefit uptake in a broad set of countries, including Sweden. Younger generations have a more relaxed attitude toward claiming public benefits. Our findings indicate that younger generations demand more from the welfare state, and our behavioral data from Sweden quantify the speed at which demand is increasing." (Ljunge 2011)

Nylig har det blitt publisert forskning på norske data (Biorn et al. 2012) som konkluderer med det motsatte: De yngre kohortene er *mindre* borte enn de eldre kohortene, alt annet likt; "*Hence, we find no evidence that work-norms have deteriorated through the entry of new cohorts*" (ibid. s. 4).

Leder for Regjeringens "Ekspertgruppe for sykefravær", professor i psykologi Arnstein Mykletun, har etterlyst mer forskning på fraværet i videregående opplæring⁴⁸. Han mener at holdningen til fravær i skolen forplanter seg til arbeidslivet, og at et effektivt virkemiddel mot sykefravær i arbeidslivet kan være å stramme inn fraværsregimet i videregående opplæring. Drøye to år etter Mykletuns uttalelse til Aftenposten i 2010, vil skolebyråden i Oslo kommune søke Utdanningsdirektoratet om å få innføre en prøveordning med fraværsgrense på 15 % i de videregående skolene i Oslo f.o.m. 2013. Det er tro på at innstramminger i fraværsreglementet vil disiplinere elevene, og skolebyråden har delvis støtte fra Utdanningsforbundet.

Med vår bakgrunn i arbeidslivsforskning visste vi fra tidligere prosjekter at forskningen på temaet holdninger til fravær i arbeidslivet var begrenset. Omfattende litteratursøk (jf. kapittel 3) skulle vise at det finnes enda mindre forskningsbasert kunnskap om holdninger til fravær blant elever i videregående skole. I mangel på alternativer i skoleforskningen støtter vi oss til teorier og empiri i arbeidslivsforskningen på dette området. Helt siden vi formulerte problemstillingene i dette forskningsprosjektet har vi jobbet ut i fra en hypotese om at mye er likt når det gjelder fraværsatferd og holdninger til fravær i skole og arbeidsliv. Vi har tro på at det ligger overføringsverdi i å se de to arenaene mer i sammenheng enn det som har vært gjort hittil.

I forrige kapittel undersøkte vi elevenes faktiske fraværsatferd. I dette kapitlet er det elevenes holdninger til fravær som står for tur. Å skulle nærme seg fenomenet ungdoms holdninger er interessant på flere måter. Vi anbefaler også å lese kapittel 3.4 der det å forske på ungdom *per se* diskuteres og kapittel 5 der vi presenterer ungdoms egne opplevelser av fravær, slik de framkom i våre intervju med elever på første trinn i videregående skole.

⁴⁸ <http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/article3502479.ece>

7.1 Bakgrunn og problemstillinger

7.1.1 Teoretisk og empirisk rammeverk

Da vi definerte holdningsbegrepet i kapittel 2 skrev vi at det karakteristiske ved en holdning er at den inneholder en dimensjon der man evaluerer for og imot noe. Holdninger er relativt konstante over tid, men de kan endres som følge av sosial påvirkning i vår omgang med andre. De endres avhengig av hvordan vår egen motivasjon er til å holde fast ved holdningen, når vi opplever holdningskonflikter eller vi opplever at egne holdninger og atferd ikke passer overens (Eagly og Chaiken 1995). Kelvin og Jarret (1985) fant at folk ofte tilpasser sine holdninger slik at de stemmer overens med deres egen atferd og erfaringer.

7.1.1.1 Makro- og mikro-perspektiver i holdningsforskningen

Det er hovedsakelig to teoretiske retninger som er framtrepende i forskningen på folks holdninger til offentlig finansierte ordninger; teorier på samfunnsnivå og teorier på individnivå⁴⁹. På samfunnsnivå vil man forklare variasjon og endringer i befolkningens holdninger til f.eks. trygdeordninger ved hjelp av kjennetegn ved samfunnet. I følge slike teorier vil demografisk utvikling, økonomiske konjunkturer, samt grad av industrialisering og urbanisering kunne forventes å prege folks holdninger til hva som skal være statens oppgaver og ansvar (Wilensky 2002, Busemeyer et al. 2009). Innenfor dette perspektivet argumenteres det for at når flere får sine interesser ivaretatt gjennom en offentlig trygdeordning, vil også flere se seg tjent med at sjenerøse ordninger opprettholdes og videreutvikles (Bay et al. 2010). Forskning i denne tradisjonen har blant annet funnet at viljen til å arbeide er sterk i sjenerøse velferdsstater, og arbeidsinvolveringen høy; man liker arbeid *per se* (Halvorsen 2011, Hyggen 2010). Kumlin (2007) har gjort en litteraturgjennomgang på dette feltet, og finner kun blandet empirisk støtte for dette synet i analyser av holdningsdata.

På individnivå er "rasjonell-aktør"-perspektivet fra markedsøkonomisk teori dominerende. Essensen er at et rasjonelt individ maksimerer egen nytte; de gjør alltid det som er mest lønnsomt for seg selv. Og hvis nytten av økte utgifter til et offentlig tiltak (f.eks. sykelønn) overstiger kostnadene for den enkelte – vil vedkommende ha en positiv holdning til at det brukes mer penger på offentlige tiltak (Iversen og Soskices 2001). Størparten av den forskningen som er gjort i Skandinavia på dette temaet, bruker registerdatainformasjon på individnivå i forsøket på å avdekke hvordan en sosial multiplikatoreffekt påvirker folks holdninger til sykefravær basert på hvem de har sosial omgang med – for så å gjøre seg gjeldene i folks sykefraværsetferd. Det finnes etterhvert flere studier som

⁴⁹ Vi finner ingen teorier eller studier som handler om elevers holdninger til skole som offentlig finansierte tiltak. Det meste av teorien som er relevant her er hentet fra statsvitenskap og politisk meningsdannelse i forhold til velferdsordninger, og studiene baserer seg hovedsakelig på svar fra voksne respondenter.

konkluderer med at sykefraværsatferd "smitter" (Markussen og Røed (2012), Andersson et al. (2011), Hesselius et al. (2009), Rege et al. (2009), Lindbeck et al. (2004)).

Andre teorier på individnivå tar avstand fra forutsetningen om at folk bare maksimerer egen nytte, og fokuserer f.eks. på at politisk ideologi og oppfatninger av hva som er rett og galt fungerer veiledende for folk i politiske spørsmål. Dette bidrar til at folks holdninger følger et stabilt mønster, helt fra holdningene erverves i unge år gjennom sosialisering i familie, nabolag og skole (Bay et al. 2010).

7.1.1.2 Holdninger til fravær blant elever

I kapittel 3, der vi oppsummerer litteratur om holdninger til fravær og nærvær i skole og arbeidsliv, går det fram at vi finner svært få relevante studier som ser direkte på holdninger til fravær i skolen. Studsrød og Bru (2011) er kanskje den mest relevante fra Norge, der en undersøkelse blant 564 norske elever i videregående skole viste at venner og klassekamerater spilte en signifikant rolle i forhold til skoletilpasning – og forklarte mellom 5 og 8 prosent av variasjonen i forhold til det å ville slutte på skolen, skulking, fravær, skolevegring og motivasjon for videre utdanning. Om man hadde venner som hadde droppet ut av skolen eller skulket mye, var den variabelen som forklarte mest av elevenes skoletilpasning i denne studien (kontrollert for karakterer, familieøkonomi, klassetrinn, kjønn og studieretning). En forutgående studie av de samme elevene (Studsrød og Bru 2009), viste at foreldrene bare hadde en moderat effekt på skoletilpasning, og at foreldrenes påvirkningskraft avtok når elevene ble eldre (unge voksne).

Gjerustad og Soest (2010) fulgte 1 552 norske ungdommer til de ble unge voksne, og undersøkte sammenhengen mellom sosioøkonomisk status, oppnåelse av yrkesmessige ambisjoner og sykefravær i arbeidslivet. De har målt sammenfallet mellom det yrkesmessige ambisjonsnivået ungdommene hadde før de fikk en jobb – opp mot den jobben de faktisk fikk – og har så koblet dette til sykefraværdata. De fant at å inkludere graden av ambisjonsoppfyllelse reduserte sammenhengen mellom sosioøkonomisk status og sykefravær, og ambisjonsoppfyllelse hadde en signifikant effekt på sykefraværet i seg selv. Artikkelen konkluderer med at ambisjonsoppfyllelse er med på å moderere effekten av sosioøkonomisk status på sykefraværet – et interessant funn i lys av "NAVing"-debatten vi refererte til innledningsvis.

Axelsson et al. (2005) gjennomførte en spørreundersøkelse om holdninger til arbeid blant 606 elever i den videregående skolen i Sverige. Spørsmålene inkluderte mål på livskvalitet, selvopplevd helse, "livsbalanse" (sense of coherence) og holdninger til arbeid. Analysene viste at arbeidsetikk/arbeidsmoral og generelle holdninger til arbeid utgjorde to separate dimensjoner. God livskvalitet, et stabilt liv og god helse hang signifikant sammen med god arbeidsmoral, mens det bare var faktoren "å ha et stabilt liv" som hang sterkt sammen med gode generelle holdninger til arbeid. Jenter scoret signifikant bedre enn gutter på både arbeidsmoral og generelle holdninger til arbeid, mens de som gikk yrkesfag scoret signifikant bedre på generelle holdninger til arbeid

sammenliknet med elever i de teoretiske fagene. Det var også signifikant bedre generelle holdninger til arbeid blant de som fikk god støtte fra sine foreldre.

7.1.1.3 Holdninger til fravær blant ansatte

I Norge er det ikke mange forskningsprosjekter som direkte har tatt for seg norske arbeidstakers holdninger til sykefravær. Nytrø (1997) undersøkte norske (fast) ansattes syn på sykefravær, og slo fast at det var liten grunn til å tro at misbruk av sykelønnsordningen var et utbredt fenomen. Den totale andel illegitimt fravær ble anslått til mindre enn 3 % i hans utvalg på i underkant av 3 000 ansatte.

Da vi skulle formulere spørsmål i spørreskjemaet for å måle holdninger til fravær, tok vi utgangspunkt i Dahl et al. (2007). Her har man kartlagt og sammenliknet holdninger til sykefravær blant 1000 ansatte i hvert av de nordiske landene. Hovedproblemstillingen var om sjenerøse velferdsordninger fører til mindre restriktive holdninger til sykefravær, og hvordan egenskaper ved arbeidstakeren påvirker holdninger til sykefravær. De ansatte ble spurt om i hvilken grad det er akseptabelt å være borte fra jobben på grunn av forhold som forkjølelse, samlivsbrudd, søvnmangel, mobbing osv., og hvor langvarig sykefravær man kan akseptere av ulike årsaker. Rapportforfatterne finner at holdninger til sykefravær i de nordiske landene avhenger av:

- Kjønn (kvinner har mer restriktive holdninger enn menn)
- Alder (eldre har mer restriktive holdninger enn yngre)
- Utdanningsnivå (påvirker holdningene, men effektene er ikke entydige)
- Sektor (ansatte i privat sektor har mer restriktive holdninger enn ansatte i offentlig sektor)
- Hvor mange timer en jobbet i gjennomsnitt per uke (de som jobber mye har mer restriktive holdninger enn de som jobber lite)

Om man var ansatt i stor eller liten bedrift og hvilket yrke man hadde, påvirket i liten eller ingen grad holdningene til sykefravær. De finner ikke at holdningene varierte entydig i forhold til hvor restriktive velferdsordningene er i de ulike landene, men de finner at de to landene med mest restriktive sykelønnsordninger (Island og Finland) også har de mest restriktive holdningene til sykefravær.

7.1.2 Problemstillinger

I dette kapitlet vil vi ved hjelp av våre tverrsnittsdata kartlegge hvilke holdninger elever i videregående skole har til det å være borte fra skolen. Vi vil undersøke om det er egenskaper ved elevene som er systematisk assosiert med *det å ha lite restriktive holdninger* til hhv. sykdomsfravær (forkjølelse og hodepine) og fravær basert på det vi har valgt å kalle "trøtt og umotivert" (at man kjeder seg, har sovet dårlig natten før pga. fritidsaktiviteter/internettbruk eller bare er i dårlig humør og ikke orker å dra på skolen).

7.2 Data og metode

7.2.1 Datagrunnlag

Datagrunnlaget er en tverrsnittundersøkelse gjennomført høsten 2011, der 6 010 elever i videregående skole besvarte et elektronisk spørreskjema utformet av SINTEF. For nærmere beskrivelse av datagrunnlaget, se kapittel 6.2 og vedlegg IV kapittel 10.3.14. Spørsmålsbatteriet om holdninger framgikk som spørsmål 29 i spørreskjemaet (se vedlegg III).

7.2.2 Metode

I dette kapitlet presenterer vi deskriptiv statistikk fra spørsmålene i spørreskjemaet som måler holdninger til fravær. Det benyttes logistisk regresjonsanalyse for å undersøke om det er systematiske sammenhenger mellom egenskaper ved elevene og holdninger til fravær. Det er også benyttet faktoranalyse for å redusere antall variabler til indikatorer. For en nærmere beskrivelse av metoden og tolkningen av odds ratio ($\text{Exp}(B)$), se kapittel 6.2.2. For nærmere beskrivelse av faktoranalyse som metode, se kapittel 8.2.2. Programvaren IBM SPSS Statistics 19 er benyttet i de kvantitative analysene

7.2.3 Variabler som inngår i regresjonsmodellene

Da vi ikke lyktes med å finne validerte instrument for å måle holdninger til fravær i verken skole eller arbeidsliv, tok vi utgangspunkt i spørsmålsformuleringene og svarskaalen i Dahl et al. (2007). På spørsmål 35 i skjemaet har vi listet 15 årsaker man kan ha for å være borte fra skolen. Elevene skulle krysse av på en skala fra 1-10 for om de syntes den enkelte årsaken i listen var akseptabel grunn til å være borte. 1 betydde "aldri akseptabelt", 10 betydde "alltid akseptabelt". Hvordan utvalget fordelte seg på hvert av svaralternativene er gitt i tabell 10.25 i vedlegg IV.

I analysene av elevenes holdninger til fravær tester vi sammenhengene mellom å være lite restriktiv⁵⁰ til to typer fravær (framkommet basert på faktoranalyse av holdningsspørsmålene) og en rekke bakgrunnsvariabler hos eleven. I og med at det er gjort lite på dette området tidligere, har vi hatt lite teori å bygge analysemodeller på når det gjelder holdninger til fravær. Fordelingene som kom fram i den deskriptive gjennomgangen av data gav oss noen forventninger til hvor de største forskjellene lå, men i det store og hele har analysearbeidet vært eksplorerende i formen.

7.2.3.1 Konstruksjon av avhengige variabler

Basert på faktoranalyse av de 15 spørsmålsleddene som inngikk i "holdningsbatteriet", pekte det seg ut tre faktorer/indikatorer bestående av spørsmål som var besvart med høy indre konsistens. Faktorene og deres innhold er presentert i resultatdelen under.

⁵⁰ Med "lite restriktiv" mener vi å ha høy aksept for at man kan være borte på grunn av de gitte fraværsårsakene.

I regresjonsanalysene har vi valgt å se nærmere på de to indikatorene "Sykdom" og "Trøtt og umotivert". Vi er interessert i hvilke egenskaper ved eleven som er assosiert med det å ha høy aksept for fravær som skyldes sykdom, og det å ha høy aksept for fravær som skyldes at man er trøtt og umotivert. De avhengige variablene er konstruert slik at de som på en skala fra 1-10, scorer 7-10 på alle tre spørsmål som inngår i den respektive indikator, inkluderes i den dikotome variabelen (0/1). Analysene kjøres på hele utvalget.

7.2.3.2 Uavhengige variabler

Blant uavhengige variabler som er testet ut i regresjonene er; kjønn, geografisk skoletilhørighet, trinn, deltidsjobb, utdanningsprogram, førstevalg, boforhold, etnisk bakgrunn, familieøkonomi, fritid, helse, foreldres utdanning og arbeidssituasjon, karakterer og fraværsatferd fra ungdomsskolen m.m., samt indikatorer for mestring, trivsel og motivasjon. Indikatorene er fremkommet ved hjelp av faktoranalyser av utvalgte spørsmålsbatteri i skjema, og har en skala fra 0-100. Sammensetning av indikatorene er nærmere beskrevet i kapittel 8.3.1.

7.3 Resultater

Først presenteres resultat av faktoranalysen på holdningsbatteriet, som danner utgangspunkt for de avhengige variablene. Deretter presenteres deskriptiv statistikk for de to avhengige variablene i form av krysstabeller. Krysstabellene inneholder fordelinger på forklaringsvariablene vi benytter i regresjonsanalysene. Vi presenterer så deskriptiv statistikk for andre spørsmål i skjemaet som kan sies å måle holdninger til fravær. Til slutt presenteres resultater fra regresjonsanalysene. Funnene diskuteres i kapittel 7.4.

7.3.1 Tre holdningsindikatorer basert på faktoranalyse

Faktoranalysene av spørsmålene 35 i spørreskjemaet gav til slutt 3 faktorer basert på kriteriene beskrevet under metoddelen (kapittel 8.2.2). Hver faktor inneholdt tre spørsmålsledd. Svarskalaen på spørsmålet gikk fra 1-10, der 1 er "aldri akseptabelt" og 10 er "alltid akseptabelt". Faktorstruktur presenteres i neste tabell. Vi har valgt å kalle indikatorene "Trøtt og umotivert", "Vanskelig hverdag" og "Sykdom". Først- og sistnevnte benyttes videre som avhengige variabler i regresjonsanalysene.

Tabell 7.1 Faktorstruktur spørsmål 35; holdninger til fravær. Faktorladninger. Gjennomsnittlig faktorskåre i prosent. Prosentandel missing. Eigenvalue. Cronbach's Alpha. N = 6 010

	Trøtt og umotivert	Vanskelig hverdag	Sykdom
Hvor akseptabelt er det å være borte fra skolen hvis man kjeder seg, og ikke synes undervisningen er interessant nok?	,855		
Hvor akseptabelt er det å være borte fra skolen hvis man har fått sove for lite natten før pga. fritidsaktiviteter/internettbruk?	,817		
Hvor akseptabelt er det å være borte fra skolen hvis man er i dårlig humør, og ikke orker å dra på skolen?	,800		
Hvor akseptabelt er det å være borte fra skolen hvis man blir mobbet på skolen?		,844	
Hvor akseptabelt er det å være borte fra skolen hvis man har nære familiemedlemmer som trenger ens støtte/omsorg?		,827	
Hvor akseptabelt er det å være borte fra skolen hvis man har problemer/krangler med familien sin?		,749	
Hvor akseptabelt er det å være borte fra skolen hvis man er forkjølet uten feber?			,811
Hvor akseptabelt er det å være borte fra skolen hvis man er forkjølet med litt feber?			,810
Hvor akseptabelt er det å være borte fra skolen hvis man har hodepine?			,724
Gjennomsnittlig faktorskåre i prosent (st.avvik)	13,7 (20,0)	45,3 (28,2)	34,2 (22,0)
Andel missing (%)	1,7	2,0	1,5
Andel forklart varians (%)	36,8	21,1	12,3
Eigenvalue	3,3	1,9	1,1
Cronbach's Alpha	0,79	0,77	0,74

Alle tre indikatorene benyttes som uavhengige variabler i regresjonsanalysene i kapittel 6 og 8, og faktorene "Trøtt og umotivert" og "Sykdom" brukes videre i dette kapitlet som grunnlag for å konstruere avhengige variabler.

7.3.2 Deskriptiv statistikk

En beskrivelse av fordelingen for hele utvalget på holdningsspørsmålene finnes i vedlegg IV, kapittel 10.3.14. De fire årsakene til fravær elevene i gjennomsnitt finner *mest akseptabelt* er: familiemedlemmer som trenger støtte/omsorg, mulighet til å dra på ferie utenom de ordinære skoleferiene, å bli mobbet på skolen, å være forkjølet med litt feber. Guttene er generelt mer restriktive til fravær enn jentene på de fleste spørsmålene. Jentene skårer i gjennomsnitt stort sett høyere på skalaen enn guttene (mer mot "alltid akseptabelt"), med interessante unntak på de spørsmålene som kanskje kan indikere "lav arbeidsmoral", her skårer jentene lavere enn guttene, og er dermed mer "moralistiske": "føler seg dårlig etter å ha drukket mye alkohol kvelden før",

"kjeder seg og ikke synes undervisningen er interessant nok" og "er i dårlig humør og ikke orker å dra på skolen". I undersøkelsen av ansattes holdninger til sykefravær var kvinnene i gjennomsnitt mer restriktive til sykefravær enn menn, og det er i så måte interessant at vi finner det motsatte blant ungdommene i vårt utvalg.

Ordlyden på flere av spørsmålene som skulle måle holdninger til fravær hos elevene, var veldig lik formuleringene som ble brukt i en spørreundersøkelse blant 1000 ansatte i hvert av de nordiske landene (Dahl et al. 2007). Det første spørsmålet vi lånte fra Dahl et al. (2007) var hvor akseptabelt respondentene synes det er å være borte fra skolen /sykmeldt hvis man er forkjølet med litt feber. Her var det relativt stor forskjell på hvor mange av elevene som mente at dette ikke var akseptabelt (29 %) sammenliknet med de ansatte – der nær halvparten (46 %) mente at dette ikke var akseptabelt (scoret 8-10) i arbeidslivet. De aller fleste synes ikke det er akseptabelt å være borte/melde seg syk fra skole/arbeidsliv hvis man føler seg dårlig etter å ha drukket mye alkohol kvelden før, men elevene er mindre restriktive enn de ansatte her. 77 % av elevene og 96 % av de ansatte har krysset av på 1-3 på skalaen. På spørsmål om mobbing, er elevene mer restriktive enn de ansatte – 30 % av elevene og 35 % av de ansatte mener det er akseptabelt å være borte fra skolen/sykmeldt når man blir mobbet. På spørsmål om mobbing, er elevene mer restriktive enn de ansatte – 30 % av elevene og 35 % av de ansatte mener det er akseptabelt å være borte fra skolen/sykmeldt når man blir mobbet. Når det gjelder fravær fordi nære familiemedlemmer trenger ens støtte/omsorg, er elevene (40 % svarer akseptabelt) mindre restriktive enn de ansatte (28 % svarer akseptabelt).

Et annet spørsmål som kan tenkes å si noe om holdninger til fravær, er spørsmålet der elevene skulle ta stilling til følgende påstand: "Jeg har løyret om at jeg har vært syk for å få gyldig fravær". Det er en samvariasjon mellom det å være trøtt og umotivert for skole og det å ha løyret om fraværsårsak for å få gyldig fravær.

7.3.2.1 Avhengige variabler

De avhengige variablene er konstruert slik at de som på en skala fra 1-10, scorer 7-10 på alle tre spørsmål som inngår i den respektive indikator, får verdien 1 i den dikotome avhengige variabelen. Dette er de elevene som er minst restriktive i forhold til denne type fravær. Den resterende delen av utvalget får verdien 0. Det var 258 elever (4,3 % av utvalget) som scoret mellom 7 og 10 på alle tre spørsmålene i indikatoren "Sykdom", mens 107 elever (1,8 % av utvalget) scoret mellom 7 og 10 på alle tre spørsmålene i indikatoren "Trøtt og umotivert". Fordelingen for hele utvalget på alle de uavhengige variablene er presentert i vedlegg IV.

I neste delkapittel presenteres krysstabeller som viser fordelingen blant de elevene som inngår i de avhengige variablene og de fleste uavhengige variablene. Resultatene gir oss en pekepinn på hvilke sammenhenger som vil være interessant å teste ut i regresjonsanalysene. Oppsummert finner vi følgende i krysstabellene:

- Gutter er litt mindre restriktive enn jenter når det gjelder holdninger til fravær som skyldes sykdom. På indikatoren kalt "Trøtt og umotivert" er gutter betydelig mindre restriktive enn jenter – 73 % av de som var lite restriktive her, var gutter.
- Elevene synes å ha mer restriktive holdninger jo høyere klasstrinn de går i. Gjelder begge indikatorer.
- Det er en noe høyere andel av de som har inntektsgivende arbeid ved siden av skolen som er lite restriktive i holdningene til sykdomsfravær i skolen og fraværsårsaker vi har valgt å definere som trøtt og umotivert.
- Holdningene til fravær målt ved indikatorene "Sykdom" og "Trøtt og umotivert" er relativt likt fordelt mellom elevene på yrkesfaglig og studieforbereende utdanningsprogram. En noe høyere andel av elevene på yrkesfag er i gruppen med lite restriktive holdninger til begge typer fravær.
- Andelen elever med lite restriktive holdninger til sykdomsfravær er høyest blant de som har byttet studieprogram underveis, eller som svarer "ingen av delene" når vi spør om de går på sitt 1., 2. eller 3. valg. Gjelder begge indikatorer
- De høyeste andelen elevene som har lite restriktive holdninger til begge typer fravær som de avhengige variablene måler, bor sammen med både mor og far. Ser vi på antallet i forhold til totalen i hver svarkategori, er fordelingen relativt lik på begge indikatorer.
- I forhold til sykdomsfravær er den høyere andel elever som har lite restriktive holdninger til dette blant de som har foreldre fra Øst-Europa. Fravær av typen indikatoren "Trøtt og umotivert" indikerer, er mer likt fordelt basert på foreldres etniske bakgrunn.
- Elevene med lite restriktive holdninger til de to typene fravær synes å være relativt likt fordelt basert på geografisk region og foreldres utdanningsbakgrunn. En noe høyere andel av elevene fra Østlandsområdet, og elever som har far og mor med mer enn 4-årig høyere utdanning, er å finne blant de med mindre restriktive holdninger til sykdomsfravær.
- Elevene som er lite restriktive til de to typene fravær er relativt likt fordelt basert på hvilken type stilling foreldrene har.
- Andelen av elevene som svarer at de har foreldre som er ofte/svært ofte borte fra jobben av ulike grunner, er overrepresentert blant de som har lite restriktive holdninger til både sykdomsfravær og fravær som skyldes at man er trøtt og umotivert.

- Det er en høyere andel elever med lite restriktive holdninger til de to typene fravær blant de som kommer fra familier med veldig god og veldig dårlig økonomi.
- Det er en høyere andel av elevene med lite restriktive holdninger til fravær (begge typer) å finne blant de som svarer at de aldri trener, sammenliknet med de som trener av og til/ofte.
- Det er markant høyere andeler av elevene med lite restriktive holdninger til fravær, som bruker mye tid ved datamaskinen utover natten – og som sier at dette går negativt ut over skolen.
- Andelen av elevene som rapporterer dårlig fysisk og psykisk helse, og samtidig har lite restriktive holdninger til begge typer fravær, er relativt høy sammenliknet med de med god fysisk og psykisk helse.
- Det er høyere andeler av elevene som ofte krangler med sine foresatte blant de som er lite restriktive til sykdoms- og "Trøtt og umotivert"-fravær – sammenliknet med andelen elever som sjelden krangler med foresatte.

7.3.2.2 Krysstabeller – fordeling avhengige/uavhengige variabler

Tabell 7.2 Elever som har lite restriktive holdninger til fravær fra skolen (scorer 7-10, der 10 er "alltid akseptabelt") når det gjelder spørsmålene som inngår i indikatorene "Sykdom" og "Trøtt og umotivert". Antall elever med lite restriktive holdninger (kalt lite restriktive elever), andel av disse (%), antall elever totalt i utvalget, andel lite restriktive av antall totalt (%) fordelt på kjønn, klassetrinn, deltidsjobb ved siden av skolen, utdanningsprogram, valg og posisusjon

	Sykdom				Trøtt og umotivert			
	Antall lite restriktive elever	Andel (%)	Antall totalt	% av totalt	Antall lite restriktive elever	Andel (%)	Antall totalt	% av totalt
Kjønn								
Gutt	141	55	2895	5	77	73	2895	3
Jente	115	45	3080	4	29	27	3080	1
Totalt	256	100	5975	4	106	100	5975	2
Klassetrinn								
1. trinn	121	47	2584	5	57	54	2584	2
2. trinn	78	30	1963	4	28	26	1963	1
3. trinn	53	21	1369	4	18	17	1369	1
4. trinn	4	2	57	7	3	3	57	5
Totalt	256	100	5973	4	106	100	5973	2
Bijobb								
Ja	159	62	3290	5	67	63	3290	2
Nei	98	38	2685	4	39	37	2685	1
Totalt	257	100	5975	4	106	100	5975	2
Utdanningsprogram								
Yrkesfag	105	41	1975	5	54	52	1975	3
Studieforberedende 3 og 4 år	150	59	3951	4	50	48	3951	1
Totalt	255	100	5926	4	104	100	5926	2
Går du på det utdanningsprogrammet du hadde som 1., 2. eller 3. valg da du søkte videregående?								
1. valg	189	74	4865	4	79	75	4865	2
2. valg	23	9	465	5	5	5	465	1
3. valg	7	3	166	4	6	6	166	4
Ingen av delene, har byttet utdanningsprogram	22	9	302	7	9	8	302	3
Ingen av delene videregående?	16	6	173	9	7	7	173	4
Totalt	257	100	5971	4	106	100	5971	2

Hvem bor du sammen med nå?	Mor og far	160	63	3400	5	55	53	3400	2
Bare mor		22	9	512	4	14	13	512	3
Bare far		6	2	160	4	4	4	160	3
Delvis hos mor, delvis hos far		18	7	492	4	2	2	492	0
Mor og hennes nye samboer eller ektefelle		11	4	353	3	6	6	353	2
Far og hans nye samboer eller ektefelle		2	1	62	3	0	0	62	0
Andre foresatte		0	0	44	0	0	0	44	0
Borteboer (bor ikke sammen med foreldre/foresatte)		17	7	609	3	9	9	609	1
Andre		18	7	340	5	14	13	340	4
Totalt		254	100	5972	4	104	100	5972	2
Region									
Østlandet		91	35	1658	5	31	29	1658	2
Sørlandet		75	29	1977	4	32	30	1977	2
Vestlandet		15	6	514	3	12	11	514	2
Midt-Norge		50	19	1173	4	17	16	1173	1
Nord-Norge		26	10	651	4	14	13	651	2
Totalt		257	100	5973	4	106	100	5973	2

Tabell 7.3 Elever som har lite restriktive holdninger til fravær fra skolen (scorer 7-10, der 10 er "alltid akseptabelt") når det gjelder spørsmålene som inngår i indikatorene "Sykdom" og "Trøtt og umotivert". Antall lite restriktive elever, andel av disse (%), antall elever totalt i utvalget, andel lite restriktive av antall totalt (%) fordelt på foreldres opprinnelsesland

	Sykdom				Trøtt og umotivert			
	Antall lite restriktive elever	Andel (%)	Antall totalt	% av totalt	Antall lite restriktive elever	Andel (%)	Antall totalt	% av totalt
Hvor er din mor født?	221	86	5222	4	79	74	5222	2
Vest-Europa (utenom Norge), USA, Canada eller Oseania	9	3	196	5	4	4	196	2
Asia, Afrika eller Latin-Amerika	15	6	422	4	17	16	422	4
Nye EU-land i Øst-Europa ⁵¹	8	3	91	9	4	4	91	4
Øst-Europa ellers	5	2	79	6	3	3	79	4
Totalt	258	100	6010	4	107	100	6010	2
Hvor er din far født?	222	86	5214	4	76	71	5214	1
Vest-Europa (utenom Norge), USA, Canada eller Oseania	8	3	222	4	5	5	222	2
Asia, Afrika eller Latin-Amerika	15	6	412	4	18	17	412	4
Nye EU-land i Øst-Europa	4	2	78	5	2	2	78	3
Øst-Europa ellers	9	3	84	11	6	6	84	7
Totalt	258	100	6010	4	107	100	6010	2

⁵¹ Tsjekkia, Estland, Ungarn, Latvia, Litauen, Polen, Slovakia, Slovenia, Bulgaria, Romania

Tabell 7.4 Elever som har lite restriktive holdninger til fravær fra skolen (scorer 7-10, der 10 er "alltid akseptabelt") når det gjelder spørsmålene som inngår i indikatorene "Sykdom" og "Trøtt og umotivert". Antall lite restriktive elever, andel av disse (%), antall elever totalt i utvalget, andel lite restriktive av antall totalt (%) fordelt på foreldres høyeste fullførte utdannelse

	Sykdom				Trøtt og umotivert			
	Antall lite restriktive elever	Andel (%)	Antall totalt	% av totalt	Antall lite restriktive elever	Andel (%)	Antall totalt	% av totalt
Hvor lang utdannelse har din mor?	26	10	610	4	19	18	610	3
Ungdomsskole, grunnskole								
Videregående skole med allmennfag / studiespesialisering	27	10	998	3	12	11	998	1
Videregående skole med yrkesfag / yrkesskole	56	22	1248	4	15	14	1248	1
Høgskole eller universitet mindre enn 4 år	49	19	1329	4	16	15	1329	1
Høgskole eller universitet mer enn 4 år	68	26	1390	5	28	26	1390	2
Vet ikke; har ikke foreldre / foresatte	32	12	435	7	17	16	435	4
Totalt	258	100	6010	4	107	100	6010	2
Hvor lang utdannelse har din far?	29	11	681	4	19	18	681	3
Ungdomsskole, grunnskole								
Videregående skole med allmennfag / studiespesialisering	20	8	551	4	9	8	551	2
Videregående skole med yrkesfag / yrkesskole	70	27	1866	4	24	22	1866	1
Høgskole eller universitet mindre enn 4 år	31	12	979	3	7	7	979	1
Høgskole eller universitet mer enn 4 år	71	28	1397	5	29	27	1397	2
Vet ikke; har ikke foreldre / foresatte	37	14	536	7	19	18	536	4
Totalt	258	100	6010	4	107	100	6010	2

Tabell 7.5 Elever som har lite restriktive holdninger til fravær fra skolen (scorer 7-10, der 10 er "alltid akseptabelt") når det gjelder spørsmålene som inngår i indikatorene "Sykdom" og "Trøtt og umotivert". Antall lite restriktive elever, andel av disse (%), antall elever totalt i utvalget, andel lite restriktive av antall totalt (%) fordelt på foreldres arbeidsforhold og fravær

	Sykdom				Trøtt og umotivert			
	Antall lite restriktive elever	Andel (%)	Antall totalt	% av totalt	Antall lite restriktive elever	Andel (%)	Antall totalt	% av totalt
Hvilken type stilling har din mor?								
Selvstendig næringsdrivende	16	6	382	4	7	7	382	2
Vanlig ansatt	162	63	3854	4	56	52	3854	1
Lederstilling	29	11	891	3	14	13	891	2
Ikke lønnet arbeid	34	13	616	6	17	16	616	3
Vet ikke; har ikke foreldre / foresatte	17	7	267	6	13	12	267	5
Totalt	258	100	6010	4	107	100	6010	2
Hvilken type stilling har din far?								
Selvstendig næringsdrivende	32	12	844	4	16	15	844	2
Vanlig ansatt	116	45	2534	5	49	46	2534	2
Lederstilling	76	29	1908	4	20	19	1908	1
Ikke lønnet arbeid	15	6	343	4	6	6	343	2
Vet ikke; har ikke foreldre / foresatte	19	7	381	5	16	15	381	4
Totalt	258	100	6010	4	107	100	6010	2
Hvis din mor har lønnet arbeid, hvor ofte hender det at hun av ulike årsaker ikke drar på jobb?								
Svært sjelden	165	64	4376	4	71	66	4376	2
Sjelden	32	12	813	4	13	12	813	2
Omtrent som andre	36	14	562	6	9	8	562	2
Ofte	10	4	139	7	3	3	139	2
Svært ofte	15	6	120	13	11	10	120	9
Totalt	258	100	6010	4	107	100	6010	2
Hvis din far har lønnet arbeid, hvor ofte hender det at han av ulike årsaker ikke drar på jobb?								
Svært sjelden	192	74	4887	4	82	77	4887	2
Sjelden	27	10	572	5	10	9	572	2
Omtrent som andre	22	9	373	6	5	5	373	1
Ofte	4	2	58	7	2	2	58	3
Svært ofte	13	5	120	11	8	7	120	7
Totalt	258	100	6010	4	107	100	6010	2

Tabell 7.6 Elever som har lite restriktive holdninger til fravær fra skolen (scorer 7-10, der 10 er "alltid akseptabelt") når det gjelder spørsmålene som inngår i indikatorene "Sykdom" og "Trøtt og umotivert". Antall lite restriktive elever, andel av disse (%), antall elever totalt i utvalget, andel lite restriktive av antall totalt (%) fordelt på familieøkonomi, trening og databruk

	Sykdom				Trøtt og umotivert			
	Antall lite restriktive elever	Andel (%)	Antall totalt	% av totalt	Antall lite restriktive elever	Andel (%)	Antall totalt	% av totalt
Familieøkonomi	35	14	554	6	27	25	554	5
Mye bedre	47	18	1637	3	18	17	1637	1
Noe bedre	130	51	3031	4	38	36	3031	1
Omtrent som andre	30	12	618	5	13	12	618	2
Noe dårligere	15	6	153	10	11	10	153	7
Mye dårligere	257	100	5993	4	107	100	5993	2
Totalt	27	10	312	9	13	12	312	4
Hvor ofte trener du på fritida?	35	14	868	4	11	10	868	1
Sjeldnere enn én gang i uka	74	29	2093	4	32	30	2093	2
Én gang i uka	47	18	1145	4	17	16	1145	1
2-3 ganger i uka	28	11	565	5	12	11	565	2
4-5 ganger i uka	47	18	1008	5	22	21	1008	2
Omtrent hver dag	258	100	5991	4	107	100	5991	2
Totalt	121	48	3563	3	27	26	3563	1
Hvor ofte sitter du oppe om natten for å spille dataspill?	52	20	1244	4	23	22	1244	2
Noen ganger i måneden	32	13	666	5	14	13	666	2
1-2 dager i uka	18	7	264	7	16	15	264	6
3-4 dager i uka	31	12	235	13	25	24	235	11
5-7 dager i uka	254	100	5972	4	105	100	5972	2
Totalt								

Sett bort fra	Aldri	41	16	1117	4	8	7	1117	1
dataspilling - hvor ofte bruker du tid ved datamaskinen utover natten?	Noen ganger i måneden	59	23	1928	3	10	9	1928	1
	1-2 dager i uka	49	19	1310	4	18	17	1310	1
	3-4 dager i uka	37	14	777	5	16	15	777	2
	5-7 dager i uka	71	28	847	8	55	51	847	6
	Totalt	257	100	5979	4	107	100	5979	2

Tabell 7.7 Elever som har lite restriktive holdninger til fravær fra skolen (scorer 7-10, der 10 er "alltid akseptabelt") når det gjelder spørsmålene som inngår i indikatorene "Sykdom" og "Trøtt og umotivert". Antall lite restriktive elever, andel av disse (%), antall elever totalt i utvalget, andel lite restriktive av antall totalt (%) fordelt på om dataspilling går negativt ut over skolearbeidet, fysisk og psykisk helse og krangel med foresatte

	Sykdom				Trøtt og umotivert			
	Antall lite restriktive elever	Andel (%)	Antall totalt	% av totalt	Antall lite restriktive elever	Andel (%)	Antall totalt	% av totalt
I hvilken grad går dataspill og internettbruk negativt ut over skolearbeidet ditt?								
I svært stor grad	22	9	209	11	20	19	209	10
I stor grad	50	20	1058	5	24	22	1058	2
Verken/eller	58	23	1624	4	21	20	1624	1
I liten grad	73	29	1902	4	17	16	1902	1
I svært liten grad	53	21	1183	4	25	23	1183	2
Totalt	256	100	5976	4	107	100	5976	2
Hvordan vil du beskrive din generelle fysiske helsetilstand?								
Veldig god	60	23	1839	3	34	32	1839	2
God	145	56	3521	4	43	40	3521	1
Dårlig	43	17	556	8	21	20	556	4
Veldig dårlig	9	4	64	14	9	8	64	14
Totalt	257	100	5980	4	107	100	5980	2

Hvordan vil du beskrive din generelle psykiske helsetilstand?	Veldig god	85	33	2042	4	36	34	2042	2
	God	115	45	3140	4	38	36	3140	1
	Dårlig	44	17	679	6	19	18	679	3
	Veldig dårlig	12	5	116	10	14	13	116	12
	Totalt	256	100	5977	4	107	100	5977	2
Hvor mange ganger i uka/måneden krangler du med dine foreldre/foresatte?	Hver dag	15	6	187	8	13	12	187	7
	3-6 ganger i uka	37	14	476	8	17	16	476	4
	1-2 ganger i uka	34	13	877	4	16	15	877	2
	3-6 ganger i måneden	25	10	658	4	8	7	658	1
	1-2 ganger i måneden	55	21	1290	4	16	15	1290	1
	Sjeldnere enn 1 gang i måneden	49	19	1554	3	21	20	1554	1
	Aldri	42	16	926	5	16	15	926	2
	Totalt	257	100	5968	4	107	100	5968	2

7.3.2.3 Andre holdningsrelaterte spørsmål i spørreskjemaet

På spørsmål om man har løyet om man har vært syk for å få gyldig fravær, er det 60 % som svarer "stemmer ikke", dvs. at for rundt 40 % stemmer det til en viss grad. 11 % av utvalget svarer at dette stemmer helt, mens 12 % svarer at det stemmer i noen grad. Dvs. at minst hver fjerde elev i videregående skole står oppført med gyldig sykdomsfravær som egentlig ikke var sykdomsfravær. Over halvparten av elevene (53 %) svarer imidlertid at det stemmer i noen grad eller helt at de går på skolen selv om de er syk nok til å være hjemme. En like stor andel mener at ungdom på deres egen alder har høy arbeidsmoral. Det er altså hele 47 % av utvalget som svarer at det ikke stemmer, eller stemmer i liten grad, at ungdom på egen alder har høy arbeidsmoral.

Tabell 7.8 Påstander om fravær i videregående skole, andel (%), antall svar (N)

	Stemmer Ikke	Stemmer i liten grad	Stemmer i noen grad	Stemmer helt	Totalt	N
Jeg har løyet om at jeg har vært syk for å få gyldig fravær	60	16	12	11	100	5863
Ungdom på min egen alder har generelt høy arbeidsmoral	11	36	46	7	100	5843
Jeg går på skolen selv når jeg er syk nok til å være hjemme*	18	28	35	18	100	5821

*Modifisert utgave av spørsmål fra et validert instrument til å måle arbeidsmoral (Boatwright og Slate, 2002).

Vi spurte også om fravær og forventninger til arbeidslivet (tabell 7.9). 14 % er litt eller helt uenig i at fravær på videregående har betydning for hvor man får jobb. 60 % er helt eller litt enig i at deres holdninger til fravær ikke vil endre seg fra skole til arbeidsliv – 40 % mener altså at de vil ha andre holdninger til fravær når de kommer over i arbeidslivet. Utvalget deler seg omtrent på midten (49 %) når det gjelder om man er enig eller uenig i at karakterer er viktigere enn fravær når man søker jobb. 15 % er helt eller litt enig i at de tror de kommer til å slite med å komme presist på jobb, mens nær én av fem er helt eller litt enig i at arbeidsgivere ikke har noe med hvorfor de er borte fra jobb.

Tabell 7.9 Påstander om forventninger til arbeidslivet, andel (%), antall svar (N)

	Helt enig	Litt enig	Litt uenig	Helt uenig	Totalt	N
Fravær på videregående har betydning for hvor man får jobb	53	33	10	4	100	5810
Mine holdninger til fravær vil ikke endre seg fra skole til arbeidsliv	41	19	19	21	100	5799
Karakterer er viktigere enn fravær når man søker jobb	19	30	36	16	100	5809
Jeg tror jeg kommer til å slite med å komme presist på jobb	6	9	21	64	100	5816
Arbeidsgivere har ikke noe med hvorfor jeg er borte fra jobb	7	12	33	49	100	5799

7.3.3 Egenskaper ved elevene assosiert med å ha lite restriktive holdninger til sykefravær fra skolen

Som beskrevet i delkapitlet om metode, er tolkningen av odds ratio (Exp(B) i resultattabellene) sannsynlighetsendring som følge av én enhets endring i forklaringsvariabelen. Odds ratios over 1 øker sannsynligheten (har positiv effekt på sannsynligheten), mens verdier under 1 reduserer sannsynligheten. F.eks. betyr en verdi på 0,9 at sannsynligheten for positivt utfall reduseres med 10 % for hver enhets økning i forklaringsvariabelen. Odds ratios merket *** ($p < 0,001$) og ** ($p < 0,05$) indikerer høyst signifikante funn. For disse assosiasjonene er det lite sannsynlig at resultatene skyldes innslag av tilfeldigheter.

I tabellene under presenteres resultater fra regresjonsmodeller der vi analyserer på hvilken måte ulike kjennetegn ved elevene er assosiert med sannsynligheten for å ha lite restriktive holdninger til det å være borte fra skolen på grunn av sykdom og det vi har valgt å kalle "Trøtt og umotivert". Vi har hatt lite teori å bygge modellene på, men har eksperimentert med ulike modeller basert på funn i andre kapitler i denne rapporten, og resultater fra den deskriptive gjennomgangen av utvalget.

I tillegg til de uavhengige variablene oppgitt i krysstabellene over, har vi tatt med noen variabler som omhandler karakterer og ugyldig fravær på ungdomsskolen, samt flere indikatorer for mestring, motivasjon (inkl. motivasjon fra foresatte) og trivsel. Disse indikatorene er framkommet gjennom faktoranalyser – og innholdet i dem er nærmere beskrevet i kapittel 8.

Av plasshensyn i tabellene har vi brukt forkortelser på variabelnavn. En liste over hva de ulike variabelnavnene betyr, og hvordan variabelen er definert finnes bakerst i vedlegg IV. Mor forkortes med M og far forkortes med F foran variabelen. Ungdomsskolen forkortes med us.

Tabell 7.10 Avhengig variabel: Lite restriktive holdninger til sykefravær. Exp (B) = odds ratio og Wald kji-kvadrattest, p-verdier merket med *, konstantledd og antall observasjoner. Variabelnavn er forklart bakerst i vedlegg IV, M = mor, F= far, us = ungdomsskolen

	Modell 1		Modell 2		Modell 3		Modell 4	
	Exp(B)	Wald	Exp(B)	Wald	Exp(B)	Wald	Exp(B)	Wald
Jente	,848	1,416	,874	0,850	,853	1,180	1,037	,049
Andre-trinn	,820	1,602						
Tredje-trinn	,912	,231						
Fjerde-trinn	,489	,488						
Bijobb	,804	2,278						
Yrkesfag	1,339*	3,721	1,354*	3,572	1,369*	3,833	1,320*	2,965
Førstevalg	,640**	7,773	,719*	3,438	,730*	3,093	,762	2,323
Bor med både mor og far	1,508**	7,895	1,584***	8,367	1,503**	6,404	1,647***	9,786
NorskMor ⁵²								
MHøyereutd			1,350*	3,776			1,332*	3,552
MSelvstendig (ref.:leder)			1,060	,030				
Mvanligansatt (ref.:leder)			1,398	2,155				
MIkkeStilling (ref.:leder)			1,643	2,645				
MOfteFravær (fra jobb)			2,115**	6,252			1,699*	2,806
NorskFar								
FHøyereutd					1,180	1,154		
FSelvstendig (ref.:leder)					1,025	,004		
Fvanligansatt (ref.:leder)					1,081	,222		
FIkkeStilling (ref.:leder)					,929	,044		
FOfteFravær (fra jobb)					2,579**	5,779	1,459	,931
Darligøkonomi							1,220	,801
Trenukentlig							,930	,163
Spillmanedlig							1,086	,168
Spill1_2daguke							1,254	,841
Spill3_4daguke							1,959**	4,924
Spill5_7daguke							2,855***	13,020
Konstant	0,056***	176,492	0,034***	144,489	,036***	170,996	0,025***	147,954
Antall obs. avhengig variabel = 1 (totalt utvalg)	232 (5537)		203 (5245)		201 (4852)		205 (5153)	

*** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1

⁵² Vi testet ut flere modeller med mor/fars etniske bakgrunn, men fant ingen signifikante funn eller store endringer på andre estimater av å inkludere disse. Vi valgte derfor å ta ut disse av de endelige modellene vi har presentert.

Tabell 7.11 Avhengig variabel: Lite restriktive holdninger til sykefravær. Exp (B) = odds ratio og Wald kji-kvadrattest, p-verdier merket med *, konstantledd og antall observasjoner. Variabelnavn er forklart bakerst i vedlegg IV, M = mor, F= far, us = ungdomsskolen

	Modell 5		Modell 6		Modell 7		Modell 8	
	Exp(B)	Wald	Exp(B)	Wald	Exp(B)	Wald	Exp(B)	Wald
Jente	,927	,201	,954	,077	,824	1,668	1,009	,003
Yrkesfag ¹	1,318*	2,911	1,324	2,499	1,355*	2,985	1,273	2,130
Førstevalg	,813	1,317	,849	,774	,806	1,384	,931	,148
MorFar	1,682***	10,662	1,771***	12,239	1,757***	12,052	1,782***	12,442
MHøyereutd ²	1,328*	3,474	1,309*	3,027	1,328*	3,407	1,347*	3,680
MOfteFravar	1,580	2,101	1,528	1,772	1,549	1,917		
FOfteFravar	1,410	,777	1,320	,500	1,375	,668		
Trenukentlig (ref.: sjeldnere)	1,014	0,006	,969	,029	,936	,132		
Spillmanedlig (ref.:sjeldnere)	,994	,001	1,001	,000			,949	,063
Spill1 2daguke	1,156	,339	1,153	,321			1,145	,284
Spill3 4daguke	1,825**	3,918	1,785*	3,559			1,629	2,465
Spill5 7daguke	2,613***	10,799	2,334***	7,868			1,940**	4,620
Godfyshelse	,579***	6,979	,599**	5,932	,581***	6,765	,615**	5,279
Godpsykhelse	,721	2,576	,904	,213	,939	,085	1,053	,054
OfteFL	1,392	2,013	1,406	2,115	1,444	2,482		
MyeUgyldigUs			1,418	4,009	1,532***	6,265		
DårligTrivselVgs			2,563***	10,213	2,688***	11,499	1,501	1,749
Karakus0_1			1,533	,553	1,660	,805		
Karakus1_2			,863	,211	,862	,214		
Karakus2_3			,897	,368	,888	,443		
Mestring_pro ³							1,000	,000
LiteMobbing_pro ³							1,007*	3,271
Egenmotivasjon_pro ³							1,019***	18,946
Foresattemotivasjon_pro ³							,999	,090
Skolefornoyd_pro ³							,998	,294
Dagsfravarvgsmer10							,800	,423
Timeskulkvgsmer11							2,448***	14,838
Konstantledd	0,051***	70,777	0,036***	73,967	0,044***	74,495	,011***	57,798
Antall obs. avhengig variabel = 1 (totalt utvalg)	204 (5137)		202 (5067)		204 (5080)		201 (5030)	

*** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1

¹Vi testet også effekten av å ta inn klasstrinn i de ulike modellene, uten at dette slo signifikant ut på denne avhengige variabelen.

²Vi testet også effekten av fars utdannelse, uten at dette slo signifikant ut i noen av modellene. Vi valgte derfor å ta ut denne variabelen i de endelige analysene som presenteres her.

³ Disse variablene er indikatorer satt sammen av flere ulike spørsmål med samme tema, og er framkommet ved hjelp av faktoranalyser. Hvilke spørsmål som inngår i hver faktor framkommer i resultater av faktoranalysen i kapittel 8. Indikatorene er beregnet i prosent, og har en annen skala (0-100) enn de øvrige variablene (som er binære). Svarskalaen på spørsmålene de er beregnet ut i fra går fra "helt enig" til "helt uenig" på indikatorene "Mestring", "LiteMobbing", "Egenmotivasjon", "Foresattemotivasjon" og "Skolefornøyd" – det vil si at økende verdi på variabelen, tilsier at man er mer uenig. Tolkningen av odds ratio'ene i regresjonsanalysen har derfor motsatt logikk for disse indikatorene. En odds ratio på over 1 viser at det å være mer uenig i det fenomenet indikatoren representerer – øker sannsynligheten for å ha lite restriktive holdninger.

I modell 1 har vi kontrollert for kjønn, klasstrinn (referansekategori er første-trinn), om eleven har deltidsjobb eller ikke, utdanningsprogram (yrkesfag/studieforberedende), om eleven gikk på det utdanningsprogrammet vedkommende hadde som førstevalg ved søknad om videregående utdanning eller ikke, samt elevens boforhold (om vedkommende bodde sammen med både mor og far versus andre boformer).

Det å ha lite restriktive holdninger (høy aksept for) til sykdomsfravær som skyldes forkjølelse (m/uten feber) og hodepine var *ikke* systematisk assosiert med kjønn, klasstrinn eller det å ha deltidsjobb. Vi testet ut disse variablene også i de øvrige modellene, uten at det gav signifikante utslag. Ved 10 % signifikansnivå (altså en del usikkerhet knyttet til estimatet), viser analysene at yrkesfagelever har høyere sannsynlighet for å akseptere sykdomsfravær, enn elevene på studieforberedende. Elever som har fått oppfylt sitt førstevalg har lavere sannsynlighet for å akseptere sykefravær i skolen, sammenliknet med elever som på utfyllingstidspunktet ikke fulgte det studieprogrammet de hadde som førstevalg. Noe overraskende var det slik at elever som bor med både mor og far hadde høyere sannsynlighet for å akseptere sykefravær, enn eller som ikke bodde sammen med foreldrene.

I modell 2 og 3 har vi lagt til informasjon om hhv. mors⁵³ og fars utdannings- og arbeidsforhold. Resultatene viser at de signifikante assosiasjonene mellom lite restriktive holdninger til sykdomsfravær og utdanningsprogram, førstevalg og det å bo med både mor og far er de samme som beskrevet over. I tillegg var det slik at elever med mor som har høyere utdanning hadde høyere sannsynlighet for å ha lite restriktive holdninger til sykefravær, enn elever med mor som ikke har høyere utdanning. Fars utdanning slo ikke signifikant ut i en tilsvarende modell (vi splittet det opp i to modeller, da foreldres utdanning er relativt høyt korrelert (0,47), og dette kan skape skjevhet i estimatene). Elever som oppgav at mor og far ofte/svært ofte var fraværende fra jobb, hadde forhøyet sannsynlighet for å ha lite restriktive holdninger til sykefravær, sammenliknet med elever hvis foreldre sjelden/svært sjelden var borte fra jobb. Foreldres type stilling (selvstendig næringsdrivende, vanlig ansatt, ikke i jobb, sammenliknet med lederstilling) var ikke signifikant assosiert med holdninger til sykefravær.

I modell 4 har vi lagt til informasjon om elevens fritidsaktiviteter. Resultatene viser at det å være yrkesfagelev fortsatt er assosiert med høyere sannsynlighet for lite restriktive holdninger til fravær. Det å bo med både mor og far og å ha mor med høyere utdanning og mor som ofte er fraværende fra jobb likeså. Det å sitte oppe utover natten og spille dataspill 3-4 ganger, eller 5-7 dager i uka, var høyst signifikant assosiert med det å ha lite restriktive holdninger til sykefravær. Trening, familieøkonomi, om far ofte er fraværende fra jobb og variabelen som indikerer førstevalg eller ikke, var ikke signifikant assosiert med holdningene til fravær i denne modellen.

⁵³ I spørreskjema har vi benyttet uttrykket mor/kvinnelig foresatt, far/mannlig foresatt, men for å forenkle språket opererer vi kun med mor/far i teksten.

I modell 5 legger vi til ytterligere informasjon om helse og fastlegebesøk, og ser at de signifikante funnene fra modell 4 holder seg relativt stabile, mens det å rapportere god fysisk helse er signifikant assosiert med å ha lavere sannsynlighet for lite restriktive holdninger. Denne sammenhengen holder seg stabil også i de øvrige modellene. I modell 6 har vi lagt til informasjon om trivsel på videregående, høyt ugyldig fravær på ungdomsskolen og karakterer på ungdomsskolen (under middels karakterer i de fleste fag, målt mot middels/gode karakterer). Karakterer på ungdomsskolen slo ikke signifikant ut, mens mye ugyldig fravær var signifikant assosiert med høyere sannsynlighet for lite restriktive holdninger til sykefravær (når vi tok ut dataspillvariablene i modell 7).

I modell 8 har vi inkludert indikatorer for mestring, mobbing, egenmotivasjon, motivasjon fra foresatte og om man er fornøyd med opplegget på skolen eller ikke (timeplan, lærere, undervisning). I tillegg har vi inkludert informasjon om fraværsatferd på videregående (fra aug.-nov., dette er de avhengige variablene i kapittel 6). Resultatene viser at det å ha lite restriktive holdninger til sykdomsfravær er systematisk assosiert med lavere egenmotivasjon, opplevelse av mobbing/ensomhet, og høyt antall timer med skulking på videregående, gitt de øvrige variablene det kontrolleres for i modellen.

I neste delkapittel har vi testet ut tilsvarende regresjonsmodeller i forhold til det å ha høy aksept for fravær som skyldes at man er trøtt og umotivert.

7.3.4 Egenskaper ved elevene assosiert med det å ha lite restriktive holdninger til fravær som skyldes kjedsomhet, lite søvn pga. fritidsaktivitet og dårlig humør (trøtt og umotivert)

I dette delkapitlet presenteres resultater fra logistiske regresjoner der avhengig variabel indikerer lite restriktive holdninger til fravær som skyldes at man er trøtt og umotivert.

Tabell 7.12 Avhengig variabel: Lite restriktive holdninger til fravær som skyldes at man er trøtt og umotivert. Exp (B) = odds ratio og Wald kji-kvadrattest, p-verdier merket med *, konstantledd og antall observasjoner. Variabelnavn er forklart bakerst i vedlegg IV, M = mor, F= far, us = ungdomsskolen

	Modell 1		Modell 2		Modell 3		Modell 4	
	Exp(B)	Wald	Exp(B)	Wald	Exp(B)	Wald	Exp(B)	Wald
Jente	,302***	21,510	,375***	15,898	,347***	17,378	,618*	2,873
Andre-trinn	,639*	3,145						
Tredje-trinn	,776	,618						
Fjerde-trinn	,000	,000						
Yrkesfag	1,786**	5,916	1,880***	7,007	1,675**	4,606	1,571*	3,458
Førstevalg	,901	,151	,931	,069	,931	,065	1,051	,032
Bor med både mor og far	1,035	,023						
MVestligeLand (ref.:norsk)			1,839	1,337				
MAfrAsiaLA (ref.:norsk)			2,618***	7,575				
MNyEUØst (ref.:norsk)			3,192*	3,511				
MØstEuropaEllers(ref. nor)			1,947	,806				
MHøyereutd			1,291	1,084			1,426	1,899
MSelvstendig (ref.:leder)			,874	,080				
Mvanligansatt (ref.:leder)			,795	,506				
MIkkeStilling (ref.:leder)			1,201	,195				
MOfteFravær (fra jobb)			2,195*	3,856			2,253*	3,683
FVestligeLand (ref.:norsk)					1,692	,988		
FAfrAsiaLA (ref.:norsk)					2,945***	9,612		
FNyEUØst(ref.:norsk)					2,318	1,285		
FØstEuropaEllers(ref. nor)					3,697**	4,492		
FHøyereutd					1,055	,048	,838	,458
FSelvstendig (ref.:leder)					2,016	1,711		
Fvanligansatt (ref.:leder)					1,586	2,508		
FIkkeStilling (ref.:leder)					,965	,004		
FOfteFravær (fra jobb)					2,015	1,626	1,208	,117
Darligøkonomi							1,684	3,117
Trenukentlig (ref.:sjeldnere)							1,360	1,089
Spillmanedlig							2,052**	4,668
Spill1_2daguke							2,553**	6,140
Spill3_4daguke							6,746***	24,329
Spill5_7daguke							9,976***	38,399
Konstant	0,025***	116,134	0,016***	91,173	0,012***	131,484	0,005***	121,297
Antall obs. avhengig variabel = 1(totalt utvalg)	88 (5543)		83 (5344)		81 (5226)		84 (5289)	

*** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1

Tabell 7.13 Avhengig variabel: Lite restriktive holdninger til fravær som skyldes at man er trøtt og umotivert. Exp (B) = odds ratio og Wald kji-kvadrattest, p-verdier merket med *, konstantledd og antall observasjoner. Variabelnavn er forklart bakerst i vedlegg IV, M = mor, F= far, us = ungdomsskolen

	Modell 5		Modell 6		Modell 7		Modell 8	
	Exp(B)	Wald	Exp(B)	Wald	Exp(B)	Wald	Exp(B)	Wald
Jente	,482***	7,756	,330***	18,591	,459***	6,023	,429***	6,963
Yrkesfag	1,583**	4,776	1,508	2,449	1,351	1,105	1,388	1,511
Førstevalg	1,110	,175	1,189	,382	1,391	1,061	1,673	2,525
MorFar ¹					1,428	1,859	1,498	2,337
MHøyereutd ²			1,430	2,206	1,236	,671	1,298	1,003
MOfteFravar	1,951*	3,224	1,836	2,084	1,791	1,366		
FOfteFravar	1,255	,262	,902	,035	,347	1,624		
Trenukentlig (ref.: sjeldnere)	1,492	2,328	1,351	1,073	1,239	,462		
Spillmanedlig (ref.: sjeldnere)	1,789*	3,684			1,338	,699	1,162	,180
Spill1 2daguke	1,831*	2,870			1,283	,356	1,342	,498
Spill3 4daguke	5,341***	22,242			4,514***	14,541	4,018***	11,877
Spill5 7daguke	8,942***	44,807			3,640***	8,898	2,916***	6,065
Godfyskelse	,534**	5,937	,521**	4,940	,621	2,049		
Godpsykhelse	,360***	16,972	,651	2,171	,845	,232		
OfteFL	1,484	1,558	1,275	,435	1,264	,322		
MyeUgyldigUs			3,427***	26,904	3,262***	20,756		
DårligTrivselVgs			5,078***	25,016	5,839***	23,391	2,817***	7,963
Karakus0_1			2,272	1,724	2,638	2,134		
Karakus1_2			1,202	,223	,796	,213		
Karakus2_3			,861	,305	,919	,085		
Mestring_pro ³							1,003	,210
LiteMobbing_pro ³							1,015***	8,133
Egenmotivasjon_pro ³							1,024***	11,384
Foresattemotivasjon_pro ³							1,002	,132
Skolefornoyd_pro ³							,993	1,248
Dagsfravarvgsmer10							,821	,184
Timeskulkvgsmer11							3,913***	18,530
Konstantledd	0,024***	1,558	0,016***	61,507	0,006***	62,800	,001***	64,002
Antall obs. avhengig variabel = 1 (totalt utvalg)	102 (5851)		87 (5373)		74 (5065)		72 (5017)	

*** p<0.01, ** p<0.05, * p<0.1

¹ Vi testet også effekten av boforhold (å bo med både mor og far vs. andre boformer) uten at dette slo ut som signifikant i noen av modellene.

² Vi testet også effekten av fars utdanning, uten at dette slo signifikant ut i noen av modellene. Vi valgte derfor å ta ut denne variabelen i de endelige analysene som presenteres her.

³ Disse variablene er indikatorer satt sammen av flere ulike spørsmål med samme tema, og er framkommet ved hjelp av faktoranalyser. Hvilke spørsmål som inngår i hver faktor framkommer i resultater av faktoranalysen i kapittel 8. Indikatorene er beregnet i prosent, og har en annen skala (0-100) enn de øvrige variablene (som er binære). Svarskalaen på spørsmålene de er beregnet ut i fra går fra "helt enig" til "helt uenig" på indikatorene "Mestring", "LiteMobbing", "Egenmotivasjon", "Foresattemotivasjon" og "Skolefornoyd" – det vil si at økende verdi på variabelen, tilsier at man er mer uenig. Tolkningen av odds ratio'ene i regresjonsanalysen har derfor motsatt logikk for disse indikatorene. En odds ratio på over 1 viser at det å være mer uenig i det fenomenet indikatoren representerer – øker sannsynligheten for å ha lite restriktive holdninger.

Det var relativt få elever (ca. 3 % hvis vi ser på holdningsindikatoren) av utvalget som rapporterte lite restriktive holdninger til fravær som skyldes at man er trøtt og umotivert, og vi diskuterte om vi skulle definere "lite restriktiv" annerledes for denne variabelen, sammenliknet med sykdomsfravær, for å få flere elever inkludert blant de som var lite restriktive. Av sammenlikningshensyn valgte vi likevel å definere avhengig variabel på samme måte som for sykdomsfravær, nemlig verdi på variabelen = 1 for de som scoret 7-10 på de tre spørsmålene i indikatoren.

I motsetning til resultatene vi så for sykdomsfravær som avhengig variabel, var sammenhengen mellom kjønn og det å ha lite restriktive holdninger til fravær som skyldes at man er trøtt og umotivert, sterkt signifikant og robust i alle modeller. Jenter hadde mye lavere sannsynlighet enn gutter for å akseptere kjedsomhet, lite søvn og dårlig humør som fraværsårsak i skolen. Denne assosiasjonen hadde motsatt fortegn og var signifikant for elever på yrkesfag, sammenliknet med elever på studieforberedende, helt til vi også kontrollerte for mye ugyldig fravær og dårlige karakterer på ungdomsskolen, og dårlig trivsel på videregående (i modell 6).

Mens etnisk bakgrunn hos foreldrene ikke var sterkt assosiert med holdningene til sykdomsfravær, viste det seg at dette slo ut som signifikant sammenheng i forhold til holdninger til fravær som skyldes at man er trøtt og umotivert. Elever med far/mor fra Afrika, Asia eller Latin-Amerika hadde høyere sannsynlighet enn elever med foreldre født i Norge for å ha lite restriktive holdninger til den type fravær vi har målt her. I modell 2, der vi kontrollerer for kjennetegn ved mor, var også det å ha mor fra de nye EU-landene i Øst-Europa positivt assosiert med lite restriktive holdninger. I modellen der vi kontrollerte for fars etniske bakgrunn, slo variabelen "Øst-Europa ellers" (altså utenom nye EU-land) ut som positiv og signifikant. Resultatene i forhold til etnisk bakgrunn må tas med store forbehold, et høyt antall underkategorier her, gjør at underutvalgene blir svært små. Mor som ofte er fraværende fra jobb, slo også signifikant ut i modell 2-5.

I modell 4 inkluderte vi informasjon om familieøkonomi, trening og dataspilling, og som vi ser i tabellen var det å spille data utover natten sterkt signifikant assosiert med å ha lite restriktive holdninger til fravær som skyldes at man er trøtt og umotivert. Og jo oftere man spiller, jo sterkere er sammenhengen. I modell 5 har vi i tillegg til informasjon om kjønn, utdanningsprogram, valg, fravær hos foreldre, trening og spilling, inkludert informasjon om fysisk og psykisk helse. God fysisk og psykisk helse viste seg å være signifikant negativt assosiert med det å ha lite restriktive holdninger til denne type fravær.

I modell 7 og 8 så vi at høy egenmotivasjon og lite mobbing var signifikant negativt assosiert med det å ha lite restriktive holdninger til fravær som skyldes at man er trøtt og umotivert. Elever som rapporterer at de trives dårlig på videregående, har også høyere sannsynlighet for å ha høy aksept for fraværs som skyldes at man er trøtt og umotivert.

7.4 Diskusjon og oppsummering

Holdninger til fravær i skole og arbeidsliv er et tema som engasjerer, og som stadig debatteres i media. Unge som "NAV-er" har vært et omdiskutert tema i 2012. Det finnes imidlertid svært lite forskning som direkte omhandler *holdninger til fravær* blant elever i skolen, og det er forsket lite på fravær *per se* i grunn- og videregående skole. Sannsynligvis er mangelen på gode og sammenliknbare fraværdata i skolen en av årsakene til den labre forskningsaktiviteten på dette feltet.

Forskningen på sykefravær i arbeidslivet er til sammenlikning betraktelig mer omfattende, og her har også *holdninger til sykefravær* (og bruk av velferdsordningene) fått økende oppmerksomhet som en mulig del av forklaringen på hva som driver sykefraværutviklingen. I Sverige har man funnet at yngre generasjoner synes å ha høyere aksept for å bruke de offentlige forsikringsordningene, enn eldre generasjoner (Ljunge 2011). Flere skandinaviske forskere har de senere årene vist hvordan sykefravær kan "smitte" ved interaksjon med andre, og hvordan normer og holdninger virker på sykefravær og trygdeetterspørsel gjennom en sosial multiplikatoreffekt i familien, på arbeidsplassen og i nabolaget. Det benyttes typisk registerdata på individnivå i denne typen forskning, men det ligger en utfordring i å ta hensyn til den rollen seleksjonseffekter kan spille i slike studier. Klarer man å kontrollere godt nok for at de endringene i sykefravær som observeres, øyensynlig som følge av sosial interaksjon/sosial multiplikatoreffekt, ikke skyldes seleksjonseffekter inn til type familie, arbeidsplass og nabolag?

En av forutsetningene som ligger til grunn for denne forskningen er at holdningene til fravær faktisk påvirker de valgene man tar i forhold til fravær (fraværsetferd). Jon Elster har reflektert over motsetningsforholdet mellom å følge sosiale normer og å ta egne rasjonelle valg i sin artikkel "Social Norms and Economic Theory", han mener vi må være åpne for at begge deler kan foregå samtidig:

"To accept social norms as a motivational mechanism is not to deny the importance of rational choice. One eclectic view is that some actions are rational, others are norm-guided. A more general and more adequate formulation would be that some actions typically are influenced both by rationality and by norms. Sometimes, the outcome is a compromise between what the norm prescribes and what rationality dictates." Elster (1989).

Han argumenterer videre for at effekten av normene vil avhenge av graden av sosial interaksjon i den definerte gruppen, og for at det finnes sterke uformelle normer på arbeidsplassen som regulerer bl.a. hvor hardt folk jobber. Sosiale normer som *motiverende mekanisme* er et viktig stikkord her. Basert på erfaringene vi har gjort i dette prosjektet synes motivasjon å være en av de viktigste linkene mellom holdninger og atferd.

I våre intervju med elever gikk det fram at de som selv hadde problematisk høyt fravær, likevel gav uttrykk for å ha *restriktive* holdninger til fravær (se kapittel 5.4). Holdningene til fravær, slik vi oppfattet dem, var "politisk korrekte", men fraværsetferden var ikke nødvendigvis det. Det samme så vi tendenser til basert på spørreundersøkelsen vår; elevene har svært restriktive holdninger til

hva som er akseptable årsaker til fravær - også når de blir spurt i en anonym spørreundersøkelse uten å ha en "voksen" forsker på andre siden av bordet. Likevel svarer rundt halvparten av de 6 000 elevene at de har skulket skolen i løpet av den siste tiden. 1 av 4 sier de har løyvet om at de har vært syk for å få gyldig fravær, og like mange har vært borte 5 dager eller mer de siste tre måneder. Her kan det virke som at det er diskrepans mellom personlige holdninger som uttrykkes og fraværsatferd. Det bør ses nærmere på de sosiale normene som gjelder i forhold til skolefravær, og hvordan disse er linket til motivasjon hos den enkelte. Gitt de data som finnes per i dag, vil det kreves andre metoder for å avdekke slike normer. Analyser basert på klasseromobservasjon og personlige intervju er ett alternativ, der vi ikke har funnet relevant forskning hittil.

7.4.1 Elevene uttrykker generelt restriktive holdninger til fravær

Basert på resultatene i dette kapitlet og i kapittel 5 konkluderer vi altså med at elevene i vårt utvalg uttrykte generelt restriktive holdninger til fravær. Holdningen til fravær blant elevene er at det ikke er en bra ting. Det er ikke slik at de som har høyt fravær og/eller skulker ofte blir sett på som "kule". Det var heller ikke slik at de vi intervjuet, og som selv hadde problematisk høyt fravær, uttrykte at de hadde et avslappet forhold til dette. De så det absolutt som et problem – noen omtalte sågar seg selv og andre med høyt fravær som "tapere".

I vår spørreundersøkelse fikk elevene listet 15 ulike fraværsårsaker, og skulle på en skala fra 1 (aldri akseptabelt) til 10 (alltid akseptabelt) angi hvor akseptabelt de syntes hver årsak til å være borte fra skolen var. I gjennomsnitt var det få av fraværsårsakene som ble gitt en score på over 5, og de som lå over fem var stort sett av en karakter som det kan oppleves som "etisk riktig" å ha en akseptabel holdning til: være forkjølet med litt feber (man vil jo ikke smitte andre), bli mobbet på skolen eller ha nære familiemedlemmer som trenger ens støtte og omsorg. En fraværsårsak som har vært oppe til diskusjon ved mange skoler de senere år, og som de fleste rektorer ikke vil ha så mye av, er ferie utenom de ordinære skoleferiene. Blant elevene i vårt utvalgt var det relativt mange (gjennomsnittsscore = 5,4) som gav dette høy aksept, sammenliknet med de andre fraværsårsakene. Fraværsårsaker som man kan si det er mindre etisk riktig å akseptere, blir heller ikke akseptert av disse ungdommene; som f.eks. å være borte fra skolen fordi man føler seg dårlig etter å ha drukket alkohol, fått sove for lite pga. dataspilling/fritidsaktiviteter, kjeder seg eller er i dårlig humør.

Forskjellene vi observerte i holdninger på de spørsmålene som var formulert likt i undersøkelsen til elever og ansatte (Dahl et al. 2007), kan tyde på at holdningene våre til fravær endres noe fra skole til arbeidsliv. Dette sier nok noe om generell modning, men også noe om *kontekst*. En elevs holdninger til fravær i skolen og en ansatts holdning til sykefravær i arbeidslivet vil være avhengig både av hvilken kontekst vedkommende befinner seg i, og hvor *motivert* vedkommende er for å være i denne konteksten. I den offentlige debatten kan det virke som om *fraværsatferd* ofte blir tatt direkte til inntekt for personlige holdninger til fravær, uten at man diskuterer konteksten fraværet skjer i. At en person har en viss "grunnholdning" til fravær betyr ikke at denne holdningen speiles i

fraværsatferd i enhver kontekst. Her spiller både motivasjon og mer praktiske aspekter inn. Motivasjon vil være betinget av sammenfallet mellom egne evner, ambisjoner og forventninger og de faktiske oppgavene man blir forelagt i jobb og skole. Hvordan det er mulig å tilrettelegge for f.eks. sykenærvær i skolen og på arbeidsplassen spiller også inn.

7.4.2 Elevenes holdninger til sykdomsrelatert fravær

Vi undersøkte om det var egenskaper ved elevene som var systematisk assosiert med *det å ha lite restriktive holdninger* til hhv. sykdomsfravær (forkjølelse og hodepine) og fravær basert på det vi valgte å kalle "trøtt og umotivert" (at man kjeder seg, har sovet dårlig natten før pga. fritidsaktiviteter/internettbruk eller bare er i dårlig humør og ikke orker å dra på skolen). Med *lite restriktive holdninger* mener vi at man mener dette er helt akseptable årsaker til å være borte fra skolen.

Når det gjaldt holdninger til sykdomsfravær viste analysene ingen systematiske forskjeller basert på kjønn, klasstrinn eller om eleven hadde deltidsjobb eller ikke. Det var imidlertid en tendens til at yrkesfagelever (sammenliknet med elever på studieforbereende) og elever som bodde både sammen med mor og far (sammenliknet med andre boformer) hadde høyere aksept for denne type fravær. Sistnevnte var noe overraskende, og kan være interessant å undersøke kvalitativt. Det var en betydelig sammenheng mellom det å akseptere sykdomsfravær, og det å ikke ha fått oppfylt sitt førstevalg da man søkte videregående utdanning. Tidligere forskning fra har vist at mangel på ambisjonsoppfyllelse kan føre til fravær og i verste fall frafall i videregående skole, og i vår undersøkelse ser vi at dette også påvirker holdningene man har til fravær. Å få til en riktig match mellom elevenes faktiske evner, utdanningsambisjoner og utdanningsvalg er en vanskelig, men svært viktig, oppgave for foreldre og for karriererådgiverne både i ungdomsskolen og i videregående skole.

Elever som svarte at deres foreldre ofte eller svært ofte var fraværende fra jobben sin, hadde signifikant høyere sannsynlighet for å ha lite restriktive holdninger til sykefravær, sammenliknet med elever som oppgav at foreldrene sjelden var borte fra jobb. Her tar vi forbehold om at dette er et spørsmål der elevene har gjort en vurdering av tredjeperson, og vi vet ikke den faktiske graden av, eller type, fravær hos foreldrene. Likevel kan dette være en indikasjon på at barnas holdninger til fravær påvirkes av foreldrenes fraværsatferd. Andersson (2011) konkluderte med at familiemedlemmers (foreldre, partner, svigerfamilie) tidligere fravær kan være med å predikere barnas sannsynlighet for å bli sykmeldt, og at det kan finnes sykmeldingskulturer innen familien. Det studien i liten grad diskuterer er i hvilken grad man klarer å ta hensyn til at det sannsynligvis finnes en del andre fellestrekk (f.eks. gener/evner og type arbeid) ved folk i samme familie som også påvirker sannsynligheten for fravær.

Elevene som svarte at de vurderte sin fysiske helse som svært god, hadde lavere sannsynlighet for å ha høy aksept for sykdomsfravær. Sammenhengen med psykisk helse var ikke signifikant. Dårlig

trivsel på videregående, lav egenmotivasjon, opplevelse av mobbing/ensomhet, mye dataspilling ut over natten og mye ugyldig fravær på ungdomsskolen var assosiert med lite restriktive holdninger til fravær i videregående. Særlig var effekten av å score lavt på egenmotivasjon sterk, og viser at holdninger og motivasjon henger sterkt sammen.

7.4.3 Elevenes holdninger til fravær som skyldes at man er trøtt og umotivert

Det var generelt få elever i vårt utvalg (ca. 2 %) som i høy grad aksepterte den type fravær som av mange kanskje vil kunne karakteriseres som latskap; at man er trøtt pga. for lite søvn som skyldes dataspilling/fritidsaktiviteter utover natten, at man kjeder seg på skolen eller at man er i dårlig humør. I motsetning til resultatene vi så for sykdomsfravær som avhengig variabel, var sammenhengen mellom kjønn og det å akseptere fravær som skyldes at man er trøtt og umotivert, signifikant og robust i alle modeller. Jenter hadde mye lavere sannsynlighet enn gutter for å akseptere kjedsomhet, lite søvn og dårlig humør som fraværsårsak i skolen. Dette stemmer overens med resultatene i kapittel 6, der fraværsårsaker og kjønn ble diskutert.

Variabelen som indikerer dataspilling ut over natten slo, ikke overraskende, sterkt ut når det gjald denne type holdninger til fravær, i og med dette temaet var involvert i ett av tre spørsmål om avhengig variabel er konstruert på. Jo oftere man oppgav å spille ut over natten, jo sterkere var sammenhengen med å ha lite restriktive holdninger til fravær. Vi fant ikke signifikante effekter av tidligere skoleprestasjoner i disse analysene, men mye ugyldig fravær på ungdomsskolen, mye skulking av enkelttimer på videregående og dårlig trivsel på videregående var assosiert med lite restriktive holdninger til fravær som skyldes at man er trøtt og umotivert. Dette er for så vidt en indikasjon på at fraværsatferd og holdninger henger sammen når motivasjon inngår i problemstillingen.

8 Nærværsfaktorer for elever i videregående skole

I et av intervjuene vi gjennomførte med elever ved videregående skoler i Trondheim, uttalte en elev at han hadde mye ugyldig fravær på ungdomsskolen fordi han opplevde at han lærte mer ved å lese hjemme på egen hånd. For de fleste elever med mye ugyldig fravær, handler det imidlertid om manglende motivasjon for skolearbeidet, manglende trivsel og mangel på mestringsfølelse.

Det motsatte av fravær er nærvær. I dette kapitlet skal vi se nærmere på faktorer som elevene selv mener er viktige for at de møter opp, og er til stede, i den videregående skolen. Her blir mestring, trivsel og motivasjon viktige stikkord. *Nærværsfaktorer* er kanskje vel så viktige å fokusere på som fraværsfaktorer, hvis man vil løse problemet med høyt elevfravær og frafall i den videregående skolen. Ved å sørge for at elevene har mange nærværsfaktorer, forbygges fravær. Vi argumenterer for at skolen og utdanningssystemet kan ha nytte av den kunnskapen som finnes om forebygging, fraværs- og nærværsfaktorer gjennom sykefraværsforskningen i arbeidslivet.

8.1 Bakgrunn og problemstillinger

8.1.1 Empirisk og teoretisk rammeverk

Da "Ekspertutvalget for sykefravær" i februar 2010 la fram sin rapport (Mykletun et al. 2010) til arbeidsminister Hanne Bjurstrøm, var tittelen: "Tiltak for reduksjon i sykefravær: Aktiviserings- og nærværsreform". For å bekjempe sykefravær i arbeidslivet anbefalte forskerne mer fokus på arbeidsaktivitet og nærvær. Forskning har vist at elevs fravær i videregående skole og ansattes fravær i arbeidslivet også handler om andre om andre ting enn sykdom (Markussen og Seland 2012, Markussen 2010a). Årsakene til fravær i skole og arbeidsliv er ikke vesensforskjellige, og det samme gjelder i stor grad for nærværsfaktorene.

I sosiologien beskrives tre generelle individuelle mestringsstrategier stilt overfor konfliktylte situasjoner, situasjoner som bryter med individets ønsker, behov og personlighet. Man kan for det første velge å tilpasse seg den uønskede situasjonen, og forbli i systemet. For det andre kan man velge å forsøke å endre eller reformere systemet. Og for det tredje kan man velge det som betegnes som "exit", man bringer den uheldige situasjonen til opphør gjennom å tre ut av og forlate systemet/situasjonen som skaper problemer (Hirschman 1970).

I evalueringen av tiltak i "Satsing mot frafall" i videregående skole, gjennomført av SINTEF (Havn et al. (2007)), tok man utgangspunkt i sosiologisk teori og fraværs- og nærværsbegreper hentet fra sykefraværsforskning i arbeidslivet. Forskerne pekte på at mange av de samme mekanismene som

forklarer sykefravær og utstøting fra arbeidslivet, også ligger bak frafall i skolen, og at mange av de samme perspektivene også kan brukes i arbeidet med forebygging og oppfølging av fravær. Fraværsfaktorer ble i rapporten (ibid.) definert som de umiddelbare grunnene til å velge bort skolen, mens nærværsfaktorer er de umiddelbare grunnene elevene har til å bli.

Nærværsfaktorene er gjerne opplevelser som gir gode mestringsopplevelser, tilpasset undervisning, motivasjon, følelse av tilhørighet og vennskap, individuell oppfølging, synlighet, trygghet, opplevd faglig framgang (mestring), opplevelse av kontroll over egen situasjon og medbestemmelse. For den enkelte elev kan det være et sammensatt årsaksforhold som bidrar til fravær fra, eller nærvær til, skole og opplæring. For en elev som har mye fravær, kan frafall/bortvalg være et logisk og "fornuftig" valg. Fravær og senere frafall kan være en mestringsstrategi for eleven.

Rønningen og Buland (2010) så på tiltak for å hindre fravær og senere frafall i videregående skole, og blant suksesskriteriene ble det pekt på tett oppfølging fra lærere – der lærerens personlige egenskaper ofte blir avgjørende for resultatet. Også Lunde og Nore (2010) finner tilsvarende resultat ved en videregående skole i Hedmark. Nærværsfaktorer ble funnet å være trygghet, tillit, trivsel, mestring, motivasjon, tilhørighet, individuell oppfølging, tilrettelagt undervisning og medbestemmelse. Fraværsfaktorer var at elever ikke fikk oppfylt førstevalget, frustrasjon ved overgang grunnskole/videregående, dårlig læringsmiljø/bråk, sosiale problemer i klassen, mobbing, rasisme, dårlig fysisk arbeidsmiljø og lang skolevei.

Hovedutfordringen i arbeidet med fravær- og frafallsforebygging blir dermed å påvirke rammene rundt eleven, med kombinert systemrettet og individrettet arbeid, slik at de utvikler seg fra en situasjon preget av få/svake nærværsfaktorer og mange/sterke fraværsfaktorer, mot en virkelighet med få og svake fraværsfaktorer, og tilsvarende mange og sterke nærværsfaktorer.

8.1.2 Problemstilling

I dette kapitlet undersøker vi hvilke faktorer elevene som deltok i vår spørreundersøkelse oppgir som nærværsfaktorer i skolen. Vi benytter både kvantitative data til å gjennomføre faktoranalyser (der resultatene fra faktoranalysen benyttes i andre kapitler), og presenterer elevenes egenrapporterte nærværsfaktorer basert på et åpent spørsmål om hvilke faktorer som er viktige for at de møter opp på skolen. Nærværsfaktorer er også et tema som er behandlet i kapittel 5, basert på analyser av intervju med elever.

8.2 Data og metode

8.2.1 Datagrunnlag

Datagrunnlaget er en tverrsnittsundersøkelse gjennomført høsten 2011, der 6 010 elever i videregående skole besvarte et elektronisk spørreskjema utformet av SINTEF. For nærmere beskrivelse av datagrunnlaget, se kapittel 6.2 og vedlegg IV.

8.2.2 Faktoranalyse

For de delene av det kvantitative datamaterialet som omhandlet mestring, trivsel og motivasjon (nærværsfaktorer), ble det gjennomført eksplorerende faktoranalyse for å undersøke om observerte variabler var funksjoner av færre underliggende dimensjoner, og for å redusere antallet variabler. Denne metoden leter etter mønstre i data på grunnlag av korrelasjoner mellom spørsmålene i spørreskjemaet. Korrelasjonene avdekker grupper av variabler som er høyt innbyrdes korrelerte, samtidig som de er lavt korrelerte med andre observerte variabler. En gruppe variabler som har høy innbyrdes korrelasjon kan indikere at vi har et underliggende mønster (faktor) som forårsaker den høye korrelasjonen mellom variablene.

Det ble benyttet prinsippal komponentanalyse med Varimax-rotasjon⁵⁴. Faktorer med Eigenverdi > 1,0 ble tatt med i modellene. Eigenverdien er et mål på hvor mye av variansen i variablene den enkelte faktor forklarer – og vi vil at denne skal være større enn én fordi vi ønsker at en faktor skal forklare mer varians enn den variansen som en standardisert variabel har (Ulleberg og Nordvik, 2001). Indeksene vi har funnet fram til består av testledd med faktorladninger > 0,5. Faktorladningen uttrykker korrelasjonen mellom de variablene vi har målt, og den latente variabelen (faktoren) som vi finner ved faktoranalyse (ibid.) Vi har utelatt ledd som hadde høye faktorladninger (>0,3) på flere faktorer samtidig. Høye faktorladninger på flere faktorer betyr at faktoren er tvetydig - og tolkningen av den dermed vanskelig.

Indeksene er reliabilitetstestet for indre konsistens ved Cronbach's Alpha (kriterium > 0,5). Denne koeffisienten (CA) uttrykker om respondentene svarer relativt likt på de ulike testleddene som inngår i indeksen. Koeffisienten kan enkelt måles ved at alle leddene som inngår i en faktor korreleres med hverandre. Verdien på Cronbach's Alpha er i så måte en funksjon av styrken på sammenhengen mellom leddene, og antallet ledd som inngår i en faktor (ibid.). I følge Nunnally (1978) er Cronbach's Alpha sensitiv for antallet testledd som inngår i hver indeks – jo flere testledd, jo lettere å oppnå høy Alpha. Dette er det viktig å være oppmerksom på – særlig når vi skal vurdere reliabilitet i faktorer med få testledd.

⁵⁴Målet med å rotere faktorene (her; ortogonalt ved Varimax-metode) er å lage en enklere og renere struktur som gjør faktorene lettere å tolke. Vi vil altså fram til en løsning med "rene" faktorer, der hver faktor lader høyt på én gruppe variabler, og mindre på andre.

Manglende verdier er i faktoranalysen behandlet ved listvis eksklusjon, som betyr at hvis en respondent har latt være å svare på ett av spørsmålene som utgjør den potensielle indeksen, blir denne respondenten ekskludert før selve faktoranalysene gjennomføres. Andelen manglende data for den enkelte faktor oppgis i prosent i tabellene. Ved beregning av gjennomsnittlig faktorskåre har vi lagt inn restriksjoner i forhold til manglende data, slik at respondenten må ha svart på minst halvparten av spørsmålene som utgjør indeksen, for at vedkommende sin respons inkluderes i faktorskåren. For enkelte testledd (spørsmål) måtte skåren omkodes slik at alle leddene i indeksen drar i samme retning ved beregning av faktorskåren.

8.3 Resultater

Først presenteres resultater fra faktoranalysene og de indeksene vi benytter i logistiske regresjoner i kapittel 6 og 7. Deretter presenterer vi deskriptiv statistikk der vi har sett på hvordan utvalget fordeler seg på en del av de viktigste bakgrunnsvariablene hos elevene (jf. tidligere regresjonsanalyser) blant de som er mye tilstede på skolen. Til slutt i resultatkapitlet presenterer vi resultatene fra en kvalitativ gjennomgang av svarene vi fikk på et åpent spørsmål der elevene ble bedt om å kort beskrive hvilke faktorer som er viktige for at de møter opp på skolen (spørsmål 59 i spørreskjemaet).

8.3.1 Resultat av faktoranalyser

Faktoranalysene av spørsmålene 26, 27 og 28 i spørreskjemaet (se vedlegg) gav til sammen 5 faktorer basert på kriteriene beskrevet under metode. På spørsmål 26 (mestring og trivsel) og 27 (motivasjon) var svarskaalen: "helt enig", "litt enig", "litt uenig" og "helt uenig". På spørsmål 28 (nærvær) var svarskaalen: "stemmer ikke", "stemmer i liten grad", "stemmer i noen grad" og "stemmer helt"⁵⁵. Faktorstruktur presenteres i de neste tabellene. Vi har valgt å kalle dem "Mestring", "Lite mobbing", "Egenmotivasjon", "Foresattmotivasjon" og "Skolefornøyd". Spørsmålsleddene som utgjør indeksen "Mestring" er hentet fra et validert instrument (Skaalvik og Skaalvik 2009). Alle leddene i det opprinnelige instrumentet inngår også i vår indikator. Spørsmålsleddene som utgjør "Egenmotivasjon" er også hentet fra Skaalvik, her var det opprinnelig sju ledd i det validerte instrumentet, men i vårt utvalg hadde kun fem av leddene høy nok indre konsistens til å utgjøre en egen faktor.

⁵⁵ Retningen på disse svarskalaene har betydning når vi skal tolke resultater i regresjonsanalysene. For de fire første faktorene vil økt verdi på skalaen (som vi har gjort om til prosent fra 0-100) bety mer uenighet. For faktoren "Skolefornøyd" er det motsatt – her vil økt verdi på skalaen bety at man blir mer enig.

Tabell 8.1 Faktorstruktur spørsmål 26; om mestring og trivsel. Faktorladninger. Gjennomsnittlig faktorskåre i prosent (skala 0-100). Prosentandel missing. Eigenvalue. Cronbach's Alpha. N = 6 010

	Mestring	Lite mobbing
Jeg lærer lett på skolen	,797	
Jeg lærer lett i alle skolefag	,783	
Skolearbeid er ofte vanskelig for meg (reversert)	,769	
Skolefagene er ikke min sterke side (reversert)	,737	
Jeg trenger mye hjelp til skolefagene (reversert)	,725	
Jeg gjør det godt på prøver i nesten alle fag	,723	
Jeg blir mobbet av andre elever ved skolen (reversert)		,818
I klassen min er det noen som blir mobbet av medelever (reversert)		,738
Det hender jeg føler meg ensom på skolen (reversert)		,634
Gjennomsnittlig faktorskåre i prosent (st.avvik)	31,6 (21,7)	15,1 (18,7)
Andel missing (%)	2,4	1,5
Andel forklart varians (%)	39,7	18,0
Eigenvalue	3,6	1,6
Cronbach's Alpha	0,85	0,55

Tabell 8.2 Faktorstruktur spørsmål 27; om skolemotivasjon. Faktorladninger. Gjennomsnittlig faktorskåre i prosent (skala 0-100). Prosentandel missing. Eigenvalue. Cronbach's Alpha. N = 6 010

	Egenmotivasjon	Foresattemotivasjon
Jeg er interessert i alle skolefagene	,804	
Jeg gleder meg til å gå på skolen hver dag	,787	
Jeg liker alle skolefagene	,774	
Jeg liker å gå på skolen	,766	
Skolen er kjedelig (reversert)	,695	
Mine foresatte motiverer meg til å være til stede på skolen		,897
Mine foresatte motiverer meg til å jobbe med skolearbeid		,877
Gjennomsnittlig faktorskåre i prosent (st.avvik)	26,0 (26,0)	49,5 (21,5)
Andel missing (%)	1,7	1,6
Andel forklart varians (%)	45,3	20,2
Eigenvalue	3,2	1,4
Cronbach's Alpha	0,84	0,74

Tabell 8.3 Faktorstruktur spørsmål 28; nærværsfaktorer. Faktorladninger. Gjennomsnittlig faktorskåre i prosent (skala 0-100). Prosentandel missing. Eigenvalue. Cronbach's Alpha. N = 6 010

	Skolefornøyd
Jeg er fornøyd med undervisningen på skolen	,805
Jeg har et godt forhold til de fleste lærerne mine	,762
Jeg er fornøyd med hvordan timeplanen min er lagt opp	,714
Jeg er fornøyd med mitt valg av studieprogram	,685
Gjennomsnittlig faktorskåre i prosent (st.avvik)	69,0 (19,5)
Andel missing (%)	1,7
Andel forklart varians (%)	55,2
Eigenvalue	2,2
Cronbach's Alpha	0,72

Av korrelasjonsmatrisen under ser vi at de ulike faktorene representerer relativt entydige dimensjoner, der ingen av variablene korrelerer $> 0,5$. Den sterkeste negative korrelasjonen (0,49) finner vi mellom faktoren som måler egenmotivasjon, og faktoren "Skolefornøyd". Faktorene "Mestring" og "Egenmotivasjon" har en positiv korrelasjon på 0,47.

Tabell 8.4 Korrelasjon (Pearson) mellom de ulike faktorene. Korrelasjoner $>0,25$ uthevet, $p<0,01$ merket med ***

	Mestring	Lite mobbing	Egenmotivasjon	Foresattemotivasjon	Skolefornøyd
Mestring	1	,180***	,469***	,242***	-,373***
Lite mobbing		1	,139***	,134***	-,236***
Egenmotivasjon			1	,254***	-,488***
Foresattemotivasjon				1	-,246***
Skolefornøyd					1

I tabellen under oppgis gjennomsnittsscore (på en skala fra 0-100) fordelt på kjønn og utdanningsprogram for de ulike nærværsfaktorene. For faktorene "Mestring", "Lite Mobbing", "Egenmotivasjon" og "Foresattemotivasjon" går skalaen fra 0 (helt enig) til 100 (helt uenig), mens "Skolefornøyd" måles fra 0 (stemmer ikke) til 100 (stemmer helt).

Tabell 8.5 Gjennomsnittsscore (%) per nærværsfaktor fordelt på kjønn og utdanningsprogram, antall observasjoner (N)

	Gjennomsnitt (%)				Standardavvik (%)			
	Kjønn				Kjønn			
	Gutt		Jente		Gutt		Jente	
	Yrkes-fag	Studie-forb.	Yrkes-fag	Studie-forb.	Yrkes-fag	Studie-forb.	Yrkes-fag	Studie-forb.
Mestring (%)	43	35	47	38	20	21	22	22
Lite mobbing (%)	18	14	18	14	22	18	20	16
Egenmotivasjon (%)	51	49	52	48	23	21	23	21
Foresattemotivasjon(%)	29	26	32	23	27	25	29	24
Skolefornøyd (%)*	68	69	67	71	22	19	21	18
N (minimum-maksimum)	1078- 1092	1738- 1758	843- 858	2166- 2182				

*Merk at svarskalaen er en annen på spørsmålene som inngår i "Skolefornøyd", se over.

Som vi ser av tabellen scorerer både guttene og jentene på yrkesfag i gjennomsnitt dårligere (mer uenige) på alle fem nærværsfaktorene, når vi sammenlikner med gutter og jenter på studieforberedende utdanningsprogram. Ser vi kun på yrkesfagelevne, ser vi at det ikke er forskjell mellom kjønnene når det gjelder mobbing, men jentene scorerer dårligere enn guttene på mestring, egenmotivasjon, motivasjon fra foresatte og hvor fornøyd de er med skolen. Blant elevene på studieforberedende scorerer jentene i gjennomsnitt dårligere på mestring, men bedre på egenmotivasjon, motivasjon fra foresatte og fornøydhet med skolesituasjonen, enn guttene.

8.3.2 Deskriptiv statistikk

Det vises til vedlegg IV kapittel 10.3.11-10.3.13 for en presentasjon av hvordan hele utvalget fordelte seg på de ulike spørsmålene som inngår i faktorene. Resultatene er også kommentert der. Av de 6 010 elevene i utvalget vårt var det 1 235 (21 %) som oppga at de har hatt null heldagsfravær og null skulking av enkelttimer fra skolestart (ultimo august 2011) og fram til måletidspunktet (primo november 2011). Av disse 1 235 med "null fravær" var 680 (55 %) gutter. Ser vi separat på andelene innad i kjønnene, var det 24 % av guttene som rapporterte null heldagsfravær og null skulking av enkelttimer, mens det tilsvarende tallet blant jentene var 18 %. Vi viser for øvrig også til den deskriptive gjennomgangen av disse spørsmålene både i kapittel 6.3.1 og i vedlegg IV.

Av 1 975 elever på yrkesfag, var det 444 (23 %) som svarte at de hadde null fravær hittil i semesteret. Av 3 951 elever på studieforbereende utdanningsprogram var det 784 (20 %) som rapporterte null fravær. Splitter vi opp datamaterialet både mellom utdanningsprogrammer og kjønn, finner vi at andelen gutter som rapporterte at de ikke hadde noe fravær var høyere enn for jentene – både på yrkesfag og på studieforbereende.

Tabell 8.6 Antall elever og prosentandel på hhv. yrkesfag og studieforbereende som rapporterer 0 = en eller annen grad av heldagsfravær og/eller skulking av enkelttimer eller 1 = null fravær (verken heldagsfravær eller skulking av enkelttimer)

		Antall (andel) elever			Andel elever i hver gruppe (%)		
		0 (fravær)	1 (null fravær*)	Totalt	0 (fravær)	1 (null fravær)	Totalt
Yrkesfag	Gutt	798 (52 %)	307 (70 %)	1 105 (56 %)	72	28	100
	Jente	729 (48 %)	134 (30 %)	863 (44 %)	84	16	100
	Totalt	1 527 (100 %)	441 (100 %)	1 968 (100 %)			
Studieforbereende 3 og 4 år	Gutt	1 391 (44 %)	370 (47 %)	1 761 (45 %)	79	21	100
	Jente	1 771 (56 %)	413 (53 %)	2 184 (55 %)	81	19	100
	Totalt	3 162 (100 %)	783 (100 %)	3 945 (100 %)			

* Vi velger å kalle det "null fravær", men i praksis kan elevene ha hatt gyldige enkelttimer med fravær. Det er vi dessverre ikke i stand til å kontrollere for.

Tidligere forskning har vist at hvorvidt man får oppfylt sitt førsteønske eller ikke når man søker om opptak til videregående skole, kan ha betydning for elevenes fravær (Lunde og Nore 2010). I vårt utvalg var det slik at av 5 971 elever som svarte på spørsmålet om valgrangering, var det 4 865 (81 %) som hadde fått oppfylt sitt førstevalg. Av de som hadde fått oppfylt førstevalget var det 1 052 (22 %) som oppga at de hadde null fravær. Av de 465 elevene som hadde fått oppfylt andrevalget sitt, var det 74 (16 %) som rapporterte null fravær, og av de 166 elevene som hadde fått oppfylt tredjevalget sitt, var det 20 (12 %) som rapporterte null fravær.

Vi innhentet også opplysninger om bytte av utdanningsprogram, og av de 302 elevene i utvalget som oppgav at de hadde byttet utdanningsprogram siden første gang de søkte opptak til videregående, var det 16 % som hadde null fravær. Til sammenlikning var det 21 % av de som *ikke* hadde byttet utdanningsprogram som hadde null fravær.

I analysene av fraværsomfang presentert i kapittel 6, fant vi at det å bo sammen med både mor og far, sammenliknet med andre boformer, ga gjennomsnittlig lavere heldagsfravær. Ca. 60 % av utvalget vårt på 6 010 elever bodde sammen med både mor og far på måletidspunktet. Av de som bodde sammen med både mor og far, var det 23 % som rapporterte at de ikke hadde fravær i det hele tatt. Til sammenlikning var det 17 % av de som hadde andre boformer, som rapporterte det samme.

I analysene av fraværsomfang, fant vi ingen klare assosiasjoner med foresattes utdanning. Ca. 30 % av utvalget på 6 010 elever oppgav at begge foresatte hadde høyere utdanning. Av disse 1 786 elevene, var det 21 % som oppgav at de hadde null fravær. En like høy andel av de 4 224 elevene med foreldre uten høyere utdanning, oppgav at de hadde null fravær.

I neste delkapittel presenteres resultater fra et åpent spørsmål til elevene om faktorer som er viktige for at de møter opp på skolen, før vi i siste delkapittel diskuterer og oppsummerer.

8.3.3 Faktorer elevene selv oppgir som viktige for at de møter opp på skolen

For å sikre oss at vi hadde dekket alle faktorer som elever i videregående skole opplever som viktige for at de skal møte opp på skolen, ba vi elevene om å oppgi slike faktorer i et åpent spørsmål i spørreskjemaet. Her skulle de fritt (og kort) beskrive hva som er viktig for at de møter opp på skolen. Av de 6 010 elevene i utvalget var det omtrent halvparten (3 022) som valgte å skrive noen ord til oss på dette spørsmålet. Vi gjennomgikk svar fra guttene og jentene hver for seg, men fant ikke at det var noe poeng i å skille mellom kjønnene her. Årsakene til at elever i vårt utvalg møter opp på skolen, bekrefter funn fra tidligere studier på fravær og frafall. Innimellom (noen få) sleivete kommentarer som "at damene er bra, og gymmen flott", "at vekkerklokka virker" og "at vi hi kaffe tilgjengelig", og noen helt logiske resonnementer av typen "Jeg søkte jo på skolen for å gå på skolen", gikk følgende nærværsfaktorer igjen hos mange:

- Venner, kjærester, medelever – det sosiale i klassen
- Trivsel, motivasjon for undervisning og skole, godt klassemiljø
- Motiverte, engasjerte lærere (= gode lærere) som gir god undervisning
- At man ikke skal bli hengende etter faglig – må ta det igjen selv hvis de er borte
- Pliktfølelse – at man får dårlig samvittighet når man er borte
- Forventninger til seg selv, venner og fra egen familie om at man skal møte opp på skolen

- Tanken på at fravær teller når man skal få seg jobb senere
- Det å skaffe seg en ordentlig utdanning
- At man skal inn på høyere utdanning etter videregående, og må ha gode karakterer
- At det ikke er noe bedre å finne på – få alternativer til skole

Vi har tatt med noen sitater fra svarene på det åpne spørsmålet, som med elevenes egne ord eksemplifiserer hva de regner som nærværsfaktorer:

"Generelt er det viktig for meg å møte på skolen, når jeg er borte er det fordi jeg ikke orker psykisk eller fysisk å være på skolen. Faktorer: prøver, nytt stoff, instrument-timer, musikal-timer, timer der jeg føler et ansvar; samarbeid med medelever som krever mitt nærvær, timer hvor avgjørelser skal tas, trivsel, inspirasjon."

"Aktiv/morsom undervisning. Lite lekser/annet stressende hjemmearbeid. Engasjerte lærere. Kompetente lærere, venner, utfordringer i skolearbeidet, god oppfølging på innleveringer o.l, raske tilbakemeldinger, godt miljø"

"Faktorer som er viktige for at jeg møter opp på skolen, er først og fremst viljen til å lære, spesielt matte/fysikk. I tillegg er det et godt klassemiljø og man får treffe venner hver dag om man vil eller ikke. Tilnærmet lik alle jobber krever utdanning i dag, så man har egentlig ikke så mye valg. Man kunne også sagt at det ikke er noe bedre å gjøre hele dagen."

"For meg er det ikke noen spesielle faktorer ettersom jeg føler plikt til å møte opp og gjøre lekser. Jeg merker at jeg får dårlig samvittighet om jeg ikke gjør det. Foreldrene mine vil at jeg skal gjøre det bra og jeg vil det, så jeg gjør mitt beste."

"Jeg synes det er viktig å vise at man har arbeidsmoral. Det er viktig å følge med på undervisningen og få med seg beskjeder selv. I tillegg er det sosialt, og ofte virker det svært nyttig å samarbeide med medelever."

"Har hatt deltidsjobb i 4 1/2 år nå, og det har hjulpet meg med fraværet. Hvis man kommer seg ut i jobb lærer man fort at fravær ikke er akseptabelt!"

"Har forstått viktigheten av en god utdanning, og er motivert til å komme inn på høyere studier. En annen faktor er at jeg vet at arbeidsgivere ser på ordens og oppførselskarakteren når de ansetter"

"Jeg vil ha en bra utdanning, og godt betalt jobb. Derfor er det å ha lite fravær veldig viktig, pluss at det er morsommere å være på skolen enn å sitte hjemme og kjede seg."

"Trivselen er god, godt miljø og jeg gleder meg til skolen. En annen stor faktor er også å få gode karakterer som gjør at du blir motivert."

"At lærerne møter på skolen og er forberedt på timene - At jeg føler jeg får noe ut av skoledagene - At jeg lærer mye - At jeg har noen å være med - At jeg føler dagene er tilrettelagt for elevene"

"Dersom jeg ikke møter opp på skolen, blir jeg stresset fordi jeg føler jeg mister så mye undervisning - selv når jeg er SVÆRT syk og egentlig burde høre på kroppen min å holde meg i ro hjemme..."

"Det er vel det at jeg vet at det er viktig at jeg er på skolen, jeg vet at for å få med meg ting, spesielt i matte, er det viktig at jeg er i timene. Det er også veldig viktig at miljøet er bra og at det er et miljø både på skolen og i klassen som gjør at det ikke er vanlig å skulke. Det er også viktig at lærerne gjør slik at elevene opplever det som et poeng å være på skolen, at man faktisk lærer"

"Det sosiale - Har mange venner i klassen og på skolen, og får tilbringe dagen med dem. Er interessert i å lære, vil ikke gå glipp av undervisning fordi man da henger litt etter i fagene. Synes samspillet mellom elever, lærere og andre ansatte fungerer bra, og ser ingen grunn til å ikke dra på skolen om man ikke har en gyldig grunn til det."

"Fag som er morsomme, lærere som er flinke og strenge (men samtidig snille) er motiverende å ha. Hvis det bare er fag jeg misliker/ikke mestrer er det fristende å bli hjemme."

"Hvis man er borte fra skolen, går man glipp undervisningen og blir hengende etter. Går også glipp av viktig informasjon og annet. Ellers er det viktig å ha lite fravær på skolen fordi når en skal søke jobb, blir fraværet lagt merke til."

"Jeg møter opp fordi jeg vet hva jeg vil, og for å få det til må jeg igjennom de prosjektene vi har på skolen, ha gode karakterer og lite fravær. Det er all motivasjonen jeg trenger. At jeg har fått mange gode venner, greie lærere og valgt rett linje er vel de viktigste faktorene, men jeg hadde uansett hatt det samme målet."

"Jeg synes at for at man skal møte opp på skolen så må man ha motivasjon, være sosial, ikke ha for dårlige karakterer fordi det gir lite motivasjon, å sørge for at man har lite fravær helt fra man begynner på skolen, så slipper det å bli så veldig fristende å skulke når man vil. Jeg merker seg at det er mange ganger jeg vil, men jeg vet også at jeg må ha gjennomført dette året."

8.4 Diskusjon og oppsummering

I dette kapitlet har vi kort tatt for oss nærværsfaktorer i skolen for de elevene som deltok i vår spørreundersøkelse. Vi har gjennomført faktoranalyser av spørsmål i spørreskjemaet som hadde med nærvær å gjøre, for å gjøre bruk av disse i andre kapitler i rapporten. Nærværsfaktorer er også utfyllende diskutert basert på intervjumaterialet vårt i kapittel 5.

Tidligere forskning har vist at nærværsfaktorer for elever i videregående er opplevelser som gir gode mestringsopplevelser, motivasjon, tilpasset undervisning, følelse av tilhørighet og vennskap, individuell oppfølging, synlighet, trygghet, opplevd faglig framgang (mestring), opplevelse av kontroll over egen situasjon og medbestemmelse. Våre funn i dette prosjektet er helt i tråd med dette.

8.4.1 Nærvær og kjønnsforskjeller

Omtrent hver femte elev i vårt utvalg på over 6 000 elever rapporterte at vedkommende ikke hadde hatt heldagsfravær og ikke hadde skulket én eneste enkelttime i perioden fra skolestart i slutten av august til måletidspunktet for spørreundersøkelsen primo november 2011. Over halvparten (55 %)

av de som ikke hadde hatt noe slikt fravær, var gutter. Fra frafallsforskningen vet vi imidlertid at gutter har høyere risiko for å velge bort videregående skole enn jenter, og vi vet at fravær og frafall henger sammen. I kapitlet om fraværsomfang i denne rapporten, så vi at jentene hadde lavere sannsynlighet for å skulke enkelttimer, og oftere enn guttene rapporterte at de hadde fravær grunnet fysisk sykdom, psykiske problemer, prestasjonsangst i forbindelse med skolearbeid og trøbbel/vanskeligheter i familien. Guttene rapporterte i større grad enn jentene om dårlig nattesøvn på grunn av dataspilling/internettbruk, at de kjedet seg på skolen og fant det fristende å skulke etter fritimer. Det var også høyere sannsynlighet for guttene enn for jentene å ha dårlig forhold til lærerne, rapportere om dårlig klassemiljø og mobbing på skolen.

Jentene i utvalget hadde et høyere "moderat" fravær enn guttene, mens det var flest gutter å finne blant de som var veldig mye borte. Når vi vet at flere gutter enn jenter ender med å velge bort videregående skole – kan det tyde på at det er guttenes typiske fraværsårsaker, lav trivsel og motivasjon, som får størst konsekvenser. Det bør forskes mer på sammenhengene mellom fraværsårsaker og kjønn i den videregående skolen. Mer kunnskap om forskjeller i fraværsårsaker mellom kjønn vil være nyttig dersom man ønsker å utarbeide gode og målrettede nærværestiltak i skolen. Her vil også overføringsverdien av kunnskap til arbeidslivet være av betydning.

Fra tidligere forskning vet vi også at yrkesfagelever har forhøyet sannsynlighet for frafall, og at frafall og fravær henger sammen. Basert på gjennomsnittsbetraktninger i vårt utvalg er det en tendens til at fraværsårsakene hyppigst rapportert hos yrkesfagelevne sammenfaller med fraværsårsakene guttene typisk rapporterte – lav motivasjon og dårlig trivsel. Når det er flest gutter og yrkesfagelever som ender med å velge bort videregående skole, kan det være at disse fraværsårsakene er mest risikofylt - og bør tas tak i for skape mer nærvær.

8.4.2 Trivsel, motivasjon og gode lærere er svært viktig for nærvær i videregående skole – trivsel, motivasjon og gode ledere er viktig for lavt sykefravær i arbeidslivet

Vi ba elevene selv om å beskrive med egne ord hvilke faktorer som er viktige for at de møter opp på skolen. Mange fryktet konsekvensene av fravær på videregående for senere utdanningsløp og arbeidsliv, og møtte opp av den grunn. Andre møtte opp som følge av en sterk pliktfølelse. Men for de aller fleste var høy trivsel, gode venner, engasjerte lærere og god motivasjon for skolearbeid de aller viktigste faktorene for at de møtte opp på skolen.

Det er mye forskning som dokumenterer at det å være i aktivitet – være i arbeid – har mange positive konsekvenser for en persons helse, ve og vel. Høy trivsel, motivasjon for arbeidet og god ledelse er viktige nærværsfaktorer også i arbeidslivet. Dette er godt dokumentert i bl.a. Ose et al. (2009) og Mykletun et al. (2010) på data fra Norge. I Ose et al. (2012) fant vi at den sykmeldtes grunnleggende motivasjon for å komme tilbake i jobb ofte er avgjørende for om man lykkes med tiltak gjennom sykefraværsoppfølging, og med å hindre varig frafall fra arbeidslivet. Det har blitt

satt i verk omfattende tiltak fra myndighetenes side for å redusere sykefravær og styrke nærværet i arbeidslivet. Også utdanningssektoren har nasjonale satsinger gående for å bedre læringsmiljø og gjennomføring i videregående opplæring. Tettere individuell oppfølging er fellesnevner i oppfølgingsarbeidet i både skole og arbeidsliv. Mange av tiltakene er så ferske at det fortsatt er for tidlig å si effekten av dem. Men vi mener å se at det er de samme faktorene som er viktige for elevers og ansattes nærvær både i skolen og i arbeidslivet, og både myndigheter og næringsliv vil dra nytte av å se disse to sektorene mer i sammenheng. Dagens elever er morgendagens ansatte.

9 Oppfølging av fravær i videregående skole

"Det er egentlig helt utrolig at elever kan ha så mye fravær de vil uten at det får konsekvenser. Vi er helt på linje med lærerne som mener en grense vil være et godt virkemiddel i kampen mot det høye fraværet" (Torger Ødegaard, skolebyråd i Oslo kommune, Aftenposten 06.08.12)

Sitatet er hentet fra Aftenpostens oppslag 6. august 2012, der det går fram at Oslo kommune vil søke Utdanningsdirektoratet om å få innføre en 15-prosentgrense for fravær i videregående skole fra og med høsten 2013⁵⁶. 24. juli 2012 skrev Aftenposten⁵⁷ om en undersøkelse blant lærere i Utdanningsforbundet, som viste at 7 av 10 lærere mente at det bør gjeninnføres en øvre grense for hvor mye fravær en elev kan ha, uten å bli strøket i faget. Fram til høsten 2009 hadde mange videregående skoler et fraværestak på 20 %, men Regjeringen bestemte i 2009 at slike regler ikke lenger skulle praktiseres. Nestleder i Utdanningsforbundet, Ragnhild Lied, uttalte i intervjuet med Aftenposten (ibid.) at det i mange år har vært et usunt fokus på elevenes rettigheter, og at ambisjonen om å gi elevene ansvar for egen læring går ut over lærernes mulighet til å gi god nok undervisning. Hun siteres videre på at hverdagen i skolen viser at det må tas grep, fordi fravær ikke får noen konsekvenser for elevene. Hun presiserer at Utdanningsforbundet ikke er bombastisk på at det skal være en 20-prosentgrense, fordi dette i praksis vil si at det er fritt frem for å være borte én av fem timer (underforstått at et fraværestak faktisk kan føre til økt fravær hos enkelte elever).

Etter oppslaget i Aftenposten publiserte avisa Vårt land et intervju med skoleelever som i stedet for fraværgrense ønsket seg fleksitid, og viste til skoler der dette praktiseres med hell⁵⁸. 10. august skrev en videregående skoleelev med høyt fravær, følgende i spalten "Si;D" i Aftenposten⁵⁹:

"Gi skolene tilstrekkelig med midler slik at elevene kan bli fanget opp av rådgivere som vet hva de driver med. Eller kanskje bytte ut vikaren i matematikk med en som har god nok utdanning, og som ikke minst evner å lære bort faget sitt.

Jeg er ikke dum og jeg er ingen pøbel. Jeg er bare en vanlig norsk elev som har sett seg lei av å forholde seg til en skole som ikke fungerer. Til Ødegaard og ellers andre med lik tankegang: Fiks systemet, ikke gjør det vanskeligere for brukerne." (Haakon Hellum Aabakken, elev i den videregående skolen, Aftenposten 10. august 2012)

⁵⁶ <http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/Oslo-vil-innfore-fravarsgrense-6958633.html>

⁵⁷ <http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/Na-kan-det-bli-slutt-pa-fritt-fravar-6949505.html>

⁵⁸ <http://www.vl.no/samfunn/skuleelevar-gira-pa-fleksitid/>

⁵⁹ <http://www.aftenposten.no/meninger/sid/Fravar-er-mer-enn-bare-skulk-6962533.html>

Grensene for fravær i skolen debatteres, men *forebygging* av fravær og *oppfølging* underveis har i liten grad vært debattert. Her har utdanningssektoren noe å lære av arbeidslivet. I en veileder for forebygging og oppfølging av alvorlig skolefravær, utarbeidet av pedagogisk-psykologisk tjeneste i Nittedal kommune, fant vi følgende utsagn. Det viser at oppfølging i skole og arbeidsliv bygger på de samme prinsippene (Nittedal PPT, 2010:26):

"Tydelige retningslinjer, rutiner og handlingsplaner for arbeidet med fravær er viktig. Samtidig vet vi at entusiasme, håp og pågangsvilje smitter, og er avgjørende for å lykkes med å få hverdagen tilbake og eleven på skolen. 90 % av saker med alvorlig fraværproblematikk kan løses med tett samarbeid der alle de involverte tar sin del av ansvaret og løfter samtidig."

9.1 Bakgrunn og problemstilling

Med vår bakgrunn fra sykefraværsforskning i arbeidslivet, savner vi systematisert kunnskap om hvordan elevfravær faktisk følges opp i skolen. Kunnskapsdepartementet kjører i perioden 2010 til 2013 prosjektet Ny GIV, for bedre gjennomføring i videregående opplæring⁶⁰. Prosjektet har spesielt fokus på overgangen mellom grunnskole og videregående skole for svakt presterende elever, samt på oppfølgingen av ungdom som har havnet utenfor utdanning og arbeidsliv. De pågående evalueringene av Ny GIV vil gi forskningsbasert kunnskap om hvilke oppfølgings- og læringstiltak som bedrer gjennomføringen (og tilstedeværelsen?) i videregående skole, men her er lite publisert foreløpig. Ny GIV har dessuten mye fokus på de som sliter aller mest. Det trengs mer kunnskap om de mange elevene i mellomsjiktet som også sliter med faretruende høyt fravær. Kanskje er det her den store forskjellen kan utgjøres?

Det foreligger lite forskning på oppfølging av fravær i skolen å diskutere med utgangspunkt i. Opplæringsloven gir ikke entydige nasjonale retningslinjer for hvordan elevers fravær skal følges opp⁶¹, det meste er opp til den enkelte fylkeskommune, skole og lærer. En revisjonsrapport om registrering og oppfølging av elevfravær i de videregående skolene i Sør-Trøndelag fra 2009, konkluderte med at innholdet i rutinene og praksisen for registrering og oppfølging av elevfravær varierte mellom skolene, og at flere skoler manglet kontrollrutiner som sikrer elevenes rettigheter (Revisjon Midt-Norge IKS 2009).

I norsk arbeidsliv har man, gjennom folketrygdloven og arbeidsmiljøloven, kommet langt i å definere hvordan sykefravær hos ansatte skal følges opp av arbeidsgivere, leger, bedriftshelsetjeneste og NAV. Partene i arbeidslivet har stor tro på at tidligere og tettere oppfølging av sykmeldte vil redusere sykefraværet, og fremme nærvær, på arbeidsplassen (jf. IA-avtalen og

⁶⁰ <http://www.regjeringen.no/nb/dep/kd/kampanjer/ny-giv.html?id=632025>

⁶¹ Det finnes imidlertid en fylkeskommunal tjeneste, Oppfølgingstjenesten (OT) i hvert fylke, som i hht Opplæringsloven § 3-6 skal følge opp rettighetselever som ikke er i opplæring eller arbeid. En SINTEF-rapport fra 2008 viste at OT har svært ulik organisering og arbeidsmetodikk, og varierende kompetanse, fra fylke til fylke (Buland 2008).

Protokollen og regelendringene i Folketrygdloven og Arbeidsmiljøloven 1. juli 2011). Den nasjonale og internasjonale forskningen på sykefravær og såkalt "return-to-work" er omfattende. Her finnes forskningsresultater som er nyttige også i oppfølgingen av elevfravær. Men, som påpekt i Ose et al. (2012), er det stort behov for mer forskning på hvordan oppfølgingstiltakene som nå er iverksatt faktisk virker på sykefraværet i norsk arbeidsliv.

Da vi intervjuet videregående skoleelever om fravær i forbindelse med den foreliggende rapporten, argumenterte de for at skole og jobb er to helt forskjellige ting. De mente at det generelt er lettere å motivere seg til å gå på jobb enn på skolen. 80 % av de over 6 000 elevene som besvarte spørreundersøkelsen vår, sa seg enig i dette. Elever og ansatte har ulike insentiver til å møte opp – lønn er kanskje den mest åpenbare forskjellen. Ungdom lever i nuet - en framtidig avkastning av utdanning i form av høyere lønn er ikke motiverende nok for alle her og nå. Lovgivningen og forpliktelsene som gjelder for elever og ansatte er også forskjellige.

Samtidig er det mye som er likt – også når det kommer til funn i fravær- og frafallsforskningen i de to institusjonene. I kunnskapsoppsummeringen i kapittel 3 etterlyste vi at man i større grad ser forskningen i skole og arbeidsliv mer i sammenheng. Vi så hvordan motivasjon, god ledelse og godt arbeids-/læringsmiljø er felles faktorer som fremmer nærvær og forebygger fravær og frafall både i skole og arbeidsliv. Mestringsfølelse og opplevelse av kontroll over eget arbeid er andre faktorer som er funnet å påvirke nærvær positivt i både jobb og skole⁶². Basisprinsippet i Ny GIV og i reglene for oppfølging av sykmeldte i arbeidslivet bygger på det samme; *tettere individuell oppfølging*. Forskjellen er at tiltak som Ny GIV i hovedsak gjelder de svakeste elevene, mens reglene for oppfølging av sykemeldte i arbeidslivet gjelder alle.

Fraværsoppfølging i videregående skole er et tema som fortjener et helt eget forskningsprosjekt, og har ikke hatt hovedfokus i vårt prosjekt. Likevel er det et tema som er naturlig å komme inn på under en problemstilling om hva som forebygger fravær og fremmer nærvær. Hvilken oppfølging man får, og hvordan skolen jobber for å forebygge fravær, kan dessuten tenkes å påvirke elevenes holdninger til fravær. I dette kapitlet ønsker vi å presentere og diskutere det vi har lært om fraværsoppfølging i videregående skole gjennom dette prosjektet.

9.2 Data og metode

9.2.1 Datagrunnlag

Datagrunnlaget er utvalgte spørsmål om fraværsoppfølging i vår tverrsnittsundersøkelse fra november 2011, besvart av 6 010 elever i videregående opplæring. Se vedlegg IV for nærmere beskrivelse av utvalg og gjennomføring av spørreundersøkelsen. Videre benytter vi kvalitative

⁶² Her er Karasek's (1979) "job demands-control model" og Siegrist's (1996) "effort-reward imbalance model" de mest siterte teoriene i arbeidslivsforskningen.

intervjudata fra et fokusgruppeintervju med 8 ansatte i Elevtjenesten ved én av de videregående skolene som deltok i prosjektet. Skolen tilbyr både yrkesfag og studieforberedende fag.

Elevtjenesten ved den aktuelle skolen består av lærere i spesialpedagogisk team, miljøterapeut, Oppfølgingstjenesten (OT, fylkeskommunen), pedagogisk psykologisk tjeneste (PPT), rådgivere for flerkulturelle elever, sosial-pedagogisk rådgiver, samt yrkes – og utdanningsrådgivere. Hovedoppgaven til Elevtjenesten ved denne skolen er å følge opp elever som sliter, og å være en ressurs for lærerne i oppfølgingen av fravær. Ved høyt fravær hos en elev, skal kontaktlærer ved skolen melde fra til Elevtjenesten, slik at tiltak kan iverksettes.

Av de 8 ansatte som deltok i intervjuet var to fagledere, to spesialpedagogiske rådgivere (i 25 % stilling, resten undervisning/lærer), én miljøterapeut som jobbet spesifikt med fraværsoppfølging, én sosial-pedagogisk rådgiver, én OT-ansatt fra fylkeskommunen (som hadde kontor ved skolen og også jobbet forebyggende, ikke bare med elever som sto utenfor skole og arbeid) og én ansatt fra et statlig direktorat som jobbet spesielt med minoritetsspråklige elever.

9.2.2 Metode og analyseverktøy

I gruppeintervjuene vi gjennomførte med elever på første trinn på videregående skoler i Trondheim, fikk vi inntrykk av at de virket usikre på hva som egentlig var praksis for oppfølging av elever med mye fravær ved skolen deres. Fraværshåndtering varierte mye fra lærer til lærer, kom det fram i intervjuene. I spørreundersøkelsen listet vi derfor flere utsagn om oppfølging av fravær på videregående som elevene skulle si seg helt enig, litt enig, litt uenig eller helt uenig i.

Først presenterer vi deskriptiv statistikk på utvalgte spørsmål som omhandlet fraværsoppfølging i spørreundersøkelsen blant 6 010 elever. Her gjennomfører vi t-tester på gjennomsnittsforskjeller i underutvalg basert på kjønn, utdanningsprogram, klassetrinn, foreldres utdanning, etnisk bakgrunn og om man har mye eller lite fravær fra skolen. Programvaren IBM SPSS Statistics 19 er benyttet i de kvantitative analysene.

Fokusgruppeintervjuet med Elevtjenesten ble gjennomført som et semistrukturert intervju utenfor skolens lokaler. Intervjuet varte i to timer (115 min.), og ble transkribert (28 tekstsider, enkel linjeavstand). Vi benyttet en temaguide, men var åpen for at informantene kunne trekke inn forhold de oppfattet som relevante. Data fra slike intervjuer har ikke til hensikt å kvantifisere fenomener, men formidler en meningsammenheng som gir forskeren, og leseren, forståelse av de sosiale fenomener som undersøkes.

De kvalitative analysene i dette kapitlet er gjennomført etter prinsippene for systematisk tekstkondensering i Malterud (2003). Stikkordene for denne analysemetoden kan kort oppsummeres i fire trinn:

1. Dann et helhetsinntrykk.
2. Identifiser meningsbærende enheter.

3. Trekk ut innholdet i de enkelte meningsbærende enhetene.
4. Sammenfatt betydningen av dette.

Vi startet med en gjennomlesing av rådata for å danne oss et helhetsinntrykk. Deretter valgte vi ut tekstelementer som omhandlet *fraværsoppfølging*, og fargekodet disse. Så gikk vi gjennom det kodete materialet på nytt og valgte ut mindre tekstelementer som vi mener illustrerer innholdet på en god måte. Noen av disse er benyttet som sitater. Vi har sammenfattet våre tolkinger av materialet i resultatdelen under. Alle sitater i resultatdelen er hentet fra intervjuet med de ansatte i Elevtjenesten.

9.3 Resultater

9.3.1 Deskriptiv statistikk

I tabellen på neste side presenteres den prosentvise fordelingen på spørsmålene som omhandlet fraværsoppfølging. I den kvantitative undersøkelsen svarte nær 90 % at de er helt enig (57 %) eller litt enig (32 %) i at de kjenner reglene for hva som er gyldig fravær. Det er også en betydelig andel på 83 % av utvalget som svarer at kontaktlæreren følger tett opp elever med mye fravær. Vi spurte elevene om det er greit at læreren deres ringer hvis de er borte fra skolen en dag, og flertallet (61 %) synes dette er greit. Omtrent 1 av 4 er helt uenig i at dette er greit.

Én tredjedel av utvalget mener at fraværsoppfølgingen er lik, uavhengig hvilken lærer du har. Dette var faktisk noe høyere enn vi forventet, etter å ha snakket med elever ute på skolene. De elevene vi intervjuet fortalte at de opplevde relativt store forskjeller i hvordan fraværsoppfølgingen praktiseres, avhengig av hvilken lærer de hadde.

Det er litt mer enn halvparten av elevene i utvalget (56 %) som er helt eller litt enig i at lærerne bør få større ansvar for å følge opp elevers fravær, mens nærmere 60 % av elevene mener at foresatte bør informeres om elevers heldagsfravær (51 % for timefravær). Fordelingen mellom de som sier seg enig/uenig i at foreldrene har god oversikt over fraværet deres er 70/30.

De aller fleste elevene sier at det er viktig for de foresatte at de er til stede på skolen (92 %), mens 80 % er litt eller helt uenig i at det er vanlig å skulke i vennegjengen deres. Rundt halvparten av elevene svarer at de er helt eller litt enig i at det sjelden blir satt inn vikarer hvis læreren er borte, mens 62 % er litt eller helt uenig i at alt fravær (både gyldig og ugyldig) bør stå på vitnemålet.

Tabell 9.2 til tabell 9.7 inneholder t-tester av gjennomsnittlige forskjeller i ulike underutvalg basert på elevenes kjønn, utdanningsprogram, klassetrinn, foreldres utdanningsbakgrunn, etnisk bakgrunn og om eleven har hatt fravær eller ikke det siste semesteret. Skalaen på spørsmålene går fra 1-4, der 1 er "helt enig" og 4 er "helt uenig". Resultatene som viste statistisk signifikante forskjeller mellom undergrupper er kommentert i teksten etter tabellene.

Tabell 9.1 Oppfølging av fravær på videregående skole, andel (%), antall svar (N)

	Helt enig	Litt enig	Litt uenig	Helt uenig	Totalt	N
Jeg kjenner reglene for hva som er gyldig fravær	57	32	8	3	100	5875
Kontaktlæreren følger tett opp elever med mye fravær	44	39	13	4	100	5845
Det er greit at læreren min ringer meg hvis jeg er borte en dag	35	26	20	19	100	5861
Lærerne noterer ned alt fravær i klassen	56	32	8	3	100	5864
Fraværsoppfølgingen er lik, uavhengig av hvilken lærer du har	33	33	23	10	100	5854
Lærerne bør få større ansvar for å følge opp elevenes fravær	19	37	32	12	100	5838
Foresatte bør informeres om elevenes heldagsfravær	29	30	22	19	100	5841
Foresatte bør informeres om elevenes timefravær	24	27	27	23	100	5840
Mine foresatte har god oversikt over mitt fravær	42	27	17	13	100	5844
Det er viktig for mine foresatte at jeg er til stede på skolen	72	19	4	4	100	5838
I min vennegjeng er det vanlig å skulke skolen	6	14	25	55	100	5849
Det blir sjelden satt inn vikarer hvis læreren er borte	14	30	35	20	100	5838
Alt fravær (både gyldig og ugyldig) bør stå på vitnemålet	19	19	24	39	100	5850

Tabell 9.2 T-test av gjennomsnittsscore mellom kjønn for oppfølging av fravær i videregående skole. Skala: 1 = helt enig, 2 = litt enig, 3 = litt uenig, 4 = helt uenig, N = antall besvarelser. * markerer at forskjellene er statistisk signifikante ved 1 % signifikansnivå.

	Gjennomsnittsscore		N		* = Signifikant ved 1 % nivå
	Jenter	Gutter	Jenter	Gutter	
Jeg kjenner reglene for hva som er gyldig fravær	1,59	1,56	3045	2813	Ikke signifikant
Kontaktlæreren følger tett opp elever med mye fravær	1,77	1,78	3028	2800	Ikke signifikant
Det er greit at læreren min ringer meg hvis jeg er borte en dag	2,36	2,12	3039	2805	*
Lærerne noterer ned alt fravær i klassen	1,54	1,62	3038	2810	*
Fraværsoppfølgingen er lik, uavhengig av hvilken lærer du har	2,12	2,09	3031	2806	Ikke signifikant
Lærerne bør få større ansvar for å følge opp elevenes fravær	2,40	2,33	3023	2798	*
Foresatte bør informeres om elevenes heldagsfravær	2,33	2,28	3022	2802	Ikke signifikant
Foresatte bør informeres om elevenes timefravær	2,51	2,45	3023	2800	*
Mine foresatte har god oversikt over mitt fravær	1,96	2,07	3025	2802	*
Det er viktig for mine foresatte at jeg er til stede på skolen	1,34	1,46	3023	2798	*
I min vennegjeng er det vanlig å skulke skolen	3,39	3,18	3030	2802	*
Det blir sjelden satt inn vikarer hvis læreren er borte	2,57	2,65	3026	2795	*
Allt fravær (både gyldig og ugyldig) bør stå på vitnemålet	2,94	2,70	3028	2805	*

Tabell 9.3 T-test av gjennomsnittsscore mellom utdanningsprogrammer (yrkesfag og studieforbereende) for oppfølging av fravær i videregående skole. Skala: 1 = helt enig, 2 = litt enig, 3 = litt uenig, 4 = helt uenig, N = antall besvarelser. * markerer at forskjellene er statistisk signifikante ved 1 % signifikansnivå.

	Gjennomsnittsscore		N		* = Signifikant ved 1 % nivå
	Yrkesfag	Studieforb.	Yrkesfag	Studieforb.	
Jeg kjenner reglene for hva som er gyldig fravær	1,56	1,58	1910	3901	Ikke signifikant
Kontaktlæreren følger tett opp elever med mye fravær	1,76	1,78	1903	3879	Ikke signifikant
Det er greit at læreren min ringer meg hvis jeg er borte en dag	2,00	2,36	1904	3894	Ikke signifikant
Lærerne noterer ned alt fravær i klassen	1,56	1,59	1907	3894	Ikke signifikant
Fraværsoppfølgingen er lik, uavhengig av hvilken lærer du har	1,98	2,17	1902	3889	*
Lærerne bør få større ansvar for å følge opp elevenes fravær	2,35	2,37	1895	3881	Ikke signifikant
Foresatte bør informeres om elevenes heldagsfravær	2,24	2,34	1897	3881	*
Foresatte bør informeres om elevenes timefravær	2,41	2,52	1896	3882	*
Mine foresatte har god oversikt over mitt fravær	2,05	1,99	1895	3886	*
Det er viktig for mine foresatte at jeg er til stede på skolen	1,50	1,35	1894	3881	*
I min vennegjeng er det vanlig å skulke skolen	3,16	3,35	1896	3890	*
Det blir sjelden satt inn vikarer hvis læreren er borte	2,65	2,59	1896	3879	*
Allt fravær (både gyldig og ugyldig) bør stå på vitnemålet	2,74	2,86	1899	3888	*

Tabell 9.4 T-test av gjennomsnittsscore mellom elever på første klasstrinn sammenliknet med eleverandre-trinn, tredjetrinn og fjerdetrinn, for oppfølging av fravær i videregående skole. Skala: 1 = helt enig, 2 = litt enig, 3 = litt uenig, 4 = helt uenig, N = antall besvarelser. * markerer at forskjellene er statistisk signifikante ved 1 % signifikansnivå.

	Gjennomsnittsscore		N		* = Signifikant ved 1 % nivå
	1.-trinn	2., 3., 4.-trinn.	1.-trinn	2., 3., 4.-trinn.	
Jeg kjenner reglene for hva som er gyldig fravær	1,58	1,57	2515	3342	Ikke signifikant
Kontaktlæreren følger tett opp elever med mye fravær	1,78	1,77	2500	3327	Ikke signifikant
Det er greit at læreren min ringer meg hvis jeg er borte en dag	2,11	2,34	2511	3332	*
Lærerne noterer ned alt fravær i klassen	1,53	1,61	2514	3332	*
Fraværsoppfølgingen er lik, uavhengig av hvilken lærer du har	1,98	2,20	2506	3330	*
Lærerne bør få større ansvar for å følge opp elevenes fravær	2,37	2,36	2493	3327	Ikke signifikant
Foresatte bør informeres om elevenes heldagsfravær	2,16	2,42	2500	3323	*
Foresatte bør informeres om elevenes timefravær	2,38	2,56	2495	3327	*
Mine foresatte har god oversikt over mitt fravær	1,85	2,14	2497	3329	*
Det er viktig for mine foresatte at jeg er til stede på skolen	1,38	1,41	2499	3321	Ikke signifikant
I min vennegjeng er det vanlig å skulke skolen	3,32	3,26	2502	3329	*
Det blir sjelden satt inn vikarer hvis læreren er borte	2,67	2,56	2500	3320	*
Allt fravær (både gyldig og ugyldig) bør stå på vitnemålet	2,74	2,88	2501	3331	*

Tabell 9.5 T-test av gjennomsnittsscore for oppfølging av fravær i videregående skole mellom elever med begge foresatte fra Norge eller Vest-Europa (utenom Norge), USA, Canada eller Oseania – og elever med begge foresatte fra Asia, Afrika, Latin-Amerika eller Øst-Europa. Skala: 1 = helt enig, 2 = litt enig, 3 = litt uenig, 4 = helt uenig, N = antall besvarelser. * markerer at forskjellene er signifikante ved 1 % signifikansnivå.

	Gjennomsnittsscore			N		* = Signifikant ved 1 % nivå
	Vestlige foresatte	Ikke-vestlige foresatte		Vestlige foresatte	Ikke-vestlige foresatte	
Jeg kjenner reglene for hva som er gyldig fravær	1,57	1,63		5226	647	Ikke signifikant
Kontaktlæreren følger tett opp elever med mye fravær	1,78	1,73		5202	641	Ikke signifikant
Det er greit at læreren min ringer meg hvis jeg er borte en dag	2,24	2,30		5221	638	Ikke signifikant
Lærerne noterer ned alt fravær i klassen	1,58	1,58		5220	642	Ikke signifikant
Fraværsoppfølgingen er lik, uavhengig av hvilken lærer du har	2,12	1,96		5216	636	*
Lærerne bør få større ansvar for å følge opp elevenes fravær	2,37	2,31		5200	636	Ikke signifikant
Foresatte bør informeres om elevenes heldagsfravær	2,30	2,38		5205	634	Ikke signifikant
Foresatte bør informeres om elevenes timefravær	2,48	2,49		5203	635	Ikke signifikant
Mine foresatte har god oversikt over mitt fravær	1,99	2,18		5205	637	*
Det er viktig for mine foresatte at jeg er til stede på skolen	1,38	1,54		5199	637	*
I min vennegjeng er det vanlig å skulke skolen	3,30	3,19		5212	635	*
Det blir sjelden satt inn vikarer hvis læreren er borte	2,62	2,54		5201	635	Ikke signifikant
Alt fravær (både gyldig og ugyldig) bør stå på vitnemålet	2,82	2,80		5210	638	Ikke signifikant

Tabell 9.6 T-test av gjennomsnittsscore for oppfølging av fravær i videregående skole mellom elever der begge foresatte har høyere utdannelse (universitet/høyskole-utdanning) – og elever der begge foresatte har lavere utdanning enn universitet/høyskole. Skala: 1 = helt enig, 2 = litt enig, 3 = litt uenig, 4 = helt uenig, N = antall besvarelser. * markerer at forskjellene er signifikante ved 1 % signifikansnivå.

	Gjennomsnittsscore			N		* = Signifikant ved 1 % nivå
	Foresatte med høyere utd.	Foresatte med lavere utd.	Foresatte med høyere utd.	Foresatte med lavere utd.	Foresatte med høyere utd.	
Jeg kjenner reglene for hva som er gyldig fravær	1,57	1,58	1756	4119	Ikke signifikant	
Kontaktlæreren følger tett opp elever med mye fravær	1,77	1,78	1747	4098	Ikke signifikant	
Det er greit at læreren min ringer meg hvis jeg er borte en dag	2,33	2,21	1756	4105	*	
Lærerne noterer ned alt fravær i klassen	1,63	1,56	1754	4110	*	
Fraværsoppfølgingen er lik, uavhengig av hvilken lærer du har	2,18	2,08	1753	4101	*	
Lærerne bør få større ansvar for å følge opp elevenes fravær	2,39	2,36	1746	4092	Ikke signifikant	
Foresatte bør informeres om elevenes heidagsfravær	2,29	2,31	1751	4090	Ikke signifikant	
Foresatte bør informeres om elevenes timefravær	2,47	2,49	1753	4087	Ikke signifikant	
Mine foresatte har god oversikt over mitt fravær	1,93	2,05	1756	4088	*	
Det er viktig for mine foresatte at jeg er til stede på skolen	1,30	1,44	1752	4086	*	
I min vennegjeng er det vanlig å skulke skolen	3,31	3,28	1753	4096	Ikke signifikant	
Det blir sjelden satt inn vikarer hvis læreren er borte	2,61	2,61	1750	4088	Ikke signifikant	
Allt fravær (både gyldig og ugyldig) bør stå på vitnemålet	2,84	2,82	1753	4097	Ikke signifikant	

Tabell 9.7 T-test av gjennomsnittsscore for oppfølging av fravær i videregående skole mellom elever uten fravær (heldagsfravær og skulking av enkelttimer) – og elever som har hatt heldagsfravær/timeskulking. Skala: 1 = helt enig, 2 = litt enig, 3 = litt uenig, 4 = helt uenig, N = antall besvarelser. * markerer at forskjellene er signifikante ved 1 % signifikansnivå.

	Gjennomsnittsscore			N		* = Signifikant ved 1 % nivå
	Elever uten fravær	Elever med fravær	Elever uten fravær	Elever med fravær		
Jeg kjenner reglene for hva som er gyldig fravær	1,57	1,58	1215	4660	Ikke signifikant	
Kontaktlæreren følger tett opp elever med mye fravær	1,74	1,78	1206	4639	*	
Det er greit at læreren min ringer meg hvis jeg er borte en dag	1,95	2,32	1214	4647	*	
Lærerne noterer ned alt fravær i klassen	1,54	1,59	1216	4648	*	
Fraværsoppfølgingen er lik, uavhengig av hvilken lærer du har	2,04	2,12	1211	4643	*	
Lærerne bør få større ansvar for å følge opp elevenes fravær	2,24	2,40	1212	4626	*	
Foresatte bør informeres om elevenes heldagsfravær	1,92	2,41	1209	4632	*	
Foresatte bør informeres om elevenes timefravær	2,16	2,57	1212	4628	*	
Mine foresatte har god oversikt over mitt fravær	1,70	2,10	1208	4636	*	
Det er viktig for mine foresatte at jeg er til stede på skolen	1,34	1,41	1212	4626	*	
I min vennegjeng er det vanlig å skulke skolen	3,46	3,24	1214	4635	*	
Det blir sjelden satt inn vikarer hvis læreren er borte	2,69	2,59	1209	4629	*	
Alt fravær (både gyldig og ugyldig) bør stå på vitnemålet	2,49	2,91	1214	4636	*	

9.3.1.1 Signifikante forskjeller mellom undergrupper av utvalget

I det følgende oppsummerer vi hvilke av undergruppene som viste seg å være signifikant forskjellige ved 1 % signifikansnivå på de ulike påstandene.

"Jeg kjenner reglene for hva som er gyldig fravær"

Dette utsagnet ble i gjennomsnitt scoret likt ("litt enig") på tvers av alle undergruppene vi testet. T-tester gav ingen signifikante forskjeller.

"Kontaktlæreren følger tett opp elever med mye fravær"

Heller ikke for dette utsagnet var det betydelige forskjeller mellom undergruppene. Unntaket var testen mellom de elevene som oppga at de ikke hadde hatt noe fravær hittil i semesteret (november), og de elevene som hadde hatt fravær (se tabellen over). Elever uten fravær var signifikant mer enige i at kontaktlærer følger opp elever med mye fravær, enn elever som har fravær selv.

"Det er greit at læreren min ringer meg hvis jeg er borte en dag"

Jentene i utvalget var i gjennomsnitt signifikant mer uenige enn guttene i at det er greit at læreren ringer hvis man er borte. Elever på første-trinn oppga i gjennomsnitt at de var mer enige enn dette enn elevene på trinnene over, mens elever hvis foresatte hadde høyere utdanning, var mer uenige enn de elevene som hadde foresatte med lavere utdanning. Elever som selv hadde hatt fravær var signifikant mer uenige at det er greit at læreren ringer ved fravær, enn de elevene som ikke hadde hatt fravær.

"Lærerne noterer ned alt fravær i klassen"

Det var signifikante forskjeller mellom kjønnene på utsagnet om lærerne noterer ned alt fravær i klassen. De aller fleste var til en viss grad enige i dette, men gutter var signifikant mer uenige enn jenter. Elevene på 2.-4.-trinn, samt elever hvis foresatte hadde høyere utdanning, var også mer uenige enn de på 1.-trinn og elever av foreldre med lavere utdanning. Elever med fravær var mer uenige enn elever uten fravær.

"Fraværsoppfølgingen er lik, uavhengig av hvilken lærer du har"

Elever på studieforbereende utdanningsprogram var i gjennomsnitt mer uenige i at fraværsoppfølgingen er lik uavhengig av lærer, sammenliknet med elever på yrkesfag. Videre var elevene på 2.-4.-trinn mer uenige i dette enn elevene på 1.-trinn. De med foresatte fra Norge eller andre vestlige land var også signifikant mer uenige i at fraværsoppfølgingen er lik, enn elever med foresatte fra ikke-vestlige land. Elever med fravær var dessuten signifikant mer uenige enn elever uten fravær.

"Lærerne bør få større ansvar for å følge opp elevenes fravær"

Jentene i utvalget er i gjennomsnitt mer uenige enn guttene i at lærerne bør få større ansvar for å følge opp elevenes fravær. Elever som har hatt fravær er også mer uenige i dette, enn elever som selv ikke har fravær. For øvrig ingen signifikante forskjeller mellom undergruppene vi testet.

"Foresatte bør informeres om elevenes heldagsfravær" og "Foresatte bør informeres om elevenes timefravær"

For de to utsagnene om informasjon om fravær til foresatte var resultatene rimelig like. Jentene var signifikant mer uenige enn guttene, elever på studieforbredende var mer uenige enn de på yrkesfag, elevene på 2.-4.-trinn var mer uenige enn eler på 1.-trinn, og elever som selv hadde hatt fravær var signifikant mer uenige enn elever uten fravær.

"Mine foresatte har god oversikt over mitt fravær"

Jentene, elevene på studieforbredende og elever på 1.-trinn i utvalget var signifikant mer enige enn guttene, elever på yrkesfag og elever på 2.-4.-trinn i dette utsagnet. Elever med foresatte fra vestlige land var signifikant mer enige i dette enn elever med foreldre fra ikke-vestlige land. Videre svarte elever hvis foresatte hadde høyere utdanning, i større grad enn de med foresatte med lav utdanning, at de foresatte har god oversikt over fraværet deres. Elever som selv har fravær var signifikant mer uenige i dette utsagnet enn elever uten fravær.

"Det er viktig for mine foresatte at jeg er til stede på skolen"

Jentene i utvalget sa seg mer enig enn guttene i at det er viktig for de foresatte at de er til stede på skolen. Elever på studieforbredende og elever med vestlige foresatte var også mer enig i dette enn yrkesfagelevne og de med ikke-vestlig bakgrunn. Elever hvis foreldre hadde høyere utdanning var også mer enig i dette utsagnet, sammenliknet med elever hvis foreldre hadde lav utdanning. Elever uten fravær var også mer enig i dette enn elever med fravær.

"I min vennegjeng er det vanlig å skulke skolen"

Guttene og yrkesfagelevne i utvalget sa seg i gjennomsnitt mer enig i dette utsagnet enn jentene og elevene på studieforbredende. Elever på 2.-4.-trinn var mer enige enn elever på 1.-trinn, og elever med ikke-vestlig bakgrunn hos de foresatte var mer enig enn elever med norsk eller annen vestlig bakgrunn. Videre var elever som selv hadde fravær mer enige i dette enn elever uten fravær.

"Det blir sjelden satt inn vikarer hvis læreren er borte" og "Alt fravær (både gyldig og ugyldig) bør stå på vitnemålet"

Jentene, elever på studieforbredende og elever på 2.-4.-trinn er mer enige i disse to utsagnene enn guttene, elevene på yrkesfag og elevene på 1.-trinn i utvalget. Elever uten fravær var signifikant

mer uenig enn elever som selv har hatt fravær. For øvrig ikke signifikante forskjeller mellom undergruppene.

9.3.2 Elevtjenesten om fraværsoppfølging

Intervjuet med elevtjenesten var opprinnelig ikke en del av prosjektplanen i dette prosjektet. Vi hadde tidlig i prosjektplanleggingsfasen bestemt oss for at hovedfokus skulle være på elevene, og det å løfte elevenes stemme fram. Elevenes egne perspektiver på fravær og nærvær syntes vi manglet i den (begrensede) forskningen som allerede forelå på temaet.

Etterhvert som prosjektet skred fram, og resultater fra både spørreundersøkelse og elevintervju materialiserte seg, så vi at det kunne være nyttig å lære mer om hvordan lærere og rådgivere, som jobber med fraværsoppfølging, opplever hverdagen. Da vi fikk anledning til å intervju en gruppe ansatte som både underviser og jobber aktivt med fraværsoppfølging i det daglige, valgte vi å inkludere dette intervjuet i datamaterialet vårt. Vi møtte en gjeng med engasjerte lærere og rådgivere, som hadde et reflektert forhold til hvordan de jobbet, og hva de trengte å bli bedre på. Vi har valgt å gjengi mange og lange sitater fra intervjuet i denne resultatdelen, for så å diskutere temaene på et mer overordnet nivå i kapittel 9.4.

9.3.2.1 "For vi har jo laget regler for dette her, altså sånne føringer, men så blir det da ikke fulgt."

Elevtjenesten ved den videregående skolen har fraværsoppfølging av elever som hovedoppgave. Lærere som er bekymret over en elevs fravær kan når som helst koble inn Elevtjenesten for å få satt i gang oppfølging. I prosedyrene til skolen heter det at ved fravær på over tre uker skal eleven meldes til Elevtjenesten. Elevtjenesten bidrar da med å arrangere/delta på møter om og med eleven, og kobler inn andre aktører det er behov for (lærere, foresatte, helsevesen, PPT, NAV etc.). Lærerne skal dessuten være ekstra observante ved skolestart hver høst, og det foreligger en prosedyre på at ved fravær ut over tre dager (både dokumentert og udokumentert) i løpet av de første ukene etter skolestart, skal foresatte kontaktes av kontaktlærer via e-post eller telefon, for å si fra om at man er bekymret for fraværet.

Elevtjenesten opplevde at fraværet blant elevene generelt er høyt, og at skolen sliter med å finne "suksessfaktorer" som reduserer fraværet. De mente å se at det har vært en tendens til at elever spekulerer i oppmøte til vurderingspunkter, slik at de kvalifiserer for vurdering/karakter i faget, men at de har mye fravær før og etter de store prøvene (jf. debatten om innføring av fraværstak innledningsvis i dette kapitlet):

"Det er vel en trend at enkelte elever møter opp til vurderingspunkter, til store prøver, sånn at de sikrer seg en karakter, mens at de ikke ser verdien av å være til stede hele tiden. Det opplever jeg altså. For eksempel store prøver nå siste uken, og der har det vært ganske bra oppmøte, men det har vært mye fravær tidligere. De ser muligheten til å få en karakter selv om de ikke er til stede."

Videre kom vi inn på at de elevene som har spesielle hjelpebehov ofte har gode systemer rundt seg, som fungerer slik de skal, men at de største utfordringene ligger i å fange opp de mange "vanlige" elevene som har høyt fravær:

"Men så har vi noen i den der gråe massen, som er ordinære søkere som kommer inn på ordinært grunnlag, inntak, som faktisk er den største gruppen som genererer fravær. Det er de, de er de som på en måte slipper oss. For de elevene som vi jobber med, er det systemer rundt, de greier vi å ivareta på en eller annen måte, jo, vi gjør det. Du jobber iherdig, du jobber iherdig, du jobber iherdig. Dere har systemer som gjør at dere klarer å følge dem opp, da vil ikke det si at de trenger å være noe mer på skolen, men de slipper vi ikke. Men så har vi da den store mengden elever som vi faktisk observerer at er borte, eller ser at er på skolen en dag eller to, så er de et par dager borte igjen. Og sånn på en måte går det. Og det er en grå masse, helt ordinære, god, norsk sunn ungdom mange av dem, men de faller fra. De har ikke sterk nok identitet eller sterkt nok driv til det å komme og være å forholde seg til skolen. Og det er egentlig dem som på en måte utgjør den største fraværsfaktoren vår. For de trenger ikke å slutte, de trenger ikke å bli dropouts, men de genererer et vanvittig fravær.

Elevtjenesten ønsker nå å få til organisatoriske endringer på skolen som gjør at kontaktlærere og faglærere i større grad kobler inn Elevtjenesten på et tidlig tidspunkt, slik at oppfølgingen av elever starter tidligere. Det at de ikke får beskjed om elevenes høye fravær i henhold til prosedyrene, og helst tidligere enn når fraværet har nådd tre uker, var et tema de stadig kom tilbake til i intervjuet.

De ansatte i Elevtjenesten opplevde store forskjeller fra lærer til lærer når det gjaldt fraværsoppfølging, og var enige om at skolen må jobbe for at de retningslinjer for fraværsoppfølging som faktisk eksisterte, ble fulgt opp bedre av alle:

"Men vi er jo én organisasjon, (...), hvorfor må det være så forskjellig da? Går det ikke an å få inn noe som er "sånn er det, du skal tilmelde slik og slik". At ikke hver og en lærer kan sitte og finne ut av det selv, når skal vi melde inn? For vi har jo laget regler for dette her, altså sånne føringer, men så blir det da ikke fulgt hos oss, og det syns jeg er bekymringsfullt. For når det gjelder min funksjon som sosialpedagogisk rådgiver, så er det klart at det er kjempeviktig å få tak i de elevene som sliter ganske tidlig. Og mange av de som jeg får tilmeldt, de har motivasjonsvansker, og forskjellige årsaker til det. Men senest i går så satt jeg med ei som hadde motivasjonsvansker og hun var tilmeldt da nå, og nå har vi kommet snart til midten av mai. Har slitt lenge. Så da blir det litt sent."

"(...) det som bekymrer oss, og som er fokuset vårt, er at vi må få til noen rutiner som gjør at vi fanger inn, sånn er det med alle sammen, for vi har fortsatt alt for mange som vi ikke fanger inn, som ikke får det tilbudet og som ikke blir fulgt opp, og det er det som er... det er der vi må finne på noen ting, organisatorisk, som gjør at vi fanger inn alle sammen. At alle lærerne gjør det samme, enten selv eller bruker oss sånn at elevene blir fanget inn i nettverket, fordi at kompetansen ligger på skolen. Vi er en skole som er mangfoldig, som gjør at jeg tror at vi har verdens beste elevtjeneste, jeg tror det. For alle de her har vært med på alt og er engasjerte, så det handler ikke om det, det handler ikke om at vi mangler kompetanse, men vi mangler rutiner i organisasjonen som gjør at elever blir tilbudt oss fort nok."

9.3.2.2 Kulturforskjeller i fraværsoppfølging og læreren som klasseromleder

De mente også å se at det var kulturforskjeller mellom de ulike utdanningsprogrammene i hvor tidlig lærerne ønsket å involvere Elevtjenesten. Lærere ved helse- og sosialfag (HS) var f.eks. generelt flinkere i å melde fra tidlig om elever som hadde mye fravær, sammenliknet med lærere på f.eks. byggfagene.

"Jeg tror det går på, altså på byggfagene på Vg2, så får de holde på mye lengre elevene før det blir satt ned noen sanksjoner. Det er jo en del forskjeller der, på HS så er det flinkere til å henge på elevene, så får du avklart det tidligere, synliggjøre det tidligere. På Vg2 på byggfagene så får vi i beste fall vite det på våren."

"Så kanskje går det på kulturforskjeller blant lærerne, på bygg så er det "det ordner seg", men det er ikke det vi snakker om. "Vi prøver å lage et godt miljø på våre vegne, det er greit, kom når du kommer". Det er litt sånn kompisopplegg. Kanskje er det det. Og det kommer vi ikke ut av. Hvis du har kommet ut av det, og det har vi snakket om i årevis, å få den læreren på banen på akkurat det her. Men det er ikke ond vilje, og det er ikke det at de ikke bryr seg, men de har ikke tradisjon på det (...)."

Alle er enige om at kontaktlæreren har en svært viktig posisjon i forhold til å snakke om fravær og fraværsreglement med elevene, og i forhold til å følge opp elever som sliter med høyt fravær. Elevene presenteres for fraværsreglementet ved starten av skoleåret, men utover dette er mye opp til den enkelte lærer:

"Men det er også veldig store forskjeller vil jeg tro der fordi at det er kontaktlæreren som, noen kontaktlærere de tar opp dette, det er det første de starter med, jobber iherdig med det, slipper det ikke fordi det er faktisk sånn, sånn som jeg kjenner til noen da, så går man igjennom dette her, så skriver de under på det og så henger de det opp i klasserommet og de går veldig systematisk til verks. Men allikevel så går det bare et par dager, og så er det få som husker alt hva de har bestemt og, ja, hvordan reglene er. Også er det noen gode kontaktlærere da vil jeg kalle de, som da tar opp det her, gang på gang. Sånn som det er nå for tiden så må de holde på med det hele året. For det igjen, hvis du tenker tilbake, alle her er jo i en viss alder da mer eller mindre vil jeg si, så var det jo annerledes å gå på skole før. Det var noe som het regler og det forholdt man seg til, i dag så er det også skjedd noe i samfunnet med det med regler, "herregud, prater du om regler"? Det er noen holdninger her. Altså det at en lærer, hvor er autoriteten hen? Og noen lærere har det, og noen kan si en ting en gang, og så er det faktisk gått inn. Men så ser jeg jo at det er veldig få av lærerne nå for tiden som har den type autoritet."

Som svar på dette innlegget dreide diskusjonen seg inn på lærerens rolle som klasseromleder:

"Det der går litt tilbake på lærerutdanningen, synes nå jeg da, for det handler om at du er klasseromleder. Om det er faglærer eller kontaktlærer, så er det faktisk du som leder klassen, og det er uangripelig. Sånn må det være. Og den som ikke greier å få til autoritet, den må nå gå i seg selv. Det handler om den læreren mener jeg. Og det kan jeg si i hvilket som helst forum, for det mener jeg, læreren skal være leder i klasserommet. Det er en del av det å drive utdanningen, eller opplæring. Og det er klart at der er det veldig forskjellig."

"Og det går jo igjen da, at elever som er utrygge og sånt, de ønsker jo lærere som har styring på ting. Og som følger opp det de selv sier. Men det går jo mye igjen da, og så sier de sånn en dag, og neste dag så gjelder det ikke, og så blir de forvirret og sånne elever som jeg jobber mye med som sliter psykisk, de trenger faste rammer. Og de ber jo om det. De er veldig forvirret når det blir sånn fri flyt i klasserommet."

"Du kan være en kjempepedagog, men du er nødt til å lede den gruppen, du er nødt til å ta den. Igjen, jeg snakker mye om relasjoner, du er nødt til å skape relasjoner til dem, skal du få til læring."

9.3.2.3 Elev-lærer-relasjonen som nærværsfaktor

Gode relasjoner mellom elev og lærer som nærværsfaktor var også et tema vi ofte vendte tilbake til i løpet av intervjuet. Å få lærerne til å etablere en god dialog med elevene, og å gjøre det på et tidlig tidspunkt løftes fram som essensielt både for å fremme nærvær, og som et verktøy i fraværsoppfølgingen:

"Det handler jo kanskje igjen om, som jeg har snakket om tidligere her og, at det og på en måte å se det her som noe man må ta tak i, å tørre å gå i dialog, det å vise at du bryr deg. Fordi en del av de elevene vi snakker med og, i forhold fravær, sier jo noe om at "nå har jeg vært så mye borte, så jeg tror ikke det er en mulighet". Så det mangler altså den veiledningen underveis som sier noe om at "hvis vi nå prøver dette her, så har du faktisk en liten mulighet", ikke sant? Altså ønsket fra elevene tror jeg er sterkere engasjement, mer involvering av læreren på et tidligere tidspunkt. Når eleven har vært borte i tre uker, så kommer han jo til skolen igjen sånn slukøret og regner med at nå blir jeg skrevet ut eller nå får jeg ikke være her noe mer. Men det er på en måte ikke for sent da, men det vet ikke eleven før han kommer i dialog med læreren. Det er noe med å ta tak i det ganske tidlig for lærerne og da, å komme i dialog med elevene. Vi har jo en rutine som sier at etter tre dager så skal de ringe, men... Så det og se elevene, ta tak i dem, snakke med dem, relasjonen hjem altså, det bunner veldig mye ut i det."

"Elevene må føle at det de snakker om er viktig, og så må det få noen konsekvenser hvis de ikke møter opp. Og det der går mye på relasjonsbygging og. Jeg tror at hvis en elev er borte, og så får han bare en anmerkning uten å få en samtale, så har ikke det så mye og si, det har ikke det. Og det utvikler seg avvikerkulturer med at han får med seg noen kompis, og så sitter de i kantinen og når de kommer inn så får de være med for da er læreren så glad for at de kommer, så får det ingen negative konsekvenser. (...) jeg tror på det der med å gjøre utdanningen viktig for hver enkelte elev. Og da går det, igjen, det med elevmedvirkning er viktig, å få et eierforhold til det han holder på med. Og får du det, så får du sånn relasjon til eleven og så ta inn de elevene og bruk elevtjenesten. For som du sier, når folk begynner å droppe ut tidlig på høsten, få inn oss."

Samtidig advares det mot at relasjonen mellom elev og lærer blir av en slik karakter at man ikke vil blande inn andre aktører. Flere av de ansatte i Elevtjenesten har erfaring med lærere som vil ordne opp selv, og der de opplever å bli koblet inn for sent:

"(...) men så ser jeg også kontaktlærere som tar samtalen med den eleven, selv. Og så sier det, "at det her ordner seg, det er ikke noe". Også er det noe med lojaliteten og den relasjonen de to i mellom som gjør at den kontaktlæreren sier at "ok, da har vi en avtale på det". Og så er det noe med det at jeg tror at ofte så blir de avtalene, de blir gjort i beste mening tror jeg i fra kontaktlærer, så lenge og til slutt så er det alvorlig. Og så er vi kommet over det skrittet som vi sier, vi må ha de mye tidligere. Og der jeg sier, jeg tror ikke det er menning. Men vi har kontaktlærere som veldig gjerne vil kjøre løpet alene fordi at, og det er det med at de føler det med relasjonen til eleven, at det skal vi ta og ordne opp i, det er en avtale oss i mellom. Og så er det noe med at det går ikke det."

Også foreldrerelasjonen nevnes som viktig, både for å bli oppmerksom på potensielle utfordringer for eleven, og for å få til en adekvat fraværsoppfølging. En av lærerne i Elevtjenesten hadde tidligere jobbet ved en annen skole – der kontaktlærerne måtte ringe foreldre til alle elevene for å opprette kontakt med hjemmet i løpet av de fjorten første dagene etter oppstart. Dette opplevde

lærerne som svært nyttig, men også forpliktende og ressurskrevende. Elevtjenesten har generelt fått tilbakemeldinger på at kontaktlærerne synes det er mye jobb med fraværsoppfølging.

"(...) kontaktlæreren er den viktigste personen på skolen for eleven, det kommer vi ikke utenom. Og eleven er mer enn seg selv, eleven er en del av sitt opphav, og akkurat den der med å etablere den der kontakten med de foreldrene veldig tidlig, uavhengig av fravær eller ikke, den tror jeg er et klokkeklart signal til hver enkelt elev om at du er faktisk viktig for meg du, jeg bryr meg om deg og det som er din greie. Og hvis jeg som foreldre ikke hadde blitt involvert tidlig, så tror jeg at jeg hadde blitt kjempefornermet. Altså, man må prøve å sette seg inn i det ståstedet. Jeg har jo nevnt før, for jeg var jo på NN i høst, og da hadde vi en sånn plan på at i løpet av de første fjorten dagene så skulle vi ringe til alle foreldrene og opprette en kontakt. Og det var så nyttig, for da fikk jeg faktisk den informasjonen som jeg trengte om hver enkelt elev i forhold til - var det noe fravær? Var det noe lese- og skrivevansker eller noen lærevansker? Ett eller annet som ikke vi viste noe om. Og da hagla de jo inn de meldingene, "jo, de har nå gått litt på BUP da", ikke sant? Det sto det i papirene til de 1. februar-søkerne, men det var flere andre som gikk på BUP. Og da, etter det, så fikk jeg av og til noen meldinger fra noen foreldre; "kan du hjelpe elevene å snakke om det og det og det". Og det var så greit. Men jeg holdt jo på og jobbet meg i hjel da, så akkurat det som han NN sier i forhold at man må faktisk inn å ivareta folk og sørge for at de har anledning til å gjøre det. Men akkurat den tidlige etableringen inn mot foreldre, det tror jeg er kjempeviktig altså."

9.3.2.4 "Hvordan skal vi kunne tilrettelegge skolen sånn at de velger seg dit?"

Gjennom elevintervjuene vi har gjennomført i forbindelse med dette prosjektet, kom det fram at elevene selv opplevde at fraværsoppfølgingspraksisen påvirket deres egne holdninger til fravær. Blant annet ble reglene for fravær i ungdomsskolen nevnt – der det tidligere bare var fravær siste året som gjaldt. Disse tankene finnes også hos de ansatte i Elevtjenesten:

"Og det har vi også vært inne på, vi har massevis av elever som ikke tar det så hardt, fordi at det er det siste året som teller. Og det tenker jeg, hvor kommer de holdningene fra? Hvem er det som på en måte har gitt de signalene, at det går greit? Altså, vi sitter egentlig og sier vi, og skaper arenaer for at de kan få lov til å være borte istedenfor å stille krav, altså krav og klare regler. Altså er det noe i måten som vi kommuniserer med ungdommene på som ikke er bra, tenker jeg. Som gjør at vi ikke har de klare kravene, har de klare målsetningene, har de klare reglene? "Det er ikke så nøye nå skjønner du, for det ordner seg til våren igjen, eller du har et år til, så den karakteren kommer ikke der, men det er viktig at du gjør det da kanskje"."

"Hvilke forventninger skaper vi? Hvilke holdninger skaper vi hos elevene våre?"

Og kanskje enda viktigere enn fraværsfokus, fokuset på hva som skal til for at elevene i utgangspunktet skal velge å være til stede på skolen:

"Men for å snu det, hvis jeg har gjort det har villet, så hadde jeg vært ute i båten jeg nå. Det er fint vær og jeg kunne tenkt meg å være ute i båten. Men det er mer spennende å være på jobb, og det får konsekvenser hvis jeg ikke er her så mye, at jeg velger å være på jobben. Og vi må jo se på hvordan skal vi kunne tilrettelegge skolen sånn at de velger seg dit? For å si at alt det andre de gjør, det gjør de for at de ikke syns det er kjekt å være på skolen. Og vi må ha en mer offensiv holdning til det, og si hva kan skolen gjøre sånn at de velger den arenaen framfor å gjøre andre ting? Jeg mener det jeg. Vi må være mer offensive der altså, for alt vi gjør er valg, og vi må få dem til å ta det valget, at det er spennende å gå på

skolen. Det er den arenaen de velger da, fremfor å spille om kveldene, fremfor å ligge lenge om morgenen."

9.4 Diskusjon og oppsummering

9.4.1 Fraværsglementet

Når elevene svarer på forslaget om en fraværsgrense på 15 % i Oslo kommune ved å etterspørre fleksitid og mer kontroll over egen skolehverdag, er de for så vidt i takt med utviklingen i arbeidslivet. Langt flere ansatte har fleksitid i dag enn for 20 år siden, og ansatte i IA-bedrifter har f.eks. større fleksibilitet hva angår egenmeldinger, enn bedrifter som ikke har IA-avtale. Det er et etterprøvd funn i arbeidslivsforskningen at opplevelse av økt kontroll over egen arbeidshverdag fremmer ansvarsfølelse og motivasjon. Samtidig er det et dilemma at barn og unge i gjennomsnitt har større behov for grensesetting enn eldre. Behovet for grensesetting vil imidlertid variere individuelt. Noen trenger faste arbeidstider å forholde seg til, andre fungerer best med fleksitid. Å finne en løsning som fungerer for de aller fleste elevene og lar seg gjennomføre i praksis er utfordrende, men ikke umulig. Her bør erfaringer fra skoler som allerede praktiserer fleksitid systematiseres og evalueres.

Kanskje er det hensiktsmessig å innføre begge deler – både en grense for fravær og fleksitidsordning. Det bør i alle fall diskuteres å innføre en grense for når omfattende fraværsoppfølging skal iverksettes. Som for alle offentlige tiltak og ordninger skal man være oppmerksom på at effekten av dem kan ramme sosialt ulikt, og at det kan være behov for å differensiere tiltakene basert på individuelle behov. En hypotese kan være at det bare er de ressurssterke elevene som klarer å benytte en fleksitidsordning optimalt. Samtidig vil en fraværsgrense på 15 % kunne bidra til at (enda) flere ikke klarer å fullføre videregående skole.

Mens resultatene fra vår spørreundersøkelse blant over 6 000 elever viste at de aller fleste elevene mente at de kjente fraværsglementet godt, var inntrykket fra elevintervjuene noe annet. Her kom det fram at det var store forskjeller fra lærer til lærer i hvordan fraværsglementet ble fulgt opp, og at dette skapte usikkerhet for hva som egentlig var førende retningslinjer. To tredjedeler av utvalget i spørreundersøkelsen (særlig de som gikk studieforbereidende) var uenige i at fraværsoppfølgingen er lik, uavhengig av hvilken lærer du har. Intervjuet med ansatte i Elevtjenesten bekreftet dette inntrykket. Skolene skal være oppmerksomme på hvilke signaler som gis til elevene ved at fraværsglementet praktiseres ulikt fra lærer til lærer, og kanskje også fra utdanningsprogram til utdanningsprogram. Dette kan utvilsomt være med på å påvirke elevenes holdninger til fravær generelt.

9.4.2 Fraværsoppfølging i skolen – lær av forskning og praksis i arbeidslivet!

Det var en betydelig andel av utvalget i spørreundersøkelsen som sa seg enig i at kontaktlæreren følger tett opp elever med mye fravær. Da vi testet underutvalg mot hverandre, viste det seg at de

som selv hadde erfaring med fravær, var mindre enige i dette enn de som ikke hadde hatt fravær. Elevene gav også uttrykk for at de ønsket at lærerne skal ta mer ansvar for fraværsoppfølging, og her er de helt på linje med det de ansatte i Elevtjenesten uttrykte i intervjuet. Som klasseromleder er det liten tvil om at læreren, og særlig kontaktlæreren, som leder klassen gjennom året, må ha en rolle i forhold til fraværsoppfølging. På samme måte som ledere i arbeidslivet, har de ansvar for, og er i posisjon til, å fange opp avvikende atferd hos elevene på et tidlig tidspunkt – slik at tiltak kan iverksettes.

I norsk arbeidsliv har man bygget opp et omfattende apparat som både ansatte og ledere kan støtte seg til i et sykefraværstilfelle. Leder, ansatt/sykmeldt, lege, NAV og bedriftshelsetjeneste skal ved lov være vurdert involvert på gitte tidspunkt i alle fraværsløp. Manglende oppfølgingsplaner og dialogmøter sanksjoneres med bøter fra myndighetenes side. For utdanningssektoren finnes ikke tilsvarende regelverk. Det sier seg selv at læreren, hvis hovedoppgave er å undervise elevene og sørge for kunnskapsheving, ikke kan stå alene med ansvaret for fraværsoppfølging. Det kreves et velfungerende apparat rundt læreren skal man lykkes med å få iverksatt tiltak på et tidlig tidspunkt. Foresatte, intern rådgivningstjeneste ved skolen, OT-rådgivere, skolehelsetjeneste og PPT må involveres systematisk. De ansatte ved skolene må ha kunnskap om mulighetene til å henvise videre til instanser utenfor skolen (helsevesen, NAV etc.).

I arbeidslivet opplever man nå en stor økning i etterspørselen etter bedriftshelsetjenester (BHT), mye som følge av regelendringene for sykefraværsoppfølging som kom 1. juli 2011, og som lovfester involvering fra BHT i fraværsoppfølging. Bedriftshelsetjeneste er noe de aller fleste ansatte i Norge nå har tilgang til. Skolehelsetjenesten omtales gjerne som barn og unges "bedriftshelsetjeneste", og er per i dag et kommunalt ansvar. Ressursene er dermed til en viss grad prisgitt kommuneøkonomi og kommunale prioriteringer. I vårt intervju med Elevtjenesten kom det fram at de hadde opplevd kutt i helsesøstertilbudet ved skolen de siste årene, og at dette gjorde at de i mindre grad enn tidligere samarbeidet med helsesøster i fraværsoppfølgingen. I hvilken grad dette er representativt for resten av landet, har vi ikke funnet nyere forskning på, men som for andre kommunale tjenester vil tilbudet sannsynligvis variere mye fra kommune til kommune. På samme måte som bedriftshelsetjenesten spiller en rolle for ansatte som opplever sykefravær, bør skolehelsetjenesten spille en rolle i oppfølgingen av elever som opplever helserelatert fravær. Særlig i forhold til de mange som sliter med psykiske problemer er helsesøster og helsestasjon for ungdom viktige lavterskeltilbud, som kan henvise elevene videre ved behov.

Kontaktlæreren som i intervjuet med oss viste til gode erfaringer med å ha opprettet kontakt med alle foreldre i en klasse i løpet av de to første ukene etter skolestart, pekte også på at hun "holdt på å jobbe seg i hjel" – fordi hun fikk så mye informasjon hun måtte håndtere når hun først var informert. Vi viser for øvrig til Markussen og Seland (2012), der skolens ansvar i kampen mot bortvalg/fracfall diskuteres. De finner at årsakene til fravær i svært mange tilfeller ikke handler om skolemessige forhold, og at problemene ofte starter før eleven kommer på videregående.

9.4.3 Foresattes rolle

Foreldre og foresatte spiller selvfølgelig en viktig rolle for elevene, særlig det første året på videregående. Foreldreansvaret endres offisielt når barnet fyller 18, noe som for de fleste skjer i løpet av tiden på videregående (2./3. trinn). Elevene befinner seg i en overgangsfase mellom barn og voksen, de er i ferd med å ta stadig mer ansvar for seg selv i denne perioden, og dette kan gjøre grensene for når foresatte skal involveres vanskelige å fastsette. Gjennom dette prosjektet har vi i kommunikasjonen med skolene fått inntrykk av at det har blitt mye vanligere å involvere foresatte systematisk i videregåendeskoledagen i dag, enn det var for bare få år siden. Dette er imidlertid et område vi ikke finner relevante forskningsresultater fra.

Vi spurte elevene som deltok i spørreundersøkelsen hvorvidt foresatte hadde god oversikt over fraværet deres, og om det var viktig for de foresatte at de var til stede på skolen. Ca. 70 % var enig eller helt enig i at foresatte hadde god oversikt over fraværet deres, mens hele 92 % sier seg enig eller helt enig at det er viktig for de foresatte at de er til stede. Da vi testet gjennomsnittsforskjeller mellom ulike underutvalg, var det systematiske forskjeller på tvers av kjønn, utdanningsprogram, klassetrinn, foreldres utdanning og etniske bakgrunn, samt elevens egen fraværserfaring. Jenter, elever på studieforberedende, elever på 1.-trinn, elever med norsk/vestlig bakgrunn, elever hvis foreldre hadde høyere utdanning og elever uten fravær var signifikant mer enige i at foresatte hadde god oversikt over fraværet og var opptatt av tilstedeværelse – sammenliknet med referansekategoriene. Disse funnene er verdt å være oppmerksomme på i videre forskning på foresattes involvering i fraværsoppfølgingen.

9.4.4 Fraværsoppfølging og ressursbruk – hvem skal prioriteres?

De ansatte i Elevtjenesten vi intervjuet spurte seg hvordan de skulle klare å fange opp alle som faktisk hadde behov for dem. Og ikke minst hvordan de skulle fange opp "den grå massen", de mange som ikke sliter *nok* til at de allerede har et etablert hjelpeapparat rundt seg når de starter på videregående, men som likevel genererer et bekymringsfullt fravær. Skal vi dra lærdom av den seneste forskningen som er gjort på fraværsoppfølging i norsk arbeidsliv (se f.eks. Ose et al. 2012), vil det kanskje være hensiktsmessig å lage et reglement som gjør at alle elever har lik rett til å fanges opp, men som samtidig gir mulighet til å differensiere tiltak etter behov på en rasjonell måte. Et hvert fraværstilfelle er unikt, og vil kreve ulik innsats fra involverte aktører. Et rigid system der alle skal behandles likt gjennom hele oppfølgingsløpet er neppe samfunnsøkonomisk optimalt.

I forhold til ressursallokering til fraværsoppfølging i skolen bør man også se nærmere på hvordan ressursfordelingen er i dag, og hva som er mest samfunnsøkonomisk nyttig; å bruke veldig mye ressurser på de med alvorlige problemer, eller å fordele ressursene slik at man fanger opp flere i mellomstadiet. Her kan det trekkes paralleller til diskusjonen rundt ressursbruk i helsevesenet når det gjelder de relativt få med alvorlig psykiske lidelser, versus de mange som sliter med

moderate/lettere psykiske lidelser og problemer (CEP 2012, Layard 2006). Problemstillingen har også vært diskutert i forhold til frafall i videregående skole (Markussen og Seland 2012).

9.4.5 Om fokuset på fravær framfor nærvær

Forskningslitteraturen på sykefravær i arbeidslivet viser at fravær kan forebygges, og at tilrettelegging kan begrense fraværsomfanget. Når det gjelder det relativt ensartede fokuset på fravær som nå finnes både i skole- og arbeidsliv, vil vi advare mot at man glemmer å fokusere på de faktorene som faktisk fremmer nærvær, som skaper gode holdninger og motivasjon hos elevene (og arbeidstakerne). For mye fokus på reparasjon, heller enn forebygging, kan gjøre at man ikke ser skogen for bare trær. Vi lar en av de ansatte i Elevtjenesten vi intervjuet, en fagleder ved en videregående skole, avrunde kapitlet om fraværsoppfølging med sitt utsagn:

"(...) vi må ha en mer offensiv holdning til det, og si hva kan skolen gjøre sånn at de velger den arenaen framfor å gjøre andre ting? (...)vi må få dem til å ta det valget, at det er spennende å gå på skolen. "

Vedlegg I

Loggføring av hovedsøket i forbindelse med litteraturgjennomgang. Linker til treffliste kan fås ved henvendelse prosjektleder, tas ikke med her av plasshensyn. Søket er senere oppdatert ut i fra behov, noe som ikke er loggført.

Søkedato	Database	Søkeord	Antall treff totalt
Flere	Reference Manager	De fleste nevnt i listen under oversatt til engelsk	Flere
191011	Libris	Skolk	84
191011	Libris	attityder + frånvaro	23
191011	Libris	frånvaro + arbete	19
191011	Libris	nårvaro + skolan	4
191011	Libris	nårvaro + arbete	0
191011	Libris	Arbetsliv + frånvaro	18
191011	Libris	Sjuknårvaro	13
191011	Libris	Arbetsmoral	35
191011	Libris	Attityder + elev	20
191011	Libris	attityder + arbete	805
211011	Google Scholar	"attitudes towards absence"	432
271011	Google Scholar	attitudes towards sickness absence	(Scholarly art.) 47
271011	Google Scholar	attitudes towards work (fra 2007)	1330
271011	Google Scholar	Attitudes towards school attendance	32
271011	Google Scholar	Sickness preseteism	542
271011	Google Scholar	Work preseteism (fra 2007)	178
271011	Google Scholar	school attendance (fra 2010)	8710
271011	Google Scholar	school attendance + Nordic (fra 2010)	226
271011	Google Scholar	school attendance + Norway (fra 2007)	1850
271011	Google Scholar	"school dropout" + Norway (fra 2010)	361
271011	Google Scholar	"work ethics" + absence (fra 2010)	885

271011	Google Scholar	"work ethics" + Norway (fra 2010)	149
271011	Google Scholar	"school truancy" + Norway (fra 2007)	61
271011	Google Scholar	Truants + work + norway (fra 2011)	119
271011	Google Scholar	"school presenteeism"	39
271011	Bibsys Ask	Fravær	383
271011	Bibsys Ask	Holdninger + fravær	5
271011	Bibsys Ask	videregående skole	0
271011	Bibsys Ask	skulk	62
271011	Bibsys Ask	arbeidsmoral	33
271011	Bibsys Ask	dropout	68
271011	Bibsys Ask	Sykefravær	842
271011	Idunn	"holdninger til fravær"	0
271011	Idunn	Holdninger + fravær	705
271011	Idunn	"holdninger til sykefravær"	2
271011	Idunn	skulk	11
271011	Idunn	skolk	6
271011	Idunn	arbeidsmoral	58
271011	Idunn	Skolenærvær	0
281011	Eric	attitudes + school + absence (student attitudes)	20
281011	Eric	truants	100
281011	Eric	"work ethics"	86
281011	Eric	"absence norms"	1
281011	Eric	"work norms"	15
281011	Eric	"school attendance" (fra 2010)	15
281011	Eric	Norway (fra 2006)	7
281011	Eric	Truancy (i 2011)	28
281011	Eric	"dropout" (i 2011)	114
291011	Eric	Truancy	851

281011	Eric	"Student attitudes" AND Absence (fra 2010)	237
281011	Eric	Nordic	420
281011	Eric	Nordic AND Absence	4
281011	Journal of business ethics	Adolescents	75
281011	journal of economics	Norms	62
281011	Journal of labor economics	Norms	5

Vedlegg II

Som eksempel på ordensreglement i den videregående skolen har vi lagt ved forskrift om felles ordensreglement for alle elever i videregående skoler i Sør-Trøndelag, samt egenmeldingsskjemaet som skal benyttes ved disse i skolene. Vi valgte Sør-Trøndelag, da det er her vi har gjennomført intervju med elever.

Forskrift om felles ordensreglement for alle videregående skoler i Sør-Trøndelag, inkludert retningslinjer for skolenes utarbeidelse av egne lokale ordensregler.

Vedtatt av Fylkestinget 07.03.2007.

Korrigert av fylkesrådmannen pr 01.05.2010 iht endringer i Forskrift til Opplæringsloven, iverksatt 1.09.2009, supplert med et felles IKT-reglement gjeldende fra 01.08.2010, og korrigert av fylkesrådmannen pr 09.02.2011 iht endringer i Opplæringsloven § 3-8 og Forskrift til Opplæringsloven § 3-47, iverksatt 01.08.2010. Nytt punkt 4.13 vedtatt av Fylkesutvalget 28.06.2011.

Innenfor rammen av de felles reglene kan skolene fastsette egne lokale regler. Disse kan ikke være i strid med de felles reglene. Mer detaljerte retningslinjer for skolenes utarbeidelse av egne lokale ordensregler er lagt inn etter hvert hovedavsnitt. Det er skrevet med mindre skrift enn selve ordensreglementet og er rykket inn med større venstre marg.

1. Generelt om reglementet.

Ordensreglementet er hjemlet i Opplæringsloven (OLL) § 3-7, første ledd:

Fylkeskommunen skal gi forskrifter om ordensreglement for den enkelte videregående skolen.

Reglementet skal gi regler om rettane og pliktene til elevane så langt dei ikkje er fastsette i lov eller på ein annan måte. Reglementet skal inneholde regler om åtferd, regler om kva for tiltak som skal kunne brukast mot elevar som bryt reglementet, og regler om framgangsmåten når slike saker skal behandlast.

Når ordensreglementet bruker uttrykk som at "elevene har rett til" om forhold som ikke er omtalt på samme måte i Opplæringsloven, innebærer det ikke en individuell juridisk rett som kan prøves for domstolene.

2. Formålet med reglementet

Ordensreglementet skal bidra til et godt arbeids- og læringsmiljø for elevene og til utviklingen av deres sosiale ferdigheter.

Ordensreglementet skal fokusere på en positiv forventning om ønsket oppførsel. Det skal altså legges større vekt på å beskrive ønsket oppførsel enn på å beskrive uønsket oppførsel.

3. Elevdemokrati og elevmedvirkning

3.1. Skoleutvalg, se OLL § 11-5:

Ved kvar vidaregåande skole skal det vere eit skoleutval med representantar for dei tilsette og fylkeskommunen og to representantar valde av elevrådet. Rektor ved skolen skal vere representant for fylkeskommunen.

Skoleutvalet har rett til å uttale seg i alle saker som gjeld skolen.

3.1.1. Innenfor den rammen som OLL setter har Fylkestinget vedtatt flg ordning for skoleutvalgets sammensetning, se sak 43/2003:

Rektor

2 elevrepresentanter

2 representanter for de ansatte

2 representanter for det lokale samfunnsliv (arbeidsliv, næringsliv, kulturliv)

1 representant for det lokale politiske system

1 representant for Fylkestinget.

Det er mulig å ha flere medlemmer ut fra den enkelte skoles behov.

3.1.2. Skoleutvalget har tre hovedoppgaver, se Fylkestingssak 43/2003:

- en arena der alle parter i skolesamfunnet møtes for å drøfte og beskrive sine forventninger til opplæringen ut fra eget ståsted
- ha fokus på skolens rolle som regional utviklingsaktør innenfor kompetansebygging
- ha fokus på at brukerne skal kunne få uttrykke sine oppfatninger av skolen, og på at brukerundersøkelser blir fulgt opp.

3.2. Skolemiljøutvalg, se OLL § 11-5a:

Ved kvar vidaregåande skole skal det vere eit skolemiljøutval. I skolemiljøutvalet skal elevane, dei tilsette, skoleleiinga og fylkeskommunen vere representert. Skolemiljøutvalet skal vere sett saman slik at representantane for elevane er i fleirtal.

Skoleutvalet kan sjølv vere skolemiljøutval. Når skoleutvalet fungerer som skolemiljøutval, må det oppnemnast ein eller fleire tilleggsrepresentantar for elevane, slik at dei får fleirtal.

Skolemiljøutvalet skal medverke til at skolen, dei tilsette og elevane tek aktivt del i arbeidet for å skape eit godt skolemiljø. Skolemiljøutvalet har rett til å uttale seg i alle saker som gjeld skolemiljøet, jamfør kapittel 9A.

3.3. Elevråd og allmøter, se OLL § 11-6:

Ved kvar vidaregåande skole skal det vere eit elevråd med minst ein medlem for kvar tjuande elev.

Elevrådet blir valt ved skriftleg røysting.

Elevrådet skal blant anna arbeide for læringsmiljøet, arbeidsforholda og velferdsinteressene til elevane.

Dersom elevrådet eller ein femdel av elevane ønskjer det, skal det haldast allmøte for elevane på skolen.

Elevrådet er bunde av vedtak i allmøte i saker som er nemnde i innkallinga til møtet når meir enn halvparten av elevane på skolen er til stades og røystar.

3.4. Drøftingsrett (se Fylkestingets vedtak i sak 43/2003)

Elevrådet ved styret har drøftingsrett med rektor i alle saker som angår elevenes arbeids- og læringsmiljø.

3.5. Elevmedvirkning i planlegging, gjennomføring og vurdering av opplæringen:

Elevene har rett til å delta aktivt i planlegging, gjennomføring og vurdering av opplæringen, og til å få en innføring som gir grunnlag for å kunne delta aktivt i dette arbeidet.

3.6. Elevene har rett til at forholdene legges best mulig til rette for at de som velges som tillitsvalgte, kan utføre sine oppgaver, både lokalt på skolen, på fylkesnivå og på nasjonalt nivå.

Skolene står fritt til å etablere andre hensiktsmessige ordninger for å styrke elevmedvirkning og elevdemokrati ytterligere. Ordningene skal omtales i ordensreglementet.

4. Opplæringen, oppmøte, fravær, vurdering, utstyr

4.1. Elevenes skolemiljø, se OLL § 9a-1:

Alle elevar i grunnskolar og vidaregåande skolar har rett til eit godt fysisk og psykososialt miljø som fremjar helse, trivsel og læring.

4.2. Elevene har rett til en opplæring som er tilpasset den enkeltes evner og forutsetninger. Se OLL § 1-3, første ledd.

4.3. Elevene har rett til vurdering etter reglene i kapittel 3 i Forskrift til OLL.

4.4. Elevene har plikt til å møte presist til, være tilstede i og delta i den organiserte opplæringen, med mindre noe annet er avtalt på forhånd med faglærer/kontaktlærer/rektor.

- 4.5. Elevene har plikt til å følge de verneregler og bruke det verneutstyr som er foreskrevet i læreplaner og andre kvalitetsdokumenter.
- 4.6. Elevene har plikt til å skaffe seg utstyr og læremidler i overensstemmelse med skolens pålegg, for eksempel gjennom utstyrslistene, boklister og lignende.
- 4.7. Elevene skal levere egenmelding ved sykefravær som varer i fra 1 time til 3 kalenderdager om gangen. Egenmelding kan benyttes ved tilsammen inntil 12 sykefraværsdager i løpet av skoleåret. Det benyttes et egenmeldingsskjema som er felles for alle skolene. Fravær som ikke er dokumentert ved permisjon, egenmelding eller legeattest vil kunne få konsekvenser for ordenskarakteren. Høyt fravær kan føre til at det blir vanskelig å gi vurdering.
- 4.8. Ved sykefravær ut over 3 kalenderdager om gangen kan skolen kreve legeattest.
- 4.9. Eleven kan kreve at årsaken til fravær skal føres på vitnemålet/kompetansebeviset. I slike tilfeller har eleven selv ansvaret for å dokumentere årsaken til fraværet, se Forskrift til OLL § 3-47.
- 4.10. Organisert studiearbeid etter avtale med faglærer eller rektor, skal ikke regnes som fravær, heller ikke i en eventuell vurdering av om det er grunnlag for å sette standpunkt karakter. Se Forskrift til OLL § 3-47.
- 4.11. Elever som deltar i skoleadministrative gjøremål etter avtale med faglærer eller rektor, skal ikke få dette regnet som fravær, heller ikke i en eventuell vurdering av om det er grunnlag for å sette standpunkt karakter. Se Forskrift til OLL § 3-47.
- 4.12. Dersom det oppstår tvil om hvorvidt en elev har sluttet ved skolen, for eksempel på grunn av fraværet, skal skolen uten ugrunnet opphold sende en skriftlig forespørsel om saken vedlagt sluttmeldingsskjema. Dersom eleven ikke har besvart henvendelsen innen en frist på 3 uker fra brevet er mottatt, skal eleven anses som sluttet. Denne bestemmelsen fritar ikke skolen fra å gjøre hva den kan for å legge forholdene til rette for at eleven skal fullføre opplæringen.

Begrunnelsen for bestemmelsen i pkt 4.7. er at elevene skal ha lignende betingelser som de vil møte i arbeidslivet. Bestemmelsen her har paralleller i avtalen mellom Sør-Trøndelag Fylkeskommune og trygdeetaten om Inklusjonerende Arbeidsliv (IA-avtalen) og gjelder fylkeskommunalt ansatte.

Det er utarbeidet et felles egenmeldingsskjema etter mønster av det som benyttes for ansatte i fylkeskommunen og som ivaretar elevenes personvern og skolens behov for å vurdere eventuelle tilretteleggingstiltak i forhold til eleven.

Å angi allmenngyldige grenser for hvor mye fravær som fører til at det ikke kan settes standpunkt karakter er i strid med det overordnede prinsipp om at opplæringen skal tilpasses den enkelte elevs evner og forutsetninger.

Det er utarbeidet felles søknadsskjema for flg formål:

- tid til organisert studiearbeid og skoleadministrative gjøremål
- fri fra opplæringen
- dokumentert fravær og redusert fravær iht § 3-47.

4.10 og 4.11 er ikke ment å skulle begrense rektors adgang til å gi elevene fri i inntil 10 skoledager uten at det skal føres som fravær på vitnemål og kompetansebevis.

- 4.13. Mottatt og bekreftet skoleplass innebærer at eleven har møteplikt til all undervisning. Permisjoner kan innvilges, men ferier i skoletida skal normalt ikke innvilges. Når permisjoner innvilges, skal det stilles krav om at eleven har plikt til å tilegne seg pensum som har blitt gjennomgått på skolen i permisjonstiden.

5. Orden og oppførsel

- 5.1. Elevene skal – sammen med de andre partene i skolesamfunnet - bidra til å fremme et godt psykososialt miljø, der den enkelte elev opplever trygghet, sosial tilhørighet, trivsel, samarbeid, engasjement, respekt og medansvar for alle i skolesamfunnet, og der ingen elev blir utsatt for krenkende ord eller handlinger som mobbing, diskriminering, vold eller rasisme.
- 5.2. Elevenes orden skal være preget av at de
 - viser en god arbeidsinnsats
 - har arbeidsvaner som er preget av ansvar og orden,
 - møter presis til timer og avtaler
 - melder fra til skolen dersom de må forlate skolen i løpet av dagen (det motsatte rammes av Forskriftens bestemmelse om at fravær kan føre til nedsatt karakter i Orden, se Forskrift til OLL § 3-5, femte ledd)
 - holder skolens område rent og ryddig
 - tar godt vare på alt som tilhører skolen, både ute og inne, og stiller pent med bøker og annet læringsmateriell
- 5.3. Elevenes oppførsel skal være preget av at de
 - viser hensyn og respekt for andre
 - holder arbeidsro i timene og viser respekt for opplæringen
 - opptrer reelt, pålitelig og høflig overfor andre.Dette gjelder både på skolens område, på skoleveien og ellers når skolen har ansvaret for tilsynet med elevene.
- 5.4. Ved eksamen og andre prøvesituasjoner har elevene plikt til å rette seg etter de til enhver tid gjeldende forskrifter og regler, både sentralt fastsatte og lokalt fastsatte. Rektor kan bortvise fra eksamen, faglærer fra en prøve, en elev som ikke retter seg etter reglene. Se for øvrig Forskrift til OLL § 3-36.
- 5.5. Elevene har rett til å medvirke i planleggingen av opplæringen (se 3.5.) i de enkelte fag, herunder fastsettelsen av frister for innlevering/gjennomføring av skriftlige og praktiske hjemmeoppgaver. Elevene har plikt til å overholde fastsatte frister.
- 5.6. Det er ikke tillatt for noen å røyke, bruke snus eller alkohol, bruke og/eller være i besittelse av andre rusmidler på skolens områder og andre steder der skolen driver opplæring. Det er heller ikke tillatt å møte påvirket av rusmidler på skolen.
- 5.7. Besittelse av våpen, våpenkopier og andre farlige gjenstander som er egnet til å skade, skremme eller true andre, er uforenlig med disse ordensreglene. Dette gjelder ikke utstyr som brukes i opplæringen.
- 5.8. Mobiltelefoner og annet elektronisk utstyr må brukes slik at det ikke virker forstyrrende på opplæringen, ulovlig eller krenkende overfor medmennesker (snikopptak av lyd, bilde, video). Ved prøver kan slikt utstyr kreves oppbevart under tilsyn fra skolen.
- 5.9. Skolens ordensreglement gjelder for all virksomhet i skolens regi, uavhengig av tid og sted.
- 5.10. Ved fusk eller forsøk på fusk kan eksamen annulleres av rektor. Rektors vedtak kan klages på til fylkesmannen. Eleven har likevel rett til å fullføre eksamen på eksamensdagen. Se også Forskrift til OLL § 3-37.

- 5.11. Elevene har plikt til å oppgi korrekt navn og navn på kontaktlærer ved henvendelse fra skolens ansatte, overalt hvor disse ordensreglene gjelder, se pkt 5.9.
- 5.12. Det er utarbeidet felles IKT-reglement for elevene, som trer i kraft 01.08.2010. Det er å betrakte som en del av denne forskriften.

Lokale bestemmelser på rusfeltet kan med fordel henvise til skolens Handlingsplan mot rus.

Skolenes reglement kan ikke inneholde summariske regler for hvor mange anmerkninger/forseelser som gir nedsatt karakter i orden og i oppførsel. Hver enkelt elev skal vurderes individuelt og ut fra sine forutsetninger. Se Forskrift til OLL § 3-5 femte ledd.

6. Elevaktiviteter

- 6.1. Skolen skal legge til rette for at elevene kan drive politisk og annen organisert aktivitet, blant annet ved bruk av skolens lokaler og utstyr.

Ut over dette kan skolene formulere regler på bakgrunn av lokale forhold. Reglene kan ikke være i strid med de felles reglene, og de skal omtales i ordensreglementet.

7. Ekskursjoner

- 7.1. Ved ekskursjoner, turer og utflukter gjelder ordensreglementet fullt ut. Skolen har det samme ansvaret for både opplæringen og elevenes sikkerhet som ellers.

Mer detaljert omtale finnes i Rundskriv F-005-99 fra daværende Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet, datert 12.01.1999.

Ut over dette kan skolene formulere regler på bakgrunn av lokale forhold. Reglene kan ikke være i strid med de felles reglene, og de skal omtales i ordensreglementet.

8. Tiltak ved brudd på ordensreglementet

- 8.1. Ved brudd på ordensreglementet kan skolen iverksette tiltak overfor elevene. Disse tiltakene må være hjemlet i ordensreglementet og må stå i rimelig forhold til regelbruddet, og tiltakene må komme så nær regelbruddet i tid som mulig. Elevene må på forhånd være kjent med konsekvensene ved regelbrudd.
- 8.2. Tiltak kan bare iverksettes overfor den eleven eller de elevene som har gjort seg skyldig i regelbrudd. Kollektive reaksjoner er ikke tillatt.
- 8.3. Fysisk avstraffelse eller annen krenkende behandling må ikke benyttes, se OLL § 3-7.
- 8.4. Følgende tiltak kan være aktuelle ved brudd på ordensreglementet:
1. Muntlig påtale fra rektor eller lærer
 2. Bortvisning fra en opplæringsøkt, begrenset til to klokketimer, etter faglærers avgjørelse
 3. Beslagleggelse av ulovlige gjenstander
 4. Pålegg om å rette opp/repasere/erstatte skade
 5. Bortvisning for inntil fem dager etter rektors avgjørelse
 6. Bortvisning for resten av skoleåret etter fylkekommunens avgjørelse
 7. Tap av retten til videregående opplæring etter fylkeskommunens avgjørelse.

Straffbare forhold etter norsk lov vil bli anmeldt.

Ad pkt 8.4.: Eleven kan også bli erstatningsansvarlig etter erstatningsrettslige regler. Foreldre er erstatningsansvarlige etter skadeerstatningslovens § 1-2 for inntil 5.000 kr.

Nedsatt karakter i orden og/eller i oppførsel er ikke å betrakte som et tiltak i denne sammenhengen. Ved fastsettelse av karakter i orden og i oppførsel skal det normalt ikke legges avgjørende vekt på enkelthendelser, se Forskrift til OLL § 3-5. Se pkt 8.7. nedenfor.

Ved valg av tiltak skal skolen iaktta formålet med dette reglementet, slik det uttrykkes i hovedpunkt 2: Ordensreglementet skal bidra til et godt arbeids- og læringsmiljø for elevene og til utviklingen av deres sosiale ferdigheter.

8.5. Enkeltvedtak:

Vedtak om tiltak i henhold til punktene 5, 6 og 7 i 8.4. er å anse som enkeltvedtak med tilhørende klagerett. Da gjelder saksbehandlingsreglene i forvaltningsloven. Det samme gjelder for pkt 4 dersom det dreier seg om et skriftlig pålegg.

Elever som begår alvorlige brudd på ordensreglementet eller som bryter ordensreglementet gjentatte ganger kan vises bort fra skolen i inntil 5 dager. Rektor fatter vedtak om slik bortvisning etter å ha rådført seg med elevens faglærere og andre med kjennskap til saken.

Elever som grovt forsømmer pliktene sine, som mobber eller trakasserer medelever eller som vedvarende har vist en oppførsel som i alvorlig grad går ut over orden og arbeidsro ved skolen, kan vises bort fra skolen for resten av skoleåret. Fylkeskommunen fatter vedtak om slik bortvisning etter å ha innhentet nødvendig informasjon fra skolen. I forbindelse med en slik sak kan fylkeskommunen vedta at eleven skal miste retten til videregående opplæring etter OLL § 3-1.

Før det fattes vedtak i slike saker skal eleven, og elevens foresatte når eleven er umyndig, varsles og få anledning til å uttale seg innen en rimelig frist. Slikt varsel skal i allminnelighet gis skriftlig, og det skal inneholde all den informasjon som er nødvendig for at eleven skal kunne ivareta sine interesser. Se Forvaltningsloven kap IV. Eleven, og eventuelt elevens foresatte, kan klage på vedtaket innen 3 uker fra det tidspunkt de har mottatt underretning om vedtaket, se Forvaltningsloven kap VI.

- 8.6. Før det blir gjort vedtak om bortvisning etter pkt 8.5., skal det vurderes om det er mulig å bruke andre og mer hensiktsmessige reaksjoner.
- 8.7. Brudd på bestemmelsene i ordensreglementets avsnitt 4-7 kan få konsekvenser for karakterene i orden og oppførsel uavhengig av tiltak etter pkt 8.4. Ved fastsettelse av karakterer i orden og i oppførsel skal det normalt ikke legges avgjørende vekt på enkelthendelser, se Forskrift til OLL § 3-5.

9. Tvisteløsninger og klager

- 9.1. Dersom det oppstår uenighet om tolkningen av ordensreglementet mellom elev/foresatte og kontaktlærer/faglærer, forelegges saken for rektor. Ved fortsatt uenighet kan elev/foresatt bringe saken inn for fylkeskommunen.
- 9.2. Elevene har rett til å klage på vurdering, dvs på karakterer og på formelle forhold knyttet til vurderingen. Nærmere om klageadgang, klageinstanser og prosedyrer finnes i Forskrift til OLL kap 5.

Elevene får utdelt ordensreglementet like etter at de har begynt ved skolen, og de (og deres foresatte for elever under 18 år) skriver under på et dokument som bekrefter at de har satt seg inn i det og forplikter seg

til å følge det. Det anbefales at ordensreglementet blir gjennomgått med elevene. NB! Det kreves særskilt underskrift for IKT-reglementet, pkt 5.12, se vedlegg.

IP

Vedlegg til ”Forskrift om felles ordensreglement for alle videregående skoler i Sør-Trøndelag, inkludert retningslinjer for skolenes utarbeidelse av egne lokale ordensregler”, pkt 5.12.

5.12. IKT-reglement for elever ved videregående skoler i Sør-Trøndelag fylkeskommune

Reglementet skal fremme god samhandling, god orden, gode arbeidsvaner og bidra til et stabilt og sikkert driftsmiljø slik at det legges til rette for et godt lærings- og arbeidsmiljø for elever i Sør-Trøndelag fylkeskommune.

§ 1 Virkeområde

- a. Reglementet gjelder for alle elever ved videregående skoler i Sør-Trøndelag fylkeskommune (STFK) og er gjeldende til enhver tid eleven benytter STFKs IKT-ressurser (nettverk, IKT-utstyr og programvare)
- b. Reglementet gjelder også bruk av privat utstyr og programvare så lenge dette er koblet til STFKs dataanlegg, samt for bruk av programvare lisensiert av STFK som er installert på privat utstyr.

§ 2 Oppfølging av reglementet

- a. Skolen plikter å informere elevene om hvilke regler som gjelder for bruk av STFKs IKT-ressurser, og eleven plikter å sette seg inn i regler for bruk.
- b. Bruker av STFKs dataanlegg skal ved tildeling av brukerkonto gis et eksemplar av dette reglementet. Underskriften på dette reglementet er å forstå som kvittering for at avtalen er lest og akseptert. Den gir også tilgang til leie av datamaskin og bruk av STFKs nettverk.
- c. Brudd på IKT-reglementet kan føre til sanksjoner etter ordensreglementet.

§ 3 Brukeridentitet og passord

- a. En brukerkonto er strengt personlig. Det er ikke tillatt å låne bort brukeridentitet og passord til andre. Det er ikke tillatt å tilegne seg eller opptre med annen brukers identitet. Ved mistanke eller viten om at andre har fått kjennskap til passordet, plikter eleven å forandre passordet umiddelbart.
- b. Skolen er ikke ansvarlig for tap/skade som oppstår som følge av uaktsom håndtering av passord fra elevens side.

§ 4 Bruk av IKT-ressurser

- a. STFKs IKT-ressurser skal brukes i læringsarbeidet for å nå kompetansemålene. Det er ikke tillatt å drive med privat kommersiell virksomhet fra noen STFK-konto. Bruk som opptar stor båndbredde eller krever uforholdsmessig stor diskplass må følge anvisning fra IKT-ansvarlig.
- b. De programmer som er installert på STFKs dataanlegg og som ved lisensavtale kan installeres på private maskiner, stilles til disposisjon for bruker på de lisensbetingelser som er fastsatt av rettighetshaverne. Det er forbudt å kopiere installert programvare. Unntak fra dette gjelder kun dersom det framgår av skriftlig avtale inngått mellom STFK og rettighetshaver
- c. Det er ikke lov å bruke IKT-ressurser på en slik måte at det strider mot opphavsrettslige regler og lover.
- d. IKT-ressursene skal ikke brukes til å fremsette trusler og hets, utøve mobbing, formidle pornografisk eller rasistisk materiale, eller til handlinger som for øvrig er i strid med norsk lov.
- e. Brukere av STFKs nettverk skal ikke forsøke å skaffe seg tilgang til utstyr eller ressurser som brukeren normalt sett ikke har tilgang til.

§ 5 Rettigheter og ansvar

- a. Eleven har krav på at personvernet overholdes når data knyttes til den enkelte elev.
- b. STFK foretar logging av all trafikk på STFKs nettverk for å administrere systemet på en forsvarlig måte, ivareta sikkerheten og sikre bruk i overensstemmelse med gjeldende IKT-reglement.
- c. STFK vil bare utlevere logger når det blir pålagt fra rettsvesen, gjennom dom eller lover.
- d. Elevmaskinene kan kreves innlevert i korte perioder for vedlikehold. Hvis mulig, skal eleven varsles senest 3 dager før innleveringen skal skje.
- e. Eleven skal få informasjon om systemer og programmer som STFK installerer på datamaskinen.
- f. Alle elevmaskiner skal ha standard oppsett for programvare (inkludert antivirus). Så lenge brukeren har elevstatus skal hun/han ikke endre eller forsøke å endre datamaskinens oppsett/innhold. Installering av nødvendig programvare utføres av IKT-ansvarlig.
- g. Eleven skal få informasjon fra skolen om lagringsalternativer og hvordan man kan ta sikkerhetskopi. Data som lagres lokalt på datamaskinen er det fullt ut eleven selv som er ansvarlig for å sikre mot tap og eleven er selv ansvarlig for å ta kopi/sikkerhetskopi av filer som han/hun vil ta med seg når skolegangen avsluttes.

- h. Eleven skal rapportere til skolen om misbruk, feil eller andre forhold som kan ha betydning for nettverkets sikkerhet.
- i. STFK skal ha gode rutiner for sikkerhet, stabilitet og sikkerhetskopi, men er ikke ansvarlig for tap av data eller andre tap som skyldes diskhavari, manglende sikkerhetskopi eller svikt i IKT-tjenestene.
- j. STFK er ikke ansvarlig for tap som skyldes brudd på reglementet. STFK er heller ikke ansvarlig for tap/skade på privat datautstyr.
- k. Ved prøver, eksamener og undervisning der det er åpnet for nettbruk skal eleven bare bruke STFKs nettverk.

§ 6 Erstatning

- a. Dersom det oppstår skade på STFKs IKT-ressurser eller de går tapt, kan STFK kreve tapet erstattet av eleven dersom dette skyldes forsett eller uaktsomhet fra elevens side.
- b. Erstatning for tap av/skade på bærbar datamaskin som eleven leier av skolen, reguleres særskilt i egen avtale mellom elev og STFK.

§ 7 Avslutning av elevforhold

- a. Materiell tilhørende STFK skal leveres tilbake. All programvare, dokumentasjon og data eid eller utlånt av STFK skal samtidig slettes, slik at det ikke lenger er tilgjengelig for eleven. Unntak fra dette kan kun gjøres dersom det framgår av skriftlig avtale mellom STFK og rettighetshaver.

§ 8 Særskilte regler

For spesielle forhold som ikke er dekket av dette IKT-reglementet, har den enkelte skole anledning til å vedta tilleggsregler. Reglene kan ikke være i strid med de felles reglene, og de skal være en del av ordensreglementet.

Jeg har mottatt, lest og akseptert innholdet av dette IKT-reglementet.

Sted og dato:

Elevens underskrift

Foresattes underskrift

EGENMELDINGSSKJEMA FOR ELEVER VED FRAVÆR

Se Forskrift om felles ordensreglement for de videregående skolene i Sør-Trøndelag, § 4-7.

Egenmelding skal leveres ved **alt** dag- og timefravær som ikke er dokumentert ved legeattest eller som det ikke er innvilget permisjon for. Timeavtale med lege, tannlege, kjøreskole eller lignende skal forevises på forhånd. Da skal egenmelding **IKKE** brukes. Én egenmelding gjelder for fravær som varer fra 1 time til 3 skoledager om gangen. Ingen kan levere mer enn 12 egenmeldinger pr skoleår. Ved sykefravær ut over 3 sammenhengende skoledager, eller ved høyt fravær generelt, kan skolen kreve legeattest.

SKOLE:	
ELEVENS NAVN:	
Gruppe:	

Jeg har vært borte fra skolen fra og med
dato (evt time)

til og med
dato (evt time)

Fraværet skyldes sykdom annet

Fraværet skyldes helt eller delvis forhold på skolen:
ja nei usikker

Jeg ønsker en samtale med (sett kryss)

kontaktlærer faglærer: _____ rådgiver
(navn)

helsesøster PPT andre: _____
(navn)

for å snakke om årsakene til fraværet.

Dato: _____ Elevens underskrift: _____

Dato: _____ Foresattes underskrift: _____

Skjemaet leveres til kontaktlærer UMIDDELBART etter fraværsperioden.

MOTTATT: Dato: _____ Kontaktlærers underskrift: _____

Kontaktlærer vurderer behovet for videre oppfølging av eleven.

Vedlegg III

Nettbasert spørreundersøkelse utviklet av SINTEF i samarbeid med NTNU.

Fravær og nærvær i skolen

1. Er du gutt eller jente?

- Gutt
- Jente

2. Hvilket klassetrinn går du på?

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.

3. Hvilket år er du født?

4. Har du inntektsgivende arbeid ved siden av skolen?

- Nei
- Ja

4b. Hvis nei, kan du tenke deg å jobbe ved siden av skolen?

- Nei
- Ja

5. Går du på

- Yrkesfag
- Studieforberevende 3 år
- Studieforberevende 4 år

6. Går du nå på det studieprogrammet du hadde som 1., 2. eller 3. valg da du søkte på videregående første gang?

- 1. valg
- 2. valg
- 3. valg
- Ingen av delene, har byttet studieprogram
- Ingen av delene

7. Hvem bor du sammen med nå?

- Mor og far
- Bare mor
- Bare far
- Delvis hos mor, delvis hos far
- Mor og hennes nye samboer eller ektefelle
- Far og hans nye samboer eller ektefelle

- Andre foresatte
 Borteboer (bor ikke sammen med foreldre / foresatte) Andre: _____

8. I hvilket fylke går du på videregående skole?

- Østfold Telemark Sør-Trøndelag
 Akershus Aust-Agder Nord-Trøndelag
 Oslo Vest-Agder Nordland
 Hedmark Rogaland Troms
 Oppland Hordaland Finnmark
 Buskerud Sogn og Fjordane
 Vestfold Møre og Romsdal

9. Dine foreldre / foresatte er født i ...

	Mor / kvinneligforesatt	Far / mannligforesatt
Norge	☐	☐
Vest-Europa (utenom Norge), USA, Canada eller Oseania	☐	☐
Asia, Afrika eller Latin-Amerika	☐	☐
Nye EU-land i Øst-Europa (Tsjekkia, Estland, Ungarn, Latvia, Litauen, Polen, Slovakia, Slovenia, Bulgaria, Romania)	☐	☐
Øst-Europa ellers	☐	☐

Litt om dine foresattes utdanning og arbeid

Med foresatte mener vi foreldre eller andre som har, eller har hatt ansvar eller myndighet overfor deg

10. Hvor lang utdanning har dine foreldre / foresatte?

	Mor / kvinneligforesatt	Far / mannligforesatt
Ungdomsskole, grunnskole	☐	☐
Videregående skole med allmennfag / studiespesialisering	☐	☐
Videregående skole med yrkesfag / yrkesskole	☐	☐
Høgskole eller universitet mindre enn 4 år	☐	☐
Høgskole eller universitet mer enn 4 år	☐	☐
Vet ikke; har ikke foreldre / foresatte	☐	☐

11. Hvilket arbeidsforhold har dine foreldre / foresatte for tiden?

	Mor / kvinneligforesatt	Far / mannligforesatt
Lønnet arbeid, heltid (100 %)	☐	☐
Lønnet arbeid, deltid (mindre enn 100 %)	☐	☐
Ikke lønnet arbeid	☐	☐
Vet ikke; har ikke foreldre / foresatte	☐	☐

12. Hvis dine foreldre / foresatte har lønnet arbeid, hvilken type stilling har de nå?

	Mor / kvinneligforesatt	Far / mannligforesatt
Selvstendig næringsdrivende	☐	☐
Vanlig ansatt	☐	☐
Lederstilling (for eksempel leder for ei avdeling eller leder for en bedrift)	☐	☐
Ikke lønnet arbeid	☐	☐
Vet ikke; har ikke foreldre / foresatte	☐	☐

13. Hvis dine foreldre / foresatte har lønnet arbeid, hvordan er arbeidstiden deres?

	Mor / kvinneligforesatt	Far / mannligforesatt
Fast arbeidstid hver dag (f.eks. 08.00-16.00)	☐	☐
Fleksibel arbeidstid (bestemmer selv når hun / han vil begynne/slutte)	☐	☐
Turnusarbeid (jobber dagskift/nattskift o.l.)	☐	☐
Ikke lønnet arbeid	☐	☐
Vet ikke; har ikke foreldre / foresatte	☐	☐

14. Hvis dine foreldre / foresatte har lønnet arbeid, hvor ofte hender det at de av ulike årsaker ikke drar på jobb?

(f.eks. pga. sykdom, familiesituasjon, dårlig arbeidsmiljø o.l.)

	Mor / kvinneligforesatt	Far / mannligforesatt
Svært sjelden	☐	☐
Sjelden	☐	☐
Omtrent som andre	☐	☐
Ofte	☐	☐
Svært ofte	☐	☐

15. Sammenliknet med andre norske familier - hvordan opplever du at økonomien til din familie er? (sett kryss på det alternativet som passer best)

- Mye bedre
- Noe bedre
- Omtrent som andre
- Noe dårligere
- Mye dårligere

Litt om helse og fritid ...

16. Hvor ofte trener du på fritida? (inkludert alt fra å gå tur til organisert idrett)

(sett kryss på det alternativet som passer best)

- Aldri
- Sjeldnere enn en gang i uka
- En gang i uka
- 2-3 ganger i uka
- 4-5 ganger i uka
- Omtrent hver dag

17. Dersom du trener så ofte som én eller flere ganger i uka; hvor hardt trener du vanligvis?

- Tar det rolig, uten å bli andpusten eller svett
- Tar det så hardt at jeg blir andpusten
- Tar meg nesten helt ut

18. Hvor ofte sitter du oppe om natten for å spille dataspill?

- Aldri
- Noen ganger i måneden
- 1-2 dager i uka
- 3-4 dager i uka

- 5-7 dager i uka

19. Sett bort fra dataspilling - hvor ofte bruker du tid ved datamaskinen utover natten?

- Aldri
- Noen ganger i måneden
- 1-2 dager i uka
- 3-4 dager i uka
- 5-7 dager i uka

20. I hvilken grad går dataspill og internettbruk negativt ut over skolearbeidet ditt?

- I svært stor grad
- I stor grad
- Verken / eller
- I liten grad
- I svært liten grad

21. Hvordan vil du beskrive din generelle fysiske helsetilstand?

- Veldig god
- God
- Dårlig
- Veldig dårlig

22. Hvordan vil du beskrive din generelle psykiske helsetilstand?

- Veldig god
- God
- Dårlig
- Veldig dårlig

23. Hvor ofte har du vært hos fastlegen din hittil i år?

(sett kryss på det alternativet som passer best)

- Ingen ganger
- 1-2 ganger
- 3-4 ganger
- 5-6 ganger
- Mer enn 6 ganger

24. Hvor mange ganger har du vært hos helsesøster på skolen din hittil i år? (Hvis du går på første trinn, regn med helsesøster på ungdomsskolen)

(sett kryss på det alternativet som passer best)

- Ingen ganger
- 1-2 ganger
- 3-4 ganger
- 5-6 ganger
- Mer enn 6 ganger

25. Hvor mange ganger i uka/måneden krangler du med dine foreldre/foresatte?

(sett kryss på det alternativet som passer best)

- Hver dag
- 3-6 ganger i uka
- 1-2 ganger i uka
- 3-6 ganger i måneden
- 1-2 ganger i måneden
- Sjeldnere enn 1 gang i måneden
- Aldri

Mestring og trivsel

26. Her kommer noen utsagn om mestring, trivsel og sosialt miljø i klassen og på skolen. Når vi bruker ordet skulking i denne undersøkelsen, mener vi fravær du ikke får godkjent som gyldig fravær på skolen.

(Sett ett kryss for hvert utsagn, ettersom hvor enig eller uenig du er i dem)

	Helt enig	Litt enig	Litt uenig	Helt uenig
Jeg lærer lett på skolen	☐	☐	☐	☐
Jeg gjør det godt på prøver i nesten alle fag	☐	☐	☐	☐
Skolefagene er ikke min sterke side	☐	☐	☐	☐
Jeg trenger mye hjelp til skolefagene	☐	☐	☐	☐
Skolearbeid er ofte vanskelig for meg	☐	☐	☐	☐
Jeg lærer lett i alle skolefag	☐	☐	☐	☐
Jeg får nok utfordringer i skolearbeidet	☐	☐	☐	☐
Jeg er en ressurssterk person som takler vanskelige situasjoner	☐	☐	☐	☐
Jeg er fornøyd med de fleste lærerne mine	☐	☐	☐	☐
Jeg får godt faglig utbytte av undervisningen i de fleste fag	☐	☐	☐	☐
Jeg synes det er godt sosialt miljø i klassen min	☐	☐	☐	☐
Det hender jeg føler meg ensom på skolen	☐	☐	☐	☐
Jeg blir mobbet av andre elever ved skolen	☐	☐	☐	☐
I klassen min er det noen som blir mobbet av medelever	☐	☐	☐	☐
Skulking er utbredt blant elevene i klassen min	☐	☐	☐	☐

Motivasjon

27. Her kommer noen påstander om motivasjon. Ta stilling til hvor enig eller uenig du er i disse påstandene

	Helt enig	Litt enig	Litt uenig	Helt uenig
Jeg skulle ønske jeg slapp å gå på skolen	☐	☐	☐	☐
Jeg liker alle skolefagene	☐	☐	☐	☐
Jeg gleder meg til å gå på skolen hver dag	☐	☐	☐	☐
Jeg er interessert i alle skolefagene	☐	☐	☐	☐
Skolen er kjedelig	☐	☐	☐	☐
Jeg liker å gå på skolen	☐	☐	☐	☐
Jeg gruer meg til å gå på skolen	☐	☐	☐	☐
Hadde jeg fått tilbud om en jobb nå, hadde jeg sluttet på skolen	☐	☐	☐	☐
Jeg blir motivert av å få karakterer på det jeg presterer	☐	☐	☐	☐
Jeg vurderer å slutte på videregående skole nå	☐	☐	☐	☐
Jeg har tidligere vurdert å slutte på videregående skole	☐	☐	☐	☐
Jeg har kompetente lærere i de fleste fagene	☐	☐	☐	☐
Mine foresatte motiverer meg til å jobbe med skolearbeid	☐	☐	☐	☐
Mine foresatte oppfordrer meg til å jobbe ved siden av skolen	☐	☐	☐	☐
Mine foresatte motiverer meg til å være til stede på skolen	☐	☐	☐	☐
Hvis man får gode karakterer, spiller fravær ingen rolle	☐	☐	☐	☐

**28. Her kommer noen påstander om faktorer som kan være viktige for at du møter opp på skolen.
Ta stilling til hvordan disse stemmer med dine oppfatninger**

	Stemmer ikke	Stemmer i liten grad	Stemmer i noen grad	Stemmer helt
Jeg har en plan for hva jeg skal gjøre etter videregående skole	☐	☐	☐	☐
Jeg planlegger å ta høyere utdanning (universitet eller høyskole)	☐	☐	☐	☐
Jeg vet hvilket yrke jeg vil ha etter endt utdanning	☐	☐	☐	☐
Jeg har et godt forhold til de fleste lærerne mine	☐	☐	☐	☐
Jeg føler en plikt til å gå på videregående skole	☐	☐	☐	☐
Hjemmesituasjonen min går negativt ut over skolen	☐	☐	☐	☐
Jeg er fornøyd med undervisningen på skolen	☐	☐	☐	☐
Jeg er fornøyd med hvordan timeplanen min er lagt opp	☐	☐	☐	☐
Vennene mine er hovedårsaken til at jeg orker å gå på skolen	☐	☐	☐	☐
Jeg er fornøyd med mitt valg av studieprogram	☐	☐	☐	☐

Årsaker til fravær

29. Her lister vi noen årsaker man kan ha for å være borte fra skolen.

Du skal krysse av på en skala fra 1-10 om du synes den enkelte årsaken i listen er akseptabel grunn til å være borte. 1 betyr aldri akseptabelt, 10 betyr alltid akseptabelt. Sett kun ett kryss per linje. På en skala fra 1-10, hvor akseptabelt er det å være borte fra skolen hvis man:

	1 Aldri	2	3	4	5	6	7	8	9	10 Alltid
...har hodepine?	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
...er forkjølet uten feber?	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
...er forkjølet med litt feber?	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
...føler seg dårlig etter å ha drukket mye alkohol kvelden før?	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
...får mulighet til å dra på ferie utenom de ordinære skoleferiene?	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
...har problemer/krangler med familien sin?	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
...har fått sove for lite natten før pga. fritidsaktiviteter/internettbruk?	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
...har fått sove for lite natten før pga. skoleaktiviteter (lekse/prøve-lesing)?	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
...krangler med lærerne?	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
...føler ubehag på grunn av stress med skolearbeidet?	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
...kjeder seg, og ikke synes undervisningen er interessant nok?	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
...blir mobbet på skolen?	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
...har kjærlighetssorg?	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
...har nære familiemedlemmer som trenger ens støtte/omsorg?	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
...er i dårlig humør, og ikke orker å dra på skolen?	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

30. Hvis du må være hjemme fra skolen pga. sykdom, hender det at du blir stresset av det?

- Ja
- Nei

31. Hvis du kommer 10 minutter for sent til en skoletime, hender det at du blir stresset av det?

- Ja
- Nei

32. Hvis du skulker skolen - hender det at du får dårlig samvittighet av det?

- Ja
- Nei
- Er aldri borte uten gyldig grunn

Litt om tiden på ungdomsskolen

33. Hvor godt trivdes du på ungdomsskolen?

- Svært godt
- Godt
- Middels
- Dårlig
- Svært dårlig

34. I de fleste fagene på ungdomsskolen hadde jeg karakterene:

- Ikke vurdering pga. høyt fravær
- 0-1
- 1-2
- 2-3
- 3-4
- 4-5
- 5-6

35. I ordenskarakter siste året på ungdomsskolen fikk jeg:

- God
- Nokså god
- Lite god

36. I atferdskarakter siste året på ungdomsskolen fikk jeg:

- God
- Nokså god
- Lite god

**37. Når det gjelder ditt eventuelle fravær siste året på ungdomsskolen har vi følgende spørsmål:
Omtrent hvor mange hele dager var du borte fra skolen det siste året på ungdomsskolen?**

(Her tenker vi både på gyldig og ikke gyldig fravær)

- 0-3 dager
- 4-7 dager
- 8-11 dager
- Mer enn 11 dager
- Vet ikke / husker ikke

38. Anslå hvor stor andel av fraværet ditt på ungdomsskolen som skyldtes ugyldig fravær?

(her tenker vi på fravær som du ikke fikk godkjent som gyldig fravær av skolen)

- 0 % ca halvparten (50 %)
- ca 10 % ca 60 %
- ca 20 % ca 70 %
- ca 30 % ca 80 % eller mer
- ca 40 %

39. Hva var den viktigste årsaken til fraværet ditt siste året på ungdomsskolen?

(sett kun ett kryss for det som forårsaket mest fravær (regn med både gyldig og ugyldig fravær))

- Sykdom/legebesøk/tannlegetimer
- Psykiske problemer
- Opplevde en personlig krise eller var involvert i en ulykke
- Dårlig nattesøvn pga dataspill, internettbruk, festing o.l.
- Ferie (utenom ordinære ferier)
- Politisk arbeid / tillitsvalgsarbeid / frivillig arbeid
- Hadde nære familiemedlemmer som trengte støtte og omsorg
- Sykdom i nær familie
- Trøbbel / vanskeligheter i familien
- Var skolelei og skulket mye
- Kjedet meg på skolen fordi jeg ikke fikk nok utfordringer
- Følte meg ensom på skolen
- Ble mobbet på skolen
- Annet: _____

40. Omtrent hvor mange ganger skulket du skolen en hel dag siste året på ungdomsskolen?

(sett kun ett kryss)

- Ingen ganger 11-20 ganger
- 1 gang Mer enn 20 ganger
- 2-4 ganger Vet ikke / husker ikke
- 5-10 ganger

41. Hvor ofte (i gjennomsnitt) skulket du deler av dagen siste året på ungdomsskolen (timefravær)?

- Aldri Ukentlig
- 1-5 ganger i året Daglig
- 1-3 ganger i måneden Vet ikke / husker ikke

42. Her følger noen påstander om fravær og oppfølging av fravær da du gikk på ungdomsskolen

(Sett et kryss i forhold til hvordan du synes påstandene stemmer med dine oppfatninger)

	Stemmer ikke	Stemmer i liten grad	Stemmer i noen grad	Stemmer helt	Vet ikke
Skolen hadde tydelige fraværsregler	☐	☐	☐	☐	☐
Kontaktlæreren fulgte tett opp elever som hadde mye fravær	☐	☐	☐	☐	☐
Kontaktlæreren involverte elevenes foresatte i fraværarbeidet	☐	☐	☐	☐	☐
Lærerne noterte ned alt fraværet mitt	☐	☐	☐	☐	☐
Mine foresatte hadde god oversikt over fraværet mitt	☐	☐	☐	☐	☐
I min vennegjeng var det vanlig å skulke skolen	☐	☐	☐	☐	☐
Det ble som oftest satt inn vikarer når læreren var borte	☐	☐	☐	☐	☐
Lærerne mine var sjelden borte fra undervisningen	☐	☐	☐	☐	☐
Lærerne mine kom presis til timene	☐	☐	☐	☐	☐
Det var viktig for mine foresatte at jeg var til stede på skolen	☐	☐	☐	☐	☐
Mine foresatte involverte seg i min skolehverdag	☐	☐	☐	☐	☐

Fravær på videregående

Her spør vi om fravær og oppfølging av fravær på videregående. Når vi spør om skulking, mener vi fravær du ikke får godkjent som gyldig fravær på skolen.

43. Hvor godt trives du på videregående?

- Svært godt
- Godt
- Middels
- Dårlig
- Svært dårlig

44. Hvilke karakterer har du fått på de fleste prøvene dette semesteret?

- Ikke vurdering pga høyt fravær 3-4
 0-1 4-5
 1-2 5-6
 2-3

45. Omtrent hvor mange hele dager har du vært borte fra skolen dette semesteret?

- Ingen ganger 5-10 ganger
 1 gang 11-20 ganger
 2-4 ganger Mer enn 20 ganger

46. Hvor mange enkelttimer har du skulket skolen dette semesteret?

- Ingen timer
 1-5 timer
 6-10 timer
 11-15 timer
 Mer enn 15 timer

47. Hvor mange ganger har du kommet for sent til undervisningen dette semesteret?

- Ingen ganger
 1 gang
 2-4 ganger
 5-10 ganger
 11-20 ganger
 Mer enn 20 ganger

48. Hvor ofte har disse faktorene vært årsak til fraværet ditt på videregående?

(Sett ett kryss per årsak)

	Aldri	Svært sjelden	Sjelden	Ofte	Svært ofte
Fysisk sykdom / legebesøk / tannlegetimer	☐	☐	☐	☐	☐
Psykiske problemer	☐	☐	☐	☐	☐
Har opplevd en personlig krise / vært involvert i en ulykke	☐	☐	☐	☐	☐
Dårlig nattesøvn pga. dataspill, internettbruk, festing o.l.	☐	☐	☐	☐	☐
Ferie (utenom ordinære skoleferier)	☐	☐	☐	☐	☐
Politisk arbeid/tillitsvalgsarbeid/frivillig arbeid	☐	☐	☐	☐	☐
Nære familiemedlemmer som har trengt støtte og omsorg	☐	☐	☐	☐	☐
Trøbbel / vanskeligheter i familien	☐	☐	☐	☐	☐
Har vært skolelei	☐	☐	☐	☐	☐
Har kjedet meg på skolen	☐	☐	☐	☐	☐

	Aldri	Svært sjelden	Sjelden	Ofte	Svært ofte
Har vært for fristende å skulke etter fritimer	☐	☐	☐	☐	☐
Har følt meg ensom på skolen	☐	☐	☐	☐	☐
Bli mobbet på skolen	☐	☐	☐	☐	☐
Dårlig forhold til lærere	☐	☐	☐	☐	☐
Dårlig klassemiljø	☐	☐	☐	☐	☐
Prestasjonsangst i forbindelse med skolearbeid	☐	☐	☐	☐	☐

49. Hvis det var andre viktige årsaker til fraværet ditt, som ikke er med på listen, kan du skrive det inn her:

50. Hvis du skulker skolen, gjør du det som oftest alene eller sammen med andre / venner?

- Alene
- Sammen med andre Skulker aldri

51. Her følger noen utsagn om oppfølging av fravær på videregående

(Sett et kryss i forhold til hvor enig eller uenig du er i hver påstand)

	Helt enig	Litt enig	Litt uenig	Helt uenig
Jeg kjenner reglene for hva som er gyldig fravær	☐	☐	☐	☐
Kontaktlæreren følger tett opp elever med mye fravær	☐	☐	☐	☐
Det er greit at læreren min ringer meg hvis jeg er borte en dag	☐	☐	☐	☐
Lærerne noterer ned alt fravær i klassen	☐	☐	☐	☐
Fraværsoppfølgingen er lik, uavhengig av hvilken lærer du har	☐	☐	☐	☐
Lærerne bør få større ansvar for å følge opp elevenes fravær	☐	☐	☐	☐
Foresatte bør informeres om elevenes heldagsfravær	☐	☐	☐	☐
Foresatte bør informeres om elevenes timefravær	☐	☐	☐	☐
Mine foresatte har god oversikt over mitt fravær	☐	☐	☐	☐
Det er viktig for mine foresatte at jeg er til stede på skolen	☐	☐	☐	☐
I min vennegjeng er det vanlig å skulke skolen	☐	☐	☐	☐
Det blir sjelden satt inn vikarer hvis læreren er borte	☐	☐	☐	☐
Alt fravær (både gyldig og ugyldig) bør stå på vitnemålet	☐	☐	☐	☐

52. Her følger noen påstander om deg og klassen din på videregående

(Sett et kryss i forhold til hvordan disse stemmer med dine erfaringer)

	Stemmer ikke	Stemmer i liten grad	Stemmer i noen grad	Stemmer helt
Lærerne mine er sjelden borte fra undervisningen	☐	☐	☐	☐
Lærerne mine kommer presis til timene	☐	☐	☐	☐
Hvis læreren er borte tar jeg ansvar for egen læring	☐	☐	☐	☐
Jeg har løyet om at jeg har vært syk for å få gyldig fravær	☐	☐	☐	☐
Ungdom på min egen alder har generelt høy arbeidsmoral	☐	☐	☐	☐

	Stemmer ikke	Stemmer i liten grad	Stemmer i noen grad	Stemmer helt
Jeg går på skolen selv når jeg er syk nok til å være hjemme	☐	☐	☐	☐
Hvis jeg er hjemme fra skolen, har jeg likevel kontakt med medelever på Facebook, Twitter eller andre sosiale medier	☐	☐	☐	☐

53. Kan du kort beskrive hvilke faktorer som er viktige for at du møter opp på skolen?

Litt om forventninger til arbeidslivet

54. Her følger noen påstander om dine forventninger til arbeidslivet

(Sett et kryss i forhold til hvor enig eller uenig du er i hver påstand)

	Helt enig	Litt enig	Litt uenig	Helt uenig
Jeg gleder meg til å komme ut i arbeidslivet	☐	☐	☐	☐
Hvor mye lønn jeg får er viktigere enn hvor interessant jobben er	☐	☐	☐	☐
Det er lettere å motivere seg til å gå på en jobb enn på skolen	☐	☐	☐	☐
Jeg har høy arbeidsmoral	☐	☐	☐	☐
Jeg tror det blir lett å få den jobben jeg vil etter endt utdannelse	☐	☐	☐	☐
Fravær på videregående har betydning for hvor man får jobb	☐	☐	☐	☐
Mine holdninger til fravær vil ikke endre seg fra skole til arbeidsliv	☐	☐	☐	☐
Karakterer er viktigere enn fravær når man søker jobb	☐	☐	☐	☐
Mine foresatte er opptatt av min jobbkarriere	☐	☐	☐	☐
Jeg tror jeg kommer til å slite med å komme presist på jobb	☐	☐	☐	☐
Arbeidsgivere har ikke noe med hvorfor jeg er borte fra jobb	☐	☐	☐	☐
Jeg vil prioritere jobb foran fritid	☐	☐	☐	☐

	Helt enig	Litt enig	Litt uenig	Helt uenig
Man kan ha et godt liv selv om man ikke jobber	☐	☐	☐	☐
I min framtidige jobb ønsker jeg å ha lederansvar	☐	☐	☐	☐

55. Her kommer vi med noen utsagn om arbeidslivet som du skal ta stilling til

Du skal krysse av på en skala fra 1-10 hvor viktig de ulike utsagnene er for deg. 1 betyr "ikke viktig i det hele tatt", 10 betyr "veldig viktig". Sett kun ett kryss per linje. På en skala for 1-10, hvor viktig er det for deg at

	1Ikke viktig	2	3	4	5	6	7	8	9	10Veldig viktig
... du får delta i arbeidslivet?	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
... du får en jobb der du får brukt utdanningen din?	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
... du får en jobb med høy status?	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
... arbeidsplassen din har i stilige lokaler?	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
... du ikke skulker jobb hvis du egentlig ikke er syk?	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
... arbeidsplassen din holder kontakt med deg selv om du skulle bli syk?	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
... du er ærlig med sjefen din?	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
... kollegene dine har høy arbeidsmoral?	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

STOP

Complete – Tusen takk for ditt bidrag til forskningen!

klikk OK for å avslutte og sende spørreundersøkelsen

Vedlegg IV

10 Spørreskjemaundersøkelse: 6000 elever om fravær og nærvær i norsk videregående skole

10.1 Innledning

Det finnes svært lite dokumentert kunnskap om omfang av fravær, årsaker til fravær og holdninger til fravær blant elever i den norske videregående skolen. Det er de enkelte fylkeskommunene som skal gi forskrifter om ordensreglement til de videregående skolene i fylket, og det finnes ikke sammenliknbare fraværdata på nasjonalt nivå. Gjennom dette prosjektet satte vi oss derfor fore å frambringe ny kunnskap om temaet.

Lederen for Regjeringens ekspertgruppe på sykefravær, Arnstein Mykletun, som i februar 2010 presenterte tiltak som kan redusere sykefraværet, etterlyste i Aftenposten 4. februar 2010⁶³ mer forskning på fraværet i videregående opplæring. Han peker på at holdningen til fravær i skolen forplanter seg til arbeidslivet, og at et effektivt virkemiddel mot sykefravær i arbeidslivet kan være å stramme inn fraværsregimet i videregående opplæring. To dager senere var skulk og fravær i skolen også tema på lederplass i Dagens næringsliv⁶⁴:

”Mye er vanskelig i debatten om sykefravær. Noe av det vanskeligste er å snakke om hvilken betydning folks holdninger har. Men de ansattes holdninger til arbeid og fravær har betydning, akkurat som arbeidsgiveres gode eller dårlige ledelse påvirker fravær og nærvær. (...). Skolen er en skole ikke bare i fag, men også i holdninger. Det er bekymringsfullt når skoleledere selv opplever at de driver en skole i skulk og fravær.” (Leder, Dagens Næringsliv, 06.02.2010)

10.2 Metode

For å få en bred kartlegging av holdninger til fravær, og faktorer som fremmer nærvær, blant elever i den videregående skolen, valgte vi å gjennomføre en nettbasert spørreundersøkelse. Forskere ved SINTEF og NTNU samarbeidet om å utvikle spørreskjemaet, der en tekstversjon av det nettbaserte skjemaet er vedlagt rapporten. De fleste spørsmålene er formulert av forskerne i SINTEF. På

⁶³ Se <http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/article3502479.ece>

⁶⁴ Se <http://www.dn.no/forsiden/kommentarer/article1832965.ece>

spørsmål som omhandler mestring og motivasjon har vi delvis benyttet validerte instrumenter etter avtale med Professor Einar M. Skaalvik ved NTNU. Vi benyttet programvaren Confirmit til gjennomføring av den nettbaserte spørreundersøkelsen og SPSS Statistics 19 til databehandling og analysearbeid.

10.2.1 Utvalg

Vi tok utgangspunkt i videregående skoler oppgitt i KOSTRA hos Statistisk sentralbyrå, tabell 06414, og hadde følgende inklusjonskriterier for utvalget (som ble gjort ultimo august 2011):

- Kun fylkeskommunale videregående skoler.
- Kun skoler som rapporterte å ha elever i 2010 (data for 2011 forelå ikke).
- Inkluderte "hele" skoler – ikke underavdelinger, da det ikke rapporteres elever her. F.eks. rapporteres det om totalt antall elever for Thora Storm videregående skole i Trondheim, ikke underavdelingene Gerhard Schøning og Adolf Øien.

Vi satt igjen med 350 fylkeskommunale videregående skoler som rapporterte elever i 2010. Vi ønsket å invitere 100 av disse til å la alle elevene sine delta i vår spørreundersøkelse. Omtrent like mange skoler fra hvert fylke ble invitert til å delta, men for å komme opp i 100 skoler, trakk vi seks skoler i de fem fylkene med høyest andel videregående skoler i landet. Tallet 100 var basert på at vi ønsket svar fra minst 5 000 elever. Erfaring fra våre tidligere prosjekter i den videregående skolen tilsa at vi kunne forvente positivt svar fra mellom 20-30 % av skolene, og at det var sannsynlig at ikke mer enn rundt 50 % av elevene ved disse skolene kom til å svare på undersøkelsen.

- Vi trakk ut de 5 første skolene i hvert fylke i en liste sortert på fylke (Statistisk sentralbyrås fylkesrekkefølge) og skolens navn.
- I de 5 fylkene med størst andel videregående skoler i forhold til antall skoler i landet totalt (Akershus, Oslo, Rogaland, Hordaland og Møre og Romsdal), trakk vi de 6 første skolene på lista.

10.2.2 Gjennomføringsprosedyrer

Brev med invitasjon til deltakelse i forskningsprosjektet ble sendt postalt til rektorer ved de 100 videregående skolene som ble trukket ut basert på kriteriene beskrevet over. I brevet gikk det fram at de ville bli tilsendt en e-post ca. en uke etter at de mottok brevet, der de skulle svare bekreftende eller avkreftende på deltakelse i prosjektet. De skolene som ønsket å være med, skulle oppnevne en kontaktperson for undersøkelsen som skulle stå for kommunikasjonen mellom skolen og forskerne. Kontaktpersonene fikk deretter tilsendt tre informasjonsskriv om undersøkelsen; ett infoskriv til publisering på skolens hjemmeside for å spre info til alle ansatte, elever og foreldre, ett infoskriv til kontaktlærere som skulle sette av 20 minutter av en skoletime til besvarelse av undersøkelsen, og ett infoskriv til alle elever ved skolen. Det ble bedt om at man benyttet

eksisterende fraværsregistreringsrutiner til å avdekke hvilke elever som var fraværende på det tidspunkt resten av klassen fikk anledning til å svare på undersøkelsen – og at disse fikk anledning til å svare i skoletiden på et senere tidspunkt.

Den nettbaserte spørreundersøkelsen var satt til å pågå i perioden 31.oktober til 11. november 2011. Flere skoler ytret imidlertid ønske om å få gjennomføre undersøkelsen senere for klasser som i den opprinnelige perioden var forhindret fra å delta (grunnet yrkespraksis, ekskursjoner, klasseseturer etc.). Vi åpnet derfor undersøkelsen etter avtale med enkeltskoler i gitte tidsrom i perioden 12. november til 25. november 2011. Totalt svarte 96 % av elevene i den opprinnelige perioden.

10.2.3 Etikk

Prosjektet ble søkt godkjent av Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS (NSD) 30. juni 2011 (sak 27525). Personvernombudet fant at behandlingen av personopplysninger i prosjektet er regulert av § 7-27 i personopplysningsforskriften, og prosjektet ble tilrådd av NSD 16. september 2011.

Samtidig som vi ønsket en bred kartlegging av elevenes fraværsatferd, holdninger til fravær og faktorer som fremmer nærvær i skolen, ønsket vi å kunne spørre om elevens foresattes utdanning, tilknytning til arbeidslivet, arbeidstider osv. Ved personidentifiserbare data ville spørsmål om tredjeperson (her elevens foresatte) kunne innebære krav om innhenting av samtykke fra tredjeperson. Et slikt forskningsdesign ville kreve en mye større innsats fra skolene, noe som igjen sannsynligvis ville redusere antall skoler som ønsket å delta i prosjektet. For å unngå innhenting av samtykke valgte vi derfor å gjennomføre en anonym spørreundersøkelse, der elevens skole ikke kan identifiseres. Elevene ble kun bedt om å oppgi i hvilket fylke de gikk på videregående skole på utfyllingstidspunktet.

I tråd med retningslinjene hos Personvernombudet ble elevene informert om at deltakelse var frivillig, at det ikke ville få noen som helst konsekvenser for dem om de ikke ønsket å delta eller trakk seg underveis. Elevene ble oppfordret til å diskutere innholdet i informasjonsskrivet med sine foresatte i forkant av den perioden undersøkelsen skulle foregå. Det ble forutsatt at elever som ikke ønsket å delta i undersøkelsen skulle få et alternativt undervisningsopplegg i den tiden som var avsatt til undersøkelsen (ca. 20 minutter av en skoletime).

Besvarelse av undersøkelsen ble *ikke* premiert på noen måte.

10.2.4 Respons

57 av 100 skoler besvarte vår henvendelse om deltakelse i forskningsprosjektet. 23 av skolene ønsket å delta. For de skolene som ikke ønsket å delta, var forklaringen fra omtrent samtlige at det i 2011 var et stort press med "utenomfaglige" prosjekter i den videregående skolen. Selv om mange gav tilbakemelding om at prosjektet var både interessant og relevant for dem å delta i, så de seg

ikke tid til deltakelse. 23 % deltakelse på skolenivå var likevel innenfor det vi hadde forventet, basert på erfaring fra tidligere prosjekter.

Til sammen fikk vi inn 6 010 elevsvar på vår nettbaserte spørreundersøkelse. Dette tilsvarer 53 % av totalt antall elever som gikk ved de 23 skolene som deltok i prosjektet i 2011. Videre utgjør de drøye 6 000 elevene 5,1 % av elevene i de fylkene som deltok i undersøkelsen, og 3,3 % av det totale antallet elever ved offentlige videregående skoler i landet i 2011, basert på tall fra Statistisk sentralbyrå (SSB).

10.2.5 Fordeler og ulemper ved å gjennomføre spørreundersøkelser i skoletiden

Fordelen med å benytte deler av skoletiden til å rekruttere informanter og gjennomføre spørreskjemaundersøkelser er at svarprosenten blir relativt høy. Dette har vi erfaring med fra tidligere prosjekter i SINTEF. En skal ikke se bort fra at å svare på spørreundersøkelser for en del elever ses på som en "pause" i hverdagen, og at mange derfor prioriterer dette når de får valget mellom spørreundersøkelse eller vanlig faglig opplegg (undersøkelsen er frivillig og elevene skulle i følge prosedyren stilles overfor et faglig alternativ). Å få hjelp av kontaktperson på skolen/lærere til videreformidling av kontaktinfo og spørreskjema er også en svært effektiv måte for forskere å nå ut til elevene på.

Det er også en klar begrensning ved å benytte skoletiden til rekruttering og gjennomføring av spørreundersøkelser, som handler om at elever med generelt høyt fravær har høyere sannsynlighet for å være fraværende ved rekruttering og gjennomføring av undersøkelsen. Dette blir jo særlig ugunstig når undersøkelsen handler om nettopp fravær og nærvær. Vi har som nevnt forsøkt å bøte på dette problemet ved å gjennomføre "oppsamlingsheat", der elever som var borte den aktuelle dagen det ble viet skoletid til undersøkelsen, skulle få sjansen til å besvare undersøkelsen på et senere tidspunkt.

10.3 Beskrivelse av utvalget – deskriptiv statistikk

10.3.1 Manglende observasjoner

Elevene deltok frivillig i undersøkelsen, og det var mulig å hoppe over spørsmål man ikke ønsket å svare på. For at et skjema skulle bli registrert hos oss, måtte respondenten klikke seg gjennom hele undersøkelsen og trykke "send" på siste side. Hele 90 prosent av utvalget (5428 elever) har bare 3 eller færre enkeltspørsmål de *ikke* har svart på – av totalt ca. 180 spørsmål. 97 % av utvalget har mindre enn 10 % manglende observasjoner (mindre enn 18 enkeltspørsmål de har hoppet over). Etter vår vurdering er dette et godt resultat, og vi antar at utfyllingssituasjonen med avsatt tid i en skoletime har bidratt positivt til responsraten.

10.3.2 Bakgrunnsvariabler

Basert på funn i tidligere forskning, samt egne hypoteser om hva som kan påvirke fravær og nærvær i skolen, har vi spurt elevene om egen og foresattes bakgrunn. I det følgende presenteres deskriptiv

statistikk for bakgrunnsvariablene. Der det finnes nasjonale data (hos Statistisk sentralbyrå eller Utdanningsdirektoratet), har vi sammenliknet vårt utvalg med fordelingene nasjonalt.

Fylke: Skoler fra alle fylker ble invitert til å delta i undersøkelsen, men de 23 skolene som takket ja til å delta i undersøkelsen representerer bare 13 av 19 fylker. Disse er: Akershus, Buskerud, Telemark, Aust-Agder, Vest-Agder, Hordaland, Sogn og Fjordane, Møre og Romsdal, Sør-Trøndelag, Nord-Trøndelag, Nordland, Troms og Finnmark. I tabellen under gis en oversikt over hvor mange respondenter som har svart fra hvert fylke – på spørsmålet om hvilket fylke de går på videregående skole i:

Tabell 10.1 Antall og andel (%) elever som har svart på spørsmål om hvilket fylke (region) de går på videregående skole i; andel (%) elever av elevpopulasjonen i utvalgsfylkene, 2011; andel elever av elevpopulasjonen i landet, 2011 (kilde: SSB)

Region	Fylke	Antall svar	Andel av utvalget	Andel av populasjon i utvalgsfylker	Andel av populasjon landet
Østlandet	Akershus	1035	17	19	12
Østlandet	Buskerud	616	10	8	5
Sørlandet	Telemark	369	6	6	4
Sørlandet	Aust-Agder	563	9	4	2
Sørlandet	Vest-Agder	1045	18	6	4
Vestlandet	Hordaland	101	2	16	10
Vestlandet	Sogn og Fjordane	413	7	4	2
Midt-Norge	Møre og Romsdal	493	8	8	5
Midt-Norge	Sør-Trøndelag	141	2	9	6
Midt-Norge	Nord-Trøndelag	539	9	5	3
Nord-Norge	Nordland	458	8	8	5
Nord-Norge	Troms	159	3	5	3
Nord-Norge	Finnmark	34	1	3	2
Landet	Totalt	5 966*	100	100	64

* Ekskluderte 7 svar som manglende observasjon fordi respondenten hadde oppgitt fylker som ikke inngikk i undersøkelsen. I tillegg har 37 elever unnlatt å svare på spørsmålet om hvilket fylke de går på videregående skole i.

Som vi ser er svarprosenten ulikt fordelt på fylkesnivå. Akershus og Vest-Agder utgjør tilsammen 35 % av utvalget, mens Finnmark, Sør-Trøndelag, Hordaland og Troms har færrest respondenter med 1-3 % av utvalget. I hht. SSBs tabell 05326 om antall elever i offentlige videregående skoler i 2011 var summen elever i utvalgsfylkene 116 337, og i tabellens tredje kolonne vises hvilken prosentandel de ulike fylkene utgjør av utvalgsfylkene. For landet totalt (inkludert alle fylker) ser vi at fylkene som er med i vår undersøkelse står for 64 % av elevpopulasjonen. I den grad dataene skal benyttes til å analysere forskjeller på fylkesnivå, kan dette tas hensyn til ved vekting. Hvis det er slik at f.eks. holdninger til fravær og nærvær i skolen varierer systematisk med hvor i landet man bor, vil den geografiske skjevheten i utvalget kunne påvirke resultatene.

Kjønn: Av de som har svart på spørsmål om kjønn (5 975 elever) er 52 % jenter og 48 % gutter. Tall fra Utdanningsdirektoratet⁶⁵ viser at andelen jenter i offentlige videregående skoler på landsbasis var 50,1 prosent i 2011. Det er altså 1,9 prosentpoeng flere jenter i vårt utvalg, sammenliknet med populasjonen.

Alder: De aller fleste elever i videregående skole er mellom 16 og 18 år gamle. Den yngste eleven som har svart på vår undersøkelse var 14 år gammel, mens den eldste var 65 år. I de nasjonale tallene til Utdanningsdirektoratet⁶⁶ heter det at søkerne i 2011 var mellom 14 og 65 år, og i vår undersøkelse har vi dermed fanget inn hele dette aldersspennet.

Klassetrinn: De aller fleste elevene i den videregående skolen følger et løp der de enten har valgt en treårig studieforbereende opplæring eller yrkesfaglig opplæring. Studieforbereende gir generell studiekompetanse for opptak til høyere utdanning. Yrkesfaglig opplæring fører i hovedsak til fag- eller svennebrev, normalt to år i skole og to år i lære i en bedrift, og der det er mulig å bygge på med Vg3 påbygging til generell studiekompetanse. Det finnes også spesielle studieprogrammer som går over 4 år. Eksempelvis vil påbygging for yrkesfagelever kunne kalles Vg4, samt at det finnes en del toppidrettsgymnas som tilbyr elevene realfag eller språk, samfunnsfag og økonomi + fotball, langrenn eller toppidrett – som de kan ta over 4 år.

Tabellen under presenterer fordelingen på ulike klassetrinn i form av antall elever som har svart (totalt 5 973 har svart på spørsmålet), hvor stor andel disse utgjør av hele utvalget, samt hvordan populasjonen (alle elever i offentlig videregående skole) fordeler seg prosentvis.

Tabell 10.2 Fordeling på ulike klassetrinn i 2011 (Vg1-Vg4); antall elever i utvalget, andel av utvalget og andel av populasjonen på landsbasis

	Antall svar	Andel av utvalg (%)	Andel av populasjon (%)
1. trinn	2 584	43	40
2. trinn	1 963	33	34
3. trinn	1 369	23	26
4. trinn	57	1	*
Totalt	5 973	100	100

* 4. trinn/Vg4 er ikke oppgitt i Utdanningsdirektoratets statistikk. Se link i fotnote.

⁶⁵ Se: <http://skoleporten.udir.no/rapportvisning.aspx?enhetsid=00&vurderingsomrade=fed86d60-df13-45c8-a544-457b84fc8216&underomrade=864ffad8-86a4-4bdd-831b-bc52089b2556&skoletype=1&trinn=0&periode=2006-2011&kjonn=J&orgAggr=A&fordeling=2&artikkelvisning=False#rapport>

⁶⁶ <http://www.udir.no/Tilstand/Analyser-og-statistikk/vgo/Sokere-inntak-og-formidling1/Analyse-av-sokertall-til-videregaende-opplaring-2011/>

Som vi ser av tabellen har vi tre prosentpoeng flere elever fra 1. trinn i vårt utvalg sammenliknet med landet totalt, omtrent like mange elever fra 2. trinn, og to prosentpoeng færre elever fra tredje trinn hvis vi slår sammen 3. og 4. trinn i utvalget.

Utdanningsprogram: For å ivareta anonymitet i undersøkelsen hadde vi ikke anledning til å spørre detaljert om programområder (informasjon om fylke kunne da avsløre skole), men vi har spurt om elevene går på studieforbereende eller yrkesfaglige utdanningsprogram. Av 5 926 elever som besvarte spørsmålet, svarte 67 % at de gikk på studieforbereende, mens 33 % gikk på yrkesfag. I følge tall fra SSB var fordelingen på landsbasis 57 % på studieforbereende og 43 % på yrkesfag, og der er altså dermed en overvekt av elever på studieforbereende som har svart på vår undersøkelse. I analysene av materialet kan dette kompenseres med vektning, der dette er hensiktsmessig.

Den videregående opplæringen i Norge er per i dag delt inn "Studieforbereende utdanningsprogrammer" og "Yrkesfaglige utdanningsprogrammer". Elever på studieforbereende kan velge mellom programområdene "Idrettsfag", "Musikk, dans og drama" og "Studiespesialisering", mens elever på yrkesfag har 9 programområder å velge mellom: "Bygg- og anleggsteknikk", "Design og håndverk", "Elektrofag", "Helse- og sosialfag", "Medier og kommunikasjon", "Naturbruk", "Restaurant- og matfag", "Service og samferdsel" samt "Teknikk og industriell produksjon".

Ditt 1., 2. eller 3. valg? Når elever søker om opptak til videregående utdanning, lager de en prioritert rekkefølge over programområder de ønsker å tas opp ved. Vi spurte elevene i utvalget om de på skjemautfyllingstidspunktet gikk på det utdanningsprogrammet de hadde som sitt 1., 2., eller 3. valg da de søkte på videregående skole første gang. Vi tenker at dette kan være en variabel som er interessant å se opp mot motivasjon for studiene og holdninger til fravær og nærvær. I følge St.meld. nr. 44 (2008-2009) er det slik at elever som får innfridd førsteønsket i mindre grad slutter på skolen, sammenliknet med elever som fikk 2. eller 3. ønsket oppfylt.

Svarene fordelte seg slik:

Tabell 10.3 Går du nå på det studieprogrammet du hadde som 1., 2., eller 3. valg da du søkte på videregående første gang? Antall og andel elever som har svart på hvert alternativ

	Antall svar	Andel (%)
1. valg	4865	81
2. valg	465	8
3. valg	166	3
Ingen av delene, har byttet studieprogram	302	5
Ingen av delene	173	3
Totalt	5971	100

Som vi ser av tabellen går drøyt 8 av 10 elever i vårt utvalgt på sitt førstevalg i den videregående skolen.

Inntektsgivende arbeid ved siden av skolen: Vi var interessert i å kartlegge hvor mange av respondentene våre som a) oppgir at de har inntektsgivende arbeid ved siden av skolen og b) hvis de ikke har slikt arbeid, kan de tenke seg å arbeide ved siden av skolen eller ikke?

45 % av de 5 975 elevene som svarte på spørsmålet, oppgir at de *har* inntektsgivende arbeid ved siden av skolen. De resterende 55 % jobber ikke ved siden av skolen. Av de 3 280 elevene som *ikke* jobber ved siden av skolen, oppgir hele 76 % av dem at de kan tenke seg å jobbe ved siden av skolen. 34 % kan ikke tenke seg å jobbe ved siden av skolen.

10.3.3 Boforhold – hvem bor elevene sammen med?

Det kan være interessant å undersøke om hvem elevene bor sammen med mens de går på videregående skole, påvirker variabler som trivsel, fravær og holdninger til fravær og nærvær i skolen. Vi har derfor spurt elevene hvem de bor sammen med mens de går på videregående skole. Resultatet er presentert i tabellen under. 57 % bor sammen med mor og far, mens 10 % er borteboere. De øvrige bor sammen med én av foreldrene, andre foresatte eller andre (typisk kjærester/ektefeller eller søsken/slektninger).

Tabell 10.4 Hvem bor du sammen med nå?

	Antall svar	Andel (%)
Mor og far	3400	57
Bare mor	512	9
Bare far	160	3
Delvis hos mor, delvis hos far	492	8
Mor og hennes nye samboer eller ektefelle	353	6
Far og hans nye samboer eller ektefelle	62	1
Andre foresatte	44	1
Borteboer (bor ikke sammen med foreldre/foresatte)	609	10
Andre	340	6
Totalt	5 972	100

10.3.4 Etnisitet

Vi har valgt å benytte samme begreper og geografiske inndeling som Statistisk sentralbyrå på spørsmål om respondentenes etniske bakgrunn. Samlebetegnelsen innvandrerbefolkningen ble for en tid tilbake siden erstattet med *innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre*. Vi har spurt elevene i den videregående skolen om hvor foreldrene deres ble født, og fikk følgende svar:

Tabell 10.5 Hvor ble din mor/kvinnelig foresatte og far/mannlig foresatte født?

	MOR		FAR	
	Antall svar	Andel (%)	Antall svar	Andel (%)
Norge	5222	87	5214	87
Vest-Europa (utenom Norge), USA, Canada eller Oseania	196	3	222	4
Asia, Afrika eller Latin-Amerika	422	7	412	7
Nye EU-land i Øst-Europa (Tsjekkia, Estland, Ungarn, Latvia, Litauen, Polen, Slovakia, Slovenia, Bulgaria, Romania)	91	2	78	1
Øst-Europa ellers	79	1	84	1
Totalt	6 010	100	6010	100

På spørsmålene om foreldres/foresattes bakgrunn hadde spørsmålene en layout (lik tabellen over) som gjorde at vi etter pilotering av skjema la inn en funksjon som gjorde at elevene ikke kunne gå videre før de hadde besvart disse spørsmålene. Dette for å unngå at mange overså at man skulle svare for mor og far hver for seg. Dermed har *hele utvalget* besvart disse spørsmålene. 87 % av utvalget har norskfødte foreldre. 3-4 % har foreldre fra det øvrige Vest-Europa, mens 7 % har foreldre fra Asia, Afrika eller Latin-Amerika og 1-2 % har foreldre fra nye EU-land i Øst-Europa, eller det øvrige Øst-Europa.

10.3.5 Foresattes utdanning og arbeidsforhold

Foreldres utdanning er den variabelen som er funnet å forklare størsteparten av variasjonen i utdanningslengde i Norge⁶⁷. Foreldres utdanning sier generelt mye om sosioøkonomisk status for et individ (Hægeland et al. 2010). Blant våre respondenter er foreldrenes/foresattes utdanningslengde fordelt slik:

Tabell 10.6 Hvor lang utdanning har din mor/kvinnelig foresatte og far/mannlig foresatte?

	MOR		FAR	
	Antall svar	Andel (%)	Antall svar	Andel (%)
Ungdomsskole, grunnskole	610	10	681	11
Videregående skole med allmennfag / studiespesialisering	998	17	551	9
Videregående skole med yrkesfag / yrkesskole	1248	21	1866	31
Høgskole eller universitet mindre enn 4 år	1329	22	979	16
Høgskole eller universitet mer enn 4 år	1390	23	1397	23
Vet ikke; har ikke foreldre / foresatte	435	7	536	9
Totalt	6 010	100	6010	100

Slår vi sammen kategoriene ser vi at mens hhv. 10 og 11 % av mødrene og fedrene har ungdomsskole/grunnskole som lengste utdanning, har 38 % av mødrene og 40 % av fedrene videregående skole som lengste utdanning. 45 % av mødrene og 39 % av fedrene har høgskole- eller universitetsutdanning. Det er en noe høyere andel av elevene som svarer vet ikke/ har ikke foreldre/foresatte om sin far, sammenliknet med sin mor.

⁶⁷ Se Raaum (2004) : http://www.ssb.no/magasinet/slik_lever_vi/art-2004-03-17-01.html

Foreldres arbeidsforhold: Når vi skal undersøke elevers holdninger til fravær og nærvær i skole og arbeidsliv, tenker vi at foreldrenes arbeidsforhold kan være en mulig forklaringsvariabel. Selv om undersøkelsen er gjennomført anonymt, hadde Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD) strenge føringer for vår spørsmålsstilling på dette spørsmålet. Vi ønsket blant annet å kartlegge om foreldrene var trygdet, men dette ble for sensitiv informasjon uten innhenting av samtykkeerklæring fra tredjeperson. Vi endte med å få godkjent spørsmål om lønnet eller ikke lønnet arbeid, fordelt på heltid og deltid. Svarene fordelte seg slik:

Tabell 10.7 Hvilket arbeidsforhold har din mor/kvinnelig foresatte og far/mannlig foresatte for tiden?

	MOR		FAR	
	Antall svar	Andel (%)	Antall svar	Andel (%)
Lønnet arbeid, heltid (100 %)	3388	56	4760	79
Lønnet arbeid, deltid (mindre enn 100 %)	636	11	342	6
Ikke lønnet arbeid	232	4	364	6
Vet ikke; har ikke foreldre / foresatte	1754	29	544	9
Totalt	6 010	100	6010	100

Ikke overraskende er flere fedre enn mødre i heltids lønnet arbeid, og flere mødre enn fedre jobber deltid. Tall fra SSB⁶⁸ viser at færre kvinner og flere menn i dag jobber deltid enn for 10 år siden. I 2011 jobber 41 % av de sysselsatte kvinnene og 14 % av de sysselsatte mennene deltid. Dette innebærer en underrapportering fra elevene, som sannsynligvis skyldes at de er usikre på foreldrenes (særlig mors) stillingsandel. At hele 29 % av utvalget har svart "Vet ikke/har ikke foreldre/foresatte" på spørsmål om mors arbeidsforhold er oppsiktsvekkende. Det er altså mange som er usikre på hvordan de skal definere sin mors arbeidsforhold (antar at det ikke er så veldig mange som mangler mor/kvinnelig foresatt ettersom ikke så mange svarte dette på forrige spørsmål). Særlig interessant er det at langt færre har svart "Vet ikke" på spørsmålet om fars arbeidsforhold. Her klarer de altså i mye større grad å gi et presist svar. Dette kan skyldes at så mange fedre har heltids lønnet arbeid. Hvis vi holder våre tall opp mot statistikken fra SSB, ser vi at hvis vi slår sammen kategoriene "lønnet arbeid, deltid" og "vet ikke" – har vi omtrent nøyaktig den samme deltidsprosenten som SSB. Spørsmålet hadde blitt mer presist om vi hadde kunnet spørre om f.eks. trygdeytelser fra NAV.

⁶⁸ <http://www.ssb.no/emner/06/arbeid/>

Foreldres arbeidstid: Fleksibel arbeidstid kan anses som et gode i arbeidslivet fordi det gir mulighet for et slingringsmonn når det gjelder oppmøtetidspunkt på jobben. Samtidig blir det mulig å gå tidligere hjem hvis det er behov for det. Det kan være interessant å undersøke om foreldres arbeidstid samvarierer med barnas holdninger til fravær og nærvær.

Den siste undersøkelsen vi finner på dette i Norge er en tilleggsundersøkelse til Arbeidskraftundersøkelsen (AKU) i 2. kvartal 2004⁶⁹, der de sysselsatte fikk spørsmål om fleksibel arbeidstid, avspasering, individuelle avtaler, ulike typer skiftarbeid med mer.

Mens en tredjedel av de ansatte i alt hadde fleksibel arbeidstid, gjaldt det nærmere 70 % av dem som arbeidet i offentlig administrasjon, og 57 % av dem i finansiell og forretningsmessig tjenesteyting. Lavest var andelen i detaljhandel (15 %) og helse- og sosialtjenester (18 %). Generelt er det mest vanlig med fleksibel arbeidstid i yrker som krever høyere utdanning. Det er også noe mer vanlig for menn enn for kvinner (37 mot 30 % i 2004).

Svarene fra elevene i vårt utvalg er gitt i tabellen under:

Tabell 10.8 Hvordan er arbeidstiden til din mor/kvinnelig foresatte og far/mannlig foresatte?

	MOR		FAR	
	Antall svar	Andel (%)	Antall svar	Andel (%)
Fast arbeidstid hver dag (f.eks. 08.00-16.00)	3 598	60	3373	56
Fleksibel arbeidstid (bestemmer selv når hun / han vil begynne/slutte)	726	12	1339	22
Turnusarbeid (jobber dagskift/nattskift o.l.)	814	14	584	10
Ikke lønnet arbeid	629	10	339	6
Vet ikke; har ikke foreldre / foresatte	243	4	375	6
Totalt	6 010	100	6010	100

En første observasjon er at langt færre har svart "vet ikke, har ikke foreldre/foresatte" på dette spørsmålet, sammenliknet med spørsmålet om arbeidsforhold. De har altså lettere for å si noe om foreldrenes daglige arbeidstid, enn om heltid/deltid. Det er også flere har også svart at mor ikke har lønnet arbeid på dette spørsmålet. Elevene oppgir at det er flere mødre enn fedre som har fast arbeidstid, mens nær dobbelt så mange fedre som mødre har fleksibel arbeidstid. Flere mødre enn fedre jobber turnus.

⁶⁹ http://www.ssb.no/vis/magasinet/slik_lever_vi/art-2004-11-23-01.html

10.3.6 Foresattes fravær på arbeidsplassen

En hypotese vi ønsker å teste ut er om elevenes fravær samvarierer med foreldres fravær fra arbeidsplassen. For å få stille et spørsmål om foreldres fravær, hadde vi mange runder med NSD om spørsmålsstillingen. Vi endte med å få godkjent et spørsmål som gikk som følger; "Hvis din mor/far har lønnet arbeid, hvor ofte hender det at hun/han av ulike årsaker ikke drar på jobb? (f.eks. pga. sykdom, familiesituasjon, dårlig arbeidsmiljø o.l.)". Svarene fordelte seg som følger:

Tabell 10.9 Hvis din mor/far har lønnet arbeid, hvor ofte hender det at hun/han av ulike årsaker ikke drar på jobb?

	MOR		FAR	
	Antall svar	Andel (%)	Antall svar	Andel (%)
Svært sjelden	4376	73	4887	81
Sjelden	813	14	572	10
Omtrent som andre	562	9	373	6
Ofte	139	2	58	1
Svært ofte	120	2	120	2
Totalt	6 010	100	6010	100

De aller fleste svarer at foreldrene sjelden eller svært sjelden er borte fra jobb. Det er flere som rapporterer at far er svært sjelden eller sjelden borte (91 %) enn at mor er det (87 %). En høyere andel av elevene svarer at mor er borte fra jobb omtrent som andre – sammenliknet med far. De to siste svarkategoriene er nesten identiske for mor/far, og dette kan tolkes som at elevene har en klarere oppfatning av fars arbeidsfravær, enn mors. Dette er en tendens vi har sett i de tidligere spørsmålene også. Dette kan kanskje handle om at fars rolle som familieforsørger "i arbeid" fortsatt står sterkt, mens for mor – der vi i spørsmålene over så at elevene slet med å bestemme arbeidsforholdene hennes – er tilknytningen til arbeidslivet mer diffus.

10.3.7 Familieøkonomi

I Elstad og Pedersen (2012) finner forskere en tendens til at ungdom i alderen 16-18 år som bor i familier med dårlig økonomi, rapporterer flere selvopplevde helseplager enn unge i familier med bedre økonomisk situasjon – både når familieøkonomi måles som inntekt og som formue. Sannsynligvis virker familieøkonomi indirekte gjennom andre mekanismer som f.eks. opplevelse av økonomiske knapphet, stressende familierelasjoner eller redusert sosial deltakelse.

Vi ønsker også å teste ut om familieøkonomi kan ha sammenheng med fravær, helse og holdninger til fravær og nærvær i skolen. Vi spurte elevene hvordan de opplever deres families økonomi, sammenliknet med andre familier, og fikk følgende svar:

Tabell 10.10 Sammenliknet med andre norske familier, hvordan opplever du at økonomien til din familie er?

	Antall svar	Andel (%)
Mye bedre	554	9
Noe bedre	1637	27
Omtrent som andre	3031	51
Noe dårligere	618	10
Mye dårligere	153	3
Totalt	5993	100

Mens halvparten av elevene svarer at de har omtrent samme økonomi som andre norske familier, er det nesten 37 % av elevene som mener at økonomien i deres familie er noe eller mye bedre. 13 % svarer at familieøkonomien er dårligere enn gjennomsnittet.

10.3.8 Fritid

Trening: Vi spurte om hvor ofte elevene trener på fritida. 5 % trener aldri, 14 % trener sjeldnere en én gang i uka, 35 % trener én gang i uka, mens hele 45 % svarer at de trener mer enn én gang i uka. 17 % oppgir at de trener omtrent hver dag.

Tabell 10.11 Hvor ofte trener du på fritida?

	Antall svar	Andel (%)
Aldri	312	5
Sjeldnere enn én gang i uka	868	14
Én gang i uka	2093	35
2-3 ganger i uka	1145	19
4-5 ganger i uka	565	9
Omtrent hver dag	1008	17
Totalt	5991	100

Hvor hardt trener du vanligvis? Som et oppfølgingsspørsmål til de som trener, spurte vi om hvor hardt de trener når de først trener. 14 % blir ikke andpusten eller svett, resten trener så hardt at de blir andpustne (56 %) eller tar seg helt ut (30 %).

Tabell 10.12 Dersom du trener så ofte som én eller flere ganger i uka, hvor hardt trener du vanligvis?

	Antall svar	Andel (%)
Tar det rolig, uten å bli andpusten eller svett	763	14
Tar det så hardt at jeg blir andpusten	3079	56
Tar meg nesten helt ut	1642	30
Totalt	5484	100

Datamaskinbruk, nattevåk og skolearbeid: Ungdommers tidsbruk på dataspill er mye diskutert i media og i samfunnet for øvrig. Mange frykter en (gutte)generasjon med dataspillavhengig ungdom med søvnforstyrrelser. I følge Medietilsynet (2010) brukte barn og unge i gjennomsnitt 1,5 timer på dataspill hver dag i 2010. I en rapport fra NOVA påpekes viktigheten av å skille mellom avhengighet og engasjement for dataspill. Flere forskere argumentert for at tid brukt på spilling ikke er nok for å definere avhengighet, men at det må foreligge negative konsekvenser for å skille avhengighet og engasjement (Frøyland et al. 2010). I den samme rapporten dokumenteres det at av de som spiller veldig mye dataspill ("Storspillere"), er det flere som har planer om å avslutte skolegangen etter videregående skole sammenlignet med resten av guttene i undersøkelsen. Forskerne finner

imidlertid ikke signifikante forskjeller i karakterer mellom gutter som er storspillende, og resten av guttene i utvalget (ibid.).

Flere norske forskere har tatt til orde og vinklet datamaskin- og spillebruken til noe positivt. Cathrine Tømte ved Forsknings- og kompetansenettverk for IT i utdanning ved Universitetet i Oslo, argumenterte i en artikkel i Aftenposten 18. desember 2007⁷⁰ for at dataspill bør innføres som undervisningsmetode i skolen. Særlig gutters ungdomskultur er knyttet til dataspill, og bruk av dataspill kan være en mulig inngang til å la guttenes kompetanse komme til nytte i skolen. Hun skriver videre at forskning viser at dataspill i skolen bidrar til å inkludere elever som er i ferd med å droppe ut. Også medieforsker Torill Mortensen har lenge forsvart dataspilling, og mener at det kan gjøre livet mer meningsfullt⁷¹. Rye og Rye (2011) har sett på ungdom, internett og samfunnsengasjement, og finner at nye former for digital kommunikasjon ser ut til å endre premissene for politisk deltakelse og samfunnsengasjement blant ungdom. De finner at god tilgjengelighet til internettressurser stimulerer spesielt ungdommenes engasjement i den personlige og hverdagslige politiske sfæren i nærmiljøet, men påvirker i mindre grad deltakelsen i tradisjonelle og mer institusjonelle politiske prosesser (f.eks. politisk partimedlemskap). Studien viser også at de som i stor grad bruker nettet til underholdning, i mindre grad engasjerer seg i politikk og samfunnsspørsmål.

En annen negativ side ved dataspill, er at det kan gå ut over nattesøvnen til de som spiller mye. Vi spurte elevene om hvor ofte de sitter oppe om natten for å spille dataspill, hvor ofte de bruker tid ved datamaskinen ut over natten og i hvilken grad dataspill og internettbruk går negativt ut over skolearbeidet. Det kan være interessant å se hvordan dette påvirker faktisk fravær – og holdninger til fravær og nærvær på skoen. . Svarene fordelte seg som følger, og vi har skilt mellom gutter og jenter:

Tabell 10.13 Hvor ofte sitter du oppe om natten for å spille dataspill?

	Gutter		Jenter		Totalt	
	Antall svar	Andel (%)	Antall svar	Andel (%)	Antall svar	Andel (%)
Aldri	1065	37	2487	81	3563	60
Noen ganger i måneden	856	30	382	12	1244	21
1-2 dager i uka	536	19	128	4	666	11
3-4 dager i uka	221	8	42	1	264	4
5-7 dager i uka	196	7	35	1	235	4
Totalt	2874	100	3074	100	5972	100

⁷⁰ <http://www.aftenposten.no/meninger/debatt/article2158740.ece>

⁷¹ <http://www.forskning.no/artikler/2003/april/1051513920.37>

Mens 37 % av guttene aldri spiller dataspill utover natten, svarer hele 81 % av jentene det samme. 12 % av jentene og 30 % av guttene spiller dataspill om natten noen ganger i måneden. Hele 33 % av guttene svarer at de én eller flere ganger i uka sitter oppe om natten for å spille dataspill – mens kun 6 % av jentene svarer det samme. 7 % av guttene og 1 % av jentene sitter oppe om natten og spiller dataspill nesten hver dag. Totalt svarer 60 % av utvalget at de aldri sitter oppe om natten for å spille dataspill, mens 19 % av utvalget gjør dette én eller flere netter i uka.

I det følgende presenteres frekvensfordelingen for hvor ofte ungdommene bruker tid ved datamaskinen utover natten – når de ser bort fra dataspilling.

Tabell 10.14 Sett bort fra dataspilling - hvor ofte bruker du tid ved datamaskinen utover natten?

	Gutter		Jenter		Totalt	
	Antall svar	Andel (%)	Antall svar	Andel (%)	Antall svar	Andel (%)
Aldri	493	17	615	20	1117	19
Noen ganger i måneden	825	29	1096	36	1928	32
1-2 dager i uka	667	23	641	21	1310	22
3-4 dager i uka	395	14	381	12	777	13
5-7 dager i uka	498	17	344	11	847	14
Totalt	2878	100	3077	100	5979	100

17 % av guttene og 20 % av jentene bruker aldri tid ved datamaskinen utover natten. Hvis vi ser på de som bruker tid om natten ved datamaskinen én eller flere ganger i uka, gjelder dette 54 % av guttene og 44 % av jentene. Totalt kan vi si at halvparten av de drøyt 6 000 elevene som har svart på undersøkelsen bruker tid ved datamaskinen utover natten. Holmberg og Hellberg (2008) fant at nær 30 % av 3216 elever hadde alvorlige søvnproblemer (36,3 % av jentene og 21,9 % av guttene). Svært mange av disse følte seg uopplagt og dårlig på dagtid. Studien konkluderte med at søvnterapi alene sannsynligvis ikke vil bøte på alle problemene til ungdommene, da det ofte er kompliserte årsaker som forårsaker søvnproblemer.

Tabell 10.15 I hvilken grad går dataspill og internettbruk negativt ut over skolearbeidet ditt?

	Gutter		Jenter		Totalt	
	Antall svar	Andel (%)	Antall svar	Andel (%)	Antall svar	Andel (%)
I svært stor grad	114	4	94	3	209	3
I stor grad	446	15	610	20	1058	18
Verken/eller	761	26	860	28	1624	27
I liten grad	955	33	939	31	1902	32
I svært liten grad	606	21	569	19	1183	20

Totalt	2882	100	3072	100	5976	100
--------	------	-----	------	-----	------	-----

Å bruke tid på dataspill og internett er jo ikke negativt for skolearbeidet i seg selv, men det kan bli det hvis omfanget blir så stort at det går på bekostning av tid man burde brukt på skolearbeid. 19 % av guttene og 23 % av jentene mener at dataspill og internettbruk i stor eller svært stor grad går negativt ut over skolearbeidet. Omtrent halvparten av både guttene og jentene mener at dataspill og internettbruk i liten eller svært liten grad påvirker skolearbeidet negativt.

10.3.9 Helse

Fysisk helse: Selvvurdert fysisk helse er en indikator for respondentenes helsetilstand, og kan være interessant å se opp mot faktisk fravær. Hvis vi ser kategoriene "god" og "veldig god" under ett, vurderer gutter og jenter sin fysiske helsetilstand omtrent likt – 90 % av guttene og 91 % av jentene vurderer sin egen helsetilstand til å være god/veldig god. Det er imidlertid relativt stor forskjell mellom kjønnene i om de vurderer sin helsetilstand til å være veldig god – mens 38 % av guttene svarer dette, svarer kun 24 % av jentene det samme. 1 % av respondentene karakteriserer sin egen fysiske helse som veldig dårlig.

Tabell 10.16 Hvordan vil du beskrive din generelle fysiske helsetilstand?

	Gutter		Jenter		Totalt	
	Antall svar	Andel (%)	Antall svar	Andel (%)	Antall svar	Andel (%)
Veldig god	1097	38	737	24	1839	31
God	1499	52	2010	65	3521	59
Dårlig	253	9	298	10	556	9
Veldig dårlig	35	1	29	1	64	1
Totalt	2884	100	3074	100	5980	100

Psykisk helse: Det er større forskjell mellom kjønnene når det gjelder psykisk helse, sammenliknet med fysisk helse. Det er omtrent dobbelt så høy andel jenter som gutter som vurderer sin psykiske helse til å være dårlig eller veldig dårlig. Dette funnet sammenfaller med tidligere forskning, se f.eks. Andersson et al. (2010). Totalt vurderer 13 % av respondentene sin psykiske helse til å være dårlig eller veldig dårlig.

Tabell 10.17 Hvordan vil du beskrive din generelle psykiske helsetilstand?

	Gutter		Jenter		Totalt	
	Antall svar	Andel (%)	Antall svar	Andel (%)	Antall svar	Andel (%)
Veldig god	1260	44	774	25	2042	34
God	1366	47	1763	57	3140	53
Dårlig	209	7	469	15	679	11
Veldig dårlig	45	2	69	2	116	2
Totalt	2880	100	3075	100	5977	100

Fastlegebesøk: Antall fastlegebesøk kan også tenkes å predikere helsetilstand, eller i alle fall respondentenes eget opplevde behov for utredning. Mens hele 44 % av guttene oppgir at de ikke har vært hos fastlegen hittil i år (dvs. januar – november 2011) oppgir 28 % av jentene det samme. Og mens 4 % av guttene har vært hos fastlegen mer enn 5 ganger i dette tidsrommet, er andelen jenter som svarer det samme 12 %. Sannsynligvis kan menstruasjons- og prevensjonsrelaterte legekonsultasjoner blant jentene bidra til å forklare deler av denne forskjellen mellom kjønnene, men det finnes også forskning som viser at kvinner går oftere til lege enn menn, og denne forskjellen er tydeligvis til stede allerede i ungdomsårene (Nossen 2007).

Tabell 10.18 Hvor ofte har du vært hos fastlegen din hittil i år?

	Gutter		Jenter		Totalt	
	Antall svar	Andel (%)	Antall svar	Andel (%)	Antall Svar	Andel (%)
Ingen ganger	1266	44	873	28	2148	36
1-2 ganger	1196	42	1318	43	2520	42
3-4 ganger	291	10	539	18	834	14
5-6 ganger	61	2	176	6	237	4
Mer enn 6 ganger	66	2	170	6	238	4
Totalt	2880	100	3076	100	5977	100

Besøk hos helsesøster: Også for besøk hos helsesøster gjelder de samme kjønnsforskjellene som for fastlegebesøk: jenter oppsøker i mye større grad enn guttene helsesøster. Mens hele 84 % av guttene svarer at de ikke har vært hos helsesøster hittil i år, svarer bare 58 % av jentene det samme. Det ser ut til at de jentene og guttene som først oppsøker helsesøster, gjør flere besøk; 12 % av guttene og 29 % av jentene har vært hos helsesøster mer enn 6 ganger hittil i år.

Tabell 10.19 Hvor ofte har du vært hos helsesøster på skolen din hittil i år?

	Gutter		Jenter		Totalt	
	Antall svar	Andel (%)	Antall svar	Andel (%)	Antall svar	Andel (%)
Ingen ganger	2421	84	1780	58	4215	71
1-2 ganger	64	2	246	8	310	5
3-4 ganger	18	1	77	3	95	2
5-6 ganger	27	1	90	3	117	2
Mer enn 6 ganger	346	12	881	29	1232	21
Totalt	2876	100	3074	100	5969	100

10.3.10 Krangling med foresatte

Å krangle med sine foreldre i ungdomstiden er et ikke ukjent fenomen som man antar gjelder for mange ungdommer. Det kan være interessant å se denne variabelen både opp mot holdninger, mestring, trivsel og nærvær på skolen, men også opp mot karakterer og fravær. Totalt er det 16 % av ungdommene i vårt utvalg som svarer at de aldri krangler med sine foreldre/foresatte, men ser vi på kjønnsfordelingen er det jenter som krangler mest; 20 % av guttene og 12 % av jentene svarer at de aldri krangler med sine foresatte. Det er like stor andel gutter som jenter (3 %) som svarer at de krangler med foreldrene sine hver dag.

Tabell 10.20 Hvor mange ganger i uka/måneden krangler du med dine foreldre/foresatte?

	Gutter		Jenter		Totalt	
	Antall svar	Andel (%)	Antall svar	Andel (%)	Antall svar	Andel (%)
Hver dag	87	3	98	3	187	3
3-6 ganger i uka	170	6	303	10	476	8
1-2 ganger i uka	372	13	503	16	877	15
3-6 ganger i måneden	265	9	390	13	658	11
1-2 ganger i måneden	592	21	693	23	1290	22
Sjeldnere enn 1 gang i måneden	822	29	730	24	1554	26
Aldri	568	20	354	12	926	16
Totalt	2876	100	3071	100	5968	100

10.3.11 Mestring og trivsel

Mestring og trivsel i videregående skole er viktig for oppmøte og gjennomføring (Markussen 2011, Reid 2010, Thrana 2009). Vi har lånt de seks første spørsmålsformuleringene (etter avtale) fra professor Einar M. Skaalvik ved NTNU, som bl.a. har studert elevers skolemestring (se f.eks. Skaalvik og Skaalvik 2009), og disse utgjør tilsammen et validert måleinstrument.

Tabell 10.21 Utsagn om mestring og trivsel i skolen, andel (%), antall svar (N)

	Helt enig	Litt enig	Litt uenig	Helt uenig	Totalt	N
Jeg lærer lett på skolen*	26	51	18	5	100	5973
Jeg gjør det godt på prøver i nesten alle fag*	24	44	27	5	100	5969
Skolefagene er ikke min sterke side*	12	31	36	21	100	5944
Jeg trenger mye hjelp til skolefagene*	6	21	42	31	100	5950
Skolearbeid er ofte vanskelig for meg*	8	25	41	26	100	5933
Jeg lærer lett i alle skolefag*	10	43	37	10	100	5953
Jeg får nok utfordringer i skolearbeidet	52	40	7	1	100	5942
Jeg er en ressurssterk person som takler vanskelige situasjoner	28	53	17	3	100	5936
Jeg er fornøyd med de fleste lærerne mine	27	45	20	7	100	5954
Jeg får godt faglig utbytte av undervisningen i de fleste fag	18	54	24	4	100	5933
Jeg synes det er godt sosialt miljø i klassen min	58	32	8	2	100	5955
Det hender jeg føler meg ensom på skolen	5	15	20	60	100	5956
Jeg blir mobbet av andre elever ved skolen	1	3	7	88	100	5952
I klassen min er det noen som blir mobbet av medelever	3	12	20	65	100	5944
Skulking er utbredt blant elevene i klassen min	12	30	33	25	100	5949

* De seks første leddene i spørsmålsbatteriet er hentet fra et validert instrument utarbeidet av professor ved Pedagogisk institutt Einar M. Skaalvik, NTNU. De øvrige spørsmålene er formulert av prosjektgruppen i SINTEF.

10.3.12 Motivasjon

Motivasjon vil også være en viktig faktor for om man møter opp på og gjennomfører videregående skole. Igjen har vi lånt noen spørsmålsformuleringer (de sju første i spørsmålsbatteriet) om skolemotivasjon fra professor Einar M. Skaalvik ved Pedagogisk institutt NTNU, mens de øvrige spørsmålene er formulert av prosjektgruppen i SINTEF. Hvis vi ser på hvilke spørsmål det er som skårer høyst når det gjelder elever som er "helt enig", ser vi at 59 % av elevene har foresatte som motiverer dem til å være til stede på skolen. Tar vi med de som er "litt enig" også – ser vi at 88 % av elevene har foresatte som forsøker å motivere dem til å være til stede på skolen. 74 % av elevene svarer at de foresatte motiverer dem til å jobbe med skolearbeid. 44 % av elevene svarer at de er "helt enig" i at de blir motivert av å få karakterer på det de presterer – 83 % er litt eller helt enig i dette. Dette er et interessant funn i forhold til den politiske diskusjonen om man skal gi elevene karakterer i skolefagene eller ikke. 5 % svarer at de ville sluttet på skolen om de hadde fått et jobbtilbud nå, mens bare 2 % svarer at de er helt enig i at de vurderer å slutte på videregående skole nå (84 % er helt uenig). Vi vil teste ut disse spørsmålsleddene i de videre analysene, og kommenterer ikke ytterligere på de deskriptive funnene.

Tabell 10.22 Utsagn om motivasjon, andel (%), antall svar (N)

	Litt enig		Litt uenig		Helt enig		Helt uenig		Totalt	N
	13	27	27	27	33	33	33	33		
Jeg skulle ønske jeg slapp å gå på skolen*	13	27	27	27	33	33	33	33	100	5959
Jeg liker alle skolefagene*	6	35	42	42	17	17	17	17	100	5954
Jeg gleder meg til å gå på skolen hver dag*	9	36	40	40	15	15	15	15	100	5955
Jeg er interessert i alle skolefagene*	8	34	44	44	14	14	14	14	100	5956
Skolen er kjedelig*	14	44	30	30	12	12	12	12	100	5955
Jeg liker å gå på skolen*	20	52	22	22	7	7	7	7	100	5949
Jeg gruer meg til å gå på skolen*	3	10	28	28	59	59	59	59	100	5946
Hadde jeg fått tilbud om en jobb nå, hadde jeg sluttet på skolen	5	9	20	20	66	66	66	66	100	5948
Jeg blir motivert av å få karakterer på det jeg presterer	44	39	13	13	4	4	4	4	100	5944
Jeg vurderer å slutte på videregående skole nå	2	4	9	9	84	84	84	84	100	5951
Jeg har tidligere vurdert å slutte på videregående skole	7	9	9	9	74	74	74	74	100	5946
Jeg har kompetente lærere i de fleste fagene	23	48	23	23	5	5	5	5	100	5915
Mine foresatte motiverer meg til å jobbe med skolearbeid	36	38	18	18	8	8	8	8	100	5936
Mine foresatte oppfordrer meg til å jobbe ved siden av skolen	25	39	22	22	14	14	14	14	100	5941
Mine foresatte motiverer meg til å være til stede på skolen	59	29	8	8	4	4	4	4	100	5934
Hvis man får gode karakterer, spiller fravær ingen rolle	7	13	30	30	50	50	50	50	100	5954

* De sju første leddene i spørsmålsbatteriet er hentet fra et validert instrument utarbeidet av professor Einar M. Skaalvik ved NTNU. Se Skaalvik og Skaalvik (2009) for analyser av instrumentet. De øvrige spørsmålene er formulert av prosjektgruppen i SINTEF.

10.3.13 Nærversfaktorer

Vi utformet et spørsmålsbatteri om faktorer som kan tenkes å påvirke holdninger til nærvær hos elevene. Omtrent 1/3 elever svarer at det stemmer helt at de har en plan for hva de skal gjøre etter videregående skole. 48 % planlegger helt sikkert å ta høyere utdanning, mens bare 27 % vet helt sikkert hvilket yrke de vil ha etter endt utdanning. 31 % svarer at det stemmer helt at de har et godt forhold til de fleste lærerne sine, mens over halvparten (51 %) svarer at det stemmer helt at de føler en plikt til å gå på videregående skole, tar vi med de som svarer at det stemmer i noen grad, kommer vi opp i 86 % av utvalget. 16 % av elevene har en hjemmesituasjon som til en viss grad går ut over skolen, mens 76 % er fornøyd med undervisningen på skolen. 76 % er helt eller i noen grad fornøyd med hvordan timeplanen er lagt opp (vi har en hypotese om at hvordan timeplanen ser ut kan påvirke fravær), mens 14 % av elevene svarer at det er vennene som er hovedårsaken til at de orker å gå på skolen. De aller fleste (55 %) er helt fornøyd med valg av studieprogram.

Tabell 10.23 Påstander om nærversfaktorer i skolen, andel (%), antall svar (N)

	Stemmer ikke	Stemmer liten grad	Stemmer i noen grad	Stemmer helt	Totalt	N
Jeg har en plan for hva jeg skal gjøre etter videregående skole	12	16	40	32	100	5955
Jeg planlegger å ta høyere utdanning (universitet eller høyskole)	11	14	28	48	100	5946
Jeg vet hvilket yrke jeg vil ha etter endt utdanning	22	22	30	27	100	5944
Jeg har et godt forhold til de fleste lærerne mine	3	13	53	31	100	5943
Jeg føler en plikt til å gå på videregående skole	5	9	35	51	100	5939
Hjemmesituasjonen min går negativt ut over skolen	64	20	11	5	100	5941
Jeg er fornøyd med undervisningen på skolen	5	18	60	16	100	5939
Jeg er fornøyd med hvordan timeplanen min er lagt opp	8	18	49	25	100	5940
Vennene mine er hovedårsaken til at jeg orker å gå på skolen	20	31	36	14	100	5948
Jeg er fornøyd med mitt valg av studieprogram	5	8	32	55	100	5950

10.3.14 Holdninger til fravær

Tross en omfattende litteraturgjennomgang har vi ikke funnet tidligere studier som har hatt som mål å undersøke elevers holdninger til fravær på samme måte som i dette prosjektet. Det nærmeste vi kommer i Norge, er en undersøkelse av arbeidstakeres holdninger til sykefravær fra 2007, der de nordiske landene sammenliknes (Dahl et al. 2007). Her har vi også gjentatt noen av spørsmålene fra denne undersøkelsen, men byttet "sykmeldt" ut med "borte fra skolen". I så måte er ikke resultatene helt sammenliknbare, men det kan likevel være interessant å se på forskjeller. Vi har brukt samme skalering som i skjemaet brukt i Dahl et al. (2007): "På en skala fra 1-10, hvor akseptabelt er det å være borte fra skolen hvis man...".

De fire årsakene til fravær elevene i gjennomsnitt finner *mest akseptabelt* er i synkende rekkefølge; familiemedlemmer som trenger støtte/omsorg, mulighet til å dra på ferie utenom de ordinære skoleferiene, å bli mobbet på skolen, å være forkjølet med litt feber. Det synes ut fra de deskriptive dataene å være slik at guttene er mer restriktive til fravær enn jentene på de fleste spørsmål. Jentene skårer i gjennomsnitt stort sett høyere på skalaen enn guttene (mer mot "alltid akseptabelt"), med interessante unntak på de spørsmålene som kanskje kan indikere "lav arbeidsmoral", her skårer jentene lavere enn guttene, og er dermed mer "moralistiske": "føler seg dårlig etter å ha drukket mye alkohol kvelden før", "kjeder seg og ikke synes undervisningen er interessant nok" og "er i dårlig humør og ikke orker å dra på skolen". I undersøkelsen av ansattes holdninger til sykefravær var kvinnene i gjennomsnitt mer restriktive til sykefravær enn menn, og det er i så måte interessant at vi finner det motsatte blant ungdommene i vårt utvalg.

I den tredje tabellen under som presenterer fordeling på holdningsspørsmålene, har vi lagt inn resultater fra Dahl et al. (2007) for de spørsmålene som var omtrent likelydende med våre. For å få en mer leservennlig tabell, har vi i ettertid delt skalaen fra 1-10 i tre, der 1-3 er benevnt "ikke akseptabelt", 4-7 er "nøytral" og 8-10 er "akseptabelt". Det første spørsmålet som vi hentet fra Dahl et al. (2007) var hvor akseptabelt respondentene synes det er å være borte fra skolen /sykmeldt hvis man er forkjølet med litt feber. Her er det relativt stor forskjell på hvor mange av elevene som mener at dette ikke er akseptabelt (29 %) sammenliknet med de ansatte – der nær halvparten (46 %) mener at dette ikke er akseptabelt i arbeidslivet. De aller fleste synes ikke det er akseptabelt å være borte/melde seg syk fra skole/arbeidsliv hvis man føler seg dårlig etter å ha drukket mye alkohol kvelden før, men elevene er mindre restriktive enn de ansatte her. 77 % av elevene og 96 % av de ansatte har krysset av på 1-3 på skalaen. Ser vi bare på de som har krysset av på 1 (aldri akseptabelt), er tallet 54 % og 86 %. På spørsmål om fravær forårsaket av for lite søvn er elevene og de ansatte enige: 83 % mener at det ikke er akseptabelt, mens 3-4 % mener at det er akseptabelt. Her er ikke spørsmålene like sammenliknbare som for de øvrige sammenlikningene, ettersom vi har delt opp spørsmålet i to ulike årsaker til søvnmangel.

På spørsmål om mobbing, er elevene mer restriktive enn de ansatte – 30 % av elevene og 35 % av de ansatte mener det er akseptabelt å være borte fra skolen/sykmeldt når man blir mobbet. Når

det gjelder fravær fordi nære familiemedlemmer trenger ens støtte/omsorg, er elevene (40 % svarer akseptabelt) mindre restriktive enn de ansatte (28 % svarer akseptabelt).

Tabell 10.24 Holdninger til fravær: "På en skala fra 1-10, hvor akseptabelt er det å være borte fra skolen hvis man...", der 1 = aldri akseptabelt og 10 = alltid akseptabelt. Gjennomsnitt og antall svar fordelt på kjønn og totalt

	Gjennomsnitt				Antall svar	
	Gutt	Jente	Totalt	Gutt	Jente	Totalt
... har hodepine?	3,7	3,9	3,8	2863	3068	5950
... er forkjølet uten feber?	3,0	3,1	3,1	2863	3065	5946
... forkjølet med litt feber?*	5,1	5,5	5,3	2853	3056	5927
... føler seg dårlig etter å ha drukket mye alkohol kvelden før?*	2,9	2,3	2,5	2854	3058	5930
... får mulighet til å dra på ferie utenom de ordinære skoleferiene?	5,3	5,5	5,4	2852	3063	5933
... har problemer/krangler med familien sin?	3,7	4,3	4,0	2852	3059	5929
... har fått sove for lite natten før pga. fritidsaktiviteter /internettbruk?*	2,4	2,0	2,2	2857	3060	5935
... har fått sove for lite natten før pga. skoleaktiviteter (lekse/prøvelesing)?**	3,1	3,1	3,1	2855	3063	5936
... krangler med lærerne?	2,9	2,9	2,9	2858	3061	5936
... føler ubehag på grunn av stress med skolearbeidet?	3,2	3,5	3,4	2855	3061	5934
... kjeder seg, og ikke synes undervisningen er interessant nok?	2,4	1,9	2,2	2849	3060	5927
... blir mobbet på skolen?*	4,7	5,6	5,2	2854	3062	5934
... har kjærlighetssorg?	3,0	3,5	3,3	2854	3060	5932
... har nære familiemedlemmer som trenger ens støtte/omsorg?*	5,8	6,3	6,0	2849	3055	5921
... er i dårlig humør, og ikke orker å dra på skolen?	2,4	2,3	2,3	2856	3066	5940

* Utsagn merket med stjerne er hentet hhv. direkte (*) eller i modifisert utgave (**) fra Dahl et al. (2007), der man har kartlagt holdninger til sykefravær blant ansatte i Norden.

Tabell 10.25 Holdninger til fravær: "På en skala fra 1-10, hvor akseptabelt er det å være borte fra skolen hvis man...", der 1 = aldri akseptabelt og 10 = alltid akseptabelt. Prosentvis fordeling på hvert av svaralternativene. N varierer fra 5 921 til 5 950 på de enkelte spørsmålene

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Total*
Hvor akseptabelt er det å være borte fra skolen hvis man har hodepine?	21	16	15	11	13	6	7	5	2	3	100
Hvor akseptabelt er det å være borte fra skolen hvis man er forkjølet uten feber?	30	19	17	10	10	5	4	2	1	2	100
Hvor akseptabelt er det å være borte fra skolen hvis man er forkjølet med litt feber?	9	9	11	11	15	11	11	10	6	8	100
Hvor akseptabelt er det å være borte fra skolen hvis man føler seg dårlig etter å ha drukket mye alkohol kvelden før?	54	15	8	5	6	3	3	2	1	4	100
Hvor akseptabelt er det å være borte fra skolen hvis man får mulighet til å dra på ferie utenom de ordinære skoleferiene?	15	8	9	8	14	8	8	10	6	15	100
Hvor akseptabelt er det å være borte fra skolen hvis man har problemer/krangler med familien sin?	27	11	12	9	12	7	6	7	3	5	100
Hvor akseptabelt er det å være borte fra skolen hvis man har fått sove for lite natten før pga. fritidsaktiviteter/internetbruk?	60	15	9	5	4	2	2	1	1	2	100
Hvor akseptabelt er det å være borte fra skolen hvis man har fått sove for lite natten før pga. skoleaktiviteter (lekse/prøve-lesing)?	37	16	13	9	8	5	4	3	2	3	100
Hvor akseptabelt er det å være borte fra skolen hvis man krangler med lærerne?	44	14	12	8	7	4	4	2	1	3	100
Hvor akseptabelt er det å være borte fra skolen hvis man føler ubehag på grunn av stress med skolearbeidet?	32	16	14	10	9	6	4	3	2	3	100
Hvor akseptabelt er det å være borte fra skolen hvis man kjeder seg, og ikke synes undervisningen er interessant nok?	64	12	7	4	4	2	2	1	1	2	100
Hvor akseptabelt er det å være borte fra skolen hvis man blir mobbet på skolen?	25	4	6	7	10	8	9	10	7	13	100
Hvor akseptabelt er det å være borte fra skolen hvis man har kjærlighetssorg?	41	13	10	7	8	5	4	4	2	5	100
Hvor akseptabelt er det å være borte fra skolen hvis man har nære familiemedlemmer som trenger ens støtte/omsorg?	14	5	6	8	9	9	9	11	9	20	100
Hvor akseptabelt er det å være borte fra skolen hvis man er i dårlig humør, og ikke orker å dra på skolen?	58	14	8	5	4	3	2	1	1	3	100

* N varierer fra 5 921 til 5 950 på de enkelte spørsmålene, tas ikke med pga. plasshensyn i tabellen.

Tabell 10.26 Holdninger til fravær: "På en skala fra 1-10, hvor akseptabelt er det å være borte fra skolen hvis man...", der 1 = aldri akseptabelt og 10 = alltid akseptabelt. Resultater fra Dahl et al. (2007) om ansattes holdninger til fravær. Prosentvis fordeling når skalaen fra 1-10 inndeles som "Ikke akseptabelt" (1-3), "Nøytral" (4-7) og "Akseptabelt" (8-10).

	Totalt		
	Ikke akseptabelt	Nøytral	Akseptabelt
Hvor akseptabelt er det å være borte fra skolen hvis man har hodepine?	53	37	10
Hvor akseptabelt er det å være borte fra skolen hvis man er forkjølet uten feber?	66	29	5
Hvor akseptabelt er det å være borte fra skolen hvis man er forkjølet med litt feber?	29	47	24
Dahl et al. 2007 - ansattes holdninger til spørsmålet over	46	35	19
Hvor akseptabelt er det å være borte fra skolen hvis man føler seg dårlig etter å ha drukket mye alkohol kvelden før?	77	16	7
Dahl et al. 2007 - ansattes holdninger til spørsmålet over	96	2	2
Hvor akseptabelt er det å være borte fra skolen hvis man får mulighet til å dra på ferie utenom de ordinære skoleferiene?	32	37	31
Hvor akseptabelt er det å være borte fra skolen hvis man har problemer/krangler med familien sin?	51	34	15
Hvor akseptabelt er det å være borte fra skolen hvis man har fått sove for lite natten før pga. fritidsaktiviteter/internetbruk?	83	13	4
Hvor akseptabelt er det å være borte fra skolen hvis man har fått sove for lite natten før pga. skoleaktiviteter (lekse/prøve-lesing)?	66	26	8
Dahl et al. 2007 - ansattes holdninger til spørsmål om for lite søvn	83	14	3
Hvor akseptabelt er det å være borte fra skolen hvis man krangler med lærerne?	70	23	7
Hvor akseptabelt er det å være borte fra skolen hvis man føler ubehag på grunn av stress med skolearbeidet?	62	29	9
Hvor akseptabelt er det å være borte fra skolen hvis man kjeder seg, og ikke synes undervisningen er interessant nok?	83	12	5
Hvor akseptabelt er det å være borte fra skolen hvis man blir mobbet på skolen?	36	34	30
Dahl et al. 2007 - ansattes holdninger til spørsmålet over	26	39	35
Hvor akseptabelt er det å være borte fra skolen hvis man har kjærlighetssorg?	64	25	11
Hvor akseptabelt er det å være borte fra skolen hvis man har nære familiemedlemmer som trenger ens støtte/omsorg?	26	35	40
Dahl et al. 2007 - ansattes holdninger til spørsmålet over	20	51	28
Hvor akseptabelt er det å være borte fra skolen hvis man er i dårlig humør, og ikke orker å dra på skolen?	80	15	5

Stress ved sykefravær og for sent komming: Nær 60 % av de 5 942 elevene som har svart, svarer at de blir stresset av å være hjemme fra skolen på grunn av sykdom. 68 % blir stresset av å komme 10 minutter for sent til en skoletime. Vi har også sett på kjønnsforskjeller her, og finner at i forhold til å bli stresset av sykdom så er det 46 % av guttene og 71 % av jentene som svarer at de blir stresset. I forhold til å komme for sent, svarer 58 % av guttene og 78 % av jentene at de blir stresset.

Tabell 10.27 Spørsmål om stress ved fravær, andel (%) og antall svar

	Andel (%)		Antall svar	
	Ja	Nei	Ja	Nei
Hvis du må være hjemme fra skolen pga. sykdom, hender det at du blir stresset av det?	59	41	3519	2423
Hvis du kommer 10 minutter for sent til en skoletime, hender det at du blir stresset av det?	68	32	4030	1883

Dårlig samvittighet for skulking? Vi har spurt elevene om det hender at de får dårlig samvittighet av å skulke skolen. Her svarer 48 % at de aldri er borte uten gyldig grunn, og de resterende 52 prosentene svarer dermed indirekte at de skulker skolen innimellom. Av disse 52 prosentene svarer 68 % at de får dårlig samvittighet av det. Det vil si at nær 1/3 skulkere gjør det uten å få dårlig samvittighet.

Tabell 10.28 Spørsmål om dårlig samvittighet ved skulking, andel (%) og antall svar

	Andel (%)				Antall svar	
	Ja	Nei	Er aldri borte uten gyldig grunn	Nei	Er aldri borte uten gyldig grunn	Totalt
Hvis du skulker skolen – hender det at du får dårlig samvittighet av det?	35	17	48	2093	1004	2843
						5940

10.3.15 Erfaringer fra ungdomsskolen

73 % av alle elevene som svarte, trivdes godt eller svært godt på ungdomsskolen. Det er en noe større andel gutter (75 %) enn jenter (71,5 %) som trivdes godt eller svært godt. Hhv. 4 og 5 % av guttene og jentene trivdes svært dårlig på ungdomsskolen.

Tabell 10.29 Hvor godt trivdes du på ungdomsskolen?

	Gutter		Jenter		Totalt	
	Antall svar	Andel (%)	Antall svar	Andel (%)	Antall svar	Andel (%)
Svært godt	1071	37	1230	40	2301	39
Godt	1065	37	960	31	2025	34
Middels	479	17	524	17	1003	17
Dårlig	139	5	208	7	347	6
Svært dårlig	106	4	143	5	249	4
Totalt	2860	100	3065	100	5925	100

Karakterer på ungdomsskolen: Vi ba respondentene oppgi hvilke karakterer de fikk i de fleste fagene de hadde på ungdomsskolen. Dette med tanke på å analysere sammenhenger mellom karakterer og fravær på ungdomsskolen. Det første som slår oss at det store utvalget tatt i betraktning er det bare 17 gutter og 3 jenter (pluss én som ikke oppgav kjønn, men som svarte på spørsmålet om karakterer) som oppgir at de fikk karakterene 5-6 i de fleste fagene. Dette høres umiddelbart lite ut. 40 % av utvalget oppgir at de fikk karakterene 3-4 (likt mellom kjønnene), mens 15 % av guttene og 25 % av jentene oppgir at de fikk 3-4. 1 % av utvalget fikk ikke vurdering pga. høyt fravær og 1 % fikk 1-2.

Tabell 10.30 I de fleste fagene på ungdomsskolen hadde jeg karakterene...

	Gutter		Jenter		Totalt	
	Antall svar	Andel (%)	Antall svar	Andel (%)	Antall svar	Andel (%)
Ikke vurdering pga. høyt fravær	16	1	19	1	36	1
0-1	32	1	23	1	56	1
1-2	221	8	183	6	404	7
2-3	988	34	829	27	1823	31
3-4	1153	40	1242	40	2401	40
4-5	440	15	768	25	1212	20
5-6	17	1	3	0	21	0
Totalt	2867	100	3067	100	5953	100

Ordens- og oppførselskarakter på ungdomsskolen: 88 % av utvalget fikk "god" i ordenskarakter på ungdomsskolen, mens hhv. 10 % og 3 % fikk "nokså god" og "lite god". En større andel av guttene har dårligere ordenskarakter og oppførselskarakter (se tabell under). Vi har ikke funnet nasjonale rammer for kriterier for ordens- og oppførselskaraktersetting, dette er tillagt fylkeskommunene som skoleeier. Hos Vestfold fylkeskommune har vi funnet informasjon på internett⁷² om hvordan videregående skoler i Vestfold skal praktisere karaktersetting i orden og oppførsel⁷³. Disse er som følger:

- Arbeidsinnsats, ordensregler og fravær skal være grunnlag for ordenskarakteren
- Ordenskarakter gis på basis av faste rammer, men praksis for anmerkninger vil kunne variere ut fra programområdets egenart (jf sikkerhet, hygiene)
- Det **skal varsles** dersom det er fare for nedsatt ordens eller oppførselskarakter. En skal ta hensyn til **elevens forutsetninger**, og vanligvis ikke legge vekt på enkelthendelser. Det **siste halve skoleåret** skal utgjøre hovedgrunnlaget for vurderingen
- Grensene er retningsgivende og angir grenseverdier pr. termin. En må alltid gjøre en helhetsvurdering av elevens orden og oppførsel. Fusk fører til 6 ordensanmerkninger og automatisk varsel om mulighet for nedsatt ordenskarakter.
- God: "vanlig god orden" – ca. 8 anmerkninger
- Nokså god: "klare avvik" – 9-19 anmerkninger
- Lite god: "store avvik" – over 20 anmerkninger
- Oppførsel mot andre elever, lærere og tilsatte på skolen er grunnlag for oppførselskarakteren.
- Både skoledagen, skoleveien og skolens aktiviteter er gjenstand for vurdering.
- Alle hendelser som fører til nedsatt oppførselskarakter skal dokumenteres.
- Klasselærerrådet avgjør på bakgrunn av dokumentasjon om oppførselskarakteren skal settes ned.

⁷²http://www.google.no/search?sourceid=navclient&ie=UTF&rlz=1T4ADRA_enNO445NO445&q=ordenskarakter

⁷³ Det ligger utenfor dette prosjektets rammer å undersøke hvordan dette praktiseres i de ulike fylkene.

Tabell 10.31 Fordeling av ordenskarakter siste året på ungdomsskolen

	Gutter		Jenter		Totalt	
	Antall svar	Andel (%)	Antall svar	Andel (%)	Antall svar	Andel (%)
God	2421	85	2786	91	5207	88
Nokså god	337	12	233	8	570	10
Lite god	104	4	49	2	153	3
Totalt	2862	100	3068	100	5930	100

Tabell 10.32 Fordeling av karakter i oppførsel siste året på ungdomsskolen

	Gutter		Jenter		Totalt	
	Antall svar	Andel (%)	Antall svar	Andel (%)	Antall svar	Andel (%)
God	2509	88	2864	93	5373	91
Nokså god	269	9	158	5	427	7
Lite god	83	3	47	2	130	2
Totalt	2861	100	3069	100	5930	100

Ugyldig fravær: Rundt halvparten av elevene i vårt utvalg hadde en viss andel ugyldig fravær på ungdomsskolen – en noe større andel gutter enn jenter hadde ugyldig fravær. 27 % av utvalget anslår at 20 % eller mer av fraværet deres på ungdomsskolen var ugyldig fravær. 5 % av guttene og 3 % av jentene anslår at 80 % eller mer av fraværet på ungdomsskolen var ugyldig. På spørsmål om skulking senere i skjema, skal vi se at det at omtrent halvparten rapporterer at de skulker i en eller annen grad er et funn som går igjen.

Tabell 10.33 Anslå hvor stor andel av fraværet ditt på ungdomsskolen som skyldtes ugyldig fravær:

	Gutter		Jenter		Totalt	
	Antall svar	Andel (%)	Antall svar	Andel (%)	Antall svar	Andel (%)
0 %	1423	50	1664	55	3087	52
Ca. 10 %	571	20	654	21	1225	21
Ca. 20 %	183	6	206	7	389	7
Ca. 30 %	133	5	136	4	269	5
Ca. 40 %	85	3	80	3	165	3
Ca. 50 %	157	5	112	4	269	5
Ca. 60 %	75	3	54	2	129	2
Ca. 70 %	76	3	49	2	125	2
Ca. 80 % el. mer	152	5	97	3	249	4
Totalt	2855	100	3052	100	5907	100

Årsaker til fravær på ungdomsskolen: Vi har ikke funnet studier fra Norge som ser på årsaker til fravær i ungdomsskolen. Dette er interessant å få kartlagt per se, men det kan også være interessant å analysere om årsakene til fravær endres fra ungdomsskolen til videregående. I vårt skjema har vi listet opp mulige årsaker til fravær, der elevene skulle krysse av for *den* viktigste årsaken til fraværet sitt på ungdomsskolen. De hadde også mulighet til å skrive inn andre årsaker til fravær enn de vi hadde listet opp, under "annet".

Ser vi på utvalget totalt svarer 70 % at fraværet skyldes sykdom/legebesøk/tannlegetimer og psykiske problemer (8 %). Det er interessant å merke seg at en relativt betydelig høyere andel jenter enn gutter oppgir at de var borte pga. sykdom. 4 % drev med politisk arbeid/tillitsvalgarbeid/frivillig arbeid (som er gyldig fravær), mens 5 % (6 % av guttene og 4 % av jentene) svarer at de var skolelei og skulket mye. Det var også 10 % som oppgav andre årsaker til fravær. Blant guttene var idrett og idrettsarrangementer den klart største kategorien som ble ført opp som "annet". I tillegg har de som overhodet ikke hadde fravær på ungdomsskolen skrevet dette her, og dette gjelder også jentene. Videre er kjøretimer og for sent komming hyppig nevnt blant guttene. Blant jentene er det også trening/idrett/idretts-arrangementer som skårer høyest på listen

over andre årsaker til fravær enn de som er nevnt i spørsmålet, mange har også utdypet hva sykdom gjaldt – og kysseyken, ME og migrene nevnes av flere.

Tabell 10.34 Hva var den viktigste årsaken til fraværet ditt siste året på ungdomsskolen? Sett kun ett kryss...

	Gutter		Jenter		Totalt	
	Antall svar	Andel (%)	Antall svar	Andel (%)	Antall svar	Andel (%)
Sykdom/legebesøk/tannlegetimer	1654	58	2003	65	3657	62
Psykiske problemer	249	9	250	8	499	8
Opplevde en personlig krise eller var involvert i en ulykke	30	1	43	1	73	1
Dårlig nattesøvn pga. dataspill, internettbruk, festing o.l.	27	1	21	1	48	1
Ferie (utenom ordinære ferier)	18	1	15	0	33	1
Politisk arbeid / tillitsvalgtarbeid / frivillig arbeid	83	3	172	6	255	4
Hadde nære familiemedlemmer som trengte støtte og omsorg	85	3	30	1	115	2
Sykdom i nær familie	26	1	31	1	57	1
Trøbbel/vanskeligheter i familien	41	1	59	2	100	2
Var skolelei og skulket mye	174	6	126	4	300	5
Kjedet meg på skolen fordi jeg ikke fikk nok utfordringer	43	2	9	0	52	1
Følte meg ensom på skolen	15	1	25	1	40	1
Ble mobbet på skolen	27	1	42	1	69	1
Annet	367	13	233	8	600	10
Totalt	2839	100	3059	100	5898	100

Skulking av hele dager siste året på ungdomsskolen: Henholdsvis 11 % av guttene og 9 % av jentene oppgir at de skulket mer enn 5 hele dager siste året på ungdomsskolen. 56 % av utvalget rapporterer at de ikke skulket noen hele dager siste året på ungdomsskolen.

Tabell 10.35 Omtrent hvor mange ganger skulket du skolen en hel dag siste året på ungdomsskolen?

	Gutter		Jenter		Totalt	
	Antall svar	Andel (%)	Antall svar	Andel (%)	Antall Svar	Andel (%)
Ingen ganger	1585	55	1727	56	3312	56
1 gang	340	12	435	14	775	13
2-4 ganger	455	16	417	14	872	15
5-10 ganger	185	6	158	5	343	6
11-20 ganger	60	2	54	2	114	2
Mer enn 20 ganger	72	3	64	2	136	2
Vet ikke/husker ikke	164	6	207	7	371	6
Totalt	2861	100	3062	100	5923	100

Skulking av timer siste året på ungdomsskolen: Vi har også spurt hvor ofte (i gjennomsnitt) elevene skulket deler av dagen siste året på ungdomsskolen. Som vi ser av tabellen under, er det en større andel av elevene (ca. 60 %) som rapporterer at de aldri skulket deler av dagen, sammenliknet med hvor mange som oppgir at de har skulket hele dager. 3 % skulket enkelttimer ukentlig, mens 2 % av guttene og 1 % av jentene skulket deler av dagen daglig.

Tabell 10.36 Hvor ofte (i gjennomsnitt) skulket du deler av dagen siste året på ungdomsskolen (timefravær)?

	Gutter		Jenter		Totalt	
	Antall svar	Andel (%)	Antall svar	Andel (%)	Antall Svar	Andel (%)
Aldri	1655	58	1822	60	3477	59
1-5 ganger i året	675	24	670	22	1345	23
1-3 ganger i måneden	153	5	136	4	289	5
Ukentlig	99	3	105	3	204	3
Daglig	45	2	28	1	73	1
Vet ikke/husker ikke	222	8	289	9	511	9
Totalt	2849	100	3050	100	5899	100

Fravær og fraværsoppfølging på ungdomsskolen: Vi har stilt 11 spørsmål om fravær og fraværsoppfølging på ungdomsskolen. Først ber vi elevene ta stilling til hvorvidt det stemmer at skolen hadde tydelige fraværsregler. Her svarer 26 % enten "stemmer ikke", "stemmer i liten grad" eller "vet ikke" (sistnevnte indikerer at skolens fraværsregler ikke var tydelige). Nær halvparten (45 %) mener at denne påstanden stemmer helt.

Rundt 20 % av utvalget mener at kontaktlærerne ikke fulgte opp elever med mye fravær eller involverte foreldrene i fraværsoppfølgingen. En relativt høy andel av elevene svarer også "vet ikke" på denne kategorien, noe som kan være et uttrykk for at oppfølgingen av fravær fra kontaktlærernes side har skjedd diskret. 82 % av utvalget rapporterer at det stemmer at lærerne noterte ned alt fraværet deres på ungdomsskolen, og nær 70 % hevder at deres foresatte hadde god oversikt over fraværet deres.

77 % av utvalget svarer at det ikke stemmer, eller stemmer i liten grad, at det var vanlig i vennegjengen å skulke skolen. Halvparten av respondentene svarer at det stemmer helt at det som oftest ble satt inn vikarer hvis læreren var borte på ungdomsskolen, tar vi med de som svarer at det stemmer i noen grad, er vi oppe i 84 %. Omtrent like mange svarer at lærerne sjelden var borte fra undervisningen. Foresatte ser i stor grad ut til å uttrykke viktighet av tilstedeværelse på skolen, og over 70 % av elevene svarer at foresatte involverte seg i deres skolehverdag.

Tabell 10.37 Påstander om fravær og fraværssoppfølging i ungdomsskolen, andel (%), antall svar (N)

	Stemmer ikke	Stemmer liten grad	Stemmer i noen grad	Stemmer helt	Vet ikke	Totalt	N
Skolen hadde tydelige fraværregler	5	9	32	45	10	100	5908
Kontaktlæreren fulgte tett opp elever som hadde mye fravær	6	14	32	35	14	100	5899
Kontaktlæreren involverte elevenes foresatte i fraværarbeidet	6	13	30	35	17	100	5874
Lærerne noterte ned alt fraværet mitt	4	7	24	58	7	100	5879
Mine foresatte hadde god oversikt over fraværet mitt	9	15	24	45	7	100	5887
I min vennegjeng var det vanlig å skulke skolen	51	26	14	6	4	100	5890
Det ble som oftest satt inn vikarer når læreren var borte	4	8	33	51	4	100	5893
Lærerne mine var sjelden borte fra undervisningen	4	10	37	45	4	100	5889
Lærerne mine kom presis til timene	5	14	46	32	3	100	5877
Det var viktig for mine foresatte at jeg var til stede på skolen	2	3	14	75	6	100	5894
Mine foresatte involverte seg i min skolehverdag	7	15	34	39	5	100	5891

10.3.16 Erfaringer fra videregående skole

De aller fleste elevene i vår undersøkelse trives godt eller svært godt på videregående skole (84 %). Det er en høyere andel gutter enn jenter som rapporterer at de trives svært godt – og like høy andel gutter som jenter som trives dårlig eller svært dårlig. Flere jenter enn gutter synes å trives middels godt. Flere studier viser at en høyere andel gutter enn jenter dropper ut av norsk videregående skole (22 % av guttene og 14 % av jentene av de som begynte på videregående i 2002, hadde ikke fullført innen rettighetsperioden på 5 år) (Falck et al. 2011, St.meld.nr. 44 (2008-2009)). I så måte er det interessant at det er en høyere andel gutter enn jenter som trives svært godt på videregående.

Tabell 10.38 Hvor godt trives du på videregående?

	Gutter		Jenter		Totalt	
	Antall svar	Andel (%)	Antall svar	Andel (%)	Antall svar	Andel (%)
Svært godt	1312	46	1268	41	2580	44
Godt	1150	40	1212	40	2362	40
Middels	306	11	483	16	789	13
Dårlig	55	2	71	2	126	2
Svært dårlig	27	1	25	1	52	1
Totalt	2850	100	3059	100	5909	100

Karakterer dette semesteret på videregående: Vi husker fra det tidligere spørsmålet om karakterene på ungdomsskolen at svært få svarte at de hadde karakterene 5-6 i de fleste fagene siste året på ungdomsskolen. Når det gjelder de fleste prøvene dette semesteret, er det noen få gutter og jenter som enten ikke har vurdering pga. høyt fravær, eller som har fått karakterene 1-2. I motsatt ende av skalaen finner vi at 11-12 % av guttene og jentene har fått 5-6 på prøvene. Den største andelen av elevene har fått 4-5 på de fleste prøvene.

Tabell 10.39 Hvilke karakterer har du fått på de fleste prøvene dette semesteret?

	Gutter		Jenter		Totalt	
	Antall svar	Andel (%)	Antall svar	Andel (%)	Antall svar	Andel (%)
Ikke vurdering pga. høyt fravær	18	1	13	0	31	1
0-1	16	1	14	0	30	1
1-2	65	2	55	2	120	2
2-3	333	12	281	9	614	10
3-4	1025	36	1092	36	2117	36
4-5	1080	38	1254	41	2334	39
5-6	319	11	353	12	672	11
Totalt	2856	100	3062	100	5918	100

Heldagsfravær: 31 % av guttene og 24 % av jentene har ikke vært borte fra skolen fra oppstarten i august til undersøkelsen ble gjennomført i løpet av en toukersperiode i november 2011. 4 % av både guttene og jentene har vært borte mer en 11 hele dager fra semesterstart og fram til november.

Tabell 10.40 Omtrent hvor mange ganger har du vært borte fra skolen en hel dag dette semesteret?

	Gutter		Jenter		Totalt	
	Antall svar	Andel (%)	Antall svar	Andel (%)	Antall svar	Andel (%)
Ingen ganger	874	31	724	24	1598	27
1 gang	586	21	609	20	1195	20
2-4 ganger	887	31	1131	37	2018	34
5-10 ganger	376	13	480	16	856	14
11-20 ganger	88	3	88	3	176	3
Mer enn 20 ganger	37	1	24	1	61	1
Totalt	2848	100	3056	100	5904	100

Skulking av enkelttimer: Rundt 60 % av både guttene og jentene har ikke skulket enkelttimer i løpet av semesteret (fram til november 2011). De fleste som har skulket enkelttimer har skulket 1-5 timer, og her er det en noe høyere andel jenter (30 %) enn gutter (26 %) som har skulket. Det er en ett prosentpoengs høyere andel gutter enn jenter som har skulket mer enn 11 timer.

Tabell 10.41 Hvor mange enkelttimer har du skulket skolen dette semesteret?

	Gutter		Jenter		Totalt	
	Antall svar	Andel (%)	Antall svar	Andel (%)	Antall svar	Andel (%)
Ingen timer	1677	59	1767	58	3444	59
1-5 timer	729	26	909	30	1638	28
6-10 timer	248	9	225	7	473	8
11-15 timer	87	3	64	2	151	3
Mer enn 15 timer	95	3	82	3	177	3
Totalt	2836	100	3047	100	5883	100

For sent komming: Rundt 70 % av utvalget har kommet for sent til undervisning én eller flere ganger det aktuelle semesteret. 16 % har kommet for sent mer enn 5 ganger. Det er en noe høyere andel av guttene (6 %) som har kommet for sent 11 ganger eller mer, sammenliknet med jentene (4 %).

Tabell 10.42 Hvor mange ganger har du kommet for sent til undervisningen dette semesteret?

	Gutter		Jenter		Totalt	
	Antall svar	Andel (%)	Antall svar	Andel (%)	Antall svar	Andel (%)
Ingen ganger	798	28	1026	34	1824	31
1 gang	685	24	799	26	1484	25
2-4 ganger	835	29	820	27	1655	28
5-10 ganger	351	12	299	10	650	11
11-20 ganger	110	4	79	3	189	3
Mer enn 20 ganger	71	2	35	1	106	2
Totalt	2850	100	3058	100	5908	100

Årsaker til fravær på videregående: Når det gjaldt ungdomsskolen ba vi elevene oppgi den viktigste årsaken til fravær siste året på ungdomsskolen. For videregående har vi bedt elevene om å gradere svarene sine på hver enkelt fraværsårsak fra "aldri" til "svært ofte". De fikk også anledning til å beskrive med egne ord på et åpent spørsmål, hvis det var andre årsaker til fraværet deres, enn de vi hadde listet i spørsmålet.

Hvis vi konsentrerer oss om de årsakene til fravær som en relativt høy andel elever krysser av som noe som skjer "ofte" eller "svært ofte", er fysisk sykdom/legebesøk/tannlegetimer øverst på lista med 42 % av utvalget. Differensierer vi på kjønn gjelder dette 35 % av guttene og 46 % av jentene. Når det gjelder psykiske problemer er det 8 % av utvalget som svarer at de har vært borte ofte eller svært ofte på grunn av dette, og her er kjønnsfordelingen 5 % av guttene og drøyt 8 % av jentene. Det å ha vært skolelei svarer 12 % at ofte eller svært ofte har vært årsak til fraværet deres (små forskjeller mellom kjønnene), og 9 % svarer at det ofte eller svært ofte har vært for fristende å skulke etter fritimer (høyere andel gutter enn jenter). 7 % av utvalget oppgir at de ofte eller svært ofte er borte på grunn av dårlig nattesøvn (pga. dataspill, internettbruk, festing o.l.) (nær 10 % av guttene og 4 % av jentene). Det er også 7 % som oppgir at de har fravær pga. prestasjonsangst i forbindelse med skolearbeid (6 % av guttene og 8 % av jentene).

4 % av utvalget har nære familiemedlemmer som har treng støtte og omsorg, og det er også 4 % som er borte pga. trøbbel/vanskeligheter i familien. 4 % er ofte/svært ofte borte pga. dårlig forhold til lærerne, mens like mange er borte fordi de har følt seg ensomme på skolen. 2 % oppgir at de blir mobbet på skolen, og her er det en høyere andel gutter enn jenter som oppgir at de blir mobbet.

Tabell 10.43 Årsaker til fravær på videregående skole, andel (%), antall svar (N)

	Aldri	Svært sjelden	Sjelden	Ofta	Svært ofte	Totalt	N
Fysisk sykdom / legebesøk / tannlege timer	21	18	20	24	17	100	5859
Psykiske problemer	76	9	8	5	3	100	5698
Har opplevd en personlig krise / vært involvert i en ulykke	81	8	7	2	1	100	5699
Dårlig nattesøvn pga. dataspill, internettbruk, festing o.l.	73	11	9	5	2	100	5706
Ferie (utenom ordinære skoleferier)	64	14	14	6	3	100	5717
Politisk arbeid/tillitsvalgtarbeid/frivillig arbeid	86	5	5	3	2	100	5696
Nære familiemedlemmer som har trengt støtte og omsorg	81	9	7	2	1	100	5705
Trøbbel / vanskeligheter i familien	83	7	6	3	2	100	5702
Har vært skolelei	66	11	11	8	4	100	5720
Har kjedet meg på skolen	75	10	8	5	3	100	5698
Har vært for fristende å skulke etter fritimer	73	9	9	6	3	100	5695
Har følt meg ensom på skolen	86	6	4	2	1	100	5697
Blir mobbet på skolen	92	3	3	1	1	100	5697
Dårlig forhold til lærere	82	8	6	3	1	100	5695
Dårlig klassemiljø	87	6	5	2	1	100	5697
Prestasjonsangst i forbindelse med skolearbeid	73	11	9	5	3	100	5713

Når det gjelder andre årsaker til fravær enn de som er listet over, var det omtrent 1 300 elever som hadde skrevet noe på det åpne spørsmålet. Igjen er det de samme årsakene som vi fant for fravær på ungdomsskolen: idrett/idrettsarrangementer, kjøretimer, begravelser/dødsfall i familien, bussforsinkelser, forsovelse. Veldig mange har benyttet anledningen til å skrive inn sykdommer de hatt eller konsultasjoner de har vært på hos lege/tannlege, samt at de som ikke har noe fravær skriver det her.

Vi har også laget en tabellarisk oversikt over hvordan jentene og guttene svarer i gjennomsnitt (på en skala fra 1-5, der 1 = aldri og 5 = svært ofte) på spørsmålet om årsaker. Deretter har vi kjørt t-tester for å teste i hvilken grad gjennomsnittsforskjeller mellom kjønnene er signifikante. Resultatene er gitt i tabellen under.

Tabell 10.44 T-test av gjennomsnittsscore mellom kjønnene for årsaker til fravær i videregående skole. N = antall besvarelser. * markerer at forskjellene er signifikante ved 1 % signifikansnivå.

	Gjennomsnittsscore		N		* = Signifikant ved 1 % nivå
	Gutter	Jenter	Gutter	Jenter	
Fysisk sykdom / legebesøk / tannlegetimer	2,80	3,20	2811	3032	*
Psykiske problemer	1,38	1,61	2728	2953	*
Har opplevd en personlig krise / vært involvert i en ulykke	1,34	1,33	2726	2956	Ikke signifikant
Dårlig nattesøvn pga. dataspill, internettbruk, festing o.l.	1,65	1,37	2736	2953	*
Ferie (utenom ordinære skoleferier)	1,70	1,69	2735	2965	Ikke signifikant
Politisk arbeid/tillitsvalgsarbeid/frivillig arbeid	1,36	1,25	2732	2947	*
Nære familiemedlemmer som har trengt støtte og omsorg	1,35	1,34	2731	2957	Ikke signifikant
Trøbbel / vanskeligheter i familien	1,32	1,35	2727	2958	Ikke sign. (sign. ved 5 % nivå)
Har vært skolelei	1,75	1,72	2742	2961	Ikke signifikant
Har kjedet meg på skolen	1,60	1,45	2729	2952	*
Har vært for fristende å skulke etter fritimer	1,65	1,51	2733	2945	*
Har følt meg ensom på skolen	1,28	1,26	2726	2954	Ikke signifikant
Blir mobbet på skolen	1,20	1,10	2729	2951	*
Dårlig forhold til lærere	1,37	1,29	2726	2952	*
Dårlig klassemiljø	1,27	1,22	2726	2954	*
Prestasjonsangst i forbindelse med skolearbeid	1,47	1,56	2734	2962	*

Tabell 10.45 T-test av gjennomsnittscore mellom utdanningsprogrammer for årsaker til fravær i videregående skole. N = antall besvarelser. * markerer at forskjellene er signifikante ved 1 % signifikansnivå.

	Gjennomsnittscore		N		* = Signifikant ved 1 % nivå
	Yrkesfag	Studiespes.	Yrkesfag	Studiespes.	
Fysisk sykdom / legebesøk / tannlegetimer	2,85	3,08	1911	3887	*
Psykiske problemer	1,65	1,43	1863	3773	*
Har opplevd en personlig krise / vært involvert i en ulykke	1,43	1,30	1861	3777	*
Dårlig nattesøvn pga. dataspill, internettbruk, festing o.l.	1,63	1,45	1872	3774	*
Ferie (utenom ordinære skoleferier)	1,58	1,75	1864	3792	*
Politisk arbeid/tillitsvalgsarbeid/frivillig arbeid	1,32	1,30	1862	3773	Ikke signifikant
Nære familiemedlemmer som har trengt støtte og omsorg	1,47	1,29	1869	3775	*
Trøbbel / vanskeligheter i familien	1,48	1,27	1866	3776	*
Har vært skolelei	1,87	1,66	1870	3790	*
Har kjedet meg på skolen	1,70	1,43	1859	3778	*
Har vært for fristende å skulke etter fritimer	1,60	1,57	1858	3777	Ikke signifikant
Har følt meg ensom på skolen	1,41	1,20	1860	3777	*
Blir mobbet på skolen	1,26	1,10	1858	3779	*
Dårlig forhold til lærere	1,47	1,26	1858	3778	*
Dårlig klassemiljø	1,39	1,17	1860	3777	*
Prestasjonsangst i forbindelse med skolearbeid	1,58	1,49	1866	3788	*

Skulking sammen med andre: Vi var nysgjerrige på om elevene skulker alene eller sammen med andre. Igjen er det drøyt 50 % av elevene som oppgir at de aldri skulker, noe som samsvarer godt med det vi har funnet tidligere i undersøkelsen, og som dermed kan tolkes som at det er høy indre konsistens i elevenes svar. Av de 2 848 elevene som sier at de skulker, er det 65 % som oftest skulker alene, mens 35 % skulker sammen med andre.

Tabell 10.46 Hvis du skulker skolen, gjør du det som oftest alene eller sammen med andre?

	Gutter		Jenter		Totalt	
	Antall svar	Andel (%)	Antall svar	Andel (%)	Antall svar	Andel (%)
Alene	864	31	985	32	1849	31
Sammen med andre	511	18	488	16	999	17
Skulker aldri	1455	51	1574	52	3029	52
Totalt	2830	100	3047	100	5877	100

Oppfølging av fravær på videregående: Vi har listet en rekke utsagn om oppfølging av fravær på videregående som elevene skulle si seg helt enig, litt enig, litt uenig eller helt uenig i. På bakgrunn av gruppeintervju gjort med elever på første trinn på videregående skoler i Trondheim, fant vi at de lot til å være usikre på hva som egentlig var fraværsreglementet til skolen. I den kvantitative undersøkelsen svarer imidlertid nær 90 % at de er helt enig (57 %) eller litt enig (32 %) i at de kjenner reglene for hva som er gyldig fravær. Det er også en betydelig andel på 83 % av utvalget som svarer at kontaktlæreren følger tett opp elever med mye fravær.

Da vi snakket med ansatte ved skolene i forbindelse med at vi gjennomførte fokusgruppeintervjuer med elever, kom det fram at flere skoler nå legger opp en strategi der kontaktlærerne skal følge opp elever med høyt fravær tettere enn tidligere. Vi spurte elevene om det er greit at læreren deres ringer hvis de er borte fra skolen en dag, og flertallet (61 %) synes dette er greit. Omtrent 1 av 4 er helt uenig i at dette er greit. To tredjedeler av utvalget svarer at fraværsoppfølgingen er lik, uavhengig hvilken lærer du har. Dette er noe høyere enn vi forventet, etter å ha snakket med elever ute på skolene. Her ble det rapportert om at det kan være relativt store forskjeller i hvordan fraværsoppfølgingen er, avhengig av læreren. Det er litt flere enn halvparten av elevene i utvalget (56 %) som er helt eller litt enig i at lærerne bør få større ansvar for å følge opp elevers fravær, mens nærmere 60 % av elevene mener at foresatte bør informeres om elevers heldagsfravær (51 % for timefravær). Fordelingen mellom de som sier seg enig/uenig i at foreldrene har god oversikt over fraværet deres er 70/30. (Kommentarer fortsetter under tabellen).

Tabell 10.47 Oppfølging av fravær på videregående skole, andel (%), antall svar (N)

	Helt enig	Litt enig	Litt uenig	Helt uenig	Totalt	N
Jeg kjenner reglene for hva som er gyldig fravær	57	32	8	3	100	5875
Kontaktlæreren følger tett opp elever med mye fravær	44	39	13	4	100	5845
Det er greit at læreren min ringer meg hvis jeg er borte en dag	35	26	20	19	100	5861
Lærerne noterer ned alt fravær i klassen	56	32	8	3	100	5864
Fraværsoppfølgingen er lik, uavhengig av hvilken lærer du har	33	33	23	10	100	5854
Lærerne bør få større ansvar for å følge opp elevenes fravær	19	37	32	12	100	5838
Foresatte bør informeres om elevenes heldagsfravær	29	30	22	19	100	5841
Foresatte bør informeres om elevenes timefravær	24	27	27	23	100	5840
Mine foresatte har god oversikt over mitt fravær	42	27	17	13	100	5844
Det er viktig for mine foresatte at jeg er til stede på skolen	72	19	4	4	100	5838
I min vennegjeng er det vanlig å skulke skolen	6	14	25	55	100	5849
Det blir sjelden satt inn vikarer hvis læreren er borte	14	30	35	20	100	5838
Alt fravær (både gyldig og ugyldig) bør stå på vitnemålet	19	19	24	39	100	5850

De aller fleste elevene sier at det er viktig for de foresatte at de er til stede på skolen (92 %), mens 80 % er litt eller helt uenig i at det er vanlig å skulke i vennegjengen deres. Rundt halvparten av elevene svarer at de er helt eller litt enig i at det sjelden blir satt inn vikarer hvis læreren er borte, mens 62 % er litt eller helt uenig i at alt fravær (både gyldig og ugyldig) bør stå på vitnemålet. I 2011 ble det i en forskrift til opplæringsloven nedfelt at for inntil 10 skoledager i et opplæringsår, kan elever kreve at fravær som a) er dokumentert fravær som skyldes helsegrunner og b) innvilget permisjon etter Opplæringsloven § 2-11, ikke føres på vitnemålet. Dette gjelder både grunnskolen og den videregående skolen.

Fravær og nærvær på videregående: I følge tabellen under ser vi at ca. hver femte elev svarer at det ikke stemmer, eller stemmer i liten grad, at læreren er sjelden borte fra undervisningen. 85 % av elevene sier at det stemmer i noen grad eller helt at lærerne deres kommer presis til timene. Vi stilte også spørsmålet om de tar ansvar for egen læring hvis læreren er borte, og her er det bare 16 % som sier at dette stemmer helt – mange, 47 %, sier at dette ikke stemmer eller at det stemmer i liten grad. Et mål på "dårlig fraværsmentalitet" kan være spørsmålet om man har løyet om at man har vært syk for å få gyldig fravær. Her er det 60 % som svarer at dette ikke stemmer, mens vi må kunne anta at de resterende til en viss grad har løyet om dette noen ganger. 23 % svarer at det stemmer i noen grad eller helt at de har gjort dette.

Som vi har beskrevet innledningsvis i denne rapporten har det vært mange medieoppslag de siste årene omhandlende nordmenns, og særlig de unges, dårlige arbeidsmoral. Forskning gjort ved Høgskolen i Oslo og Akershus, viser imidlertid at arbeidsmotivasjonen blant de unge i Norge er god – og stabilt god over tid. I et intervju med Absentia⁷⁴ konkluderer forsker Kjetil van der Wel med at arbeidsmoralen er god i befolkningen som helhet, også blant de yngre. Christer Hyggen ved forskningsinstituttet NOVA, viser i en kronikk i Dagbladet 15. februar 2011⁷⁵ til World Values Survey der nordmenn og andre skandinaver relativt sett scorer høyt på spørsmål om arbeidsmoral og pliktfølelse:

Hvis vi skal tro på holdningsundersøkelsene har altså nordmenn generelt, og norsk ungdom spesielt, høyere arbeidsmotivasjon og arbeidsmoral enn sine naboer. Men forskjellene er marginale. Arbeidsgivere generelt er heller ikke særlig misfornøyd med norsk ungdom. En undersøkelse gjennomført av Handels- og servicenæringens hovedorganisasjon fra høsten 2010 viser også at 9 av 10 arbeidsgivere er fornøyd med sine unge arbeidstakere. (Hyggen, 2011).

Vårt utvalg er imidlertid ikke så sikre på dette med ungdoms arbeidsmoral selv. Når det skal ta stilling til om ungdom på deres egen alder har god arbeidsmoral, svarer bare 7 % at dette stemmer helt, 46 % svarer at det stemmer i noen grad. Det er altså gjenstår det 46 % som mener at dette ikke stemmer, eller stemmer i liten grad. På et spørsmål som skal måle sykenærvær: "Jeg går på skolen selv når jeg er syk nok til å være hjemme", svarer 32 % at dette ikke stemmer, eller stemmer i liten grad.

32 % av elevene i undersøkelsen har kontakt med sine medelever på sosiale medier som Facebook, Twitter o.l. hvis de er hjemme fra skolen.

⁷⁴ <http://absentia.no/article.aspx?articleID=2298>

⁷⁵ <http://www.nova.no/id/23564.0>

Påstander om fravær og nærvær i videregående skole: Vi har spurt elevene om det stemmer at lærerne er sjelden borte fra undervisningen, og om de kommer presist til timene. En betydelig andel av elevene bekrefter at dette stemmer (80 % og 85 % svarer stemmer i noen grad eller stemmer helt). Det er bare drøyt halvparten av elevene som sier at de tar ansvar for egen læring hvis læreren er borte, noe som bekrefter viktigheten av at lærer er til stede for elevene. 23 % av elevene kan tilskrives å til en viss grad ha løyet om at de har vært syk for å få gyldig fravær, mens over halvparten svarer at det stemmer i noen grad eller helt at ungdom på deres egen alder har høy arbeidsmoral. En tilsvarende prosent bekrefter sykenærvar på skolen, ved at de går på skolen selv om de er syke nok til å være hjemme.

Vi spurte også om elevene har kontakt med medelever når de er borte fra skolen. En hypotese kan være at elever dropper fravær for å opprettholde sosial kontakt med venner og medelever, og at økt kontakt på sosiale medier kan undergrave en slik disiplinierende effekt. 32 % av utvalget svarer at de holder kontakt med medelever på sosiale medier hvis de er borte fra skolen.

Tabell 10.48 Påstander om fravær og nærvær i videregående skole, andel (%), antall svar (N)

	Stemmer ikke	Stemmer i liten grad	Stemmer i noen grad	Stemmer helt	Totalt	N
Lærerne mine er sjelden borte fra undervisningen	7	14	41	39	100	5880
Lærerne mine kommer presist til timene	3	12	52	33	100	5873
Hvis læreren er borte tar jeg ansvar for egen læring	17	30	37	16	100	5857
Jeg har løyet om at jeg har vært syk for å få gyldig fravær	60	16	12	11	100	5863
Ungdom på min egen alder har generelt høy arbeidsmoral	11	36	46	7	100	5843
Jeg går på skolen selv når jeg er syk nok til å være hjemme*	18	28	35	18	100	5821
Hvis jeg er hjemme fra skolen, har jeg likevel kontakt med medelever på Facebook, Twitter eller andre sosiale medier	14	18	33	35	100	5833

*Modifisert utgave av spørsmål fra et validert instrument til å måle arbeidsmoral (Boatwright og Slate, 2002).

10.3.17 Forventninger til arbeidslivet

Over halvparten (55 %) av elevene gleder seg til å komme ut i arbeidslivet, og bare 3 % er helt uenige i en slik påstand. For de fleste (54 %) er også lønn mindre viktig enn hvor interessant jobben er. De aller fleste, 80 %, mener at det er lettere å motivere seg til å gå på en jobb enn på skolen, og 89 % er helt eller litt enig i at de har høy arbeidsmoral (47 % er helt enig). Dette er interessant, ettersom en langt lavere andel elever svarte at ungdom på deres egen alder har høy arbeidsmoral i tabellen på forrige side. 86 % er litt eller helt enig i at fravær på videregående har betydning for hvor man får jobb (litt over halvparten er helt enig), og 60 % tror ikke holdningene til fravær vil endre seg fra skole til arbeidsliv. Utvalget er todelt i spørsmålet om karakterer er viktigere enn fravær når man søker jobb, og 87 % har foreldre som er opptatt av deres jobbkarriere. 6 % er helt sikre på at de kommer til å slite med å komme seg presist på jobb, mens det store flertallet tror dette vil gå greit. Nesten 1 av 5 mener til en viss grad at arbeidsgivere ikke har noe med hvorfor de er borte fra jobben, og 1 av 4 er helt enig i at de vil prioritere jobb foran fritid⁷⁶. Kun 4 % er helt uenige i dette. Storparten av elevene mener at man kan ha et godt liv selv om man ikke jobber, og 68 % ønsker seg lederansvar i sin framtidige jobb (1 av 4 er helt enig i dette).

Tabell 10.49 Påstander om forventninger til arbeidslivet, andel (%), antall svar (N)

	Helt enig	Litt enig	Litt uenig	Helt uenig	Totalt	N
Jeg gleder meg til å komme ut i arbeidslivet	55	35	7	3	100	5849
Hvor mye lønn jeg får er viktigere enn hvor interessant jobben er	14	32	39	15	100	5832
Det er lettere å motivere seg til å gå på en jobb enn på skolen	39	41	16	4	100	5819
Jeg har høy arbeidsmoral	47	42	9	3	100	5820
Jeg tror det blir lett å få den jobben jeg vil etter endt utdanning	25	42	28	5	100	5811
Fravær på videregående har betydning for hvor man får jobb	53	33	10	4	100	5810
Mine holdninger til fravær vil ikke endre seg fra skole til arbeidsliv	41	19	19	21	100	5799
Karakterer er viktigere enn fravær når man søker jobb	19	30	36	16	100	5809
Mine foresatte er opptatt av min jobbkarriere	51	37	9	3	100	5806
Jeg tror jeg kommer til å slite med å komme presist på jobb	6	9	21	64	100	5816
Arbeidsgivere har ikke noe med hvorfor jeg er borte fra jobb	7	12	33	49	100	5799
Jeg vil prioritere jobb foran fritid	25	46	24	4	100	5810
Man kan ha et godt liv selv om man ikke jobber*	13	24	38	25	100	5813
I min framtidige jobb ønsker jeg å ha lederansvar	25	44	24	7	100	5815

⁷⁶ For et interessant perspektiv på forholdet mellom jobb og fritid hos den nye generasjonens arbeidstakere, se Svendsen (2011) ”Arbeidets filosofi”.

*Spørsmålet er hentet fra Axelsson et al. (2005).

Utsagn om arbeidslivet: I tabellene under presenteres gjennomsnittlig score fordelt på gutter og jenter i forhold til ulike utsagn om arbeidslivet. Prosentvis fordeling presenteres for utvalget totalt.

Tabell 10.50 Utsagn om arbeidslivet: "På en skala fra 1-10, hvor viktig er det for deg at..." , der 1 = "ikke viktig i det hele tatt" og 10 = "veldig viktig". Gjennomsnitt og antall svar fordelt på kjønn og totalt

	Gjennomsnitt			Antall svar		
	Gutt	Jente	Totalt	Gutt	Jente	Totalt
... du får delta i arbeidslivet?	8,5	8,9	8,7	2797	3010	5824
... du får en jobb der du får brukt utdanningen din?	8,2	8,8	8,5	2792	3014	5823
... du får en jobb med høy status?	7,2	7,1	7,1	2787	3010	5813
... arbeidsplassen din har i stilige lokaler?	5,8	5,6	5,7	2790	2995	5802
... du ikke skulker jobb hvis du egentlig ikke er syk?	7,8	8,2	8,0	2771	2994	5782
... arbeidsplassen din holder kontakt med deg selv om du skulle bli syk?	7,5	7,7	7,6	2789	2998	5803
... du er ærlig med sjefen din?	8,8	9,2	9,0	2787	3003	5807
... kollegene dine har høy arbeidsmoral?	8,6	8,9	8,8	2787	3001	5805

Tabell 10.51 Utsagn om arbeidslivet: "På en skala fra 1-10, hvor viktig er det for deg at... ", der 1 = "Ikke viktig i det hele tatt" og 10 = "Veldig viktig". Gjennomsnitt og antall svar fordelt på kjønn og totalt

	1Ikke viktig	2	3	4	5	6	7	8	9	10Veldig viktig	Total	N
... du får delta i arbeidslivet?	2	0	1	1	5	4	8	12	10	57	100	5824
... du får en jobb der du får brukt utdanningen din?	2	1	1	2	5	5	8	14	13	49	100	5823
... du får en jobb med høy status?	3	1	4	4	12	12	16	17	9	22	100	5813
... arbeidsplassen din har i stilige lokaler?	7	4	9	11	17	12	13	10	5	11	100	5802
... du ikke skulker jobb hvis du egentlig ikke er syk?	7	2	2	2	6	4	6	9	13	49	100	5782
... arbeidsplassen din holder kontakt med deg selv om du skulle bli syk?	2	1	2	4	10	9	13	17	13	28	100	5803
... du er ærlig med sjefen din?	1	0	0	1	3	3	5	11	17	59	100	5807
... kollegene dine har høy arbeidsmoral?	1	0	1	1	3	4	7	16	19	48	100	5805

Som tabellene viser scorer de aller fleste veldig høyt på storparten av variablene. På de fleste spørsmålene svarer rundt halvparten av elevene at dette er veldig viktig for dem. Unntakene er status i jobben, stilige lokaler på arbeidsplassen og kontakt med jobben selv om de blir syke (sistnevnte er sannsynligvis litt vanskelig å sette seg inn i for de fleste elevene). 49 % sier at det er veldig viktig for dem å ikke skulke jobben når de egentlig ikke er syke. Det vil si at for litt over halvparten er dette ikke "veldig viktig". Rundt 50 % stemmer også bra med de foregående spørsmålene vi stilte angående skulking.

Det er interessant å se at jentene, med unntak for spørsmål om status og stilige lokaler, i gjennomsnitt scorer høyere enn guttene på disse spørsmålene. Å være ærlig med sjefen sin, og det å delta i arbeidslivet, får høyest prosentandel svar blant disse spørsmålene. 90 % av elevene svarer 7-10 på skalaen når det gjelder viktighet av å ha kolleger med høy arbeidsmoral.

10.4 Omkodning til binære variabler (dummyvariabler)

I forbindelse med de logistiske regresjonsanalysene som er gjennomført i prosjektet har vi valgt å kode om de fleste variablene i datasettet til binære variabler, dvs. at variabelen tar verdien 0 eller 1. I tabellen under gir vi en oversikt over variabelnavn og verdier på de binære variablene, samt hvilket spørsmålsnummer i skjema variablene er hentet fra.

Tabell 10.52 Variabelnavn og referanse kategorier på variabler kodet om til binære variabler

Spørsmålsnummer i skjema	Variabel/tema	Variabelnavn/ Binær variabel (= 1)	Referanse kategori (= 0)
1	Kjønn	Jente	Gutt
2	Klassetrinn	Førstetrinn	De(n) kategori(er) som utelukkes i regresjonen
		Andretrinn	De(n) kategori(er) som utelukkes i regresjonen
		Tredjetrinn	De(n) kategori(er) som utelukkes i regresjonen
		Fjerdetrinn	De(n) kategori(er) som utelukkes i regresjonen
4	Bijobb ved siden av skolen?	Bijobb	Ikke bijobb
5	Utdanningsprogram	Yrkesfag	Studieforberedende
6	Studieprogram førstevalg?	Forstevalg	Andrevalg, tredjevalg, ingen av delene
7	Hvem bor du sammen med?	MorFar (bor med begge)	De(n) kategori(er) som utelukkes i regresjonen
		Borteboer	De(n) kategori(er) som utelukkes i regresjonen
11 og 16	Foresattes høyeste utdanning	M/F_grunnskole	De(n) kategori(er) som utelukkes i regresjonen
		M/F_yrkesfag	De(n) kategori(er) som utelukkes i regresjonen
		M/F_Studiespes	De(n) kategori(er) som

			utelukkes i regresjonen
		M/F_Hoyereutd	De(n) kategori(er) som utelukkes i regresjonen
9 og 10	Foresattes etniske bakgrunn	NorskMor/Far	De(n) kategori(er) som utelukkes i regresjonen
		M/F_VestligeLand	De(n) kategori(er) som utelukkes i regresjonen
		M/F_AfrAsiaLA	De(n) kategori(er) som utelukkes i regresjonen
		M/F_NyEUØst	De(n) kategori(er) som utelukkes i regresjonen
		M/F_ØstEuropaEllers	De(n) kategori(er) som utelukkes i regresjonen
12 og 17	Stillingsandel foresatte	M/F_Heltid	De(n) kategori(er) som utelukkes i regresjonen
		M/F_Deltid	De(n) kategori(er) som utelukkes i regresjonen
		M/F_UtenArbeid	De(n) kategori(er) som utelukkes i regresjonen
13 og 18	Type stilling foresatte	M/F_Selvstendig	De(n) kategori(er) som utelukkes i regresjonen
		M/F_vanligansatt	De(n) kategori(er) som utelukkes i regresjonen
		M/F_leder	De(n) kategori(er) som utelukkes i regresjonen
		M/F_IkkeStilling	De(n) kategori(er) som utelukkes i regresjonen
14 og 19	Arbeidstid foresatte	M/F_fastarbtid	De(n) kategori(er) som utelukkes i regresjonen
		M/Ffleksitid	De(n) kategori(er) som utelukkes i regresjonen
		M/Fturnus	De(n) kategori(er) som utelukkes i regresjonen
		M/FikkeStilling2	De(n) kategori(er) som utelukkes i regresjonen
15 og 20	Foresattes fravær fra jobb	M/F_OfteFravar (mor/far er ofte eller svært ofte borte fra jobb for eksempel på grunn av sykdom, familiesituasjon, dårlig arbeidsmiljø og lignende)	Foresatte er svært sjelden, sjelden, omtrent som andre borte fra jobb
21	Familieøkonomi	Darligøkonomi (dårlig eller mye dårligere familieøkonomi)	Opplever familieøkonomien som mye bedre, noe bedre eller omtrent som andre norske familier
22	Trening	Trenukentlig (trener minst 1 gang i uka)	Sjeldnere enn 1 gang i uka
24	Oppe om natten for å spille dataspill	Spillaldri	De(n) kategori(er) som utelukkes i regresjonen
		Spillmanedlig	De(n) kategori(er) som utelukkes i regresjonen
		Spill1_2dague	De(n) kategori(er) som utelukkes i regresjonen

		Spill3_4daguke	De(n) kategori(er) som utelukkes i regresjonen
		Spill5_7daguke	De(n) kategori(er) som utelukkes i regresjonen
26	Dataspill/internettbruk negativt ut over skolearbeidet	Dataskoleneg (dataspill/internettbruk går i svært stor eller stor grad negativt ut over skolearbeidet mitt)	Dataspill/internettbruk går i liten/svært liten grad/verken eller ut over skolearbeidet mitt
27 og 28	Fysisk og psykisk helsetilstand	Godfyskelse (veldig god/god fysisk helse)	Dårlig/veldig dårlig fysisk helse
		Godpsykhelse (veldig god/god psykisk helse)	Dårlig/veldig dårlig psykisk helse
29	Hyppighet på fastlegebesøk	OfteFL (Mer enn 5 ganger hittil i år (jan-nov))	Mindre enn 5 ganger hos fastlegen hittil i år
30	Hyppighet på helsesøsterbesøk	OfteHelsos (Mer enn 5 ganger hittil i år (jan-nov))	Mindre enn 5 ganger hos helsesøster hittil i år
31	Krangel med foresatte	KrangelHverdag	Krangler sjeldnere enn hver dag
32	Mestring og trivsel	metriv1-15enig (helt/litt enig i ulike påstander om mestring og trivsel på skolen)	Litt uenig/helt uenig i ulike påstander om mestring og trivsel på skolen
33	Motivasjon	motiv1-16enig (helt eller litt enig i ulike påstander om motivasjon)	Litt uenig/helt uenig i ulike påstander om motivasjon
34	Nærværsfaktorer	narvar1-10stemmer (stemmer i noen grad eller helt på ulike påstander om nærværsfaktorer)	Stemmer ikke/stemmer i liten grad på ulike nærværsfaktorer
35	Holdninger til fravær	holdfravar1-15aldri (scorer 1-3 på en skala fra 1-10 der 1 er aldri akseptabelt og 10 er alltid akseptabelt)	Scorer 4-10 på en skala fra 1-10 der 1 er aldri akseptabelt og 10 er alltid akseptabelt.
36	Stress pga. sykdomsfravær	SykstressJA (det hender jeg blir stresset hvis jeg må være hjemme pga. sykdom)	Nei, blir ikke stresset
37	Stress pga. for sent-komming	SentstressJA (det hender jeg blir stresset av å komme 10 minutter for sent til en skoletime)	Nei, blir ikke stresset
38	Dårlig samvittighet for skulking	SkulksamvJA (jeg får dårlig samvittighet av å skulke skolen)	Nei, får ikke dårlig samvittighet ("Er aldri borte uten gyldig grunn satt til missing)
39	Trivsel på ungdomsskolen	DarligTrivselUS (trivdes dårlig/svært dårlig på ungdomsskolen)	Trivdes middels, godt eller svært godt på ungdomsskolen
40	Karakterer på ungdomsskolen	Karakus0_1 (karakteren 0-1 i de fleste fagene på ungdomsskolen) osv. med alle karakterkategorier	De(n) kategori(er) som utelukkes i regresjonen
41	Ordenskarakter siste år ungdomsskole	ordenusLiteGod (Ordenskarakter Lite god)	Ordenskarakter god eller nokså god
42	Atferdskarakter siste år ungdomsskole	atferdusLiteGod (Atferdskarakter Lite god)	Atferdskarakter god eller nokså god

48	Fraværsoppfølging på ungdomsskolen	Fraoppus1-11stemmer (stemmer i noen grad eller helt)	Stemmer ikke/stemmer i liten grad (vet ikke = missing)
43	Fravær på ungdomsskolen	Fravarus0_3 (var borte 0-3 dager siste år på ungdomsskolen) Fravarus4_7 Fravarus8_11 Fravarus11mer	De(n) kategori(er) som utelukkes i regresjonen De(n) kategori(er) som utelukkes i regresjonen De(n) kategori(er) som utelukkes i regresjonen De(n) kategori(er) som utelukkes i regresjonen
44	Andel ugyldig fravær på ungdomsskolen	MyeUgyldigUs (30 % eller mer av fraværet på ungdomsskolen var ugyldig fravær)	Mindre enn 30 % ugyldig fravær på ungdomsskolen
46	Skulking av hele dager på ungdomsskolen	MyeskulkUs (skulket mer enn 5 hele dager siste året på ungdomsskolen)	Skulket mindre enn 5 hele dager siste året på ungdomsskolen
47	Skulking av enkelttimer på ungdomsskolen	Ofteskulkus (skulket ukentlig eller daglig enkelttimer på ungdomsskolen)	Skulket aldri, 1-5 ganger i året eller 1-3 ganger i måneden enkelttimer siste året på ungdomsskolen
49	Trivsel på videregående	DarligTrivselVgs (trives dårlig/svært dårlig på videregående)	Trivdes middels, godt eller svært godt på videregående skole
50	Karakterer på videregående hittil i semesteret	Karakvgs0_1 (karakteren 0-1 på de fleste prøvene hittil i semesteret) osv. med alle karakterkategorier	De(n) kategori(er) som utelukkes i regresjonen
51	Fravær på videregående	Dagsfravarvgsmer10 (5) (vært borte 10 (5)dager eller mer hittil i semesteret)	Har vært borte mindre enn 10 (5) dager dette semesteret (aug-nov)
52	Skulking på videregående	Timeskulkvgsmer11 (har skulket 11 timer eller mer dette semesteret på videregående)	Har skulket færre enn 11 timer dette semesteret (aug-nov)
53	For-sent-komming på videregående	Oftesentvgs (Har kommet for sent 11 ganger eller mer dette semesteret)	Har kommet for sent 0-10 ganger dette semesteret (aug-nov)
54	Årsaker til fravær på videregående	Arsvfravarvgs1-16ofte (ofte/svært ofte fraværende grunnet ulike årsaker listet i spm. 54)	Aldri, svært sjelden, sjelden fraværnede grunnet ulike årsaker til fravær listet i spm. 54
56	Skulker sammen med andre	Skulkmandre	Skulker alene (skulker aldri = missing)
57	Fraværsoppfølging på videregående	Fraoppvgs1-13enig (enig/helt enig i ulike påstander om fraværsoppfølging)	Helt uenig/uenig
58	Påstander om klassen på videregående	Klassvgs1-7stemmer (stemmer i noen grad eller helt)	Stemmer ikke, stemmer i liten grad.
60	Forventninger til arbeidslivet	Forventarb1-14enig (enig/helt enig i ulike påstander om forventninger til arbeidslivet)	Helt uenig/uenig (vet ikke =missing)

61	Utsagn om arbeidslivet	Arbliv1-8viktig (har scoret 8, 9 el. 10 (svært viktig) på en skala fra 1-10 om ulike påstander i forhold til framtidig arbeidsliv)	Har scoret 1-7 på en skala fra 1-10
-----------	------------------------	--	-------------------------------------

Referanser

- Aaevak, K, B. Brandth og Kjell Rangnes: *Arbeidsmiljøets betydning for fravær*, IFIM SINTEF, Trondheim 1980
- Aakvik, A., Holmås, T., Islam, K.M. (2010): Does variation in general practitioner (GP) practice matter for the length of sick leave? A multilevel analysis based on Norwegian GP-patient data. *Social Science & Medicine* 70 (2010) 1590-1598.
- Adams, J.S., Tashchian, A. og Shore, T.H. (2001): Codes of Ethics as Signals for Ethical Behavior. *Journal of Business Ethics*, (2001) 29:199-2011.
- Allebeck, P. og Mastekaasa, A. (2004): Risk factors for sick leave – general studies. *Scandinavian Journal of Public Health*, 2004. 32. s. 49-108.
- Andersson, F.W., Bokenblom, M., Brantingson, S., Brännström, S.G., Wall, J. (2011): Sick listing – Partly a family phenomenon? *The Journal of Socio-Economics*, 40 (2011) 496-502.
- Andersson, H.W., Kaspersen, S.L., Bjørngaard, J.H., Bungum, Ådnanes, M. og Buland, T. (2010): *Psykisk helse i skolen - Effektevaluering av opplæringsprogrammene "Hva er det med Monica?", "STEP- ungdom møter ungdom" og "Venn1.no"*. Delrapport A. Rapport nr. A10365, SINTEF Teknologi og samfunn.
- Anvik, C.H. og Eide, A.K. (2011): *De trodde jeg var en skulker, men jeg var egentlig syk. Ungdom med psykiske helseproblemer med svak tilknytning til skole og arbeidsliv*. Nordlandsforskning, NF-notat nr. 1001/2011.
- Anvik, C.H. (2011): *Bo- og boligforhold for unge som står utenfor ordniær opplæring og arbeid*. NF-notat nr. 1004/2011. Nordlandsforskning. Bodø.
- Arrelöv, B. (2007): Sjukvården har möjlighet att påverka sjukskrivningarna. *Läkartidningen* nr 39 2007 volym 104.
- Attwood, G. og Croll, P. (2006): Truancy in secondary school pupils: prevalence, trajectories and pupil perspectives. *Research Papers in Education*. Vol. 21, No. 4, December 2006, pp. 467-484.
- Axelsson, L., Andersson, I., Håkansson, A. og Ejlertsson, G. (2005): *Work ethics and general work attitudes in adolescents are related to quality of life, sense of coherence and subjective health – a Swedish questionnaire study*.
- Bacikova-Sleskova, M., Geckova, M.A., von Dijk, J.P., Groothoff, J.W. og Reijneveld, S.A. (2011): Parental support and adolescents' health in the context of parental employment status. *Journal of Adolescence* 34 (2011) 141-149.
- Bakken, A. (2009): *Ulikhet på tvers Har foreldres utdanning, kjønn og minoritetsstatus like stor betydning for elevers karakterer på alle skoler?* NOVA rapport 8/09
- Bamberger, P. og Biron, M. (2007): Group norms and excessive absenteeism: The role of peer referent others. *Organizational Behavior and Human Decision Processes* 103 (2007) 179-196.
- Barling, J., Dupre, K.E., Hepburn, G. (1998): Effects of Parents Job Insecurity on Children's Work Beliefs and Attitudes. *Journal of Applied Psychology* 1998, Vol. 83, No. 1, 112-118.
- Batt-Rawden og Solheim, I.J (2011): *Sosiale årsaker til sykefravær*, ØF-rapport nr. 03/2011.
- Bay, A-H., Hatland, A., Hellevik, T. og Koren, C. (Red.) (2010): *De norske trygdene. Framvekst, forvaltning og fordeling*. Gyldendal Akademisk. 2. Utgave.
- Beltramini, R.F., Peterson, R.A., Kozmetsky, G. (1984): Concerns of College Students Regarding Business Ethics. *Journal of Business Ethics* 3 (1984) 195-200.

- Biørn, E., Gaure, S., Markussen, S. og Røed, K. (2012): The rise in absenteeism: disentangling the impacts of cohort, age and time. *Journal of Population Economics*. Online first, februar 2012: Doi:[10.1007/s00148-012-0403-2](https://doi.org/10.1007/s00148-012-0403-2).
- Blekesaune, M. (2007): Economic Conditions and Public Attitudes to Welfare Policies. *European Sociological Review*, 23:493-503.
- Boatwright, J.R. og Slate, J.R. (2002): Development of an Instrument to Assess Work Ethics. *Journal of Industrial Teacher Education*, Volume 39, Number 4.
- Bolzan, N. (2003): Kids are like that! *Community attitudes to young people*. National Youth Affairs Research Scheme, Australia.
- Boman, U. (2010): *Successful generation shift*. Kairos Futures news letter Global Waching Nr. 6/2010.
- Bradley, S., Green, C., Leeves, G. (2007): Worker absence and shirking: Evidence from matched teacher-school data. *Labor Economics* 14 (2007) 319-334.
- Bradley, S. og Lenton, P. (2007): Dropping out of post-compulsory education in the UK: an analysis of determinants and outcomes. *Journal of Population Economics* 20, 299-328.
- Brage, S., Krogh, M., Klockars, M., Mikaelsson, B., Permin, H. og Thorlacius, S. (2002): Trygdeordninger i Norden. *Tidsskr Nor Lægeforen* 2002; 1486-91.
- Brandth, B., Johansen, S., Kaul, H. og Svarva, A.: *Krav og tilpasninger i arbeidet*. IFIM rapport nr. STF82 A84013. (1984)
- Bratberg, E., Holmås, T.H., Rieck, K.,M.,E.,Vaage, K. (2010): Teachers' sickness Absence in Primary Schools: A Panel Data Multilevel Analysis. *Working Papers in Economics*. No. 01/10. UiB
- Bratsberg, B., Raaum, O., Røed, K. og Gjefsen, H.M.: (2010): *Utdannings- og arbeidskarrierer hos unge voksne: Hvor havner ungdom som slutter skolen i ung alder?* Frischsenteret. Rapport 3/2010.
- Buland, T. (2008): *Gode råd? En kunnskapsoversikt over feltet yrkes- og utdanningsrådgivning, sosialpedagogisk rådgivning og oppfølgingstjeneste i norsk skole*. SINTEF-rapport A8018. SINTEF Teknologi og samfunn.
- Buland, T. og Dahl, T. (2008): *Tilbake på sporet? Rapport fra kartlegging og analyse av tidligere elever ved APO ved Frogn videregående skole*. SINTEF-rapport A7124. SINTEF Teknologi og samfunn, Gruppe for skole- og utdanningsforskning, Trondheim.
- Buland, T. og M. Valenta (2010) "Fra ord til sammenhengende handling: Ulike innfallsvinkler til motivering av elever og forebygging av frafall" i Ekholm, M., T. Lund, K. Roald og B. Tislevoid (red.)(2010): *Skoleutvikling i praksis*, Universitetsforlaget, Oslo
- Bungum, B.,Brandth, B. og Kvande, E. 2001: *Ulik praksis – ulike konsekvenser. En evaluering av kontantstøttens konsekvenser for likestilling i arbeidsliv og familieliv*. Et samarbeidsprosjekt mellom SINTEF Teknologiledelse IFIM og ISS, NTNU.
- Bungum, B. og Kvande, E. (2002): Tid til barn. I: Forseth, U. og Rasmussen, B. (red) *Arbeid for livet*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag
- Burzichelli, C., Mackey, P.E. og Bausmith, J. (2011): *Dropout prevention programs in nine Mid-Atlantic Region school districts: additions to at dropout prevention database*. REL Mid-Atlantic. Pennsylvania State Univ.
- Busemeyer, M., Goerres, A. og Weschle, S. (2009): Attitudes towards Redistributive Spending in an Era of Demographic Aging: The Rival Pressures from Age and Income in 14 OECD Countries. *Journal of European Social Policy*, 19: 195-212.
- Bye, T., Berge, C. og Næsheim, H. (2010): Det komplekse sykefraværet. *Samfunnsøkonomen*, Nr. 3, 2010.

- Carlsen, B. (2012): From absence to absenteeism? A qualitative cross case study of teachers' views on sickness absence. *The Journal of Socio-Economics* 41 (2012) 129-136.
- CEP (Centre for Economic Performance) 2012: *How mental illness loses out in the NHS. A report by The Centre for Economic Performance's Mental Health Policy Group*. London School of Economics and Political Science. June 2012.
- Chadwick-Jones, J.K., Nicholson, N., Brown, C. (1982): *Social Psychology of Absenteeism*. Praeger, New York.
- Chang, H.N., og Romero, M. (2008): Present, Engaged and Accounted for. *The critical importance of addressing chronic absence in the early grades*. NCCP at Colombia University.
- Dahl, S-Å., Holmås, TH., Skjeret F., Kjerstad, Egil. (2007): *En kartlegging av holdninger til sykefravær i Norden*. SNF-prosjekt nr. 2726, Samfunns og næringslivsforskning AS, Bergen.
- Dale-Olsen, H. og Markussen, S. (2010): Økende sykefravær over tid? Sykefravær, arbeid og trygd 1972-2008. *Søkelys på arbeidslivet*, Nr. 01-02, 2010.
- Dalziel, D. og Henthorne, K. (2005): *Partents/carers attitudes towards school attendance*. DfES publications.
- Deal, J.J. (2012): *Retiring the Generation Gap. How Employees Young and Old Can Find Common Ground*. Wiley & Sons, 2007.
- De Paola, M. (2010): Absenteeism and peer interaction effects: Evidence form an Italian Public Insitute. *The Journal of Socio-Economics* 39 (2010) 420-428.
- De Ridder, K.A., Pape, K., Johnsen, R., Westin, S., Holmen, T.L. og Bjørngaard, J.H. (2012): School dropout: a major public health challenge: a 10-year prospective study on medical and non-medical social insurance benefits in young adulthood, the Young-HUNT 1 Study (Norway). *J Epidemiol Community Health* 2012: <http://jech.bmj.com/content/early/2012/01/17/jech-2011-200047.long>
- Eagly, A. og Chaiken, S. (1993): *The Psychology of Attitudes*, Fort Worth, TX: Harcourt Brace Jovanovich
- Eagly, A. og Chaiken, S. (1995): Attitude strength, attitude structure and resistance to change. I Petty, R. og Kosnik, J. (red.); *Attitude Strength*: s. 413-432). Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Ekbladh, M. (2007): *Essays on Sickness Insurance, Absence Certification and Social Norms*. Phd-thesis, Department of Economics, Lund University. Sweden.
- Elstad, J.I og Pedersen, A.W. (2012): Fører dårlig familieøkonomi til flere subjektive helseplager blant ungdom? *Tidsskrift for velferdsforskning*, nr. 2/2012.
- Elster, J. (1989): Social Norms and Economic Theory. *Journal of Economic Perspectives* – Volume 3, Number 4 – Fall 1989 – p. 99-117.
- Esser, I. (2005): Why Work? *Comparative Studies on Welfare Regimes and Individual's Work Orientation*. Swedish institute for social research. Stockholm.
- Falch, T. og Nyhus, O.H. (2009): *Frafall fra videregående opplæring og arbeidsmarkedstilknytning for unge voksne*. SØF-rapport nr. 07/09.
- Falch, T., Borge, L.E., Jujala, P., Nyhus, O.H., Strøm, B. (2010): *Årsaker til og konsekvenser av manglende fullført videregående opplæring*. SØF-rapport nr. 03/10.
- Falch, T., Nyhus, O.H. og Strøm, B. (2011): *Grunnskolekarakterer og fullføring av videregående opplæring*. SØF-rapport nr. 03/11. Senter for økonomisk forskning AS. Trondheim.
- Falch, T. og Nyhus, O.H. (2011): *Betydningen av fullført videregående opplæring for sysselsetting blant unge voksne*. SØF-rapport nr. 01/11.
- Falch, T. og Strøm, B. (2011): *Schools, Ability, and the Socioeconomic Gradient in Education Choices*. CESifo Working Paper No. 3313. Cat. 5: Economics of Education.

- Fleten, N., Krane, L., Johnsen, R. (2009): Utvidet egenmelding – en vei mot riktigere sykefravær? *Norsk epidemiologi* 2009; 19 (2): 223-228.
- Foley, K., Gallipoli, G. og Green, D.A. (2009): *Ability, parental valuation of education and the high school dropout decision*. Mimeo.
- Frøyland, L.R., Hansen, M., Sletten, M.A., Torgersen, L. og von Soest, T. (2010): *Uskyldig moro? Pengespill og dataspill blant norske ungdommer*. NOVA-rapport nr. 18/2010.
- Furlong, A. og Cartmel, F. (2007): *Young people and social change: new perspectives*. 2007, Maidenhead: McGraw-Hill/Open University Press.
- Gjerustad, C og von Soest, T. (2010): Socioeconomic status, achieving occupational aspirations and sickness absence: A population based longitudinal study of Norwegian youths. *Norsk Epidemiologi* 2010; 20 (1): 85-92.
- Gjøvsund, G. og K.V. Størkersen: "Nærværets dynamikk", I Hepsø. I.L. og T. Kongsvik (red.): *Forskning som endringsverktøy i organisasjoner*, Tapir akademisk forlag, Trondheim 2009
- Glasman, L.R. og Albarracin, D. (2006): Forming attitudes that predict future behaviour: A meta-analysis of the attitude-behavior relation. *Psychological Bulletin* 2006, Vol. 132, No. 5, 778-822.
- Grønmo, S. (2004): *Samfunnsvitenskapelige metoder*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Havn, V., Buland, T., Finbak, L. og Dahl, T. (2007): *Intet menneske er en øy – Rapport fra evalueringen av tiltak i Satsing mot frafall*. SINTEF-rapport A07023. SINTEF Teknologi og samfunn, Trondheim
- Hansen, K. (2006): ... och vems fel är det? –Attityder, handlingar och regional tillhörighet. I: Palmer, E. (red.), *Sjukförsäkring, Kultur och Attityder*. Försäkringskassans utvärderingsavdelning, Stockholm.
- Hansen H.T. og Ingebrigtsen, T. (2008). Social Class and Sickness Absence in Norway. *Acta Sociologica*, Vol. 51(4): 309-327.
- Hattie, J. (2009): *Visible learning. A synthesis of over 800 meta-analyses relating to achievement*. New York: Routledge.
- Haugsbakken, H. og Buland, T. i samarbeid med Valenta, M. og Molden, T.H.: *Leksehjelp – Ingen tryllestav? Sluttrapport fra evalueringen av Prosjekt leksehjelp*, SINTEF, Trondheim 2009
- Hellevik, O. (2001): Ungdommens verdisyn – livsfase- eller generasjonsbetinget? *Tidsskrift for ungdomsforskning* 2001, 1 (1): 47-70.
- Henrekson, M. og Persson, M. (2004): The Effects on Sick Leave of Changes in the Sickness Insurance System. *Journal of Labor Economics*, vol 22, s 87-113.
- Henry, K.L. (2007): Who's skipping school? Characteristics of Truants in 8th and 10th grade. *Journal of School Health*, January 2007, Vol. 77, No. 1.
- Hernes G (2010): *Gull av gråstein – Tiltak for å redusere frafall i videregående opplæring*, Fafo-rapport 2010:03
- Hesselius, P., Johansson, P., Vikström, J. (2008): *Påverkans individen av omgivningens sjukfrånvaro?* Rapport 2008:11. IFAU
- Hesselius, P., Johansson, P., Nilsson, J. (2009): *Sick of Your Colleagues' Absence?*. IZA DP No. 3960. IZA Discussion paper series. Germany.
- Hirschman, A.O. (1970): *Exit, Voice, and Loyalty: Responses to Decline in Firms, Organizations, and States*, Harvard University Press, Cambridge MA
- Holmberg, L.I. og Hellberg, D. (2008): Behavioral and other characteristics of relevance for health in adolescents with self-perceived sleeping problems. *Int J Adolesc Med Health* 2008; 20(3):353-365.

- Holmgren, K. (2008): Work-related stress in women. *Assessment, prevalence and return to work*. PhD-avhandling, Universitetet i Gøteborg, Sverige
- Hyggen, C. (2010): Livsløp i velferdsstaten. Sosialhjelp og risiko. NOVA-rapport nr. 6/10.
- Hyggen, C. (2011): *Banospiserne*. Dagbladet, 15. Februar 2011. <http://www.nova.no/id/23564.0>.
- Hægeland, T., Johannessen Kirkebøen, L., Raaum, O. og Salvanes, K. (2010): *Why children of college graduates outperform their schoolmates. A study of cousins and adoptees*. Discussion Papers No. 628, Setember 2010, Statistics Norway, Research Department.
- Ichino, A., Maggi, G.(2000): Work environment and individual background. Explaining regional shirking differentials in a large Italian firm. *The Quarterly Journal of Economics*; 115(3), 1057-1090.
- Ingul, J. (2007): *Psykososiale faktorer for skolefravær*. Tilgjengelig her: <http://217.168.88.14/Arkiv/Dokumenter/NTFK/Internett/Utdanning/Aktuell%20info%20og%20referat/R%C3%A5dgiversamling/Jo%20Magne.ppt>.
- Inspektionen för socialförsäkringen (2012): *Långtidssjukfrånvaro hos föräldrar och deras barn*. Rapport 2012:7.
- Iversen, T. og Soskie, D. (2001): An asset Theory of Social Policy Preferences. *American Political Science Review*, 95:875-893.
- Johannessen, V., Mounteney, J. og Storbækken, S. (2010): *Tidlig intervensjon overfor unge i risiko. Elever som skulker skolen – prosessen fra tidlig identifisering til handling*. Kompetansesenter rus – region vest Bergen, Stiftelsen Bergensklinikkene, Rapport 2010.
- Johansen, V og Schanke, T. (2009): *Trivsel og fravær i videregående opplæring*. ØF-rapport nr. 08/2009.
- Johansson, P., Palme, M. (2002): Assessing the effect of public policy on worker absenteeism, *Journal of Human Resources*, vol 37, s 381-409
- Karasek, R. A. (1979): Job demands, job decision latitude, and mental strain: Implications for job redesign. *Administrative Science Quarterly*, 24, 285-308.
- Kausto, J., Miranda, H., Martimo K-P., Viikari-Juntura E.(2008): Partial sick leave-review of its use, effects and feasibility in the Nordic countries. *Scand J Work Environ Health* 2008; 34(4):239-249
- Kearney, C.A. (2008): School absenteeism and school refusal behavior in youth: A contemporary review. *Clinical Psychology Review* 28 (2008) 451-471.
- Kelvin, P. og Jarret, J.E. (1985): *Unemployment: Its Social Psychological Effects*. Cambridge University Press.
- Kinder, K., Harland, J., Wilkin, A. og Wakehead, A. (1995): *Three to Remember: strategies for Disaffected Pupils*. Slough: NFER.
- Kostøl A.R. (2010): *Kunnskapsoppsummering av samfunnsvitenskapelig litteratur om årsaker til sykefravær og utstøting*. Kunnskapsoppsummering til Almlid-utvalget. NOU 2010:13.
- Kumlin, S. (2007): The Welfare State: Values, Policy Preferences and Performance Evaluations. I Dalton, R. og Klingemann, H.D. (red.), *Oxford Handbook of Political Behavior*. Oxford University Press.
- Laaksonen, M., Piha, K., Rahkonen, O., Martikainen, P. og Lahelma, E. (2009): Explaining occupational class differences in sickness absence: results from middle-aged municipal employees. *J Epidemiol Community Health* 2010;64:802-807.
- Laestadius, H. og Hansen, K.S. (2005): *Attityder till studier och övertygande kommunikasjon som motivator... för ungdomar som avbrutit sina gymnasiestudier*. C/D-uppsats i psykologi, Luleå tekniska universitet, 2005/19.
- Lamb, S., Markussen, E., Teese, R., Sandberg, N. og Polesel, J. (EDS.) (2010): *School dropout and completion: international comparative studies in theory and policy*. Springer: Dordrecht.

- Lamb, S. (2011): School Dropout and Inequality. In: S. Lamb et al. (Eds.), *School Dropout and Completion: International Comparative Studies in Theory and Policy*.
- Layard, R. (2006): The case for psychological treatment centres. *BMJ* Volume 332. <http://www.bmj.com/content/332/7548/1030.extract>
- Leineweber, C., Westerlund, H., Hagberg, J., Svedberg, P. og Alexanderson, K. (2012): *Sickness presenteeism is more than an alternative to sickness absence: results from the population-based SLOSH study*.
- Lien, L. (2007): *Sykefravær og uføretrygd – et spørsmål om mer enn sykdom og sykkelighet. En kvalitativ studie av arbeidsfravær i Bodø kommune*. NF-rapport nr. 10/2007. Nordlandsforskning. Bodø.
- Lindahl, L. (2010): A comparison of family and neighborhood effects on grades, test scores, educational attainment and income – evidence from Sweden. *Journal of Economic Inequality*, Volume 9, Number 2, 2007-226.
- Lindbeck, A., Nyberg, S., Weibull, J.W. (2003): Social norms and welfare state dynamics. *Journal of the European Economic Association*, 1, 533-542.
- Lindbeck, A., Palme, M., Persson, M., (2004): Sjukskrivning som ett sosialt fenomen. *Ekonomisk debatt* nr 4 2004
- Lindbeck, A., Nyberg, S. (2006): Raising children to work hard: Altruism, Work Norms, and Social Insurance. *The Quarterly Journal of Economics* 2006.
- Lindbeck, A., Palme, M., Persson, M. (2009): *Social interactions and sickness absence*. CESifo Working paper series no. 2215
- Listhaug, P. og Miller, A.H. (1985): Public Support for Tax Evasion: Self-Interest or Symbolic Politics. *European Journal of Political Research*, 13:265-282.
- Ljunge, M. (2011): *Increasing Demands on the Welfare State? Trends in Behavior and Attitudes*. CESifo Economic Studies, 2011, doi: 10.1093/cesifo/ifr011. Oxford University Press on behalf of Ifo Institute for Economic Research, Munich.
- Lunde, R. og Nore, H. (2010): *Hva betyr det å være TETT på?* Hedmark fylkeskommune – TETT-prosjektet.
- Lyngsnes, K. og Rismark, M. (2011): Learning for Vocation Apprentice Participation in Work Practice. *US-China Education Review*, 2011, Vol. 8, No.2, 165-176.
- Lønningdal, I., Aas, R.W., Kiær, E., Ellingsen K.L. og Mørk G. (2010): *Hvilke holdninger og kulturer i virksomheten kan påvirke nærvær og fravær? En kvalitativ studie*. IRIS-rapport 2010/126. Stavanger.
- Maani, S.A. og Kalg, G. (2007): Academic performance, childhood economic resources, and the choice to leave School at age 16. *Economics of Education Review* 26, 361-374.
- Malcolm, H., Wilson, J., Davidson, J., Kirk, S. (2003): *Absence from school: A study of its causes and effects in seven LEAs*. Nottingham: DFES.
- Malterud, K. (2003): *Kvalitative metoder i medisinsk forskning; en innføring*. Oslo: Universitetsforlaget, 2003.
- Manski C. (1993): Identification of Endogenous Social Effects: The Reflection Problem. *The Review of Economic Studies* 60, 531-542.
- Mastekaasa (2005): Sickness absence in female- and male-dominated occupations and workplaces. *Social Science & Medicine* 60 (2005) 2261 – 2272.
- Markussen, E., Lødding, Sandberg, N. og Vibe (2006): *Forskjell på folk – hva gjør skolen? Valg, bortvalg og kompetanseoppnåelse i videregående opplæring blant 9749 ungdommer som gikk ut av grunnskolen på Østlandet våren 2002. Hovedfunn, konklusjoner og implikasjoner tre år etter*. NIFU STEP-rapport 3/2006.
- Markussen, E., Frøseth, M.W., Lødding, og Sandberg, N. (2008): *Bortvalg og kompetanse. Gjennomføring, bortvalg og kompetanseoppnåelse i videregående opplæring blant 9749 ungdommer som gikk ut av*

grunnskolen på Østlandet våren 2002. Hovedfunn, konklusjoner og implikasjoner fem år etter. NIFU STEP-rapport 13/2008.

Markussen, S. (2009): *Closing the gates? – Evidence from a natural experiment on physicians*. Discussion paper. Ragnar Frisch Centre for Economic Research.

Markussen, S. (2010a): *The discretionary nature of sick leave*. Sammendrag av Phd. http://www.frisch.uio.no/sammendrag/790_eng.html

Markussen, S. (2010b): 2004: Da sykefraværet falt som en stein. *Samfunnsøkonomen* Nr. 3 2010.

Markussen, S., Mykletun, A., Røed, K. (2010): *The Case for Presenteeism*. IZA Discussion Paper No. 5343.

Markussen, E. (2010): Frafall i utdanning for 16-20-åringene i Norden. *TemaNord* 2010: 517.

Markussen, E. (2011): Frafall i videregående opplæring – i Norge og andre land. *Bedre skole* nr. 1, 2011.

Markussen, E. og Sandberg, N. (2011): Policies to reduce school dropout and increase completion. In: S. Lamb et al. (Eds.), *School Dropout and Completion: International Comparative Studies in Theory and Policy*.

Markussen, E., Frøseth, M.W. og Sandberg, N. (2011): Reaching for the Unreachable: Identifying Factors Predicting Early School Leaving and Non-Completion in Norwegian Upper Secondary Education. *Scandinavian Journal of Educational Research*. Vol. 55, No. 3, June 2011, 225-253.

Markussen, S., Røed, K., Røgeberg, O.J., Gaure, S. (2011a): The anatomy of absenteeism. *J. Health Econ.* (2011), Mar; 30(2):277-92.

Markussen, E., Frøseth, M.W., Sandberg, N., Lødding, B. og Borgen, J.S. (2011b): Early Leaving, Non-Completion and Completion in Upper Secondary Education in Norway. In: S. Lamb et al. (Eds.), *School Dropout and Completion: International Comparative Studies in Theory and Policy*.

Markussen, E. og Seland, I. (2012): *Å redusere bortvalg – bare skolens ansvar? En undersøkelse av bortvalg ved de videregående skolene i Akershus fylkeskommune skoleåret 2010-2011*. NIFU-rapport 6/2012.

Markussen, S. og Røed, K. (2012): *Sosial Insurance Networks*. IZA Discussion Paper No. 6446.

Martinussen, W. (1988): Solidaritetens grenser – en undersøkelse om oppslutningen om velferdsstatens verdier og virkemidler. Universitetsforlaget. Oslo.

Maynard, B.R., Tyson-McCrea, K., Pigott, T. og Kelly, M. (2011): *A systematic review and meta-analysis of indicated interventions to increase school attendance*. Presentation-paper – SREE Conference 2011.

Medietilsynet (2010): Barn og digitale medier 2010. Rapport: <http://www.medietilsynet.no/Tryggbruk/Ressurser/Rapporter/>

Miles, P., Chaufeli, W.B. og van den Bos, K. (2011): When Weak Groups are Strong: How Low Cohesion Groups Allow Individuals to Act According to Their Personal Absence Tolerance Norms. *Soc Just Res* (2011) 24:207-230.

Mnchow, O.V. (2009): *Skoleskulkere*. Idunn.no/tidsskrifter på nett/Rus og samfunn/2009/ Nr. 5/ Skoleskulkere.

Modig, A. og Boberg, K. (2002): *Är det OK at sjukskriva sig om man inte är sjuk?* Rapport T22785, Temo Stockholm.

Morales, L. C. (2010): *Successful generation shift*. Kairos Futures news letter Global Waching Nr. 3/2010.

Mounteney, J., Haugland, S. og Skutle, A. (2010): Truancy, alcohol use and alcohol-related problems in secondary school pupils in Norway. *Health Education Research*, Vol. 25, No. 6, 2010, p.945-954.

Mounteney, J. og Johannessen, V. (2009): *Skoleskulkundersøkelsen 2008. En undersøkelse i Bergen kommune om 8., 9. og 10. klassinger og skolefravær*. Stiftelsen Bergensklinikkene, rapport 2009.

- Mykletun, A., Eriksen, H.R., Røed, K., Schmidt, G., Fosse, A., Damberg, G. Christiansen, E.C., Guldvog, B. (2010): *Tiltak for reduksjon i sykefravær: Aktiviserings- og nærværsreform*. Ekspertgrupperapport til Arbeidsdepartementet. Oslo
- Nationen, 2008: *Ingen lek for generasjon Z*. (<http://www.nationen.no/meninger/kommentar/article3651040.ece>).
- Nittedal PPT (2010): *Alvorlig skolefravær: En veileder for forebygging og oppfølging*. <http://www.nittedal.kommune.no/Toppmeny/Organisasjon1/Enhet-for-PPT-/Alvorlig-skolefravar/>
- Nordenbo, Svein Erik, Michael Søgaard Larsen, Neriman Tiftikçi, Rikke Eline Wendt og Susan Østergaard: *Lærerkompetanser og elevers læring i førskole og skole*, Dansk Clearinghouse for Uddannelsesforskning, DPU, København 2008
- Nossen, J. (2007): Hva foregår på legekantorene? *Arbeid og velferd* nr. 4-2007. Arbeids- og velferdsdirektoratet.
- NOU 2010:13 *Arbeid for helse. Sykefravær og utstøting i helse- og omsorgssektoren*. Almlid-utvalget. Helse- og omsorgsdepartementet. Oslo.
- Nunnally, J. (1978): *Psychometric theory*. New York: McGraw-Hill.
- Nytrø, K. (1997): *Ansattes syn på sykefravær. Eksplorerende analyser av landsrepresentative data*. SINTEF-rapport STF82 A95008. SINTEF IFIM.
- Oreopoulos, P. og Salvanes, K.G. (2009): "How large are returns to schooling? Hint: Money isn't everything". NBER Working Paper No. 15339.
- Ose, S.O., Kaspersen S.L., Haus Reve, S., Mandal, R., Jensberg, H. og Lippestad, J. (2012): *Sykefravær – gradering og tilrettelegging*. SINTEF-rapport A22397. SINTEF Teknologi og samfunn.
- Ose, S.O., Bjerkan, A.M., Pettersen, I., Hem, K-G., Johnsen, A., Lippestad, J., Paulsen, B., Mo, T.O., og Saksvik, P.Ø. (2009): *Evaluering av IA-avtalen (2001-2009)*. SINTEF-rapport A11947.
- Pathammavong, R., Leatherdale, S.T., Ahmed, R. Griffith, J., Nowatzki, J. og Manske, S. (2011): *Examining the link between education related outcomes and student health risk behaviours among Canadian youth: Data from the 2006 National Youth Smoking Survey*.
- Proba samfunnsanalyse (2011): *Misbruk av sykepengeordningen i folketrygden*. Proba-rapport 2011 – 3.
- Prout, A. (2003): Participation, Policy and the Changing Conditions of Childhood In: Hallet, C and Prout, A (ed): *Hearing the Voices of Children*. London: Routledge
- Raaum, O., Rogstad, K., Røed, K. og Westlie, L. (2009): Young and out: An application of a prospects-based concept of social exclusion. *Journal of Socio-Economics*, vol. 38, s. 173-187.
- Rege, M., Telle, K., Votruba, M. (2009): *Social interactions effects in disability pension participation – Evidence from plant downsizing*. Working papers in Economics. UIS.
- Reid, K. (2005): *The causes, views and traits of school absenteeism and truancy; an analytical review*. Research in Education 74, 59-82.
- Reid, K. (2008): *The causes of non-attendance: an empirical study*. Educational Review 60 (4), 345-58.
- Reid, K. (2010): *Finding strategic solutions to reduce truancy*. Research in Education No. 84.
- Reid, K. (2011): *The strategic management of truancy and school absenteeism: finding solutions from a national perspective*. Educational Review 2011, 1-12, iFirst Article.
- Revisjon Midt-Norge IKS (2009): *Registrering og oppfølging av elevfravær i de videregående skolene*. Sør-Trøndelag fylkeskommune.

- Rumberger, Russel W.: Why students Drop Out of School, i Orfield, Gary (ed): *Dropouts in America – Confronting the Graduation Rate Crisis*, Harvard Education Press, Cambridge, Mass. 2006, side 132
- Rye, S.A. og Rye, J.F. (2011): Ungdom, internett og samfunnsengasjement. *Tidsskrift for ungdomsforskning*, Nr. 2-2011.
- Rønningen, E. og Buland, T. (2010): *Evaluering av ungdom i vekst*. SINTEF-rapport A14169. SINTEF Teknologi og samfunn. Trondheim.
- Saksvik, P.Ø. og Finne Bakke, L. (2009): Sykenærvær og langtidsfriskhet: Psykologen som sykmelder. I: Saksvik, P.Ø & Nytrø, Kjell, *Klinisk organisasjonsspsykologi* (345-362). CAPPELEN DAMM AS
- Scheel, I., Hagen, K., Oxman, A. (2002): Active sick leave for patients with back pain: all the players onside, but still no action. *Spine*. 2002, 27 (6): 654-59.
- Schiefloe, P.M.: Syk?, i *Adresseavisen* 09.11. 2009
- Siegrist, J. (1996): Adverse health effects of high-effort/low-reward conditions. *J Occup Health Psychol*. 1996 Jan; 1 (1); 27-41.
- Sieurin, L., M. Josephson, and E. Vingsrd (2009): Positive and negative consequences of sick leave for the individual, with special focus on part-time sick leave. *Scandinavian Journal of Public Health* 37 (1):50.
- Skaalvik, E.M. & Skaalvik, S. (2009): Elevenes opplevelse av skolen: sentrale sammenhenger og utvikling med alder. *Spesialpedagogikk*, nr. 8 s. 36-47.
- Skaalvik, E. M og S. Skaalvik (2011) *Motivasjon for skolearbeide*, Tapir akademisk forlag, Trondheim
- Skogman Thoursie, P. (2004): Reporting sick-are sporting events contagious? Research Article. *Journal of Applied Econometrics*. Vol 19(6), pp 809-823.
- Skogman Thoursie, P. (2006): Happy birthday! You are insured- differences in work ethics between female and male workers. *Economics Letters* 94 (2007) 141-145.
- Smyth, J., Robert Hattam et. al. (2004): *Dropping out, Drifting Out, Being Excluded – Becoming Somebody Without School*, Peter Lang, New York, side 29
- Stortingsmelding nr. 44 (2008-2009): *Utdanningslinja*. Kunnskapsdepartementet.
- St. Meld. 18 (2010-2011): *Læring og fellesskap. Tidlig innsats og gode læringsmiljøer for barn, unge og voksne med særlige behov*.
- Strand B (1996): *D-nummerpopulasjonen*. Notat nr. 96/39. Statistisk sentralbyrå.
- Studsrd, I. og Bru, E. (2009): The role of perceived parental socialization practices in school adjustment among Norwegian upper secondary school students. *British Journal of Educational Psychology* (2009), 79, 529-546.
- Studsrd, I. og Bru, E. (2011): Perceptions of peers as socialization agents and adjustment in upper secondary school. *Emotional and Behavioral Difficulties*. Vol. 16, No. 2, June 2011, 159-172.
- Suganuma et al. (2007): Using electronic media before sleep can curtail sleep time and result in self-perceived insufficient sleep. *Sleep and Biological Rythms* 5 (3), 204-214.
- Svarva, A.: *Om nærværsfaktorenes betydning for fravær fra arbeidet*, IFIM-notat 2/91, SINTEF IFIM, Trondheim 1991
- Svensen, L.F.H. (2011): *Arbeidets filosofi*. Universitetsforlaget. Oslo.
- Thrana, H.M., Anvik, C.H., Bliksvær, T. og Handegård, T.L. (2009): *Hverdagsliv og drømmer. For unge som står utenfor arbeid og skole*. NF-rapport nr. 6/2009. Nordlandsforskning, Bodø.
- Tiller, P.O. (1989): *Hverandre: En bok om barneforskning* Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Twenge, J.M. (2006): *"Generation Me. Why Today's Young Americans Are More Confident, Assertive, Entitled – and More Miserable Than Ever Before"*. Simon and Schuster, Inc. New York

- Ulleberg, P. og Nordvik, H. (2001): *Faktoranalyse – Innføring i faktorteori og faktoranalyse*. Psykologisk institutt, NTNU. Tapir akademisk forlag, Trondheim.
- Van den Bulck, J. (2007): *Adolescent Use of Mobile Phones for Calling and for Sending Text Messages after Lights Out: Results from a Prospektive Cohort Study with a One-Year Follow-Up; SLEEP*.
- Väänänen, A., Tordera, N., Kivimäki, M., Kouvonen, A., Pentti, J., Linna, A., Vahtera, J. (2008): The role of Work Group in Individual Sickness Absence Behavior. *Journal of Health and Social Behavior* 2008, Vol 49 (December): 452-467.
- Veenstra, R., Lindenberg, S., Tinga, F. og Ormel, J. (2010): Truancy in late elementary and early secondary education: The influence of social bonds and self-control – The TRIALS study. *International Journal of Behavioral Development* 34(4) 302-310.
- Virtanen, P., Nakari, R., Ahonen, H., Vahtera, J., Pentti, J. (2000): Locality and habitus: the origins of sickness absence practices. *Social Science & Medicine* 50 (2000) 27-39.
- Virtanen, M., Kivimäki, M., Luopa, P., Vahtera, J., Elovainio, M., Jokela, J. og Pietikäinen, M. (2009): Staff reports of psychosocial climate at school and adolescents' health, truancy and health education in Finland. *European Journal of Public Health*, Vol. 19, No. 5, 554-560.
- Wilensky, H.L. (2002): *Rich democracies. Political economy, Public Policy and Performance*. University of California Press, Ltd. London, England.
- Wollebæk, D. og Aars, J. (2011): Har de vokst det av seg? Generasjons- og livsfaseforklaringer på ungdoms holdninger til frivillig organisering. *Tidsskrift for ungdomsforskning* 2011, 11 (1): 33-48.
- Øia, T. (2011): *Ungdomsskoleelever. Motivasjon, mestring og resultater*. NOVA Rapport 9/2011.